

Religie, actori religioși și practici religioase
în rândul romilor din România

Religie, actori religioși și practici religioase în rândul romilor din România

---

EDITORI:

Manuela Marin, Marian Zălogă,
Daniela Popescu, Cristina Mocanu,
Bogdan Andriescu

Editura MEGA
Cluj-Napoca ■ 2024

Imagine copertă:
Muzeul National Brukenthal, colecția Clișee pe sticlă Fischer, nr. inv. F 259.

The research has received funding from the NO Grants 2014-2021,
under project contract UEFISCDI no. 38/2021.

© Autorii, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Religie, actori religioși și practici religioase în rândul
romilor din România / ed.: Manuela Marin, Marian
Zăloagă, Daniela Popescu, ... - Cluj-Napoca : Mega, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-606-020-768-9

I. Marin, Manuela (ed.)
II. Zăloagă, Marian (ed.)
III. Popescu, Daniela (ed.)
2

MEGA

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

MARIAN ZĂLOAGĂ	
Introducere.....	7
AUTORII	
Mulțumiri.....	21
CRISTINA MOCANU	
Perioada sclaviei romilor din Țările Române extracarpătice.....	23
BOGDAN ANDRIESCU	
„Robii pălădești” și riturile de trecere în documente catagrafice (Moldova 1832–1837).....	67
MARIAN ZĂLOAGĂ	
Religia/Religiozitatea romilor. Un excurs din perspectiva tipologiei și conținutului surselor documentare ardelen.....	117
DANIELA POPESCU	
Presă și percepții despre romi: Repere identitare și religie în perioada interbelică.....	291
MANUELA MARIN	
Romii în perioada comunistă sau despre religie ca mijloc de emancipare civică.....	321
DANIELA POPESCU	
Concluzii.....	477

INTRODUCERE

MARIAN ZĂLOAGĂ

În pofida faptului că au fost și continuă, uneori, să fie teritoriu al unor speculații fanteziste, din perioada modernă până în prezent, cercetările dedicate romilor au fost mereu un domeniu care a stimulat abordările trans- și interdisciplinare. Volumul de față este rezultatul a circa patru ani de investigație a echipei istorice din cadrul proiectului „*Rolul religiei și al actorilor religioși în incluziunea socială a romilor: către o abordare participativă*” (PARI – RO-NO-2019–0586), coordonat de Universitatea Lucian Blaga din Sibiu (România) și Universitatea specializată VID din Oslo (Norvegia). În acest proiect internațional, alături de grupul de istorici au lucrat și echipe specializate în studiile sociale și specialiști din domeniul teologic. Compoziția echipei proiectului, ce se dorea să fie o cercetare academică și totodată o formă de angajament social, aducea la aceiași masă specialiști din variate domenii. Prin abordarea propusă, proiectul promitea să fie chiar mai mult decât o dezbatere purtată exclusiv între specialiști fiindcă în dezbateri erau invitați să se alătore și etnici romii, elite precum și credincioși de rând.

Conceptul central în jurul căruia s-a gravitat, fiind urmărit – după posibilități – de toate echipele implicate, a fost abordarea participativă. În acest sens s-a propus ca etnici romi din diverse comunități să devină nu doar intermediari ori surse de informație, ci, și co-producători de cunoaștere fiind stimulați să se implice chiar în elaborarea rezultatelor finale ale proiectului. Fără îndoială, acest mod de a opera implica și reducerea inegalităților recunoscute în producția de tip științific, o dimensiune a dezbaterilor din interiorul PARI fiind ocupată de nivelarea decalajelor existente între actorii angajați în elaborarea produsului

textual final. O asemenea preocupare este, de altfel, în spiritul abordării (co-)/participative care are ca miză principală reducerea ierarhiilor derivate din postura privilegiată a cercetătorului în raport cu subiectul cercetat și stabilirea unui echilibru în privința capacității de influențare și de democratizare a demersului științific (Park, 2006, pp. 83–93; Lid, 2021, pp. 41–59). Demersul de acest tip are și un recunoscut potențial emancipator (*empowering*), în principal pentru grupuri aparținând comunităților voluntar tăcute și/sau intenționat subordonate care, în mod obișnuit, au fost obiect de cercetare, dar cu prea puțin drept de apel. Altfel spus, paradigma în care echipele din proiectul PARI au fost invitate să lucreze avea ca misiune contestarea și depășirea unor moduri de a produce cunoaștere, stimulând, în mod prioritar, decolonizarea cercetării (pre-)/existente în studierea culturii romilor (Dunajeva, 2018, pp. 124–143, Costache, 2018, pp. 30–43). Intenția proiectului PARI era de a face pași concreți ca rezultatul cercetării să se adreseze nu doar comunității științifice cât și comunităților de romi cercetate și, totodată, să fie receptat și în alte cercuri de cercetători sau de lucrători sociali care provin din afara domeniului studiilor rome.

Aceste demersuri teoretice au fost, mai mult sau mai puțin, facil de adoptat în funcție de echipele implicate și de particularitățile metodelor de colectare a informațiilor ori a naturii datelor cu care, îndeobște, fiecare echipă obișnuiește să opereze. La modul ideal, proiectul presupunea lectura unor variate studii, pe cât posibil din toate disciplinele implicate în proiect, care să acopere mai mult decât familiarizarea cu un concept cadru. Însă, contextul în care a debutat PARI a fost departe a fi unul prielnic cercetării. Criza COVID și blocajele cauzate de pandemie, respectiv, retragerea unuia dintre actorii religioși esențiali în sensul concretizării unui demers (co-)/participativ, cât mai holist și multivocal, a afectat fiecare dintre echipe, deoarece, accesul la surse, la vocea și la resursele partenerilor păreau total zădărnice.

Faptul că Biserica Ortodoxă Română a sistat colaborarea cu membrii PARI părea să compromită proiectul, însă, redefinirea sa și deschiderea înspre alți actori religioși a făcut ca acesta să capete o alonjă mult mai amplă. Am opina că un dezavantaj s-a transformat într-o oportunitate căci a îndemnat cercetătorii să recalibreze obiectivele cercetării. Astfel, am fost stimulați să recuperăm și vederile altor actori religioși, cum au fost cele ale Bisericii Greco-Catolice sau ale bisericilor neoprotestante. După cum se va putea observa, în anumite secțiuni din acest

volum, recalibrarea fost extrem de benefică întrucât a permis integrarea unor documente care se referă la multiplele opțiuni ale romilor în materie de afiliere și practică religioasă. Chiar dacă, în general, se admite preponderența confesiunii ortodoxe, diversitatea peisajului religios din anumite regiuni în perioada modernă și apoi în cea contemporană a fost o trăsătură definitorie a istoriei României (Cf. Bolovan, 2000, pp. 213–219; Negruți, 2014, pp. 31–38). Aspectul nu a rămas indiferent romilor atunci când aceștia s-au aflat în postura de a-și afirma identitatea etnică, fie în postura subalternă în raport cu actorii religioși hegemoni în interiorul provinciilor care au devenit parte din statul român, fie când s-a mers pe calea unei mișcări de afirmare etnică pe filieră religioasă neo-protestantă, desfășurată la firul ierbii în plină eră comunistă, când ateismul era puternic diseminat în societate. După cum vom putea observa, în diverse contexte istorice, romii au demonstrat capacități de apropiere culturală a unor elemente specifice practicilor actorilor religioși tradiționali, respectiv, de reafiliere denominațională prin convertirea la diverse biserici neo-protestante.

Trebuie recunoscut faptul că în proiectul PARI niciun istoric de etnie romă nu ni s-a alăturat din postura de coleg sau din cea de consultant. Excepție, și din nefericire doar pasager, a făcut un sociolog rom care prin subiectele de cercetare a zăbovit asupra perioadei robiei și asupra memorie culturale a acestei perioade. Prin cercetările sale acesta a privilegiat, în mod particular, recuperarea memoriei și a vocilor descendenților foștilor robi ai unor actori eclesiastici cum au fost mănăstirile (Furtună, 2022, pp. 168–196). Nici veterani ai cercetării romilor care au reflectat asupra dimensiunii spirituale a identității romi și au relevat rasismul cultural și instituțional – de factură laică și religioasă – depistabil în cultura populară din România, nu au (co-)/participat în acest proiect (Burtea, 2007, pp. 241–245; Burtea, 2016, pp. 137–139; Ionescu, 2022; Grigore, 2001; Grigore, 2007, pp. 18–29). Tot pe margine au rămas, din motive lesne de intuit – principala fiind îngrădirea venită din partea forurilor eclesiastice superioare-, teologi romi care prin opera lor au discutat despre particularitățile misionariatului printre romi (Cf. Căldăraru, 2022). Cu toate acestea pe parcursul proiectului PARI, cercetările autorilor care și-au asumat deschis identitatea romă au fost lecturate critic, relevându-se în ce maniere autori romi, aparținând a două generații (comunistă și post-comunistă) au elaborat discursuri identitare colective în care religiosul a devenit un veritabil teritoriu de contestare și/sau de afirmare ale unui grup etnic cu tradiții extrem de

eterogene (Zăloagă, 2022a, pp. 431–460; Zăloagă, 2022b, pp. 129–162; Zăloagă, 2023, pp. 113–148).

Lucrările științifice dedicate examinării relațiilor dintre actori religioși și etnia romă din perspectivă istorică nu sunt foarte numeroase (Cf. Keul, 2002, pp. 195–221; Petre, 2010, pp. 159–173; Zăloagă, 2015, pp.127–176; Ploscaru, 2020, pp. 316–326; Achim, 2021, pp.117–142; Rotaru 2021, pp. 75–92; Marin, 2022, pp. 405–430; Cupcea, 2023, pp. 205–219). Meritorii sunt studiile sociologilor și antropologilor culturali (Cf. Ries, 2007; Gog & Roth, 2012, pp. 388–401; Popoviciu & Popoviciu, 2012, pp. 123–144; Fosztó, 2015; Marushiakova & Popov, 2017, pp. 109–123; Banică, 2019; Kotics 2019, pp. 263–279.) și cele semnate de autori cu vocație teologică (Cf. Haupt, 2009; Geantă 2022). Cu toată abundența producției din domeniul studiilor sociale care au stăruit asupra religiei în viața romilor, trebuie recunoscut că acestea nu încorporează, decât sumar, aspecte istorice ale temei. Totodată, ele nu sunt (co-)participative ci adoptă, în mod obișnuit, metodele clasice ale interviului și ale observației participative. Este adevărat, spre deosebire de cele ale cercetătorilor țișanologi din lungul secol al XIX-lea, cercetările menționate anterior acordă atenție particulară dimensiunilor emice și etice ale cercetării. Este vizibil că specialiștii în domeniul studiilor sociale, autorii cu pregătire teologică ori cei cu practică pastorală au inspectat subiectul eminentemente în parametrii contextului temporal în care și-au elaborat studiile. De regulă, ei s-au concertat asupra perioadei post-1989, segment cronologic care a fost martorul unui reviriment al trăirii religioase fenomen ce a marcat, în mod semnificativ, destinele multor comunități de romi. În numeroase cazuri, interesul pentru temă a fost legat de identificarea unor modalități de integrare/control ale grupului etnic, fapt ce ne permite să afirmăm că actul de producere de cunoaștere despre romi a continuat să fie un proces care inevitabil trădează un intrinsec exercițiu de putere, mai mult sau mai puțin disimulat. O asemenea afirmație este valabilă și în privința acelor aspecte care vizau viața religioasă și opțiunile confesionale ale diverselor comunități de romi.

Contributorii la prezentul volum au decis să acopere o perioadă de timp care cuprinde lungul secol al XIX-lea, perioada interbelică iar punctul său terminus e anul 1989. În esență, opțiunea a fost determinată de specializările membrilor care compun echipa de semnatari a volumului de față, istorici care și-au dedicat cariera deslușirii unor aspecte legate de istoria modernă și contemporană a României. De asemenea, din

motive justificate de lipsa unor colegi de altă origine etnică (maghiari și germani) și confesională (catolici, reformați sau luterani), am decis să ne restrângem cercetarea urmărind doar discursurile și practicile actorilor religioși de limbă română și romă. Un argument suplimentar pentru alegerea noastră a fost și acela că, în durata lungă, majoritatea romilor din teritoriile cuprinse între granițele României din prezent au optat să se aflijeze religios la comunitățile de credință frecventate, îndeosebi, de vorbitorii de limbă română.

Ținând cont de aspectele deja menționate, de trăsăturile surselor care conservă informație de factură istorică, de piedicile întâmpinate prin restricționarea accesului la arhivele bisericești, putem afirma că o analiză (co-)/participativă în sensul teoretizat de cercetătorii din științele sociale dar și de câțiva din domeniul istoric care au convenit asupra importanței cercetării în a conferi o voce grupurilor marginalizate (Bergold & Stefan, 2012, pp. 191–222; Lempert, 2013, p. 1) părea puțin realizabilă. Prin urmare, am răspuns situației neplăcute întâmpinate cu privire la accesul la surse arhivistice parohiale prin utilizarea datelor disponibile în baze de date digitizate sau prin exploatarea celor inedite conservate în instituții de cultură sau arhivistice aflate în subordinea statului. Însă, dincolo de sistarea colaborării din partea principalului actor religios din România, un motiv la fel de important pentru limitele unei abordări de tip (co-)/participativ în sensul estompării diferențelor de putere intrinseci producerii de cunoaștere cu caracter istoric era legat de faptul că, în totalitate, sursele avute la îndemână, fie cele edite ori inedite, erau producții ale unor instituții eclesiastice și/sau seculare externe grupului rom. Acești actori instituționali, eminentamente externi culturii rome au creat o bogată și eterogenă masă de date cu scopuri care serveau, mai degrabă, justificării practicilor subordonării, supravegherii, integrării forțate a membrilor acestui grup etnic. Neîndoielnic, sursele istorice depistate păreau mai puțin apte să stimuleze afirmarea identitară a grupului rom, însă, printr-o hermeneutică particulară autorii prezentului volum au încercat să propună o grilă de lectură în care obiectivitatea și neutralitatea pretinsă de emitenții surselor istorice să fie contrabalansate de o reflexie asupra subiectivității intuibile în spatele demersurilor inițiate de agenți/voci care nu aparțineau grupului rom (Bergold & Thomas, 2012, p. 202). Am convenit să abordăm critic, printr-o hermeneutică a practicilor instituționale (Cf. Shmidt & Jaworsky 2021; Tauber & Trevisan, 2020, pp. 3–12), modul în care, prin producțiile lor scrise, actorii religioși din trecutul, mai mult sau

mai puțin îndepărtat, s-au implicat în producerea de cunoaștere despre romi. Totodată, am urmărit să deslușim în ce măsură ele au contribuit la emergența și perpetuarea unor atitudini de excludere sau, dimpotrivă, au stat la baza unor măsuri, mai mult sau mai puțin, explicite de incluziune ale credincioșilor romi în comunitățile de credință dominante sau în cele alternative/concurente.

Prin examinarea textelor legale, a fondurilor arhivistice familiale sau a acelora mănăstirești, a presei și, nu în ultimul rând, a documentelor elaborate de organele fostei poliții secrete, Securitatea, contributorii la acest volum s-au străduit să analizeze felul în care actorii religioși precum și cei seculari au perceput raportarea romilor la diverse comunități de credință. Trebuie precizat că, o vedere de ansamblu asupra documentelor istorice relevă că romii nu au fost, decât târziu, în rare cercetări științifice sau/chiar în anchete polițienești, chestionați cu privire la afinitățile lor religioase. Până atunci, pe întreg parcursul lungului secol al XIX-lea, referințele textuale care permit accesul istoricului la vocile romilor au fost rare și indirecte (Achim 2016, pp. 56–67; Mateescu, 2014). Această remarcă rămâne valabilă și în privința opțiunilor și practicilor religioase care au fost înregistrate, mai mult sau mai puțin, minuțios și/sau echidistant de către membrii neromi ai unor comunități de credință de expresie lingvistică română, indiferent dacă aceștia au fost clerici sau mireni. Neîndoielnic, lectura textelor identificate a putut evidenția, în primul rând, prejudecățile care au stat în spatele discursurilor depreciative și exclusiviste. Punctual am depistat remarci care, în subtext, relevau că retorica exclusivistă dedicată romilor generici, predefiniți ca devianți religioși *per se*, putea să fie paralelă și uneori chiar invalidată de o serie de practici cotidiene/ banale (in-)/voluntar inclusive adoptate la nivel local sau micro-comunitar.

Volumul de față poate demonstra că informațiile referitoare la opțiunile religioase ale membrilor grupului etnic rom nu au fost neapărat rare, deși, admitem că temele preferate în schițarea alterității rome au fost de altă factură. Problema majoră, fie că discutăm despre surse inedite sau edite, este că informația disponibilă nu are un caracter unitar, ci este efemeră și fragmentară. Poate și mai problematic e faptul că ea e stocată într-o sumedenie de colecții și fonduri. În mod inevitabil, situația se datorează poziției subalterne a romilor în istoria României și, totodată, menținerii lor într-o cultură a oralității. Totodată, consistența prezenței romilor în fondurile arhiviste este dependentă și de elemente de context istoric și de regim politic, existând fluctuații evidente cu

privire la importanța dedicată chestiunii romilor de către diferiți actori care au produs, în decursul timpului, informație despre acest grup etnic (Anița, 2023, p. 31). Prezentul volum poate evidenția faptul că până la capturarea puterii politice de către comuniști, producția de cunoaștere despre romi a fost, în mare măsură, în mâna actorilor religioși. Chiar și când nu a fost opera oamenilor bisericii, ea a fost infuzată de concepții de factură religioasă, adeseori, fără fundament temeinic. De asemenea, trebuie recunoscut că unele măsuri discriminatorii, ori chiar represive, luate de către autoritățile laice au fost acceptate, în mod tacit, de oameni care făceau parte din personalul intern al diferitelor confesiuni în jurul cărora au gravitat și romii.

Diferențele notabile între tipologia și conținutul surselor, precum și particularitățile legate de registrul cronologic și de regim politic, specificul regional și, totodată, variabile importante legate de centralitatea referințelor religioase în societate ne-au determinat să grupăm materialul în patru părți distincte. În prima parte, prin aportul lui Bogdan Andriescu respectiv al Cristinei Mocanu s-au valorificat fonduri arhivistice familiale și mănăstirești. În partea a doua și a treia Marian Zăloagă respectiv Daniela Popescu au explorat materialul disponibil în presa și publicistica cu caracter cultural, educațional, confesional și științific din timpul lungului secol al XIX-lea și din perioada interbelică. În final, în partea a patra, Manuela Marin investighează perioada comunistă din perspectiva materialelor de arhivă elaborate de poliția secretă comunistă și alte organisme ale aparatului de stat și de partid.

Fiecărui coautor dintre cei menționați anterior i-a revenit sarcina să selecteze și să grupeze tematic, pe cât posibil, materialul selectat și să îl însoțească cu comentarii. De asemenea, am convenit ca fiecare secțiune să fie însoțită de un excurs descriptiv al perioadei în care să se insiste asupra specificului surselor și asupra actorilor implicați în elaborarea acestora. Autorii eseurilor introductive care deschid fiecare din cele patru părți au considerat necesar să reflecteze asupra meritelor, potențialului și limitelor izvoarelor pe care le-au selectat, în plus, acordând libertate fiecărui autor să adopte un cadru teoretic adecvat pentru a pune, în mod suplimentar, în valoare felul în care materialele depistate permit înțelegerea vieții religioase a romilor sub aspectul afilierii, al practicilor și eventual al trăirilor. Ținem să precizăm că majoritatea documentelor nu au mai fost cuprinse într-un volum de tipul culegere de documente sau chiar în studii, excepție făcând unele materiale cu caracter legal din veacul al XIX-lea și o parte a materialului care acoperă perioada

comunistă.¹ În rest, grație perseverenței autorilor, toate materialele sunt pentru prima dată disponibile publicului larg și a celui specialist.

Sub aspect discursiv, în durata lungă, referințele dedicate afilierii religioase și religiozității romilor sancționau o atitudine de mimetism, indiferentism, de oportunism. În linii mari s-a consacrat discursiv o formă de superficialitate în a pătrunde și internaliza conținutul doctrinar elementar al oricărei credințe. Rareori, sursele depistate și colectate pomeneau de forme de religiozitate aparte, specifice exclusiv romilor, iar când autorii neromi adoptau asemenea discurs o făceau în scopul de a sublinia exotismul culturii rome. Această tradiție narativă documentată de sursele cu caracter deschis din lungul veac al XIX-lea se menține până în perioada interbelică, lucru ce reiese clar din lectura materialelor din secțiunile doi și trei ale acestui volum. Însă, trecând dincolo de acest discurs – care în esența disculpa ignoranța și dispoziția redusă cu care actorii religioși au luat în considerare nevoile spirituale ale romilor –, putem constata că sursele colectate în acest volum pot să evidențieze o dinamică care, la firul ierbii, era de departe mult mai complexă.

Fie că ne referim la sursele inedite sau la cele publicate în diverse periodice, cu un tiraj și cu o acoperire tematică variată, datele furnizate de materialele din volum pot reitera dar și infirma ipoteza unei identități religioase radical diferite față de cea a credincioșilor de etnie română. După cum se va putea observa, sursele colectate și comentate în volum pot face referire la participarea oamenilor bisericilor la administrarea riturilor de trecere ale romilor, la acceptarea romilor în structuri administrative bisericesti, ori înregistra reușite ale unor activități de misionariat inițiate de către actori religioși ori seculari. Unele materiale oferă informații legate de formele de acces la conținutul religios sau unele legate de receptarea mesajului spiritual edificator transmis fie pe cale orală, fie accesibile în format tipărit sau înregistrat de tip audio – video. Dacă depășim tonul de superioritate, inerent surselor produse de instanțe laice sau ecleziastice externe grupului etnic rom, putem constata că numeroase surse propuse publicării de coautorii volumului de față abordau, direct sau doar tangențial, aspecte ale vieții religioase a romilor, fapt ce atestă că această chestiune a reprezentat un subiect deloc neglijabil. Chiar dacă s-a insistat asupra diferenței, demers implicit menit să legitimizeze existența unor forme de marginalizare sau

---

¹ Cf. Marin, Manuela (ed.), *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, Vol. I–II, (Cluj – Napoca: Editura Mega, 2017).

chiar de excludere, numeroase materiale cu caracter legal, statistic, socio-economic, ori cele de informare a maselor sau cele destinate unui public avizat, precum și rapoartele de ordin intern ale unor instituții dedicate supravegherii maselor, pot demonstra porozități ale granițelor dintre grupurile de romi și neromi. Citite în cheia corespunzătoare, documentele relevă diferite forme de includere a romilor în diverse comunități de credință, ce aveau o prezență mai veche sau mai recentă în mediul românesc, chiar dacă această dispoziție s-a manifestat în termeni asimetrici.

Sub aspect cantitativ, documentele selectate din perioadele corespunzătoare lungului secol al XIX-lea, respectiv, a celei interbelice evidențiază centralitatea relevanței sociale a religiei, atât din punctul de vedere al identificării, cât și din perspectiva evaluării (ne-)/conformismului unor indivizi sau grupuri de etnie romă. Documentele de arhivă și codicele legale relevă că însușirea unei conduite morale a romilor a stat în atenția actorilor cu putere de decizie asupra vieții romilor, fie ei laici sau clerici. În linii mari, fiecare decret care făcea referire la „civilizarea” romi pe parcursul lungului secol al XIX-lea o făcea în baza și în conformitate cu principii de natură religioasă. Prin urmare, adoptarea unor practici religioase, de regulă creștine, au fost reperi pentru validarea apartenenței celuiilalt, pe deplin sau doar parțial, la proiectul ambițios al civilizării, fapt demonstrat de texte ce acoperă realități statale sau locale din veacul al XIX-lea sau din perioada interbelică. Chiar și în contextul statului ateist comunist, când atât existența romilor ca naționalitate conlocuitoare cât și fenomenul religios erau oficial repudiate din dezbateră și conștiința publică, relația dintre cele două aspecte rămânea strânsă, după cum o arată materialele prezentate în secțiunea a patra a prezentului volum. Altfel spus, până și într-un context temporal și de regim politic potrivit religiei – manifest prin supravegherea exprimării publice a structurilor instituționale dar și a formelor de agregare și de identificare socială și totodată a manifestărilor emoționale asociate-, explorarea identității romilor trăda efectul unor (pre-)/judecăți și, concomitent, intersecționalitatea unor scheme de gândire împărtășite de instanțe externe acestui grup etnic. Acest lucru este evidențiat de documente elaborate, parțial, de către agenții activi în structurile temutei Securității, în care, producătorul lor încerca să coreleze forme ale religiozității, refugiate în spațiul domestic sau manifeste în manieră reinterpretată în spațiul public, cu manifestări ale reacționarismului politic mai ales când prin ele se urmărea afirmarea identitară a romilor.

Lucrarea de față are un caracter hibrid, urmând, până la un punct, un model deja adoptat în cercetarea istoriei interbelice a romilor din statele central și est europene. Trebuie remarcat că până la acest demers propus de echipa multinațională din jurul Elenei Marushiakova și a lui Veselin Popov (Cf. Marushiakova & Popov 2021; Marushiakova & Popov 2022), cercetarea apuseană a opinat, prea adesea, teze fără a avea un substrat documentar de altă natură decât selective trimeri la lucrări ale unor călători străini ori la sinteze de factură istorico – etnografice care compilează informații standardizate. Variabilele, în termeni de conținut și de interpretare, au fost adeseori minore, ceea ce demonstrează caracterul conservator, chiar închistat, al producției de cunoaștere și vederile adesea simplificatoare ce derivă din facila încadrare într-o comunitate a citatelor. La rândul nostru, prin prezentul volum ne propunem să înlesnim înțelegerea unor aspecte legate de afilierea religioasă și de religiozitatea romă, adăugând la masa de bibliografie existentă o lucrare care privilegiază dimensiunea istorică a acestor chestiuni. Prin textele editate și comentate din volumul de față ne propunem să identificăm modul de articulare al narativelor stereotipice care au întreținut atitudini exclusiviste, respectiv, să recuperăm texte care, prin informații banale culese de la nivel parohial/comunitar, pot înfățișa existența a diverse forme de incluziune a romilor în viața religioasă a diferitelor comunități de credință. Secvențiale cum sunt, unele dintre acestea din urmă pot releva surprinzătoare manifestări de consistență și de zel în materie de practici religioase, pot evidenția forme de politizare ale identității religioase – anterioare celor consacrate în literatura de specialitate –, ori pot documenta strategii de resemantizare ale unor practici religioase cu consecințe în privința exprimării unei identități etnice colective a romilor.

Materialul prezentat nu poate să fie pe deplin inteligibil dacă nu e analizat în contextul epocii, motiv pentru care, în comentariile lor coautorii volumului au furnizat detalii cu privire la cadrul istoric și socio-cultural în care anumite informații sau idei au fost emise. Într-o măsură, se poate stabili o corelație între tipologia surselor utilizate, conținutul acestora și intențiile producătorului documentelor. În mod mai mult sau mai puțin notabil, preocuparea față de subiectul vieții religioase a romilor a depășit, de multe ori, simpla prezentare a unor detalii factice relevante strict pentru membrii grupului etnic rom. În numeroase contexte, discuția din jurul lor a invitat și la reflecții cu privire la chestiuni societale, mai vaste, cu care se confruntau, sau, care priveau direct comunitățile etnice și/sau de credință dominante.

În linii mari, literatura dedicată romilor din perioada cercetată precum și o bună parte din sursele publicate aici au marșat pe un discurs pejorativ declasând religiozitatea romilor prin etichetarea ca forme de superstiție, recurență în limbajul oamenilor bisericilor, asociațiilor și chiar al contestatorilor lor. Uneori s-a apelat la și mai ambiguul termen de misticism, depistat în rapoartele agenților activi în aparatul de urmărire al poliției secrete și în notele informative ale și colaboratorilor. Sperăm că atât textele cu caracter de sursă documentară cât și comentariile coautorilor prezentului volum, precum și eseurile care preced fiecare calup de materiale documentare, vor putea să reliefa că actorii religioși au fost, doar parțial, responsabili de marginalizarea și excluderea socială a romilor. Totodată, ținem să o spunem apăsător că această tendință reprezintă doar o fațetă a unei realități mult mai complexe. Așa cum se va putea constata, prezentul volum cuprinde suficiente materiale ce pot indica că actorii religioși au putut răspunde nevoilor spirituale ale romilor prin acțiuni de includere. E de asemenea adevărat că în perioada studiată preocuparea actorilor religioși față de romi nu a fost programatică și/sau sistematică, ci a avut, mai degrabă, un caracter intermitent, acest neregulat angajament fiind motivat de o sumedenie de factorii unii locali, alții statali, alții transnaționali.

Bibliografie

- Achim, Viorel (2021), „The Orthodox Church and the Emancipation of Gypsy Slaves in the Romanian Principalities in the 19th Century”, în *Slavery in the Black Sea Region, c. 900–1900*, (ed.) Roșu, Felicia, (Leiden, Boston: Brill), pp.117–142. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004470897_007.
- Achim, Viorel (2016), „Gypsies Speak. An Analysis of the Petitions of the Gypsy Slaves in the Romanian Principalities, c. 1835 – c. 1855”, în *Roma: Past, Present, Future*, (ed.) Kyuchukov, Hristo; Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin, (München: LINCOM GmbH), pp. 56–67.
- Anița, Cristian (2023), „On the Presence of the Roma People in Document Collections from the National Archives of Romania”, *Revista Arhivelor/ Archives Review*, C. Nos 1–2: 20–31.
- Bănică, Mirel (2019), *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, (Iași, Editura Polirom).
- Bergold, Jarg & Thomas, Stefan (2012), „Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion”, *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 37(4):191–222. DOI:10.2307/41756482.

- Bolovan, Ioan (2000), *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1948. Contribuții demografice*, (Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane).
- Burtea, Vasile (2007), „Religiozitatea rromilor din Romania și raporturile acestora cu bisericile”, în *Un proiect de reîmpăcare a bisericilor – Punte între biserici, culturi și religii*, (ed.) Dieter Brandes and Olga Lukacs (Cluj-Napoca: Accent), pp. 241–245.
- Burtea, Vasile (2016), *The Romanies in the Synchrony and Diachrony of the Contact Populations* (București: Editura Centrului Național de Cultură a Romilor,
- Căldăraru, Marius (2022), *Particularitățile misiunii Bisericii Ortodoxe Române în comunitățile rromilor căldărari*, (București: Editura Universității din București).
- Costache, Ioanida (2018), „Reclaiming Romani-ness: Identity Politics, Universality and Otherness or, Towards a (New) Romani Subjectivity”, *Critical Romani Studies*, Vol. 1, No. 1: 30–43. DOI: <https://doi.org/10.29098/crs.v1i1.11>
- Cupcea, Adriana (2023), „Practicing Islam among a Double Minority in Dobruja (Romania): The Turkish Muslim Roma in Medgidia (Mecidiye)”, *Journal of Romanian Studies* 5(2): 205–219. DOI: <https://doi.org/10.3828/jrns.2023.12>
- Dunajeva, Jekatyerina (2018), „Power Hierarchies Between the Researcher and Informants: Critical Observations during Fieldwork in a Roma Settlement”, *Critical Romani Studies*, Vol. 1, No. 2: 124–143. DOI <https://doi.org/10.29098/crs.v1i2.3>
- Fosztó, László (2009), *Ritual Revitalisation after Socialism. Community Personhood and Conversion among Roma in a Transylvanian Village*, (Münster: LIT Verlag).
- Furtună, Adrian-Nicolae (2022), „Les Lieux De Memoire and the Legacies of Roma Slavery in the Collective Memory. Case Study in Tismana, Gorj County, Romania”, *Sociologie Românească*, 20, 2: 168–196. DOI: <https://doi.org/10.33788/sr.20.2.8>
- Geantă, Nicolae (2022), *Rromii evanghelici din Romania*, (București: Casa Cărții).
- Grigore, Delia (2007), „Consecințele istoriei asupra imaginii de sine și structurării identității rromilor. Heteroidentificare stereotip-negativă și autoidentificare stigmatizată în mentalul colectiv rrom”, în *Rromii... în căutarea stimei de sine*, (ed.) Grigore, Delia; Neacșu, Mihai; Furtună, Adrian-Nicolae, (București: Editura Vanemonde), pp. 18–29.
- Grigore, Delia (2001), *Curs de antropologie și folclor rrom: Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității contemporane* (București: Credis).

- Gog, Sorin & Roth, Maria (2012), „The Roma People of Romania”, în *The Wiley-Blackwell Companion to Religion and Social Justice*, (ed.) Michael D. Palmer & Stanley M. Burgess, (Malden: Blackwell Publishing), pp. 388–401.
- Haupt, Gernot (2009), *Antiziganismus und Religion. Elemente für eine Theologie der Roma Befreiung, dargestellt anhand einer empirischen Untersuchung eines Roma-Viertels in Rumänien*, (Münster/Wien: LIT Verlag).
- Ionescu, Vasile (2022), *Rromii – o istorie culturală. A doua abolire și imperativul etic al recunoașterii* (București: Editura Centrului Național de Cultură a Romilor).
- Keul, István (2002), „»Neubauern«” und lex saxonum. Evangelisch-lutherische Roma in einer ostmitteleuropäischen Region“, *Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 10: 195–221. DOI: <https://doi.org/10.1515/0035.195>.
- Kotics, József (2019), „Gypsies as the keepers of Saxon culture? The Role of Saxon Culture and Evangelical Religion in the Identity of a Local Transylvanian Gypsy Community”, în *Fields and Theories. Selected Essays from the Field of Romology by Lippai Balazs Romani College* (ed.), Biczó Gábor, (Debrecen: Didakt Kft.), pp. 263–279.
- Lempert, David H. (2013), „Taking People’s History Back to the People: An Approach to Making History Popular, Relevant, and Intellectual” *Democracy education* 21: 1.
- Lid, Inger Marie (2021), „Integrating Participatory Approaches in Research: Power, Dilemmas and Potentials”, *Diaconia, Journal for the Study of Christian Social Practice*, Vol. 12, Issue 1: 41–59.
- Matei, Petre (2010), „Raporturile dintre organizațiile țigănești interbelice și Biserica Ortodoxă Română”, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Vol. V, (ed.) Ciobanu, Vasile & Radu, Sorin, (Sibiu: Editura Techno Media), pp. 159–173.
- Marin, Manuela (ed.) (2017), *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, Vol. I–II, (Cluj-Napoca: Editura Mega).
- Marin, Manuela (2022), „Faith on the Margins: Religion and Civic Emancipation among Roma People during Communist Rule in Romania”, *Review of Ecumenical Studies*, 14 (3): 405–430. DOI: <https://doi.org/10.2478/ress-2022-0115>.
- Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin (ed.) (2021), *Roma Voices in History. A Sourcebook. Roma Civic Emancipation in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, (Leiden – Paderborn/ Brill – Schöningh).
- Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin (ed.) (2022), *Roma Portraits in History. Roma Civic Emancipation Elite in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, (Leiden – Paderborn/ Brill – Schöningh).

- Mateescu, Bogdan (2014), *Căsătoria robilor: între alegerea cuplului și voința stăpânului. Studiu și documente de arhivă despre căsătoriile robilor din Țara Românească după 1830*, (Brașov: Editura Etnous).
- Negruți, Sorin (2014), „Evoluția structurii profesionale din România de la 1859 până în prezent”, *Revista Română de Statistică – Supliment*, Nr. 6: 31–38.
- Park, Peter (2006) „Knowledge and participatory research”, în *Handbook of Action Research: Concise Student Edition*, (ed.) Reason, Peter & Bradbury, Hilary, (London: Sage), pp. 83–93.
- Ploscariu, Iemima (2020), „Faith Church: Roma Baptists Challenging Religious Barriers in Interwar Romania,” *Social Inclusion*, Volume 8, No. 2: 316–26.
- Popoviciu, Ioan & Popoviciu, Salomeea (2012), „Liderii religioși. Evoluții alternative: de la țiganul păcătos la țiganul mântuit”, în *Prezent și perspective în cultura romă în viziunea intelectualilor, liderilor și oamenilor de succes romi*, (ed.) Zamfir, Elena; Burtea, Vasile (București: CNCR Romano KHER), 123–144.
- Ries, Johannes (2007), *Welten Wanderer. Über die kulturelle Souveränität siebenbürgischer Zigeuner und den Einfluß des Pfingstchristentums*, (Würzburg: Ergon Verlag).
- Shmidt, Victoria & Jaworsky, Bernadette Nadya (2021), *Historicizing Roma in Central Europe Between Critical Whiteness and Epistemic Injustice*, (London & New York: Routledge).
- Zăloagă, Marian (2015), *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, (Cluj – Napoca: Editura I.S.P.M.N.).
- Zăloagă, Marian (2022a), „The Religious Affiliations of the Romanies from Post-Socialist Romania. Considerations Concerning the In-Group Academic Productions”, *Review of Ecumenical Studies*, 14 (3): 431–460. DOI: 10.2478/ress-2022–0116.
- Zăloagă, Marian (2022b), „Religious Affiliation as a Political Site of Contestation? Polemical Voices of a New Generation of Romanian Romani Authors”, *Acta Marisiensis. Seria Historia*, Vol. 4: 129–162. DOI: <https://doi.org/10.2478/amsh-2022–0025>
- Zăloagă, Marian (2023), „Religiosity and Autoethnography. Prospecting the Life – Narratives of Two Romanian Roma from Post-Communist Romania”, *Acta Marisiensis. Seria Historia*, Vol. 5: 113–148. DOI: 10.2478/amsh-2023–0007

MULȚUMIRI

Lucrarea de față reprezintă concretizarea cercetărilor echipei de istorici din cadrul proiectului „Rolul religiei și al actorilor religioși în incluziunea socială a romilor: către o abordare participativă” (PARI-RO-NO-2019-0586), administrat de UEFISCDI (contract nr. 38/2021) și finanțat din fondurile Programului Cercetare asociat Granturilor Norvegiene (Norway Grants) 2014-2021, și coordonat de Universitatea Lucian Blaga din Sibiu (România) și Universitatea specializată VID din Oslo (Norvegia). Finalizarea editorială a acestui proiect nu ar fi fost posibilă fără implicarea și sprijinul celor care, de-a lungul a peste trei ani, ne-au fost alături.

Autorii doresc să mulțumească, în primul rând, profesorului Stefan Tobler, directorul proiectului, pentru încrederea și sprijinul necondiționat pe care ni l-a acordat. Mulțumirile noastre se îndreaptă și către ceilalți colegi din echipa română și cea norvegiană a proiectului, de a căror experiență, colaborare și prietenie ne-am bucurat pe parcursul derulării proiectului. O mare parte a mulțumirilor noastre se îndreaptă către cei care ne-au ajutat în derularea procesului de documentare din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București și a Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București.

Autorii

PERIOADA SCLAVIEI ROMILOR DIN ȚĂRILE ROMÂNE EXTRACARPATICE

CRISTINA MOCANU

Sursele selectate în prezenta secțiune sunt reprezentate de documente care surprind una dintre cele mai spinoase probleme ale condiției de sclavi a romilor, anume căsătoria. Dacă pentru câteva secole, documentele sunt tăcute sau evazive cu privire la acest aspect, în secolul al XVIII-lea se observă o ușoară tendință de a elabora cu privire la problematicile cuprinse în documente. Mai mult decât atât, legislația adoptată începând de la mijlocul aceluiași secol, implementată doar pe alocuri, își pune, totuși, amprenta asupra vieților oamenilor aflați în starea de sclavie, iar documentele istorice sunt în măsură să surprindă acest lucru. Prin urmare, materialele documentare care constituie baza acestei secțiuni sunt de două tipuri. Pe de o parte, au fost selectate legile și extrase din legile adoptate în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, dar până la dezrobire, care aveau ca obiectiv reglementarea căsătoriei romilor. În lipsa registrelor de stare civilă, cel de-al doilea tip de documente incluse aici, îl constituie câteva acte de proprietate ale stăpânilor robilor romi care dezvăluie modul în care legislația a fost sau nu a fost aplicată în practică și modul în care aceștia acționau. Actele de proprietate au aparținut unor stăpâni de robi particulari, atât nobili, cât și instituții eclesiastice și cuprind informații referitoare, în special, la robii care se aflau sub o astfel de posesie. Aceste surse documentare surprind situația din ambele principate române extracarpatiche, Moldova și Țara Românească, unde condiția romilor din punctul de vedere al căsătoriilor se aseamănă extraordinar de mult, existând totuși și câteva mici diferențe.

Documentele alese, prin subiectul care le unește, ilustrează un aspect deosebit de important cu privire la viața romilor în timpul sclaviei, în special la viața spirituală a acestora. Cum practica socială a căsătoriei implică și un aspect religios, atât prin procesiunea în sine, cât și prin oficierea uniunii maritale de către un reprezentant al Bisericii, robii romi nu erau străini de acestea. Deși este dificil de a examina gradul de religiozitate al robilor romi, sursele selectate demonstrează că aceștia se cununau sau erau cununați în ritul ortodox. Sursele, deși aride în descrieri, pot sugera că cununia oficială era mult mai frecventă în rândul romilor așezați, decât în cazul celor nomazi. Mai mult decât atât, cei așezați locuind în apropierea stăpânilor lor care erau practicantii ai ritului ortodox, cel mai probabil au fost influențați de către aceștia din urmă. Iar în cazul celor care erau în proprietatea mănăstirilor și locuiau pe proprietățile mănăstirilor, influența și aplecarea spre respectarea canoanelor Bisericii Ortodoxe erau mult mai mari (Fr. Grisellini, *apud* in Potra, 1939, p. 98). Pentru romii care locuiau în comunitate, unde orice nerespectare sau deviere de la normă era sancționată, tocmai pentru a menține ordinea socială, era imposibil ca ei să nu se supună aceluiași reguli ca și majoritatea. Cu toate acestea, documentele vremii, nu reușesc să înregistreze prea multe informații referitoare la aspectul religios, cu excepția oficierei religioase a uniunii matrimoniale.

Efectuarea oficierei religioase a uniunilor maritale a robilor romi este identificată în documentele vremii prin cuvinte care pot fi interpretate în acest sens. Noțiunile lingvistice din care se deduce caracterul legal/religios al căsătoriilor robilor fac parte din arealul lingvistic marital. Astfel, sunt întâlnite formule precum „s-a măritat”, „s-au cununat”, sau „nuntă”, ceea ce denotă că celor doi membri ai cuplului li s-a oficiat uniunea conjugală. În caz contrar, atunci când cei doi nu au recunoașterea oficială a coabitării lor, documentele descriu această stare de lucruri cu alți termeni. Printre cei mai uzitați se regăsesc: „a luat-o un țigan”, „o ține un țigan”, „țigancă plecată după un țigan”, „s-au îngurluit”, „s-au înțeles”, „s-au învoit” (Constantin, 2007, pp. 126–127). Toate aceste noțiuni denotă de fapt, modul în care cuplul s-a format, și care încă nu a fost recunoscut oficial. Oficierea ritului de trecere, reprezentat de căsătorie, o realiza reprezentanții bisericii, care erau fie preoți parohi, fie călugării de la mănăstirile care dețineau romi în calitate de robi. Astfel, sursele care sunt selectate în această secțiune, relevă așadar, implicarea factorului religios în ritualul căsătoriei romilor. Nu trebuie să se înțeleagă că tuturor romilor li se oficia căsătoria. Acest fapt, cel mai probabil se

petrecea mai des în cazul celor cu locuințe stabile, deși și aici, în lipsa documentelor de stare civilă, există dubii. Cert este că în cazul nomazilor statului, ritualurile de trecere oficiate de biserică (botez, căsătorie, înmormântare) sunt cerute, atât pentru robii nomazi ai statului, cât și pentru clerici care au astfel misiunea de „îmbunătățire moralizească” a romilor, odată cu adoptarea Regulamentelor Organice (*Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, 1944, p. 257). Înainte de perioada regulamentară în Valahia a mai existat o tentativă de creștinare a robilor nomazi. Domnul Nicolae Mavrogheni în august 1786 a trimis doi preoți să predice printre robii nomazi domnești. Lipsa unor informații ulterioare despre această măsură ne determină să credem că nu au existat prea multe urmări ale hotărârii domnești (Achim, 2022, p. 128).

În *Regulamentul Organic* se specifica faptul că romii care doreau să se căsătorească trebuiau să plătească o taxă pentru cununie, care în Moldova însuma un leu, iar în Valahia „un taler, adică 20 de parale”. Acești bani trebuiau dați preoților pentru adeverința de cununie (*Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, 1944, p. 208; *Analele Parlamentare ale României*, Vol. II/1, 1892, p. 654). Lipsa izvoarelor ne împiedică să vedem dacă aceeași sumă era cerută și înaintea anilor 1831–1832 de la robi romi. Mulți dintre romi nu câștigau din activitățile itinerante atât de mulți bani încât să își permită să plătească și dajdia către stăpân, să își ducă traiul de zi cu zi și să mai plătească și adeverința de cununie. Astfel, sunt de părere că aspectul financiar a influențat în mare măsură opțiunea romilor de a avea căsătoria oficiată religios, în mod voluntar.

Biserica ortodoxă nu a avut un program sistematic de creștinare sau includere în societatea românească medievală și premodernă a robilor romi din punct de vedere religios. Oficierea căsătoriei avea loc ca un act natural, ca o metodă de a stăvili trăirea în păcat a celor doi membri ai cuplului. Cum preoții erau parte a comunităților pe care le păstora, de cele mai multe ori, fiind născuți și crescuți în sânul acestora (Zahariuc, 2016, p. 67), erau interesați de păstrarea stabilității și a liniștii sociale. Așa se explică, spre exemplu, nerespectarea Pravilei cu privire la oficierea de către preoți a căsătoriilor mixte dintre romi și moldoveni în ținutul Vaslui, la 15 ani de la adoptarea Anaforalei din 1766. Sub o nouă amenințare cu caterisirea și cu trecerea lor în rândul birnicilor domnești, preoții din satele, târgurile și mănăstirile aceluși ținut trebuiau să semneze niște scrisori cum că au luat la cunoștință de porunca domnească a domnului Constantin Dimitrie Moruzi (vezi documentul

ANI, Documente, 417/182). Aceeași poruncă va fi iarăși reluată, patru ani mai târziu, în noua lege ce privea căsătoriile robilor, numită *Sorbornicescul Hrisov*.

Pentru ca oficierea să aibă loc, trebuia ca formarea cuplului să fie realizată în anumite condiții. Pe de o parte, trebuia să se respecte canoanele Bisericii Ortodoxe, anume ca mirii să își dea consimțământul (ceea ce rămânea, bineînțeles, la nivel teoretic), să nu fie rude sânge, să nu aibă mai mult de trei mariaje consecutive și să fie „de vârstă potrivită”. Pe de altă parte, mai era nevoie de ceva, ceva ce cântărea mai mult decât condițiile de mai sus și care putea influența legalitatea/illegalitatea mariajului, i.e. obținerea acordului de la stăpân(i) (Achim, 2004, p. 38). Până în momentul în care stăpânii își dădeau acordul, cuplul se putea forma prin diverse modalități: liberul consimțământ (în care cei doi soți se luau de bună voie), o înțelegere între viitorul soț și părinții fetei sau chiar răpirea fetei și căsătorirea ulterioară. Totodată, existau și situații în care stăpânii interveneau în constituirea cuplului, făcând astfel căsătorii forțate (Mateescu, 2014, pp. 52–54).

Revenind asupra necesității aprobării căsătoriei de către stăpân(i), aceasta decurgea din însăși condiția de oameni dependenți. În acest sens, consider că două erau coordonatele principale ale acestei situații. În primul rând, putem vorbi despre paternalism și infantilizare, iar în al doilea rând despre proprietate sau mai bine spus, dreptul de stăpânire. De ce optez să vorbesc despre paternalism? Pentru că acest tip de stăpâni sunt „inclinați să ofere îngrijire și un tratament mai generos celor ce depind de ei”, bineînțeles „așteptând în schimb grațitudine, obediență, docilitate, chiar și iubire” (Shell, 1994, p. XXVII). Aceste motive profund subiective au condus și la infantilizarea robilor. Prin această metodă „își manifestau puterea asupra lor”, asociindu-i astfel cu „copiii care reprezintă vulnerabilitate, dependență, supunere și inferioritate” (Duane, 2010, p. 10, 15). Așadar, stăpânii de robi și-au arogat dreptul de a decide asupra căsătoriei robilor considerându-se bunii părinți ai unor copii proprii, nu biologici, pe care îi au în îngrijire deoarece aceștia din urmă nu puteau lua decizii corecte.

Celălalt aspect care interferează cu căsătoria este dreptul de stăpânire. Istoricul Bogdan Mateescu aprecia căsătoria ca „mijlocul prin care autoritatea stăpânului se insera în viața privată și intimă a robilor” (Mateescu, 2014, p.19), iar la rândul-mi consider că protejarea dreptului de stăpânire asupra robilor era la fel de importantă ca și impunerea autorității. Dreptul de stăpânire devine problematic în condițiile

căsătoriei între robi cu stăpâni diferiți. Dacă de-a lungul veacurilor se obișnuia ca familia să fie separată și copiii împărțiți între cei doi stăpâni, începând cu secolul al XVIII-lea apar primele revizuiți ale acestui mod inuman de a aborda problema. Prin urmare, în 1743, domnul Constantin Mavrocordat decidea ca indisolubilă căsătoria oficială a robilor, indiferent de condițiile în care aceasta avea loc. Ca alternativă se propunea efectuarea unui schimb compensatoriu, în timp ce împărțirea copiilor rămânea legală (Codrescu, 1857, pp. 403–404).

Schimbul compensatoriu nu era o practică nouă, însă după adoptarea acestei noi legi în Moldova, actele de schimb sau înțelegerile pentru un schimb ulterior devin din ce în ce mai numeroase. În Țara Românească, prima legislație care să cuprindă prevederi despre căsătoria robilor cu stăpâni diferiți apare abia în 1780, atunci când este publicată *Pravilniceasca Condică*. Partea referitoare la căsătoria robilor era inspirată din Anaforaua boierilor din Moldova din 1766. Din toate aceste texte aflăm că femeia este cea care era supusă schimbului, deoarece „țiganca urma după bărbatul său după vechiul obicei” (*Pravilniceasca Condică -1780*, 1957). Desigur, exista și varianta schimbării bărbatului, atunci când nu se putea efectua un schimb de femei, dar și a vânzării în schimbul unei sume de bani. Totodată, stăpânii au dat atenție și situației în care robul sau roaba ce erau supuși schimbului/vânzării cunoșteau un meșteșug. Astfel, puteau obține pe lângă o persoană la schimb, încă una sau o sumă suplimentară de bani.

În ceea ce privește publicarea de documente care să surprindă aspecte legate de căsătoria robilor, nu există foarte multe astfel de lucrări. O primă tentativă de a lămurii acest subiect o reprezintă lucrarea de doctorat a lui Boris Th. Scurtulencu din 1938, privind *Situația juridico-economică a țiganilor din Principatele Române*. Autorul publică, în anexe, printre altele și parte din legile privind căsătoriile adoptate de-a lungul timpului în cele două principate, însă până la *Sobornicescul Hrisov*. În anul următor, 1939, apare o nouă lucrare purtând semnătura lui George Potra, unde sunt incluse și câteva documente interne ce fac referire la căsătoriile robilor, dar fiind o lucrare cu caracter generalist, documentele relevante pentru problematica aceasta sunt relativ puține. Pentru o lungă perioadă de timp, izvoare documentare pe acest subiect nu am mai fost publicate, până în 2014 când istoricul Bogdan Mateescu publica lucrarea *Căsătoria robilor: între alegerea cuplului și voința stăpânului: Studiu și documente de arhivă despre căsătoriile robilor în Țara Românească după 1830*. În aceasta sunt publicate un număr de

50 de dosare, documente care privesc, așa cum titlul sugerează căsătoriile robilor doar din Țara Românească și după 1830, după adoptarea Regulamentului Organic (1831). În anul următor, 2015, același autor publica volumul *Familia în timpul robiei – o perspectivă demografică: Studiu și liste de populație din arhive*. În cadrul acestei lucrări sunt incluse ca materiale documentare: Catagrafia mănăstirii Cozia din 1836, Recensământul general din 1838 pentru satul Sadova, plasa Dumbrava, județul Dolj, Catagrafia din 1843 din Oltenia ai robilor mănăstirii Sadova și listele cu robii dezrobiți ai mitropoliei din anul 1847.

Ținând cont de dezechilibrul existent în volumele de documente care tratează subiectul căsătoriei robilor, publicate până la momentul actual, consider necesar pentru istoriografie, dar și ca un instrument de lucru, publicarea unui volum care să cuprindă atât legislația din ambele principate române adoptată de-a lungul timpului, cât și a unor documente care să înfățișeze practica în condițiile existenței normelor legislative scrise. În acest sens, am selectat pe lângă legile adoptate în Moldova și Țara Românească, începând cu 1743 și până la dezrobire, și documente ale mănăstirii Arnota pentru Țara Românească. Aceasta fiind importantă pentru a fi în concordanță cu tematica proiectului PARI care se concentra pe județele Sibiu și Vâlcea, mănăstirea aflându-se în subordinea Episcopiei de Râmnic, parte a județului Vâlcea. Alături de aceste documente de arhivă am inclus și câteva documente ce fac referire la robii din Moldova, păstrate la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale și la Biblioteca Academiei Române. Documentele respective sunt relevante pentru că prezintă niște situații mai speciale cu privire la uniunile matrimoniale ale robilor. Opțiunea de a adăuga și surse documentare alături de legislație, este motivată de intenția de a reliefa realitatea în care trăiau robii respectivi, care era mult mai complexă decât relativul ideal pe care textele normative îl propun. Aceste surse conțin informații cu privire la experiența de viață și/sau chiar vocea unor actori sociali care sunt prea puțin importanți pentru societatea în care trăiesc și care apar pentru o singură dată în arhive, pentru ca apoi să dispară fără să mai lase alte urme pentru posteritate (Rossum, 2020, p. 13). Am operat în acest chip deoarece documentele juridico-administrative, ce s-au păstrat sub forma actelor de proprietate, fie ele vânzări-cumpărări sau acte de schimb, răspund doar „parțial și indirect detaliilor de viață individuală sau de familie” ale robilor romi (Barbu, 2005, p.102).

Legislația este adoptată, întărită, reîntărită și reluată tocmai pentru că nu a avut puterea de a produce schimbări semnificative în

societatea românească premodernă, prin natura sa conservatoare. Rămâne astfel literă moartă întrucât cutuma, întâlnită sub formula „ obiceiul pământului”, este cea care dănuie și la care apelează stăpânii de sclavi.

Sursele documentare selectate spre a fi publicate aparțin în exclusivitate stăpânilor de robi, așadar, sunt elaborate și vorbesc doar din perspectiva celor puternici. Cu toate acestea, rămân singurele mărturii care consemnează starea de robie a unei comunități care a rămas pentru o foarte îndelungată vreme *tăcută*. Prin urmare, subscriu la ideea pe care Ann Laura Stoler o propune, și anume să folosim aceste materiale ca „surse pentru producerea cunoașterii” și să ne gândim, atunci când scriem istoria celor *mici*, la „ceea ce putea fi scris, ce povești puteau și nu puteau fi povestite și ce putea și ce nu putea fi spus” (Smallwood, 2016, p. 124; Stoler, 2009, pp. 17–22).

Totodată, aceste surse ajută la reconstruirea istoriei familiei robilor romi în contextul unei legislații care apare atât pentru a-i ajuta pe cei care îi dețineau, dar și pentru ai apăra pe membrii familiei. Astfel, legile se constituie ca un instrument pe care stăpânii de robi să îl folosească pentru a putea ajunge la un consens între ei și pentru a preîntâmpina probleme juridice din cauza proprietății asupra unora dintre membrii cuplului de robi romi. De cealaltă parte, efectul benefic al aplicării legii cu privire la schimburile compensatorii pentru robii căsătoriți ce aveau stăpâni diferiți era tocmai acela pe care Anaforaua din 1766 îl enunța, de a nu mai despărți „părinte de fecior și frate de frate” pentru că chiar de erau robi, tot „a lui Dumnezeu zidire sunt” și era considerat anormal a-i împărți ca pe „dobitoare”. Cu toate acestea, în ceea ce privește căsătoriile mixte, legile adoptate la acest moment interzic astfel de căsătorii în scopul conservării unui echilibru sub raport social. Se dorește ca prin stoparea căsătoriilor mixte să nu mai existe copii care să devină robi, deși pe jumătate aceștia erau liberi. Documentele istorice atașate în această secțiune ne demonstrează că situațiile de viață și acțiunile oamenilor fac ca legea să fie ignorată, chiar încălcată. Așadar, sursele istorice din secțiune pot constitui o bază de plecare pentru reconstituirea unor aspecte precum: rolul clericilor în căsătoria romilor robi, implicarea stăpânilor, problemele pe care le pune căsătoria între robi cu stăpâni diferiți și mai ales căsătoria mixtă. Un alt aspect, mult mai important, este acela de a reconstitui diferite instanțe de luare a unor decizii disponibile oamenilor cu drepturi limitate, și care totuși au găsit puterea de a acționa după propriile dorințe.

Documentele mănăstirii Arnota incluse în volumul de față au fost transcrise din condica documentelor mănăstirii care se păstrează la Biblioteca Academiei Române la fondul Documente Istorice, Pachetul CMXIV. În această condică documentele se prezintă sub formă de copie, documentele originale fiind păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale la fondul Mănăstirea Arnota, număr de inventar 10. De cealaltă parte, documentele istorice ce fac referire la situația din Moldova sunt în original, pe suport de hârtie și la fel ca și celelalte documente sunt scrise cu caractere chirilice în limbaj specific perioadei. Pentru cursivitate în citire documentele au fost transcrise după normele actuale ortografice și de punctuație, iar pentru cuvintele scrise prescurtat, a fost redată forma integrală.

Documente

Documente din perioada sclaviei dedicate problemei căsătoriei robilor romi

Document nr. 1. (1743) Domnul Moldovei, Constantin Mavrocordat, hotărăște prin *Așezământul Țării Moldovei* indisolubilitatea căsătoriei și stabilește reguli cu privire la căsătoria mixtă dintre robi romi și moldoveni.

Pentru țigani și țigance ce sunt a doi stăpâni, nici de cum nime să nu cuteze prin Dumnezeiasca lege să-i despartă, ci numai stăpânii acelor țigani se aibă aș împărți copiii, sau să-și ia schimb: atât pentru țigani, cât și pentru feciori.

Țiganul de va lua Moldoveancă sau moldovean ce va lua țigancă să nu cuteze nimeni de acum înainte să facă pe moldovan sau pe moldoveancă țigani robi sau pe copiii lor. Dar ca să nu se dea pricină s-au legat plata grea cum arată mai jos. Ci dar moldoveanul și moldoveanca și copiii lor să fie slobozi și volnici a se apăra, iar țiganul și țiganca până la moartea lor să fie robi, precum s-au și născut.

Plata să dea stăpânului țigăncii, moldovanul ce va lua țigancă 70 lei pentru copiii ce păgubește stăpânul și popa ce va cununa 50 lei și nașul 30 lei. Iar țiganul ce va lua moldoveancă s-au hotărât că fiind unii din țigani bogați și ca să nu se îndemne a ieși sămânța lor din robie, să dea îndoit,

adică numai țiganul cu moldoveanca 300 lei care se face cu gloaba popii și a nașului 380 lei și aceasta s-au făcut ca să lipsească cele fără de cale obișnuite și ca se înfrâneze, nicidecum moldovean cu țigan să nu se amestece, nici popii, nașii a nu-i mai cununa.

Sursa: Th. Codrescu, *Uricariul*, IV, pp. 403–404.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Constantin Mavrocordat declară indisolubilitatea căsătoriei indiferent de condițiile în care se făcea. În cazul căsătoriilor mixte, fiecare dintre soți își păstra starea socială de dinainte de căsătorie, dar pentru aceasta trebuia să fie plătite sume foarte mari de bani pentru posibili copii ai cuplului pe care stăpânii îi pierdeau. Sumele sunt și pentru a descuraja formarea unor astfel de mariaje.

Cristina Mocanu

Document nr. 2. (22 ianuarie 1766) Marii boieri și ierarhi ai Moldovei hotărăsc printr-o Anafora în 10 puncte o procedură de urmat în cazul căsătoriei dintre robii cu stăpâni diferiți și interzice căsătoria mixtă.

Noi Grigorie Alexandru Ghica voevoda Bojiio milostie gospodar zemli Moldovascoi.

De vreme ce la împărțirile de țigani se fac multe amestecături cu nedreptatate și despărțirea copiilor de părinții lor, cu alegere ce s-au făcut cu sobor la sfânta Mitropolie de către preasfinția sa părintele mitropolitul țării și alți arhieriei și episcopi și egumeni. Și de către toți boierii și cu primirea tuturor, de obște s-au socotit și s-au așezat cu zece ponturi ce sunt scrise întru această anafora, arătându-se la fieștecare pricină în ce chip să se urmeze. Care socotindu-se cu amănuntul și de către domnia mea, am aflat a fi cu cale și cu dreptate, și după această sobornicească alegere, hotărâm și domnia mea ca să se urmeze la toate pe deplin, și nestrămutat după cum arată în anafora aceasta fieștecare pricină la pontul său. Iar cât pentru cei ce sunt corciți cu partea moldovenească, adică un moldovean de a fi luat țigancă, sau țigan moldovenească, care după urmarea obiceiului pământului ce a fost întărit în hrisoave domnești, erau robi ca și alți țigani. Pentru unii ca aceștia hotărâm domnia mea să se urmeze în acest chip. Adică partea moldovenească

să nu fie supărată cu slujba întru nimica ca să fie slobodă, iar partea țigănească să se numească slobodă, însă supuși la toată slujba stăpânilor săi în toată viața lor ca și țiganii, și de s-ar strămuta să fie volnici stăpânii a-i trage la slujba lor și a-i lua ori de unde ar fi. Și cu această slujbă a lor vor câștiga răscumpărare și slobozire copiilor lor, adică câți din copii acestora vor fi în vârstă copilărească până la șapte ani și câți se vor naște de acum înainte vor fi de tot slobozi ca fieștecare din moldoveni și volnici a merge unde-i va fi voia. Iar câți din copiii acestora vor fi în vârstă de la șapte ani în sus să fie supuși în toată viața lor la slujba stăpânilor lor. Asemenea, după cum s-a zis pentru părinții lor, și aceștia să fie popriți a nu se cununa cu neam țigănesc, după cum se arată la pontul al optulea pentru moldovenii și copiii acestora vor fi slobozi ca fiecare din moldoveni, volnici a merge unde le va fi voia. Și aceste pricini ale acelor corciți se vor cerceta numai de pe tată și de pe mamă, iar după moși și moașe, hotărâm domnia mea să nu se socotească, nici să se caute. Și întărim anaforaua aceasta, și cu a noastră domnească, iscălitură și pecete.

1766 Ghenarie 26

Iscălit Noi Grigorie Ghica vvod
Lascăr Roset prociț ftor logofăt.

Prea înălțate doamne

Dintru a Înălțimii tale poruncă, prin iscălită țidulă, am fost rânduiți, ca să ne adunăm la sfânta mitropolie cu toții și să socotim pentru împărțirile de țigani, care hotărâri a judecăților de țigani, ce se făceau până acum, neavând alte chipuri de îndreptări rămânea deapururea, numai mărturiile giuzilor. Care cu puțin oareșce dare mărturisea după pofta și voia fiește-căruia, și atât cei ce avea să ia, cât și cei ce avea să dea, prin giurământuri și cărți de blestem, cu punere de suflete vrea să se îndrepteze. Care la aceasta la un adevărat creștin după dreptate s-ar cădea și viața lui să o cumpănească spre pierzare, și giurământ la o pricină cu aceasta de mai sus arătată să nu facă. Căci că un creștin ca să ia un suflet rob să se îndemne a giura fără de cale lucru era și în loc de păcat ce dobânda cel ce giura se mai adăogia și altul; că precum cel ce giura fără nici un adevăr așa și giudecătorul se împărținea, fiindcă rânduia la giurământ, nefiind la mijloc alt chip de îndreptare sau dovadă. Și fiindcă cei ce aveau țigani cu hrisoave de moștenire, cu rânduiala împărțirii ce urma până acum rămânea numai cu hrisoavele și țiganii acei de moștenire rămăneau sub stăpânirea străinilor, și cei cu hrisoavele iarăși cu țiganii altora,

și un lucru necuviincios ca acesta fiind o urâtă faptă și lui Dumnezeu și firii omenești. Care nu se pricinuia dintr-alta fără numai din partea muierească, adică din țiganca unui stăpân ce o lua un țigan străin și nu numai că stăpânul țigancei se păgubea de slujba ei, ce încă trebuia să aștepte până se vor face copii de vârstă și apoi să se împartă. Cunoscându-se aceasta, mai amar și mai cumplit și decât robia străinilor vrăjmași, despărțindu-se părinte de fecior și frate de frate, că de se numesc ei țigani, dar a lui Dumnezeu zidire sunt, fiind un lucru foarte fără de cale a se împărți ei ca niște dobitoace. Drept aceia, înălțimea ta vrând ca să se taie această faptă necuvincioasă, și cu totul fără dreptate, poruncindu-ne ca să luăm sama cu amănuntul și cu frica lui Dumnezeu, și să hotărâm cu ce chip și dreptate a fi ca să nu se mai facă împărțeală de țigani de aicea înainte. Care după a Măriei tale luminată poruncă aducându-ne la sfânta mitropolie, după cea cu amănuntul cercetare ce am făcut și după cum au dat a fiește-căruia cunoștință la aceasta, așa am socotit, ca de astăzi împărțeala de copii de țigani să nu mai fie ce să se urmeze într-acestași chip.

1. Țiganul domnesc, ori boieresc sau ori al cui va lua țigancă domnească, boierească sau ori cui a fi, să fie dator întâi stăpânul țiganului a da altă țigancă în loc, iar când stăpânul țiganului nu va avea țigancă, ca să dea în locul țigancei ce au luat-o țiganul lui, să fie volnic stăpânul țigancei să dea țigan pentru țigan. Și când nu va avea nici acel cu țiganul să dea altă țigancă, cum și acel cu țiganca să dea alt țigan, atuncea să fie volnic stăpânul țiganului să dea 30 lei prețul țigancii. Iar de nu va vrea cel cu țiganul să dea acei 30 lei prețul țigancii, să fie volnic stăpânul țigancii să dea pentru țigan 40 lei, și ori la ce parte va rămânea vânzarea sau schimbul să-și dea și zapis încredințat la mâna cumpărătorului.

2. De se va întâmpla, ori țiganul, ori țiganca cu vreun meșteșug și stăpânii lor nu se vor putea înțelege pentru pricina meșteșugului, atuncea la ce parte va rămâne sălaşul să meargă înaintea giudecății, și giudecata după cum va socoti, va hotărâ prețul meșteșugului și va plăti acela la care va rămâne sălaşul, meșteșugul celeilalte părți.

3. Când se va întâmpla vreun țigan să ia vreo țigancă a cuiva neștiut, cum și țigancă să ia țiganul cuiva neștiut și trecând ani la mijloc, de se va afla cu dovadă stăpânul țiganului sau a țigancii, se vor fi apucat a face și copii, să fie volnic întâi stăpânul țiganului să dea bani prețul țigancii la stăpânul țigancii, după cum mai sus, adică 30 lei și pentru copii câți se vor veni în partea țigancii, de la 16 ani în jos să se dea bani pe giu-mătate, adică, pe fecior 20 lei și pe fată 15. Iar câți se află de la 16 ani în

sus, prețul țiganului să fie 40 lei și a țigăncii 30, și de nu vrea stăpânul țiganului să întoarcă prețul țigăncii, să întoarcă stăpânul țigăncii după hotărârea mai sus arătată.

4. Țiganii domnești, ori boierești sau a altora ori a cui ar fi, să nu fie volnici a lua țigance mănăstirești, cum și țigani mănăstirești să nu fie volnici a lua țigance domnești, boierești sau a altora, iar de s-ar întâmpla cumva cu vreun chip de meșteșug, sau vicleșug fără știrea stăpânilor să se facă împotrivire hotărârii, atunci să aibă a da stăpânului țiganului, țigancă pentru țigancă, ori despre ce parte s-ar afla țiganul. Dar învoială cu bani nici de cum să nu se facă; iar de s-ar și face vreun lucru ca acesta de vreun egumen, să nu se ție în samă. Și acel ce va apuca de va da bani să fie ca, când n-au dat rămânând păgubaș și mănăstirea să aibă a-și lua țiganca, după cum s-au hotărât mai sus. Și pentru ca să nu se întâmple la aceasta vreo greșală să se dea poruncă preoților, ca nici de cum să nu-i cunune, iar peste poruncă acel preot ce va cununa să dea prețul țigăncii la mănăstire ca o gloabă.

5. Țiganii domnești sau boierești care sunt obicinuiți a umbla cu șetre prin țară, și sunt obicinuiți a fura fete de țigani sau țigance și le țin fără de cununie, zicând că sunt cununați cu dânsele, pentru aceasta să se dea tare poruncă la giuzi de acum înainte, nicidecum unele ca aceste să nu se facă. Iar dovedindu-se c-au urmat împotriva și nu va avea pecetluitul protopopului de cununie, întâi giudele și țiganul acela să se pedepsească cu mare pedeapsă. Iar țiganca cu toți copiii ei se va da la stăpânul său.

6. Stăpânul vreunui țigan de va îndemna pe țiganul său să fure vreo țigancă din casă boierească, mazilească, negustorească sau ori a cui, fiindcă a se despărți nu sloboade pravila și stăpânul țigancei a se păgubi de slujba ei nu este cu dreptate, fiind învățată la slujba casei; s-au socotit când se va dovedi cum că stăpânul țiganului au făcut un lucru ca acesta cu îndemănare spre păgubirea celeilalte părți, de slujba țigancei, dându-i-se și carte domnească de stăpânire, iar când țiganul va face un lucru ca acesta fără știrea stăpânului său, să se socotească cu divanul domnesc pedeapsa țiganului și pierderea slujbei a stăpânului țigăncii.

7. Un țigan ce de copil mic îl va lua stăpânul său în casa lui și va sluji cu credință și cu dreptate până va veni la vârstă ca aceea și apoi stăpânul lui pentru cea cu credință și cu dreptate slujbă, ce au avut de la dânsul întru atâția ani, se va milostivi asupra lui și-l va ierta de robie, dându-i și carte la mână, iscălită de dândul cum că l-au iertat. Unul ca acela să fie slobod de robie în toată viața lui și nici domnia nici ficiorii stăpânului său, nici altă rudenie să nu fie volnici a-l trage la robie, nici pe dânsul,

nici pe feciorii, nici pe nepoții, nici pe strănepoții lui, ci în totul să fie slobozi. Asemenea să se urmeze și la partea femeiască.

8. Un moldovan de va vrea să ia țigancă sau un țigan să ia moldoveancă, precum până acum rău și fără de lege se obicinuisă a se lua, dintru care multe și *mari pricini se nășteau*, fiindcă copiii lor rămâneau robi, la care se cunoștea o mare strâmbătate la copiii aceștia. De vreme că nici pravila bisericească, nici cea politicească, pe feciori nu-i pedepsește pentru greșeala părinților, precum și pe părinți pentru greșeala feciorilor și fiind aceasta un lucru fără de lege și fără de cale și mai vârtos împotriva pravilelor, am socotit de astăzi înainte, nici de cum moldovan țigancă să nu mai ia, nici țiganul moldoveancă. Și la o pricină ca aceasta s-au socotit atât preoția eparhiei mitropoliei, cât și a eparhiilor episcopilor să nu aibă voie ca aceea ca să cunune pe unii ca aceștia, ce să fie argoși. Dar de s-ar întâmpla cumva vreun preot sau să calce poronca arhierescă sau cu vreo înșelăciune, ca să cunune pe unii ca aceștia, fiindcă preotul acela este argos ca să nu cunune fără de lege să se socotească cununia aceea și să se despartă, și preotul carele va fi cununat ca un călcătoriu de legile dumnezeiești și pricinitor de scandal, să se caterisească de vrednicia preoției și să se facă birnic visteriei domnești.

9. Când s-ar întâmpla vreun preot pe neștiință și cu amăgeală ca să cunune vreun moldovean cu țigancă sau pe țigan cu moldoveancă și vor trece ani la mijloc, de vor fi făcut ei și copii tot să se despartă: fiind cununia poprită și copii să rămână în partea moldoveniei și să fie volnică partea moldovenească să răscumpere partea țigănească, adică: un moldovean ce au făcut 4 copii, doi se cuvin în partea moldoveanului și doi în partea țigăncii, pe acei doi ce se vor veni în partea țigăncii se vor răscumpăra cu prețul acesta, adică: partea bărbătească ce va fi în vârstă de slujbă 80 lei, iar de va fi parte femeiască în vârstă de slujbă 60 lei; dar de vor fi copii mai gios de 15 ani, prețul pe jumătate. Iar când nu vor avea cu ce să răscumpere părintele partea moldovenească, să slujească pentru răscumpărarea copiilor lui pe stăpânul țigăncii sau a țiganului și cu copiii împreună ce vor fi de vârstă, socotindu-se slujba fiește-căruia, câte 12 lei pe an simbrie, până când se va împlini prețul răscumpărării, ori să dea zăpis cu cheazășie bună, și cu vadea până într-un an că va da banii și să fie slobod.

10. Însă pentru moldovenii, cei ce vor fi luat țigance și țiganii moldovence până acum la această hotărâre, de vreme ce au fost hrisoave domnești, că un moldovean de va primi să ia țigancă sau moldoveancă de va primi să ia țigan să rămâie robi ca niște țigani și aceasta de vreme

că dintru început și până acum așa s-au urmat și poprire n-au fost a lua moldovanul țigancă și țiganul a nu lua moldovancă se va urma și se va păzi după cum au fost obiceiul și după hrisoave domnești. Și la toate aceste câte s-au arătat mai sus, de astăzi înainte atât pentru țigance, cât și pentru țigani, și cei ce se vor ierta de robie, cum și pentru moldovenii ce vor lua țigance să se urmeze și să se păzească neclintit și nestrămutat deapurarea și în toată vremea întru acest chip. Atât numai pentru împărțirile țiganilor, care au apucat de s-au luat până acum.

Prea înălțate Doamne, după cum au luminat sfântul Dumnezeu la această așezare de țigani cugetul nostru ce cu sfat de obște și cu sobor s-au socotit de către noi toți așa am socotit că este cu cale și cu dreptate a se ține și a se păzi de către toți, care fiind cu învoială și cu primirea și pentru odihna tuturor de obște să rămâie ca un cap de pravilă, statornic, nestrămutat și neclintit. Iar cea de săvârșit hotărâre rămâne la înalta lesne cunoscătoare înțelepciune a Măriei Tale.

Leat 1766 Ianuarie 22

Ai înălțimei tale către Dumnezeu fierbinți rugători: Gavriil mitropolit Moldaviei, Ioanichie episcopul Romanului, Dorotheiu episcopul Rădăuțului, Inochentie episcopul Hușilor, Sinaid, Ioanichie, Ghidion Barnovschi, Egumen Golia, Stefan, Sofronie.

Plecate slugi a măriei tale: Ștefan Ruset vel logofăt, Mihalache Conachi vel logofăt, Ioan Paladi vel vornic, Enache Catargiu vel vistiernic, Andronache vornic, Ioan Canta hatman, Vasile Roset hatman, Vasile Razu hatman, Ilie Costachi vistiernic, Iordachi Costachi vel vistiernic, Iordachi Hrisoscolev vel ban, Vasile Costachi ban, Arghire ban.

Scrisu-s-au anaforaia aceasta de Iordache al doilea logofăt.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, CCLXVI/18. Ediții: A. Papiu Ilarianu, *Tesaura de monumente istorice pentru România, vol. III, București, 1864*, pp. 193–19.; Boris Th. Scurtulencu, *Situația juridico-economică a țiganilor în Principatele române*, Iași, 1938, pp. II–VII.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Aceasta este o copie de la Biblioteca Academiei Române și este integrală. Legea este importantă nu pentru schimbările produse

(nefiind prea mult aplicată), ci pentru că este baza viitorului act legislativ *Sobornicescul Hrisov*, adoptat în 1785- care rămâne în uz până la dezrobire (cu modificări), dar și pentru preluarea lui în Țara Românească, în codul de legi *Pravilniceasca Condică*, unde a avut o aplicare mai mare. În această copie sunt trecute numele persoanelor care au participat la crearea ei, atât fețe bisericești, printre care: mitropolitul, episcopii de Roman, Huși și Rădăuți și alți preoți de la bisericile din Iași; cât și boieri cu funcții în sfatul domnesc. Identificarea persoanelor necesită o analiză critică, întrucât pot exista greșeli de transcriere a semnăturilor pe copie de pe documentul original.

Cristina Mocanu

Document nr. 3. (28 Decembrie 1785) Domnul Moldovei, Alexandru Ioan Mavrocordat, emite hrisovul prin care se stabilesc reguli de urmat pentru căsătoria robilor cu stăpâni diferiți, iar pentru căsătoria mixtă se decide să fie interzisă și anulată prin despărțirea familiei.

1. Dacă țiganul domnesc, ori boieresc, ori mănăstiresc sau ori al cui ar fi, va lua țigancă domnească, boierească, mănăstirească sau a cui va fi pentru ca să nu rămâie pe urmă împărțeala copiilor să fie dator stăpânul țiganului a da altă țigancă în locul ceilalte părți, ca să rămâie la stăpânirea lui sălaşul întreg, iar când stăpânul țiganului nu va avea țigancă să deie, să fie volnic stăpânul țigăncii, să-i deie țigan pentru țigan și să ia sălaşul. Și când nu va avea nici acel cu țiganul să dea altă țigancă, nici acel cu țigancă să dea alt țigan, atunci să fie volnic stăpânul țiganului să dea cincizeci lei, prețul țigancei, iar de nu va vrea să fie volnic stăpânul țigancei să dea pentru țigan șaptezeci lei, și partea la care va rămâne vânzarea să ia zapis încredințat de la mâna vânzătorului.

2. De se va întâmpla țiganul sau țigancă cu vreun meșteșug, și stăpânii nu se vor putea învoi pentru pricina meșteșugului, atunci să meargă înaintea judecății și judecata va hotărâ ce preț să dea acela la care va rămâne sălaşul. Pentru meșteșugul lăutăriei, a cobzăriei sau a altor zicători să nu se hotărască, nici să se dea preț osăbit.

3. Când se va întâmpla vreun țigan să ia vreo țigancă a cuiva neștiută cum și țigancă să ia țiganul cuiva neștiut și trecând ani la mijloc, de vor fi apucat a face copii, aflând dovadă stăpânul părții cele pierdute că este țigancă sau țiganul lui, să fie volnic stăpânul țiganului a da altă țigancă de măritat în locul țigăncii sau stăpânul țigancei sau stăpânul țigancei să deie alt țigan de însurat în locul țiganului, ca să rămâie sălaşul întreg la

o parte. Însă protiea volniciei a lua sau a da schimb să se deie la stăpânul părții cei pierdute. Iar pentru partea de copii ce se va cădea a da pentru ca să nu se facă despărțire copiilor de părinți să dea bani însă prețul copiilor de la 16 ani în jos să fie pe jumătate, adică: feciorul 35 lei și fata 25 lei, iar acelor de la 16 ani, în sus va fi prețul întreg, cum s-au arătat la pontul întâi, 70 lei țiganul și 50 lei țiganca. Iar de se va întâmpla aflarea acelor țigani să fie însurați și să aibă copii, atuncea acela ce va avea a da, neprimind bani acela ce va avea a lua pentru câte suflete va avea să deie, să fie îndatorit să deie sălașe întregi, iar pentru câte suflete nu va avea sălașul întreg deopotrivă ca să dea, să aibă să dea banii după prețul rânduit, ca să nu se facă despărțire de sălașe.

4. Să se dea publicație și porunci de obștie în toată țara ca nici unul din protopopi sau preoți să nu fie volnici a cununa țigani cu țigance, fără știrea stăpânilor lor și până nu va lua scrisoarea de la acest stăpân sau de la vechilii lor că adică de va fi altul stăpânul țiganului și altul stăpânul țigancii cu învoirea și primirea lor se volnicesc acei țigani a se cununa sau de vor fi și țiganul și țiganca tot al unuia stăpân se scrie că sunt amândoi dreți robi ai săi, și că cu știrea și voia sa vor să se cunune. Și într-acest chip cununându-i să fie datori preoții a ține la sine și a păzi scrisorile acelea, ca când va naște vreo pricină și se vor întreba, să le scoată de față ca să-și dea sama să nu rămâie sub vinovăție. Iar care preot se va arăta prin știință nesupus poruncii, și nu va urma hotărârii acestia, ci va cununa vreun țigan sau țigancă cuiva fără știrea și voia stăpânului, acel preot osăbit de pedeapsa canonului bisericesc ce i se va orându încă să fie îndatorit a da globă prețul orându al țiganului sau a țigancii ce va cununa fără știrea stăpânului, la același stăpân. Cum și oricare din cei ce au țigani, va lua cu țiganul sau țiganca sa prin cununie cu înșelăciune țigan sau țiganca a altuia, fără știrea și voia aceluia, asemenea să fie îndatorit după ce se va afla să dea globă prețul țiganului sau al țigancii ce va lua, la stăpânul al căruia se vor afla.

5. Țigani domnești, boierești sau mănăstirești sau ori ai cui vor fi, ce umblă cu șetrile prin țară, și sunt obicinuiți a fura fete de țigan sau țigance de le țin fără de cununie, zicând că sunt cununați cu dânsule, pentru aceasta să se dea tare poruncă la giuzi ca de acum înainte, unele ca aceste să nu se facă. Iar dovedindu-se că au urmat împotriva, atât giudele cetei la care se va întâmpla cât și țiganul acela să se pedepsească cu mare pedeapsă, iar țiganca cu toți copii ce va avea să se deie la stăpânul ei, de va fi a altui stăpân.

6. Stăpânul vreunui țigan de va îndemna pe țiganul său să fure vreo țigancă din casă boierească, mănăstirească, mazilească, neguțitorească sau ori a cui (va fi) și cu chip de înșelăciune, prin a lui mărturie se vor cununa, fiindcă de a se despărți nu sloboadă pravila și stăpânul țigancei a se păgubi de slujba ei nu este cu dreptate, s-au socotit când se va dovedi că stăpânul țiganului a făcut un lucru ca acesta cu îndemnarea și mijlocirea sa, să rămâie țiganul sub stăpânirea stăpânului țigancei împreună cu țigancă, dându-se și carte gospod de stăpânire, iar când țiganul va face un lucru ca acesta fără știrea stăpânului său să se socotească cu Divanul gospod pedeapsa țiganului și pierzarea slujbei stăpânului țigancei.

7. Un țigan ce de copil mic îl va lua stăpânul lui în casă și va sluji cu credință și cu dreptate până va veni la vârstă, apoi stăpânul lui pentru aceia credință și cu dreptate slujbă ce au avut de la dânsul într-atâția ani se va milostivi asupra lui și îl va ierta de robie, dându-i și carte la mână, iscălită de dânsul, precum că l-au iertat, unul ca acesta să fie slobod de robie în toată viața lui și nici Domnia, nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie să nu aibă voie a-l trage la robie. Asemenea să se urmeze și la partea femeiască, însă nici țiganul, nici țigancă ce vor fi iertați să nu fie volnici a se cununa cu partea moldovenească, ci numai copii ce se vor veni în partea lor, vor fi slobodi de robie.

8. Un moldovean de va vrea să ia o țigancă sau țiganul să ia moldoveancă, precum până acum rău și fără de cale se obicinuisă, rămâind cu această pricină în robie partea cea slobodă și fiind acest lucru împotriva a toată dreptatea și pravila s-au socotit ca de azi înainte, nicidecum moldoveanul țigancă să nu ia, nici țiganul moldoveancă, ci acest fel de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprită; iar de se vor cununa prin greșeală, și prin neștiință, îndată ce se vor afla să se despartă, căci și pravila, condica Armenopol, cartea a patra, titlu 12, fila 341, hotărăște așa: „De se va dovedi după facerea nunții că unul dintre casnici este rob se despărțește nunta îndată ca, când s-ar fi întâmplat moartea”. Pentru care să se dea înștiințare și tare poronci către preoți de pe la toate satele și orașele țării, ca nici de cum să nu îndrăznească a cununa pre unii ca aceștia și oricare preot prin știință nu va urma poroncii și hotărârii aceștia să se caterisească de darul preoției și să se facă birnici visteriei domnești. Iar când un moldovan se va îngurlui cu vreo țigancă, sau moldoveancă cu vreun țigan, cerând cu dinadinsul amândouă părțile ca să se însoțească prin cununie și stăpânul părții țigănești va face căzută silința și nu va putea să-i dezvăreze și ei încă văzând că nu li se dă voie după cererea lor, vor fugi împreună și vor trece peste hotar într-altă țară

și se vor cununa și pe urmă se vor întoarce iarăși la locul lor; oriunde și când se vor afla și se vor prinde să se despartă și copiii să rămâie toți în partea țigănească. Iar când stăpânul vreunui țigan sau țigancă pentru lăcomie de interes prin a sa voință a îndemna sau va mijloci cu chipuri de meșteșug ca să se cunune țiganul cu țigancă lui cu parte moldovenească dovedindu-se o faptă ca aceasta, iarăși să se despartă și copiii toți să rămână în partea țigănească. Iar stăpânul părții țigănești să fie îndatorit a rămâne păgubaș de robul sau roaba sa, vânzându-să la meza țiganul sau țigancă ce se vor cununa cu acest chip, dimpreună cu toți copiii și banii câți se vor cuprinde să se dea la facerea podurilor, iar preotul ce va face acest felieu de cununie, dovedindu-să că au știut pricina și au cununat împotriva hotărârii să se canonisească cu lipsire de vrednicia preoției, precum mai sus s-au arătat.

9. Pentru împărțeala de țigani, ce s-au făcut până acum la hotărârea aceasta, după obiceiul ce s-au urmat din vechiu, cum și pentru partea moldovenească ce s-au însoțit până acum prin cununie cu partea țigănească, fiind și hotărâri prin hrisoave gospod: că un moldovean de va primi să ia țigancă sau moldoveancă țigan, să rămâie robi ca niște țigani, care de vreme că până acuma așa s-au urmat întru aceeași hotărâre și orânduială s-au găsit cu cale ca să rămâie atât împărțirile ce au apucat a se face până acum, cât și însoțirea părții moldovenești cu partea țigănească, ce s-au făcut până la această hotărâre. Iar de acum înainte să se păzească și să se urmeze fără strămutare de a pururea după chipurile ce s-au arătat și s-au hotărât mai sus, rămâind cu toată întemeierea și să se păzească ca o pravilă statornică și nestrămutată în veci.

Sursa: *Sobornicescul Hrisov*, ediție critică de Andrei Rădulescu et al., București, Editura Academiei Române, 1958.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Sobornicescul Hrisov din 1785 a domnului Alexandru Mavrocordat, a fost inspirat din Anaforaua din 1766. Actul cuprinzător de 9 articole păstrează în mare parte prevederile Anaforalei din 1766, cu mici modificări: prețurile ce trebuiau date drept compensație, meseriile care nu constituiau meșteșuguri, interzicerea căsătoriei persoanelor eliberate din robie cu persoane libere, doar copiii lor având acest drept; necesitatea obținerii unei scrisori de aprobare de la stăpâni pentru ca un preot să officieze căsătoria. În privința punctului numerotat cu 8) în Anaforaua

din 1766, ce făcea referire la răscumpărarea părții țigănești de către partea moldovenească, el nu mai apare menționat în legea din 1785. De asemenea, nici modificarea adusă ultimului articol, prin intermediul hrisovului domnesc de întărire dat de către Grigore Alexandru Ghica, nu mai este precizată.

Cristina Mocanu

Document nr. 4. (1780) Codul de legi al Țării Românești. *Pravilniceasca Condică*, stabilește în 9 articole procedura de urmat pentru căsătoriile robilor din Țara Românească.

Pentru țigani

1. Cine va cununa țigan sau țigancă străină, fără de știrea stăpână-său fiind stăpânul știut și aflându-să tot într-acel oraș, să se păgubească în acestaș chip: adică să piarză pe țigan sau pe țigancă ce au cununat cu acel străin țigan sau țigancă și să-i câștige stăpânul acela ce nu s-au întreat.

2. Pentru ca să nu se întâmple prigoniri între stăpânii țiganilor, cununându-să fără de știrea stăpânilor lor, pentru aceia de acum înainte preoți pururea să fie cu luare aminte ca în vreme ce este să se cunune soție țigănească care sunt sub stăpânire la doi stăpâni până nu vor lua adeverință înscris de la amândoi stăpânii aceia, dând voie a să cununa să nu-i cunune. Iar de va îndrăzni vreun preot a o face să se pedepsească bisericește. Asemenea și oricare din boieri sau egumeni va ținea la dânsul vreun țigan străin sau vreo țigancă și va fi pricinuitor dintr-aceasta să se întâmple pagubă la stăpânul acelu străin țigan sau a țigancii, unul ca acela să răspundă toată paguba stăpânului acelu străin țigan sau a străinei țiganci și să dea și câtă cheltuială se va întâmpla vinovățindu-să și la căzuta pedeapsă pentru vicleșugul ce au făcut.

3. De va fi neștiut stăpânul țiganului sau a țigancii ce s-au cununat și în urmă să va arăta și va cere pe acel țigan al său sau pe țigancă, atunci să aibă a să face schimb urmând țiganca după bărbatul său după vechiul obicei.

4. Când țiganul sau țiganca ce se cere de stăpânu-său va fi știind meșteșuguri și se cere asupra schimbului schimb sau atâtea țigani pentru câte meșteșuguri știe acel țigan sau acea țigancă atunci cu judecată să se hotărască aceasta cumpănind judecătoria cee ce este drept, după meșteșugurile ce să va dovedi că știe acest obraz că se schimbă.

5. Oricine va face al său vreun țigan străin și așa socotinsu-l ca cum ar fi al lui va da voie altui cuiva că să-l cunune cu a lui țigancă și în urmă acel țigan să va stăpâni de stăpânul lui cel adevărat să se pedepsească cel ce l-au ținut pe țigan ca cum ar fi fost al lui și i-au dat voie ca să cunune și să se osândească a da el altă țigancă stăpânului țigăncii. Și de va fi fost țigancă și cu meșteșuguri, prin judecată să se osândească și pentru acele meșteșuguri. Însă pedeapsa aceasta să aibă a să atinge mai vârtos de cel ce chiar cu știință au făcut al său pe țiganul străin, iar să nu meargă pedeapsa și la moștenitorii lui, căci destulă este la stăpân răsplătirea schimbului și aflarea celui pierdut, fiindcă uneori și de iuțimea și cruzimea stăpânilor fug țiganii și pentru ca să se deprinză a fi mai obicnuitori stăpânii să sufere și oareșcare pagubă.

6. Țiganii străini care să numără pe sineși cu cei domnești, când va fi să se cunune să aibă a lua adeverință de la vel armaș și așa să se cunune. Iar când în urmă să va arăta cineva stăpân vreunui țigan acest fel străini, atunci să se facă schimbul cel orânduie. Dar până a nu se cununa să aibă datorie vel armaș să cerceteze pentru stăpânul aceuia și aflându-se să nu dea voie să se cunune.

7. Oricare țigan va îndrăzni de acum înainte să se cunune cu muiere slobodă, adică nu țigancă să se despartă negreșit și să se pedepsească foarte greu și copiii ce se vor face cu dânsa să fie slobozi. Și de să va dovedi că stăpânul țiganului au dat voie să se cunune știind-o că nu este țigancă, să-și piarză țiganul spre a sa pedeapsă și care țigan să se facă domnesc și preotul ce-i va cununa să se pedepsească foarte greu de către biserică.

8. Țiganii ce se vor face fără de cununie, să urmeze norocul mumii lor, după vechiul obicei.

9. Când să vor vinde țigani, să se protimisească la cumpărătoarea lor rudele stăpânului acelor țigani. Însă sorocul de protimisis să fie la cei ce nu sunt de față zile cinzeci, iar la cei ce să află de față treizeci zile și nu mai mult. Nici să aibă cuvânt să zică că nu i-au dat mâna a-i răscumpăra atunci când să vindea, nici cu cuvânt că n-au fost de față sau că n-au știut. Iar vânzarea să se facă în vileag și să se iscălească zapisul de toate rudele ce să vor întâmpla de față și să se întărească de către stăpânitorul locului. Și cu toate acestea atunci va avea putere stăpânirea țiganilor celor cumpărați de cineva, când nu va fi la mijloc pretenderimă de zestre. Iar după ce vor trece zilele cele orânduie ce mai sus să arată să nu mai aibă dreptate de protimisis de vreme că cele din sine-și mișcătoare, muritoare fiind, nu să cuprinde întru prelungirea pravililor de protimisis, adică spre a rămânea nevândute în multă vreme, fiindcă după cum

s-au zis sunt supuse morții, care moarte fără de soroc și fără de veste vine. Iar vânzarea să aibă a sa urma după cum s-au orânduit mai sus.

Sursa: *Pravilniceasca Condică 1780*, ed. critică de Andrei Rădulescu et al., București, Editura Academiei Române, 1957.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

În structura legii apare un capitol special pentru romi ce conține 9 articole. Deși, în esență hotărârile nu sunt diferite față de cele din Moldova, totuși se observă câteva diferențe: a) se cerea ca preoții care oficiau cununia unor robi cu stăpâni diferiți să solicite adeverință în scris de la ambii stăpâni; b) s-a hotărât că chiar și atunci când stăpânul unuia dintre ei nu era cunoscut, femeia își urma soțul, dându-se un alt rob în schimb în momentul aflării stăpânului. c) robii domnești care voiau să se căsătorească trebuiau să aibă adeverință de aprobare de la marele armaș; d) în cazul unei căsătorii cu o persoană liberă, se desfăcea căsătoria, dar copiii erau oameni liberi. e) s-a decis că în cazul unor copii rezultați dintr-o relație nelegitimă, ei urmau să aibă condiția socială a mamei lor.

Cristina Mocanu

Document nr. 5. (1818) *Legiuirea lui Caragea* cuprinde prevederi referitoare la situația robilor romi din Țara Românească și aspecte legate de căsătoria lor.

Cap. 7

Pentru robi, și țigani.

Robi sânt câți sânt dobândă altuia.

„Acest feliu sunt țiganii în Țara Rumânească. Câți să vor naște din părinți robi, sânt robi.

Și câți numai din mumă roabă să vor naște, sânt robi.

Stăpânul țiganului, nu are putere asupra vieții țiganului.

Stăpânul țiganului e slobod să vânză, și să dăruiască pă țigan.

Câți țigani în Țara Rumânească, nu vor avea stăpân cu dovadă, sânt domnești.

Cine prin știință va ținea întru a sa stăpânire, țigan străin, sau țigancă, să-i dea înapoi stăpânului lor (plătindui pentru țiganul meșter tl. 40 pe anu, iară pentru cel fără meșteșug tl. doaozeci, și pentru țigancă meșteră

tl. treizeci, și pentru cea fără meșteșug tl. cincisprezece) iară cine va ținea prin neștiință, nu mai să-l întoarcă înapoi.

Cine își va cununa țiganul cu țigancă străină știind, sau împotriva, fără voia stăpânului lor, să piarză pe țigan, sau pe țigancă lui cu copiii lor. Și să-i stăpânească stăpânul lor.

Iară când neștiind îl va cununa, atunci să să facă schimb, mergând totdeauna țigancă după bărbat.

Când obrazul cel străin va avea meșteșug, să să schimbe iarăși cu meșter, iară de nu va fi asemenea să să prețuiască talantul meșteșugului său, și cu banii să să îplinească.

Țiganii ce să cunosc prin neștiința stăpânului, de să va întâmpla să aibă și copii, atunci cel din parte bărbătească, sânt ai stăpânului bărbatului, iară partea fâmeiască este a stăpânului femeii, carii și aceștia să să schimbe. Câți țigani streini să vor socoti între cei domnești, aceștia întâmplându-se a să căsători după lege, de să vor cere prin judecată de stăpânii lor, să să schimbe, mergând nevasta după bărbat cum s-au zis mai sus.

Care țigan să va cununa cu slobodă, sau care slobod să va cununa cu țigancă, fără știrea stăpânului lor, să să despartă.

Dar de să va dovedi că stăpânul lor au dat voie știind, atunci să nu să mai despartă, ci să rămâie amândoi slobodiți, și să-i păgubească stăpânul lor.

Sursa: *Legiuirea Caragea*, ed. Dem. D. Stoienu, Craiova, 1905.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 6. (1817) *Codul Calimach* cuprinde prevederi referitoare la situația robilor romi din Moldova și aspecte legate de căsătoria lor.

Dritul căsătoriei

154. Între oameni slobodi și robi nu se poate alcătui însoțire legiuită.

155. Dacă prin neștiință s-au cununat un om slobod cu o roabă, să nu se dezlege însoțirea, dacă va voi și dacă va fi el în stare ca să plătească prețul roabei stăpânului ei, în curgere de treizeci ani socotiți din ziua în care a lipsit ea din puterea stăpânului. Asămine se va urma și dacă prin neștiință se va cununa o femeie slobodă cu un rob.

156. Stăpânul unui asăminea rob sau roabă nu are voie a cere despăgubirea sa pentru slujba lor de care s-au lipsit.

157. Dacă un om slobod prin știință s-au cununat cu o roabă, nu numai să se despartă, ci să dea și globire la cutia mililor prețul cât ar face

roaba, care va rămâne supt puterea stăpânului său, dacă acesta nu va voi a o slobozi sau a primi prețul ei de la bărbatul cel slobod, pentru ca să nu se dezlege însoțirea. Tot asăminea se va urma și pentru femeia slobodă care, în știință, s-ar cununa cu un rob.

158. Dacă stăpânul au lăsat pe robul său să se cunune cu o femeie slobodă sau pe roaba sa cu bărbat slobod, sau se va dovedi că au fost cu voința lui, ori au împreună făptuit întru aceasta prin orice chip, sau, având știre, au tăcut din viclenie, atunce nu numai să se păgubească de roabă sau de rob (rămăind slobozi și nedespărțiți), ci încă să se și dojănească spre pildă.

159. Dacă un preot au cutezat prin știință să cunune pe un om slobod cu o roabă sau o femeie slobodă cu un rob, să plătească prețul roabei sau a robului; iar de au cununat cu știrea stăpânului, nu este îndatorit a plăti nimic și robul acela sau robul să rămie slobozi și cununia lor nedezlegată.

160. Copiii născuți dintr-o asemine însoțire pururea rămân slobozi, sau că ar fi tatăl lor slobod sau mama lor slobodă; sau în știința sau în neștiința stăpânului, ori a tatălui sau a mamei lor s-ar fi făcut însoțirea; pentru că de-a pururea slobozenia este covârșitoare și iubirea de oameni biruiește întru asemine întâmplare, atât după legea bisericească, cât și după cea firească.

161. Robii veniți din locuri străine, care după vechiul obicei pământesc se cuvin stăpânirii, cununându-se cu persoane slobode, ori prin știința acestora sau prin neștiință, să fie și ei slobozi și însoțirea lor nedezlegată, neîndrăznind cineva a-i supăra întru aceasta.

162. Însoțirea robilor nu este iertată a se face fără de primirea și slobozirea stăpânilor lor.

163. Preoții să nu cuteză a cununa robi fără peciul de cununie de la protoprezviteri și în scris adevărta de voia stăpânilor, cuprinzătoare anume că cutare rob și roabă sunt drepti ai lui și voiește a-i însoți cu a sa bună primire.

164. Dacă robul și roaba sunt a doi stăpâni, să ia preoții de la amândoi asemine adevărte, pe care să le treacă în metricile lor; iar preoții să le păstreze spre îndreptarea de se va naște vreo pricină de judecată între stăpânii acestor robi.

165. Dacă vreun preot prin știință au cununat un rob cu o roabă a doi stăpâni deosebiți, cu voia numai a unui stăpân, acesta se va lipsi de rob sau de roaba lui prin hotărârea 168; iar preotul să dea globirea la cutia milelor prețul (174), cât face robul sau roaba stăpânului, ce nu s-au întreat.

166. Dacă au cununat fără știrea și voia amândurora stăpânilor să dea preotul asemenea globire la cutia milelor, prețul amândurora robilor, iar stăpânii cununaților să se învoiască, după hotărârea 170 până la 175.

167. Dacă vreun protoprezviter prin știință au dat voie vreunui preot să cunune rob cu roabă a doi deosebiți stăpâni, fără știrea și voia a unuia sau și a amândurora stăpânilor, să plătească el în locul preotului acea mai sus hotărâtă globire.

168. Stăpânul cel ce au cununat pe robul său cu roaba altuia fără știrea și voința stăpânilor ei, să se lipsească de rob; asemine să se lipsească și de roaba lui, dacă o va cununa în asemine chip cu rob străin, iar pe robul sau pe roaba împreună cu copiii lor să-i câștige înstrâmbățițul stăpân.

169. Dacă cineva, însușindu-și robul altuia, l-au dat cuiva ori cu ce chip și acela l-au cununat cu roaba sa și în urmă stăpânul cel adevărat va găsi pe robul său, atunci să ia întru a sa stăpânire nu numai pe rob, ci și pe roabă cu copiii lor fără de nici un schimb sau plată; iar cel ce și-au însușit pe străinul rob și l-au dat altuia, să despăgubească pe stăpânul roabei după hotărârea următoarelor paragrafuri. Asemine se va urma și dacă, însușindu-și cineva roabă străină, au dat-o altuia și acela au cununat-o cu robul său.

170. Dacă s-au cununat rob și roabă a doi stăpâni deosebiți fără știrea și voia lor, stăpânul robului să dea celui cu roaba în locul ei pe alta în vârstă de măritat și, de au copii, să dea și în locul lor alți robi deopotrivă, ca să nu se despartă fără milostivire de părinții lor.

171. Dacă stăpânul robului nu va avea ca să dea roabă deopotrivă, atunci va da alt rob în vârstă de căsătorit în locul robului său și alți robi deopotrivă în locul copiilor.

172. Dacă nici stăpânul roabei nu va avea alt rob, ca să-l dea în locul robului străin, nici alți robi, ca să dea în locul copiilor, atunci stăpânul robului să-i plătească prețul roabei și analogon din prețul copiilor.

173. Dacă stăpânul robului nu va avea stare a plăti nici în bani, atunci stăpânul roabei să-i plătească prețul robului și analoghistul preț al copiilor ei.

174. Prețul robilor să se hotărească de cătră judecătorie după vârsta, iscusința și meșteșugurile lor.

175. Dacă robii domnești șătrași de laie, lingurarii, ursarii și lăeșii se vor însoți cu asemine robi boerești sau mănăstirești, sau cei boerești și mănăstirești cu alți boerești și mănăstirești, cu știința sau neștiința stăpânilor lor, să se hotărască după legiuirea 170 până la 174.

176. Dacă cineva, având roabă țiitoare până la sfârșitul vieții sale, n-au slobozit-o pre ea din robie, atunce să rămîie slobodă și, dacă au făcut copii cu dânsa, să rămîie și ei slobozi.

177. Copiii cei din curvie a roabei, după legi, urmează soartei mamei lor.

178. Stăpânii robilor și cei legiuți moștenitori a lor, după pământes-cul obicei, pot de-apurare și de la oricine să ceară pre robii lor cei fugiți sau de cătră alții însușiți, căci pentru robi nu are loc prescripția în țara aceasta.

179. Cei iertați robi, bărbat sau femeie, pot să se cunune neoprit cu cei din naștere slobozi, însă nu poate lua pe fiică sau pe nepoată, ori vreo altă femeie din familie patronului (adecă a fostului stăpân ce l-au slobozit), cum nici pe flica vreunei persoane cinstite cu caftan sau din neam boeresc.

Sursa: *Codul Calimach*, ed. critică de Andrei Rădulescu et al., București, Editura Academiei Române, 1958.

Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Legile emise la începutul secolului al XIX-lea, Legiuirea Caragea din Țara Românească și Codul Calimach din Moldova nu aduc prevederi diferite față de cele statuate în actele normative expuse mai sus. Analizând textele legilor din cele două țări putem concluziona că ele sunt tocmai o punere în scris al vechiului obicei al pământului la care s-au mai adăugat câteva elemente de noutate ce își propuneau modificarea cutumei. Cu toate acestea, se poate observa că utilizarea ei nu a încetat chiar și după adoptarea noilor reglementări. Dovadă în acest sens stând tocmai menționările în corpusul legilor a faptului că unele hotărâri trebuiau „să se urmeze precum este obiceiul”.

Cristina Mocanu

Document nr. 7. (1832) *Regulamentul Organic al Moldovei* și Anexa G al acestuia prevăd noi reglementări în domeniul căsătoriei robilor și intenția autorităților de a-i sedentariza și creștina pe romi prin intervenția clericilor.

Anexa litera A

Pentru așezământul tagmei bisericesti din toată țara.

Spre a se putea ține în starea cea mai încuviințată urmează a i să face mărginire prin aceste mai jos însemnate articole:

[...]

Art. 8. Pentru peciurile de cununie să se ia cinci lei de la lăcuitori fără osebire, iar țișanii vor plăti câte un leu.

Anexa sub litera G

Reglement pentru statornicirea țișanilor

Făcându-se reforme înbunătățitoare pentru toate stările lăcuitorilor Moldaviei, guvernul întru a sa îngrijire de cuviință au socotit a întocmi și starea țișanilor acelora cari prin a lor nestatornicie, nu numai că nu sporesc în înbunătățire moralicească, dar nici în acea materială, ci mai vârtos prin obicinuita până acum viețuire a lor, sunt de povară și zmin-teală celorlalți lăcuitori ai țării.

Drept aceea, spre a se împlini scoposul filantropicesc, aducător de folos și Statului, Comisia însărcinată cu alcătuire de un proiect pentru înbunătățirea soartei țișanilor, au socotit de cuviință a propune următoarea închipuire despre statornicia locuinței țișanilor Statului.

[...]

Art. 13. În privire că departarea țișanilor de dogmele sfintei noastre religii este una din pricinile sălbătăciunii și a nelegiuitelor lor fapte, drept aceea, Preasfințitul Mitropolit cu episcopii eparhioți vor da parohilor înadins instrucții în ce chip să aducă către sufleteasca lor mântuire și întru împlinirea datoriei lor către aproapele său.

Art. 14. În urmarea acestor sfinte dogme, țișanii vor fi îndatorați a se împărtăși de botezul, de cununia și îngroparea bisericească, pentru care în mitrica satului va fi o osăbită foaie înadins rânduită pentru dânșii, unde parohul, după rânduială, va înscrie pe acel ce se naște, pe acei ce se căsătoresc și pe acei morți, care mitrice vor sluji de acturi, ca să nu să mistuiască țișanii Statului între boerești și mănăstirești.

Sursa: *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, Vol. I, ediție critică Paul Negulescu, George Alexianu, București, 1944, pp. 257–160. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Regulamentele Organice se concentrează mai mult asupra robilor statului, ce fusese înainte de adoptarea noilor acte în administrare domnească. Mai mult decât atât, se încearcă sedentarizarea robilor nomazi și prin intermediul Bisericii care astfel are rolul de a-i creștina și de a ține evidența lor prin înscrierea celor botezați, căsătoriți și decedați în registre de stare civilă, numite mitrici.

Cristina Mocanu

Documente de la Mănăstirea Arnota, din subordinea Episcopiei Râmnicului

Document nr. 8. (15 iunie 1677) Mărturia vătafului de rudari, Stoica, referitor la schimbul de roabe pe care trebuia să îl facă cu Pahomie, egumenul mănăstirii Arnota.

Adică eu, Stoica vătaful za rudari, scris-am și mărturisesc cu acesta al meu zapis ca să fie de bună credință la mâna părintelui Pahomie egumenul de la sfânta mănăstire Arnota, precum să se știe că a luat Buclea rudarul o țigancă anume Ivana, fata Radului țiganul Arnotei ca să-i fie lui muiere. Deci m-am prins cu sfinția sa cum de acum până la Sfeti Ilie să aibu a-i da țigancă pentru țigancă precum este obiceiul. Iar de nu voi da altă țigancă schimb precum scrie mai sus și se va face niscareva cheltuială să fie tot de la mine și să aibu a-și lua țigancă înapoi, pentru că așa m-am prins de-a mea bună voie. Și pentru adevărată credință pusu-mi-am degetul mai jos ca să se crează, aceasta am scris. Și când s-au făcut acest zapis fostau din partea dumnealui jupan Nicolei cămărașului ot vel Ocnă.

Iunie 15, 7185 (1677)

Eu Stoica vătaf za rudari.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 313/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 9. (27 Ianuarie 1689) Înțelegere între Ghioca Slăvitescu și egumenul mănăstirii Arnota, Iosif, pentru un schimb de roabe cauzat de căsătoria între robii celor doi stăpâni, iar pentru meșteșugul cusătoriei a uneia dintre roabe se va da la schimb o copilă în vârstă de jumătate de an.

Adică eu, Ghioca Slăvitescul, scriu și mărturisesc cu acest al meu zapis, ca să fie de bună și de mare credință la mâna sfinții sale părintelui Iosif egumenul de la sfânta mănăstire Arnota, precum să se știe că luând un țigan al mănăstirii Arnotei o țigancă a mea anume Ioana, care țigancă îmi este și mie de cumpărătoare de la Dumitrașco postelnicul Căzănescu. Și fiind această țigancă a mea meșteră cusătoare am umblat în multe gâlceavuri cu părintele Iosif egumenul neavând țigancă de potriva țigăncii mele să-mi dea. Deci având mănăstirea Arnota o țigancă mai proastă anume Sima și având această țigancă Sima o copilă mică ca de o jumătate de an, anume Iliana. Am făcut tocmeală cu părintele egumen Iosif de mi-au dat-o dimpreună cu copila aceasta adaos pentru meșteșugul țigăncii mele și fiind și țigancă mănăstirii proastă anume Sima și au dat-o cu copila ca de acum înainte să aibă a o ține și a stăpâni mănăstirea pe Ioana țigancă cu bună pace în veci. Iară de se va întâmpla moarte copilei ceea mici, Ilinei, eu să fiu răbdător pentru că așa ne-am tocmit și ne-am așezat să-și ție cineș schimbul. Și pentru credință am scris cu mâna mea și am iscălit mai jos să se credză.

Genarie 27, leat 7197 (1689)

Eu Ghioca Slăvitescu (semnătura)

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 314/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 10. (25 Aprilie 1712) Domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, poruncește cămărașilor de la ocnă să facă schimb de robi pentru cei care sunt căsătoriți cu roabele mănăstirii Arnota.

Milostio bojio Io Costandin voievod i gospodar, scriem domnia mea slugilor domniei mele, cămărașilor de la vel ocnă. Către această se fac domnia mea înștiințare că aici la domnia mea spusă părintele egumenul de

la Arnota mănăstirea, zicând că ar fi având niște țigance măritate după tăietorii de acolo și nu vor să dea schimb pentru țigance. De care lucru iată că vă poruncesc domnia mea să căutați să apucați pe acei tăietori cu scrisoare să dea schimb pentru țigance să nu fie mănăstirea păgubașă și să isprăviți de acolo să nu să mai jăluiască la domnia mea cum că nu i-ați făcut ispravă, că apoi nu va fi cu cinste într-alt chip să nu fie.

Tolico pisał gdevami

Aprilie 25, văleat 7220 (1712)

Io Costandin voevod (pecete domnească)

Procit 2 logofăt

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 320/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 11. (9 Ianuarie 1724) Scrisoare de schimb de roabe între mănăstirea Hurezu și mănăstirea Arnota.

Ioan egumenul al sfintei mănăstiri Hurezu împreună cu tot soborul sfintei mănăstiri, dat-am zapisul nostru la sfânta și dumnezăiasca mănăstire Arnota și la mâna sfinției sale părintelui Serafim egumenul și la tot soborul sfintei mănăstiri precum să se știe că luând un țigan al mănăstirii Arnota, anume Radul, o fată de țigan de aici a mănăstirii Hurezului a Lungului țiganul, anume Neacșa. Noi încă am luat a mănăstirii Arnota o țigancă schimb, țigancă pentru țigancă după obicei, altă țigancă anume Ioana de ne-am plătit unii de către alții. Pentru aceea am dat și noi această scrisoare a noastră întărită cu pecetea și cu iscălitura noastră.

Ghenarie, 9 leat 7232 (1724)

Pecete

Ioan, egumenul Hurezi (semnătură)

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 323/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 12. (10 decembrie 1741) Robul domnesc Pârvu se înțelege cu mănăstirea Arnota pentru un schimb de roabe deoarece s-a căsătorit cu o roabă a mănăstirii. Pârvu promite că schimbul va fi realizat de către cămărașul de la ocnă.

Adică eu Pârvul țiganul domnesc de la Corșoră, dat-am zăpășul meu la mâna sfintei mănăstiri Arnotei de mare credință, pentru că întâmplându-se de am luat o țigancă a Arnotei anume Floarea, să aibă a da schimb altă țigancă, fată de la ocnă. Fiind eu țigan domnesc în sama județului și dau birul la dumnealui județul. Pentru aceasta am dat acest încredințat zăpăș al meu la mâna sfintei mănăstiri Arnotei să aibă a veni globnicul Arnotei la mine să ma ia și să merg eu la dumnealui județul de la ocnă care va fi să-mi dea țigancă pentru țigancă și eu să o dau în mâna lui. Iar de nu va fi așa cum scrie zăpășul meu să aibă am lua țiganca mănăstirii cu fete cu tot. Pentru aceasta am dat acest încredințat zăpăș al meu la mâna mănăstirii Arnotei.

Decembrie 10, 1741.

Eu Pârvul țiganul carele am luat țiganca mănăstirii.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 325/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 13. (9 Decembrie 1750) Constantin, logofătul mănăstirii Arnota scrie vătașului Tudor, referitor la despărțirea abuzivă a robului Pearbul de soția sa, care erau căsătoriți legal, cerându-i vătașului îi lase să trăiască împreună pentru că ulterior se va realiza schimbul de roabe.

Dumitale vătașe Tudore sănătate și tot fericitul bine poftim de la Dumnezeu ca să-ți trimită dumitale.

Cu această scrisoare te înștiințez pe dumneata pentru acest țigan anume Pearbul orbul carele este țigan domnesc. Iată că veni de ne spuse cum că ar fi luat o țigancă a sfintei mănăstiri Arnota cu vorbă bună cu tocmeală cu oameni, când au făcut ei această tocmenală și s-au cununat după lege și oameni de ispravă au întrebat-o pre dânsa și au fost voia ei și s-au cununat. Iar dumneata și cu țiganii te-ai pus de l-ai bătut când au venit să-și ia obielile și i-ați luat o măramă și chimnigeaoa și

i-ați luat și țiganca. Ci să cautați să-i dați ce i-ați luat și țiganca să-și caute de casa lui să nu-i piară bucatele casei lui până va veni dumnealui judeului că este dus la Craiova la dumnealui armașul cel mare și va vorbi cu sfinția sa părintele egumenul și va da schimb cap pentru cap, precum scrie cartea mării sale lui vodă. Iară sălașul său să nu despartă că țigance sunt de schimb ci să-i dați țiganca și ce-ați luat să meargă să-și caute de casă. Ca să nu mai vie robul acesta aicea să mai supere. Ci să poruncești dumneata lui Tănăsie globnicul să-i dea țiganca, iară nedându-o pe urmă vor veni armași domnești de să va da și treapăd. Aceasta, și fii dumneata sănătos.

Decembrie 9, 1750.

Al Dumitale voitor de bine, Constandin logofăt Arnotei. (semnătura)

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 324/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 14. (5 Ianuarie 1764) Scrisoarea preotului Filip Bârsescu prin care, împreună cu egumenul Ștefan al mănăstirii Arnota, face schimb pentru căsătorie, însă primește două femei pentru că schimbul nu a fost realizat la timp și fosta sa roabă născuse un copil.

Scrisoarea mea la mâna sfinții sale fratelui igumenului Arnotei, kir Ștefan. Precum să se știe că fiind un țigan al sfintei mănăstiri Arnota și luând o țigancă anume Stanca de sunt acum trei ani și fiind la mănăstire au făcut și o fată anume Tudora. Și nedând mănăstirea schimb mai-nainte până a face fata, m-am învoit cu sfinția sa acum și mi-au dat 2 țigance schimb, anume Ioana și Ilinca, fete ale Opri țigancii mănăstirii, care au fost după un țigan al lui Șărbăniș giudelui, anume Preda. Deci de acum înainte să aibă sfânta mănăstire pace de către noi și de către tot neamul meu. Pentru această mai sus numită țigancă cu fata ei. Pentru că așa ne-am învoit noi de a noastră bună voie. Și pentru mai adevărată credință am iscălit.

Ghenar 5, leat 1764.

Popa Filip Bârsescul. (semnătură)

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 326/ CMXIV.
Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 15. (29 martie 1777) Schimb de robi între Dumitru și Radu Măldărescu și egumenul Filaret al mănăstirii Arnota.

Adecă noi care mai jos ne vom iscăli, dat-am acest încredințat zapis al nostru la sfânta mănăstire Arnota și la mâna sfinției sale părintelui egumenului Arnotei kir Filaret, precum să se știe că având noi trei țigance măritate după țiganii mănăstirii nouă ne-au dat alte trei care s-au făcut cap pentru cap, ci pentru aceea i-am dat acest zapis. Ca să le stăpânească în pace de către noi și de către tot neamul nostru.

Martie 29 leat 1777

Căpitanul Dumitru Măldrescu (semnătura) Radul Măldrescu. (semnătură)

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 327/CMXIV.
Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 16. (15 Aprilie 1784) Zapisul lui Constantin Măldărescu referitor la o căsătorie mixtă și la procesele avute în mai multe judecăți unde s-a hotărât pentru eliberarea din robie a copiilor cuplului mixt.

Adecă eu Costantin sin Ștefan Măldrescu încredințez cu adevărat zapisul meu la sfânta mănăstire Arnota și la mâna sfinției sale părintelui egumenului arnoțeanu kir Filaret precum să se știe că luând un țigan al nostru întru împreunare fără de cununie pe o rumâncă anume Tomița și făcând patru fete cu dânsa. Fetele Tomiții măritându-se, trei după țiganii Arnotei și una după un țigan al Bistriții. Noi socotindu-le ca pe niște țiganci ale noastre am fost luat schimb pe dânsese, două de la Arnota și una de la Bistrița. Dar judecându-ne noi acum mai la urmă întâi înaintea dumnealui paharnicului Zamfirache ispravnicul velichi cu popa Dima Bogdănescu și cu Ion unchiul acestor fete rumânce, și al doilea în București la dumnealor judecătorii departamentului a opta. Și la dumnealor veliții boieri am rămas de judecată ca să întoarcem mănăstirilor schimburile ce luasem și rumâncele să fie slobode. Hotărând și măriia sa luminatul nostru domn Io Mihail Constandin și din două schimburi ce am luat de la mănăstirea Arnota, dând una înapoi de una am rămas

datori fiind dată de a o împlini noi și pe aceasta mănăstirii. Ne-am rugat sfinției sale părintelui egumenului Arnoțeanu ca să ne aștepte de acum până în 7 luni să răscumpărăm țiganca de unde s-au vândut și să o dăm mănăstirii ori să cumpărăm altă țigancă de potriva aceia și să o dăm să ne plătim. Iar neîmplinind țiganca până la acest soroc să aibă sfinția sa voie cu acest zapis a stăpâni toată partea mea de moșie din Măldărești și de unde voi mai avea cu bună stăpânire statornică. După cum mă leg prin zapisul meu care zapis l-am dat înaintea dumnealui paharnicu Zamfirache ispravnicul Vălcii fiind față și copilu din casă anume Radu ce au fost rânduit cu poruncă domnească să îplinească acele schimburi. Și când s-au făcut acest zapis fost-au și alte multe obraze de cinste față care s-au iscălit și mărturii. Și eu pentru mai adevărată credință am iscălit mai jos punând și pecetea mea ca să se crează.

1784 april 15

Pecete

Constandin Măldrescu Platnic

Ștefan măldrescu platnic.

Constandin Sococuză biv vtor vist(iernic)

Rafail igumen Hurezu martur

Pahomie igumen Polubați Mare

Martur

Popa Ioan protpopul adeverez

Ioan Măldrescu biv vataf za aprozi

Chircă vataf za plai

Și am scris eu Nițu logof(ăt) Copăceanul cu zisa Măldreștilor și sânt martor.

Sup Vâlcea

Această învoială făcându-să înaintea mea = adeverez cu iscălitura

1784 aprilie 15

Zamfirache paharnic ispravnic

(semnătură)

Încredințaz

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 328/ CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 17. (11 octombrie 1785) Scrisoare de schimb de roabe pentru căsătorie între egumenul Filaret al mănăstirii Arnota și Ioan Marin.

Încredințez cu scrisoarea mea la sfânta mănăstire Arnota și la mâna sfinției sale părintelui Filaret egumenul acestei mănăstiri precum să știe că o țigancă a mea anume Dumitra, care am avut-o de zăstre dată de răposatul Ghoerghe Golfin, socrul meu, luând-o întru căsătorie un țigan al mănăstirii anume Petru Capră de sunt acum șase ani pentru care țigancă învoindu-mă cu sfinția sa părintele egumenul mi-au dat schimb pe Ioana țigancă fata Predii Melezchiții făcându-mi-o teslim. Pentru care învoire a noastră cu acest zăpis de acum înainte sfânta Mănăstire Arnota și părinții egumeni care să vor afla după vreme să aibă a o stăpâni. De către mine și de către soția mea Hrisanta și de către toți fii mei și de către tot neamul meu cu bună pace și pentru mai bună încredințare m-am iscălit unde fiind și alte obraze de cinste martori.

1785, octombrie 11.

Ioan Marin tez adeverez

P. martor.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 329/ CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 18. (10 Iunie 1794) Zapisul lui Gheorghe logofătul prin care face schimb de roabe ca urmare a căsătoriei. Logofătul aprobă căsătoria celor doi robi temându-se de faptul că robii ar fugi dacă nu le-ar accepta căsătoria și acceptă un compromis, primind o fată mică care nu era bună de muncă.

Încredințez cu acest zapis al meu la mâna sfinției sale părintelui egumenului Arnotei kir Cozma. Precum să se știe că un țigan al sfintei mănăstiri Arnotei anume Mihăilă îndrăgostindu-se cu o țigancă a mea anume Maria au și cerut-o a o lua întru căsătorie. Deci temându-mă ca nu cumva și (când nu să va slobozi a să cununa) ca să întâmples să fugă amândoi să rămânem păgubaș și o parte și alta de dânșii, adică mănăstirea de țigan și eu de țigancă. M-am învoit cu sfinția sa de i-am dat slobozenie și s-au cununat cu dânsa rămânând a mănăstirii. Și în locu-i mi-au dat sfinția sa schimb o copilă de țigancă a mănăstirii, anume Maria, fata lui Marin Cernii și a Stancăi. Care schimb măcar că nu era de potriva ai mele aflându-să mică nevârsnică, iar a mea de vârstă și vrednică de muncă, dar spuindu-mi sfinția sa că nu are alta mai mare m-au poftit de am primit-o și aceasta drept schimbul țigăncii mele fără a nu mai lua nici un alt adaos de la sfinția sa. Drept aceea să aibă sfînta mănăstire a stăpâni cu pace această țigancă a mea ca o roabă a mănăstirii ce rămâne. Și eu să stăpânesc aceasta ce mi-au dat schimb. Însă această țigancă ce am dat-o mănăstirii să se știe că o am și eu cumpărată de la Ioniță Roșianu și soția lui Marica cu zapis în taleri: una sută patruzeci, care zapis i l-am dat și pentru credință am iscălit.

1794 iunie 10.

Gheorghe logofătul.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 331/CMXIV. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Documentele de la mănăstirea Arnota, cuprinse între 1677 și 1794 surprind momente ale căsătoriei robilor romi aflați în stăpânirea acestei mănăstiri. Ele sunt dintre cele mai diverse, printre care se regăsesc documente de schimb, de înțelegere pentru schimb, cât și de împărțire.

În aceste documente apar informații atât despre căsătorii oficiate religios, cât și despre cele neoficiate.

Cristina Mocanu

Documente din Moldova

Document nr. 19. (1 martie 1768) Mărturia lui Dumitraș Neculaiescu și Ioan Râe din satul Frătăuți cu privire la robii mănăstirii Putna, Ștefanos și fii, ginerii și frații acestuia care s-au căsătorit cu femei moldovence și care cereau să fie considerați moldoveni pentru că până în domnia lui Constantin Mavrocordat au plătit birul împreună cu sătenii din Frătăuți.

+ Adică eu Dumitraș Neculaiescu și eu Ioan Râe, datam adevărată mărturie noastră la mâna sfinții sale părintelui Pahomie egumenul și la tot soborul sfintei mănăstiri Putnii precum să știe că fiind niște țigani ai sfintei mănăstiri la satul Frătăuții trăitori împreună cu noi anume Ștefanos feciorul lui Precop țiganului, cu feciorii lui și cu ginerii lui și cu frații lui. Care acești țigani fiind oameni cuprinși totdeauna să silea a da bir cu noi, nu pentru alta ce numai ca să numesc cu nume de țigan fiindcă ei după întâmplările vremilor luasă femei moldovence. Și acest bir l-au dat până la domnia mării sale Constandin voevod Mavrocordat. Iară atuncea hotărându-să ca să nu mai fie românii vecini s-au deosăbit și țiganii de către noi și de atuncea bir n-au mai dat și au rămas toți țigani după cum și erau. Iară acum ridicându-se ei la domnia mării sale Grigorie Ghica voievod ca să se facă moldoveni fiindcă țineau moldovence. Și ieșind la divan cu călugării, întâmplându-ne și noi la Iași, ne-au scos înaintea mării sale, lui vodă, ca să mărturisim pentru dânșii de sunt țigani sau moldoveni. Și fiind noi de față, altă nimica nu ne-au mai întrebat, numai de au dat bir cu noi ori de n-au dat. Noi am mărturisit că până la domnia mării sale Constandin voevod Mavrocordat au dat bir, mai vartos la văcărituri însă pe ascuns de stăpâni vrând ca să-și șteargă numele de țigani și noi încă fiind îngreuați cu birul ne-am bucurat fiind oameni cuprinși că ne vor da ajutor. Și poruncind mânia sa vodă ca să fie birnici, i-au dat cu birul în satul Frătăuți cu doi galbeni și jumătate. Și viind ei aicea la satul nostru, i-am pus la bir, dar ei nu știu din pricină s-au ridicat cu toții și au fugit în raia și birul lor a rămas în spatele noastre și-l purtăm și până astăzi. Iară noi așa știm și mărturisim cu sufletele noastre după cum am apucat pe moșii și părinții lor și pe dânșii

tot țigani ai sfintei mănăstiri Putnii, însă femeile lor au fost moldovence, după întâmplările vremilor.

Așa știm și mărturisim.

Și pentru credință ne-am pus și degetile.

Anul 1768 martie 1

+ Eu Ion Râe ot Frătăuți

+ Eu Dumitrașco Neculăescul

Din parte acestora doi oameni iarăși deaconul Gavril ot Frătăuți au mărturisit cu sufletul lui cum că toate cele scrise mai sus, toate sunt adevărate.

Dorithei episcopul Rădăuțului.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 202/LXXXII. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 20. (1 martie 1768) Mărturia mai multor oameni din Frătăuți și Vicovul de Jos cu privire la robii mănăstirii Putna, Ștefanos și fiu, ginerii și frații acestuia care s-au căsătorit cu femei moldovence și au plătit birul împreună cu sătenii până la hotărârea domnului Constantin Mavrocordat de a limita căsătoriile dintre robi și moldoveni.

+Adică noi oamenii din Frătăuți și de la Vicovul de Gios din țin. Sucevei, moșile sfintei mănăstiri Putnei carii mai gios ne-am scris numele și degetile ne-am pus. Dat-am adevărată mărturia noastră la mâna sfinției sale părintelui Pahomie egumenul sfintei mănăstiri Putnei și la tot soborul, precum să știe că fiind niște țigani a sfintei mănăstiri trăitori aici cu noi la satul Frătăuți, anume Ioanos croitorul și Precop, feciorul lui Ioanos croitorul și Ștefanos, feciorul lui Precop croitorul de sucmane și Ioanos, fratele lui Ștefanos, iarăși fecior lui Precop și Grigorie, fratele acestora. Pe care îi știm noi de la moșii și părinții noștri sunt drepti țigani ai sfintei mănăstiri și toate slujbele mănăstirii le făceau împreună cu ceilalți țigani ai mănăstirii. Însă până la domnia mării sale lui

Constantin voievod Mavrocordat de multe ori se trăgeau ei singuri de a da bir cu noi, încă se sileau și mai mult a da decât alți oameni numai ca să nu se numească țigani fiind oameni cuprinși, iarăși mai vârtos la vremea văcăriturilor, luând noi rupte, tot în cisle cu noi erau. Iară de atunci încoace hotărându-se de la măriia sa Costandin voievod Mavrocordat ca să nu mai fie vecini români s-au hotărât și țiganii de cătră noi și nici bir n-au mai dat, ci împreună cu cealalți țigani au rămas după cum și erau. Și acel bir de au dat cu noi nu dintr-altă pricină îl da ce numai fiindcă la vremile cele de răzmerițe și de foamete luasă muieri moldovence și le era rușine de muierile lor a se numi țigani pentru aceea se și trăgeau ca să fie și ei români. Iară și noi după cum mai sus am mărturisit așa îl știm neamul acesta din moșii și părinții lor că au fost tot țigani ai sfintei mănăstiri Putnii și după cum i-am apucat și-i știm, așa mărturisim cu sufletele noastre. Și pentru credință ne-am pus și degetele.

Anul 1768 mart 1

Eu preotul Ioan ot Frătăuți, bătrân.

Gavril diacon ot Frătăuți

Sofronie diacon

+Eu Vasile Savul vornic ot Vicovul de gios

Eu Petre Gălan tij ot Vivovul de gios

Eu Toader Gălan tij ot Vicovul de gios

Eu Andrei Păntescul ot Frătăuți om bătrân

Eu Ursul Bogheanul tij   Eu Irimie Ștreanga tij

Eu Vasile Hârjeui tij   Eu Georghită Hurjui tij

Eu Simion Coneac

Și noi toți sătenii frătăuțeni și vicoveni de gios

Despre parte tuturor oamenilor din satul Frătăuți și Vicovul de Gios au fost trimis diaconul Gavril din Frătăuți ca să încredințezi înaintea noastră pentru mărturie această și așa a încredințat cu sufletul lui că toți acești câți sunt numele lor scriși și alți câți nu sunt scriși mărturisesc cu sufletul lor.

Cum și însuși diaconul Gavril mărturisește că sunt acei oameni țigani de neamul lor drepti a mănăstirei cum scrie în mărturie,

Doritei episcopul Rădăuți

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 203/LXXXII. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 21. (1781) Porunca domnului Constantin Dimitrie Moruzi către ispravnicul ținutului Vaslui, Iordache Roset, pentru a nu se mai oficia căsătoriile între robi și moldoveni.

Io Costantin Dimitrie Moruz voievod bojio milostio gospodar zemli Moldavscoi.

Credincios boerul domniei mele dumnealui Iordache Roset biv vel paharnic, ispravnic de ținutul Vasluiului, sănătate! Fiindcă din jaloba ce ni s-au dat și s-au întâmplat a ieși și la giudecata divanului nostru, văzut-am domnia me faptă foarte rea, și fără socotință ca pe alte locuri, țigani s-au cununat cu moldovence, cum și moldovenii s-au cununat cu țigance, care este cu totul înpotriva creștinătății, din care pricină nu numai că parte moldovenească s-au făcut legați a petrece în toată viața, în țigani; mai vârtos că copiii lor rămân întru cea desăvârșit și vecinică robie, de vreme că pentru noi osândirea ca aceasta ce se află asupra unor ticăloșii ca aceea. Cercetând domnia mea ne-am adevărit că cununia au fost oprită pentru acești ce se amestecă cu parte țigănească și nicidecum nu erau volnici preoții a face cununii ca aceste; ce mai vârtos de a cununa pe așa oameni. Atunce un preot care era ca pricinuitor ce să se facă și birnic visteriei domnești. Deci o faptă ca aceasta cunoscându-se a fi urâtă întâi lui Dumnezeu apoi și firii omenești, pentru aceea domnia mea după datoria noastră ferindu-ne de păcat, cugetatam să luăm aminte ca nu cumva și în vremea domniei noastre, pre unii din cei ce poartă nume preoțesc și se află fără învățătură și biruiți de patimi să fi

îndrăznit a faci cununii ca acestea care fiind spre mari și vecinică răutate siliți suntem acum mai tari a păzi și a dezhădăcina această fărădelege pată. Dar scriem domnia mea și la iubitorii de D(umne)zeu sfinții arhierii a eparhiilor țării acesteia că datoria preoțească ce au cu tot chipul să lege și să oprească de a se da cununie la moldoveni cu țigance sau moldovencelor cu țigani, și să se ia de tot volnicia pentru aceste de la preoții țării. Însă pentru ca și mai curând să se poată face înștiințări de obște spre contenire acestei răutăți și ca să cunoască cu toții, atât partea preoțească, cât și cea mirenească că pentru o faptă atât de rea ca aceasta, vătămătoare, însumi domnia mea suntem siliți ca să dezhădăcinăm să nu mai fie. Și hotărâm acestea: preoții care se va dovedi că au făcut cununii fără de lege ca acestea nu numai la sobor să se cafterisască, ci mai apoi la vederea tuturor se va pedepsi cumplit, spre veghere și altora, care vor mai adaogi a fi dătători de pricina păcatului și răutății, și acei care vor fi cununați împotriva legii se vor despărți și se vor pedepsi. Pentru aceasta iată scriem D(umi)tale să pui să se citească cartea asta a domniei mele atât în târg, cât și în toate satele ținutului aceluia și pe la mănăstiri întru auzul tuturor, ca să se știe și să înțeleagă cu toții în ce chip este hotărârea. Și să ia și scrisori de pe la toți preoții satelor și târgurilor și mănăstirilor, precum au auzit porunca aceasta căci la o întâmplare oarecare de a naște pricină pentru acest fel de cununie avem să facem cercetări mai cu amănuntul și de a zice vreunul că a făcut greșeală de a cununa parte moldovenească cu cea țigănească căci n-ar fi auzit porunca și se ca dovedi că cu adevărat nu s-ar fi citit cartea asta întru auzul tuturor atunci dumneata vei fi căzut în judecată ce dar dumneata pe deplin încredințează precum poruncim mai sus și după aceea ai purtare de grijă cu luare aminte atât pe față, cât și pe sub cumpăt și de vei afla că au mai cutezat cineva și iarăși a cununa parte moldovenească cu cea țigănească, îndată să ne înștiințezi întru adevăr pe larg socotind a ști că de vei lăsa răutatea asta acoperită, vei avea a da sama lui Dumnezeu de păcatul acesta. Iar de se va descoperi cu alt chip și ne vom înștiința de la alții, atunci vom avea domnia mea a și face căzută răsplătire pentru urgia poruncii noastre. Osăbit de asta de obște să fie știut tuturor că din anul 1766 ghenarie, adică de la 15 ani încoace câți moldoveni să vor alege că s-au cununa cu țiganci sau moldovence de se vor fi cununa cu țigani, peste săborniceasca hotărâre, toți aceia cum vor veni să ne jăluiască vor avea odihna și dreptatea lor. Asta scriem.

La Stemnic Iordache Roset paharnic, 1781.

Sursa: Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale. *Colecția Documente*, 417/182. Ediții: *Buletinul Muzeului Municipal din Iași „Ioan Neculce”*, An 1, Fascicola I, 1921, pp. 119–120. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 22. (26 Februarie 1778) Scrisoarea mitropolitului Moldovei, Gavril Calimachi către egumenul Ghenadie al mănăstirii Slatina cu privire la desfacerea unei căsătorii.

Cuvios Ghenadie egumen a sfântei mănăstiri Slatinei să fii sănătos și blagoslovit.

Acest Pintilie țigan a mănăstirii venind s-au jeluit pentru o fată a lui că ai poruncit cuvioșia ta ca să o ia un țigan anume Costandin carele fiind bătrân și cu patimă de boală, osăbit având și oarece pricină de rudenie, lor nu le este cu voie nici ca cum să se mărite fata după acela. Pentru care ea a și fugit încă de la nuntă. Deci fiind pricină într-acesta chip, pentru ca să nu se întâmple să fugă într-o parte nu să cade cuvioșia ta să-i silești peste voie a se mărita după acela nefiind de potriva ei. Și iată încă scriem ca să nu să supere mai mult țiganca și pentru țigan acela să rânduiește altă țigancă. Cum și aceștia să i să dea alt bărbat care să fie de plăcere și de potriva ei ca să nu fugă într-o parte. Aceasta scriem.

1778 feb 26

Gavril mitropolit

Verso: cuvioșiei sale kir Ghenadie egumen Slatinei cu blagoslovenie să să dea.

Sursa: Biblioteca Academiei Române. *Documente Istorice*, 221/CLXXXVI. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Document nr. 23. (29 august 1789) Zapisul lui Gheorghe prin care mărturisește că s-a căsătorit a doua oară cu roaba mănăstirii Bistrița, Maria, în biserică, urmând a rămâne robi ai mănăstirii.

Eu, Gheorghe adeverez cu acest zapis al meu la cinstita mâna sfinții sale părintele arhimandritului de la sfânta mănăstirea Bistrița pentru că

venind eu de copil mic la această sfântă mănăstire și am slujit vreo câțiva ani la Ilie țiganul mănăstirii Bistrița și mai la urmă m-am și însurat în Bistrița. Am luat fata lui Ilie Țiganu și am făcut cu fata lui Ilie o copilă. Și după ce am făcut acea copilă cu fata lui Ilie țiganul a mănăstirii Bistrița, a murit fata lui Ilie și a rămas copila anume Catrina. După aceea am cerut iarăși să mă însor în sat la mănăstirea Bistrița fiindcă am fost făgăduit rob a sfinței mănăstiri Bistrița și m-am învoit cu o fată văduvă a Porfirii, Maria. Și am cerșut la părintele egumen de Bistrița ca să mă cunune cu dânsa învoindu-ne amîndoi, cu fata Porfirii, și luând voie de la părintele egumen ne-am cununat în biserică în mănăstirea Bistrița cu voie mea și cu voia Mariei, fata Porfirii, și am rămas robi sfintei mănăstiri ca și fata Porfirii, Maria. Fiindcă Maria fata Porfirii fiind făcută Maria cu acest țigan anume Stavi Bistrița, bărbatul dintâi ce au făcut-o ea țiganul, anume Stivi Bistrița, au fost așa și am încăput a fi robi sfintei mănăstiri de bună voia mea. Care au fost față și alți călugări a sfintei mănăstiri care se vor iscăli mai jos.

Eu Ilie țiganul a mănăstirii Bistița, martur

Eu Adam Mihăilă martur țigan a mănăstirii Bistrița

Și am scris eu Rafail călugăr mănăstirii Bistrița am scris cu zisa lui Gheorghe și sunt martor

Eu Gheroghe mi-am pus degetul cu voia mea.

1789 av. 29.

Sursa: Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale. *Mănăstirea Sfântul Sava–Iași*, 35/44. Pregătit pentru publicare de Cristina Mocanu.

Comentariu

Documentele din Moldova ilustrează diverse situații de căsătorie a robilor romi, atât efectuarea ritualului în biserică, contractarea celei de a doua căsătorie, facerea și desfacerea unei căsătorii forțate și împotrivirea unuia dintre membrii cuplului prin fuga de la nuntă, cât și efectele căsătoriei mixte. Pe de altă parte, se poate observa efectul legilor adoptate cu privire la reducerea numărului de căsătorii mixte și ulterior interzicerea lor. Mai mult decât atât, este de remarcat intervenția reprezentanților

bisericii în căsătoriile robilor romi, atât din poziția de stăpâni de robi, cât și ca instituții cu autoritate asupra căsătoriei.

Cristina Mocanu

Bibliografie

- Achim, Viorel (2004), *The Roma in Romanian History*, (trad. Richard Davies), (Budapest: Central European University Press).
- Achim, Viorel, (2022), „The Orthodox Church and the Emancipation of Gypsy Slaves in the Romanian Principalities in the 19th Century”, în *Slavery in the Black Sea Region, c. 900–1900. Forms of Unfreedom at the Intersection between Christianity and Islam*, (ed.) Roșu, Felicia (Leiden- Boston: Brill), pp. 117–144.
- Analele Parlamentare ale României*, (1892), Vol. II/1, (București).
- Barbu, Violeta (2005), „Pagini din istoria căsătoriei în țările române. Căsătoria ca sacrament (secolul al XVII-lea)”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, Vol. XXIII: 101–116.
- Codrescu, Theodor (1857), *Uricariul*, Vol. IV, Iași.
- Constantin, Florina Manuela (2007), „Legături de sânge și legături sociale: structuri de rudenie la robii țigani din Țara Românească (1601–1650)”, în *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, Barbu, (ed.) Violeta et al, (București: Institutul Cultural Român), pp. 94–146.
- Duane, Anna Mae (2010), *Suffering Childhood in Early America: Violence, Race, and the Making of the Child Victim*, (Athens: The University of Georgia Press).
- Mateescu, Bogdan (2014), *Căsătoria robilor: între alegerea cuplului și voința stăpânului. Studiu și documente de arhivă despre căsătoriile robilor în Țara Românească după 1830*, (Brașov: Editura Etnous).
- Mateescu, Bogdan (2015), *Familia în timpul robiei – o perspectivă demografică: Studiu și liste de populație din arhive*, (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași).
- Potra, George (1939), *Contribuțiuni la istoricul țiganilor*, (București).
- Pravilniceasca Condică 1780* (1957), Ediție critică de Rădulescu, Andrei et al., (București: Editura Academiei Române).
- Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, (1944), Vol. I, Ediție critică de Negulescu, Paul; Alexianu, George (București).
- Rossum, Matthias van, et ali, (2022) *Testimonies of Enslavement: Sources on Slavery from the Indian Ocean World*, (London: Bloomsbury Publishing Plc.)

- Scurtulencu, Boris Th.(1938), *Situația juridico-economică a țiganilor în Principatele Române*, (Iași).
- Shell, Robert C, -H. (1994), *Children of Bondage: A Social History of the Slave Society at the Cape of Good Hope, 1652–1838*, (Hanover: Wesleyan University Press, Published by University Press of New England).
- Smallwood, Stephanie E. (2016), „The Politics of the Archive and History's Accountability to the Enslaved”, *History of the Present: A Journal of Critical History*, Vol. 6, No. 2: 117-132.
- Stoler, Ann Laura, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*, (Princeton: Princeton University Press, 2009).
- Zahariuc, Petronel (2016), „Câteva considerații despre preoțimea ortodoxă și moravurile credincioșilor din Moldova (mijlocul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)”, în *Sexualitate și discurs politico-religios în societatea românească premodernă*, (ed.) Ghițulescu, Constanța Vintilă, (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași), pp. 65- 81.

„ROBII PĂLĂDEȘTI” ȘI RITURILE DE TRECERE ÎN DOCUMENTE CATAGRAFICE (MOLDOVA 1832–1837)

BOGDAN ANDRIESCU

Studiul valorifică un material arhivistic inedit (păstrat în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Județene ASTRA Sibiu. Fond Manuscrise), referitor la catagrafiile robilor aparținători hatmanului [boier de divan în Moldova, care era însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri, având în același timp și funcția de pârcălab și portar al Sucevei] Constantin Paladi din localitățile Podu Iloaiei (județul Iași), întocmite între anii 1832–1837 și Iași (1833), manuscrise redactate în limba română, cu slove chirilice.

Pentru început vom prezenta succint date relevante legate de istoria familiei boierești, precum și contextul istoric care a determinat întocmirea catagrafiilor. Prima atestare documentară a familiei boierilor Paladi în Moldova datează din vremea lui Vasile Lupu, când, într-un document este pomenit „Palade căminar”, care, în 1636–1637, era trimis în solie în Rusia (Pungă 2006, p. 26). Prima informație sigură privitoare la o proprietate a familiei Paladi în Moldova provine dintr-un act de cumpărare a unei moșii de către vistiernicul [administrator al vistieriei] Paladi la data de 25 ianuarie 1637 de la marele medelnicer [intendent al mesei domnești] Simion Gheuca (Pungă 2006, p. 100). Proprietățile boierilor Paladi vor crește constant, ducând la formarea unui domeniu întins, nucleul fiind, la început, în zona sudică a Moldovei, în ținuturile Tutova, Covurlui și Tecuci (Pungă 2006, p. 99). Exemplificând, un singur membru al familiei, vistiernicul Toader Paladi stăpâna în toamna

anului 1745 peste 60 sate întregi și părți din alte 17 moșii. La începutul secolului al XIX-lea sunt atestate arhivistic cumpărări de moșii și în nordul Moldovei (Pungă 2006, p. 136).

Nu ne-au parvenit informații documentare bogate legate de personalitatea și activitatea lui Constantin Paladi. S-a născut în anul 1792, fiu al lui Gheorghe Bogdan (1767–1830) și a Nastasiei Paladi (1772–1794). După decesul mamei, descendentă a familiei Costăcheștilor, a fost înfiat de bunicul matern, Constantin Paladi. După moartea acestuia, în anul 1798, copilul a fost crescut de bunica-mamă, Ilinca Paladi, născută Costache. A fost căsătorit cu Ralu (fica lui Scarlat Calimachi și a Smarandei Calimachi), care i-a dăruit o fiică, Lucia (Pungă 2006, p. 68). După decesul soției, în anul 1821, se va recăsători cu Safta Rosetti, care va da naștere la doi fii, Carol și Alexandru (Pungă 2006, p. 71). În anul 1830 îl regăsim pe Constantin Paladi ocupând funcția de comandant al gărzii Adunării Obștești a Moldovei, care a dezbătut proiectul Regulamentului Organic. S-a îmbolnăvit de holeră și a murit la 10 iunie 1831, „lăsând-o pe Săftița văduvă, după nici șase ani de fericire” (Pungă 2006, p. 71).

Târgușorul Podu Iloaiei făcea parte din moșia Totoești, ținutul Cârligătura. În anul 1800 era stăpânit de Ilinca Paladi. Scarlat Callimah [domn al Moldovei în perioadele 24 august 1806–26 octombrie 1806, 4 august 1807–13 iunie 1810 și 17 septembrie 1812–iunie 1819] (Coșovan 2018, p. 73) aprobase o cerere adresată de hatman „de a alcătui așezare de târg”. În anul 1831, în inventarele localității erau consemnate pe lângă bunurile imobile și robii aflați în stăpânirea boierului: „un ratoș mare [han], acoperit cu șindrilă, cu șapte camere și cu două pivnițe boierești de piatră; 71 de dughene pentru care proprietarii, cei care închiriaseră pământ de la familia Palade, plăteau bezmenul [închiriere pe termen lung] de 2 lei pe stânen; o moară pe Bahluieț cu două pietre lucrătoare; 40 de birnici datori a plăti 2 lei pe ușă; un imaș și 11 sălașe de țigani” (Pungă 2006, p. 156).

Din punct de vedere juridic, obligația fiecărui proprietar sau arendaș de a întocmi catagrafiile locuitorilor din localitățile stăpânite era statuată în articolul 69 al Regulamentului Organic, aprobat în anul 1831, „fiecare proprietar sau al său îngrijitor să întocmească foae de toate familiile ce se vor afla lăcuind pe a sa moșie asemănându-se regulilor ce se vor prescri în această pricină” (*Regulamentul Organic* 1847, p. 34).

Pe de altă parte, întocmirea acestor catagrafii este și consecința disputelor dintre membrii familiei cu privire la moștenirea averii defunctului

boier. Astfel, la scurt timp după decesul boierului, atât soția (Săftița Paladi), cât și sora sa (Anica Roznovanu) au purtat o corespondență cu generalul rus Pavel Kisseleff, Președinte al Divanurilor Moldovei și Valahiei, cerând constituirea unei comisii care să gestioneze averea defunctului.¹ În acest context, catagrafiile robilor aparținători hatmanului Constantin Paladi au fost întocmite anual, la solicitarea epitropiei [formată din persoanele desemnate cu administrarea unei averi] „casăi hat(manului) Paladi”, de către vechilul [administratorul moșiei] Manolache Codrescu, „după porunca Cinst. Epitropii mergând la Târgu Podului Leloi am făcut Catagrafii de toată suflare țigănească robi pălădești ce sânt cu lăcuința în Târgu Podului Liloaiei pe care catagraful pe lângă acest raport cu supunere o arăt tot lăsat cinst. Epitropii. M. Codrescu 1832 april. 26”²

Materialul arhivistic cercetat nu oferă indicii cu privire la recenzarea populației de robi anterioară decesului boierului moldovean (ca inițiativă personală, menită să-i ofere date exacte cu privire la situația bunurilor mobile și imobile deținute), în prima dintre catagrafii semnatarul întărind această supoziție: „Anul 1832. Catagrafii de toată suflare țigănească robi a casii hat[manului] Costandin Paladi ci sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la scriire întâi”³ Toate cele șapte catagrafii depistate (Podu Iloaiei 1832–1837 și Iași 1833) sunt elaborate uniform, fiind înscrise date de identificare personală (nume și prenume, gradul de rudenie și vârsta) și ocupațională. Sunt cuprinse toate familiile („sălașe”) și persoanele („suflete”) aflate în proprietatea boierului moldovean. Au fost întocmite în urma unei cercetări personale (de teren) a comunităților de robi din cele două localități, catagraful consultând însă și registrele de nașteri, căsătorii și decese ale preotului paroh ortodox. De altfel, obligația preotului de a oferi informațiile necesare era enunțată într-unul dintre articolele Regulamentului Organic, „la această lucrare proprietarul va avea împreună pe preotul satului” (*Regulamentul Organic* 1847, p. 37).

¹ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Dellă în pricina [...] Epitropii asupra averii rămasă a răp. Hatman Costandin Paladi 1831 avr. 5*, nr. inv. 43.103, ff. 3–6, 44.

² Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târguşorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, f. 28.

³ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târguşorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, f. 29.

Într-un alt paragraf al legii erau precizate îndatoririle preoților, „acturile pentru țiganii ce se vor însura și vor muri, se vor da de către preotul ce să va afla la cununie sau la îngropare, și se vor iscăli cel puțin de trei marturi” (*Regulamentul Organic* 1847, pp. 60–61).

Principalul obiectiv al întocmirii catagrafiiilor a constat într-o mai eficientă colectare a impozitelor de către stat, principiu enunțat în articolul 76 al *Regulamentului Organic*, „Obșteasca Adunare luând în cunoștință aceste catagrafii și totalul dajdiilor atingătoare de fiecare sat, după numărul familiilor ce-l vor sălășui, va dovedi toată scumpătatea aceștii lucrări, și prin raport va supune la cunoștința domnului Tablele coprinzătoare de toată suma dajdiilor fiecăruia județ, împărțit pe plășii și pe sate” (*Regulamentul Organic* 1847, p. 137).

Toate catagrafiile prezintă în partea finală date legate de situația demografică a comunității, întocmite de același catagraf, grupate în liste în care erau înscrise nașterile, căsătoriile și decedații din anul respectiv. După cum mărturisește în cuprinsul catagrafiiilor localității Podu Iloaiei, informațiile i-au fost furnizate de preotul-paroh, care, de altfel, adevărea exactitatea înregistrărilor prin propria semnătură („epitropul Simion” – catagrafiile anilor 1834, 1835 și 1836 și „iereul” Ion Pălăduță – catagrafia anului 1837) [epitrop – administrator al averii bisericești; iereu – preot].⁴ O situație similară o regăsim și în catagrafia „robilor pâlădești” din orașul Iași (1833), catagraful Manolache Codrescu consfințind exactitatea informațiilor, atât în cadrul documentului, cât și într-o notă recapitulativă în baza adevărințelor eliberate de preotul ortodox. Complementar, acesta anexează adevărințele redactate și semnate de preoții-iconomi, care oficiaseră slujbele de botez, de înmormântare și cununiiile religioase.⁵

Vom lua în discuție aspecte relevante privitoare la botez, căsătorie și înmormântare, materialul documentar oferindu-ne informații inedite legate de apartenența celor două comunități de robi pâlădești la lumea ortodoxă. Botezul, celebrat la puțin timp după naștere, marchează intrarea noului născut în viața creștină. Aceasta este taina care, anulând păcatul originar, face din el un creștin. În ceea ce privește localitatea Podu

⁴ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, ff. 37–38, 45–46, 53–54, 61, 68–69.

⁵ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, ff. 39–76.

Iloaiei, informațiile sunt sumare, Manolache Codrescu notând atât în cuprinsul catagrafiilor (1832–1837), cât și în filele anexate, în baza unor adevăruri eliberate de preoții parohi, creșterea demografică (identitatea părinților și a nou-născuților, data nașterii). Nu au fost consemnate modificări demografice în fiecare dintre catagrafiile studiate. În catagrafia anului 1833 erau înregistrate două nașteri, unul dintre copii decedând prematur. Cea din anul următor amintea de o singură naștere. Alte patru nașteri erau înscrise în ultimele două catagrafii (doi dintre copii decedând prematur).⁶

În ceea ce privește „robii pălădești” din Iași, Manolache Codrescu anexează catagrafiei întocmită în anul 1833, patru adevăruri semnate de preoții care au oficiat slujbele de botez (preotul Ioan, preotul Grigorie, preotul Ștefan Sachelarie, „iconom Grigorie”). Sunt incluse mențiuni legate de data nașterii, identitatea părinților și a nașilor de botez, numele de botez a nou născutului, lăcașurile de cult în care au fost creștinați (Biserica „Sfântul Gheorghe Lozonschi”, Biserica „Sfânta Paraschiva”, Biserica „Sfântul Toma”, un certificat de botez nu are indicată biserica), „Bălașa fiica lui Vasile Banu sau născut la anul 1833: febr în 9: niașu iau fostu Radu Mindirițiu. Botezul sau cetit de preutul, Stefan în biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva de sus iulie 18. Stefan Sachelar ot Prapadoamna de sus”.⁷

Ca și în cazul populației românești, din punct de vedere al onomasticii, remarcăm atât în rândul populației feminine, cât și a celei masculine, preponderența numelor de sorginte creștină (catagrafia „robilor pălădești” din Iași, 1833). Astfel, mai mult de jumătate dintre femeile (59 persoane) pomenite în catagrafie poartă numele de: Maria (15 persoane), Catrina/Ecaterina (opt persoane), Elena/Ileana (șapte persoane), Anastasia (patru persoane), Ioana, Paraschiva, Elisabeta/Safta (câte două persoane), Chița/Evdochia, Ioana, Anița/Ana (câte o persoană). O situație similară este înregistrată și în ceea ce privește onomastica masculină: Ioan (11 persoane), Vasile (cinci persoane), Petre, Ștefan și Nicolae (câte patru persoane), Andrei și Grigore (câte trei persoane),

⁶ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, filele 37–38, 45–46, 53–54, 61, 68–69.

⁷ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigani casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 47.

Constantin și Gavril (câte două persoane), Dumitru, Gheorghe, Toader/Teodor, Gavril/Gabriel, Sava (câte o persoană).⁸

În continuare vom puncta aspecte legate de taina căsătoriei, raportându-ne atât la legislația în vigoare (civilă și bisericească), cât și la transpunerea ei în practica cotidiană (vârsta căsătoriei, diferența de vârstă dintre soți, oficierea slujbei cununiei). De asemenea, vom face scurte aprecieri legate de arealul din care au provenit cei doi soți. Nu în ultimul rând, vom arăta statutul social-economic pe care îl conferea încheierea unei legături matrimoniale, precum și străduința mirilor de se a alinia unei legislații specifice categoriei robilor.

În condițiile în care comunitatea de robi din cele două localități cercetate era sedentară, orizonturile spațiale în care se oficiau căsătoriile se circumscriu cu cele proprii satului românesc. Primul nivel spațial, specific lumii rurale românești, se restrângea la teritoriul satului respectiv, un al doilea orizont spațial fiind delimitat de puncte geografice stabile (apă, deal, vale) pe un areal restrâns în jurul unei localități reper (pe o rază de 10–20 km) (Nicoară 2001, p. 35). În acest sens, toate cele șapte căsătorii înregistrate de catagrafiile robilor din localitatea Podu Iloaiei s-au circumscris unui areal restrâns, partenerii provenind din comunități de „robi pâlădești” din localități apropiate (patru persoane din Totoești–5 km și câte una din Iași–27 km, Popești–11 km și Lețcani-Brătuleni–19 km).

Necăsătoriții reprezentau pentru orice proprietar de pământ o adevărată povară. Neajunsul era de ordin economic, întemeierea unei familii însemnând supunerea acesteia unui sistem de impozitare. În cuprinsul catagrafiilor (atât pentru Iași, cât și pentru Podu Iloaiei), consemnarea unei cununii era urmată de includerea proaspetei familii în rândul plătitorilor de impozit, pomeniți cu apelativul de „gospodari” [definiți ca persoane care pot administra cu pricepere și chibzuială propria gospodărie], „iar Ileana fiica ei sau măritat acum la 833 noemvr 10 după Gavril Cizmariu și sau trecut mai sus în rândul gospodarilor după adevărînța preutului de căsătoriț cu N 4 dintracest an”;⁹ „iar Mariia văduva măritândusă după Ioan Macre sau trecut mai

⁸ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, ff. 39–44.

⁹ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 42.

sus, precum și Neculai feciorul ei sau însurat și sau trecut mai sus în rându gospodarilor.”¹⁰

Un alt aspect viza legalitatea unei căsătorii, în situația în care viitori miri nu aparțineau aceluiași proprietar, legislația stabilind ca după încuviințarea cununiei, „păgubitul” să primească în schimb un alt rob. În context, catagrafia orașului Iași (1833) are anexată o corespondență purtată de o văduvă cu epitropia, prin care solicita aprobarea căsătoriei cu un rob „străin” pentru a pune capăt concubinajului, definit prin expresia „alcătuire”, „cu tânguire și mare suspin facu rugă multă cinstitei ipitropii ca să se milostivească asupra unei roabe văduve care din mica copilăria slujescu casii stăpânilor mei cusitoare fiindu totu în întro curte [...] până acum și văduvă am rămas de 7 ani și nu sau găsit un om de potrivă mea ca să mă căsătorescu dara cum mam alcătuit cu un țișan a CC Mihalache Sturza anume Niță Bostan căsătorie pentru aceasta facu rugăminte că nu mai putei trăi văduvă și aș vrea să ma gospodărescu după legi dar pentru țișancă nu este divan o stăpânirii dar sa poate lua pentru că este un țișan a casii nostre anume Anton Cinci Parale cu toată casa lui și ședi la Socola la viia în locul aceluia să poată lua acestu Niță Bostan cu care mam alcătuit. Ca săl ieu de bărbat legiuit și pentru aceasta facu rugăminte cinstitei ipitropii ca să se milostivească asupra necazurilor ce mă pățimescu de atâta vreme [...] Cu milostivire va rămâne o veșnică pomenire în veciu. Preaplecătă la mila cinstitei ipitropii. Ileana vădana [văduvă]. Sau făcut lucrare la 31 maiu supt N 133”¹¹ Corespondența, redactată de o persoană cu știință de carte, la solicitarea văduvei prin viu-grai, redă crâmpie din trecutul matrimonial al roabei, dorința acesteia de a se recăsători fiind transmisă prin folosirea pronumelui personal, persoana întâi singular.

Trecerea de la adolescență la prima tinerețe a avut parte de „balize” schimbătoare de-a lungul secolelor. Tipăritura „Îndreptarea Legii” (Târgoviște, 1652), exprima cu certitudine o realitate demult intrată în tradiție, pomenind despre vârstele propice căsătoriei: „bлагословитя iaste vremea logodnei și a nuntei când iaste bărbatul de 14 ani și muierea de 12, iară mai înainte de 14 ani ai bărbatului și de 12 ai muierii, dă

¹⁰ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țișanii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 43.

¹¹ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țișanii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 7.

se vor face logodnele și legăturile, crucea și sărutările, acestea logodne nice sânt, nice să chiamă adevărite”. Deși nunta se putea organiza după împlinirea vârstei de 14 ani, tinerii căsătoriți nu intrau grație ei în lumea adulților. „Isprăvnicia” (adică tutela) era eliminată după împlinirea vârstei de 25 de ani, „[...] iaste volnic să-și ceară lucrurile lui, adecă ce va avea de la ispravnic; și atunce să izbăveaște ispravnicul de isprăvnicie” (*Îndreptarea legii* 1962, p. 211).

Vârstele admise pentru logodnă și căsătorie la 1652 nu se deosebeau de cele de la 1817 (Codul Calimah), „nu este ertat a se face desăvârșită logodna, mai înainte de a împlini partea bărbătească al 14-le an al vrâstei și partea femeiască al 12-le an; iar cea nedesăvârșită nu este slobod a se face mai înainte de 7 ani a vrâstei celor ce se logodesc” (*Codul Calimah* 1958, p. 91).

Legiuirea lui Caragea fixa vârsta majoratului, în funcție de care se puteau oficia căsătorii, „vârstnici să se socotească atât bărbații cât și femeile, de la două zeci și cinci de ani ai vârstei lor și nevârstnici până la două zeci și cinci de ani” (Caragea 1818, p. 2). Într-un alt paragraf al legii, după ce sunt enunțate două circumstanțe care nu permiteau căsătoria („slobozii cu robii și creștinii cu cei de altă lege”), vârsta majoratului era invocată pentru legitimitatea căsătoriei, „nevârstnicii fără voința părinților sau a epitropilor să nu se căsătorească, și părinții sau epitropii fără voia lor să nu-i căsătorească”; „vârstnicii având părinți, cu blagoslovenia lor să se însoare; iar când părinții lor nu se vor îndupleca și după a treia lor rugăciune, atunci să se arate neprimirea lor la stăpânire” (Caragea 1818, p. 42).

În ceea ce privește comunitatea „robilor pâlădești” din Iași, am luat în considerare catagrafia întocmită în 1833, an în care au fost consemnate cele mai multe căsătorii. În lipsa unor informații legate de vârsta celor care au decis să-și unească destinele, în cazul cuplurilor sau a văduvelor cu copii am încercat reconstituirea parțială/probabilă a vârstei de căsătorie a femeilor, luând în considerare anii care au trecut de la nașterea primului copil: 14 ani (o persoană), 15 ani (o persoană), 17 ani (patru persoane), 18 ani (trei persoane), 19 ani (două persoane), 20 ani (trei persoane), 23, 27, 28, 31, 37 și 38 ani (câte o persoană). Trei dintre cele patru soții fără copii amintite în catagrafie, nu împliniseră vârsta majoratului: 14 ani (o persoană), 16 ani (o persoană), 19 ani (o persoană), 41 ani (o persoană).¹²

¹² Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigania casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, ff. 39–43.

În catagrafia robilor din Podu Iloaiei din 1832, situația este similară, majoritatea soțiilor fiind trecute de vârsta de 20 de ani (16 ani-o persoană, 20 de ani-o persoană, 22, 23, 24, 25 de ani – câte o persoană).¹³ Facem mențiunea că în interpretarea corectă a datelor statistice trebuie luat în considerare faptul că aceste căsătorii au fost încheiate cu cel puțin un an înainte de nașterea primului copil.

Atât legislația, cât și scrierile bisericești conțineau prevederi care reglementau diferențele de vârstă dintre soți. Nu se acceptau diferențe mari de vârstă cum ar fi „[...] bărbatul de 50 de ani și muiarea de 12 sau de 15 ani sau muiarea da 50 și bărbatul de 20” (*Îndreptarea legii* 1962, p. 195, 198).

În catagrafia „robilor pălădești” din Iași (1833) erau recensate 36 sălașe cu o populație totală de 106 persoane (52 bărbați, 54 femei). În peste două treimi (26) dintre familii erau înregistrați copii. La acestea se adaugă cinci cupluri căsătorite fără odrasle, în alte cinci sălașe persoanele fiind necăsătorite. Două dintre cele 20 de cupluri se aflau la al doilea mariaj, primul dintre soți decedând. Semnalăm faptul că au fost înregistrate 11 familii în care soția sau soțul decedaseră (patru văduvi și șapte văduve). În jumătate dintre cuplurile căsătorite religios, diferența de vârstă varia între unu și cinci ani: între 1 și 5 ani (zece cupluri), între 6 și 10 ani (patru cupluri), între 11 și 15 ani (două cupluri), peste 15 ani (patru cupluri). Într-un singur caz, vârsta soției era mai ridicată decât a soțului. Documentele arhivistice nu ne oferă detalii cu privire la vârsta căsătoriei în cazul cuplurilor fără copii.¹⁴

În catagrafia „robilor pălădești” din Podu Iloaiei întocmită în anul 1832, nouă cupluri erau căsătorite religios, în alte două soțul fiind decedat. În marea majoritate a cuplurilor diferența de vârstă între soți varia între unu și zece ani: între 1–5 ani (patru cupluri), între 6–10 ani (patru cupluri), între 11–15 ani (un cuplu).¹⁵

¹³ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, ff. 29–30.

¹⁴ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigani casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 39–43.

¹⁵ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, ff. 29–30.

Bănuim că cele patru căsătorii pomenite în catagrafiile robilor pălădești din Podu Iloaiei (1834 și 1837) au fost binecuvântate de preotul ortodox la biserica din localitate, consemnarea acestora fiind întărită de adeverințele eliberate de paroh. Informații mai bogate cu privire la împrejurările în care au avut loc căsătoriile ne sunt furnizate de documentele arhivistice întocmite pentru „robii pălădești” din localitatea Iași. Astfel, cele patru cununii religioase înregistrate de catagrafia din 1833 au fost oficiate în lăcașuri de cult din localitate (trei biserici ortodoxe – Biserica „Sfântul Apostol Toma”, Biserica „Sfânta Cuvioasa Paraschiva”, Biserica „Sfântul Gheorghe Lozonschi”, una de rit catolic – Biserica „Adormirea Maicii Domnului”). Prima dintre căsătorii a fost oficiată de iconomul Constantin de la Biserica „Sfântul Apostol Toma”, ceremonia desfășurându-se însă la Biserica „Sfânta Cuvioasa Paraschiva”, „Ioan Măcrei vădov rob pălădesc au luat întru însoțire pe Mariia văduvă soția răposatului Angheluță tot rob pălădești cu al doilea cununie 1833 iolie 26 la biserica Cuvioasa Paraschiva metoh [mănăstire mică] și eu am cu(nu)nat și spre credință urmează a me iscălitură 1833 iolie 18. Constandin iconom ot Toma lam cetit cununia”¹⁶ Iconomul Grigorie de la același lăcaș de cult (Biserica cu hramul „Sfântul Toma”) a oficiat o altă căsătorie, precizând în adeverință că soțul, vădov, s-a cununat cu „Ileana fată mare, fiica Smărăndiței spălătorița.”¹⁷ Probabil, un alt iconom, purtând același nume, a adevărit cununia unui alt cuplu la Biserica „Adormirea Maicii Domnului” de rit romano-catolic (documentul nu este concludent cu privire la confesiunea robului), „Neculae fecioru rob Angheluță rob pălădescu au luat soția pe Nastasiia fată lui Paraschiv și sau cununat la 1833 noemvr 19 la Ospenia (?) [numele sărbătorii creștine Adormirea Maicii Domnului] și adeverez. Econom Grigorie”¹⁸ Ceremonialul religios al celei de-a patra cununii a fost săvârșit de preotul Gheorghe Sachelar la Biserica „Sfântul Gheorghe Lozonschi”, „Gavril sin Ioan Buliba(șa) au luat pe Ileana fata Mariei văduve și sau cununat la

¹⁶ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele episcopiei Paladi atingătoare de țigani casă aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 53.

¹⁷ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele episcopiei Paladi atingătoare de țigani casă aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 54.

¹⁸ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele episcopiei Paladi atingătoare de țigani casă aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 54.

anu 1833 noemvrie 10 de Grigori Sachelar ot Sf Gheorghie Lozonsca”.¹⁹ Credem că semnificația cuvântului „iconom” se referă mai degrabă la titlul onorific pe care îl primeau preoții pentru activitate pastorală deosebită, decât la aceea de administrator al bunurilor unei instituții ecleziastice. Probabil, ne regăsim în fața unui efort conjugat al autorităților civile și mai ales al celor bisericesti de a stăvili concubinajul, căsătoria reprezentând, atât cadrul legal de a limita desfrâul, cât și modalitatea de a crește veniturile boierești prin impunerea unui sistem de impozitare unic. În acest sens, facem precizarea că două dintre cununii au fost oficiate în aceeași zi (10 noiembrie 1833).

Documentele nu oferă mărturii cu privire la alegerea unor perechi de nași de căsătorie (Iași-catagrafia anului 1833). În schimb, într-una dintre cele patru adeverințe de naștere eliberate de preoții care au oficiat slujba religioasă sunt pomeniți nașii de botez (înscriși în catagrafia „robilor pălădești” din Iași). Un an mai târziu (1834), într-una dintre cele două adeverințe de căsătorie întocmite de preoți sunt menționați nașii de cununie, „Nistor Mititelu sau cununat la sfântul Ilie (?) de sfinția sa iconomul Sava la anul 1834 și nași au fost Năstasă Chitariu din preună cu soția sa și pentru ca să creză urmeză a lui iscălitură înșuși cu mânil. 1834 ioli 17. Sava iconom ot Sfântul Ilie.”²⁰

Din punct de vedere structural, înregistrarea deceselor era identică cu cea a căsătoriilor, catagraful notând și specificând că informațiile i-au parvenit după consultarea adeverințelor de deces întocmite de preotul paroh. În ceea ce privește localitatea Podu Iloaiei, documentele catagrafice pomeneau de nouă decese survenite între anii 1832–1837. Remarcăm mortalitatea infantilă ridicată, o treime dintre cei născuți decedând prematur (din cele șapte nașteri înscrise în liste, trei prunci au decedat înainte de a împlini vârsta de trei luni).²¹ De altfel, o constantă a catagrafiilor cercetate („robii pălădești” din Totoești, Lețcani-Brătuleni, Popești) o constituie mortalitatea crescută, dublată de o

---

¹⁹ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 56.

²⁰ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, f. 107.

²¹ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaiei*, nr. inv. 43.100, ff. 37–38, 45–46, 53–54, 61, 68–69.

natalitate ridicată. Exemplificăm, prezentând structura demografică a „robilor pălădești” din localitatea Lețcani-Brătuleni (catagrafiile anilor 1833–1834). Peste două treimi din populație avea vârsta de sub 40 de ani: categoria 1–10 ani (19 persoane), categoria 11–20 ani (opt persoane), categoria 21–30 ani (12 persoane), categoria 31–40 ani (nouă persoane), categoria 41–50 ani (opt persoane), categoria 51–60 ani (trei persoane), categoria 71–80 ani (două persoane).²²

Informații mai bogate ne sunt furnizate de catagrafiile „robilor pălădești” din localitatea Iași, Manolache Codrescu anexând și adevărurile de deces, întocmite, semnate și parafate de preoții parohi. În acest sens, în anul 1833 erau înregistrate șapte decese, în adevărurile eliberate de preoți fiind înscrise date de identificare personală (atât ale defuncților, cât și ale preoților), precum și lăcașurile de cult în care au fost oficiate slujbele de înmormântare. Două dintre adevăruri nu ne oferă informații sigure cu privire la locul de veci în care au fost îngropați cei decedați, slujbele fiind oficiate de „iconomul Grigore” de la Biserica cu hramul „Sfântul Toma”. Mult mai detaliate sunt două adevăruri semnate de Ioan Schelar, preot paroh al Bisericii „Sfânta Paraschiva”, acesta precizându-i pe preoții care au spovedit și pe cei care au oficiat ultima împărtășanie. Preotul „Gheorghe din Burnovne” (Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” – Barnovschi din Iași) este cel care îi spovedește pe cei doi robi, informațiile lacunare, nepermițându-ne să admitem că acesta a îndeplinit și rolul de preot-duhovnic o perioadă mai lungă de timp. Probabil, având probleme de sănătate, cei doi robi sau familiile acestora, au solicitat să fie spovediți, ultima împărtășanie fiind oficiată de alți preoți, „încredințare anul 1833 luna aprilie: 8 zile. La 8 zile aceștii luni sau săvârșit din viață Safta al Vosi (?) de vârstă de ani 69: de ani ispoveduită de Ionu Gheorghe ot Bărnovnicu, și împărtășită de Sachelariu Ioan ot Veclic. Prohodul sau cetit de preotu Ioan și sau îngropat la mănăstire Sf Ioan Gură de Aur: de Sachelariu Ioan. Ion Sachelar.” În alte trei adevăruri sunt pomenite lăcașurile de cult și parohii care au oficiat slujba de înmormântare. Toate certificatele de deces poartă ștampila parohiei, fiind redată localitatea, hramul bisericii și anul 1834 (adevărurile de deces au fost ștampilate ulterior).²³

²² Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Condică a toată suflarea țigănească*, nr. inv. 43.101, ff. 9–10.

²³ Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104, ff. 61–68.

Concluzii

Considerăm că materialele arhivistice selectate (catagrafii/recensăminte, corespondență) pentru acest volum sunt relevante pentru prezentarea statutului social și economic a două comunități de robi boierești din Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea (mediul rural și urban), acestea furnizându-ne, de asemenea, informații legate de religiozitatea populației minoritare romă, însușirea și participarea membrilor comunităților la ceremonialul consacrat riturilor de trecere (botez, căsătorie, înmormântare), fiind surprinse documentar, mai cu seamă în anexele catagrafiilor, întocmite de preoții ortodocși.

Catagrafiile, elaborate în urma adoptării unei legislații unitare, au reprezentat instrumentele prin care s-a putut constitui o evidență demografică clară a populației de robi din cele două țări românești. În baza acestora, instituțiile sau reprezentanții statului au reușit o mai eficientă colectare a impozitelor. Implicarea preoților ortodocși în întocmirea registrelor de nașteri, căsătorii și decedați, statuată legislativ, a contribuit la conturarea unei imagini mai clare legate de structura socială și economică, precum și de mobilitatea membrilor comunităților de robi. În acest sens, catagrafiile relevă și activitatea pastorală inițiată și dezvoltată de preoții parohi în rândul „robilor pălădești”, impunerea și respectarea preceptelor creștine și implicit a dreptului canonic, fiind primordiale (toate nașterile au fost binecuvântate prin oficierea slujbelor de botez; tradiția alegerii nașilor de botez, părinții spirituali ai nou-născutului; onomastica creștină; limitarea concubinajului prin promovarea tainei căsătoriei; respectarea legislației civile și bisericești legată de vârsta de căsătorie și diferența de vârstă dintre soți; tainele spovedaniei și a împărtășaniei ca mijloace de iertare a păcatelor și de salvare a sufletului).

Apartenența populației de robi la tradiția creștin-ortodoxă s-a tradus prin conferirea aceluiași drepturi de care se bucura populația majoritară (oficierea slujbelor religioase de botez, căsătorie și înmormântare în bisericile ortodoxe din cele două localități; înhumarea celor decedați în cimitirele lăcașurilor de cult, documentele nefiind concludente însă cu privire la localizare – cimitire rezervate exclusiv comunității de romi sau alături de românii ortodocși).

Documente

Document nr. 1. Scrisoarea semnată de mai mulți boieri moldoveni și de un preot ortodox prin care se confirmă testamentar dreptul soției (Săftița Paladi) defunctului boier moldovean (Constantin Paladi) de a administra averea până la majoratul celor doi copii.

Noi subsemnații atestăm pe conștiința noastră că defunctul hatman boier Constantin Palladi, când s-a îmbolnăvit și era în deplinătatea facultăților mintale, ne-a spus că, dacă din nenorocire va muri, soția sa [...] Saftizza Palladi, va administra toate bunurile sale până când copiii pe care i-a avut de la prima sa soție vor avea vârsta majoratului, precum și educația acestor copii minori de la prima sa soție, și rugăm să confirmăm această hotărâre din partea sa în toate cazurile de necesitate care vor avea loc. Acesta este, de asemenea, motivul pentru care o confirmăm în funcție de ceea ce a spus decedatul.

Totuși fără însă a putea dispune de bunurile defunctului și având doar uzufructul veniturilor până la împlinirea vârstei majoratului de către copii.

Semnat: Alexandru Rossetti, Aga

Colonel G. Kostaki. C. Lascar Bogdan

Consilier titular și cavaler Theodore Kroupinski martor

Preotul Constantin de la conventul religios Sfânta Paraschiva, prezent la această declarație

Gucorgui [Gheorghe] Sekelar al Sfintei clădiri religioase prezent la această declarație

1831 8 Iunie

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Dellă în pricina a să [...] episcopii asupra averii rămasă a răp(osatului) hatman Costandin Paladi 1831: avg. 5, nr. inv. 43.103, f. 4.*

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 2. Corespondența purtată de soția (Săftița Paladi) și sora (Anca Roznovanu) defunctului boier moldovean (Constantin Paladi) cu generalul rus Pavel Kisseleff, Președinte al Divanurilor Moldovei și Valahiei și cu unul dintre vicepreședinții aceleiași autorități administrative centrale pentru constituirea unei comisii care să administreze averea.

Excelenței Sale Domnului Kisseleff Locotenent General al armatei S. M. Împăratul Rusiei, Președinte al Divanurilor Moldovei și Valahiei, Mare Cruce a mai multor ordine etc.

Având nefericirea pierderii soțului meu, Hatmanul Costantin Palladi după ce am avut ghinionul de a-mi pierde soțul, mă trezesc brusc fără ajutor pentru a purta povara văduviei și părându-mi ca o străină fără rude apropiate care să mă ajute să apăr drepturile asupra bunurilor lăsate de defunct, care, prin bunătatea sa naturală și buna armonie în care trăiam, mi-a încredințat când era bolnav, îngrijirea educației copiilor săi, pe care i-a avut de la prima sa soție, dându-mi puteri depline în acest scop, pe care le-a confirmat în prezența mai multor persoane și a confesorului său, ca fiind testamentul său ferm, așa cum a fost atestat de aceste persoane.

Dar, întrucât există tot felul de proceduri legale cu privire la această proprietate, care a fost pusă la dispoziția mea până când copiii vor ajunge la vârsta majoratului, și întrucât aceasta este împovărată de datorii, rog pe Excelența Voastră să binevoiți a numi doi avocați și un cleric pentru a stabili starea averii prin inventarierea tuturor actelor referitoare la această proprietate și pentru a recunoaște zestrea mea și celelalte datorii. Am onoarea de a fi cel mai umil și supus servitor al Excelenței Voastre. Iași 23 iulie 1831. E. Palladi

Domnule Vice-președinte

Sunt profund întristată de moartea nepotului meu, stetmanul Constantin Palladi, și de faptul că știu că casa sa, împovărată de datorii considerabile, riscă să cadă în cea mai critică stare, dacă nu se iau măsuri adecvate pentru a aduce averea pe care a lăsat-o în urmă sub o administrare înțeleaptă.

În calitate de rudă cea mai apropiată în această casă și de soră a tatălui defunctului, îmi fac datoria de a cere autorităților să se ocupe de copiii nepotului meu, urmașii primei sale căsătorii, și să încredințeze administrarea tuturor bunurilor care formează patrimoniul acestor orfani unor tutori, unor tutori demni de această meserie, care, economisind sumele necesare pentru educația copiilor și dând dovadă de o economisire prudentă, vor fi în măsură să se asigure că acești orfani nu vor fi lăsați în voia sortii, poate elibera averea de toate datoriile fără a înstrăina vreo parte din ea. Astfel, desemnăm pe S. Em Metropolitan, Domnii Stettman Radoucan Rosset și Vornik Constantin Conaki să se ocupe de administrarea acestei averi, și aducându-le un casier credincios în persoana

Mons. Spathar Dimitri Bano, care va trebui să țină toate conturile referitoare la această administrare, mă flatez cu speranța, că scopul este dublu: să protejeze casa de orice altă pierdere și să achite datoriile fără a ceda niciunul dintre bunurile sale. Este în ascultare de vocea naturii că îndrăznesc să vă adresez această rugăciune, domnule Vicepreședinte și pentru consolarea mea aștept Excelența Dumneavoastră.

Să vă interesați de soarta acestor copii, și să dați dispozițiile necesare pentru a le proteja bunurile. Vă rog Domnule Vice Președinte să acceptați asigurarea celei mai înalte considerații cu care am onoarea să fiu.

Al Excelenții voastre

Cel mai umil și supus slujitor

Anica Roznovanu

Înalt Preosfințite Stăpâne, și cinstițile în ale blagorodnici boeri a obșteștii Adunări a chiejăsiei Moldaviei!

Nenorocita întâmplare deschisă înaintea ochilor mei, și a unei familii, mă supune celor mai aspre pătimiri, aceia adecă a pierderii soțului meu a răposatului boer hat(man) Constantin Palladi, și a părintelui unor nevrădnici copii cu acea întâiu soție a sa fiica fericitului întru pomenire Domnului Scarlat Callimah VV și precum îmi sânt știute învăluirile aceștii case cu înpilare de datorii, și cu alte pricini: mam înfătoșat cu jalubă cătră Ex: sa D. vițe prezident cerând ajutorul ocărmuirei pentru regularisărea datoriile casăi, pentru întemeierea celor rămasă, și pentru buna creștere a nevrădnicilor copii, și după rezoluția dată asupra jalubii mele, au rânduit Ex: sa la buna luare aminte a acei cinstite adunări, cătră care mă și adresarisăsc cu această plecată a me jalobă pentru ce înainte lucrare a cererilor mele cuprinsă prin această jalobă.

Înalt Preosfințite, și cinstiților boeri! Măcar că răposatul îndemnat de buna petrecire a viețuiri, și de îngrijărea care eu am avut pentru căutarea acelor copii, și care eu încă păstrez întru ale mele datorii, în vremea boalei sale, în ființa a multor feță au lăsat asupra me ocărmuirea casăi sale, și creșterea copiilor săi, precum să arată prin mărturia ce miau dat acele feță, dar aceasta fiind o povoaă mai mult de cât puțința me, aflândușă această casă încurcată în datorii, și în alte asăminea încunjurări, pe care ființa me nu le va pute lupta, eu însuș rogu de a să rândui doi boeri mai întâiu a face o lămurită catagrafie a averii rămasă a răposatului, și a datoriilor ce să vor găsi: și după aceia să să rânduiască o epitropie de doi boeri, ca să închipuiască plata datoriilor, fără strunginarea casăi,

osăbindusă mai întâiu zăstrea me, și partea ce mi să cuvine, după a pravelor hotărâre din averea răposatului.

Iar apoi fiind că întemeierea averii ramasă, și creșterea acelor nevrădnici, și pe mine mă interisarisăște, pentru dragostea care am cunoscut de la răposatul, și pentru însuș numele care am câștigat cu însoțirea răposatului de macăr acele nevrădnici, și ca una ce am în a me dorință norocirea lor, și întemeierea averii, să să poftiască din partea acei cinstite adunări pe cinstitul boeriu D. Hat. Alecu Ghica de a fi sinepitrop [cotutor] cu acela, sau cu aceia pe cari îi veț alege de epitropi averii și a copiilor ramași.

Preosfințite, și cinstiți boeri! De la moartea răposatului sânt patru luni acum. Dobânzăle datorielor sporesc: socotele și alte pricini a aceștii casă cu prelungirea mai mult să vor încurca: faceț rogu fără pierdere de vreme punire la cale pentru starea unui boeriu patriot, și pentru ramașile săi, carele și la sfârșitul vieții sau aflat în slujbele patriei sale.

Săftița Paladi 1831 septemvrie 5.

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Dellă în pricina [...] Epitropii asupra averii rămasă a răp(osatului) hatman Costandin Paladi 1831 avg. 5 N 14*, nr. inv. 43.103, ff. 5–6, 13.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 3. Prima catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaiei, întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul moșiei Manolache Codrescu (1832).

Anul 1832

Catagrafii de toată suflare țigănească robi acasii hat(manului) Costandi Paladi ci sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la scriere întâi
Catagrafia de toată suflare țigănească ce sau aflat în Podu Iloai la 1832

Sălaș 1 Suflete 5

1 Ghiorghi sin Ioniță Mărdariu jiuđele / meșteșug herari / vârsta 36

1 Paraschiva soții sa / vârsta 30

1 Stan sin lor / meșteșug herari / vârsta 14

1 Mihălache sin lor / vârsta 5

1 Catrina sin lor / vârsta 1

Sălaș 1 Suflete 2

1 Costachi sin Vasili Gândac / meșteșugar herari / vârsta 34

- 1 Safta soția sa cei zic și Elisaveta / vârsta 26
 Sălaș 1 Suflete 2
 1 Neculai sin Ioan Lugu / meșteșug herar / vârsta 40
 1 Vărvara soția sa / vârsta 26
 Sălaș 1 Suflete 3
 1 Gheorghii Astancăi / meșteșugar herari / vârsta 46
 1 Mariia soția sa / vârsta 36
 1 Vasile sin lor / vârsta 13
 Sălaș 1 Suflete 4
 1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 38
 1 Ileana soția sa / vârsta 35
 1 Toader sin lor / meșteșug ciobotari / vârsta 15
 1 Anița sin lor / vârsta 12
 Sălaș 1 Suflete 2
 1 Ștefan sin Pavăl Chiriiac / meșteșugar ciobotar / vârsta 25
 1 Anița soția sa / vârsta 20
 Suflete 1
 1 Vasile a lui Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotar / vârsta 11
 Copil fără de părinți șadu la fratele său Ștefan
 Sălaș 1 Suflete 6
 1 Nistor sin Ștefan Chiriiac / meșteșug cojocari / vârsta 40
 1 Ilinca soția sa țigancă streină și ertată de stăpân nu e după carte ci are la mână țidulă bunăvoie sau cununat cu robu casii stearpă fiind / vârsta 35
 1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 10
 1 Ghiorghii tij fiul lui Nistor / vârsta 8
 1 Anița tij / vârsta 6
 1 Toader tij / vârsta 4

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podul Iloai la 1832

- Sălaș 1 Suflete 3
 Ioan sin Ștefan Chiriiac bolnav de picioare / meșteșug ciobotari / vârsta 36
 Mariia soția sa / vârsta 30
 Ioan sin lor / vârsta 8
 Sălaș 1 Suflete 3
 1 Gafița văduvă cari au ținuto Neculai Paiol lăsânduo au luat pe Ștefana fata lui Potop din Popești / vârsta 26
 1 Maria sin ei / vârsta 6
 1 Ioan sin ei / vârsta 2

Suflete 1

1 Costachi sin Ioniță Mărdari holteiu / meșteșug herari / vârsta 18

Suflete 1

1 Bălașa văduva cari au ținuto Pavăl Chiriac / vârsta 60

Sălaș 1 Suflete 3

1 Mariia văduva care au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 40

1 Ghiorghie sin ei / meșteșug curălari / vârsta 16

1 Ioan sin ei / vârsta 10

Sălaș 1 Suflete 2

1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotariu / vârsta 34

1 Ștefana soția sa fata lui Costandin Potop din Popești / vârsta 34

Suflete 1

1 Ileana văduva cari au ținuto Vasile Curălari / vârsta 40

Adică spre zăciualăș cuprinzătoare de trei zeci și nou de suflete precum mai sus se arată sau aflat în Târgușoru Podului Iloai robi pălădești și adeverez M. Codrescu

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 29–30.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 4. A doua catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaiei (județul Iași), întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul moșiei Manolache Codrescu (1833). Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Anul 1833

Catagrafii de toată suflare țigănească robi a casii hat(manului) Costandin Păladi ci sau aflat cu lăcuința în târgul Podu Iloai la scriere a doile

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1833

Sălaș 1 Suflete 4

1 Ghiorghii sin Ioniță Mărdari jiude / meșteșug herari / vârstă 37

1 Stan sin lui / meșteșug herari / vârsta 15

1 Mihălachi sin lui / vârsta 6

1 Costandin sin lui / vârsta 1

Acest Costandin sau născut acum la 833 octomb în 12 după cum dovedește adevărul preutului de născuț cu N 1

Iar Catrina au murit acum la 833 febr în 24 precum dovedește adevărul de morț cu N 1

Asămane și Paraschiva au murit acum la 833 octomb 12 când au făcut cu Costandin precum dovedește adevărul morț cu N 2

Sălaș 1 Suflete 3

1 Costachi sin Vasile Gândac / meșteșug herari / vârsta 35

1 Safta soția sa și Elisaveta / vârsta 27

1 Mariia nepoată de soră Saftii / vârsta 3

Această copilă au luato de suflet de sora sa Mariia de la Vale Sacă cari o ține Ioan Stan pe cari copilă acolo îi zice Safta adevăratul nume iar aceia îi zice Mariia

1 Vasile fiul lui Pavăl Niță copil fără de părinți cari au trecut în catagrafia Popeștilor la 832 iar acum la 833: au venit în Podu Iloai la Costachi Gândac de îi va da meșteșugu / meșteșug herarii / vârsta 11

Sălaș 1 Suflete 2

1 Neculai sin Ioan Lungu / meșteșug herari / vârsta 41

1 Vârvara soția sa / vârsta 23

Sălaș 1 Suflete 3

1 Gheorghii Astancăi / meșteșug herari / vârsta 43

1 Mariia soția sa / vârsta 37

1 Vasile sin lor / vârsta 14

Sălaș 1 Suflete 4

1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotariu / vârsta 39

1 Ileana soția sa / vârsta 36

1 Toader sin lor / meșteșug tij / vârsta 16

1 Anița sin lor / vârsta 13

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1833

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ștefan sin Pavăl Chiriac / meșteșug ciobotari / vârsta 26

1 Anița soția sa / vârsta 21

Că în tracest an de au și făcut fată anume Anița și tot în tracest an după dou luni au și murit

Suflete 1

1 Vasili alui Pavăl Chiriac / meșteșug ciobotari / vârsta 12

Copil fără de părinți șadi pe lângă fratele său Ștefan

Sălaș 1 suflete 6

1 Nistor sin Ștefan Chiriac / meșteșug ciobotari / vârsta 41

- 1 Ilinca soția sa / vârsta 37
- 1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 11
- 1 Ghiorghii tij fiul lui Nistor / vârsta 9
- 1 Anița tij / vârsta 7
- 1 Toader tij / vârsta 5
- Sălaș 1 Suflete 3
- 1 Ioan sin Ștefan Chiriac bolnav de picioare / meșteșug ciobotari / vârsta 37
- 1 Mariia soția sa / vârsta 31
- 1 Ioan sin lor / vârsta 9
- Sălaș 1 Suflete 3
- 1 Gafița văduva cari au ținuto Neculai Paiol / vârsta 27
- 1 Mariia sin ei / vârsta 4
- 1 Ioan sin ei / vârsta 3
- Suflete 1
- 1 Costandin sin Ioniță Mărdari holtei / meșteșug herari / vârsta 19
- Suflete 1
- 1 Bălașa văduva cari au ținuto Pavăl Chiriac / vârsta 61
- Sălaș 1 Suflete 3
- 1 Mariia văduva cari au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 41
- 1 Ghiorghii sin ei / meșteșug curălari / vârsta 17
- 1 Ioan sin ei / vârsta 11

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1833

- Sălaș 1 Suflete 2
- 1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 35
- 1 Ștefana soția sa / vârsta 35
- Suflete 1
- Ileana văduva cari au ținuto Vasile curălari / vârsta 71
- Adică unsprăzăce sălașe cuprinzătoare de patru zăci suf(le)te precum sus se arată, sau aflat în Târgușoru Podului Iloai robi pălădești și adeverez M Codrescu

N Perelipis [rezumat] pe anul 1833

39 – de suflete au fost trecute în catagrafia anului 1832

3 – au sporit întra cest an 833

1 sau născut Costandin fiul lui Ghiorghii Mărdari după adevărință

1 Mariia nepoată lui Costache Gândac venită de la Vale Sacă

1 Vasile fiul lui Pavăl Niță băet fără de părinți din Popești sau dat la meșteșugu herariu la Costachi Gândac
 2 sa scad morț din tra cest an 833 după adevărintele preotului.
 Adică patru zeci suflete în tocmai după catagrafii. Codrescu M.

1833 acei născuți

1 Constantin fiul lui Gheorghii Mărdari sau născut la 833 octomb 12

Epit(rop) Simion

1833 acei morți

1 Catrina fiica lui Gheorghii Mardari au murit acuma la 833 febr 14

2 Paraschiva soția lui Gheorghii Mardari au murit acum la 833 oct 12
 de prunc.

Epit(rop) Simion

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țigani casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 34–38.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 5. A treia catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaiei (județul Iași), întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul moșiei Manolache Codrescu (1834).

Anul 1834

**Catagrafii de toată suflare țigănească robi acasii hat. Costandin Păladi ci sau aflat cu lăcuința în târgu Podu Iloai la scriire atriile
 Catagrafii de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu locuința în
 Podu Iloai la 1834**

Sălaș 1 Suflete 6

1 Ghiorghii sin Ioniță Mărdari jude / meșteșug herari / vârsta 38

1 Ileana soția sa / vârsta 41

1 Andrei fiu Ileanii / meșteșug croitoriu / vârsta 14

1 Stan fiu lui Mărdari / meșteșug herari / vârsta 16

1 Mariia fiica Ilenii / vârsta 13

1 Mihălachi fiul lui Mărdari / vârsta 4

Acest Ghiorghii au fost vădov și acum la 834 ghenari în 10 sau însurat și au luat soție pe Ileana cusătoare din Eși cu doi copii precum dovedește adevărintele de căsătorie cu N 1

Iar ficioru lui Costandin au murit acum la 834 febr 18 precum dovedește adevărîța preotului de morț cu N 1

Sălaș 1 Suflete 3

1 Costachi sin Vasile Gândac / meșteșug herari / vârsta 36

1 Safta soțîia sa cei zic și Elisaveta / vârsta 28

1 Safta fată de suflet nepoată Saftai de soră cei zic Mariia / vârsta 4

Suflete 1

1 Vasile fiul lui Pavăl Niță copil fără de părinți învață la Costa Gândac / meșteșug herariu / vârsta 12

Suflete 1

1 Vărvara soțîia lui Neculai Lungu văduvă iar bărbatul ei au murit acum la 834 febr în 24 / precum dovedește adevărîța preotului de morț cu N 2 dintracest an anume Neculai Lungu / vârsta 28

2 dintracest an anume Neculai Lungu / vârsta 28

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ghioerghi Astancăi / meșteșu herariu / vârsta 48

1 Vasile sin lui / vârsta 15

Iar Maria soțîia lui Ghioerghi Astancăi au murit acum la 834 apr în 8 zile precum dovedește adevărîța preotului de morț din tracist an cu N 3

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Ilioai la 1834

Sălaș 1 Suflete 4

1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 40

1 Ileana soțîia sa / vârsta 38

1 Toader sin lor / meșteșug ciobotari / vârsta 17

1 Anița sin lor / vârsta 14

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ștefan sin Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 24

1 Anița soțîia sa / vârsta 22

Suflete 1

1 Vasile alui Pavăl Chiriiac / meșteșu ciobotari / vârsta 13

Copil fără de părinți șadu pe lângă fratele său Ștefan

Sălaș 1 Suflete 6

1 Nistor Ștefan Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 42

1 Ilinca soțîia sa / vârsta 38

1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 12

1 Ghioerghie tij fiul lui Nistor / vârsta 10

1 Anița tij fiul lui Nistor / vârsta 8

1 Toader tij fiul lui Nistor / vârsta 6

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ioan sin Ștefan Chiriac bolnav de picioare / meșteșug ciobotari / vârsta 58

1 Ioan sin lui / vârsta 10

Iar Mariia soția sa au murit acum la 834 mart în 14 precum dovedește adeverința preutului de morț cu N 4: din tracest an

Sălaș 1 Suflete 3

1 Gafița văduva cari au ținuto Neculai Paiol / vârsta 28

1 Mariia sin ei / vârsta 8

1 Ioan sin ei / vârsta 4

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Ilioi la 1834

Sălaș 1 Suflete 2

1 Costadin sin Ioniță Mărdari / meșteșug herari / vârsta 20

1 Safta soția sa / vârsta 23

Acest Costandin acum sau însurat și au luat soție pe Safta fata lui Pavăl Budulan din Totoești și sau cununat la 1834 febr. în 10 precum dovedești adiverința preutului cu N

Suflete 1

1 Bălașa văduva care au ținuto Pavăl Chiriac / vârsta 62

Sălaș 1 Suflete 3

1 Mariia văduva cari au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 42

1 Gheorghii sin ei / meșteșug curălari / vârsta 18

1 Ioan sin ei / vârsta 12

Sălaș 1 Suflete 3

1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 36

1 Ștefana soția sa / vârsta 36

1 Ioan fiul lor / vârsta 1

Născut acum la 834: aprl în 20 precum dovedește adeverința preutului cu N 1 din acest an

Suflete 1

1 Ileana văduva care au ținuto Vasile Curălari / vârsta 72

Adică un spră zăci sălașe cuprinzătoare de patru zăci și unu de suflete precum mai sus arăt sau aflat în târgușoru Podul Leloai robi pâlădești și adeverez. M. Codrescu

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1834

Perelipsis [rezumat] pe anul 1834

40 de suflete au fost trecuți în catagrafia anului 1833

5 au sporit întracest an 1834

1 sau născut după adevărința

3 au venit de la Iaș Ileana cusutoare cu doi copii care au luato Ghiorghii Mărdari

1 Safta din Totoești venită cari au luato Costandin Mărdari

4 sa scad morți dintracest an 834 după adevărințele preutului

41 adică patru zăci și unu de suflete după catagrafia. Codrescu.

834 acei născuți

Ion feciorul lui Neculai Paiol sau născut acum la 834 aprilie 20

Epit(rop) Simion

834 pentru cei căsătoriți

Gheorghii Mardari sau însurat acum la 834 ghenari 12 și au luoat soție pe Ileană cositoare din Eși

Constantin sin Ioniță Mardari sau însurat acum la 834 febr 10, și au luoat soție pe Safta fiica lui Pavăl Budulan din Totoești Epitr Simion

1834 pentru aceia morți

1 Constantin fiul lui Gheorghii Mardari au murit acum la 834, febr. 8

2 Neculai Lungu au murit acum la 834 febr. 24

3 Mariia fimeia lui Gheorghie Astancăi au murit acum la 834, april 8

4 Mariia soția lui Ion Nistor au murit acum la 834 mar(tie) 19

Epitr(op) Simion

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 42–46.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 6. A patra catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaiei (județul Iași), întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul moșiei Manolache Codrescu (1835).

Anu 1835

**Catagrafii de toată suflare țigănească robi a casii Hat(manului)
Costandin Păladi ci sau aflat cu lăcuința în Târgul Podu Iloai la
scire a patrale**

**Catagrafii de toată suflare țigănească ci sau aflat cu lăcuința în Podu
Iloai la 1835**

Sălaş 1 Suflete 6

1 Ghiorgghi sin Ioniță Mărdarie jude / meșteșug herari / vârsta 39

1 Ileana soția sa / vârsta 42

1 Andrei fiul Ileanii / meșteșug croitoriu / vârsta 18

1 Stan fiul lui Mărdari / meșteșug herari / vârsta 17

1 Mariia fiică Ilenia / vârsta 14

1 Mihălachi fiul lui Mărdari / vârsta 8

Sălaş 1 Suflete 3

1 Costachi sin Vasile Gândac / meșteșug herari / vârsta 37

1 Safta soția sa cei zic și Elisabeta / vârsta 29

1 Safta fiică de suflet nepoată de soră Saftai ce îi zic Mariia / vârsta 5

Suflete 1

1 Vasile fiul lui Pavăl Niță copil fără de părinți învață la Costachi Gândac
herari / vârsta 13

Suflete 1

1 Vărvară văduvă cari au ținuto Neculai Lungu / vârsta 29

Sălaş 1 Suflete 2

1 Ghiorgghi Astancăi / meșteșug herari / vârsta 49

1 Catrina soția sa / vârsta 38

Acest Ghiorgghi Astancăi fiind văduv sau însurat acum la 835 noemvr
în 10 și au luat soție pe Catrina văduvă din satul Totoești cari au ținuto
mai nainte Neculai Aițui (?) precum dovidești adevărul preotului de
căsătorie cu N 1 dintracest an

Iar feciorul său Vasile au murit acum la 835 avr. în 28 precum dovedește
adeverința preotului de morț cu N 1 dintracest an

**Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în
Podu Iloai la 1835**

Sălaş 1 Suflete 3

1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 41

1 Ileana soția sa / vârsta 39

1 Toader sin lor / vârsta 18

Iar Anița sin lor sau măritat acum la 835 febr. în 9 după Toader fecior lui Dragomir din Popești trecându-se acolo

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ștefan sin Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 28

1 Anița soția sa / vârsta 23

Suflet 1

Vasile a lui Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 14 / copil fără de părinți șadu pe lângă fratele său Ștefan

Sălaș 1 Suflete 6

1 Nistor sin Ștefan Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 43

1 Ileana soția sa / vârsta 39

1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 13

1 Ghiorghii tij fiul lui Nistor / vârsta 11

1 Anița tij fiul (?) lui Nistor / vârsta 9

1 Toader tij fiul lui Nistor / vârsta 4

Ioan sin Ștefan Chiriiac bolnav de picioare iar feciorul lui Ioan au murit acum la 835 noemvrie în 14 precum dovedește adeverința preotului de morț cu N 2 dintracest an / ciobotar / vârsta 39

Sălaș 1 Suflete 3

1 Gafița văduva cari au ținuto Neculai Paiol / vârsta 29

1 Maria sin ei / vârsta 9

1 Ioan sin ei / vârsta 5

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1835

Suflete 1

Costachi sin Ioniță Mărdari văduoi iar Safta soția sa au murit acum la 835 de pre când au făcut un băet Ioan cari copil trăind numai trei luni și tot întracest an au și murit precum dovedește adeverința preotului de morț dintracest an 835 febr 19 cu N 3 / meșteșug herari / vârsta 21

Suflete 1

Bălașa văduva cari au ținuto Pavăl Chiriiac / vârsta 63

Sălaș 1 Suflete 2

1 Mariia văduvă cari au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 43

1 Ioan sin ei / vârsta 13

Iar Ghiorghii feciorul ei sau însurat acum la 835 febr. în 10: și au luat soție pe Ileana fata fata lui Toader Gane din Totoești ducându-se acolo unde sau și trecut în catagrafie precum dovedește adeverința preotului de căsătoriț cu N 3 dintracest an

Sălaș 1 Suflete 3

1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 37

1 Ștefana soția sa / vârsta 37

1 Ioan sin lor / vârsta 2

Suflete 1

Ileana văduva cari au ținuto Vasile Curălaru / vârsta 73

Adică nou sălașe cuprinzătoare de trei zeci și șapte suflete precum mai sus arăt sau aflat în târgușoru Podu Ilioai robi păledești și adeverez
M Codrescu

Catagrafia de toată suflare țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1835

Perelipsis [rezumat] pe anu 1835

41 de suflete au fost trecuți în catagrafia anului 1834

1 au sporit venit de la Totoești Catrina cari au luato Ghiorgghi Astancăi
42

5 se scad din traceastă sumă

N 3 morți la 835 după adeverințele preutului

1 Anița fata lui Dumitru Paiul sau dus la Popești măritându-se după Toader Dragomir

1 Ghiorgghi feciorul văduvei Mariei care au ținuto Iordachi Tincu sau Doda.

5 sau însurat la Totoești

37 adică trei zeci și șapte de suflete după Catagrafie. Codrescu M

1835 acei căsătoriți

1 Gheorghii Astancăi sau însurat acum la 835 april 8 și au luat soția pe Catrina văduva din Totoești

2 Anița fata lui Dumitru Paiul sau măritat acum la 835 febr. 9 după Toader fecioru lui Dragomir din Popești.

3 Gheorghii fecioru văduvei care au ținuto Iordachi Astancului a luat soția pe Ileana fata lui Toader din Totoești și sau cununat la 835 fevr. 10.
Epit. Simion

835 pentru acei morți

1 Vasile fecioru lui Gheoghi zis Astancăi au murit acum la 835 august 28

2 Ion fecioru lui Ion sin Ștefan carele și au murit acum la 835 noemvr. 14

3 Safta soția lui Constantin Mardari au murit acum la 835 febr. 19

Epit. Simion

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 50–54. Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 7. A cincea catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaei (județul Iași), întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul moșiei Manolache Codrescu (1836).

Anul 1836

Catagrafii de toată suflarea țigănească robi a casii Hat(manului) Costandin Păladi ci sau aflat cu lăcuința în Târgu Podului Iloai la scriire al cincile.

Catagrafie de toată suflare țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1836

Sălaș 1 Suflete 6

1 Ghiorghi sin Ioniță Mărdari jude / meșteșug herari / vârsta 40

1 Ileana soția sa / vârsta 43

1 Andrei fiul Ileanii / meșteșug croitoriu / vârsta 19

1 Stan fiul lui Mărdari / meșteșug herari / vârsta 18

1 Mariia fiica Ileanii / vârsta 15

1 Mihălachi fiul lui Mărdari / vârsta 9

Sălaș 1 Suflete 3

1 Costachi sin Vasile Gândac / meșteșug herari / vârsta 38

1 Safta soția sa cei zice și Elisaveta / vârsta 30

1 Safta fiica de suflet nepoată de soră Saftai ce îi zic și Mariia / vârsta 6

Suflete 1

1 Vasile fiul lui Pavăl Națel copil fără de părinți învață la Costachi Gândac / meșteșug herariu / vârsta 14

Suflete 1

1 Vărvara cari au ținuto Neculai Lungu / vârsta 30

Sălaș 1 Suflete 2

1 Gheorghii Aștancăi / meșteșug herariu / vârsta 50

1 Catrina soția sa / vârsta 39

Sălaș 1 Suflete 3

1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotariu / vârsta 42

1 Ileana soția sa / vârsta 40

1 Toader sin lor / vârsta 19

Sălaş 1 Suflete 2

1 Ștefan sin Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotariu / vârsta 29

1 Anița soția sa / vârsta 24

Întra cest an 836 de au și făcut la mart în 27 dou copile de gemeni și anume Catrina, și Zoița și tot întracest an 836 după trei zile au și murit Suflet 1

1 Vasili al lui Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 15

Copil făr de părinți șadu pe lângă fratele său Ștefan

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podu Iloai la 1836

Sălaş 1 Suflete 6

1 Nistor sin Ștefan Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 40

1 Ileana soția sa / vârsta 40

1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 14

1 Ghiorghi fiul lui Nistor / vârsta 12

1 Anița fiica lui Nistor / vârsta 10

1 Toader fiul lui Nistor / vârsta 8

Suflete 1

1 Ioan sin Ștefan Chiriiac bolnav de picioare / meșteșug ciobotari / vârsta 40

Sălaş 1 Suflete 3

1 Gafița văduvă cari au ținuto Neculai Paiol / vârsta 30

1 Maria fiica ei / vârsta 10

1 Ioan sin ei / vârsta 6

Suflete 1

1 Costandin sin Ionață Mărdari văduoi / meșteșug herari / vârsta 22

Suflete 1

1 Bălașa văduvă cari au ținuto Pavăl Chiriiac / vârsta 64

Sălaş 1 Suflete 2

1 Mariia văduva cari au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 44

1 Ioan sin ei / vârsta 14

Sălaş 1 Suflete 3

1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 38

1 Ștefana soția sa / vârsta 38

1 Ioan sin lor / vârsta 3

Acest Neculai au fugit cu fâmeia lui unde nu să știe că este

Iar Ileana văduva cari au ținuto Vasile Curălari au murit acum la 836 octombr 4 precum dovedește adevărul preutului de morț cu N 1 dintra cest an
Sălașe 9 Suflete 37

Adică nou sălașe cuprinzătoare din trei zăci și șase de suflete precum mai sus arăt sau aflat în târgușoru Podul Leloai robi pălădești și adeverez S M Codrescu [...]

Perelipsis [rezumat] pe anu 1836

37 De suflete au fost trecute în catagrafia anului 1835.

1 se scade cari au murit Ileana văduva după adevărul preutului

36 adică trei zăci și șase de suflete de catagraful Codrescu [...]

836 acei morți

Ileana văduva cari au ținuto Vasile Curălariu, au murit acum la 836 oct. 14

Epit. Simion

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 58–61.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 8. A șasea catagrafie a robilor din localitatea Podu Iloaiei (județul Iași), întocmită după moartea hatmanului Constantin Paladi de administratorul Manolache Codrescu (1837).

Anu 1837

Catagrafii de toată suflarea țigănească robi a casii Hat(manului) Costandin Păladi ci sau aflat cu lăcuința în Târgul Podului Iloai la scriire a șășile

Catagrafia de toată suflarea țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podul Iloai la 1837

Sălaș 1 Suflete 5

1 Ghiorghii sin Ionață Mărdari jude / meșteșug herari / vârsta 41

1 Ileana soția sa / vârsta 44

1 Andrei feciorul Ileenii meșter de straie nemțăști / meșteșug croitor / vârsta 20

1 Mariia fiica Ileanii / vârsta 16

1 Mihălachi fiul lui Mărdari / vârsta 10

Iar Stan feciorul lui Ghiorghei Mărdari sau însurat acum la 837 ghenari în 25 și sau trecut mai jos gospodari

Sălaș 2 Suflete 2

1 Stan sin Ghiorghei Mărdari / meșteșug herari / vârsta 19

1 Catrina soția sa cei zic și Lipa / vârsta 17

Aceștiia acum sau însurat la 837 ghenari în 25 și au luat Stan pe Catrina fata lui Dumitru Stăvărachi din Brătuleni precum dovedește adeverința preutului de căsătorit cu N 1 și tot întru cest an 837 au făcut un băet Mihălachi cari după dou săptămâni au și murit

Sălaș 1 Suflete 3

1 Costachi sin Vasile Gândac / meșteșug herari / vârsta 39

1 Safta soția sa cei zic și Elisaveta / vârsta 31

1 Safta fiica de suflet nepoată din soră Saftei ce îi zic și Mariia / vârsta 7
Suflet 1

1 Vasile fiul lui Pavăl Niță copil fără de părinți îl va ști la Costachi Gândac / meșteșug herari / vârsta 15

Iar Vârvară mărintândușă după Vasile Stângă cari sau cumpărat dela Alecu Mavrocordat și sau cununat la 837 febr. în 17: cari sau și trecut în catagrafia Eșilor

Sălaș 1 Suflete 3

1 Ghiorghei Astancăi / meșteșug herari / vârsta 51

1 Catrina soția sa / vârsta 40

1 Ioan sin lor / vârsta 1

Acest Ioan sau născut acum la 837: ghenari în 21 precum dovedește adeverința preutului de născuț cu N 1 dintracest an

Catagrafia de toată suflare țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podul Iloai la 1837

Sălaș 1 Suflete 3

1 Dumitru sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 43

1 Ileana soția sa / vârsta 41

1 Mariia luată de suflet acum la 837 / vârsta 7

Această copilă anume Mariia ce au luato de suflet Dumitru Paiol este din Popești a lui Ștefan Bote fără de părinți ștergândușe din catagrafia Popeștilor sau trecut în aici iar Toader feciorul lor sau însurat și sau trecut mai jos gospodari

Sălaș 1 suflete 2

1 Toader sin Dumitru Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 20

1 Ileana soția sa / vârsta 15

Acest Toader feciorul lui Dumitru Paiol sau însurat și au luat soție pe Leana fata lui Neculai Căpătană din Totoești și sau cununat la 837 noemv. în 10

Sălaș 1 Suflete 2

1 Ștefan sin Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 30

1 Anița soția sa / vârsta 25

Suflete 1

1 Vasile alui Pavăl Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 12

Copil fără de părinți șadu pe lângă fratele său Ștefan

Sălaș 1 Suflete 6

1 Nistor sin Ștefan Chiriiac / meșteșug ciobotari / vârsta 45

1 Ilinca soția sa / vârsta 41

1 Mariia fiica lui Nistor / vârsta 15

1 Ghiorghii fiul lui Nistor / vârsta 13

1 Anița fiica lui Nistor / vârsta 11

1 Toader fiul lui Nistor / vârsta 9

Catagrafia de toată suflare țigănească ce sau aflat cu lăcuința în Podul Iloai la 1837

Suflete 1

Ioan sin Ștefan Chiriiac bolnav de picioare / meșteșug ciobotari / vârsta 41

Sălaș 1 Suflete 4

1 Gafița văduva cari au ținuto Neculai Paiol / vârsta 31

1 Mariia fiica ei / vârsta 11

1 Ioan sin ei / vârsta 7

1 Dumitru sin ei / vârsta 1

Acest Dumitru lau făcut Gafița văduvă în văduvie cu cine au putut și sau născut la 1837: ghenari în 12 precum dovedește adeverința preutului de născuț cu N 2 dintracest an

Suflete 1

1 Costachi sin Ionață Mărdari văduoi / meșteșug herari / vârsta 23

Iar Bălașa văduva cari au ținuto Pavăl Chiriiac au murit acum la 837: octomvr. în 22 precum dovedește adeverința preutului de morț cu N 1 dintracest an

Sălaș 1 Suflete 2

1 Mariia văduva cari au ținuto Iordachi Tincu / vârsta 45

1 Ioan sin ea / vârsta 15

Sălaș 1 Suflete 3

1 Neculai sin Toader Paiol / meșteșug ciobotari / vârsta 39

1 Ștefana soția sa / vârsta 39

1 Ioan sin lor / vârsta 4

Acest Neculai este fugit cu fimeie cu tot și cât sau căutat nu sau putut găsi

11 Sălașe 39 Suflete. Adică unsprăzece sălașe cuprinzătoare de trei zăci și nou de suflete precum mai sus arăt sau aflat în târgușoru Podu Leloai robi pâlădești și adeverez. M. Codrescu [...]

Perelipsip [rezumat] pe anu 1837

N 36 au fost trecuți în catagrafia anului 836

5 au sporit întracest an 837

N 2 sau născut acum la 837 după adeverițele preutului

3 veniți din afară

N 1 Catrina fata lui Dumitru Stăvărachi din Brătuleni au luato Stan

1 Mariia fata lui Ștefan Bote din Popești venită de suflet la Dumitru Paiol

1 Ileana fata lui Neculai Căpățână venită din Totoești și măritată după Toader fiul lui Dumitru Paiol

41

2 se scad din traceastă sumă

1 mort după adeverița preutului

1 Vărvară văduvă sau dus de sau măritat la Eși

39 adică trei zăci și nou de suflete după catagraful Codrescu.

1837 pentru cei născuți

1 Ioan fiul lui Gheorghii Astancăi sau născut acum la 837 ghenari 21

1 Dumitru fiul Gafiței văduvă sau născut acum la 837 ghenari 12

Iereul Ioan Pălăduță

837 pentru acei căsătoriți

1 Stan feciorul lui Gheorghii Mărdari sau însurat acum la 837, ghenar 25: și au luat soție pe Catrina fata lui Dumitru Stavarachi din Brătuleni

2 Toader Paiol au luat soție pe Ileana fata lui Neculai Căpățână din Totoești și sau cununat la 837 noemvr. 10

Iereul Ioan Pălăduță

837 pentru cei morți

1 Bălașa văduva cari au ținuto Pavăl Chiriiac au murit acum la 837 octombr. 22

Ereul Ioan Pălă(du)ță

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100, ff. 64–69. Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 9. Cererea adresată epitropiei de Ileana, roabă a familiei Paladi, prin care solicită încuviințarea căsătoriei cu robul Niță Bostan, aparținător boierului Mihalache Sturza (octombrie 1831).

Cătră cinstita ipitropiia casii răposat hat(man) CC Costantin Paladi plecată jalubă

Cu tânguire și mare suspin facu rugă multă (?) cinstitei ipitropii ca să se milostivească asupra unei roabe văduve care de mica copilăria slujescu casii stăpânilor mei cusitoare fiindu totu în întru curte al fostei (?) până acum și văduvă am rămas de 7 ani și nu sau găsit un om de potrivă mea ca să mă căsătorescu dar acum mam alcătuit cu un țigan a CC Mihalache Sturza anume Niță Bostan căsătorie pentru aceasta facu rugăminte că nu mai putei trăi văduvă și aș vrea să ma gospodărescu după legi dar pentru țigan că nu este divan o stăpânirii dar sa poate lua pentru că este un țigan a casii nostre anume Anton Cinci Parale cu toată casa lui și ședi la Socola la viia în locul aceluia să poată lua acestu Niță Bostan cu care mam alcătuit ca săl ieu de bărbat legiuut și pentru aceasta facu rugăminte cinstitii ipitropii ca să se milostivească asupra necazurilor ce mă pătimescu de atâta vreme și pentru punire la cale (?)

Cu milostivire va rămâne o veșnică pomenire în veciu

Pre plecată la mila cinstitii ipitropii

Ileana vădana (văduvă)

Sau făcut lucrare la 31 maiu supt N 133

1831, octv 30

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi, aflători în orașul Eși*, No 73, nr. inv. 43.104, f. 7. Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 10. Cererile adresate de epitropia familiei Paladi vornicului Mihalache Sturza, cu privire la încuviințarea unui schimb de robi

pentru realizarea căsătoriei „roabei pâlădești” Ileana cu Niță Bostan (rob al vornicului moldovean).

1832 maiu 27

Adres cătră d. Vor(nic) Mihalache Sturza în locul țiganului pâlădesc ce are, de va vroi să deie pe acest Niță Bostan spre a să însoți cu Ileana țiganca.

Cătră D. Voastră Mihălache Sturza

No 133 1832 mai 13

O țigancă văduvă Ileana cusutoarea din robii aceștii case, prin jalubă au dat cătră epitropia aceasta că vroește a să însoți cu un țigan de al domnului anume Niță Bostan lăutar. Deci fiind că la dumneata să află un țigan de al casăi pâlădești, anume Anton Cinci Parale grădinar, șazătoriu cu toată casa lui la via de la Socola, epitropia poștește pe dumnealui ca [...] de socotintă dumneata cu ot epitropie, să bine voiești a face acest schimb, dând pe Niță, pentru Anton, spre a să face și cuvincioasa întăritură acestui schimbu pentru care epitropia poștește și răspuns.

La lăgofeție 1832 avgust 30 262

Un țigan rob a răpostatului hat. C. Paladi, anume Anton Cinci Parale să găsește la D Vornic Mihalache Sturza, pentru care epitropiia prin adresa din 31 mai cu No 133 au cerut de la dumnealui vornic, ca în locul acelu țigan, să deie pe un altul anume Niță Bostan, spre al însoți cu o țigancă pâlădescă, care îl cere; ba care cerire a epitropiei D. Vornic nici răspuns măcar nau trimis; epitropia roagă pe ceastă logofeție, ca să bine voiască a face cunoscut dumnealui vornic de a da sau pe numitul Anton, sau alt țigan de potriva aceluia.

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atin-gătoare de țiganii casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, ff. 8–9, 22.*

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 11. Cererile adresate de epitropia familiei Paladi Mitropoliei Moldovei cu privire la încuviințarea unui schimb de robi pentru realizarea căsătoriei „robului pâlădesc” Neculai Angheluță cu Nastasia (roabă a Mitropoliei Moldovei).

Înalt Preasfințitul Mitropolit a Mold(ovei)

1832 octomvr 22 No 400

Încă de la anul 1825, în viață fiind răp(osatul) hat(man) un Țigan rob a sfintei Mitropolii anume Petrachie au luat întru însoțire pe Profira fiica lui Angheluță starostulu de lăutari drept roabă aceștii case, din acest oraș Eși, rămâind ca Sfânta Mitropolie să dea alt suflet de Țigan înprotiva numitei Profira anume fiind că Neculai Angheluță, fratele pomenitei Profiri, vroește a să însoți cu o fată de Țigan iarăș a Sfintei Mitropolii, anume Nastasâia fiica lui Paraschiv Lăutariu din târgul Botoșani, epitropia roagă pe Prea Sfinția voastră ca să bine voiți a porunci cum să cuvine de a slobozi în soțirea pomenitei Nastasie cu robul pălădesc Neculai Angheluță dândusă pe această Nastasie înprotiva pomenitei Profire, după care să să facă și scrisorile de schimbu între casă cu sfinta Mitropolie.

La Mitropolitul 1832 noemvr 8 No 435

Neculai fiul mortului Angheluță lăutariu, rob aceștii case, vroește a lua întru însoțire cu legiuită cununie pe Nastasiia fiica lui Paraschiv Lăutariu din târgul Botoșani, roabă a Sfintei Mitropolii.

Deci cu toate că Țiganii arată că Mitropolii ar fi datoare cu suflet de Țigan la casa răposatului hat(man), înprotiva Profirei fata lui Angheluță, pe care au luato Țiganul Mitropoliei Petrache Lăutariul din Botoșani încă de la anul 1825, care și astăzi trăește cu dânsa (pentru care epitropia sau mai adresaresit cătră Preasfinția voastră la 23 a trecutei luni octvr cu No 400) dar fiind că în hârțile casăi nu sau putut găsi încă vre o hârtie a Mitropoliei îndatoritoare pentru acel suflet de Țigan, epitropiia roagă pe Prea sfinția voastră, ca să bine voiți a slobozi voința (?) pentru însoțirea pomeniților Țigani, și în urmă gășândusă vre o hârtie a Mitropoliei la casă, să va da în chipul Mitropoliei spre desfacere, iar negășindusă, apoi casa va răspunde alt suflet de Țigan în locul aceștuia.

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atin-gătoare de Țiganii casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, ff. 26–27.*

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 12. Catagrafia robilor aparținători familiei Paladi, întocmită în anul anul 1833 de vechilul Manolache Codrescu. Sunt

înscrise date de identificare personală (nume și prenume, gradul de rudenie și vârsta), ocupațională, modificări demografice (nașteri, decese), starea civilă.

Anul 1833

Catagrafii de toț țigani pâlădești ce sănt cu (lă)cuința în orașul Eși cari sau aflat la scriire al doile așăzaț în dajdie după stare fiușticăruia Catagrafii de toț țigani pâlădești ce sănt cu lăcuința în oraș Eși pe anu 1833

Sălaș 1 Suflete 2 / 40 lei

1 Petre Tontilă / meșteșug cojocariu / vârsta 51

1 Catrina soția sa / vârsta 41

Sălaș 1 Suflete 4 / 50 lei

1 Ioan sin Ghiorghii Macre ce au fost vādăoi deși trăe(ște) necunutat cu o țigancă streină Smāranda acum sau cunutat prin legiuire cu Mariia vādova cari au ținuto Angheluță cu doi feciori / meșteșug ciobotari / vârsta 46

1 Mariia soția sa / vârsta 46

1 Ioan fiul Marii / meșteșug scripcariu / vârsta 15

1 Iordache sin ei / meșteșug tij / vârsta 11

Aceștia acum sau căsătorit la 1833 iolie în 26 după adeverința preutului de căsătorie cu N 1 dintracest an aceștia sănt toț din catagrafia anului 1832 din Eși

Sălaș 1 Suflete 2 / 60 lei

1 Neculai sin Angheluță Stoian / meșteșug cobzariu / vârsta 20

1 Nastasiia soția sa / vârsta 14

Acest Neculai feciorul Angheluței rob pâlădesc au luat soție pe Nastasiia fata lui Paraschiv țiganu rob a Mitropoliei și de sau dat altă țigancă în schimbu nu să știe, cari sau cunutat acum la 1833 noemvr în 10 precum dovedește adiverința preutului cu N 2 la căsătoriț dintracest an. Dar dajdiia care o da maicăsa sau pus acum asupra lui pentru că maicăsa sau măritat după Ion Macrea. Acest Neculai fecior lui Angheluța are și el dou surori măritate la Botoșăni după țigani streini, precum să arată la scriire maicăsa în catagrafia anului 1832

150 lei 3 sălașe 8 suflete

Catagrafia de toț țigani pâlădești ce sănt cu lăcuința în oraș Eși pe anul 1833

Sălaș 1 Suflete 6 / 50 lei

- 1 Petre sin Ioan Bălan / meșteșug pantofariu / vârsta 34
- 1 Mariia soția sa / vârsta 29
- 1 Profira sin lor / vârsta 12
- 1 Catrina sin lor / vârsta 11
- 1 Neculai sin lor / vârsta 3
- 1 Zoița sin lor / vârsta 2
- Sălaș 1 Suflete 3 / 50 lei
- 1 Lupu sin Vasile Cap Spart / meșteșug curălaru / vârsta 51
- 1 Mariia soția sa / vârsta 30
- 1 Dumitru sin lor / vârsta 15
- Sălaș 1 Suflete 4 / 50 lei
- 1 Vasile sin Costandin Cote / meșteșug scripcari / vârsta 52
- 1 Smăranda soția sa / vârsta 30
- 1 Soltana sin lor / vârsta 3
- 1 Ghiorghi sin lor / vârsta 2

Iar Mariia văduva măritându-se după Ioan Macre sau trecut mai sus, precum și Neculai feciorul ei sau însurat și sau trecut mai sus în rândul gospodariilor.

Ioan sin Sandu Dușle au murit acum la 833: octomvr 10 după adeverința preutului de morț cu N 1 dintrăcest an. Asămine și Safta Albuleasa bunica lui Dușle au murit la 833 apr în 8 după adeverința preutului de morț cu N 2 dintrăcest an, iar Ileana soția sa fiind țigancă streină nefăcând copii sau dus la stăpănu ei bezăde Iorgu Sturza ne mai rămăind nici (?) dintră ceastă casă / 60 lei
360 lei 6 sălașe 21 suflete

Catagrafia de toț țigani pâlădești ce lăcuesc în orașul Eși pe anul 1833

- Sălaș 1 Suflete 2 / 60 lei
- 1 Andrei sin Ioan Mititelu / meșteșug bărbieru / vârsta 41
- 1 Mariia soția sa / vârsta 21
- Iar Catina sin lor au murit acum la 833: apr în 24 după cum dovedește adeverința preutului de morți cu N 3 dintrăcest an
- Sălaș 1 Suflete 3 / 60 lei
- 1 Vasile sin Costandin Rânja / meșteșug bucătariu / vârsta 46
- 1 Catrina soția sa / vârsta 31
- 1 Căsandra sin lor / vârsta 3
- Sălaș 1 Suflete 3 / 50 lei

1 Ștefan sin Voicu Talaianu / meșteșug mindirițiu [meseriaș care confecționează saltele și plăpumi] / vârsta 61

1 Mariia soția sa / vârsta 41

1 Ileana sin lor / vârsta 3

Iar Elisaveta sin lor au murit acum la 833: iolie 25 după adevărta preutului de morț cu N 4 dintracest an

Sălaș 1 Suflete 3 / 40 lei

1 Neculai sin Ghiorghii iudele / meșteșug cobzariu / vârsta 23

1 Mariia soția sa / vârsta 19

1 Ioan sin lor / vârsta 2

Sălaș 1 Suflete 4 / 40 lei

1 Lupu sin Grigori Țiplica / meșteșug croitoriu / vârsta 31

1 Ioana soția sa / vârsta 23

1 Petrache sin lor / vârsta 3

1 Grigori sin lor sau născut acum la 833: iolie 4 după adevărta preutului de născuț cu N 1 dintracest an

610 lei 11 sălașe 36 suflete

Catagrafia de toț țiganiii pâlădești ce sânt cu lăcuința în orașul Eși pe anul 1833

Sălaș 1 Suflete 2 / 40 lei

1 Ioan sin Grigori Țiplica / meșteșug croitoriu / vârsta 29

1 Paraschiva sin lui, aceasta sau născut acum la 833: ghenari în 4 după adevărta preutului de născuț cu N 2: dintracest an și tot întracest an 833 apr în 24 au murit Catrina soția lui Ioan Țiplica după adevărta preutului de morț cu N 5: dintracest an

Sălaș 1 Suflete 3 / 40 lei

1 Sandu sin Neculai Năstilă vădăoi / meșteșug croitoriu / vârsta 40

1 Mariia sin lui / vârsta 17

1 Vasile sin lui / vârsta 4

Iar Zamfira sin lui au murit acum la 833: octovr 10 după adevărta preutului de morț cu N 6: dintracest an

Sălaș 1 Suflete 3 / 30 lei

1 Ioan sin Iordachi Cherduș / meșteșug spoitoriu / vârsta 66

1 Catrina soția sa / vârsta 51

1 Ileana sin lor / vârsta 15

Sălaș 1 Suflete 3 / 40 lei

1 Vasile sin Ghiorghii Banu / meșteșug cizmariu / vârsta 21

1 Smăranda soția sa / vârsta 19

1 Bălașa sin lor născută acum la 833: fevr 9 după adeverința preutului de născuț cu N 3: dintracest an

Sălaș 1 Suflete 2 / 40 lei

1 Lupu sin Ioan bulibașa / meșteșug croitoriu / vârsta 23

1 Ileana soția sa / vârsta 19

Acest Lupu în anul trecut 832: au fost vădăoi și acum au luat soție pe Ileana fată Smărandei spălătorița tot din Eși și sau cununat la 833: octovr

20: după adeverința preutului de căsătoriți cu N 3: dintracest an

800 lei 16 sălașe 49 suflete

Catagrafie de toț țigani pălădești din orașul Eși pe anul 1833

Sălaș 1 Suflete 4 / 40 lei

1 Ioan sin Toader Butacu / meșteșug alămariu / vârsta 26

1 Catrina soția sa / vârsta 23

1 Năstasa fecior lui Niță Lăcătușu frate Catrinei / meșteșug alămariu / vârsta 11

1 Chița fără părinți nepoată Catrinei de soră / vârsta 4

Sălaș 1 Suflete 3 / 30 lei

1 Grigori sin Vasile Lungu / meșteșug herariu / vârsta 26

1 Todosiia soția sa / vârsta 22

1 Ileana fără părinți fata lui Toader Cherduș soră cu Todosiia lui Grigori Lungu / vârsta 15

Sălaș 1 Suflete 5 / 80 lei

1 Andrei sin Ștefan Rusu / meșteșug bucătariu / vârsta 36

1 Mariia soția sa / vârsta 31

1 Anghelușa sin lor / vârsta 13

1 Zamfira sin lor / vârsta 4

1 Costandin sin lor născut la 833: ghenarie în 4 după adeverința N 4 / vârsta 1

Iară Ileana sin lor au murit acum la 833: octovr 4 după adeverința preutului de morț cu N 7 dintracest an

Sălaș 1 Suflete 3 / 30 lei

1 Costandin sin Iordache Budre / meșteșug spoitoriu / vârsta 26

1 Mariia soția sa / vârsta 27

1 Apostol sin lor sau Ioan / vârsta 4

Iar acum la 833: octovr 6 au născut pe Neculai și tot întracest an și murit după adeverința cu N 8

Sălaș 1 Suflete 1 / 40 lei

1 Toader sin Ioan Mititelu neputincios de vermi la picior / meșteșug
bărbieru / vârsta 51

Sălaș 1 Suflete 1 / 40 lei

1 Nistor sin Ioan Mititelu holtei / meșteșug bărbieru / vârsta 27

Sălaș 1 Suflete 1 / 30 lei

1 Sava Horne vădăoi / meșteșug ferariu / vârsta 41

Acest Sava are o fată la doftoru Peraz dată de hat(man) Păladi

1190 lei 23 sălașe 67 suflete

Catagrafie de toț țigani pâlădești ce sânt în orașul Eși în anul 1833

Sălaș 1 Suflete 3 / 30 lei

1 Ioan sin Ioan Deliu / meșteșug blănar / vârsta 37

1 Catrina soția sa / vârsta 29

1 Smărănda sin lor / vârsta 11

Suflete 1

1 Nastasiia fată lui Neculai Șchiopu fără părinți, nepoată de soră lui Ioan
Deliu / vârsta 19

Sălaș 1 Suflete 2

1 Măriuța văduva cari au ținuto Grigori fecioru Fărăi din Popești și soră
lui Ioan Deliu / vârsta 39

1 Gafița fiica Măriuței / vârsta 21

Sălaș 1 Suflete 2 / 30 lei

1 Gavril sin Grigori Cinci Părale / meșteșug ciubotariu / vârsta 61

1 Ioana sin lui / vârsta 13

Sălaș 1 Suflete 3 / 20 lei

1 Luca Nistor vădăoi / meșteșug ciobotariu / vârsta 61

1 Safta fiica Lucăi văduvă / vârsta 29

1 Antonia sin lui / vârsta 15

Sălaș 1 Suflete 2 / 20 lei

1 Gavril sin Ioan bulibașa / meșteșug cizmariu / vârsta 19

1 Ileana soția sa / vârsta 16

Acest Gavril acum sau însurat la 833: noemvrie în 10 după adevărta
preutului de căsătoriți cu N 4 dintrăcest an și au luat pe Ileana fată mare
văduvă cari au ținuto Istrate Cobzariu

Sălaș 1 Suflete 1 / 20 lei

1 Ioan sin Irimiia Tăzlăoanu / meșteșug vezăteu / vârsta 23

Sălaș 1 Suflete 1 / 20 lei

1 Lupu sin Grigori Nedelcu nepot lui Lupu Curălariu / meșteșug croi-
toriu / vârsta 18

Suflete 1

1 Mihălache sin Grigori Nedelcu nepot lui Lupu Curălariu / meșteșug
bărbieru / vârsta 17

Suflete 1

1 Ștefan sin Toader Beca nepot Irinei din Totoești șadu pe lângă Ioan
Macre / meșteșug ciobotariu / vârsta 17

1230 lei 30 sălașe 84 suflete

Catagrafia de toț țigani pâlădești ce sânt cu lăcuința în oraș Eși pe anul 1833

Suflete 1

1 Ștefan sin Ghiorghi Chițigoi / meșteșug bucătariu / vârsta 21

Suflete 1

1 Nastasiia fata lui Ioan Doda la CC Săftița / vârsta 15

Suflete 1

1 Nastasiia fata Taliții văduvă la CC Săftița / vârsta 13

Sălaș 1 Suflete 2 / 10 lei

1 Mariia văduva care au ținuto Niță fecior lui Lupu Curălariu, alui vor-
nic Ștefănuță / vârsta 22

1 Ștefan sin ei / vârsta 3

Sălaș 1 Suflete 2

1 Smăranda văduvă fata lui Lupu Săzdăcari / vârsta 25

1 Petrache sin ei cei zic și Costandin / vârsta 8

Această țigancă acum sau îngurluit (îndrăgostit) cu un țigan anume
Ioniță Blănariu strein a comis (?) Mihălache Cosaoglu și necununați trec

Suflete 1

1 Paraschiva văduva cari au ținuto Neculai Bițiga / vârsta 30

Suflete 1

1 Mariia soră cu Ioan Dușle fată mare / vârsta 19

Sălaș 1 Suflete 3

1 Mariia văduva cari au ținuto Sandu Mascalațu nepoată lui Vasile Cote
/ vârsta 30

1 Neculai sin ei / vârsta 13

1 Vasile nepot de soră Mariei văduvei / vârsta 4

Sălaș 1 Suflete 3 / 10 lei

1 Ilia cusătoare cei zic și Hoapa văduvă cari au ținuto Mihălache Boșteag
/ vârsta 30

1 Andrei sin ei / vârsta 16

1 Mariia sin ei / vârsta 12

Sălaș 1 Suflete 4 / 10 lei

1 Anița văduvă fată lui Ștefan Cărja Curălaru care au ținuto Toader Doroftei / vârsta 34

1 Ioan sin ei / meșteșug herariu / vârsta 14

1 Alecu sin ei / vârsta 10

1 Catrina sin ei / vârsta 3

1270 lei 35 sălașe 103 suflete

Catagrafii de toț țiganiilor pălădești ce sânt cu lăcuința în orașul Eși pe anul 1833

Suflete 1

1 Smaranda văduva spălătorița / vârsta 50

Iar Ileana fiica ei sau măritat acum la 1833: octovr 20: după Lupu Croitoriu și sau trecut mai sus precum dovedește adeverința preutului de căsătoriț dintracest an cu N 3

Sălaș 1 Suflete 2 / 10 lei

1 Mariia văduva cari au ținuto Istrate Cobzariu / vârsta 50

1 Ioan sin ei / meșteșug cobzariu / vârsta 12

Iar Ileana fiica ei sau măritat acum la 833 noemvr 10 după Gavril Cizmariu și sau trecut mai sus în rândul gospodarilor după adeverința preutului de căsătoriț cu N 4 dintracest an

1300 lei 36 sălașe 106 suflete

Adică o mie trei sute lei au cuprins dajdia pe un an întreg început de la 1833: apr în 23 și pân la 1834: apr în 23 sporinduse cu dajdiia judelui după așazare din anul trecut 832: cari au a sa împlini de la trei zăci și șasa sălașe cuprinzătoare duo sute șase suflete și adiverez. M. Codrescu

Sursa: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atin-gătoare de țiganiilor casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, ff. 39–43.*

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 13. Rezumat al catagrafiei robilor familiei Paladi (nașteri, căsătorii, decedați), întocmit de vechilul Manolache Codrescu în anul 1833.

Perelipsis [rezumat]

N 110 au fost trecuți în catagrafia anului 1832

5 sau sporit întracest an 833 după catagrafii
N 1 Nastasiia soția lui Neculai Anghelușă luată de la Botoșani roabă a Mitropoliei
4 sau născut întracest an 833: după adevărurile preoților
115
9 se scad dintraceastă sumă
N 7 morț după adevărurile preoților dintracest an vez Neculai fecior lui Costandin Budre de la N 8 cari nu sau trecut și la născuț pentru că tot întracest an au născut și au murit
1 Smăranda lui Ioan Macre
1 Ileana soția lui Ioan Dușle aceste dou țigănci fiind streine precum se arată în catagrafia în anului trecut
106 1832: acum sau dus astănămea (?) lor adică o sută șasă suflete precum se arată și adiverez. M. Codrescu

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele episcopiei Paladi atingătoare de țigani casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, f. 44.* Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 14. Adevărurile de botez ale robilor familiei Paladi din orașul Iași, născuți în anul 1833, întocmite și semnate de preoții parohi ortodocși.

N 1

Ghiorghi fiul lui Lupu Croitoriu sau născut la 1833: iolie 4: și sau botezat de mine Ioan preutu

N 2

Paraschiva fiica lui Ioan sin Grigori Țăplică sau născut la anul 1833: ghenar 4 și sau botezat de preot Grigorie ot Sf Gheorghe Lozonschi

N 3

Bălașa fiica lui Vasile Banu sau născut la anul 1833: febr în 9: niașu iau fostu Radu Mindirițiu. Botezul sau cetit de preutul, Stefan în biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva de sus iulie 18

Stefan Sachelar ot Prapadoamna de sus

N 4

Costandin fiu lui Andrei Bucătariu sau născut la 1833: ghenar în 4: și sau botezat de mine Grigori Iconom ot Sv Thoma

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi, aflători în orașul Eși, No 73*, nr. inv. 43.104, ff. 45–48.

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 15. Consemnarea robilor familiei Paladi (născuți în anul 1833), realizată de vechilul Manolache Codrescu în baza adevărurilor eliberate de preoții parohi ortodocși.

1833 acei născuți

1 Grigori fiul lui Lupu sin Grigoriță Luca sau născut acum la 833: iolie în 4: după adevărura preutului

2 Paraschiva fiica lui Ioan sin Grigori Țiplica sau născut acum la 833: ghenari 4 după adevărura preutului

3 Bălașa fiica lui Vasile Banu sau născut acum la 833: febr 9 după adevărura preutului

4 Costandin fiul lui Andrei Bucătariu sau născut la 833: ghenari în 4: după adevărura preutului

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi, aflători în orașul Eși, No 73*, nr. inv. 43.104, f. 52 r. Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 16. Consemnarea robilor familiei Paladi (căsătorii în anul 1833), realizată de vechilul Manolache Codrescu în baza adevărurilor eliberate de preoții parohi ortodocși.

1833 acei căsătoriți

1 Ioan sin Ghiorghi Macre văduv au luat soție pe Mariia văduva care au ținuto Angheluță cu doi feciori și sau cununat la 833: iolie în 26: după adevărura preutului

2 Neculai feciorul lui Angheluță Stoian au luat soție pe Nastasiia roaba Mitropoliei și sau cununat la 833: noemvr în 10 după adevărura preutului

3 Lupu sin Ioan bulibașa croitoriu vădăoi au luat soție pe Ileana fata Smărăndii spălătorița și sau cununat la 833 octovr după adevărura preutului

4 Gavril sin Ioan bulibașa holtei au luat soție pe Ileana fata văduvei Marii cari au ținuto Istrate Cobzariu și sau cununat la 833: noemvr în 10 după adeverința preutului

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigani casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, f. 52 v.* Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 17. Adeverințele de căsătorie ale robilor familiei Paladi din orașul Iași, cununați în anul 1833, întocmite și semnate de preoții parohi ortodocși.

N 1

Ioan Măcrei (?) vădov rob pălădesc au luat întru însoțire pe Mariiia văduvă soția răposatului Angheluță tot rob pălădești cu al doilea cununie 1833 iolie 26 la biserica Cuvioasa Paraschiva metoh (mănăstire mică) și eu am cu(nu)nat și spre credință urmează a me iscălitură 1833: iolie 18. Constandin irconom ot Toma lam cetit cununia.

N 2

Neculae fecioru lui Angheluță rob pălădescu au luot soția pe Nastasiia fată lui Paraschiv și sau cununat la 1833 noemvr 19 la ospeniia (?) [Biserica catolică cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”] și adeverez. Eonom Grigorie.

N 3

Lupu Croitoriu vădăuoi au luot pe Ileana fată mare fiica Smărăndiei spălătorița de aici din Iaș rob pălădescu și lam cununat la 1833: octomvrie 20 pentru care ei iam dat adeverință. Grigori Iconomu Sv Thoma

N 4

Gavril sin Ioan Buliba(șa) au luat pe Ileana fata Mariei văduvii și sau cununat la anu 1833: noemvrie 10 de Grigori Sachelar ot Sf Gheorghie Lozonsca.

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigani casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, ff. 53–56.* Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 18. Consemnarea robilor familiei Paladi (decedați în anul 1833), realizată de vechilul Manolache Codrescu în baza adevărurilor eliberate de preoții parohi ortodocși.

1833 acei morți

1 Ioan sin Sandu Dușle au murit acum la 833 octovr 10: după adevărura preutului

1 Safta Albuleasa, bunica lui Dușle au murit acum la 833: apr în 8 după adevărura preutului

3 Catinca fiica lui Andrei sin Ioan Mititelu au murit acum la 833: apr în 24 după adevărura preutului

4 Elisaveta fiica lui Ștefan Mindirițiu au murit acum la 833: iolie 25: după adevărura preutului

5 Catrina soția lui Ioan sin Grigori Țiplica au murit acum la 833: apr în 24: după adevărura preutului

6 Zamfira fiica lui Sandu Năstasă au murit acum la 833 octovr 10: după adevărura preutului

7 Ileana fiica lui Andrei sin Ștefan Rusu au murit acum la 833 ovt în 4: după adevărura preutului

8 Neculai fiul lui Costandin sin Iordache Budre sau născut acum 833: octovr 6: și tot întracest an au murit după adevărura preutului

8 adică opt morți sânt întracest an cu unu care nui din nisăru (?) catagrafie rămăind numai 7: după adevărura. Codrescu

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țigani casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, f. 61.* Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Document nr. 19. Adevărurile de deces ale robilor familiei Paladi din orașul Iași, înmormântați în anul 1833, întocmite și semnate de preoții parohi ortodocși.

No 1

Încredințare anul 1833: luna octovrie 10 zile

La 10: zile aceștei luni sau săvârșit din viață Ioan Dușlă de vârstă de ani 29: ispoveduit de iconomul Gheorghii ot Burnovne și împărțășit de Stoieleriul Ioan de la Vialith prohodul sau cetit în mănăstirea cu hramul Sf Ioan Gură de Aur și sau îngropat de Sachelar Ioan

Ioan preot și Sachelar

[Ștampilă rotundă cu textul: orașul Eși. Hm: Sf Ioan Gură de Aur la Veclic 1834]

N 2

Încredințare anul 1833 luna aprilie: 8 zile

La 8 zile aceștii luni sau săvârșit din viață Safta al Vosi (?) de vârstă de ani 69: de ani ispoveduită de Ionu Gheorghe ot Bărnovnicu, și împărțășită de Sachelariu Ioan ot Veclic. Prohodul sau cetit de preotu Ioan și sau îngropat la mânăstire Sf Ioan Gură de Aur: de Sachelariu Ioan. Ion Sachelar [Ștampilă rotundă cu textul: orașul Eși. Hm: Sf Ioan Gură de Aur la Veclic 1834]

N 3

Catinca fiică lui Andrei Mincă roabă pâlădesc au murit la 1833: apr în: 24 și sau îngropat de cătră mine Constandin Iconomu ot Cuvioasa Maici

N 4

Ilisaveta fiica lui Ștefan [...] Angheluță au murit în vârstă de 5 ani la anul 1833: iulie 25 sau îngropat la Cuvioasa Paraschiva de sus, prohodul sau cetit de preutu Stefan. Stefan Sachelar ot Pra padona de sus. 1833 iulie 19 (?)

N 5

Ecaterina soția lui Ioan Țăpelic au murit și sau îngropat la bășăreca Sf Ghiorgghi Lososchi și la anul 1833 aprilie în 24: zile și sau prohodit de Grăgori Sachelar ot Toma

N 6

Sau săvârșit Zamfira fiica lui Sandu Năstasă croitoriu 1833 octovr: 10 Grigori Iconom ot Svz Thoma

N 7

Sau săvârșit Ileana fiica lui Andrei Bucătariul 1833: Grigori iconom ot Svântu Thoma. Avgust: 4 1833, octv 30.

Surse: Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele episcopiei Paladi atingătoare de țiganii casăi, aflători în orașul Eși, No 73, nr. inv. 43.104, ff. 62–68.*

Pregătit pentru publicare de Bogdan Andriescu.

Bibliografie

- Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele atingătoare de țiganii casăi Paladi aflători în târgușorul Podu Iloaei*, nr. inv. 43.100.
- Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Condică a toată suflarea țigănească*, nr. inv. 43.101.
- Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Dellă în pricina [...] Epitropii asupra averii rămasă a răp. Hatman Costandin Paladi 1831 avr. 5*, nr. inv. 43.103.
- Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu, Colecții speciale, Manuscrise, *Della pentru toate pricinile și corespondențele epitropiei Paladi atingătoare de țiganii casăi aflători în orașul Eși*, nr. inv. 43.104.
- Caragea, Constantin (1818), *Legiuire a Prea Înălțatului și Prea Pravoslavnicului Domn, și Oblăduitoriu a toată Ungrovlahia Io Ioan Gheorghie Caragea VV.*, (București: Tipografia La Cișmea).
- Codul Calimach* (1958), ed. Andrei Rădulescu, (București: Editura Academiei Republicii Populare Române).
- Cosovan, Veronica (2018), *Domnitori și steme românești din colecțiile vechi de patrimoniu ale BNRM* (Chișinău: Tipografia „Primex-Com”).
- Îndreptarea Legii* (1962), ed. Andrei Rădulescu, (București: Editura Academiei Republicii Populare Române).
- Nicoară, Toader (2001), *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800) –Societate rurală și mentalități colective*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia).
- Pungă, Zamfira (2006), *Familia Palade în istoria modernă a românilor* (Iași: teză de doctorat).
- Regulamentul Organic intrupat cu legiurile din anii 1831, 1832 și 1833, și adăogat la sfârșit cu legiurile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu o scară deslușită a materiilor. Acum a doa oară tipărit cu slobozenia Înaltei stăpâniri în zilele Prea Înălțatului Prinț și Domn stăpânitor a toată Țara Românească Gheorghie D. Bibescu BB. (1847)*, (București: Tipărit la Pitagul Z. Carcalechi Tipograful Curții).

RELIGIA/RELIGIOZITATEA ROMILOR. UN EXCURS DIN PERSPECTIVA TIPOLOGIEI ȘI CONȚINUTULUI SURSELOR DOCUMENTARE ARDELENE

MARIAN ZĂLOAGĂ

Materialele selectate în această secțiune pentru a discuta variate aspecte despre viața religioasă a romilor din Transilvania dezvăluie atitudini ușor de anticipat dar și poziționări neașteptate din partea actorilor religioși cu care s-au identificat românii ardeleni. Pentru aceștia din urmă criteriul religios a fost esențial pentru modul de a percepe și de a interacționa cu membrii minorității rome, grup etnic dispersat pe tot cuprinsul acestei provincii periferice a Monarhiei Habsburgice.

Date disparate despre etnicii romi, identificați cu diferite exonime, cum ar fi „Gypsies”, (*Cygan, Czygan, Zigan, Zigeuner, Aegypter Zigeuner*), „faraoni” și ulterior „țărani noi” (Hun: *Uj Magyar*; Ger: *Neubauern*) (Potra, G. 1939: 22–23, Zăloagă, M. 2015, pp. 70–71), pot fi colectate dintr-o varietate de surse ardelen. Documentele care menționează, în trecere ori cele care au stăruit asupra trecutului romilor, au avut forme și funcții diverse. Dintre ele, relevante pentru perioada premodernă și cea modernă, sunt: scrisorile de tranzit, registrele fiscale, recensămintele, foile de donație, testamentele, confirmările periodice de proprietate, documentele de răscumpărare, foile de zestre, petițiile, edictele de stat sau paragrafele constituționale, cronicile locale, lucrările istorico-etnografice, jurnalele de călătorie, presa seculară sau confesională, almanahurile, rapoartele de vizitație canonică, registrele parohiale, monografiile

locale sau regionale, rapoartele școlare confesionale, colecțiile folclorice, iconografia, etc. În mod inegal, fiecare dintre materialele pomenite anterior pot furniza date despre istoria, opțiunile religioase precum și foarte rare observații cu privire la manifestări ale religiei trăite atribuite romilor în perioada lungului secol al XIX-lea, arareori, și din segmente cronologice precedente. Din capul locului trebuie reținut faptul că toate aceste documente au fost în exclusivitate produse de către membrii din afara grupului și au caracteristicile lor specifice care evidențiază cadrul instituțional și interesele, mai mult sau mai puțin, imediate ale emitentului. Într-o manieră explicită sau voalată, unele documente pot, cel mult, releva importanța valorilor religioase în a sublinia alteritatea romilor în diferite intervale de timp. Altfel formulat, documentele disponibile păstrează informații care, în mod direct sau indirect, pot fi relevante pentru afilierea religioasă formală, dar extrem de rar acestea ne oferă informații privitoare la religia trăită a romilor.

O privire, în durata lungă, asupra peisajului social, confesional și politic al societății ardelenene ne permite constatarea unei ierarhii simbolice cu efecte concrete asupra modului de trai al grupurilor care populau Transilvania. Într-un astfel de cadru, grupurile de romii erau cele mai marginale comunități, tolerate să trăiască la marginile localităților rurale și urbane. Aceste spații periferice erau, de obicei, compozite din punct de vedere etnic și confesional. Conform celor mai vechi documente disponibile, primele grupuri de romi au sosit în Transilvania deja la începutul secolului al XV-lea, apărând curând în diferite acte locale și statale emise de diferiți stăpâni feudali (Achim, 2004, p. 11; Crowe, 2007, p. 70; Hasan, 2009, pp. 111–113). Este necesar să subliniem că, în general, documentele medievale precum și cele premoderne care pomenesc despre grupuri de romi nu au fost emise de etnicii români din Transilvania. De regulă, ele au fost produse de către reprezentanții altor grupuri etnice și confesionale privilegiate care trăiau și dominau politic Transilvania. Din acest motiv, examinarea percepției asupra romilor din punctul de vedere al actorilor religioși la care s-au afiliat etnici români ardeleni, pe parcursul perioadei medievale sau a celei premoderne, este un lucru imposibil de realizat.

În linii mari, în discursul cronicilor europene, etnicii romi au fost reprezentați fie ca victime ale propriei apostazii, fie ca damnați să rătăcească din cauza presiunii exercitate de inamicii creștinismului, turcii otomani. (Cf. Gronemeyer, 1987). Diverse cronicile locale ardelenene, au înregistrat existența romilor, dar datele la care s-au referit au fost un

amestec de speculații livrești, de zvonuri scandaloase și de experiențe cotidiene firav recuperate și încorporate unei narațiuni construite simplist și defăimător. (Zăloagă, 2015, p. 143). Din punctul de vedere al chestiunilor înregistrate, cronicile locale transilvănene abundă în mențiuni ce surprindeau persoane de etnie romă în postura de autori a diferitelor infracțiuni. De regulă, tipul acesta de înregistrări prezentau informații despre natura infracțiunii și pedeapsa infractorului, dar, în mod semnificativ, faptele înregistrate nu s-au constituit într-un inventar care să legitimizeze persecuții colective organizate împotriva romilor, așa cum s-a întâmplat în unele părți ale ținuturilor Habsburgice (Steiner, 2023, pp. 91–117). Sursele medievale și premoderne ardelenene conțin, de asemenea, informații despre grupurile de romi care ofereau servicii comunităților nerome. Însă, datele prezervate în cronicile regionale și, în special, în cele locale pot atesta că proximitatea romilor a generat preocupări cu privire la nivelul de siguranță generală, în acest sens, relevante fiind înregistrările referitoare la epidemii sau la incendii devastatoare (Zăloagă, 2015, pp. 263, 281).

Din nefericire, cronicile rurale și cele urbane, apoi variantele lor moderne, monografiile locale au manifestat o curiozitate foarte scăzută pentru detalii legate de tema de interes din prezenta cercetare. Când autorii acestor scrieri făceau scurte remarci despre comunitățile de romi, ei au reținut, cel mai adesea, activitățile lucrative ale romilor în beneficiul grupurilor normative. (Salzer, 1881, pp. 78, 292, 341, 361; Păcală, 1915, pp. 287, 313, 383, 386; Sigerus, 1922, pp. 31, 55, 97, 220; Roth, 2010, pp. 73–74; Roth, 2006, pp. 87, 157; Pakucs-Willcocks, 2018, p. 102). Cercetări istorice recente au demonstrat că și surse care conțin date de natură cantitativă, precum registrele de socoteli ținute de diferiți actori seculari sau religioși pot să constituie o sursă generoasă, ce ne oferă informații despre îndeletnicirile și specializările ocupaționale ale romilor. Nefiind interesate de acest aspect, atari materiale oferă indicii rarissime vis-a-vis de opțiunile sau la practicile religioase ale romilor.

Citindu-le printre rânduri, sursele locale premoderne și moderne care pomeneau despre serviciile oferite de grupurile de romi insinuuau motivele care au contribuit la excluderea acestor etnici din comunitățile de credință. O lectură avizată poate releva că excluderea deriva din pericolul de impurificare simbolică atribuit ocupațiilor romilor. Fiind gunoieri, hingheri (Szabó, 2021, p. 241) sau călăii ai condamnaților aparținând grupurilor normative care ar fi putut săvârși tot soiul de infracțiuni (Damian, 2010, pp. 41–60), inclusiv blasfemii religioase

(Ardelean, 2021, pp. 272–273), romii erau socotiți a fi spurcați. Acest lucru a avut consecințe care, prin generalizare, au afectat întregul grup etnic. De exemplu, o monografie sătească din veacul al XIX-lea sublinia că romilor, care în mod tradițional susțineau reprezentații muzicale pentru diferite grupuri etnice din Transilvania cu ocazia diferitelor momente festive, le era interzis să interpreteze muzica ceremonială religioasă. (Salzer, 1881, p. 594). O astfel de observație fragmentară poate sugera o postură de marginalizare socială impusă care a derivat din ireligiozitatea atribuită, vreme de secole, etnicilor romi. Dimensiunea simbolică a interdicțiilor, ne permite să afirmăm că tabuuri de factură religioasă proprii diverselor grupuri normative ardeleni au împiedicat incluziunea socială a romilor.

Dacă luăm în considerare cronicile locale și mai ales bogata literatură istoric-etnografică din lungul secol al XIX-lea, care prin informațiile compilate au servit agendele politice ale diferitelor grupuri etnice și confessionale ce coabitau Transilvania, putem constata că relatările despre romi au fost articulate, pentru o lungă perioadă de timp, într-o narațiune, mai mult sau mai puțin, osificată și conservatoare. Spre deosebire de referințele la alte grupuri etno-culturale din provincie, cărora li se aloca o afiliere religioasă certă, în volumele cu caracter istorico-geografic, în enciclopedii sau în tratatele dedicate, în mod specific, romilor, publicate pe parcursul acestei perioade, viața religioasă atribuită etnicilor romi era tratată superficial. Soluția cea mai convenabilă și convingătoare era să se afirme, sentențios, lipsa oricărei religii distincte sau să se clameze că totul se reducea la un conglomerat de superstiții. Se poate susține că evaluarea sa de către membrii din afara grupului a fost captivă într-o narațiune cu caracter tendențios, în care serviciile oculte oferite de către femeile rome au fost supralicitate pentru a sublinia anomia religioasă a romilor. Argumentul cel mai persistent îmbrățișat de autorii neromi, de orice expresie lingvistică, care au zăbovit asupra problemei vieții religioase atribuite poporului rom, a fost că diverse elemente reliefau un set de superstiții ce au fost curând etnicizate (Zăloagă, 2015, p.139). În linii mari, indiferent de limba sau de tipologia surselor, producția de cunoaștere a reprodus, vreme de secole, o narațiune depreciativă, scopul principal fiind de a construi și menține granițe între grupurile generice de romi și cele ale neromilor. Această optică prejudiciată a legitimat practicile de marginalizare religioasă, respectiv, a contribuit la articularea unei legislații menite să servească politicilor statale, conform cărora, actorii ecleziastici locali trebuiau să devină parteneri activi în

programul inserție socială forțată, ce trăda vădite țeluri asimilaționiste. (Barany, 2001, pp. 24, 94–95; Zăloagă, 2007, pp. 73–90).

Trebuie recunoscut că nici cercetările istorice din secolele al XX-lea și al XXI-lea dedicate peisajului religios transilvănean nu au abordat, în mod sistematic, subiectul excluderii sau al includerii religioase a romilor. Specialiștii care, după 1989, și-au dedicat cariera studiului istoriei ecleziastice nu au abordat niciodată, în mod direct, subiectul. Însă, în procesul de investigare al vieții confesionale a românilor din Transilvania, acești autori au parcurs o gamă largă de documente ecleziastice editate și inedite din secolul al XIX-lea. În unele dintre ele s-au făcut fugare mențiuni la comunitățile de romi. Cercetările publicate au relevat că informații lapidare au fost înregistrate în rapoartele ecleziastice locale sau în registrele parohiale (Retegan 1994, pp. 210, 227; Cârja, 2007, p. 299; Șoroștineanu, 2005, pp. 57, 83, 105; Dobozi, pp. 355–356). Oricât de restrânse ar fi aceste referințe, ele ne pun la dispoziție informații cu privire la riturile de trecere, cum ar fi botezul, căsătoria și înmormântarea. Chiar dacă astfel de surse prezintă informații repetitive, ele pot indica un nivel minim de asistență spirituală oferită, într-un mod mai mult sau mai puțin canonic, romilor de către actorii religioși români din Transilvania. Desigur, sursele disponibile dezvăluie foarte puțin despre ceea ce a stat în spatele practicilor adoptate în diferite localități transilvănene. Chiar și așa, detalii menționate în unele dintre aceste surse sunt în măsură să înfățișeze niveluri de excluziune religioasă și socială și/sau să evidențieze forme de incluziune a etnicilor romi.

O privire asupra literaturii dedicate istoriei confesionale poate dezvălui că persistența prejudecăților culturale a putut determina înaltul cleric greco-catolic din Transilvania să treacă cu vederea pe membrii grupului etnic marginalizat atunci când elaborau conscripții statistice centralizate, în care țineau evidența numărului credincioșilor (Răduțiu, 1977, pp. 411–417). Atare ignoranță statistică operată în acte oficiale de către un actor religios sugerează că, la vârful ierarhiei ecleziastice, romii erau priviți ca enoriași incerti sau nedemni, fiind nesăbuit ori chiar dezonorant să fie luați în considerare până și sub raport procentual. Putem constata că până și un actor religios, care era relativ nou în provincie și care, în mod cert, era în căutare de adepți, la nivel elitar putea manifesta rezerve serioase față de romi. Pe de altă parte, situația putea arăta diferit la nivel parohial local. Cercetarea documentelor parohiale locale a arătat că, atunci când actori religioși tradiționali îndeobște exclusiviști, cum au fost luteranii ardeleni, nu au mai putut ignora evoluțiile de la

fața locului, au trecut la înregistrarea enoriașilor romi, chiar dacă au făcut acest lucru în secțiuni separate ale registrelor parohiale (Keul 2002, pp. 201, 206, 209; Besoiu & Radu 2023, pp. 133–134).

Vizitațiunile canonice reprezintă surse extrem de valoroase produse de actorii religioși. În principiu, scopul lor era supervizarea nivelului de religiozitate din diferite micro-comunități. Notele adeseori fugitive sugerează un nivel de acceptare a etnicilor romi în comunitățile tradiționale de credință, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea. Totuși, informațiile furnizate au rămas vagi, sugerând perpetuarea marginalizării sociale și a formelor de incluziune religioasă intenționat îngrădită. Foarte puține indicii ne îngăduie să speculăm care ar fi putut să fie factorii care au condus la incluziunea asimetrică a romilor într-o comunitate locală de credință sau în alta. Trebuie reținut faptul că datele particulare, înregistrate în acest tip de surse, nu pot fi generalizate dincolo de limitele unei zone sau localități. (Cf. Grama, 1996, pp. 158–187; Teutsch, 1925, p. 11).

În timpul lungului secol al XIX-le, s-a înregistrat un fenomen de diversificare și de multiplicare a surselor istorice. Doar în parte, transformări de fond au avut un efect cantitativ și calitativ în privința referințelor la identitatea religioasă a romilor. Lucrările istorico-etnografice multilingve sau literatura statistică elaborată de autoritățile centrale de stat susțineau, de regulă, că romii erau afiliați la bisericile românilor din Transilvania, ei înșiși defavorizați și discreditați din punct de vedere confesional și politic. Trebuie precizat că în materie de afiliere religioasă, ortodoxia sau greco-catolicismul nu au fost singurele opțiuni care s-au aflat la dispoziția locuitorilor romi din Transilvania. Putem susține că o astfel de evaluare mărturisește, mai degrabă, despre abordabilitatea unor actori religioși tradiționali în comparație cu ceilalți, și despre porozitatea granițelor impuse/acceptate de fiecare dintre ei. De reținut faptul că aranjamentele locale puteau să fie caracterizate de o relativă flexibilitate, chiar dacă percepția negativă asupra romilor era, în principiu, împărtășită de toate comunitățile de credință.

Alături de sursele menționate deja, lungul secol al XIX-lea a fost marcat de apariția a tot mai influențelor organe de presă și a revistelor periodice cu caracter științific ori a celor de popularizare a unor informații cu caracter eterogen. Cu toată diversificarea în materie de surse informative, trebuie subliniat că genul cronicilor locale nu a fost abandonat în totalitate, ci a fost cultivat chiar de către unii reprezentanți locali ai bisericilor ardelenene, până la finele lungului secol al XIX-lea. În aceeași

perioadă, manuscrisele medievale și cele premoderne au început să fie publicate în colecții de volume. Uneori, o asemenea activitate istoriografică, foarte fecundă, a fost realizată și prin intermediul paginilor difertelor ziare regionale, a revistelor culturale generaliste și/sau de specialitate. În noul context, caracterizat printr-o intensă implicare pentru a de furniza un flux susținut de tipărituri, etnicii români din Transilvania, aparținând ambelor denominațiuni religioase, s-au alăturat corului producătorilor de cunoaștere despre poporul rom.

Chiar dacă, în general, relatează evenimente banale și efemere, în comparație cu sursele anterioare sau contemporane, ziarele și alte publicații periodice sunt o sursă valoroasă datorită caracterului dinamic și actualității conținutului lor informativ. În secolul al XIX-lea, fluxul crescut de știri dobânda caracter de marfă, și, în mod aparent, textele publicate în presa română din Transilvania puteau confirma și, uneori, relativiza reprezentarea statică a vieții religioase a romilor generici. Spre deosebire de scrierile istorice, geografice sau etnografice, articolele din ziare au făcut uz de informații colectate de la firul ierbii și din contemporaneitatea imediată, și prin urmare, puteau documenta situații mai complexe manifeste la nivel parohial.

După cum se va demonstra în volumul de față, presa de limba română din Transilvania a adus nuanțe importante în ceea ce privește factorii care stăteau în spatele interacțiunilor de zi cu zi dintre două comunități etnice diferite – cea romă și cea română – care, aparent, au împărtășit o afiliere confesională formală identică, precum și anumite credințe și practici religioase, mai mult sau mai puțin canonice. Prin urmare, prin informațiile puse la dispoziția publicului, articolele de presă se dovedesc a fi o bogată sursă de informație, ce poate contribui la înțelegerea opțiunilor și a manifestărilor religioase ale etnicilor romi. Notele de presă pot releva aspecte asupra cărora alte surse păstrează tăcerea. Pentru a profita la maximum de referințele disponibile, care sunt de cele mai multe ori restrânse și au apărut în texte cu preocupări diverse fiind, în primul rând, legate de subiecte de importanță imediată pentru locuitorii neromi, trebuie să fim familiarizați cu istoria politică, economică, culturală și confesională a grupurilor majoritare din provincia imperială a monarhiei dunărene. De fapt, această premisă de cercetare este valabilă pentru orice sursă istorică emisă pe parcursul lungului secol al XIX-lea, care, așa cum am mai afirmat, au fost produse în exclusivitate și, inutil de precizat, în mod neparticipativ, de către entitățile instituționale nerome.

S-a afirmat, în mod justificat, că înainte de apariția mass-mediei și a presei tipărite, bisericile și personalul lor au deținut monopolul asupra formării opiniei publice (Maior, 2022, p. 211). Trecând dincolo de această formulare aparent dihotomică, trebuie reținut că vocea instituțiilor ecleziastice nu a fost vreodată complet înlocuită în procesul de modelare a sferei publice transilvănene, fiindcă, în această provincie bisericile puteau patrona organele de presă generaliste precum și pe cele cu caracter profesional. În Transilvania, ziare de limba română precum *Telegraful Român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Tribuna* și *Unirea*, respectiv, numeroase gazete culturale și religioase au permis clericilor să-și exprime punctul de vedere și să modeleze mentalitatea cititorilor în conformitate cu principiile religioase. Trebuie reținut și faptul că preoții erau principalii corespondenți ai echipelor editoriale, furnizând date din micro-comunitățile din Transilvania, Banat și Partium care erau, aproape pretutindeni, multietnice și multi-confesionale. Clerici de toate rangurile și/sau persoane care colaborau tangențial cu structuri bisericesti au furnizat știri despre dinamica peisajului religios local, progresul confesionalizării cu corelațiile sale catehizarea și disciplinarea socială, politicile educaționale, patrimoniul unităților ecleziastice, organizarea, reprezentarea în organele locale etc. Având în vedere postura subalternă experimentată de românii din Transilvania, organele lor de presă, în care clericii și-au făcut auzite opiniile, nu erau preocupate exclusiv de chestiuni teologice (Maior, L. 2022, p. 222). Presă tipărită reprezenta pentru clericii ortodocși sau greco-catolici o scenă publică pe care au activat ca adevărați gardieni și chiar artizani ai unei națiuni în căutarea emancipării. De reținut și faptul că clericii de diferite ranguri au fost membrii în asociații culturale și profesionale (Popovici, 2018, pp. 36–61) fiind îndemnați să aibă acces constant la presă al cărei mesaj l-au răspândit în mase prin lecturarea cu voce tare a conținutului său, spre încunoștințarea enoriașilor mai puțin alfabetizați (Nicolaescu 2023, p. 73).

În perioada lungului secol al XIX-lea, în special, în materialele descriptiv-narative disponibile sub formă de carte sau de publicații periodice, producția de cunoaștere externă despre romi s-a articulat în paradigma orientalizării celuilalt. Inevitabil, această opțiune a avut consecințe asupra reprezentării acestui grup etnic deosebit de eterogen. Prin elaborarea de eseuri, editarea folclorului sau, pur și simplu, prin dezbaterile unor chestiuni locale foarte particulare și/sau provocatoare, preoțimea română din Transilvania a participat, într-o manieră

subiectivă și neîndoielnic prejudicioasă, la explorarea vieții religioase a romilor. Multe dintre opiniile despre romi ale acestor autori/editori cu educație religioasă au fost răspândite în rândul maselor prin intermediul paginilor mass-mediei scrise. Așadar, trebuie să fim conștienți de faptul că informațiile culese din presa tipărită din lungul secol al XIX-lea au nu doar merite, ci și capcane și limite evidente.

Cercetările întreprinse de către specialiști în științele sociale și din studiile media au reflectat asupra efectelor mass-mediei asupra construcției hetero-identității romilor. Ceea ce ar putea servi interesului nostru de cercetare este faptul că, indiferent de perioada de timp investigată, jurnaliștii au neglijat documentația intra-comunitară serioasă, preferând, în schimb, să încadreze pe romii într-o narațiune și să construiască produse mediatice care, practic, subliniau, sub variate aspecte, anomia socială a acestui grup. (Kroon, et alii, 2016, p. 377). Articolele de presă dedicate în întregime romilor sau cele care i-au menționat, doar în treacăt, au fost învinuite că au accentuat, pe nedrept, percepția devianței sociale a membrilor aparținând acestor grupuri și că au esențializat cultura lor primitivizată (Tremlett, Messing & Kóczé, 2017, pp. 641–649). O altă imputare justă a fost aceea că elementele de viață cotidiană, care ar putea oferi perspective mai realiste asupra vieții romilor, au fost cel mai adesea ignorate în presă (Tremlett, Messing & Kóczé, 2017, p. 643).

S-a afirmat, pe bună dreptate, că alături de funcționarii guvernamentali, de oameni de știință și de polițiști, jurnaliștii au fost jucători influenți care au luat parte activă la categorizarea etnicilor romi, cel mai adesea, făcând acest lucru într-o manieră negativă (Surdu, 2019, p. 84). Este regretabil că publicațiile periodice ale bisericilor au fost lăsate în afara oricărui interes de cercetare întreprins până în momentul de față, în pofida faptului că unele dintre aceste publicații au precedat ori au continuat să completeze mass-media tipărită de factură seculară. Contrar așteptărilor, autorii care au contribuit la publicațiile periodice s-au comportat într-o manieră comparabilă cu cea a celorlalți agenți implicați în producerea de cunoaștere despre romi. Ei au reprezentat un rom generic, cel mai adesea, textele lor naturalizând rasismul sau, cel puțin, susținând ierarhii rasiale (Messing, Bernáth, 2017, pp. 651–652). Contribuitorii seculari sau ecleziastici la presa tipărită din perioada lungului secolul al XIX-lea au arătat, arareori, disponibilitatea de a veni cu sugestii constructive sau cu exemple pozitive care ar fi putut contribui la incluziunea etnicilor romi în comunitățile de credință și/sau în societate.

În presa transilvăneană de limbă română din secolul al XIX-lea se poate depista tendința de a repudia asemănările dintre etnicii romi și cei români în ceea ce privește practicile religioase. Orice similitudine era dezavuată printr-o gamă largă de producții ficționale de factură populară care ridiculizau personaje rome plasate în contextul interacțiunilor imaginare cu clerul și/sau cu personajele sfinte. Din nefericire, o atitudine similară de luare în derizoriu profesată de jurnaliștii din epoca modernă se poate distinge și în textele mass-media din prezent. (Bunescu, 2019, pp. 129, 160). Cu foarte rare excepții, relatările de presă trădează o atitudine conservatoare, prejudicioasă, departajatoare, dacă nu, explicit exclusivistă. Într-un interval de timp în care afilierea confesională și religiozitatea erau considerate repere identitare cheie, contributorii la paginile presei au fost îndeosebi preocupați să-i reprezinte pe romi ca intruși nedoriți în peisajul confesional și, în același timp, național al românilor ardeleni. În articolele în care romii apăreau episodic, respectiv, în texte cu titluri care aparent își propuneau să scruteze cultura acestui grup etnic, contributorii la paginile presei au ales să încadreze tematic și cognitiv datele privitoare la cultura și religiozitatea romilor.

Pe urmele cercetărilor antropologice, putem afirma că mențiunile legate de viața religioasă a romilor din Transilvania lungului secol al XIX-lea sunt capabile să sugereze existența unei dinamici locale, foarte conjuncturale, care a influențat nivelul de incluziune socială al acestor etnici. (Riess 2007, pp. 89–104). La fel ca în presa contemporană, chiar dacă reprezentarea romilor în spațiu și timp era semnificativ influențată de diverși factori subiectivi și obiectivi, autorii articolelor de presă din lungul veac al XIX-lea au fost, arareori, imparțiali și au arătat un interes redus pentru acuratețea faptelor relatate (Kroon, A. C. et al, 2016, p. 376). După cum am demonstrat în alte studii, informațiile colectate din sursele secolului al XIX-lea, inclusiv din mass-media, nu numai că au plasat într-un cadru narativ invariabil reportajele lor despre romi, dar au fost și dezonorante, după cum poate dovedi varietatea de insulte etnice, unele dintre acestea având conotații de natură religioasă. (Zăloagă, 2011, pp. 31–60). Chiar și așa, cu toate limitele recunoscute, nu trebuie să alunecăm în extrem și să considerăm textele publicate în ziarele lungului secol al XIX-lea, ca simple fabulații sau doar discursuri infestate de prejudecăți și de ură rasială.

Studiile mass-media au evidențiat, de asemenea, existența mai multor comunități interpretative printre consumatorii știrilor (Jacobs, 2016, p. 448). O asemenea nuanță interpretativă poate fi foarte relevantă

pentru presa din prezent, însă a fost rareori cazul pentru Transilvania secolului al XIX-lea, unde corespondenții presei și cititorii știrilor erau, de regulă, persoane pentru care principiile și cutumele religioase continuau să aibă relevanță. După cum s-a menționat, jurnaliștii transilvăneni de limbă română din perioada examinată, precum și corespondenții lor din diferite localități s-au implicat activ în combaterea credințelor și superstițiilor populare (Nicolaescu, 2022, p. 12). În acest proces, ei au monitorizat religia populară trăită și elementele care au contribuit la manifestarea ei, destul de frecvent sesizându-se un dezacord cu învățăturile bisericesti. Putem constata că, în gazetele pentru popor, precum și în ziarele generaliste, opțiunile argumentative ale unui laic sau ale unui cleric au fost destul de asemănătoare, iar examinarea narațiunilor din presă poate evidenția o atitudine de deferență și neîncredere atunci când autorii s-au raportat, în termeni generali, la etnicii romi ori când, în mod particular, s-au aplecat asupra vieții religioase a acestora. Teze ca cea a mimetismului religios, a afilierii religioase formale, a inconsecvenței religioase și, nu în ultimul rând, exploatarea credințelor superstițioase asociate religiei populare sau a celei trăite a românilor din Transilvania, fie ei ortodocși ori greco-catolici, au fost teme care au apărut, în mod repetat, în articole care relatau despre romi în presa ardeleană din secolul al XIX-lea.

Deși era fundamentală pentru identitatea socială a grupurilor ce coabitau în Transilvania, viața religioasă a romilor a fost rareori abordată, în mod sistematic, în volumele publicate în limba română sau în articolele de presă din Transilvania din perioada lungului secol al XIX-lea. În orice caz, devenise o rutină ca referirile la romi să apară în ample note de presă, în care membrii grupului etnic erau prezențe secundare într-o dezbatere care se referea, în primul rând, la existența comunităților nerome care au ales, de la un anumit punct, să se confrunte în paginile presei tipărite pe diferite teme politice sau confesionale. Cu toate acestea, tocmai pomenirea romilor conferă mențiunilor pasagere o valoare specială.

Examinarea textelor elaborate de către autori neromi, reflectă percepția publicului care le citea, și poate dezvălui modul în care aranjamentele și provocările de la scară micro- și/sau macro- puteau afecta, în ultimă instanță, persoanele de etnie romă și/sau comunitățile cărora le aparțineau. Prin lectura presei lungului veac al XIX-lea impresia unei comunități complet segregate, trăind într-o realitate paralelă, se estompează, datele fragmentare înregistrate fiind apte să releve că, în

grade diferite, indivizi romii și/sau grupuri de această etnie puteau să fie incluse social în anumite comunități de credință sau că puteau manifesta inițiativă în interiorul acestor structuri dominate de neromi. În mod direct sau implicit, în presa de limbă română publicată în secolul al XIX-lea au existat articolele care rețineau că etnicii romi din anumite localități aveau o anumită loialitate față de o denominațiune.

În secțiunea dedicată romilor din Transilvania, am început prin a expune și a comenta pasajele dedicate religiei atribuite romilor din cuprinsul a două monografii dedicate, în întregime, membrilor grupului etnic. Apoi am continuat procedând, în mod similar, cu materialele documentare selectate din organele de presă într-o serie de grupaje tematice.

Nesurprinzător, numeroase materiale culese din presa românească transilvăneană, pomenesc despre afilierea religioasă ale romilor, de cele mai multe ori, în contexte în care se relatează despre relațiile dintre grupuri confesionale rivale. Oricât de rare ar fi, articolele care pomenesc despre inserarea locală a etnicilor romi în organismele administrative locale ale parohiilor, reprezintă materiale extrem de valoroase căci infirmă teza completei excluderi religioase. Aceste cazuri pot contesta stereotipurile negative generice care, de regulă, sancționau neconformitatea religioasă a romilor. Atari narațiuni stereotipe erau reproduse în majoritatea producțiilor care au pretins a fi fost lucrări științifice etalon sau în scrieri menite să servească edificării maselor populare.

Un set de articole selectate din prolifera presă transilvăneană demonstrează că, pentru jurnaliștii de limbă română, pentru corespondenții și cititorii lor, aluzia la etnicii romi părea relevantă în împrejurările în care procesul de disciplinare socială coordonat de clerici a înregistrat incongruențe depistate, în mod special, în rândul tinerilor sau al membrilor de sex feminin.

Alt grupaj de articole arată că romii luau parte la educația confesională, ceea ce sugera o formă de includere din partea actorilor religioși. Totodată, ele arată că, în timpul secolului al XIX-lea, etnicii romi au fost importanți din punct de vedere statistic, fiind instrumentalizați în scopul salvării sistemului de școli confesionale concurat de cel de stat, însă, nu ne sunt furnizate niciodată indicii cu privire la efectul învățăturilor religioase. Parcurgând astfel de texte, nu putem decât să presupunem că elevii romi au fost expuși la aceeași educație religioasă, ca și colegii lor neromi. Trebuie recunoscut că unele articole vorbesc, totuși, și despre forme de excludere realizate prin sublinierea motivelor care legitimau

reticența anumitor școli patronate de biserici de a școlariza copii de etnie romă.

Referințe valoroase referitoare la poporul rom au fost făcute în contribuții, mai mult sau mai puțin științifice, care au descris obiceiurile folclorice asociate cu diferite sărbători religioase din timpul anului, cum erau Crăciunul sau sărbătorile pascale. Ele dezvăluie roluri distincte atribuite romilor în punerea în scenă a obiceiurilor semi-religioase populare, care se aflau în curs de dispariție, ca urmare a procesului de modernizare. Texte de această factură, publicate în ziare generaliste și/sau în periodice culturale, pot dezvălui situații de translație culturală, respectiv, de apropiere culturală.

Preocupați de problema ordinii publice (Zăloagă, 2015, pp. 231–295; Zăloagă, 2019, pp. 239–242; 249–250; Haslinger, 2022, pp. 127–128), jurnaliștii români din Transilvania și-au putut informa publicul cititor că unii etnici romi reprezentau un pericol pentru siguranța edificiilor bisericesti. Astfel, un set de articole de presă raportau evenimente în care romii intrau prin efracție în biserici, pradă căzându-le obiecte liturgice și/sau ținute preotești. Alte știri de culoare îi surprindeau pe etnici romi distrugând monumente funerare, altfel spus, angajându-se în acțiuni cu caracter profanator. Știri cu un asemenea conținut puteau să fie citite de contemporani ca justificări implicite pentru marginalizarea sau excluderea etnicilor romi din perimetrele sfințite, menționate mai sus.

Pe de altă parte, presa de limbă română din Ardeal a publicat articole care, în mod direct sau indirect, dezvăluiau disponibilitatea bisericii Ortodoxe și a celei Greco-Catolice din Ardeal de a oficia pentru romi ceremoniile religioase legate de momentele de prag. Alte câteva articole acopereau, de asemenea, procedurile care țineau de validarea sau de invalidarea statului social individual, fapt care era, în mod obișnuit, realizabil prin implicarea activă a reprezentanților instituțiilor ecleziastice.

O serie de articole publicate de presa din lungul secol al XIX-lea făceau aluzie la activitățile misionare plănuite și/sau neintenționate desfășurate intermitent, la nivel local, în rândul romilor. Ele s-au putut concretiza prin reprezentarea romilor în consiliile parohiale sau chiar prin apariția unor parohii rome în cadrul unor biserici tradiționale. Lectura lor poate dezvălui răspunsuri din partea romilor și, în același timp, poate informa cu privire la limitele implicării diferiților actori religioși. Astfel de articole pot arăta că răspunsul actorilor religioși din multi-confesionala Transilvanie a fost diferit față de așteptările inițiatorilor politicilor de stat care solicitau o implicare neîntârziată a instituțiilor ecleziastice

locale în procesul de supraveghere activă a grupurilor de romi și transformarea lor în supuși cetățeni ai statului. (Zăloagă, 2003, pp. 119–128).

Ziarele și publicațiile culturale românești au publicat articole al căror conținut a acoperit aspecte ce ar putea fi corelate cu eventuale, dar neîmplinite, proiecte misionare. În acest sens, ies în evidență textele care tratează subiecte filologice. Cititorilor presei din secolul al XIX-lea puteau afla despre traducerea rugăciunilor de bază în limba romilor. E adevărat că aceste realizări erau prezentate ca simple curiozități iar în dezbaterile legate de relevanța lor pentru trăirea religioasă a romilor se poate depista o tușă de ironie. În pofida acestui fapt, atari note de presă servesc scopului cercetării noastre, deoarece existența lor, ignorată în alte surse, poate confirma familiarizarea romilor din Transilvania cu practicile religioase elementare, devenite rutină în comunitățile de credință nerome.

Presa de expresie română din Transilvania a publicat și o serie de articole care într-o manieră anecdotică au înregistrat plângerile informale făcute de etnicii romi către cele mai înalte instituții ecleziastice. În unele dintre ele, jurnaliștii descriau modul în care unele comunități rome au reușit să se organizeze și să aibă propriul lăcaș distinct de cult. În aceste locuri, închinarea credincioșilor romi putea fi ținută, în mod regulat, de către preoții de parohie ortodocși sau greco-catolici români, care și-au arătat disponibilitatea de a îmbrățișa o activitate itinerantă, efortul lor fiind capabil să servească nevoilor spirituale ale turmei. Este adevărat că, în unele cazuri, astfel de articole puteau reflecta manifestări de excludere, respectiv, proiecte de a-i cuprinde pe enoriași romi în practicile rituale ale bisericilor românilor ardeleni. Putem specula că unii preoți parohi au putut să fie motivați să procedeze de o asemenea manieră din motive foarte pragmatice, fie pentru a răspunde agendei de convertire religioasă, fie pentru a-și urma propriile interese, de a dobândi sau de a extinde propria parohie.

Alte câteva subiecte au fost acoperite în articolele pe care le-am colectat și comentat în volumul de față. Sperăm că publicarea lor va stimula cercetătorii să privească, mai serios, înspre dinamica locală, chiar dacă multe dintre reportajele de presă au fost ajustate să corespundă unei narațiuni cadru predefinite, conotațiile lor fiind, la un prim nivel de analiză, grăitoare pentru practicile și de prejudecățile jurnalistului de secol al XIX-lea. De regulă, toate sursele documentare cu caracter public sau nepublic au avut modul lor de a contextualiza informațiile despre romi. Contribuția majoră a materialelor de presă, realmente nesocotite, este

că ele atestă că în presa românească din Transilvania, reperul religios a cântărit semnificativ în felul în care a fost percepută viața romilor. În comparație cu alte surse inerte și repetitive la care a făcut referire, până de curând, cercetarea istorică occidentală asupra romilor, cu rezultate care reliefează, în mod unilateral, respingerea alimentată de neîncrederea seculară și stigmatizarea generalizată, această colecție de articole de presă comentate îi prezintă pe romii în contextul peisajelor religioase micro-locale și regionale.

Desigur, nu găsim în materialele prezentate manifestări participative din partea unor vocilor rome, prezentarea opțiunilor profesionale sau a religiozității trăite a acestora aflându-se exclusiv la dispoziția producătorilor externi de cunoaștere. Un atare neajuns, v-a fi depășit, într-o măsură, în anii interbelici, perioadă pe parcursul căreia romii s-au exprimat în spațiul public al României Mari, din care Transilvania devenea parte componentă.

Observații finale

Indiferent de amploarea și intenția lor, volumele, dar mai ales, articolele de presă publicate în lungul secolului al XIX-lea în ziarele de limbă română din Transilvania au fost deosebit de utile pentru interesul cercetării actuale.

Sperăm ca publicarea lor, alături de comentariile ce le pun în context, vor permite cercetătorilor să înțeleagă care au fost factorii concreți care au modelat interacțiunea zilnică dintre grupurile rome și nerome. Spre deosebire de alte surse contemporane, articolele de presă conțineau informații care par utile pentru a înțelege mai bine jocul subtil dintre excluderea și incluziunea romilor în comunitățile de credință ale românilor din Transilvania. Fără îndoială, per ansamblu, autorii români au făcut comentarii tendențioase directe sau implicite, prin care îi înjoseau pe membrii acestui grup minoritar. Evaluările sentențioase făcute în aceste materiale au pornit de la un nivel atribuit de impietate, care nu a făcut decât să sporească anomia socială a genericilor romi. Atare mod de gândire era împărtășit de elitele ardelenene precum și de oamenii de rând neromi, însă, lucru notabil, ocazional contributorii la presa scrisă din lungul secol al XIX-lea au adus în spațiul public evenimente ce puteau contrazice deschis un pattern discursiv consacrat.

O varietate de observații negative au fost avansate de către clerici care se aflau fie în postura de contributori, fie în cea de cititori ai presei

tipărite. Pe parcursul întregului secolul al XIX-lea vocea clericilor a continuat să aibă influență în modelarea opiniei publice cu privire la romi, în general, și a evaluării religiozității lor, în mod particular. Fără îndoială, punctul lor de vedere a fost extrem de rar contrazis de colegi seculari sau de către publicul cititor al presei. Deoarece, în perioada tratată, etnicii romi au rămas, în covârșitoare măsură analfabeți, ei nu au parcurs ziarele, prin urmare, nu au fost în postura de a replica la narațiunile hegemonice ale neromilor. Să nu se creadă că, discursurile grupurilor normative nu i-au afectat, indiferent de sursele pe care le putem inspecta, însă, faptul că romii nu au avut acces direct și conștient la acest discurs i-a menținut într-un spațiu intermediar. Astfel spus, circumstanțele nu au oferit un mediu propice pentru ca vocea romilor să se facă auzită, însă, tăcerea și neparticiparea în producția de cunoaștere a avut și un avantaj, și anume, că nu i-a expus unei retorici și unor măsuri mult mai necruțătoare. Adoptarea unei atitudini neconfrunționale, relativ indiferente față de discursul disprețuitor al neromilor, a permis romilor o flexibilitate culturală care se reflectă și prin opțiunile și manifestările lor religioase.

Chiar dacă romii nu au participat la producerea de cunoaștere, datele accidentale colectate din ziare sau din alte periodice conțin indicii referitoare la viața lor religioasă. Aceste date au fost adesea fragmentare, însă, pot confirma sau, în mod neașteptat, infirma evaluările exclusiviste generale făcute în producțiile științifice etalon din aceeași perioadă. Volumele de sinteză, lucrările enciclopedice sau capitolele ori secțiunile din diferite producții istorico-geografice au fost, în mare parte, acumulări osificate, cu foarte mici variațiuni, cel mai adesea oarbe la nuanțe. În pofida faptului că împărtășesc o perspectivă prejudicioasă din punct de vedere cultural și, mai presus de toate, documentează efectele privirii exterioare și ale judecății nerome, depistabile în multe alte surse istorice, materialele de presă au avantajul că au adus în conștiința publicului cititor din lungul secol al XIX-lea date ce proveneau din diferite comunități multietnice și multiconfesionale ardelene. Oamenii de presă au transformat, adeseori, corespondența primită de la cititori în știri care se refereau, de asemenea, și la etnicii romi. Materiale publicate prezentau situații care legitimau tendința generală de a-i marginaliza pe romi dar puteau furniza și detalii explicite ori subtextuale capabile să dezvăluie forme de includere asimetrice convenite în diferite comunități de credință.

Desigur, raportările jurnalistice aveau neajunsurile lor. Alegând să tipărească și implicit să supraexpună evenimente foarte circumstanțiate, notele de presă au facilitat ca prejudecățile despre romi să capete o validare mai largă. De asemenea, se poate admite că, într-o anumită măsură, articolele de presă au adoptat și/sau au replicat tonul edificator care caracteriza retorica clericilor și care nu era deloc conciliatoare în raport cu caracteristicile culturale ale etnicilor romi. Dar, cu toate limitările recognoscibile, articolele publicate în paginile presei generaliste, în periodice de specialitate sau în tipărituri de popularizare conțin detalii care pot înfățișa o dinamică mai puțin anticipabilă, manifestă la nivel parohial local.

Documente

Document nr. 1. Pasaje referitoare la viața religioasă a romilor selectate din lucrarea de sinteză dedicată acestui grup etnic de către activul profesor și publicist greco-catolic ardelean Ion Pop- Reteganul.

Partea I (Serioasă)

Unele dintre despartămintele forte jos stătătoare a castei indice Sudras (clasa industriasilor) ni se descriu ca lepădătura societății, cari sunt priviți din partea celorlalte clase ale societății de necurați. [p. 5]

Și ei nu au nici o religione, din cauza că fură eschiși dela serviciul divin și dela ținemoniile religioase ale țerei lor. Au înse originala datină, de a pune bine ceea ce alți oameni uitară se facă. În locul religiunii a pășit la ei ridicula superstițiune și deorece pre ei îi apăsa în continu mai tot același destin incurabilu, astfelu ei forte de tempuriu se ocupară cu destinele viitorului și cu îmbunătățirea sortei lor ticăloase, deplorabile.

În India, pretotindene, pășescu ca spunători de norocu (fermecători), și adecă eserciază specialitatea Chiromantia (Profețirea sortei despre liniile din mână) /adecă chiar ca țigancele cortorărițe de pela noi. [p. 5]. [...]

Spusele lor, adevărate ori fabule – cumcă ei suntu peregrini creștini alungați din Egipt (ceva din secta Coptilor) au făcutu o întipărire simpatică și din asta causă au fost primit cu milă atâtu în Parisu câtu ori și unde mergeau și spuneau creștinilor astă fabulă.

Se dice că chiar și papa din Roma primi dela ei această plângere, er după ce acela-i credu, ei pretinsară dela elu pașaporte de legitimare și cărți recomandatorie, ce și primiră căci sfântul părinte recomanda principiloru creștini pre acesti nemernici, spre a pote percurge prin țierile loru neînpedecați și nesuperați până când vor espira anii de peregrinare, ce-i cere dela ei ceriul spre pocăire, o pocăirea aceasta, care trebue sa o facă, deorece strămosii loru nu se îndurară se dea pâne și apă santei Maria și pruncului Isusu când a fugitu la Egiptu de frica lui Irodu.

Toate acestea, ca și curiositatea, ce o produceau ori unde se aretau, le înlesniră țiganilor lățirea printre creștini.

După ce priviră oameni mai de aproape în fața acestoru peregrini „penitențari, care la începutu erau primiți cu compătimire, vezură ca-i trădează fața; din fața lor adecă conchideau la o anima neagră ca și fața, și de locu gâciră aplicarea spre furturi și tot soiul de păcate și fapte neier-tate și vedînd că nici idee de vreo religiune nu au și au schimbatu cu totul părerea despre ei. [p. 8].

[...]

Unii susțineau că ar fi cainist, fii din fiii fratelui – ucigașului Cainu, cari dela zilele facerei, urmăriți de pedeapsa blăstămului strămosului loru, trebue să vagabundeze în lume până la sfârșitul veacurilor. Alții diceau că sunt următorii lui Ham, fiulul lui Noe, care râse de tatăl seu ce zacea beutu în cortu după descoperirea vinului, și spre pedeapsa lu blestama ca din neamulu lui se se nască țiganii, se s-a și întâmplatu. Unii mai numeau pe Țigani și „fii diavolului” deoarece numele lor de Gatanos ar corespunde cu Shatan (sau Satan) dedusu din arăbeșce. În urmă fură numiți Tiganii, seau Țigani din Gauni (Gaurer = feptuitorii tuturor hoțiilor și furturilor). [p. 9]

[...]

Nici un poporu din Europa nu e atâtu de nepăsătoriu facia cu religiunie ca țiganulu; lui i e egale oricare. Țiganulu jură între Turci pe Coran, iar în țerile creștine sărută crucea și jură pe evanghelia. În fiecare satu, unde intră, ținu religiunea săteniloru, între catolici suntu catolici, între luterani – luterani, între ortodocși – ortodocși etc. numai țigani de legea lui Moise nu am cetitu că s-ar afla undeva. Loru deci li suntu egale învețieturile lui Mohamedu ca și a lui Chistosu, întocmirile papei ca și catechismul lui Luther, de aceea evlavioșii Holandezii numescu forte potrivitu cu naționalulu nume de „păgâni” deorece nu țin stricte nicio lege! Iar românulu, cându dice Țiganu a disu totu ce caracteriza

pe omulu fără lege și caracteru d.e. acela-i mai țiganu de câtu țiganii!
Seau:nu fi chiar Țiganu!

Fiindcă la ei nu aflămu nicio urmă de mituri păgâne, de unde se va vedea că-și ocupa gândulu cu lucruri supra sensuale; ér miturile și basmele relative la ei suntu productulu altoru popoare, deoarece în sufletulu loru de abia potu strebate puțină sperare la o viață de dincolo, astfeliu toată înclinarea loru cătră celea sensibile e nedescriptibilă și frica de finitulu acestei vieți cu multu mai mare ca a altoru nenorociti, persecutați, apăsați, cari privescu moartea ca pre rescumperătoriulu loru. [p. 60]

[...]

Cu totulu altcum sta lucrulu cu fiii Hindostanului. Țiganii nu avură nici diei,[zei] nicio dogmă, nici obiceiuri, nici istoria, nici tradițiuni, nici țieră, ba mai nici chiar superstițiuni proprii, căci și deosebitele superstițiuni de ale altoru popore, cari și le apropiară, și le însușiră atât de lesne, pre câtu de lesne le și lepăda. Nu au nici portu naționalu, nici unu soiu de botezu seau așa ceva semnu deosebitu. [p.66]

Sursa: [Autor] Ioan Pop – Reteganul, [Titlu] *Țiganii. Schiția istorică. Lucrată pentru petrecere după mai mulți autori* Joanu Popu Reteganulu, Editura Autorului, Tipografia Seminarului Greco Catolic, Blasiu 1886. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Autorul fragmentelor selectate este Ioan Pop Reteganu (1853–1905) [1]. Acesta a fost profesor, prozator, publicist și folclorist format în școlile greco – catolice. După ce și-a încheiat educația formală, Pop Reteganul a activat ca profesor în același sistem de învățământ confesional pe care l-a absolvit. A fost un colecționar dedicat de folclor și a diseminat materialele colectate prin intermediul a numeroase tipărituri în limba română din Transilvania și din Regatul României moderne. Cariera sa didactică (1873–1892) l-a dus în diferite regiuni ale Transilvaniei și acesta a folosit ocazia de a colecta materiale folclorice, în mare parte din tradițiile românești. A fost editor al publicațiilor culturale și al ziarelor de masă pentru care a scris și articole legate de istoria educației. În calitate de secretar al societății culturale ASTRA (1893–1896). [2] a publicat și distribuit materialele culese prin intermediul edițiilor în format ieftin accesibile cititorilor de rând.

Sinteza semnată de Pop – Reteganu despre poporul rom este o compilație din lucrările a diverși autori de limbă germană și română (ex.

J. G. Kohl, G. Dierk, M. Stănescu, A. Bergner). Pe lângă partea sa istorică, lucrarea cuprinde și texte anecdotice fictive în proză sau versuri. Prin referințele sale la religia și religiozitatea romilor, autorul a susținut atitudinile preconcepute ale actorilor religioși din culturile europene, inclusiv cele împărtășite de către reprezentanții confesiunilor adoptate de etnicii români.

Lucrarea sa demonstrează că reprezentanții seculari și ecleziastici ai culturilor europene au manifestat, de regulă, o atitudine suspicioasă față de romi. În pasajele selectate extrase din volumul publicat în 1885 la o editură greco-catolică, Pop-Reteganu a compilat o varietate de narațiuni influente vizitate pe scară largă și pe termen lung de diverși autori. Asemeni autorilor ale căror scrieri i-au fost surse de inspirație, Pop-Reteganu a urmat linia tradițională de argumentație, urmată vreme de secole, pentru a elucida motivul excluderii romilor din diferite comunități de credință.

Autorul debuta prin a sublinia condiția de impuritate simbolică a romilor în societatea indiană. Apoi, el stăruia asupra mitului pelerinajului care, în timp, s-a dovedit a fi o înșelătorie, deși, până la un punct, acesta a servit romilor pentru a se familiariza cu convingerile majorităților și pentru a exploata pietatea creștinilor de rând. Etichete precum cele de imitatori, distribuitori, compilatori și/sau exploatare ai unor credințe superstițioase au fost elemente care au stabilit, în mod infailibil, fie indiferentismul religios, fie, mai rău, chiar, păgânismul unui imaginat „generic rom”. Ele au reprezentat argumente utile în procese cum ar fi stigmatizarea și excluderea indivizilor identificați cu exonimul pejorativ de „țigani”.

La fel ca majoritatea elitelor românești și/sau a oamenilor de rând români din Transilvania lungului secolul al XIX-lea, Pop-Reteganu a considerat conceptul denotat religios de „lege românească” (Slavici, I. 1881, pp. 67–69; Mitu, S. 2001, pp. 250–253; Muresan, D. I., 2012, p. 146) a fi fost un concept cheie, intrumentalizabil în procesul de identificare colectivă. Referințele la religiozitatea romilor pe care Pop-Reteganu le-a preluat necritic din sursele utilizate, au legitimat proscrierea membrilor acestui grup etnic. Prin formulările simpliste și stigmatizante, romii generici au fost etichetați ca „oameni fără religie sau caracter” (Pop-Reteganu, I, 1885: 60). Pentru a sublinia deosebirea față de comunitățile de credință ale etnicilor români, romii din textul său erau portretizați, mai degrabă, ca păgâni, împărtășind un set de credințe care s-ar afla, în totală opoziție cu creștinii evlavioși care, presumptiv, împărtășeau

crediința în răscumpărarea păcatelor. Frica irațională în fața morții pe care mulți autori au ales să o avanseze ca fiind caracteristică romilor constituie, de asemenea, în narațiunea Pop-Reteganu, un argument puternic pentru a-i reprezenta pe romi ca ființe primitive pentru care dogmele de bază ale creștinismului nu aveau nici o semnificație. Astfel de linii de argumentare aparțin unei tradiții narative indigene care poate fi identificată în scrierile săsești din secolul al XVII-lea (Krauss, 2010, pp. 69–72; 74–77; Zăloagă, 2015, p. 151), ulterior, acestea fiind confirmate/amplificate de țiganologii de limba germană din Transilvania și din afara provinciei. Totuși, chiar dacă autori locali ardeleni, contemporani cu Pop-Reteganu, au fost fascinați de cultura romilor nomazi, publicațiile semnate de ei nu apar menționate în textul acestuia.

Pe de altă parte, materialele anecdotice ficționale în proză sau versuri, din a doua parte a cărții, ce fac referire la relația romilor cu clerul român, par să nu fie decât un alt set de argumente pentru a perpetua atitudinea de excludere. În esență, aceste texte prezintă scenarii ipotetice, imaginare pe care, de fapt, Pop-Reteganu le-a compilat din lucrările folcloristului Theodor Dimitrie Sperantia (1856–1929) sau din scrierile jurnalistului și poetului român contemporan George Coșbuc (1866–1918).

Textele compilate în volumul Pop-Reteganu subliniază faptul că, în pofida faptului că romii au fost timp de secole în contact cu grupurile normative creștine, înțelegerea lor cu privire la principiile de bază ale creștinismului continua să fie idiosincronică, dacă nu, în întregime eronată. În special, materialele fictive din partea a doua a lucrării puteau invita cititorii să-i privească pe romii generici ca întruchiparea unui *trickster* care prezenta abilități de a păcăli atât personaje diavolești, cât și pe cele sacre. Profilul ridiculizant și caricatural insinuează că orice încercare de catehizare ar fi fost, din capul locului, destinată eșecului, prin urmare, ignorarea îndelungată, din partea corpului clerical de orice confesiune, părea justificată.

În ciuda îmbrățișării acestui discurs, acțiunile aceluiași autor sunt destul de diferite atunci când vine vorba de angajamentul personal în sprijinirea romilor. În acest sens, merită menționat faptul că în 1886, la un an de la publicarea volumului discutat, Pop-Reteganu a susținut o campanie publică de colectare de bani pentru reconstrucția caselor incendiate ale romilor din Bazna [3] care erau arondați parohiei greco-catolice. În lista donatorilor, publicată ulterior, se pot identifica numele mai multor parohi. (Cf. „Înștiințare”, în *Tribuna*, Anul III, Nr. 98, 30 aprilie/12 mai 1886, p. 391) [4]. Prin această corelație între două

surse istorice distincte putem evidenția o neconformitate evidentă între două tipuri de informații cu privire la romi, cea care pretindea o valoare științifică și cea care avea un caracter informativ cu privire la activitatea diaconală de la nivel parochial.

Note:

[1] Detalii despre biografia și activitatea lui Ion Pop-Reteganul, vezi: Cireș, 1979, pp. 702–703; Raliade, 2013, pp. 116–124, Raliade, 1997, pp. 189–213).

[2] Rolul complex și acțiunile multivalente ale asociației culturale ASTRA au fost examinate de numeroși istorici români și străini care au subliniat profilul social al membrilor, implicarea politică și socială a asociației în sprijinul emancipării politice și culturale a românilor. (Cf. Pamfil, 1986; Török, 2015, pp. 156–162; Maior, 2022, pp. 93–140; Popovici, 2018, pp. 36–61).

[3] Bazna, Today in Sibiu County, Romania.

[4] „Înștiințare”, în *Tribuna* Anul III, Nr. 98, 30 Aprilie/12 Maiu 1886, p. 391.

Marian Zăloagă.

Document nr. 2. Paragrafe din lucrarea lui Octav G. Lecca publicată într-o serie dedicată popularizării informației în rândul românilor din Ardeal. Autorul explica motivele marginalității religioase a romilor în culturile europene, inclusiv în context românesc, și pune accent asupra legitimării unei seculare excluderi, atitudine împărtășită de către majoritatea prelaților și de către enoriașii neromi, indiferent de apartenența lor confesională. Se prezenta și programul statal inițiat de coroana Habsburgică, din care am selectat punctele referitoare la expectanța implicării actorilor religioși.

În Turcia, țișanii sunt în majoritate de religie musulmană; înainte, în timpul imperiului grec, desigur, erau creștini, dar cu cerințele timpului și-au schimbat religieuna, la care, drept vorbind, nu prea țin. [p. 25]
[...]

Limba acestui popor a variat în mod de mirat în decursul timpului și ar părea că vorbele nu aparțin unui și același dialect. Astfel ca proba iată începutul rugăciunii atât de cunoscute, „Tatăl nostru” în versiunea ei latină precum și 3 traduceri făcute în diferite timpuri în limba țișană*

(*nota subsol: După Die Zigeuner trad fr. de Grellman, pag. 313, 1810, luate la rândul lor de la țiganii din Ungaria) [p.34]

Religiunea

Are acest popor o religiune proprie? Nu.

Țiganii părăsind vechea patrie, au adus parte din moravurile și limba vechilor Indieni; însă despre religiune nicio urmă.

Dacă în țara unde s-au stabilit au găsit un cult priincios l-au adoptat, și nu-și fac nici un păcat a schimba religiunea după plac, afară bineînțeles, de cei stabili și care au rostul lor. Ginta lor s-ar putea clasa în cercul cel mare al celor numiti „păgâni” nu în sensul de ne-creștini, ci în sensul de ne-credincioși. Căci dacă n-ar găsi o religiune în țară unde s-au stabilit, nu s-ar sili câtuși de puțin a-și forma una, nepăsători cum sunt, mai ales în ce privește spiritul și credința.

Fapt întâmplat în Transilvania: Un copil de țigan murind, părinții lui cerură [pp. 36–37] autorităților voia să-l îngroape creștinește. Preotul întrebându-i dacă cred că copilul va reînvia în ziua de apoi, ei răspunseră: „Ciudată credință! Poate cineva să-și închipue că un cadavru nemișcat să-și reia o nouă viață și să reînvie! – După noi, aceasta nu s-ar putea întâmpla, după cum nu s-a putea cu calul pe care l-am jupuit acum câteva zile (Topelstin). Sunt sceptici, și orice învățătură religioasă nu-i mișcă, rămân indiferenți la toate. [p.37]

În Turcia, religiunea lor ie Mahomedanismul, în Serbia și România sunt ortodocși, în Transilvania și Ungaria sunt ortodocși, greco- catolici, romano – catolici, reformați etc.

Dacă însă o ceată ar trece din Turcia, în Serbia sau România, religia lor s-ar schimba odată cu locul; vor deveni ortodocși, adică creștini, și puțin le va păsa de noua religiune, după cum puțin le-a păsat de cea veche. Însă, în fond, majoritatea țiganilor n-are absolut nicio credință, și nicio dogmă nu i-a pătruns. Titlul de creștin le serva ca un lustru exterior. „Iei nu cunosc nici un principiu religios, cu toate că permit copiilor sa primească botezul”(Münster). Iei merg la biserica creștină, spun chear rugăciuni: „Pater noster Cinghani reitaren, sed recitnat vel lingua Hungarica, vel ejus nationis, in cujus sunt medio etc. (Otrokocsi). Pe seama acestei nestatornicii a lor în credință, există în poporul român anecdote și snoave de batjocură. [pp. 37–38]

Această lipsă de simțământ religios și moral contribuie mult la moravurile lor rele și nu le ridică cugetul cătră lucruri înalte.

„După cum părinții n-au primit nici-o instrucțiune sau educațiune morală, – zice un scriitor german – lasă în voia naturii și pe copii, fără

a le da cea mai mică închipuire de Dumnezeu și de morală; și cum trăesc fără a crede nimic, ei mor fără a se îngriji de ceea ce vor deveni după moarte”.

Exemplul citat mai sus ne probează cele zise. Mulți plecând de aici, că țiganii n-au avut vreo credință, îi pun după păgânii, chear după idolatrii, care cel puțin au un rudiment de credință, sau o credință superstițioasă.

Un scriitor, Toli, numărând diferitele religii adoptate de țigani zice: „alții sunt păgâni, sau, după cum se obișnuiește a se spune de ordinar, fără nicio religiune; căci n-au nici idoli”. Aceasta nu se vede decât la cei nomazi, statornicii confundându-se cu poporul în care trăesc, adoptă credințele și moravurile lui, deci mai mult sau mai puțin își au o religiune. [p. 38]

[...]

Căsătoria lor ie o icoană fidelă a moravurilor desfrânate pe care le au. Ea se face fără nicio regulă, fără ceremonie, și de cele mai multe ori, acest soi de concubinagiu se isprăvește cu bătea și isgonirea soției. Când li se naște vreun copil, îl botează după datinele creștinești, și apoi urmează un chef la care ia parte toată ceata.

După cum au trăit așa mor. Deși primește la moarte ajutorul religiunii ce profesează, țiganul nu moare cu dulcea speranță a vieții viitoare care mai mângâie pe cel ce părăsește lumea. Când un țigan și-a dat ultima suflare, tot câmpul sau laia începe să se jeluiască și să se vaiete, bocetele și țipetele de jale resună în aer. Înurmântarea se face fără mare ceremonia, și cu această ocazie țipetele încep din nou. Apoi totul se liniștește și fiecare își vede de treaba sa.

Când moare căpetenia tribului sau a cetei, lucrurile se petrec mai cu liniște, si la înurmântare toți păstrează o atitudine serioasă și tristă.

Idea sinuciderii ie neconcepută aproape printre țigani, care nicio dată nu-și ridică viața, la care, din cauza scepticismului or, țin foarte mult. [p. 52]

[...]

O caracteristică însemnată a țiganilor și în special a țiganelor, ieste meseria ce-și fac din ghicitorie sau ghioc. Aceste ghicitoare cutreeră satele și după privirea și cercetarea fie a mâinii, fie a feței, spun viitorul și multe lucruri, unele mai fantastice decât altele. Și poporul crede, ie înrădăcinată în iel credința despre adevărul acestor false profeții. Superstițiunile grosolane care ar trebui să dispară, subsistă și nu par deloc a scădea în mintea vulgului. Iei adaogă acestor talente de ghicitorie și puțința de a vindeca tot felul de boale, mai ales la animale, de a

găsi lucrurile furate, de a da diferite talismane, etc. În țara noastră ca și în Ungaria, țigancele vând mulțime de asemenea mici obiecte, servind ca talismane care pot să facă fericiți în toate pe cei ce le poartă. Găsim o ciudată asemănare între aceste obiceiuri ale țiganilor de azi și vrăjitoarele medievale, care se asemenea întrebuițau talismane sau „philtres” de tot felul. Însă diferența stă în timpuri și în populațiunea mai mult civilizată. [pp. 64–65]

[...]

Motiv de eliberare iera și atunci când o roabă țigancă făcea peste șase copii. Cocoana o avea în stimă și ea căpăta cartea de liberare din robie. În general roabele care făceau copii mulți ierau bine văzute de stăpâna și ierau mai bine tratate. Orice copil de rob se năștea, cocoana îl boteza creștinește pe cheltuiala iei, și mama primea în dar o haină, o vițea sau orice alt lucru, după avere. [p. 74]

[...]

În literatura noastră populară exista o mare mulțime de snoave și păcăleli atribuite țiganilor, săi în care iei joacă rolul principal. Astfel ie una din cele mai răspândite aceea cu țiganii care și-au mâncat biserica [...]. [p. 101]

[...]

„Elementul principal, zice Dr. Gaster, pe care-l stabilim ca fundamentul snoavei, ieste ca țiganii și-au mâncat biserica sau și-au mâncat credința schimbându-se obiectul la care se închinau, cu locul unde se închina. Astfel se explica și proverbul: „și-au mâncat credința” (Rev. de Ist. I, 469). [p. 102]

[...]

Dispozițiunile împăratului Iosif

[...]

4. să-i silească a frecventa cu stăruința biserica, mai ales Duminica și de sărbătoare, pentru a arăta prin această dispozițiunea lor la creștinism 5. să-i pue sub conducerea unui conducător spiritual, pentru a urma preceptele ce vor învăța.

Sursa: [Autor] Octav G. Lecca, [Titlu] *Istoria Țiganilor*, Caransebeș, Colecția Biblioteca Noastră, 1898.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Volumul publicat în 1898 în colecția destinată marelui public a tipografiei eparhiei de Caransebeș, era opera unui tânăr autor născut în Regatul României a cărui educație superioară s-a finalizat cu absolvirea studiilor de drept. Pe parcursul vieții, același autor a arătat interes pentru cercetarea genealogică, însă, chiar și în acest domeniu, care necesită acuratețe, se pare că fost tentat să apeleze la imaginația personală. Această observație solicită cercetătorilor să manifeste rezerve cu privire la atitudinea critică față de sursele din care s-a inspirat, indiferent de subiectele abordate de Lecca în alte câteva scrieri. Lecca a elaborat și studii antropologice în care a cercetat caracteristicile rasiale ale românilor și a redactat un dicționar de istorie, arheologie și geografie a României (Tomi Raluca, 2021, pp. 38–39).

Lucrarea în format de buzunar cuprinzând 116 pagini, dedicată romilor, poate fi privită ca o sinteză de popularizare în tradiția „antropologiei de birou” practică în lungul secol al XIX-lea. Rareori autorul menționează referințele bibliografice, cu toate acestea, ele pot fi ghicite din mențiunile limitate ale mai multor nume de autori care au scris anterior despre același subiect. Disparatele notele de subsol indică influența discursului notoriului Heinrich M. von Grellmann (1756–1804), a cărui carte Lecca o consultase într-o traducere franceză. Se pot identifica referințe la opera sasului ardelean Laurentius Toppeltinus (1641–1670) și unele trimiteri la o serie de autori de limbă română. Printre acestea regăsim numele istoricului Gheorghe Șincai (1754–1816), a lui Gheorghe Sion (1822–1892), Mihail Kogălniceanu (1817–1891), sau a autorilor de texte literare care au sprijinit abolirea sclaviei romilor ca Vasile Alecsandri (1821–1890) ori a autorului mai multor scrieri anecdotice cu personaje rome, transilvăneanul Petre Dulfu (1856–1853). La toate acestea, Lecca a adăugat texte de natură folclorică colectate de Moses Gaster (1856–1939), un specialist cu origini evreiești, care a adus importante contribuții la studiul literaturii populare românești.

Luând în considerare sursele literare utilizate, între care unele au reflectat perspectiva larg împărtășită în rândul oamenilor de rând din mediul rural românesc, ne putem face o idee despre ce stătea în spațele modului în care viața religioasă a romilor a fost tratată în paginile acestei cărți. Referințele la autorii români și străini, de obicei necritic încorporate în text, ilustreau o atitudine superficială a romilor în raport cu dogmele religioase, cu instituția bisericii și/sau cu virtuțile morale. În tradiția „studiilor țigănești” din secolul al XIX-lea, Lecca își deschidea

analiza vieții religioase a romilor cu ideea că aceasta a fost pur și simplu o adaptare la cultura, la mediile politice și confesionale ale regiunilor în care au sosit aceste grupuri. Fără echivoc, Lecca afirma că romii nu au propria lor religie, explicând termenul „păgân”, adesea aplicat acestora, ca fiind sinonim cu „necredincios”. Schimbarea repetată a afilierii religioase a fost considerată a fi o dovadă a incapacității romilor de a înțelege conceptul de păcat, care a fost central în învățăturile creștinismului. Acest defect ar explica modul de viață imoral atribuit adesea romilor generici care apar în scrierile autorilor aparținând tuturor culturilor europene. Ignorarea oricăror învățături religioase, înțelese în sens dogmatic, și adoptarea practicilor superstițioase ale grupurilor normative dintr-o anumită zonă, erau acuze deseori formulate la adresa romilor. Lecca nu opera nicio diferențiere subtilă și, în consecință, îi plasa pe romii în cea mai inferioară categorie de oameni așa-ziși primitivi, „după păgânii, chiar după idolatrii”. (Lecca 1898, p. 38). El menționa pe scurt că eforturile locale sau statale de a-i familiariza pe romi cu învățăturile bisericii au fost zadarnice, astfel, creditând (pre-)/judecata a românilor de rând care, în zicătorile lor populare, i-au ocărât pe romii fiindcă ar fi fost necredincioși. Printre numeroasele argumente disponibile, poate cel mai convingător a fost cel extras din literatura populară. Narațiunea conform căreia romii și-au compromis edificarea religioasă și absolvirea spirituală după ce și-au mâncat locul lor de închinare, e tratată ca o confirmare a infailibilei înțelepciuni populare. După cum s-a demonstrat deja, narațiuni etiologice de acest tip au fost transculturale, fiind depistabile în multe culturi din Europa Centrală. (Solms, 1998, pp. 91–106; Zăloagă, 2015, p. 162).

Ca și în cazul cărții redactate de Pop-Reteganu, scrierile extinse dedicate romilor în limba română, publicate în format de carte în Transilvania în secolul al XIX-lea au fost, în mare parte, compilații, la care autorii au adăugat literatură populară cu intenția implicită de a legitima excluderea romilor din comunitățile de credință. Motivele pentru evidenta atitudine exclusivistă s-au bazat pe presupusele sacrilegii ale strămoșilor romi. Este un fapt interesant că autorii de limbă română s-au dovedit mai receptivi la bibliografia de proveniență occidentală decât la cea locală, care a fost aproape în întregime ignorată, deși, la vremea respectivă, autori transilvăneni erau respectați în domeniul orientalizat al „studiilor țigănești” (Zăloagă, 2015, pp. 68, 74, 100, 112, 161).

Eseuri etnografice publicate în presa laică și religioasă, în calendare și în publicații anuale ale unor instituții ecleziastice sau școlare

Document nr. 3. Descrierea pozitivă a unui subgrup de romi și a opțiunilor lor religioase. Se insista asupra elementelor similare cu cele ale românilor ortodocși, în scopul de a evidenția nivelul de aculturație.

În părțile muntoase ale Transilvaniei locuite de Români se află un popor interesant, a cărui origine este încă puțin cunoscută, așa numiții Țigani românesci.

Natura poetică a acestei rase și simțul înăscut pentru arte, iubirea lucrurilor misterioase ca originea lor, o-a făcut să se retragă la munte, lângă pădurile umbroase unde fantasia lor află nuntremânt bogat și se inspiră de frumusețile naturii. — S'a scris mult, prea mult despre acest popor, înse pană acuma se pare că autorii au avut mai mult de scop să-î arate partea urită a caracterului, lenea, murdăria și altele. Căutând însă mai de aproape la viața lor cineva găsește în ei destulă destoinicie pentru cultură. Ei reprezintă mersul civilizațiunii în tote fazele sale. Din țigani nomadi, – țigani de lae – s'au format țigani cu locuințe statornice, care ce e drept și-au pierdut mult din originalitatea lor, însă în schimb au căpătat primele elemente ale culturii. E de observat cu deosebire influința civilisătoare a rasei latine asupra acestui popor. Oriunde se află Țigani printre Români, ei tind a se asimila cu conlocuitorii lor și acesta rasă atât de desprețuită, atât de batjocorită se arată meșteră în tote întreprinderile
[...]

Se vorbește de asemenea, că unii Țigani ar fi rămas încă păgâni, ar sacrifica soreluși și stelelor. Întru cât sunt adevărate aceste aserțiuni, nu scim. Credem înse a putea afirma că Țigani cu locuințe stabile printre Români au adoptat, împreună cu limba, și religiunea acestora. Ei sunt dară creștini și esersează cu mare zel practicele religioase.

Credem că va veni o vreme, în care acesta rasă se va contopi cu Românii conlocuitori și prin acest amestec va pierde partea rea a moralului seu păstrându-și înse gustul atât de minunat pentru arte!

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Țigani cu locuințe statornice în Transilvania”, în *Albina Carpaților*, An II, Nr. 28, 6 Octombrie 1878, p. 330. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul prezentat este important deoarece reprezintă o rară chestionare a abordării tradiționale, eminentamente derogatoare ca tonalitate, de a-i descrie pe etnicii romi în materiale tipărite de limba română publicate pe parcursul lungului secol al XIX-lea în paginile presei ardelen. Textul a apărut într-o publicație serială care avea caracter generalist, iar editorii nu au fost interesați de informațiile de factură cotidiană, preferând, mai degrabă, să acopere subiecte culturale. Această particularitate a publicației, care a cunoscut o scurtă durată de existență, poate explica disponibilitatea autorului anonim de a încerca să schimbe perspectiva asupra romilor. Deși nu foarte extins, articolul discută despre fenomenul aculturației romilor odată ce aceștia au ales să abandoneze viața nomadă, implicit a (auto-)marginalizării, și să se stabilească în proximitatea așezărilor transilvănene. Această mutație a fost formulată în așa fel încât să fie înțeleasă de către eventuali cititori ca o adevărată șansă pe care o aveau etnicii români de a se angaja într-o misiune civilizatoare în raport cu romii. Din punctul de vedere al vieții religioase, autorul alegea să pună la îndoială etichetarea romilor drept păgâni. El nu agreea ideea că viața religioasă a romilor ar consta doar dintr-o serie de credințe animiste și practici sincretiste. Deși nu trimitea la lucrări statistice care ar fi putut aduce dovezi mai exacte cu privire la afilierea romilor la confesiunile adoptate de etnicii români din Transilvania, autorul împărtășea credința în potențialul culturii române de a primeni/salva un grup etnic presupus primitiv și adesea condamnat din punct de vedere moral. În interpretarea sa, asimilarea romilor la cultura românească ar fi fost reciproc avantajoasă pentru ambele culturi. Putem intui că argumentul evoluționist și social-darwinist adoptat în acest text poate fi, de fapt, interpretat ca un răspuns la discursul de inferiorizare reiterat de culturile hegemonice care populau Transilvania (e.g. maghiarii și sașii) care susțineau că etnicii români și romii nu erau capabili să progreseze din punct de vedere moral și civilizațional. În scrierile epocii, cele două grupuri etnice au fost adesea comparate, iar acest discurs descalficant a fost, în bună măsură, internalizat de elitele române. Intelectualii români s-au străduit să se debaraseze de această stigmatizare realizată prin arbitrară asociere și, prin articole ca acesta, în care religiei românilor îi era alocată o funcție prime-nitoare, au putut încerca să contracareze un discurs discriminator care compromitea apartenența românilor la europenitate. (Mitu, 2013,

pp. 184–195; Mitu, 2012, pp. 74, 178, 190–198, 218, 238; Duțu, 1999, pp. 162–166).

Marian Zăloagă

Document nr. 4. Articol în care se solicita un răspuns la pericolul atribuit nomadismului unor grupuri de romi. Prezența acestora era interpretată ca o dovadă a defazării culturale care, implicit, sporea sentimentul de insecuritate al comunităților sedentare și pretins evlavioase, așa cum se considerau români ardeleni.

Fiindu astăzi cestiune politice per eminentiam la ordinea dilei, vei gugeta, domnule redactoru, ca si acesta scriere va trata despre una din celle multe si variee plage politice ce copleșiescu poporele Orientului. Înse nu e asia. Nu despre o cestiune a politiceii nationale, ci depsre una ce atinge economia națională, mi-amu propusu a vorbi prin aceste pucine șiruri cu onorații lectori.

Despre țigani migratori, coda necivilizațiunei. Acestia suntu o adevarată turmă de locuste, una dintre cele mai crâncene plage ce isbescu în poporele resăritului, și așaia mai cu semă în poporul romănu. Autorul a subliniat că romii au beneficiat deja de influența pozitivă a culturii românești. În acest sens, autorul aprecia un nivel superior de incluziune din partea comunităților românești. În schimb, el a susținut că există dovezi că romii care s-au stabilit în apropierea comunităților românești au adoptat limba și religia grupurilor normative și că aceștia se dovedesc a fi credincioși dedicați.

[...]

Înaintea loru nimicu nu e sântu, pentru că ei nu cunoscu nici lege, nici credință.

Conjurâmu totu-odată însă și pre preoții și învețătorii noștrii, să lumineze poporul la totă ocasiunea bine venită, ca să nu creda și să nu se încreadă apucăturiloru acestoru țigani, mai alesu mueriloru acelora, cari amăgescu și înșielă pre câți și mai câți cu „darea loru de norocu” pentru o pâne, clisă, etc, căci nu e prostu celu celu ce mânca doua pâni, ci celu ce le dă pentru minciuni.

În prima linia însa aru fi și este detorinția guverneloru respective, a se îngriji, cu privire la asecurarea averei și a vieței cetățeniloru, ca aceste ființe primitive, prin civilizațiune, sau să poată intra in sînulu civiloru statului, seu deca aceasta, precum afirma unii, n-are fi cu putință, să-i țină departe de frontariile lui; căci totă acțiunea acestoru nefericiți nu e alta, decâtu fericirea loru a și-o pune în nefericirea altora.

Apoi milioanele, cari le desemna și guvernul nostru pentru înființarea școlilor neconfesionale, contrarie moralității naționalității, mai bine să le întrebuinteze spre îndreptarea și civilizarea acestor țigani migratori din țiera, căci prin acesta aru implini în adevăru o faptă perintească. („Federatiunea”).

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „O plagă a Orientului”, în *Telegraful Român*, Anul XX, Nr. 33, 23 Aprilie (5 Maiu) 1872, p. 131.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul a fost publicat, inițial, într-un organ de presă laic și republicat ulterior în cel mai important ziar ortodox transilvănean. Titlul este în perfectă armonie cu discursul orientalist care a fost frecvent prezent în scrierile referitoare la reprezentanții acestui grup etnic. Susținând superioritatea valorilor culturilor europene, autorii neromi au relatat despre romi ca fiind întruchipări a tot ceea ce era opus acestei civilizații (Cf. Saul 2007, *passim*; Mayall, 2004, pp. 122–129). Merită menționat faptul că, în timpul lungului secol al XIX-lea, românii s-au aflat într-o poziție intermediară care a avut consecințe asupra plasării lor pe harta geo-culturală simbolică a Europei (Cf. Djuvara, 2002; Wolff, 1994). Pentru a-și exprima pretenția de superioritate culturală, asociată cu rasa albă europeană, elitele românești s-au referit la romi într-un mod defăimător. În mod semnificativ, etnicii romi au fost cei mai numeroși în ținuturile populate de români, devenind astfel referințe predilecte în afirmarea identității culturale colective a românilor. Descrierea derogatorie nedisimulată a alterității romilor nu a fost efectuată numai prin intermediul cărților sau al lucrărilor enciclopedice, ci a fost frecvent vizitată în paginile presei scrise care a devenit larg răspândită și accesibilă. Ca o particularitate pe care trebuie să o evidențiem este faptul că culturile hegemonice din Transilvania obișnuiau să exagereze asocierea dintre etnicii români și romi și să o interpreteze ca pe un indiciu al primitivismului cultural al ambelor grupuri. (Davis, 2017, pp. 6–33). Drept răspuns, într-un efort de a invalida asociația peiorativă făcută de autorii din provincie sau din afara acesteia, scriitorii de etnie română ardeleni au adoptat un discurs derogatoriu față de romi, consonant cu cel utilizat de așa-ziii reprezentanți ai civilizației europene apusene. În pasajul pregătit pentru publicare, romii nomazi erau priviți ca o „pacoste” fapt ce dezvăluie apropierea de către autorii români a unui discurs al nesiguranței

în baza căreia romii au fost incriminați în conștiința publică, mai ales, în culturile din Europa centrală (Tittel, 2022, pp. 155–190). Persistența unui astfel de trop narativ în presa transilvăneană este demonstrată de articole cu un titlu și/sau un conținut aproape similar, depistabil și în presa de limbă germană din provincia cu cea mai numeroasă populație de romi din Monarhia Dualistă. (Zăloagă, 2015, pp. 103, 107, 219, 224). Pe de o parte, acest tip de discurs stabilea o relație între mobilitatea spațială și presupusa criminalitate atribuită acelor grupuri care au adoptat un stil de viață mobil. Pe de altă parte, pentru credincioșii de rând, o viață în mișcare era interpretată a fi o pedeapsă divină, iar studiul subgenului literar *Zigeunermärchen* a reliefat faptul că mobilitatea acestor etnici a fost văzută ca o consecință a presupuselor interacțiuni nevrednice a romilor cu Isus Hristos, în postura de infant, respectiv, de messenger dumnezeiesc răstignit (Solms, 1998, pp. 91–106).

În textul prezentat, anomia socială a romilor nomazi era accentuată de referințele religioase care au continuat să fie relevante pentru publicul român consumator al presei secolului al XIX-lea. În acest articol orice afiliere religioasă formală era negată. În calitate de producători de cunoaștere, în spiritul post-iluminismului, corpul clerical și colegii lor, profesorii din școlile confesionale, au fost încurajați să participe la edificarea maselor. Oamenii de rând neromi erau, de obicei, percepuți ca fiind ținte vulnerabile ale femeilor de etnie romă care exploatau cu abilitate superstiția acestora. Prin profeție și chiromanție, membrele acestor grupuri de romi primitivizate erau adesea blamate că exploatau credulitatea poporului. În special, românii care au venit, datorită periferializării lor în localitățile Transilvaniei, mai adesea în contact cu romii au fost considerați victime predilecte. Subtextual, subliniind că această categorie de romi „nu are nimic sacru, pentru că ei nu recunosc nici o lege sau credință”, autorul a sugera că nu era misiunea actorilor religioși din Transilvania să implementeze politicile dedicate romilor elaborate în regulamentele imperiale propuse de Maria Theresia și de fiul ei Iosif al II-lea. Tipul de argumentare adoptat, sugera că fiecare actor din multiculturalul Imperiu Dualist a avut de îndeplinit propria misiune socială. În timp ce clerul român trebuia să supravegheze comportamentul enoriașilor, atribuția statului rămânea aceea de a acționa conform unei agende paternaliste și de a găsi o soluție convenabilă la problemele sociale ridicate de, pretins nereligioasele, grupuri nomade de romi.

În același timp, autorul anonim al articolului de presă își exprima și o vedere politică ce depășea chestiunea romilor. El sugera că autoritățile

statului ar trebui să investească mai bine banii publici pentru a securiza societatea, și nu să submineze școlile confesionale și proiectele naționale prin dezvoltarea unui sistem educațional secular care nu va putea oricum să civilizeze/emancipeze pe romii. Această obiecție făcea aluzie la contextul mai larg în care a fost publicat textul, o perioadă în care românii de ambele confesiuni, ortodocși și greco – catolici, se străduiau să dezvolte rețeaua educațională și să ofere venituri decente cadrelor didactice (Retegan 1994, pp. 15, 20–21).

Marian Zălogă

Document nr. 5. Articol în care autorul distinge și ierarhiza subiectiv subgrupuri de romi în funcție de afinitatea lor religioasă și de asimilarea lingvistică și culturală. Privilegia pe cei care aleseră modelul cultural românesc, discreditând pe cei care optaseră pentru modelul cultural maghiar.

Tip original, deosebit în trăsurile sale de tipurile Europene. Cu o tratură de mai multe ori uriașe, el este îngâmfat de pletele sale negre, unduoase, lungi, pe cari în pasul său iute și legănat, le fâlfăie în vânt. Capul ținut, fruntea turtită înapoi, se începe deasupra nasului printr'o groasă dungă orizontală, încărcată de un întunecos stuf de sprâncene, care când se încrețesc, te înfioară rece. Dar aceea bărbie pătrată, deasupra căria se deschide o lungă gură, cu dinți mari și obliși, de-ți amintesc fără voie pe calmuci. Țiganul unguresc nu te privește în față niciodată, cu marii săi ochi, sărăciți de vine sângerate, și lucind în fundul capului, ca cărbunii aprinși. Fața lui scânată, și de culoarea bronzului, te supără prin umerii obrazului prea mult eșiți afară. Pe cât de limbut, de vesel, de copilăros, ursarul nostru, pe atât de tăcut, morcănos, și posac este țiganul unguresc; tace când îi vorbești, se uită pe sub sprâncene, și scutură din cap. Ursarul cântă voios, cu căciula pe diată, te cicălesce, te laudă, suferă orice batjocure, numai în seamă să-l bagi; cu căciula îndesată pe ochi, vorbind apăsător și puțin, pentru o glumă ungurescul se înfuriază, și te amenință, țărani îl urăsc, și se tem de dânsul. Au ceva sinistru în figura lor, și-ți deșteaptă un desgust, o repulsiune. Căldărarul și ciobotarul de preste frontieră, sunt groaza sătenilor. Aceste soiuri de țigani la beție te fac cu cuțitele; la ceartă din nimic, se fac între dânșii omoruri; mai toți sunt borfași, și cei mai sălbatici criminali sânt tot din aceștia. Viața lor e ca a triburilor selbatice din Patagonia. Trăesc în concubinagiu, de familie ca regulă socială, n'au idee; incestul, imoralitatea la ei nu

sânt înțelese; n'au nevoie de biserică la nascere, căci copii lor sânt nebotezați; ciobotarii, zavragii și căldărarii, rîd cu dispreț de evlavia cătră Dumnezeu a ursarilor. Violenți într'una, răsbunători preste măsură nu cruță pe nimeni în măria lor. Este un lucru fatal, dar dovedit de atâtea ori că, prin împregiurimile, unde tăbărăse ei, se întâmplă a se auzi de câte o tâlhărie cu omor, făcută de înfiorează lumea. Și cât de greu se prind aceștia de justiție!

Cu toată generositatea și nobleță românelui, cătră streini și venetici, cruzimile acelor țigani măcelari de oameni, umplând măsura răbdărei, măsuri radicale trebuiesc luate de guvern contra acestor bande de prade sălbatice. Țăranul.

Sursa: [Autor anonim], [Tiltu] „Țiganul unguresc”, în *Telegraful Român*, Anul XXXI, Nr. 138, 26 Noemvre/ 8 Decemvre 1883, p. 554.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul selectat a fost scris de către un jurnalist care folosea pseudonimul „Țăranul”, cel mai probabil cu intenția de a sugera că el exprima vocea românilor din Transilvania care, în mod covârșitor, au aparținut acestei categorii sociale. Articolul apărea în unul dintre cele mai citite ziare transilvănene de limba română, care a fost și organul oficial de presă al Bisericii Ortodoxe Române din această provincie. Autorul discuta despre identitatea hibridă a romilor care au ales să se asimileze culturii maghiare. Având în vedere renunțarea la o formă de identitate etno-culturală esențializată, atât de venerată în contextul discursului naționalismului romantic, autorul opta să sublinieze presupusele trăsături negative afișate de acești romi asimilați cultural. Autorul începea prin a comenta trăsăturile corporale care descriau un subiect primitivizat a cărui conformație craniană era corelată cu o atribuită lipsă a oricăror virtuți personale și/sau sociale. Se poate recunoaște influența frenologiei, o disciplină pseudo-științifică care a devenit populară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și care a reiterat existența ierarhiilor culturale și sociale între grupuri. „Studiile țigănești” nu au fost scutite de influența unor atari discursuri, pe cât de atractive pe atât de vătămătoare. De reținut că discursuri de acest tip au contribuit în mod suplimentar la exotizarea și/sau criminalizarea membrilor aparținând grupurilor de romi (Willems, 1997, pp. 39–42, 124, 222–223). De asemenea, chiar cercetarea transilvăneană întreprinsă de sașii din Transilvania

s-a dovedit, la un moment dat, receptivă față de astfel de paradigme (Zăloagă, 2015, pp. 112–113). Reaparitia sa în paginile presei arată că aceasta a avut un impact social mai amplu, nerămânând doar o ipoteză livrescă. Dimpotrivă a fost o narațiune răspândită de către jurnaliști în rândul cititorilor care au putut să o considere convingătoare în efortul de a-și explica alteritatea unei minorități lipsite de putere.

Lectura atentă a articolului ne arată că subgrupuri rome, cu un anumit profil ocupațional, ce erau predispuse maghiarizării erau plasate în contrast cu subcategoria ursarilor auto-asimilați care aleseseră să adopte elemente etno – confesionale aparținând culturii române. Primii erau percepuți ca întruchiparea tuturor abaterilor posibile în termeni de conduită religioasă și socială. Se pretindea că ei ar fi practicat inces-tul, concubinajul, că nu își botezau copiii, etc. În schimb, ultimii erau descriși ca fiind evlavioși și, prin urmare, disprețuiți, în mod nemeritat, de co-etnicii lor maghiarizați. Cercetări recente au demonstrat că romii „corciți” au putut să fie priviți cu suspiciune de către naționaliștii organiciști neromi care împărtășeau convingeri eugenice (Willems, 1997, p. 223; Chelcea, 1944, pp. 21, 46, 65, 85, 93, 98, 10; Făcăoaru, 1938, pp. 33–39). Cu toate acestea, la momentul în care articolul discutat era publicat, percepția romilor care au manifestat un tip de pioșenie similar cu acela al producătorilor de cunoaștere, i-a făcut admirabili, deoarece opțiunea și comportamentul lor religios au fost considerate apte să sugereze vitalitatea și atractivitatea culturii române. De cealaltă parte, grupurile care au ales să se asemene cultural cu etnicii maghiari au fost portretizate ca fiind nereligioase. Acest deficit religios atribuit romilor căpătă și un corelativ în registrul conduitei sociale. Astfel de subgrupuri de romi au fost percepute ca o amenințare societală, în special din perspectiva locuitorilor din mediul rural românesc cu care autorul articolului a încercat, în mod evident, să se identifice. Argumentul era că aceste grupuri mobile, comparate tacit cu necruțătoarele hoarde maghiare care sosiseră în Transilvania în Evul Mediu (Mitu, 2013, p. 348), puteau să provoace populațiilor sedentare sentimente mixte de repulsie și teamă. Articolul se încheia cu o solicitare adresată autorităților statului de a rezolva problema acestei subcategorii de etnici romi incriminați, în mod, cât se poate de explicit. În acest fel, intervenționismul disciplinator al actorilor religioși era dezavuat în totalitate, problema reprezentând, conform autorului, o chestiune de natură polițienească.

Marian Zăloagă

Document nr. 6. Succint text de presă care reproducea o versiune a rugăciunii „Tatăl nostru” în limba romilor.

A maro daddel, ko sinjal ande troten, osardo toveltro then so odoj, auke tovel tu uprodi, phuotaj damaro sako divikno, maro totadire pros-tin amare grihi dikt aman prostinas amare grihi kerdengi toj malomé andole mirebneskero daravibe toj muk amen ole erdevendjar. Amen.

Sursa: [Autor anonim]. [Titlu] „Variatăți. (Tatăl nostru în limba țigă-nească)”, în *Tribuna*, Anul III, Nr. 42, 20 Februarie / 4 Martie 1886, p. 167. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Practica traducerii rugăciunilor de bază în limba romilor a fost o întreprindere frecvent îmbrățișată de către filologi, mai mult sau mai puțin profesioniști, atunci când aceștia, în cariera lor multilaterală, au ales să exploreze fie și episodic și limba romilor (Willems, 1997, pp. 142, 149, 157, 162; Rotaru, 2018, p. 47). Materialul de față, colectat dintr-un ziar apărut la Sibiu, indică că o astfel de explorare filologică putea depăși limitele mediului academic, prin tipărirea sa într-un organ de presă generalist de largă răspândire. Editorii nu furnizau vreun indiciu cu privire la traducător sau la culegător, ceea ce sugerează că eșantionul exotic nu avea nevoie de comentarii suplimentare. Din punctul de vedere al editorului, rugăciunea era în măsură să ateste că romii de rând erau familiarizați cu elementele de bază ale cultului creștin, o observație înregistrată încă din secolul al XVIII-lea în presa germană, ce compila informații provenite din Transilvania (Zăloagă, 2015, p. 152).

Marian Zăloagă

Document nr. 7. Amplu articol cu vădite pretenții academice semnat de filologul Nicolau Putnoky.¹ Autorul adopta comparativismul lingvistic și

¹ Putnoky Miklós (1852–1935). Savant maghiar născut la București ca urmare a emigrării tatălui său după înfrângerea revoluției maghiare din 1849. A predat între anii 1876–1982 în gimnaziul de stat din Sibiu și a fost director al școlii de stat din Lugoj, a scris volume lexicografice și a tradus poezii românești cu tematică maghiară scrise de susținătorul aboliționismului romilor, Vasile Alecsandri. De asemenea, a colaborat la lucrarea lexicografică *Etimologicum Magnum Romaniae*. Date bio-biografice se găsesc în: Réthy, Andor-Váczy Leona, „Putnoky Miklós” in *Magyar irodalom románul. 1830–1970. Köllő Károly bevezető tanulmányával*. (București: Kriterion 1983), pp. 524–525;

introducea și elemente de factură empirică. În cuprinsul său se evalua autenticitatea unor versiuni ale rugăciunii „Tatăl nostru” și se discuta despre idiomul în care romi ardeleni consultați preferau să se roage.

Și lucruri mici pot ajunge la importanța mare, dacă au valoare istorică sau dacă atrag atenția oarecui barbatu de o stare mai înaltă sau apoi luarea aminte a lumii erudite.[...] Poate că ar fi trecut încă decenii, până cându limba țigănească cea lipsită de însemnătate ar fi ajuns în patriea noastră la recerșta cultivare literară, decât nu și-ar fi găsit un cultivatoriu precum e Alteti'a Sa c. et. r. Archiducele Iosifu², despre care putem dice cu dreptu cuvântu, că în dilele noastre cunosce și vorbește mai bine limb'a țigănească și că densulu e celu mai mare Cultivatoru literaru și Mecenatele ei.

E cunoscutu că dînsulu a scris o gramatică țigănească și o a substernutu Academiei literare maghiare în Budapesta, care în curendu va apărea pe speșele Archiducelui.

[...]

Studiulu limbei țigănești are o mai mare valoare hotărîtoare pentru romani ca pentru maghiari, pentru că țiganulu trăiește și a traitu într'o legătură cu multu mai strînsă cu poporalii de rîndu românii ca cu celu maghiară și asia a pututu împrumută unulu dela [62–63] celălaltu în mesură mai mare cuvintele trebuincioase pentru a de a da espresiune ideiloru.

Că literații romani nu și-au bătutu multu capulu până acuma pentru limb'a țigănească și dialectele ei

[...]

Astfelu stîndu lucrulu, credemu că nu facemu unu serviciu de prisos adaugîndu ceva la tiner'a literatură țigănească, și damu în următoarele „Tatălu Nostru” în limb'a română-țigănească și în limb'a spaniolă-țigănească.

Rațiu, I, „Putnok y Miklós” în Diakonovici, Corneliu, *Enciclopedia Română*, Vol. III (Sibiu: W. Krafft, 1904), p. 702.

² Principele Joseph Karl of Austria (1833–1905) lider militar, inițiator de acțiuni caritabile și mecenat. Autor de studii botanice precum și al unor materiale dedicate preistoriei. A fost pasionat de cultura și identitatea romilor, scriind lucrări lexicografice și demarând programe de sedentarizare ale unor grupuri. Poate cea mai valoroasă lucrare a sa este *József Főherczeg, Czigány Nyelvtan Románo Csibákero Sziklaribe*, Budapest Kiadja. A Magyar Tudományos Akadémia 1888 volum recenzat în cel mai longeviv jurnal de specialitate dedicat romilor. Vezi: Chakles G. Leland, „Review of the Archduke Josef's <Czigany Nyelvtan>,” în *Journal of the Gypsy Lore Society* I.1 (1888), pp. 48–49.

Nu stiu, de unde si din ce isvoru autenticu a luatu datele sale „Tribun’a“, ca se me convingu, am facutu o proba si amu gasitu, cum că în mare parte tiganii nici nu intielegu textulu citatu sub numerulu 3., pe carele ’lu comunicu aici.

Tatalu nostru țiganescu, după“ „cum m’am convinsu de multe ori, nu’lu sciu țiganii de pe la sate. Era interesantu discursulu urmatu cu unu țiganii din Avrigu³. Apropiându-me de elu si întrebându’lu „de unde esci? Din Avrigu, era respunsulu.

— Da scii a te ruga? — Da cum se nu sciu. — Si țiganesce? — Vedi bine. — Asia dar si Tatalu Nostru il scii țiganesce? — Na, al’a nu’lu sciu, ala ’lu sciu cum ilu scie si Ddieulu nostru.

— Asia dar cum ilu scie Ddieulu Nostru? — Apoi românesce! — Ai dreptate, am disu si fara nici unu resultatu m’am indepartatu.

Am ajunsu inse la resultatu indestulitoru prin unu inveti acelu tiganu, care dicea, ca fiindu copilasiu micu a rostitu Tatalu Nostru si țiganesce si daca poftescu mi’lu pune si pe hârtia. Textulu acesta urméza sub Nr. 1 si ne da dovedi clare pentru inrurirea limbei române asupra celei țiganesce.

Ludovicii Podhorsky⁴, literatu si membru alu Academiei literare magh. din Budapesta, care traiesce in Parisu facendu-se atentu de catra Ignatiu Veress⁵, directoru gimnasialu de stătu in Sibiiu, la Tatal Nostru țiganescu aparutu in „Tribun’a” [1886 Faur, Nr. 32.] a fostu asia de bunu de a trimisu textulu spaniolu-țiganescu, care l’a fostu câstigatu prin primariulu din Madridu in Hispani’a. Spre a compara damu textulu acesta sub Nr. 2. Românu-țiganescu.

³ Avrig, în județul Sibiu, azi în România.

⁴ Podhorszky Lajos/Ludwig Podhorszky (1815–1891), filolog maghiar, membru al academiei maghiare din anul 1858. Colaborator la prima revistă de literatură comparată din lume intitulată *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (1877–1888) editată la Cluj. La această publicație au colaborat figuri celebre Hugo von Meltzl, Sámuel Brassai, Anton Herrmann, Heinrich von Włislocki unii dintre aceștia dedicați cercetători ai culturii și limbii romilor. Dintre lucrările sale de autor menționăm: Ludwig Podhorszky, *Etymologisches Wörterbuch der Magyarischen Sprache genetisch aus Chinesischen Wurzeln und Stämmen*, (Paris, Maisonneuve et cie, 1877) și Ludwig Podhorszky, *Reisen- und höhlenleben mitten im Christentume. Hynde Etin*, (Clavdiopoli, etc., 1879).

⁵ Veress Ignác (1834–1914.) Filolog clasic și autor de monografii școlare, profesor la gimnaziul catolic din Sibiu. Autor al dicționarului *Magyar-latin kézisótár. Középtanodák számára. Uo. 1882. és 1883. (2. jav. kiadás: Latin-magyar és magyar-latin kézi szótár középiskolák számára. Uo. 1887–88. c. két kötetben)*.

1. Amaró dad, kai ilál ándo ceri, sfințini pe tro anáu. Avél thirí împărăția, te el thirí voia, sar ándo ceri, khideá ovi pre phú.

Amaró manró saore deséngro délé améngé adies. Te iertisár amaré gripe, sár iértini ovi amé amaré grijéngé. The ná niger amén ándo nasulipó, The vazde amén(ge) le nasuléstar. Amin.

Spaniolu-țiganescu.

2. Amaro dada, ote andré o Tarpe, majorificable șinele tun nao. Ahillele tun chim. Șinele querdi tun pegqui tal andré a jolili, sasta andré o Tarpe. Dina rnangue ertina amarias visabas, antiar sasta mu ertinamos á is sares, sos debisarelen amangue buchi.

Y na endeeles amangue andré o chungalo y clioro.

Tribun'a, 1886. II. Nro. 32.

3. Amaro daddel kai iljal ande troten, osardo toveltro, then so ódoi, anke tóvel tu oprodi, phuo tai. Amaró sarko divikno manro tota dire prostin amare grihi, dikt amen prostinas amare grihi kerdengi toj maloméno tele mirebneskero, daravi be toj inuk amen ole erdevendjar. Amin.

Luându numai cuvântulu celu dântâiu amaru in considerare, alu cărui intielesu e nostru, la privirea prima se vede, câ in toate trei tecsturi amare are intielesului nostru. Din bunavointi'a literatului susnumitu soimu si aceea, cumca in Tatalu Nostru hindostan, din care familia de limbi a purcesu si limb'a tiganâsca, suna cuventulu acesta cu aspiratiune, adeca: hainâre, precum si Abel, Aron suna Habel, Haron etc.

[...]

[63–64]

Ce e dreptu, in istori'a țiganiloru n'am făcut nici-unu studiu; dar' a priori se pote conchide, cum cu țiganii venindu din Asi'a in Europ'a s'au respanditu prin țierile sudice ale Asiei mici spre apusu, si este cu putinția, că au venit in atingere cu grecii și cu albanezii. N'am intențiunea se cercetezi! lucrulu mai de aproape, e cu tote acestea interesantu, cumcu ce privesce pronumele possessive amare, amaré, er' pronumele personale aflate in Tatăl Nostru țiganescu pr. amé, ámen, amén, amenge, nu numai samena cu cele din dialectulu doricu si edicu alu limbei eline, ba sunt chiaru identice. Aceasta e ceva mai multu decatu intemplanu.

[...]

Deosebiriile limbistice înse dau documentu destulu de claru despre aceea, câ limb'a tiganâsca de origine una, prin emigratiunea continua, prin timpii si prin mare influentia a multoru altori limbi, in ce modu s'a

schimbatu astadi intr'atâta, si cum ea s'a acomodatu insusiriloru limbiloru din tiar'a, in care au descalecatu tiganii. [p. 64].

Sursa: [Autor] Nicolau Putnoky, [Titlu] „Despre limba țigănească în raportu cu alte limbi”, în *Transilvania*, Anul XVIII, Nr. 7–8, 1–15 Aprilie 1887, pp. 62–64.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul de față a fost extras dintr-o publicație serială în limba română, care era revista oficială a asociației culturale ASTRA. Publicația serială a avut o îndelungă perioadă de apariție inaugurată cu anul 1868, iar pe parcursul existenței a publicat, de regulă, articole culturale și istorice (Nicolaescu, 2024, p. 74). Vastul articol era o replică la reproducerea unei versiuni a rugăciunii „Tatăl Nostru” în limba romani în paginile organului de presă generalist *Tribuna*. Autorul a abordat problema într-o manieră comparată și a ales să elaboreze paragrafe ample în care a subliniat calitățile literare ale limbii rome. Cu siguranță, lui Putnoky i s-a acordat un spațiu atât de vast și datorită faptului că a fost respectat pentru dicționarul româno-maghiar. Această lucrare lexicografică a fost un instrument util în rețeaua școlilor profesionale române, mai ales începând cu 1879 când, printr-un set de legi, a crescut presiunea politicilor de maghiarizare, impunându-se cadrelor didactice din școlile profesionale să țină tot mai multe cursuri în limba maghiară. (Hitchins, 1999, pp. 200–220). Spre deosebire de alte grupuri etnice din Monarhia Dualistă, pe parcursul lungului secol al XIX-lea, cultura romilor și-a păstrat caracterul oral, iar membrii grupului au arătat un interes minim pentru a-și tipări producțiile culturale. În această situație, producția de cunoaștere dedicată romilor s-a aflat, aproape în exclusivitate, în mâinile neromilor și a suferit efectele opticii orientaliste. Ample proiecte transnaționale care s-au ocupat exact de literatura romilor din Europa de Est au demonstrat cât de importantă poate fi această discuție în procesul afirmării identitare a romilor și cum această tradiție ar putea fi construită începând cu literatura religioasă, în special plecând de la acele texte elaborate și publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea în Ungaria. (Hajnáczky, 2021, pp. 129–158).

Autorul materialului selectat era familiar cu eforturile științifice și cu proiectele de traducere ale contemporanilor săi transilvăneni, țiganologii Anton Hermann (1851–1926) și Heinrich von Wlislöck

(1856–1907). În calitate de specialist în lexicologie, Putnoký s-a simțit îndreptățit să ridice obiecții la versiunea „Tatăl nostru” publicată anterior în ziarul *Tribuna*. În demersul său comparativist, el a arătat că textul tipărit fără niciun comentariu este un fals și a insistat asupra faptului că limba romilor este puternic influențată de idiomurile grupurilor etnice cu care subgrupurile de romii trăiau în contact. Același autor a susținut că influențele limbii române au fost mai substanțiale decât cele ale maghiarei. Pentru a-și argumenta punctul de vedere, el a comparat versiunile rugăciunii „Tatăl nostru” din dialectele româno – romani și spaniol – romani. Astfel, ajungea să își exprime îndoiala cu privire la autenticitatea textului publicat, cu un an înainte, în ziarul *Tribuna* și susținea că romii de rând, care trăiau în mediul rural nu au putut rosti această rugăciune de bază în limba romă. Putnoký a susținea că el însuși a abordat un locuitor rom din Avrig, o zonă rurală mixtă din punct de vedere etnic și confesional, aflată nu departe de Sibiu, care l-a informat pe curiosul filologul că știa cum să se roage. Cu toate acestea, el nu era apt să spună rugăciunea în romani, ci numai în limba română. Trecând dincolo de complicata demonstrație filologică, textul selectat este în măsură să sublinieze că, deși actorii religioși români nu au manifestat o preocupare pentru evanghelizarea romilor și nu au avut un program instituțional de catehizare adaptat pentru a se răspunde particularităților culturale ale acestui grup etnic, populația sedentară a romilor marginalizați se comportau asemeni credincioșilor români de rând. Acest tip de informație, apărută datorită unei controverse, filologice poate dezvălui că aculturația a funcționat în pofida dezvoltării paralele a unei bogate literaturi populare cu accente negative care a subliniat anomia religioasă a romilor.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 8 & nr. 9. Eseuri publicate în jurnale ardelenne cu privire la originea romilor, subiect explorat pe parcursul lungului secol al XIX-lea pe filiera cercetării lingvistice. Se evidențiază contribuția unor țiganiologi apuseni care au participat la colectarea dialectelor rome și care s-au dedicat și traducerii unor texte religioase creștine în speranța de a face mesajul biblic accesibil romilor.

Țiganiile sunt un popor care și-a avut legănaul pe marginile râului Indu. Ei au fost goniiți din țara lor prin revoluții politice și persecuții religioase, au trecut în Egipt și Asia mică, de unde au trecut în Europa către

finele secolului al XIV-lea, și aședându-se pe lângă Dunăre, (parte în România, parte în Bulgaria), au început a se răspândi în totă Europa. Astădii se găsesc mai în toate părțile sub diferite nume: așa, în Franca sub nume de Egipteni sau Boemeni; în Englitera sub numele Gypsies; în Italia, Zingari, în Ispania Gitansi, etc. În toate țările pe unde să află sunt în stare de vagabundi.

Limba lor e o derivația a limbii sanscrite, ceea ce învederază, că sunt popoare orientale; ei au străbătut Europa în toate direcțiunile, mai totdeauna fără a să stabili într'un loc, s'au amestecat cu toate națiunile fără a să contopi cu ele, foarte puțini dintr'enșii s'au apropiat de orașe și sate, ca ferari și lăutari, restul în majoritate sunt și astădi nomadi locuind sub corturi, purtau duși copii în desagi, pe cai și măgari, ocupându-se mai mult cu cerșitul și cu hoții, proști în aparență, dar foarte deștepți și întreprindători la hoții. Acesta națiune, misteriosă și nomadă, a resisat cu multă tăria civilizațiunei moderne, care l-a încungiurat fără a-i pătrunde; nici timpul nici contactul, nu a putut influența nimic asupra lor. Au rămas tot așa primitivi cum au venit, ei nu să însoră decât între ei, conservându-și obiceiurile și având religiunea lor proprie, căci de altfel sunt creștini numai după nume.

Un engles, George Barraow⁶, membru al societăței biblice din Londra, a trăit între Gypsies (țigani) din Englitera mai mulți ani, a învățat limba lor, și s'a încercat a răspândi biblia printre ei, a tradus în limba lor evangelia lui Luca, a tipărit'o într'un mic și frumos format; îndată ce le-a

⁶ George Henry Borrow (1803–1881). A fost autor de lucrări literare și de jurnale de călătorie. Deși a studiat dreptul, a fost un pasionat al studiului limbilor. Ca lingvist a lucrat în serviciul *British and Foreign Bible Society*. A fost atras de populația romă cu care a interacționat în vizitele sale din Rusia țaristă și apoi cu grupurile din Spania, unde a activat ca misionar. Aceste experiențe personale au lăsat urme adânci în scrisul său. Reprezentative sunt operele *The Zincali: or an account of the Gypsies of Spain* (1841) respectiv *The Bible in Spain* (1843). Alte lucrări ca *Lavengro* (1851) și *The Romany Rye* (1857) semnate de același autor au avut un caracter hibrid, intercalând elemente de ficțiune cu cele documentaristice. În 1839 a tradus Evanghelia după Luca în limbile romani și în bască, lucru ce confirmă predispoziția sa misionară. Sper finalul vieții a scris, *Romano Lavo-Lil, A wordbook of the Anglo-Romany dialect* (1874) o lucrare bazată pe datele adunate ca urmare a contactelor personale cu populația de Romanichel din taberele din Wandsworth și Battersea. A ajuns și în Ardeal și în Principatele Danubiene unde a arătat interes filologic pentru grupurile de romi, chiar dacă ulterior a fost acuzat că în abordarea sa a operat fantezist. Lucrările lui Borrow, deși contestate, au avut un ecou imediat în epocă, scrierile sale influențând opera altor autori care au inserat în lucrări de diverse genuri (e.g. jurnale de călătorie sau opere de ficțiune) referințe la diverse grupuri de romi.

dat'o, ei s'au gândit, că acăstă carte sfântă îi va ajuta la hoții, de aceea au început a o considera ca un talisman, o luau în buzunare totdeauna, când mergeau să facă vr'o hoție, seu vre-un omor.

În România după emanciparea Țiganilor, s'au încercat mulți proprietari a i localiza prin sate, unde ședeau iarna, dar cum venea primăvara, ei își luau cortul și copii plecând cu cățel, cu purcel cu tot. S'au încercat de-aseenea a-i deprinde cu munca câmpului, dar n'au reușit, căci dacă îi punea la cultura porumbului, ei apărau sămânța de porumb, astfel că nu mai răsărea; dacă îi punea la sapa porumbului, tăiau rădăcinile porumbului tînăr pe sub pământ, și a doua zi sau a treia zi tot porumbul săpat de ei să usca. Le place mult să ducă o viață leneșă, în genere sunt murdari și au un traiu miserabil. Bineînțeles, că aci vorbim de Țiganii nomadi, nu de țiganii de vatră, cari au locuință stabilă prin sate, ba unii și prin orașe. (Am. Tiner.).

Surse: [Autor anonim] [Titlu] „Originea Țiganilor”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, Nr. 279, 17/ 29 Decemvre 1895, p. 6; Articol republicat în *Telegraful Român*, Anul XLIII, Nr. 139, 19/31 Decembre 1895, p. 555.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul prezentat a fost publicat inițial în cel mai vechi ziar politic românesc din Transilvania, publicație care a încercat să reprezinte, în mod echidistant, interesele tuturor românilor din Transilvania. În general, editorii au păstrat o poziție neutră față de rivalitățile confesionale dintre credincioșii greco-catolici și cei ortodocși. Influential ziar a publicat, în mod obișnuit, lucrări cu conținut etnografic, istoric și cultural. Datorită prezenței lor semnificative în provincie, identitatea romilor nu a putut trece neobservată. Din când în când, menționarea acestora a fost relevantă în dezbaterile publice despre auto-identitatea colectivă a românilor (Mitu, 2001, pp. 75–79). Interesul a fost motivat și de faptul că, pentru o lungă perioadă de timp, românii din Transilvania au fost comparați cu romii de către reprezentanții grupurilor hegemonice din punct de vedere politic. În perioada modernă, acest discurs cultural a servit agendelor politice menite să mențină ierarhiile premoderne favorabile etnicilor maghiari, secui și sași din Transilvania, dezavantajând pe români precum și alte grupuri etnice printre care și pe cele rome.

La finele lungului secol al XIX-lea, nu numai savanții, ci și publicul larg nu mai aveau îndoieli că romii proveneau din India. Originile indiene ale romilor au devenit indiscutabile, iar interesul pentru acest subiect poate să fie lesne legat de ceea ce s-a numit indomania europeană. (Cf. McGetchin, 2009). În consecință, articolele publicate în mass media scrisă au înfățișat hetero-identitatea romilor în termenii ne-europenității acestora. Cu toate acestea, atari dovezi științifice nu au reușit să sporească prestigiul simbolic al grupurilor de romi, deoarece au existat numeroase ipoteze cu privire la motivele care ar fi condus la migrația lor din patria de origine. Printre acestea, au fost avansate unele speculații care implicau motivații de ordin religios. Textul selectat menționează vag aceste motive, însă, arată că grupurile nomade de romi dispersate în tot cuprinsul Europei au reușit să evite asimilarea datorită stilului lor de viață mobil. Numai că această trăsătură culturală nu a fost apreciată ca o trăsătură demnă de admirat, deoarece, vreme de secole europenii au considerat stilul de viață nomad ca fiind expresia anomiei sociale. Practica endogamiei, conservarea obiceiurilor și a religiei, afilierea formală la denominațiunile creștine erau considerate de autorul articolului ca parte a unei strategii de auto-excludere care a permis romilor să-și păstreze profilul cultural și să se sustragă procesului modernizării, în acest fel rămânând exoticii/primitivii de acasă.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea un curent de reanimare a activităților misionare a început să vizeze și grupurile, de regulă, neglijate de campaniile de creștinare precedente. Printre acestea, se puteau număra și grupurile de romi. Materialul publicat în ziarul de limbă română de la Brașov relevă faptul că publicul larg era informat despre activitățile misionare ale țiganologului George Borrow (1803–1881) care, din curiozitate științifică, vizitase și Transilvania (Willems, 1997, p. 162). Cu toate acestea, jurnalistul român a ales să sublinieze că eforturile depuse pentru traducerea cărților din Noul Testament în limba romă și puse la dispoziție în format mic și necostisitor, au fost utilizate de beneficiari într-un mod cu totul diferit de cel anticipat de facilitatori. Conform autorului nerom, romii au compromis scopul primar al unei astfel de tipărituri, care nu a ajuns să fie lecturată, prin urmare, neavând efecte edificatoare spiritual și transformatoare din punct de vedere moral. Autorul articolului de presă susținea chiar că aceste tipărituri au fost utilizate în circumstanțe asociate unor activități infracționale, o observație aptă să accentueze credințele superstițioase și necreștine ale grupurilor nomade de romi care, aparent, aveau propriul lor sistem

religios. Altfel spus, amestecul de elemente preluate din creștinism cu credințele rome ar fi condus la fenomenul de bricolaj cultural (Bănică, 2021, p. 429). Negăsind necesar să fie foarte precis, jurnalistul de limbă română generaliza, afirmând că până și cele mai nobile intenții motivate de pornirile religioase ale entităților terțe au fost sortite eșecului. Prin urmare, el justifica indirect lipsa unei implicări pastorale susținute față de romi din partea instituțiilor ecleziastice transilvănene, indiferent de denomi-națiunea acestora. Faptul că ziarul ortodox „Telegraful Român” din Sibiu a republicat același text, la două zile distanță, poate indica faptul că prelații ortodocși, care colaborau îndeaproape cu echipa editorială a acestei publicații periodice, a considerat util să reitereze ideea inutilității traducerii textelor sacre în limba romani. Se poate concluziona că acest articol este în măsură să dezvăluie o atitudine conservatoare și indiferentă din punct de vedere cultural pe care actorii religioși români din Transilvania au adoptat-o în relația cu romii și că o atare poziționare a avut sprijinul formatorilor de opinie publică seculară, așa cum au fost jurnaliștii.

Marian Zăloagă

Document nr. 10. Articol succint care reiterea exotismul culturii romilor nomazi prin prezentarea unor manifestări ritualice.

O revistă etnografică a publicat de curând câteva știri despre obiceiurile ciudate ale țigănilor nomazi. Intre altele scrie următoarele: Rolul da căpetenia, la încheerea unei căsătorii între faraoni, îl joacă o coadă de mătură. Când tinera păreche pornește la cununie, are să treacă peste o coadă de mătură, pusă în calea lor. Obiceiul se exprimă în mai multe chipuri. Țigăanii adecă zic, că mijlocul acesta alungă totdeauna duhurile necurate. Alții cred, că dacă tinera păreche trece peste coadă de mătură, prin aceasta este scutită de puterea făcăturilor și a vrăjilor. Se mai zise, că nevasta de țigan, dacă trece peste o coadă de mătură, va avea mulți copii. Sunt însă și de aceia, cari afirmă tocmai contrarul, zicând că omul care trece peste o coadă de mătură, va da de mere supărare.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Etnografie”, în *Telegraful Român*, Anul LX, Nr. 54, 24 Maiu/ 6 Iunie 1912, p. 219.

Preștit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Scurta notă etnografică publicată în organul oficial de presă al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania era un sinopsis al unui articol publicat într-o revistă științifică neprecizată care a dezbătut despre particularitățile romilor în chestiuni de factură religioasă. Articolul se axa pe romii nomazi și pe ritualurile de trecere ale acestora, presupunându-se că acestea erau efectuate fără participarea vreunui reprezentant al actorilor ecleziastici locali sau regionali. Autorul a ales să sublinieze caracterul superstițios al acestor ceremonii celebrate de către liderul trupei nomade. Editori au considerat interesant să publice un asemenea articol, deoarece prin intermediul științei puteau reliefa și alteritatea religioasă romilor locali. Prin conținutul său, articolul contrazicea cercetarea etnografică efectuată de renumitul savant țiganolog Heinrich von Wlislocki, care a afirmat, în mai multe tratate, că devenise un obicei ca o ceremonie religioasă nupțială să fie oficiată de către un preot ortodox dinaintea bisericii (Wlislocki, 1890, p. 186). Această mențiune repetată în mai multe eseuri, insinua un anumit grad de incluziune arătat de un actor religios provincial în raport cu romii nomazi, reprezentanții ai celei mai exotice forme de alteritate etno-culturală. Opțiunea de a publica acest fragment nu era motivată în vreun fel de către jurnalistul anonim. Cu toate acestea, se poate presupune că intenția sa era să sublinieze absența afilierii formale a romilor nomazi la orice denominațiune religioasă locală. În același timp, nota sugera că cosmologia romilor nomazi a rămas de-a lungul secolelor în opoziție cu dogmele și practicile creștine, fiind marcată, în primul rând, de frica de spiritele rele și manifestându-se doar prin ritualuri protectoare ce aveau multiple scopuri și conotații simbolice. Spre deosebire de țiganologi care au fost fascinați de spiritualitatea romilor nomazi, și i-au preceput ca fiind păstrători ai unor credințe ancestrale (Zăloagă, 2015, pp. 120–126), acest tip de observații etnografice, tipărite într-un ziar patronat de o instituție ecleziastică, par susceptibile de a fi fost justificări indirecte pentru păstrarea distanței față de un presupus grup decăzut moral și calificat drept superstițios.

Marian Zăloagă

Căsătorii, relații de concubinaj, divorțuri ale romilor

Documentele nr. 11 & nr. 12. Ordine interne specifice practicilor instituțiilor religioase, publicate în spațiul public, cu privire la desfacerea unor căsătorii dintre romi din spațiul transilvănean.

a. Iustina Ilie Ilie neorustica din Magerasiu, în districtulu Brasiovului, carea de doi ani a parasitu pre barbatulu ei Nicolau Necula, fara a se putea eruă ubicatiunea ei — prin acést'a se citéza a se presentâ înaintea subsemnatului scaunu protopopescu în terminu de unu anu si o di, căci la din contra procesulu divortialu intentatu asupr'a-i se va pertractâ si decide si în absentî'a ei.

Brasiovu în 13 Februaru 1876.

Scaunulu protopopescu gr. or. alu II alu Brasiovului.

Iounu Petricu, protopresbit.

b. Ann'a Bibu legiuit'a soția a lui Petru Sosimu Faraonu, amendoi din Fofeldea, carea acusi de trei ani si-a parasitu pe legiuitulu ei sotiu de casătoria, fara a se sci locul ubicatiunei ei; se citéza prin acéstea ca în terminu de unu anu si o di sa se prisenteze la scaunulu presbiterale mai josu subscrisu, caci la din contra procesulu divortialu incaminatu de sotiulu ei se va pertracta si decide si în absentî'a ei.

Nocrichiu, 28 Aprile 1877.

Oficiulu p presbiter, gr. or. alu Nocrichiu Cincu-mare.

G. Maieru, adm. ppescu.

Surse: **a.** [Autor] Iounu Petricu, [Titlu] „Edictu”, în *Telegraful Român*, Anul XXV, Nr. 33, 25 Aprilie/ 7 Maiu 1876, p.132; **b.** [Autor] G. Maieru, [Titlu] „Edictu Nr. 118/1877”, în *Telegraful Român*, Anul XXV, Nr. 35, 5/ 17 Maiu 1877, p. 142.

Preșărite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Notele publicate de principalul ziar ortodox de limbă română din Transilvania sunt importante pentru că indică faptul că romii sedentari erau căsătoriți de preoții ortodocși și specifică că doar autoritățile care au oficiat și au înregistrat evenimentul în registrele parohiale se considerau îndreptățite să dizolve relația maritală. Prin publicarea unor astfel de documente oficiale în presă, clericii au încercat, indirect, să

transmită că au rămas dedicați monitorizării comportamentului conformist al enoriașilor lor, inclusiv al celui al etnicilor romi, care beneficiaseră de binecuvântarea lor preoțească. Este important să evidențiem utilizarea alternativă a exonimelor „neorustic” și „faraonu” care pot dezvălui două atitudini diferite față de romi, indicând jocul dintre incluziune și excluziune. Primul exonim a fost promovat de împărații reformatorii iluminați în speranța reducerii stigmatizării sociale (Steiner, 2023, p.141), în timp ce al doilea, era, de fapt, o insultă etnică (Zăloagă, 2011b, pp. 31–60) cu origini medievale care reitera alteritatea romilor în raport cu europenii sau așa-numiții oameni civilizați.

Articolul confirmă, de asemenea, că în Transilvania actorii religioși au fost responsabili de procedurile oficiale legate de căsătorie până în 1894, când a intrat în vigoare legea căsătoriei civile (Nagy, 2014, pp. 230–261) ce a făcut din această chestiune o prerogativă a statului. Până în 1894, jurisdicția ecleziastică a fost de necontestat, ceea ce explică publicarea unor astfel de edicte în paginile presei ortodoxe transilvănene din anii 1870. Privind lucrurile din punct de vedere retrospectiv, astfel de anunțuri de factură birocratică formulate de reprezentanții structurilor ecleziastice relevă că romii au fost incluși, în mod oficial, în comunitățile locale de credință, beneficiind de ritualurile bisericești. Cu toate acestea, ne este imposibil să ne pronunțăm cu privire la nivelul de catehizare, de obicei, solicitat partenerilor înainte de celebrarea ceremoniei nuptiale. Devenise o chestiune de rutină ca, înainte de a se căsători, credincioșii ortodocși să dovedească o minimă instrucție religioasă (Argeșanu, 1996, p. 376). Totodată, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reglementările emise de Maria Theresia au condiționat căsătoriile romilor prin demonstrarea unei educații religioase similară cu cea a neromilor (Szabó, 1991, pp. 71–75).

Marian Zăloagă

Document nr. 13. Pasaje dintr-un text publicat serial despre istoria românilor dintr-o localitate dominată de etnici sași. În ele se rețin și date legate de comportamentul marital, mai mult sau mai puțin conformist, al diferitelor etnii conlocuitoare, inclusiv, informații despre cel atribuit romilor.

[...]

În viața publică, Românii cu conlocuitorii Sași trăescu în pace și se ajutorează unii pe alții. Românii cu lucruri și Sașii cu altele, de care au lipsă Românii. Mai toți Sașii știu românesce, Românii mai puțin săsesce.

Rari, cari suntu ca să se certe între sine. Chiar și deca să întâmplă atari cazuri, Românulu poreclesce pe Sasu »Cioră,« și Sasulu pe Român »Bluoch* (Valachu) sau „River” (Räuber, hoțu) și lechter Bluoch. In casă extremă fiindă că Sașii n’au termină pentru înjurături, ei să certă românesce, chiar și când să certă Sasă cu Sasă, după ună Doaner-Vader-Donner-Wetter, apoi începu cu cruci ș. a.

De treceri dela o confesiune la alta nu să pomenesce, cu atât mai puțin căsătorii amestecate. Românii țin multu la caracterulu loru confesionalu și naționalu, asemenea țin ei și posturile. Raru lucrătoru vei afla, care în filele de postă aflându-se la casă la lucru să mânce bucate de dulce. Elu să mulțămescu cu pâne și cu apă, la casă când nu ar avè alte bucate de postă.

Intre sine Românii trăescu în pace, pre cei cu stare mai bună însă cei mai sărmani la ocațiuni, când și când, îi vorbescă și de rău.

În trecutu până la 1850 nu se pomenea să fiă copii nelegitimi afară de cei de Țigani de lae. Moralitatea era în floare. De ună timpă încoce au început a se înmulți concubinatele și cu acestea și copii nelegitimi. In satele curată românesci mai rari concubinate, căci preotulu cu primarul mergu mână în mână. In comunele săsesci preotulu pre lângă totă stăruința de a cassa atari concubinate nu pote, căci, în cele mai multe cașuri i să răspunde: „nu e lege, care să oprască” Mulți trăindu prin România cunosc pe deplinu dispozițiunile legeri despre căsătoria civilă.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „O privire asupra trecutulu și presintulu Româniloru din opidulu Codlea. (Urmare)”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, Nr. 259, 21 Novembre/3 Decembre 1885, p. 2.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul pregătit pentru publicare este extras din a doua parte a unui eseu micro-istoric dedicat unei așezări rurale din apropierea Brașovului. Autorul a publicat textul în ziarul generalist, astfel, șansele ca textul să fie citit de un număr mai mare de cititori fiind substanțial sporite. El aborda interacțiunile dintre diferite grupuri etnice la nivelul de bază al societății și modul în care traiul în localități cu populație mixtă, din punct de vedere etnic și confesional, a condus la numeroase împrumuturi culturale. Mai multe observații erau pilduitoare, autorul discutând despre nivelul pietății religioase a sătenilor și eforturile depuse de clerici pentru a combate utilizarea frecventă a înjurăturilor, acțiuni

asimilate păcatului. Textul este în măsură să confirme întrepătrunderea dintre confesiune și etnie, care a fost cu siguranță, *un modus vivendi* nu numai pentru românii ci și pentru locuitorii sașii din multe localități din Transilvania. Autorul sugera că această suprapunere a fost confirmată de practica endogamiei și de absența, la nivel local, a convertirii de la un grup religios la altul. Relativ echidistant în relatarea sa, autorul aprecia că interacțiunile inter-grupale fuseseră, în general, cordiale și neconflictuale, chiar dacă existau granițe simbolice între grupuri și se nota utilizarea reciprocă a insultelor etnice. La un moment dat, autorul aborda probleme sensibile, cum ar fi abaterile comportamentale colective. În mod deosebit, îngrijorătoare părea a fi creșterea numărului nașterilor nelegitime care anterior erau atribuite, în mare parte, grupurilor de romii nomazi. Înmulțirea concubinajelor între majoritari, practică adoptată anterior în principal de către romi, era interpretată ca o dovadă de contaminare culturală care părea problematică deoarece reflecta autoritatea slabă a preoților și decăderea valori morale înrădăcinate religios. Cu toate acestea, autorul anonim încerca să fie echilibrat în evaluarea sa. Evita să îi considere, în mod unilateral, pe romii nomazi din Transilvania drept unici vinovați de această tulburare. De asemenea, el semnală că amplificarea fenomenului concubinajului a rezultat din transferul de noi obiceiuri din Regatul României, unde enoriașii locali ardeleni mergeau la muncă. În acel stat demografic și politic dominat de români, căsătoria civilă fusese introdusă deja din 1864 (Rotar, M. 2018: 200–218.) și a avut acest efect secundar, neașteptat și nedorit. Potrivit textului monografic, aceste două forme de contaminare culturală amenințau să pângărească instituția căsătoriei, afectând moralitatea românilor din Transilvania. În ciuda atenției autorului de a fi nuanțat, nu se poate ignora tendința clerului de a scoate drept țap ispășitor pe romii, îndeobște asociabili cu variate forme de comportament reprobabil.

Marian Zăloagă

Document nr. 14. Pasaj dintr-un articol în care se evalua nivelul moralității maselor. Pentru a construi impresia un antagonism cultural, autorul insista asupra pretinsei imoralității a romilor nomazi cărora le era atribuit traiul în relații de concubinaj.

[...]

Cu privire la moralitatea poporului nostru, ea nu este nicidecum mai inferioară moralității conlocuitorilor noștri, deși unele scăderi ar trebui delăturate. Beutura spirtuaselor atacă punga și sănătatea, și în dimensiuni mai mari: onoarea și viața. Supersicțiunile, rămășițe dela străbuni, nu mai au loc în secolul luminilor. Concubinajele de o parte tară adâncă în simțulu religiosu, de altă parte destrămându legătura căsătoriei lovescu în inima societăței și profanează taina căsătoriei. Acestă scădere e mai lățită în părțile banatice. Transilvania e mai scutită și asemeni conviețuirii se ivescu mai multu la țigani vagabundi. Autoritățile bisericesti de amândouă confesiunile au începutu prigonirea concubinajelor, și restrîngerea lor e posibilă, dacă ordinariatele nu voru lăsa nimică din energia momentului primu și preoții cu protopopii voru procede câtu de aspru contra loru.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Cugetări în ajunulu Crăciunulu”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, Nr. 289, 25 Decembre 1886, p. 2. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat în cea mai veche gazetă de limbă română din Transilvania poate fi privit ca o tentativă de a evalua nivelul de moralitate al românilor de rând din Transilvania. Autorul a adopta o perspectivă comparativă, apreciind, în cele din urmă, că moralitatea conaționalilor săi era similară cu cea înregistrată printre alte grupuri etnice și confesionale care locuiau în Transilvania. Cu toate acestea, jurnalistul își arăta îngrijorarea cu privire la persistența superstițiilor anacronice printre etnicii români. Și mai îngrijorător îi părea fenomenul concubinajului care punea în pericol conduita colectivă a enoriașilor. Se presupunea că această incidență crescută era rezultatul contaminării culturale, sursa acestui comportament anomic social fiind identificată în contactele etnicilor români cu romii nomazi care au continuat, în ciuda reglementărilor statului modern, să ofere populației rurale servicii peripatetice (Zăloagă, 2010, pp. 208–234). Se solicita angajamentul grabnic și deplin al clerului român din Transilvania de toate gradele și de ambele confesiuni, momentul fiind considerat critic pentru rectificarea acestei forme de abatere socială care punea în discuție caracterul sacru al instituției căsătoriei. Evaluarea trădează efectul mecanismului țapului ispășitor adoptat de o voce conservatoare și părtinitoare, probabil un cleric, care a preferat să explice comportamentul necorespunzător al

unor enoriași ca fiind motivat de factori externi și să evite, astfel, abordarea cauzelor interne.

Marian Zăloagă

Document nr. 15. Articolul sancționa imoralitatea unui etnic rom care reușise să amăgească nu doar consoarte ci și autorități ecleziastice, angajându-se concomitent în trei căsnicii, în localități diferite.

Ni-se scriu din Nădăștia superioară⁷ următoarele: Un interesant cas de trigamie ni-se presentă în vicariatul gr.-cat. al Hațegului. Țiganul Samu Muntean, pe atunci domiciliat în Nădăștia superioară, la anul 1879, pe baza extrasului de botezu dat de preotul g.- cat. din Păroși – Peștere⁸, Mihail Pop, după care ar fi născut la 30 Martie 1855, s-a căsătorit cu Ana Crișan din Sânt-Andraș, cu care a trăit aproape trei ani. Din neînțelegeri ce s’au iscat între ei, el a părăsit pe consoarta sa și pe baza altui extras tot din Păroși-Peștere de data 28 Maiu 1883, după care acum ar fi născut la 18 Martie 1858, s’a căsătorit a doua oară cu Treșia Sboră din Băiesci. Neconvenindu-’i nici această căsătorie, a părăsit și pe a doua soție și, pe baza altui extras de la oficiul parochial din Turdaș de data 7 August 1884, după care ar fi născut la 15 Ianuarie 1859, s’a căsătorit a treia oară cu Maria Dragoiu din Ohaba-Sibișel. Nevestele trăesc toate 3. Investigațiunea decurge. Nicolae Simulescu, învățător.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Trigamie”, în *Tribuna*, Anul VIII, Nr. 28, 5/ 17 Februarie 1891, pp. 110–111.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Scurta notă extrasă din paginile unui ziar publicat la Sibiu consemna o situație extraordinară și, în același timp, scandaloasă. Jurnalistul anonim comenta comportamentul deviant și blamabil al unui bărbat rom care se dovedise infidel și chiar contractase trei căsătorii cu trei femei din localități diferite. Autorul textului nota că, potrivit certificatului de botez, persoana de etnie romă era greco-catolică, iar cele trei căsătorii au fost înregistrate, în mod implicit, de către clericii aceleiași denominațiuni în registrele matricole. Într-o situație atât de delicată, era

⁷ Azi Nădăștia de Sus, sat ce aparține orașului Călan din județul Hunedoara, România.

⁸ Azi Păroș, județul Hunedoara, România.

solicitat în mod public un control intern. În afară de acuzația implicită de conduită păcătoasă, problema părea mai importantă decât fărâdelegile unui individ de etnie romă. Acțiunile sale puteau fi privite drept o dovadă pentru cât de ușor puteau să fie eludate rigorile birocratice și vigilența clerului, ca oficianți al căsătoriilor oamenilor de rând.

Marian Zăloagă

Document nr. 16. Articol de poziție care contesta introducerea legii mariajului civil. Autorul exemplifica prin referințe la comunitatea romilor ai cărei membrii, din varii motive, fuseseră adepți ai traiului în relații de concubinaj.

Cetim în „Dreptatea“, în Topoloveț, unde dela începutul anului și până acum s’au încheiat numai 6 cununii: în toată graba s’au grupat în 17/29 Septemvrie, — va se zică imediat înainte de intrarea în viață a noiei legi — pe lângă nașii și preotul lor, nu mai puțin decât 17 părechi de tineri cununânzi, pentru cari ear’ în grabă s’a exoperat dela oficiul protopresbiteral licenția spirituală obicinuită. Aceste părechi nu erau destule să strige „osana! noiei legi, ci Luni în 18/30 Septemvrie s’au mai aliat 5 părechi libere de a pâși la taina cununiei. Acestora li s’au exoperat dela Preasfinția Sa dl episcop diecesan pe cale telegrafică dispensarea dela impedimentul vestirilor prescise; și astfel In numele Domnului ceresc, în aceste 2 zile din urmă s’au cununat 22 părechi, între cari și o păreche Țigani – dovadă, că nici Țiganilor nu le convine așa numita „lege nouă”. Iar’ când se arată, că aceste 22 părechi erau concubine în restimp de 5–20 ani, reacțiunea e cu atât mai bătătoare la ochi, cu atât mai caracteristică. N.M.

Sursa: [Autor semi-anonim], N. M. [Titlu] „Căsătoria civilă și poporul român”, în *Tribuna*, Anul XII, Nr. 217, 28 Septemvrie/ 10 Octomvrie 1895, p. 869.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul dădea glas vocii unui jurnalist român transilvănean mirean cu privire la legea căsătoriei civile. Cazul ipotetic era menit să susțină ideea că etnicii români din Monarhia Dualistă erau, mai degrabă, înclinați să acționeze în conformitate cu punctele de vedere tradiționale, considerând căsătoria un ritual sacru care putea fi celebrat doar de către

preoțime. Nu este întâmplător faptul că jurnalistul se referea la cuplurile de romi, în general, înregistrate ca trăind în relații imorale de concubinaj. Din moment ce articolul a fost publicat în 1895, la mai puțin de un an de la introducerea căsătoriei civile, articolul ar putea fi văzut ca un răspuns voalat la raționamentul de stat, care oferea o alternativă oamenilor mai puțin avuți să se căsătorească fără plata taxelor bisericești (Deteșan & Retegan, 2010, pp. 86, 88). De altfel, agenții statali au precizat în rezultatele tipărite ale recensământului romilor din 1893 că obiceiul romilor de a trăi în relații de concubinaj era consecința dificultății acestora de a onora taxele stolare. Pentru a contracara decizia statului, în general perceput de echipa editorială de la *Tribuna* ca autoritar și represiv față de etnicii nemaghiari, autorul acestei note sublinia disponibilitatea clerului român de a celebra, în cel mai scurt timp, căsătoriile religioase ale neromilor și deopotrivă ale romilor care trăiau de perioade îndelungate de timp în relații nelegitime. Miza principală a articolului era de a demonstra că *feedback*-ul din partea oamenilor de rând, fie ei etnici români sau romi, față de legea căsătoriei civile nu a fost deloc pozitivă și nu putea reprezenta o soluționare fezabilă a unei probleme sociale prea bine cunoscută. Pretinzând că ar susține punctul de vedere al maselor, jurnalistul împărțea convingerea că noua lege nu va fi altceva decât o încălcare a autorității sacre a bisericilor și a clericilor, care erau prezentați, în acest material de presă, ca fiind dispuși să se abată de la canoane, căsătorind cupluri de romi și români fără solicitarea unor taxe.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 17 & nr. 18. Știri reproduse în ambele ziare de mare tiraj din Ardeal care discredita oferta statului de a înlocui mariajul bisericesc cu cel civil. Pentru a-i descuraja pe enoriași să recurgă la căsătoria civilă, autorul se folosea de tragedia a doi etnici romi care optaseră ca mariajul lor să fie oficiat în fața autorităților seculare.

a. Se scie că, Țiganul Petrea Muntean și amanta lui Ileana. Lingurar, cu care trăia în concubinaj, erau cea mai frumoasă părechie între toți Țiganii din Petrila, în comitatul Hunedoarei. Cine știe ce le va fi trăsnit prin minte, destul că odată i-au pus păcatele să se ducă și ei la notarul ca „să-i cunune“. I-a și „cununat” notarul, căci el e deja conducător de matricule, dar bieții Țigani au avut folos de „binecuvântarea” lui. Mergând

numai decât după aceea într'o cârciumă din apropiere, ca să-și serbeze „ospățul“, un trăsnet s'a descărcat asupra cârciumei și mireasa cădu imediat mortă. Celorlalți nu li-sau întâmplat nimic.

b. Petru Muntean și Ileana Lingurar o frumoasa păreche de țigani se iubiau și trăiau mai de mult în concubinagiu. Voind odată ca să scape de gurile rele s'au decis să meargă la matriculansul de stat pentru legarea căsătoriei. Au și făcut. A măsurat obiceiurilor străbune, după legarea contractului de căsătorie s'au dus la un birt, unde îi aștepta o mulțime de nuntași. Când era să se înceapă „aldămașul“, un fulger nemilos ajunsese pe biata mirăsă, care murind la moment după o viață de câteva minute a fericitei sale căsătorii legale, și-a lăsat mirele în cel mai profund doliu.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] **a.** „Victimele trăsnetului“, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, Nr. 145, 3/15 Iulie 1896, p. 2; **b.** „Miresă trăs-nită“, în *Telegraful Român*, Anul XLIV, Nr. 79, 16/28 Iuliu 1896, p. 315. Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolele publicate în principalele ziare transilvănene de limbă română din secolul al XIX-lea au adus în fața cititorilor două cazuri relevante pentru subiecte societale mai importante care puteau să fie lămurite prin referiri la evenimente care implicau etnici romi. Jurnaliștii interpretau un incident nefericit încadrându-l unei teme care servea intereselor propriei comunități de credință. În consecință, se susținea că pedepsele divine au căzut asupra acelor cupluri deoarece au dat dovadă de impietate acceptând oferta statului care introdusese recent căsătoria civilă. În ambele texte, etnicii romi erau priviți ca fiind păcătoșii care au ignorat autoritatea seculară a bisericii în această chestiune. Afilieră lor confesională a rămas neprecizată, cu toate acestea, numele lor românești puteau sugera că erau fie ortodocși, fie greco-catolici. Se poate bănuși că prin intermediul unor astfel de relatări de presă cu disprețușii romi care trăiau în relații de concubinaj, jurnaliștii care intermediău vocea preoților, se străduiau să transmită un mesaj edificator enoriașilor de etnie română. Ideea principală din spatele acestor știri dramatice era că mariajul a fost și trebuia să rămână un sacrament și că oferta statului maghiar putea fi îmbrățișată doar de către o categorie de oameni decăzuți, în acest caz, etnicii romi cărora li s-a atribuit, în general, o existență în opoziție cu preceptele bisericii. În subtext, cititorii români

erau pilduiți că ignorarea binecuvântării bisericești a actului căsătoriei va avea, în mod inevitabil, consecințe tragice.

Marian Zăloagă

Document nr. 19. Articol care blama opțiunea neromilor de a se căsători civil prin deferirea acestora, cu nume și prenume, oprobriului public. Pentru a accentua impietatea se prezenta exemplul, lăudabil și de pioasă purtare, al unei perechi de romi care beneficiau de toate procedurile canonice specifice unui asemenea rit de trecere.

„Din comuna Felmer⁹ ni se scrie: În 24 Ianuarie c. deodată trei părechi tinere române de aici s’au făcut nelegiuți, luându-se în căsătorii fără a fi cununați de preot. Aceștia sunt: Andreia Bâlborea cu Ana Bumnariu, Zaharie Balint cu Ana Babețiu și Iosif Comanici cu Ana Barcuțian. Creștinii buni și cu frica lui Dumnezeu privesc cu oarecare scârbă și îngrijire asupra acestor tinere părechi, cari își încep viață prin încunjurarea sfintei binecuvântări și a bisericei strămoșesci. Măcar de ar fi luat aceste tinere părechi esemplu dela Țiganul din sat George Avram, care în 17 Ianuarie s’a cununat cu Elisabeta Cimpoeiru pe lege și în totă forma, cum se cuvine unor buni creștini. Acastă tinără păreche de țigani se va bucura de mai multă cinste înaintea creștinilor și oamenilor de omenia, decât cele trei părechi române nelegiuite, pe cari totă lumea le arată cu degetul și le încunjură cu dispreț... — Un sătean”

Sursa: [Autor Anonim], [Titlu] „Semne îngrijitoare”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXII, Nr. 23, 31 Ianuarie /12 Februarie 1899, p. 3.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul semnat cu pseudonimul „Un sătean” a fost elaborat pe un ton apt să denunțe public alegerea necuviincioasă a unor săteni de etnie română de a se căsători în fața notarului statului. Prin alegerea lor, ei ignorau căsătoria religioasă tradițională. Numele partenerilor implicați erau divulgate pentru a reliefa comportamentul lor condamnat și, în același timp, pentru a-i discredita public. Într-o manieră foarte particulară, jurnalistul ardelean opta să critice o astfel de atitudine nereverențioasă a co-etnicilor săi opunând-o comportamentului

⁹ Felmer, în județul Brașov, România.

virtuos al unui cuplu de romi. În totală opoziție cu percepția negativă a romilor, care au fost adeseori acuzați că trăiau în relații maritale nelegitime, cuplul sedentar de romi dat ca exemplu pare că alesese să se căsătorească în conformitate cu ritualurile bisericesti. O astfel de atitudine conformistă sugera un comportament creștin pios care, în narațiunea încărcată politic, putea stârni respectul public față de cuplul rom care a solicitat validarea clericală a căsătoriei. În ansamblu, articolul s-a dorit un răspuns, de la baza societății, la reformele de modernizare ale statului ungar care încerca să preia prerogativele bisericilor în materie de căsătorie. (Brie, 2018, pp. 192–196). Îngrijorarea legitimă era că, prin aceste legi moderne, statul afecta considerabil veniturile preoților parohi. (Dobozi, 2012, p. 195, Șoroștineanu, 2005, p. 23). În scopul de a preveni acest lucru, cu ajutorul presei, preoțimea putea să manipuleze opinia publică, în cazul prezentat instrumentalizând cazul unor romi ce acționaseră într-o manieră care contrazicea stereotipurile generale.

Marian Zăloagă

Document nr. 20. Articolul prezenta gestul paternalist al unei aristocrate de a participa la căsătoria colectivă a unor perechi de romi, inițiativa sa fiind considerată un gest în sensul includerii sociale a romilor.

Din Comloșul mare¹⁰ ni se scrie: La noi trăiesc 40 petrechi de Țigani în nelegiuire. Ducesa San Marco, care are moșii acolo, s'a străduit mult, ca să-i facă să se cunune după lege. Ea le-a câștigat toate documentele de lipsă și a dat fiecărei părechi câte 40 cor. In săptămâna trecută s'au căsătorit deja o parte, celelalte părechi vor mai urma în curând.

Sursa: [autor anonim], [Titlu] „De-ale Țiganilor”, în *Tribuna*, Anul XX, Nr. 53, 19 Martie/1 Aprilie 1903, p. 211.

Preștit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat în ziarul fondat de Ioan Slavici (1848–1925), un activ jurnalist și un talentat și prolific prozator român, cu veleități de istoric și etnograf angajat politic, transmitea cititorilor informații culese dintr-un sat situat în regiunea Banatului. Autorul se referea, în

¹⁰ Comloșu Mare, o comună în județul Timiș, Banat, România.

mod explicit, la numărul considerabil de romi care trăiau în relații de concubinaj. Mai precis, se descria modul în care o aristocrată, care deținea domenii în zonă, a încercat să asaneze această situație considerată nelegiuită și imorală. Nobila era descrisă ca preluând inițiativa, oferind asistență birocratică și sprijin financiar, în cele din urmă, convingând cuplurile de romi să se căsătorească conform legii. Deși expresia folosită pare ambiguă, se poate presupune că nunta a fost celebrată de un preot, deoarece banii donați au servit pentru plata taxelor stolare. În bună măsură, mariajul colectiv al romilor organizat de această femeie, ce aparținea clasei nobiliare, era în consonanță cu angajamentul Arhiducelui Joseph Karl de Austria (1833–1905) care a acționat în aceeași manieră cu grupurile de romi nomade așezate pe moșia sa de la Alcsút (Willems, 1997, pp. 188–185, Zăloagă, 2014, pp. 95–147; Davis, 2017, p. 28). Aceste intervenții au fost înțelese de către binefăcători ca veritabile demersuri de a include social pe etnicii romi. În mod clar, ei au prevăzut că acest lucru se putea realiza cu sprijinul anticipat din partea actorilor ecleziastici. Cu toate acestea, dispoziția acestora din urmă de a facilita incluziunea romilor a fost intermitentă și, foarte rar, clericii s-au străduit ori au izbutit să schimbe percepția asupra membrilor acestui grup etnic. În contextul notei de presă, jurnalistul român relatează despre realizarea unei căsătorii colective a romilor în așa fel încât să reafirme semnificația căsătoriei religioase. În mod implicit, el sugera că recent introdusa lege a căsătoriei laice, nu va putea rezolva problema concubinajului romilor și, pe de altă parte apăra prestigiul și interesele reprezentanților religioși care, în mod tradițional, au reprezentat masele românilor transilvăneni.

Marian Zăloagă

Document nr. 21. Articolul relatează despre implicarea unui actor religios local și al unuia secular în a oficia mariajul religios și civil al unei comunități de romi nomazi.

Plebanul r. catolic L. Brentel din Margitta¹¹ și notariul comunal M. Dobozy atâta au tot sfătuit și îndemnat pe laiele de țigani din Monospetri (Bihor)¹² să se cunune pe lege și să nu mai trăească în concubinaj cu țiganele lor, în cât li-a succes în cele din urmă, că optsprezece

¹¹ Azi Marghita e un municipiu în județul Bihor, Crișana, România.

¹² Azi Petreu, în județul Bihor, România.

familii s'au declarat că voesc să se cunune. Toate optsprezece familiile se vor cununa deodată, după Paști, până când notariul și preotul vor căuta să câștige documentele de lipsă, ceea ce le va da mult de lucru, fiindcă unii dintre „însurăței” nici chiar numele nu și-l știu, ci sunt cunoscuți numai după numirea de batjocură. Ospetul li-'l face comuna.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Sterpirea concubinatelor”, în *Telegraful Român*, Anul LII, Nr. 16, 12/25 Februarie 1904, p. 63.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul de față poate ilustra faptul că introducerea legii căsătoriei civile în Ungaria nu a fost contestată de toate grupurile etnice. Dimpotrivă, unele grupuri marginalizate puteau să o considere o opțiune viabilă. Articolul descria căsătoria colectivă a mai multor cupluri de romi care erau, în mod obișnuit, înregistrați ca trăind în relații reprobabile de concubinaj (Deteșan & Retegan, 2010, p. 88). Publicul cititor al organului de presă oficial, reprezentând vocea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, putea afla că această celebrare nupțială colectivă a fost oficiată de un preot romano-catolic în colaborare cu notarul local. Această intervenție colaborativă putea sugera că atât actorii seculari, cât și cei religioși erau îngrijorați de persistența fenomenului. Scurta dar foarte specifica, notă de presă sublinia faptul că agenții neromi implicați, au considerat că era necesar să colaboreze, pregătind documentele, astfel încât căsătoria religioasă să poată fi celebrată în mod colectiv, în ziua de celebrare a Paștelui care se apropia. În efortul lor, inițiatorii externi grupului au fost nevoiți să se confrunte cu provocări legate de identificare, deoarece, la nivelul interacțiunii cotidiene romii foloseau doar poreclele, ceea ce a complicat procedurile birocratice. Autorul nu divulga că o astfel de situație era relativ comună și în rândul altor grupuri etnice, inclusiv printre etnicii români (Chircu, 2019, pp. 53–54), însă, pe termen lung, acest obicei a rămas în uz cu precădere în rândul romilor (Negele, 2019, pp. 215, 219–220). Merită să menționăm că era o practică a romilor din Transilvania să-și schimbe numele atunci când alegeau să se mute dintr-un loc în altul (Cf. Zsupos, 1996, pp. 19–27). Cel mai probabil, această strategie a romilor de a-și pierde urma, de a se sustrage identificării și implicit taxalității, a determinat pe clericii bisericilor tradiționale să manifeste reticență în a celebra căsătoriile indivizilor aparținând acestui grup etnic, ceea ce a putut conduce,

în cele din urmă, la creșterea numărului concubinajelor în rândul acestei populații.

Marian Zăloagă

Document nr. 22. Articolul furniza date despre măsurile de disciplinare socială ale clerului care păstora peste comunitățile ortodoxe dintr-un areal din sudul Ardealului, în care coexistau și romi nomazi. Autorul recunoștea eșecul tentativei de a convinge comunitatea romă să își oficializeze căsătoria în fața preoților.

—2 Martie v. Sinodul protopresbiteral ordinar al tractului Bran s'a ținut la 28 Februarie a. c. în Zernești¹³.

[...]

Părintele administ. protopop, Ioan Dan își cetește raportul despre starea protopopiatului în anii 1904 și 1905.

Acest raport bine redigiat și voluminos a făcut asupra ascultătorilor o bună impresie și cu bucurie constat și eu aici pe baza aceluia că preoțimea tractuală a corespuns preste tot chemării sale apostolice, împlinindu-și cu prea puține și neînsemnate excepții, datorințele pastorale, rituale și duhovnicești, susținând astfel în credincioși credința evanghelică și alipirea către biserica ortodoxă și sfințele ei așezăminte.

Au știut preoții acestui tract să ferească turma lor cuvântătoare de ispitele vremurilor și de prorocii falși, cari prin alte părți au început să se încuibe în sinul poporului nostru.

La noi treceri religioase n'au fost, căsătorii fără binecuvântarea bisericei asemenea, și dacă din raport am auzit că în tract sunt 52 de cocubinate aceasta nu ne sperie, căci cele mai multe cam la 30 sunt între țigani — lăeți — din Codlea și Cristian, pe cari după cum spuneau vrednicii parohi locali, pe lângă toată munca și rigoarea nu-i poți disciplina.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Sinodul protopopesc al tractului Bran”, în *Telegraful Român*, Anul LIV, Nr. 27, 9 /22 Martie 1906, p. 112.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul publicat în ziarul central al Bisericii Ortodoxe din Transilvania era, practic, un raport al lucrărilor sinodului protopopilor

¹³ Corect Zărnești, azi oraș în județul Brașov, România.

din tractul Bran. Informațiile destinate publicului larg reflectau o situație pozitivă și încurajatoare, considerându-se că preoții și-au îndeplinit cu devoțiune misiunea lor pastorală și spirituală. Clericii reușiți erau lăudați pentru aptitudinile lor de a-și proteja credincioșii de capcanele asociate cu avansul modernității. Articolul consemna cu satisfacție că nivelul convertirilor de la o denominațiune la alta era inexistent și faptul că mariajele continuau să fie binecuvântate de biserică. Ca elemente perturbatoare rămâneau doar romii nomazi, printre care catehizarea părea să fi eșuat, în pofida faptului că, declarativ, se depuseseră eforturi. Traiul lor în relații de concubinaj i-a transformat pe acești romi într-o categorie de credincioși aparte și problematici, căci aceștia păreau a fi cel mai greu de disciplinat. În orice caz, pomenirea comportamentului acestor marginali într-un raport sinodal, sugerează că clerul român din parohii mici a recunoscut pe romii nomazi în rândul credincioșilor ortodocși și le-a oferit probabil o minimă asistență spirituală și pastorală (e.g. oficierea riturilor de botez sau înmormântare).

Marian Zăloagă

Document nr. 23. Articolul era o replică la un raport sinodal care informase cu privire la perpetuarea concubinajului printre romii nomazi. Un preot ținea să infirme informațiile distribuite în spațiul public, insistând asupra conformismului religios al romilor din parohia sa.

În raportul pâr. Gheorghe Babeș din numărul 27 al ziarului nostru despre „Sinodul protopopesesc din Bran” se spune, că „și dacă din raport am auzit că în tract sunt 52 de concubinaje, aceasta nu ne sparie, căci cele mai multe, cam la 30, sunt între țigani — lăeți — din Codlea și Cristian, etc.”. Față de această aserțiune, preotul din Cristian, dl Virgil Pop, ne scrie, că în Cristian „nici n’a ezistat, nici nu ezistă nici de prezent nici o familie de țigani lăeți, în consecință nu ezistă nici concubinaje între țigani-lăeți în Cristian, și puținii țigani-meșteșugari, cari ezistă în Cristian sunt parohieni morali și evlavioși, cari țin foarte mult la așezămintele bisericesti și că între ei nu ezistă nici un caz de concubinaj.”
Luăm act.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Rectificare”, în *Telegraful Român*, Anul LIV, Nr. 29, 14 /27 Martie 1906, p. 121.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul preluat din paginile organului de presă al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania a fost formulat ca un drept la replică menit să aducă nuanțe evaluării generale a nivelului de moralitate a enoriașilor din tractul Bran. Acesta se traducea prin intervenția unui preot dintr-o parohie rurală care și-a elaborat argumentul tocmai în legătură cu problematica concubinajelor romilor. Dând dovadă de interes față de imaginea publică a turmei aflată sub directa sa îndrumare spirituală, corespondentul insista că în parohia sa nu existau romii nomazi. El își continua pledoaria, arătând că cei câțiva etnici romi sedentari erau, contrar discursurilor derogatorii comune, credincioși și vizitatori evlavioși ai bisericii. Intervenția respondentului ar putea fi citită și ca reflexia unei tensiuni personale dintre inculpat și autorul inițial al raportului sinodal. Pe de altă parte, corecția făcută este și mai importantă pentru evaluarea apartenenței religioase și pioșenia romilor. Textul destinat tiparului și opiniei publice ar putea atesta un nivel avansat de incluziune a romilor la nivel local. De asemenea, lectura sa poate iniția o discuție cu privire la validitatea evaluărilor nespecifice și a formulărilor sintetice utilizate în rapoartele bisericesti care acopereau unități ecleziastice mai mici sau mai mari. Texte rare precum cel prezentat sunt valoroase întrucât contrazic reprezentările negative ale romilor generici care au fost reiterate în nenumărate scrieri științifice. În mod obișnuit, producțiile pretins științifice au repetat, cu mici variațiuni, un model de argumentare care legitima menținerea granițelor dintre grupurile nerome și rome, în timp ce puținele informații provenite de la firul ierbii, din mediul parohial, poate dezvălui, în mod neintenționat, o stare de lucruri, uneori, diferită.

Marian Zăloagă

Document nr. 24. Articolul descria o petrecere de nuntă romă, pe care autorul încerca să o promoveze ca fiind exponențială. Evenimentul era, în mod tendențios, prezentat ca un prilej de excese care debordau în episoade violente care aveau potențialul de a periclita siguranța publică.

În comuna Hususău (comit. Bihorului)¹⁴ și-au serbat Țiganul Téglás (Cărămidariu) Márton nunta cu Țiganca Lakatos Trina. Bând rachiu din greu, afară de aceea neputându-se ospăț țigănesc fără bătaie, Țiganii au început să se scarmene, ba au scos și cuțitele. Socru mic și mireasa

¹⁴ Azi Comuna Husasău de Tincea, județul Bihor, România.

au fost răniți așa de rău, încât au murit până seara. Alți cinci Țigani s'au ales cu răni grele. Jandarmii au arestat pe Stoica Jogi, care a fost pricina bătăliei.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Nuntă țigănească”, în *Foiaia Poporului*, Anul XIX, Nr. 46, 13/26 Noemvrie 1911, p. 9.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul publicat într-o gazetă destinată unui public rural acoperea un eveniment care ar putea fi clasificat ca absolut banal. Cu toate acestea, de vreme ce a fost selectat pentru a fi tipărit în paginile presei, trebuie să fi avut ceva neobișnuit. Informațiile personale despre partenerii căsătoriți și participanții la nuntă erau destul de exhaustive, publicul cititor având posibilitatea de a afla amănunte despre identitatea personală și profilul lor ocupațional. Pe de altă parte, articolul putea să fie citit ca o confirmare a reprezentării generale a unei nunți rome, care era percepută ca un eveniment imprevizibil, ce impunea uneori supravegherea poliției. Nu se preciza nimic cu privire la afilierea confesională sau despre ceremonia religioasă în sine, în narativa unilaterală a presei prioritate având caracterul potențial periculos al evenimentului. Acest tip de informație confirmă tendința de a primitiviza și incrimina pe romii depistabilă și la nivelul mentalului populației rurale nerome, nu numai în rândurile elitei.

Marian Zăloagă

Document nr. 25. Articol ce exemplifica, prin trimiteri la o pereche de etnie romă, consecințele nefaste ale relațiilor incestuoase.

Păcatul căsătoriei între rudeni de aproape se răzbună. Aceasta o dovedește și cazul a patru copilași orbi, pe cari jandarmeria i-a cules zilele acestea de pe drumuri, și i-a dus în institutul de orbi din Dobrișin¹⁵. Nefericiții băieți orbi sunt frați buni ai părechei de țigani corturari, cu numele Lakatos, care de ani de zile trăiesc (necăsătoriți) și bărbatul cu femeia sunt frați buni. Iată că din traiul lor îndoit păcătos, s'au ales cu patru copii, toți patru orbi.

¹⁵ Corect Debrecen oraș în Ungaria.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Patru frați orbi”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXIII, Nr. 260, 26 Noemvrie/ 9 Decemvrie 1910, p. 4.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Știrea publicată în coloanele unui ziar de limbă română larg răspândit și influent se referea la romii nomazi cărora li se atribuiau, în mod obișnuit, tot soiul de abateri comportamentale. Autorul îi descria ca practicând endogamia, ceea ce a condus, în cele din urmă, la relații incestuoase. Jurnalistul român găsea imperativ să sublinieze că acest comportament reproductiv va avea, cu siguranță, consecințe biologice negative. Din arsenalul acuzațiilor, nu putea lipsi relația de concubinaj în care trăiau părinții. Progresiv, discursul căpăta o întorsătură diferită, cititorii fiind invitați să privească aceeași chestiune dintr-o perspectivă tradițională, aceea a păcatului care nu putea rămâne nepedepsit de divinitate. Desigur, gradul de autenticitate al acestui tip de relatare este greu de stabilit, având în vedere faptul că se referea la romi nomazi a căror prezență a fost înregistrată într-o localitate îndepărtată, iar organul de presă român a preluat pur și simplu știrea, cel mai probabil, dintr-un ziar maghiar. Totuși, colectarea unei astfel de știri nu a fost, deloc, o simplă întâmplare. Intenția intrinsecă era de a transmite un mesaj edificator înspre cititorii neromi care erau, și prin intermediul mass-mediei tipărite, avertizați cu privire la efectele relațiilor incestuoase. Folosindu-se de romii nomazi ca de un exemplu negativ, jurnalistul sublinia degenerarea biologică și totodată natura păcătoasă a celor care ar practica un astfel de obicei de reproducere.

Marian Zăloagă

Asistența spirituală în contextul deceselor romilor

Document nr.26. Articolul discuta despre dilema ridicată de îngroparea unui concubin al unei femei rome, etnic străin având și o afiliere religioasă diferită, într-un cimitir aparținând unei comunități ortodoxe.

Din Măeruș¹⁶ ni se comunică următoarea Întâmplare, care a produs o oare șicare agitație și nemulțumire între parohienii bisericii gr. or. române. Iată cele întâmplate:

¹⁶ Azi Măieruș, județul Brașov, România.

În comuna Măeruș trăia rătăcit un italian romano-catolic. El făcea cărămidă și trăia în concubinaj cu o țigancă. Urându-i-se de viață, Marți în 27 Iunie n. s'a spânzurat. Din ștreang l-au adus în casa cea rece a bisericeii gr. or. române din Măeruș, iar Joia 29/VI l'a înmormântat preotul local cu toată pompa unui român creștin cinstit.

În urma celor întâmplate se impune întrebarea: permit autoritățile noastre bisericești ca pe toți nelegiuții și sinucigașii să-i înmormânteze preoții noștri?

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „From Măeruș”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXIV, Nr. 148, 8/ 21 Iulie 1911, p. 4.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Textul colectat din ziarul de limbă română din Brașov acoperea o situație întâlnită într-o parohie ortodoxă dintr-un sat multiconfesional și multiethnic. În articol se discuta despre două chestiuni, cea a practicii concubinajului, respectiv, despre obiceiurile de înmormântare, ambele subiecte fiind considerate relevante pentru nivelul de moralitate și religiozitate comunitar. Autorul furniza date despre partenerii care aveau origini etnice diferite. Se ofereau doar parțial date despre afilierea religioasă a celor implicați. Opțiunea femeii române de a trăi într-o relație de concubinaj era relativ nesurprinzătoare, deoarece acesta a fost un cusur atribuit frecvent membrilor acestui grup etnic. Ceea ce era ieșit din comun era că partenerul de sex masculin era un etnic italian de confesiune catolică. Nemulțumirea enoriașilor majoritari era motivată de faptul că preotul lor paroh acceptase să participe la înmormântarea unei persoane care s-a sinucis, ceea ce încălca reglementările canonice. Mai grav el a mers atât de departe cu permisivitatea până la a îngropa trupul sinucigașului în cimitirul credincioșilor ortodocși. Afacerea a ajuns în paginile presei, prin relatarea sa atrăgându-se atenția că astfel de acțiuni erau, din două puncte de vedere, în contradicție cu canoanele bisericești.

Nimic din tonul textului nu sugerează o atitudine xenofobă față de romii ori vis-a-vis de alți străini. Cu toate acestea, autorul articolului transmitea că fiecare comunitate de credință avea un set de condiții și restricții în ceea ce privește persoanele cărora le era permis să fie îngropate în cimitirele lor confessionale, iar românii ortodocși din Transilvania nu au făcut excepție. Însă, chiar și aceste reguli puteau să fie variabile de la un loc la altul. Cercetări cu caracter local au arătat că, în realitate,

în localitățile rurale din Transilvania excluderea romilor din cimitirele grupurilor confesionale normative era departe de a fi fost o practică general valabilă, și că nivelurile de incluziune religioasă și socială erau diferite de la un sat la altul. (Kelp, 1873, p. 10; Pop, 2013, p. 164).

Marian Zăloagă

Document nr. 27. Articolul relatează despre un accident cu o victimă de etnie romă și de faptul că acestuia i s-a asigurat asistență spirituală ca oricărui alt muribund nerom.

Un accident din cele mai dramatice s'a întâmplat la Oradea-mare.

Se curăția o fântână vechie. Lucrătorul Hamza, Țigan bătrân de 60 de ani, se coborîse în fundul fântânii și se pregătia să înceapă lucrul, când deodată o mare porțiune de pământ din pereții puțului văruindu-se, îl îngropa.

[...]

Din cauză, că pământul să văruia mereu, într'un moment desperară de a mai putea scoate pe Hamza din teribila-și pozițiune. Ca să nu moară fără împărtașenie, chemară un preot, care săvîrși sfânta slujbă deasupra fântânei.

Era un spectacol sfâșietor. Sus preotul cetia ca pentru un om mort. Jos omul, căruia se făcea slujba funebră, gemea și plîngea.

Ochii tuturor erau plini de lacrimi. De la procedura primei văruiri trecuseră 30 de ciasuri. După slujba religioasă i se strigă lui Hamza să aibă curagiu de scăpare reîncepută. Se împliniră 48 de oare, când Hamza fu în sfîrșit scos. Era stîlcit într'un chip oribil. În afară de aceasta avea leziuni interne.

Cu toate aceste e speranță, că bietul lucrător va scăpa.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Îngropat în fântână”, în *Tribuna*, Anul VII, Nr. 33, 11/23 Februarie 1890, p. 131.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul selectat își informa cititori contemporani despre un eveniment tragic care avusese loc într-un oraș important care avea caracter multiconfesional și multiethnic. La nivel general, nota este informativă în privința activităților alocate romilor vreme de secole în localitățile urbane ardelenene. Membrii acestui grup etnic desfășurau munci precum

întreținerea curățeniei străzilor, o activitate care din punct de vedere simbolic era dezonorabilă, deoarece era asociată și cu ideea de factură religioasă de impuritate, în parte, aceasta contribuind, în durata lungă, la stigmatizarea socială a romilor (Damian, 2010, pp. 41–60; Zăloagă, 2015, pp. 85, 359). La nivelul conținutului informațional, articolul descria angajamentul unui cleric, care își arăta disponibilitatea de a oferi asistență spirituală similară cu cea de care beneficia, în mod regulat, orice alt credincios nerom. Circumstanțele descrise în articol erau, cu totul, excepționale, dar chiar și în aceste condiții, clericul acționase ca pentru orice alt credincios vrednic, al cărui deces era inevitabil. Incidentul era supraîncărcat emoțional, determinând martorii oculari să lase deoparte orice fel de particularitate ritualică care, în alte condiții, ar fi putut să fie o chestiune controversată, având în vedere eventualele diferențe de afiliere confesională. Probabil, primul preot disponibil a acționat imediat din pricina presiunii emoționale manifestate din partea martorilor oculari. Este important de subliniat că în localitățile multiconfesionale, când aveau loc decese neprevăzute, exista un acord conform căruia preotul care era disponibil putea să administreze ultima împărtășanie (Dobozi, 2012, p. 362). Este posibil că acumulări de factori circumstanțiali au făcut ca etnicii romi, aflați în situații de viață și de moarte, să devină beneficiarii asistenței rituale minimale din partea oricărui prelat.

Marian Zăloagă

Document nr. 28. Articolul relatează despre opoziția venită din partea enoriașilor dintr-o parohie ortodoxă din Transilvania. Aceștia nu erau dispuși să permită unor enoriașe greco-catolice, dintre care una de etnie romă, să fie înmormântate în cimitirul administrat de comunitatea lor de credință.

Domnule redactor! Autoritățile publice maghiare au comis în comuna noastră un act violent, care nu trebuie trecut cu vederea, înainte de a vă face cunoscut cu însuși actul, ertați mă să anticipez unele lucruri explicatoare, întâmplare cu doi ani mai înainte.

De doi ani s'a vîrît și în comuna noastră uniția. Dimpună cu clericul nostru de odinioară, George Șerban, au trecut la confesiunea gr. cat. și alți 3 indivizi. Clericul numit a devenit paroh în Șmig, după ce a semănat desbinarea în comuna noastră. Desbinarea deveni acută în decursul timpului. Murind o țigană de confesiunea unită venită la noi din altă

comună, uniții au cerut să fie înmormântată în cimiteriul bisericeii noastre, la ceea ce greco-orientalii nu voră să o concedă odată cu capul. La espresa dispunere a autorităților publice se feptui însă înmormântarea și oamenii noștri s'au vāsut îndemnați a recurge și apela la ministeriul de justiție încontra acestei dispozițiuni. Prin rezoluțiunea sa din 13 Iunie 1881 Nr. min. 16 ministerul de justiție a rezolvit cauza într'acolo, că în afacerea aceasta organele politice n'au voie a se amesteca.“

Uniții, nemulțamiți, au resuscitat procesul de nou pe cale politică, în urma acesteia a eșit pretorele în primăvara trecută în fața locului, spre a face investigațiune, cererei noastre, de a ni se asculta și martorii noștri în cauză de controversă, nici până azi nu i s'a dat loc. Lucrul a rămas de atunci baltă. Atâta spre orientare!

De vreo trei zile a murit în comuna noastră o muere greco-catolică. Fiul acesteia a cerut ca moarta să fie îngropată în cimiteriul nostru cu preot gr. cat. Oficiul nostru parochial nu s'a arătat neaplicat a concede înmormântarea, îndată ce va aduce petitele un mandat specialdela pretorului, prin care se se demânde concederea.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Corespondente particulare ale «Telegrafului Român». Alma în 17 Decemvre 1882”, în *Telegraful Român*, Anul XXX, Nr. 145, 11/23 Decembre 1882, pp. 579–580. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat în oficiul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania se referea la situația dintr-un sat în care proporția credincioșilor greco-catolici era semnificativă și în care convertirile religioase au avut un caracter intermitent. Studiile au arătat că, în marea majoritate a cazurilor, convertirile din spațiul rural au fost colective dar limitate din punct de vedere numeric și nu au fost determinate de principii dogmatice, ci de motivații foarte pământești (Cârja, 2007, p. 278). Lucrări statistice arată că a existat o tendință a etnicilor romi din mediul rural de a se converti la greco-catolicism, ceea ce i-a iritat pe clericii ortodocși care erau interesați să-și păstreze turma intactă. De obicei, convertirea unui preot paroh era urmată de convertirea câtorva enoriași, iar astfel de modificări în afilierea confesională ridica probleme, deoarece au avut impact asupra utilizării edificiilor bisericești și a anexelor acestora, cum ar fi cimitirele. Lectura articolului sugerează că, nu atât hetero-identitatea etnică a femeii rome decedate motiva refuzul ca ea

să fie îngropată în cimitirul unei anumite comunități de credință. Mai degrabă, conflictele dintre comunitate și cler au transformat situația într-un spațiu de confruntare confesională, în cele din urmă, fiind necesară intervenția autorităților seculare ale statului pentru găsirea unui compromis. Cu toate acestea, având în vedere principiul autonomiei bisericești (Cf. Brusanowski, 2007, pp. 505–547), intervenția promptă a unui arbitru secular era privită ca o intruziune și, exact acest lucru, a făcut ca procesul să se prelungească. Restul evenimentelor pot indica faptul că controversele din jurul înmormântării romilor nu pot fi privite unilateral ca simple forme de anti-țiganism, atribuite în general tuturor bisericilor tradiționale și slujitorilor din parohii de diverse dimensiuni (Haupt, 2009, p. 22). Practicile exclusiviste puteau fi generate de conflicte din cadrul comunităților normative nerome, iar unele situații au putut implica romi care au devenit, în cele din urmă, țapi ispășitori. În mod evident, articolul selectat nu se concentra asupra locuitorilor romi, însă, lectura sa poate indica faptul că orice aluzie la acești etnici, într-un context conflictual de natură locală, putea declanșa atitudini exclusiviste împotriva acestei categorii vulnerabile de enoriași. Cu alte cuvinte, corespondențele de presă din lungul secol al XIX-lea au capacitatea de a ilustra modul în care romii puteau deveni victime colaterale într-un conflict inter-confesional local, cu efecte pe termen lung. Adesea, astfel de incidente au rămas nedocumentate în alte surse, lucru care reconfirmă importanța informativă a presei.

Marian Zăloagă

Document nr. 29. Articolul informa opinia publică despre generozitatea și onoarea resimțită de o comunitate ortodoxă de a îngropa, pe cheltuiala sa, un renumit lăutar de etnie romă.

Din Pesacu¹⁷ ne scrie agronomul George P. Bogdanu. Vechiul lăutaru Goia (Gavrilă) „cunoscutu în totu ținutul dela Murășu până 'n Timișu“,a reposatu nu de multu. Elu va rămâne neuitatu în memoria tuturor acelora, cari își mai aducu aminte de chiar dilele tinerețelor, ori de fericitele momente ale nunții loru, căci nu era nuntă, la care Goia să nu fi fostu de față; unde elu nu era, petrecerea n'avea vlagă. Blagoslovită fiă vechia și hîrburoasa lui vióra, căci multă și pe mulți i-a înveselitu ea, nu numai dintre Români, ci și dintre Nemți, Bulgari, Croați și Sârbi,

¹⁷ Azi Pesac, județul Timiș, Banat, România.

pentru că Goia era mai înțeu de toate Țiganu și prin urmare era internaționalu. I s'a și făcutu lui Goia uni prohod numai ca elu. În sunetul tuturilor clopotelor, dela biserica română gr. or. din Pesacu, cosciugulu lui simplu, dusu de învățăceii săi, fu pornitu dela modesta locuință a răposatului spre cimiterulu comunu. După unu spaliru de cântăreți tineri și bătrâni, mergea preotulu însoțitu de ambii învățători; după cosciuge o cetă de musicanți — toți rudenii și învățăceii de-ai răposatului—cari din toate părțile alergară pentru a da marelui loru învățătoru și dadă ultima onoare. In fine, cosciugulu era urmatu de numărusu poporu. Inormentarea s'a făcutu în 4(16) Maiu. Clopotele, ornamentele bisericeii și serviciulu funcționarilor ei se deteră din partea comitetulu parochialu gratuitu. Goia s'a dus nemângăiata din această vale a plângerilor, pentru că toată truda ce și-a dat'o de a turna și în glava fiuluu său baremi câtu de câtu din sciința lui da lăutaru a rămasa zadarnică.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Înmormântarea unui lăutaru”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, Nr. 136, 17/29 Iunie 1890, p. 3.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul a fost construit pe corespondența primită de echipa editorială de la un cititor al gazetei de limbă română din Brașov, publicație care acoperea o varietate de teme de factură provincială și statală. Nota de presă își informa publicul cititor despre un cunoscut muzicant rom din Transilvania care decedase de puțin timp. Din perspectiva tipologiei textului jurnalistic, nota poate fi privită ca un anunț funerar mai extins decât cele tipizate de același tip. Din perspectiva prezentului interes de cercetare, nota de presă este importantă pentru observațiile explicative făcute de corespondent. Mai întâi, se exprima mândria locală a unui nerom care, la fel ca mulți alți contemporani, s-a bucurat de muzica interpretată de un foarte talentat interpret rom local. În al doilea rând, împotriva oricăror așteptări, nota informa că, atunci când a murit, interpretul rom s-a aflat într-o situație financiară precară și nu a putut să-și permită o înmormântare decentă. Pentru a aduce un omagiu serviciilor sale și pentru a salva reputația comunității locale din care a fost considerat a fi fost parte, comunitatea ortodoxă s-a oferit să acopere cheltuielile de înmormântare. Semnificativ este și amănuntul că în convoiul funerar au participat și ucenicii muzicantulu decedat, despre care se poate bănui că au fost tot etnici romi. Dând dovadă

de o atitudine incluzivă, reprezentanții locali ai Bisericii Ortodoxe au convenit asupra unei dispense canonice, permițând ca trupul decedatului să fie condus la mormânt cu un tip neprecizat de acompaniament muzical. Detaliile cumulative transmise de această notă pot dezvălui ajustările pe care clerul ortodox putea conveni să le facă, cel puțin pentru unii dintre enoriașii romi, pentru ca ei să se simtă parte ai acestei comunități de credință.

Marian Zăloagă

Document nr. 30. Articolul descrie înmormântarea unui conducător de clan rom, ceremonie desfășurată conform unor tradiții religioase ancestrale, diferite de cele creștine.

Vaivoda Țiganilor dela Mehadia a murit zilele acestea în etate de 78 ani. El s'a numit Buotz Joska. După o corespondență din Mehadia, moartea lui a produs mare jale în ceta țigănescă. Când dada și-a dat sufletul, membrii familiei sale se trântiră la pământ, smulgându-și părul de supărare. Văduva bătrânului dadă, după un obicei țigănesc, a fost numai decât legată de un frăgar, și bătrâna femeie, care are verstă de 67 ani, a trebuit să stea acolo totă diua, ținând în mână o lumină aprinsă. Mâncare, ori beutură nu 'i s'a dat în diua aceea, ci — pentru a-și „stempera foamea” — 'i se punea din când în când o pipă aprinsă în gură. După ce cadavrul dadei a fost înfășat în pânză și pus jos, 'i s'a legat de gât o cărămidă mare. Pe la spunerea soarelui, lângă cadavru s'a făcut un foc mare, or pe la miedul nopții toți Țiganii au început să joace în jurul focului, strigând și chiuind. In dimineța zilei următoare cadavrul a fost pus în sicriu, așezându-se lângă el și o bătă mare, cu care bătrânul dadă să se potă apăra în cealaltă lume contra spiritului celui rău. Pe la amedi cadavrul a fost pus în mormânt, și noaptea s'a făcut deasupra mormântului un foc, în jurul căruia Țiganii mai traseră un joc sdraven și cu asta s'a încheiat ceremonia înmormântărei.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Ceremonie țigănescă”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, Nr. 144, 29 Iunie/11 Iulie 1895, p. 3.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul care a ajuns în paginile gazetei publicate în Brașov își informa cititorii despre ritualurile exotice legate de înmormântarea

unui voievod țigan local. Autorul descria o ceremonie care amintea de relatările care se puteau lectura în textele etnografice ale lui Heinrich von Wlislöcki, țiganolog care a susținut că adevărata manifestare a religiozității romilor nomazi poate fi depistată în ritualurile și obiceiurile lor funerare (Wlislöcki, 1887, p. 25). Similar descrierilor făcute de etnograful de limbă germană menționat anterior, articolul de presă din *Gazeta Transilvaniei* a insistat asupra a ceea ce Wlislöcki percepușe și discreditase drept frică irațională. Pentru etnograful nerom drama exhibată de romi pentru a-și exprima durerea era implicit o demonstrație a primitivității culturii lor exotizate. O serie de ritualuri specifice erau menționate pentru a descrie un amalgam de forme de închinare care erau în totală contradicție cu practicile funerare ale oricărei comunități nerome. Scurta dar densa descriere a înmormântării unui lider tradițional rom, la care nu participa vreun reprezentant al bisericilor, era menită să transmită publicului cititor că spiritualitatea romilor nomazi nu a avea nimic de-a face cu credințele creștine în răscumpărarea păcatelor și promisiunea vieții de după moarte. Accentul pus asupra exotismului unor astfel de practici îi permitea jurnalistului român din Transilvania să sublinieze alteritatea grupurilor nomade ce reprezentau întruparea primitivității de acasă.

Marian Zăloagă

Document nr. 31. Articolul relatează despre funeraliile, pe teritoriu american, ale unui lider de clan rom. Se reține că slujba a fost oficiată de către reprezentanții din diaspora ai Bisericii Ortodoxe din Ardeal.

Cu patru zile mai înainte, se publicase în foile englezești că a murit »King«-ul, regele sau mai pe românește zis Voivodul Țiganilor din America, Nicolae al lui Mihăilă Mitiei în Asceola Arcansas și că va fi adus în Cleveland O. și înmormântat în cimitirul comun din Woodland în criptă de ciment, lângă voivodeasa lui Solomia.

Din toate lucrurile mici, au făcut americanii lucru mare, așa și din înmormântarea voivodului țigănesc.

După știrile din gazete, că ar fi murit un rege din Serbia, s-a adunat acolo lume multă, ca la înmormântarea unui rege, toți preoții din Cleveland, raportorii ziarelor dimpreună cu toți cei ce aveau timp liber. Fotografii au alergat cu aparatele lor ca să pregătească tablouri pe seama lumii mari. Dar au avut ce vedea și ce fotografa. O laie de țigani vagabonzi.

Și ce mai înmormântare, Doamne, Doamne, de îți venea mai mult să râzi decât să plângi.

Voivodul născut în Bănat, crescut în Serbia, venit în America cu 40 ani mai înainte, om bătrân în etate de 115 ani, era îmbrăcat și împănat cu musteața toată pomadă, ca un mire. — înmormântarea s-a făcut de preotul I. Podea¹⁸ care la urmă a ținut și o predică. Dar oricât s-a nizuit ca să atingă inima cioroilor, ori cât a așteptat să vadă o lacrimă țigănească, n-a izbutit, până când a ajuns la iertăciuni. Amintind apoi despre pilă, și despre căldare, despre ciure, lăcate și potcoave de cai morți, au început a plânge cu toții, apoi iarăși s-au oprit când au auzit că bătrânul de acum înainte nu va mai tremura de frig, că se va duce în raiu unde e tot cald și vara și iarna și unde are ce mânca și fără să cerșească.

II deplâng frații, feciorii, nepoții, și strănepoții.

Foile englezești au publicat fotografiile înmormântării și raporturi detaiate.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Moartea voivodului”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXII, Nr. 256, 27 Noembrie/ 10 Decemvrie 1909, p. 3.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat de cotidianul brașovean se referea la înmormântarea liderului unei trupe nomade care a emigrase în Statele Unite ale Americii. Pe de o parte, jurnalistul informa că romii, asemeni multor locuitori din cuprinsul Monarhiei Dualiste, au început să emigreze pe distanțe mai mari, ajungând până în Lumea Nouă (Cf. Steidl, 2023, pp. 99–120; Gârdan & Eppel 2012, pp. 256–287; Stan, 2015, pp. 5–33). Prezența lor nu trecea neobservată, jurnaliștii americani fiind fascinați să relateze povești dedicate diferitelor trupe de romi. Știri cu conținut similar, colectate din ziarele internaționale, au ajuns în regiunile de

¹⁸ Controversatul Ioan Podea, (1884–1.04.1968) a fost preot misionar și protopop. Trimis al Mitropoliei din Sibiu între anii 1909–1915 să stabilească în zona Cleveland (Ohio) o puternică comunitate ortodoxă. Grație eforturilor sale s-au pus bazele parohiei de Youngstown. Anterior primului periplu pe tărâm american Ioan Podea scrisese, în 1906, o lucrare de mici dimensiuni „Românii din America”. A avut și calitatea de membru al Comitetului Național Român de la Paris susținând în 1918 cauza unirii Transilvaniei cu România. Podea este și autor al *Monografiei comunei Săcădate* (Sibiu, 1911, tiparul Tipografiei Arhidiecezane). A revenit în Statele Unite ale Americii în câteva rânduri, în anii 1921, 1924, 1928, 1935.

proveniență ale imigranților romi și au provocat comentarii persiflante din partea jurnaliștilor transilvăneni de diferite etnii (Zăloagă, 2015, p. 380). La prima vedere, în articolul selectat, liderul de etnie romă provenea din regiunile sârbe ale Monarhiei Dualiste. Cu toate acestea, numele său sugera un grad de asimilare culturală în mediul românesc. Cititorii puteau afla că Ioan Podea, protopopul ortodox român al diasporei din Ohio, (Cf. Cotan, 2019, pp. 222–229; Crețu, 2012, p. 84) fusese solicitat să officieze serviciul religios prilejuit de înmormântarea voievodului rom decedat. În ciuda tonului rasialist adoptat de jurnalistul român, care ridiculiza atât pe romi, cât și pe jurnaliștii americani seduși de subiecte exotice, textul reușea să evidențieze că romii nu s-au convertit odată cu sosirea lor pe continentul american, în pofida faptului că peisajul religios de acolo era un loc al misionarismului foarte activ și mult mai dinamic decât cel din țara de origine. Solicitarea de a beneficia de un serviciu funerar ținut de un cleric ortodox român arată că subiectul rom al știrii rămăsese loial afilierii religioase anterioare. Rămâne neclar care ar fi putut fi motivul acestei solicitări și se poate doar specula dacă pompa ceremonialului asociat ritualurilor funerare ortodoxe ar fi fost hotărâtoare în această privință. În orice caz, chiar dacă nu fusese neapărat intenția jurnalistului, se poate afirma că specialul caz prezentat era în măsură să contrazică narațiunea prejudicioasă ce-i acuza pe romi de schimbarea oportunistă a afilierii lor religioase în funcție de locul unde ar fi sosit, în scopul de a căpăta acceptanța comunităților de credință dominante. Cu certitudine că existența unei structuri ecleziastice diasporice, ce deservea nevoile spirituale ale comunității de imigranți români ardeleni plecați la muncă în Statele Unite ale Americii, a permis chiar și romilor emigrați să aibă acces la serviciile liturgice ortodoxe.

Marian Zăloagă

Document nr. 32. Articolul anunța publicului meloman decesul precum și locul ceremoniei funerare ale unui renumit lăutar rom din Ardeal.

George Dicu, cunoscutul conducător al tarafului de lăutari români din Brașov a răposat în urma unei febre tifoide (tifus). Mânuiitorul meșter al arcușului — care a câștigat tarafului său reputația primului taraf de lăutari în toată țara — lasă regrete unanime în toate cercurile societății brașovene. Înmormântarea i se va face azi în cimitirul gr. oriental român din Brașovul vechiu. Odihnească în pace!

Sursa: [Autor anonim], [titlu] „George Dicu”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXX, Nr. 47, 25 Novembre/ 8 Decembrie 1917, p. 3.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul selectat era, în esență, un necrolog publicat în ziarul românesc din Brașov. El comemora personalitatea unui muzicant rom renumit care locuise în oraș și s-a bucurat de un mare prestigiu ce depășea granițele Transilvaniei. Aparent, când a murit era o persoană bogată, așa cum se poate afla din alte știri care l-au descris ca dornic să participe cu donații pentru ridicarea unui monument care comemora memoria soldaților locali căzuți în Marele Război (Zăloagă, 2019, p. 255). Jurnalistul brașovean nu a considerat necesar să mai adauge alte detalii, scriind doar că muzicantul rom a fost înmormântat în cimitirul ortodox al orașului ardelean, în care, pe parcursul existenței, interpretul a delectat societatea burgheză compozită din punct de vedere etnic. În cazul de față, informația confirma apartenența religioasă și dispoziția comunității de credință precizate de a valorifica prestigiul deținut de personalitatea romă.

Marian Zăloagă

Document nr. 33. Scopul principal al articolului era să evidențieze excelențele unui preot paroh care era contestat de către comunitatea majoritar românească. Pentru a exemplifica abaterile, în articol se făcea referire la situația unor enoriași romi cărora li s-a refuzat celebrarea preotească în context funerar.

Onorată Redacțiune,

Sfânta scriptură zice: de-ți va greși fratele teu, ceartă-l între tine și el; de nu se va pocăi chiamă încă doi martori; de nu vei folosi, spune-l soborului, și de nu va asculta nici de sobor, se-ți fie ție ca un păgân și vameș.

Astfel pățim noi Gârbovenii cu popa nostru, Romul Pop, care de 9 ani, de când a venit la Gârbova dela pânea lui de secară din Țeara-Bârsii nici un bine nu ne-a făcut, căci: averea bisericii ne-a prădat-o, socotelile ei de 8 ani stau încurcate, au luat de vr'o câțiva ani locuri de ale bisericii cu arendă, și nu putem scoate nici un crucer, toate plățile ce 'i-se cuvin ca preot și le-a îndoit și înpătrat, pentru un copil căl' înmormântează cere 3 fi. dela cel mai sărac Țigan, dacă merge la casa unui om la o sfeștanie

(sfințirea apei) apoi duce și banda de Țigani cu el și benchetuește de nu se mai poate scăpa omul sărac de el. Morții îi îngroapă noaptea, pe unii, ear' de un timp încoace la mai mulți oameni mari n'a vrut se meargă a-î îngropa; dusu-s'au oamenii mortului cu banii în mână la el, dar' n'a vrut să vie și mai mulți au fost siliți să-și îngroape morții fără popă.

Așa noi în mai multe rînduri 'l-am rugat, să nu ne tot năcăjească atâta, ci să ne înțelegam cu cele bune, ceea-ce am dori-o din toată inima, dar' toate în zadar! Am făcut arătări peste arătări atât la dl protopop Droc, cât și la măritul consistor, și până acum au fost toate nucă în părete. Locuim cu Sași, cari sânt în stare foarte bună, cari ascultă de păstorul lor sufletesc și el își pune sufletul pentru oile sale, ear' păstorul nostru ne duce la câlbază, ne dă pradă lupilor, ne ruinează cu totul, și sântem de toată rușinea și vorba față de conducătorii sași.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Gârgova. Februarie 1896”, în *Foaița Poporului*, Anul IV, Nr. 15, 7/19 Aprilie 1896, p.117.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat în paginile unui organ de presă gândit să abordeze subiectele de interes pentru cititorii din mediul rural românesc relatează despre un eveniment petrecut dintr-un sat ardelean mixt din punct de vedere etnic. Textul era construit ca o reclamație publică a enoriașilor, nemulțumiți de conduita preotului paroh. Comunitatea era nemulțumită de activitățile administrative și pastorale ale acestuia. Referința la comportamentul demn de admirat al preotului paroh luteran săsesc din localitate, le permitea reclamanților să sublinieze comportamentul aberrant al propriului preot. În argumentare, etnicii romi erau pomeniți în două ipostaze. Pe de o parte, ei erau compătimiți pentru că nici măcar starea lor evidentă de sărăcie nu fusese în măsură să-l miște pe clericul nemilos care le-a cerut să plătească taxa pentru serviciile religioase aferente ritualurilor de înmormântare. Poziția neîndurătoare a preotului paroh nu era privită a fi doar un defect de caracter personal, ci și ca pe o încălcare a reglementărilor Bisericii Ortodoxe pe care o slujea. În statutul său, Biserica Ortodoxă Română poruncea ca preotul să officieze gratuit pentru oamenii aflați în situație de sărăcie (Brusanowski, 2010, pp. 183, 195). Pe de altă parte, în articol, romii apăreau, de asemenea, ca fiind complici la conduita reprobabilă a preotului, pentru simplul motiv că unii dintre ei participaseră cu prestațiile lor muzicale la numeroasele

petreceri de care clericul era acuzat că le organiza foarte des. Articolul dezvăluie duplicitatea perspectivei asupra romilor. Per ansamblu, se sugera că se cuvenea ca și romii să fie asistați spiritual în contextul riturilor de trecere, în pofida faptului că părerea generală privind religiozitatea lor rămânea îndoielnică.

Marian Zăloagă

Romii și exploatarea superstițiilor majoritarilor

Document nr. 34. Scurta notă de presă avertiza publicul asupra practicării ghicitului de către romi.

Farmecatoriu, Unu Tiganu a sciutu prin boscone din gura si prin schimosituri de fatia sa inșele de la o persona 8 florini banii si alte vesmite si scule. Persona inșelata a capetatu dupa intrevenirea judecatoriei vesmintele si sculele, nu inșea si banii.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Farmecatoriu”, în *Telegraful Român*, Anul XVI, Nr. 87, 24 Octomvre / 5 Novembre 1868, p. 347.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Scurta notă a fost publicată în organul de presă oficial al Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Printre numeroasele subiecte de factură ecleziastică, culturală și politică, ziarul a publicat variate știri despre fapte neobișnuite. Unele dintre aceste știri de culoare erau concepute pentru a delecta, altele pentru a edifica publicul cititor. În ultima categorie, se poate plasa știrea – avertisment cu privire la consecințele economice ale credințelor superstițioase exploatate de un ghicitor rom. Informația este într-o oarecare măsură rară datorită faptului că contrazicea discursurile stereotipice în care, în mod curent, femeile rome se ocupau cu ghicitul. De regulă, producțiile istoriografice, literatura etnografică și presa au susținut că femeile aparținând acestui grup etnic se specializau în exploatarea naivității clienților neromi (Zăloagă, 2008, pp. 551–569; Zăloagă, 2011a, pp. 42–63). Făcând abstracție de identitatea de gen a protagoniștilor, publicarea unor astfel de știri în presa ortodoxă centrală atesta continua manifestare a superstițiilor în rândul grupurilor nerome

și îngrijorarea autorităților clericale care se străduiau să trimită mesaje edificatoare credincioșii lor.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 35 & nr. 36. Amplu articol reprodus în două publicații periodice în scopul combaterii credințelor superstițioase ale românilor ardeleni de care profitau femeile române. Se insistă asupra faptului că acestea își amăgeau clientela și sub pretextul ghicitului, jefuiau proprietățile sătenilor din cuprinsul unui ținut relativ extins.

Camu de la începutul lunii august 1878 în comuna Mahaciu¹⁹, Cercului Vintiului de Susu, Comitatul Turda Ariesu, venire nescari oaspeti, cari după depărtarea lor lăsăra câțiva oameni în starea cea mai tristă, cu ochii plini de lacrimi.

Acești oaspeți fuseră nesce țigani, cari avendu certificate în regulă se așediară cu 3 corturi pe ogorele numitei comune. La începutu erau numai câțiva, ânsa cu tempu se completară până la vreo 15–20, precum se adevări întru cele din urmă, totu tăitori de punși. Ei, pre cându bieții economi erau mai cuprinși cu lucrurile [158–159] lor economice se preumblau pe stradele cumenei dela o crișmă la cealaltă. Bărbații mergeau pre la omeni din comună, cari aveau salca, ca se le cumpere se facă linguri și troci din ele. De comunu nu se poteau tergui, din cauza că de cerea proprietarului bani pre salca, ear (tiganii) voiau se o lucre in parte, si din contra. Adeca. Lucrulu era diresu, ca se nu se poata tergui comperatorii nostrii umblau numai se cunoasca bine terenulu. Deci se duceau la altu proprietariu si asia mai departe pana ce se informara bine despre starea, datina si moravurile locuitoriloru. Sciindu că preste zi mai cu semn numai muierile sunt pre acasă, se duceau țigancele pre la case cu ceva obiecte de vendiare. In casulu acesta o haranca vechia sierbea ca antegarda. Ea căuta și de norocu cu carțile, și cu acesta ocupa atențiunea femeiloru de casă; până atunci celelalte țigance cărau – de la altă casă decât 2–3 ori pre zi – farina de grânu, cucurudiu, lardu, brandia s.a. ca plată după ostenelele profetesci și pre acea ca anexare făcuta pre ascunsu.

[...]

Una femeia vedu ca cu numele S.O. cautandu-si de norocu i se areta din carti, dupa cum i spuse siarlatana de țigana: „Vedi fetulu meu! Casa

¹⁹ Azi Măhăceni, sat în comuna Unirea din județul Alba, România.

aceta frumoasa, arfi tare cu norocu, deca nu ar lipsi nici odata din ea 100 fl v.a. pestrati in cornulu casei, si dupa cumu tâ-se areta din carti, câtu de curendu vei avea o pagubă mare.

Aci in ograda acesta se afla o caldare pline cu bani de argintu; inse nu-su pusi nici pre unu lucru reu, numai pre capu de omu, Sa se nu ve duca celu necuratu capulu la unul dintre voi, trebue se clocesti unu ou intr-o noapte intreaga; ca de va veni celu necurati, va duce oulu si nu capu de om; era banii voru rămâne in caldare, cari -i voiu scote eu, adause țiganca, și i vomu împărti.”

Asia de bene sciu fermaca țiganca pre susu memorisata femeii. In diua urmatoria erasi merse țiganca pre candu o ascepta respectiva cu mancari de dulce bene gatite – fiindu postul St Mariei pre proprietariulu casei adeca pre ginerele- său il hrăni cu cepa si pâne, – dupa – ce se indopa bene țiganca iarasi incepu din nou a fermeca dâcându-le: că cu toții se esa din casa si se merga colo susu in gradina si pana ca le va striga, se nu vina de acolo; fiinduca ea are treaba cu draculu si se nu de bage in careva”. Numai decātu omulu care se duse la ocupațiunile sale economice și muierile plecară cătră loculu destinatu de țiganca. Boala de țiganca avendu la sine unu lințiolu privi stânga și în dreapta si aflându vesmente cam în pretiu de 35–40 fl le pacheta în lințiolu, mai lua în fine și vreo 7–8 taleri cu torte și 80 fl v.a. de cari sciuse de mai înainte, unde s-au depusu, ca se fie casa cu norocu; și așia încărcată eși din casă afară spunându-le la muierile casei, că: „mâne dimineața la 14 l.c. cu murgitulu dilei se fie la ea în comuna vecină Ciugudiulu Inferioru,²⁰ unde are să le spună toate cele, cumu au se scoată banii din pământu și să le caute de norocu, cum se cade”. Cu acestea se despărții, și muierile fără de-a observa dauna enormă, ce li se intamplă din partea țigancei, se culcară fără grige. In diua urmatoria desu de demanetia nevasta lui J. P. se duse la țiganca in Ciugudiulu inferioru, înse nu o află nicăirea, cându se reântorce acasă își găsi bărbatulu și mama plângându fiindcă aflaseră de toate cele furate de țigancă.

Unu proprietariu totu cu numele G. Ch cu femea sa dinpreună își căutară de norocu. Haranca și pre aceștia îi fermecă, încātu i-a sedusu, de au crediutu, ca în camera loru se afla o mulțime de bani în argintu, înse ca se-i pota scoate trebe sa aibă la dispozițiune 400 fl. Ce se facă omulu meu, ca se poată capetă acei bani împrumutu? Cerca la mai multi oameni, nu-i succede: cerca în Turda la cassa de pestrare pe lunga

²⁰ Azi Ciugudu de Jos, sat în comuna Unirea din județul Alba, România.

ipotecarea averei, înse în așa tempu scurtu, după cumu-i trebuia lui, nu-i succese nici acolo. În fine căpeta pre lunga ipotecare a unei vaci terminu de 3 zile de la frate-so 40 fl v.a. dela colectoriulu din comuna N. P. 9 fl v.a. mai avendu și elu vreo 11 fl v.a. aduna laolalta 60 fl v.a. fiindu întrebatu nenorocitul de unii din comună, că ce are se facă cu atâta bani? Zicea, ca voieste a-și cumpara unu fenațiu; dară scopu lui a fostu ca se-i dea țiganței pentru cei din cameră. Acestu nenorocitu chiamă țiganca la sene, si dinpreuna cu ea făcuă – după sfatul acesteia o gropița în camera, unde depuseră cei 60 fl v. a. si veșmente serbătorești în prețiu camu de 15–20 fl. Acolo (în cameră) se mai alfa multu proviantu. Țăganca atâta a fostu de atâta a fostu de astuta și cu fineția în mișielia ei, încātu pe neobservate spre uimirea proprietarului sedusu până la estremu – arunca 3 taleri în gropița dicadu: „vedi! Acestia din taleri, ce se afla în pămentu au eșitu. Acestia nu ți-ii dau, până ce vomu scote celilalți. Acuși va eți o sumă mare, din care te poti face bocotanu mare” și lua îndăreptu cei 3 taleri. Mai departe i dise boala de țiganca „aceste (veșminte și toți banii) remânu aici așa, după cumu le-am tomnitu eu până la demineția candu voiu veni și vomu alunga pre celu necuratu de pre bani și-i vomu lua. Ți spunu și acea (dise țiganca mai departe), de vei vede orice la noapte pe aicea, să nu te sparii”.

Pe lângă acesta fermecatură remase omulu meu plinu de fiori, înop-tându se culca. În noaptea acea intre 13–14 l.c. veni celu necuratu și-i duse baniii cu toate cele, ce se aflară în camera. Acesta se întâmpla asia, dupa cumu îmi esplica din spusele celui friptu: Camu pe la mediul nop-tii, candu era în liniște toata făptura viua, intra cineva în casă și după ce la începutu schimba câteva cuvinte umane, se tranti în patu pe ei strigîndu cu unu tonu înspăimântatoru necunoscutulu, că elu e draculul, să-i dee banii, ca de nu pe toți cei din casă îi va duce. Omulu plinu de frică eși din casă afară și [159–160] vediu lângî târnațiu (ambitulu) casei sale unu calu, crediendu in sa că țiganulu din casa sub forma de „uciga-lu crucea” se făcu calu, fugi din curte. Până ce elu alerga încoace și încolo fără de a face larma, fiendu-i frică, ca să nu-lu ducă celu necuratu, țăganulu dispăru încărcatu de prada.

Candu veni tempul, ca respectivulu se solvesca datoria împrumutată, se duse cu vaca la tergu si vendiend-o își plati datoria și remase cu jugulu diosu.

Una femeia văduva cu numele Todora R. tot din comuna Mohaciu își dede toate veșmintele de serbători ale ficei sale Maria, se-i facă farmecătura pe ele. Marți seara, ca se o poata mărita, după cine va voi ea.

Asemenea făcu și o fată din comuna ungurească Chercedea (Kercesed)²¹. Se intelege de sene, ca și aceste totu pe o forma pațiră cu cei din susu. Vesmintele se duseră, dar petitorii nu veniră.

Apoi daune mai mărunte d.e. câte o batista dela câte o nevestă, pe care se-i faca totu Marti sera, ca se traiască bine cu barbatulu seu și se nu fie în relațiuni cu altele – câte 2–5 fl.v.a totu pe asemenea lucruri de nemicu, s-au întemplat forte multe, cari se sciu pe facia; eară multe nu se sciu, respectivele țienu lucrul încă totu în secretu.

Asia insielati amaru venira câtiva la mine si-mi spuseră despre daunele întemplate; însea acea, că cumu au fostu sedusi, de i-au insielatu, nu mi-au spusu fiindu-le rușine; dară totuși afla-i din sorginte sigure și apoi pe lângă totu necasulu, ce le aveau, le spusei pe facia și le esplicai toată mișielia astoru feliu de șiarlatani aducându-le aminte, că mai multu „se nu își caute D-dei străini înainte D-dieului celui adevăratu, care numai unulu este, și care singuru e mare preste tote fiintiele pămentesci: pe venitoru se nu absenteze nici odată dela maica baserica, unde dl. parochu necontenitu se trudesce a respândi lumina cu predicele sale pline de învețiaturi bune creștintești, si totu mereu le aduce aminte despre trimiterea regulatu la școala (a copiilor), ca celu puținu aceștia se easă din acele superstițiuni; se asculte cuventulu cu mai mare atențiune și apoi se lu împlinescă.

Laundu-mi oamenii mei toata învățatura de buna si acceptandu-mi tote cuvintele, firece, dupa ce se pacalira cu credintia loru dea desiarta, se îmbărbatara cu totii si porniră a urmări compania de hoti.

La inceputulu tânganii avusera mai multa precautiune, fiinduca inainte de intemplarea hotiei cu câteva ore isi scosera certificatele dela antistia comunala din locu si se impartira in doua sectiuni: o sectiune i tia peste Ariesiu pe la podulu dela comuna Varfalau²² si-si apucara drumulu pe Ariesiu in susu cătra opidulu.Iara, de unde dupa scurta puasa se dusera cătra Clusiu²³. Cei cu dauna mersera totus in urma lor; dela unu locu uniii dintre persecutori fiindu forte obositi de mersiulu celu incordatu se intoarsera acasa, era doi:proprietarulu J. P. dela a carui feta inca dusesera tânganii nesce vesminte, cu fetiorulu sei Jacobu, fiindu cu mai mare curagiu se dusera in Clusiu, unde capetara ca ajutoriu doi gendarmi si cu acesti o luara in urma tânganilor pre Somesiu. In fine le succese a prinde pre hoto in Comuna Corusiu Comitatulu Clusiuului,

²¹ Azi Stejeriș, sat in județul Cluj, România.

²² Azi Moldovenești, sat în județul Cluj, România.

²³ Azi Cluj – Napoca, oras municipiu, resedință a județului Cluj.

unde tâgani se aflara asediati pela crisme iara țigancele pechetau nesce vesminte, cari de mai nainte erau asediate la pitulatorii lor. Tâgani provocati din partea gendarmilor a se supune resistara, până ce fusera legati cu fortia si asia in Nru de 13 talhari se escorata in arestulu din Clusiu. Dintre celi cu dauna din 80 fl primi j Popa 67 fl si vesmentele, era restulu precumu si celilalti cu dauna au se primesca desdaunarea dupa licitatiunea unui calu alu țiganiloru.

[...]

Tîgani s-au transpusu sub cercetare de furtu la Judecatoria cercuală din Vintiulu de susu, în cerculu carei s-a întemplantu faptulu. –

Dintr-acestu incidentu în totu casulu pre câtu de tristu, pre atâtu de caracteristicu, ușior ar pote cineva aluneca se cugete, cumcă poporul comunei Mahaciului e reu administratu în cele sprituale. Dară se ar înșielu amaru. Pentru că – după cum amintii și mai susu – prea meritatu parochu alu acestei comune nice la o ocașiune bine venită nu încetează a combate cu esemple vii înaintea poporului seu totu, ce e superștițiosu: înse acea, ce s-a înredăcinatu în poporul din seclii, pre cându și la o parte din secta preoțiască era frica de balauri, strigoii, pri-colici, batalioane de năluci etc., nu așa lesne se poate scote. Nu trebe se ne mirămu așa tare de națiunea noastră, ca e așa lesne credictoria la desiertătiuni de aceste, deoarece scimu pre bine, că până încoace către midiloculu seclului alu XIX -lea toți tempii i-au fostu vitregi, incutu nu potu fi norocoasă de aceea binecuvântare, care se numesce cultura poporului în genere.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] „O companie de hoți”, în *Foia Scolastică. Organu Pedagogicu -Didacticu pentru Școlele Române*, Anul VII, Nr. 20, 15/27 Octombrie 1879, pp. 159–160. Retipărit parțial cu același titlu în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLII, Nr. 86, 28 October / 9 November 1879, p. 4.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Extinsul material a fost tipărit în publicația serială editată pentru uzul personalului didactic din școlile confesionale românești din Transilvania. Deși era editat de Biserica Greco-Catolică, periodicul putea să fie citit și de către învățători și preoții ortodocși români căci, după cum s-a demonstrat, literatura omiletică referitoare la diferite ritualuri de trecere a fost capabilă să depășească granițe confesionale

(Bolea, 2015, pp. 121–127; Radosav, 1997, p. 169). Prin urmare, ne putem imagina că și publicul consumator al publicațiilor pedagogice a avut același caracter supra-confesional, și că conținutul acestora a fost împărtășit și în mediul ortodox. În lungul text narativ, autorul adopta un ton edificator inerent discursului sacerdotal, preocupat de corectarea abaterilor spirituale ale enoriașilor. Textul ilustra abilitatea romilor nomazi de a accesa și exploata religiozitatea populară a grupurilor normative, care era foarte complexă și, în mod sigur, ignora învățăturile religioase canonice.

Expunerea minuțioasă dezvăluia cititorilor distanțele mari acoperite de romii nomazi pentru a-și oferi serviciile lucrative. Cu toate acestea autorul alegea să insiste asupra modului în care credințele superstițioase ale clienților ofereau femeilor rome posibilitatea de a exploata neajunsurile spirituale întâlnite adeseori la nivelul religiei trăite a maselor. Există puține motive pentru a ne îndoi de autenticitatea celor relatate în articol, fiindcă arealul în care evenimentele au avut loc era foarte clar precizat. De asemenea, opțiunea autorului de a anonimiza identitatea neromilor pare a fi un alt argument apt să susțină veridicitatea raportului. Ca și în cazul publicațiilor luterane ale sașilor ardeleni, aceste activități ale romilor erau denunțate public ca trucuri viclene menite să faciliteze hoțiile (Zăloagă, 2015, pp. 265, 307–309). Recurența unor astfel de incidente, înregistrate în special din mediul rural, a făcut ca prelați de rang superior, ai oricărei denominațiuni, să devină conștienți de limitele disciplinării sociale, așa cum era ea implementată prin intermediul activității pastorale a preoților parohi. Când astfel de rapoarte ajungeau în paginile presei, era un moment perfect pentru a critica public erorile credincioșilor neromi care căzuseră victime ale înșelăciunilor femeilor rome, fiindcă au ignorat, în mod evident, predicile ținute de la amvon pe parcursul serviciilor religioase regulate. Aceste tipuri de texte au ajuns să fie tot mai numeroase în sfera publică, fasonând percepția asupra romilor în presa confesională și seculară. Trebuie reținut că autorii textelor care aveau acest conținut nu discutau niciodată despre religiozitatea romilor, aceasta nefiind o chestiune care să îi preocupe, deoarece atari narațiuni porneau de la convingerea că aceasta nu exista și /sau că era profund viciată. Cu toate acestea, succesul romilor de a exploata superstițiile împărtășite de grupurile normative, asociate discursiv cu cultura feminină, mărturisea despre eșecul intern înregistrat în procesul de disciplinare socială, despre care se știe că avea rădăcini religioase. Pe de altă parte, trebuie reținut faptul că pentru a opera cu succes, romii

trebuiau să fie familiarizați cu elementele de bază ale religiozității cotidiene ale clienților lor.

Ziarul de limbă română *Gazeta Transilvaniei* din 28 octombrie/9 noiembrie 1879 a retipărit textul, astfel, povestea ajungând în cercuri mai largi decât cel al cititorilor unei reviste pedagogice. Această opțiune poate fi privită ca o dovadă a angajamentului presei din secolul al XIX-lea de a participa la edificarea spirituală a oamenilor de rând și la menținerea ordinii în sfera publice. În acest proces a contat prea puțin că astfel de narațiuni au avut o conotație defăimătoare și că puteau perpetua atitudini de excludere a grupurilor de romi din diferite comunități de credință. Accentul principal era pus pe controlul religiozității trăite a neromilor, iar astfel de texte au fost, în mod special, instrumentalizate în acest scop.

Marian Zăloagă.

Document nr. 37. Articol cu caracter semi-ficțional prin care se încerca instruirea maselor să evite contactele cu femeile rome care se ofereau să ghicească populației feminine nerome. În mod hotărât, autorul asimila ghicitul șarlataniei.

Îmi pare bine ca cineva nu lăsa pe cel sarac să se deparțe de la casa lui cu mâna goală, dar să nu te doară oare inima, când vezi o țigancă cu ciubote roșii și bine îmbrăcată că iasă dintr-o casă și dintr-alta cu cătrințe sau cu alte veșminte, ori lucruri prețioase fără ca să fi asudat cât de puțin pentru câștigarea lor? Țigancă, după părerea voastră, a făcut mare slujbă, căci vezi bine, cine ar fi spus: când vă veți mărita și ce noroc veți ave, că lesne mai credeți orice nebunii, numai să fie eșite din gura unei babe ori țigănci, apoi n-ai frică, pentru aceia-i Sfânta Scriptură. De ați crede odată și vorbele mele, știu, că nu v-ași vede în toata diua așa înșelați și înșelate.

Că cum își fac lucrurile țigăncile și babele, și că ce li e plata, aceea o știți pre bine; noi însă de aceea ne-am adunat aici, casă judecăm nițel lucrurile mai cu deameruntul.

Așa dară, că țigăncile acelea de-a rândul sunt călătore, atunci le vedem și ne ved pentru prima dată și voi credeți că v-a spus lucrurile așa cum au fost și cum vor fi. Să vă spun eu cum stă lucrul: Țigancă, când intră în curtea omului, vede îndată, dacă este ceva pe lângă casă, și apoi vezi bine, unde sunt vite, acolo sunt și pagube; asta-i una, care nu o lasă din vorbe, când îți spune din cele ce ți s-a întâmplat.

„Ai avut o pagubă leliță!” dice țiganca, no și astăzi destul, ca mamele voastre să se scie mira de ea. Ai nisce oameni, cari te pismuiesc, dar nu-ți vor strica, n-ai frică”; asta e a doua, ce spune țiganca și e drept, cum nu; unde ai vedut om, căruia toata lumea să-i fie prețină! Și e destul de meșteră țiganca, când dice: „dar n-ai frică, nu-ți vor strica, căci n-au putere asupra casei D-Tale. Nu băgați de seama cum grăesce, tot cum săți vie bine”. „Ai avut certă cu bărbatul, leliță, dar nu D-ta porți vina,” no asta-i apoi, ce le place femeilor, le audi numai decând: „hei, cum scie țiganca asta și cum stă sufletul în om”.

Vede apoi o fată mare în casă și începe țiganca: „Că nici D-ta nu vei scăpa puiculiță, să nu fi a lui Ioan”.

Apoi fata crede, ce crede și de celea mai multe ori da, pentru -că ea se are bine și cu Pavel, și cu Grigore [43–44] dar și cu Ioan; de ce să nu poata fi ea a lui Ioan? Ce mai scie ea a cui va fi.

Și dacă Ioan n-ar ave voie, atunci fata tot mai are nădejde, căci Mariuca cea oarbă de un ochiu, hei a dracului mai scie descânta. Iacă așa se duc sacii de făină și altele.

[...]

Toate acestea le crede poporul nostru, pentru că are, cum aș dice, un fel de morb sufletesc, are înclinarea aceea primejdioasă de a ține toate de banii buni, celea ce le-a apucat de la betrâni și le-a vedut la strămoși.

[...]

De unde ve închipuiți deci să poată sci o amărâtă de țigancă sau babă, lucruri, ce se vor întâmpla ori cari nu le-a vedut, numai își închipuiesce. Și cu câtă ușurătate cred femeile nostre acestora. Să nu socotim risipa, ce o fac atari femei, dăruind cu câte de toate pe nisce perde-varii, ci să ne cugetăm numai nițel, cât de mult vatemă pe Dumendeu. [...] Atari mueri cu puterea vreau să arunce binele cel mare, care ni l-a dat Dumnedeu, când ne-a creat astfel, ca să nu ne vedem tote nefericirile înainte.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Prelegeri de iarnă”, în *Foia Scolastică. Organu Pedagogicu-Didacticu pentru școlele Române*, Anul V, Nr. 3, 1 Februar 1903, p. 44.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul selectat era o scriere cu caracter semi-ficțional. Pentru a-l face mai atractiv, autorul textului a recreat atmosfera unei șezători a tinerilor, care se țineau, de regulă, în sezonul rece în mediul rural.

În Transilvania, aceste forme de socializare erau adoptate de membrii diferitelor confesiuni, adeseori, ele reunind sătenii pe criterii de gen și de vârstă. Șezătorile puteau fi ținute în domiciliile unora dintre participanți și reprezentau veritabile canale de perpetuare a obiceiurilor populare și oportunități perfecte pentru a introduce informații noi prin lecturi colective din anumite publicații (Stahl, 1939, pp. 157, 167). În timpul reunirilor, participanții repetau obiceiuri asociate cu sărbătorile religioase și, ocazional, primeau îndrumare religioasă în afara serviciilor bisericești, într-o manieră mai puțin formalistă. Textul publicat în revista pedagogică greco-catolică este ilustrativ pentru preocuparea elitelor române ardeleni de a combate credințele superstițioase care au continuat să atragă masele la finele lungului secol al XIX-lea. Se poate presupune că textul, care avea tonul unei predici neceremonioase, putea fi citit cu voce tare, intenția sa principală fiind aceea de a preîntâmpina ca audiența neromă să cadă în capcana femeilor rome care ofereau servicii precum ghicitul. Autorul sublinia că aceste tipuri de interacțiuni erau forme de comportament nelegiuit, aflat în conflict cu învățăturile bisericii. Pentru a fi cât mai convingător, autorul depunea un efort argumentativ în scopul de a dezvălui presupusele stratageme ale femeilor rome, de vârstă înaintată care vizau, în cea mai mare parte, dar nu exclusiv, clientela feminină neromă. Pentru a manipula emoțional publicul feminin, autorul a ales să sublinieze valoarea materială a pierderilor. Înșelătoarele erau descrise ca fugind, după ce răspândiseră minciuni, purtând piese scumpe de îmbrăcăminte pentru care proprietarii anteriori sacrificaseră sume semnificative. Nu în ultimul rând, autorul adopta o atitudine critică care viza o întreagă cohortă generațională din rândurile neromilor. El asocia, în mod explicit înclinația spre superstiție cu generațiile mai în vârstă, care ar fi împărtășit credințe eronate, dificil de eliminat, care au contribuit la perpetuarea unei stări de decădere spirituală în rândurile poporului român.

De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, generații de clerici erau instruiți să împărtășească opinii raționale despre lume, care, se anticipa, că urmau să înlocuiască obiceiurile și credințele anacronice greu de deznădăcinat, indiferent de sursa lor. (Radosav, 1997, pp. 219, 321). Totuși, perpetuarea acestora de-a lungul generațiilor indica faptul că cultura feminină normativă era încă credulă, iar credințele lor eronate continuau să încurajeze femeile rome să furnizeze servicii de tipul magiei apotropaice.

Marian Zăloagă

Document nr. 38. Articol despre romi nomazi care prin practica ghicitului manipulau și totodată păgubeau localnici din Sibiu, oraș dominat de sașii luterani.

Săptămâna trecută a fost o laie de Țigani prin Sibiiu. O Țigancă bătrână a prostit pe o Săsoaică văduvă, că-’i va proroci viitorul. Femeia a crezut și s’a dus în bucătărie cu vrăjitoarea, ca se afle cele ascunse. Țiganca ’i a spus, că multă nenorocire o așteaptă, dar’ daoă-’i dă zece coroane, o scapă. ’I-a dat un galbin, Țiganca și a făcut minciunile cu el si la urmă s’a prefăcut, că îl aruncă în sobă, asigurându-o pe credincioasa femeie, că diavolul e legat. Văduva a fost mulțumită, dar’ când a căutat în sobă, galbin ca-’n palmă. Până să dea de urma Țigancei, aceasta era cine știe unde.

Sursa: [Autor anonim], [titlu] „Plata prostiei”, în *Foaia poporului*, Anul X, Nr. 30, 21 Iulie/3 August 1902, p. 357.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul este colectat dintr-un săptămânal care era editat pentru a deveni o lectură atractivă pentru marea masă de săteni români. Autorul relatează că o femeie săsoaică din Transilvania solicita unui rom nomad, care a sosit într-unul dintre cele mai importante orașe ale provinciei, să își ghicească. Ne-am aștepta ca membrii comunității luterane, care erau mai bine catehizați, să fi fost mai puțin susceptibili să se angajeze în astfel de relații. În realitate, după cum au stabilit alte studii, interacțiunea femeilor săsoaice din Transilvania cu romii care practicau ghicitul nu era deloc rară, iar presa și oamenii bisericii luterane se străduiau, la rândul lor, să prevină astfel de abateri de conduită și problemele asociate acestora (Zăloagă, 2011a, pp. 42–63). Totuși, nici vocile seculare, nici cele clericale care pomeneau despre asemenea situații, nu considerau așa-zisele practici ale romilor ca fiind periculoase din punctul de vedere al repercusiunilor lor oculte intrinseci. Ele erau pur și simplu tratate de către reprezentanții masculini ai tuturor culturilor transilvănene ca o expresie a naivității partenerelor lor de sex feminin, indiferent de afilierea confesională și/sau de apartenența etnică. Autorii unor astfel de note de presă au fost mai predispuși să insiste asupra pierderilor materiale suferite de neromii prinși în astfel de interacțiuni. Din acest motiv, de obicei, conotația acestor relatări transgresa reflectarea metehnelor

vizibile în domeniul religiozității trăite. Jurnaliștii înclinau, mai degrabă, înspre a percepe aceste servicii ale romilor ca ocazii de desfășurare a unor activități ilicite. Recurența știrilor cu conținut similar poate sugera că, pe termen lung, argumentul religios nu reușise să fie convingător în a descuraja enoriașii de orice confesiune să accepte și/sau să solicite romilor să le prezică viitorul. În consecință, cele mai multe dintre relatările transmise prin intermediul presei au suprasolicitat pierderile materiale, un argument de la care se aștepta să fie mai convingător în demontarea atractivității reprezentate de profețitul romilor. Pe urmele clericilor, presa timpurilor moderne s-a angajat în edificarea publicului cititor, avertizând că acest tip de oferte ale romilor erau simple manipulări ale religiozității/naivității populare.

Marian Zăloagă

Document nr. 39. Articol cu caracter edificator în care se critica predispoziția supărătoare a românilor ardeleni către superstiții. Din setul de abaterii ieșea în evidență apelul țăranilor, de altfel bisericosi, la serviciile femeilor rome aparținând grupurilor nomade care se ofereau să le ghicească.

Mulți din oamenii învățați de adi nu cred mai nimica din adevărurile cele mai însemnate de credință ale legii noastre. Ei numai cu trupul mai sunt membri ai bisericii; sufletul le e însă străin aproape cu totul de ea.

O altă samă de oameni, și anume partea cea mai mare a poporului nostru dela sate, crede toate câte învață biserica; dar nu-și potrivesc faptele amăsurat credinței, și mai face un păcat mare, credând în dumnezei străini.

O cortorăriță vicleană scoate ușor din minte pe femei și chiar și pe bărbați cu minciuni, că le va aduce bani și noroc în casă.

O femeie, ce se dă de bosconitoare, atrage la sine nu numai împrejurimea, ci și bărbați și femei din depărtări mari, cari vin să-și caute norocul. (p. 76)

[...]

Părinți! Păziți fiii voștri de păcatul necredinței și de credința deșartă!

De necredință sunt amenințați cu deosebire tinerii cari învață la școale prin orașe, la meșteșuguri, în boite ș. a. Acestora le poate sluji ca scut pentru înfruntarea necredinței o bună catichisație începând din cea mai fragedă vîrstă, învățând puțin, dar cu temei, și încungiuând

cu totul învățarea de rost a religiunii, care numai tâmpesce judecata și înădușe simțemintele cele nobile.

O catichisație a avea bună va ajuta și tinerimei de la sate, și cu deosebire buna creștere în familie cum și luminarea prin cetit.

[...]

De necredință și de credința deșartă sufer și celelalte popoare din patrie și din alte țeri, unele poate în măsură mai mare ca poporul nostru; însă această împrejurare pentru noi nu este decât o slabă mângâiere. Nu este scris doară nicăiri, ca noi să urmăm în rele pe alte popoare, și să nu avem tăria și înțelepciunea de a păși ca pilduitori, dacă nu altcum, cel puțin în privința religioasă-morală, din care pornesce puterea și înălțarea neamurilor.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Necredința și credința deșartă”, în *Amicul poporului. Calendar ilustrat pe anul 1903*, p. 77.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul colectat dintr-o publicație dedicată cititorilor din mediul rural acoperea fenomenul indiferentismului religios (Cf. Șoroștineanu, 2015, p. 9) Fenomenul se răspândea printre elitele seculare și, prin urmare, corpul clerical a devenit îngrijorat că, în moduri diferite, acest lucru ar putea afecta straturi sociale mai largi, ajung până la baza societății. Cel puțin formal, țăranii păstrau încă religia în centrul valorilor lor. Se considera că participarea regulată la slujbele bisericesti era un criteriu de bază al conformismului religios (Radosav, 1997, p. 212; Argeșanu, 1996, p. 375). Cu toate acestea, religia maselor rurale a fost puternic influențată de numeroase superstiții (Nicoară, 2001, p. 33). În timpurile moderne, corpul clerical a dus o luptă îndelungată împotriva numeroaselor forme de superstiție. Aparent, succesul lor a fost limitat, de vreme ce, locuitorii rurali au continuat să cadă victime profețiilor femeilor rome. În text, argumentul era construit în mod explicit să sublinieze presupusa „tâmpire” a femeilor nerome care dădeau crezare serviciilor oculte pretinse de femeile rome nomade. Autorii solicitau catehizarea neîntârziată a tineretului rural și dezvoltarea gustului pentru lectură. Acestea erau considerate a fi abordări potrivite pentru a ridica oamenii de rând dintr-o stare de decadentă spirituală, care era sesizabilă în modul de manifestare al religiozității maselor. Autorii seculari și cei clericali care contribuiau la acest tip de publicații periodice – care au

fost concepute pentru a fi colectate și recitite-, colaborau strâns pentru a combate superstițiile și a elimina o practică asociată cel mai adesea cu reprezentanții ai grupului etnic rom.

Marian Zăloagă

Romii în contextul acuzațiilor de furturi din biserici și de profanări de morminte

Document nr. 40. Articol care avertiza asupra suspiciunii de furt a unor odoare bisericesti din Ardeal, găsite în capitala ungară, în posesia unei femei rome.

La 17 Aprilie a fost oprită în Pesta o caravană țigănească suspectă. Cercetându-se carăle, se găsi ună pocalu de argintu, precum se folosescă în bisericile reformate, avendu pe elu anulu 1700. Pe pocalu suntu așe-dați taleri germani din suta a 16-ea. Pocalulu e furatu din Ardealu. Trei Țigani urmăriți pentru furtu au fostu arestați.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Pocalu furatu” în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, Nr. 80, 10/ 22 Aprilie 1888, p. 3.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul este colectat din cel mai citit ziar generalist, care avea o distribuție largă în Transilvania și a fost citit și dincolo de granițele provinciei, în statul român modern. În el se relata despre infracțiunea unor persoane rome. Fiind vorba despre sustragerea unui obiect de cult, actul era interpretat a fi mai grav decât un furțișag mărunț. La sfârșitul lungului secol al XIX-lea, devenise o tradiție ca romii nomazi să se afle în posesia unor potire. Etnografii transilvăneni, respectiv, istoricii de artă din acea perioadă și din anii următori au pomenit despre posesia acestor obiecte (Wlislocki, 1890, p. 14; Sigerus 1901, pp. 22–23). Unele dintre ele erau identificate ca fiind foste obiecte de cult, însă, în grupurile de romi acestora li s-a dat o altă funcție, fiind transformate în obiecte de patrimoniu familial și de prestigiu, rămânând, până în prezent, esențiale în cadrul comunităților tradiționale. (Tesăr, 2020, pp. 249–270, Berta, 2019, *passim*).

Furtul obiectelor de cult a fost menționat și în presa de limbă germană din lungul secol al XIX-lea, care a relatat despre modul în care romi pricepuți să lucreze metalul au fost implicați în topirea acestora, mai ales, dacă erau confecționate din metale prețioase (Zăloagă, 2019, p. 266). Considerăm că articolele de presă cu un astfel de conținut au adăugat la inventarul de prejudecăți care au legitimat menținerea romilor la distanță de edificiile de cult din Transilvania. Practica expulzării romilor din sat în timpul slujbei bisericești săptămânale era o obișnuință în localitățile ardelenne dominate de sași (Zăloagă, 2015, p. 162). Putem specula că ea nu era adoptată doar de către membrii acestui grup etnic. În general, localitățile rurale erau mixte din punct de vedere etnic și toți locuitorii neromi din Transilvania atribuiau membrilor acestui grup etnic o înclinație esențializată către furt. Chiar dacă în cazul discutat în nota de presă vinovații erau identificați ca fiind romi nomazi care călătoreau pe distanțe mari, în subtext, cititorii puteau înțelege, în mod eronat datorită tendinței de generalizare, că toți romii ar putea reproduce acest tip de comportament lipsit de pietate.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 41 & nr. 42. Articole de presă care informau cu privire la profanarea unor cimitire, autorii fiind identificați a fi fost etnici romi.

a. 211 cruci furate. În cimiterul român gr.-or. din Girocu²⁴ s'a întâmplat în nopțile trecute una pasa de furtu unicu în felulu său. Doi Faraoni (țigani) [pp. 2–3] Kovacs și Rajkó, au tăiatu din susu numitulu cimitiru 211 cruci, le-au încărcatu pe un caru și le-au dusu de vânzare în Timișora. Gendarmania însă, fiindu încunosciințată, a pusu mâna pe cei doi Faraoni și i-au internat în pușcăria procuraturei din Timișora. Dar prea târziu, căci crucile au fostu vândute și bieții morți au rămasă fără sămnalu creștinismului la morminții lor.

b. 221 cruci furate. În cimiterul român gr. or. din Giroc s'a întâmplat în nopțile trecute un cas de furt unic în feliu seu. Doi țigani Kovács și Rajkó, au tăiat din sus numitul cimiteriu 221 cruci, le-au încărcat pe un car și le-au dus de vânzare în Timișora. Gendarmania însă, fiindu încunosciințată, a pus mâna pe cei doi faraoni, și i-au internat în pușcăria procuraturei din Timișora. Dar prea târziu, căci crucile au fost vândute.

²⁴ Azi, Comuna Giroc, județul Timiș, România.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] „211 cruci furate”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LV, Nr. 45, 26 Februarie/ 9 Martie 1892, pp. 2–3; „211 cruci furate” în *Telegraful Român*, Anul XL, Nr. 22, 27 Februarie/ 10 Martie 1892, p. 87.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Știrea scandalosă au fost publicată întâi în gazeta de limbă română din Brașov și republicată, o zi mai târziu, într-o versiune rescrisă, cu mai multe modificări, în paginile publicației oficiale a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Cele două ziare își informau cititorii despre o întâmplare revoltătoare, însă, nu putem depista nici o tendință a oamenilor de presă de a generaliza și a transforma incidentului într-o altă acuză colectivă îndreptată împotriva tuturor locuitorilor romi ai Transilvaniei. Selecția acestor materiale este motivată de faptul că ele sunt tangențiale practicii discriminatorii a înmormântărilor separate a etnicilor romi care a devenit o ipoteză de lucru foarte facil adoptată în cercetările sociologice și în cele pastorale de dată recentă (Gog & Roth, 2012, pp. 389, 391; Haupt, 2009, pp. 114–116).

Articolele informau despre profanarea mai multor monumente funerare aparținând unei parohii ortodoxe și despre vânzarea crucilor în orașul învecinat. Vinovații capturați de jandarmi erau doi romi cu nume maghiare detaliu care puteau sugera diferența lor în materie de apartenență confesională. Cu toate acestea, având în vedere gravitatea acțiunii lor reproabile, orice referire suplimentară la identitatea lor confesională era considerată inutilă. Autorul insista asupra daunelor materiale și simbolice, deoarece consecința imediată a faptei a fost compromiterea identificării decedaților ca adevărați creștini. Astfel de evenimente pot deschide discuția despre refuzul unor comunități de credință de a permite romilor să fie îngropați în cimitirele lor. O explicație ar putea fi aceea că, într-o perioadă în care fiecare confesiune a dezvoltat asociații pentru înfrumusețarea cimitirelor, incidentele care au avut loc în aceste spații sacre și care implicau romi aveau potențialul de a determina măsuri de excludere. Motivele nu erau, în niciun caz, de natură doctrinară, ci depindeau foarte mult de evenimentele locale specifice și de memoria colectivă a acestora. Alegerea cuvintelor nu pare deloc accidentală. Insulta etnică utilizată făcea aluzie la falsele originile ale poporului rom din Egipt și la infamiile atribuite, cu generozitate, acestora de către neromi. Conform acestei nefondate genealogii imaginate,

comportamentul strămoșilor romi fusese în imoral și chiar dezonorase familia fondatoare a creștinismului. Trebuie precizat că astfel de tropi narativi au fost adeseori vizitați în istorisirile populare aparținând genului etiologic. (Solms, 1998, pp. 91–106). În orice caz, ceea ce făcuseră cei doi romi nenominalizați într-un cimitir confesional rural din Banat nu putea decât să confirme prealabila percepție negativă a religiozității populației rome.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 43 & nr. 44. Articole care înregistrau jefuirea unor lăcașe de cult, bănuiala respectiv dovezile indicând în direcția unor făptași identificați ca având origini etnice rome.

a. Biserică jăfuită. Din Deva se anunță că făptuitori necunoscuți au spart în biserica romano-catolică și au furat potire de argint și alte obiecte prețioase bisericești. Furtul se crede că a comis o caravană de țigani, care a și fost arestată.

b. Potirul furat, din care au fost depuse părțile la căpitănatul orășenesc din loc, s'a constatat că a fost al bisericii noastre din Săsciori. Părintele Ilie Moga, parohul din Săsciori²⁵, s'a prezentat ori la căpitănat, în urma avisului cetit în ziarul nostru, numărul 71, și recunoscând de ale bisericii sale lucrurile arătate, a dat informațiuni cu privire la timpul și împrejurările între cari a fost săvârșit furtul. Făptuitorii sunt țigani.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] „Biserică jăfuită”, în *Telegraful Român*, Anul LXI, Nr. 75, 18/ 31 Iulie 1913, p. 307; „Potirul furat”, în *Telegraful Român*, Anul LXI, Nr. 75, 18/ 31 Iulie 1913, p. 307.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialele au fost tipărite în același număr al ziarului ortodox cu sediul la Sibiu. Datele au fost colectate din diferite parohii una catolică, cealaltă ortodoxă, iar în ambele cazuri, obiectele furate, ca urmare a intrării prin efracție, erau potirele folosite în ceremoniile liturgice. Grupurile nomade de romi erau suspectate și, indubitabil, acuzate că ar fi fost vinovate. Recurența rapoartelor de presă cu acest conținut poate indica faptul că perioada a înregistrat o creștere a intrărilor prin

²⁵ Azi Săsciori, județul Alba, România.

efracție în lăcașurile de cult și, în consecință, problema a ajuns în atenția autorităților implicate cu politicile de menținere a ordinii (Dalbello, 2019, pp. 285–310). Insistența presei generaliste pe aceste subiecte poate indica o congruență între interesele statului și ale bisericilor, ai căror reprezentanți au convenit să alarmeze publicul, respectiv, pe enoriașii cu privire la pericolele reprezentate de prezența bandelor nomade de romi. Aparent, în aproape toate cazurile raportate în presă, autoritatea polițienească reacționase rapid și dovedind competență, reușea să restituie bunurile aparținând diferitelor parohii. În mod evident, astfel de narațiuni îi incriminau pe romii nomazi în același timp, negându-le împărtășirea oricăror valori morale care ar putea deriva din asumarea unei vieți în acord cu învățăturile creștine.

Marian Zăloagă.

Document nr. 45. Notă de presă ce informa despre jefuirea unei biserici dintr-o localitate rurală din proximitatea unui important oraș ardelean. Se insista și asupra efectelor imediate ale acestei fapte care afecta desfășurarea regulată a serviciilor religioase.

Ieri noapte câțiva Țigani au intrat în biserica gr.-or. română din Selimber²⁶ și au jefuit-o cu desăvârșire. Au furat toate hainele preoțești, încât preotul nu poate servi nici o slujbă dumnezeiască. Paguba se urcă la trei sute coroane. Făptuitorii sunt urmăriți, însă până acuma fără rezultat.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Furt”, în *Tribuna*, Anul XVII, Nr. 189, 30 Septembrie/13 Octombrie 1900, p. 755.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Indiferent de agenda politică a ziarelor de limbă română publicate în Transilvania, fiecare organ de presă avea o pagină sau cel puțin o coloană în care acoperea teme locale de factură cotidiană. Adeseori, în aceste secțiuni au fost publicate materiale care puteau trata direct sau doar pomeni, în trecere, întâmplări care implicau etnici romi. Furturile mărunte comise de membrii acestui grup etnic păreau să fie destul de numeroase la sfârșitul secolului al XIX-lea și, indiferent de obiectul lor,

²⁶ Șelimbăr, Județul Sibiu, România.

ele răzbăteau în paginile presei. Dacă cele mai multe dintre ele erau relativ banale, altele au fost, cu adevărat, spectaculoase și chiar lipsite de pietate, dacă luăm în considerare natura obiectelor furate. Furtul despre care ziarul *Tribuna* își informa publicul avea ca obiect veșmintele utilizate în ceremonialul liturgic. Furtul acestor obiecte de cult a avut consecințe imediate, subminând desfășurarea regulată a serviciilor religioase, deoarece ceremoniile bisericești necesitau utilizarea unor elemente de îmbrăcăminte specifice, care erau de obicei scumpe și au implicat o contribuție semnificativă din partea enoriașilor. Atari fărădelegi pot să fie privite ca un alt motiv care i-au determinat pe unii preoți parohi și pe enoriași să fie reticenți ca romii să ia parte la slujbele religioase.

Marian Zăloagă

Document nr. 46. Articol ce relatează despre sustragerea unui potir dintr-o biserică din mediul rural și menționa identitatea etnică romă a celor implicați în această faptă nelegiuită.

Hoți în biserică. În noaptea de 9 iulie a dispărut potirul și alte prețioase din biserică romano-catolică din Feneșul săsesc. Făptuitorii au spart o fereastră a bisericii și așa au intrat. Au fost bănuți niște copii de Țigan. Unul a fost dus legat la judele, celălalt a fugit. Cel prins a tăgăduit. Din întâmplare însă niște oameni în Cluj au dat de o Țigancă ce vindea potirul furat unui Jidan, cu 7 fl. Imediat s'a constatat că făptuitorii furtului sânt 2 copii de Țigan.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Hoți în biserică”, în *Tribuna*, Anul XVI, Nr. 142, 2/14 Iulie 1899, p. 567.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Chiar dacă nu a fost un subiect central, știrile legate de romi au apărut destul de des în paginile presei de limbă română din Transilvania. Este adevărat, că rareori articolele i-au pus pe romi într-o lumină pozitivă. Materialul selectat își informa cititorii despre criminalitatea infantilă având ca obiect potirul liturgic și alte obiecte de valoare folosite în cadrul ceremoniilor religioase. Ancheta efectuată de autoritățile polițienești dovedea că suspiciunile fuseseră corecte. Spre deosebire de alte știri, în cazul de față nu se preciza că romii erau nomazi, ceea ce ne permite să credem că erau sedentari. Presupunerea este întărită de

descoperirea obiectului furat în cel mai apropiat oraș de dimensiuni mai mari. În cazul relatat, obiectul sacru de cult nu era destinat să devină un obiect de prestigiu în interiorul grupului, ca în cazul celor deținute de grupurile nomade de romi. Culpabilii din această știre au vrut să-l transforme imediat în bani gheață. Chiar dacă obiectul furat aparținea unei comunități diferite de credință, astfel de știri reflectau grijile crescute cu privire la siguranța proprietăților bisericesti. Cu tot avansul indiferentismului religios, prădarea acestor clădiri nu putea să fie ignorată. Vârsta fragedă a făptașilor romi era un alt motiv de îngrijorare, și la fel era, și referința la etnia evreiască a cumpărătorului din mediul urban. Astfel de știri pot ilustra, de asemenea, cât de ușor se putea intersecta retorica dedicată alterității romilor generici cu discursurile antisemite împărtășite de o parte a elitei române transilvănene. Util de punctat că printre cei care împărtășeau idei antisemite se număra și redactorul-șef al ziarului „Tribuna” (Popovici, 2008, p. 379).

Marian Zăloagă

Document nr. 47. Articol care informa despre o femeie romă care profana mormintele dintr-un cimitir, faptă care legitima plasarea sa în rândul proscrisilor religioși.

De un timp încoaci începuse un duh necurat să cutreere criptele cimiteriului vechiu din Arad. Acest duh era o țigancă urâtă care noapte de noapte fura bucăți din coșciugurile de metal, le deschidea și fura inelele și alte obiecte de preț de la morți, iar din capul cadavrelor de femei smulgea părul. O altă femeie curagioasă ce trecea într’o noapte prin cimiter a simțit într’o criptă mișcare și a prins pe țigana.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Meserie spurcată”, în *Telegraful Român*, Anul LIV, Nr. 53, 18/ 31 Maiu 1906, p. 235.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul a fost extras din ziarul central al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. De la primele sale numere, această publicație a acoperit tot felul de subiecte sociale, nepierzând vreodată din vedere chestiunile religioase care au fost abordate sub toate aspectele sale. Deși intermitente, știrile implicând etnici romi nu au fost rare în paginile acestui organ de presă. În articolul selectat se discuta

despre o situație dintr-un oraș foarte divers din punct de vedere etnic și confesional. Acesta informa despre o scandaloasă profanare de morminte, care era considerată a fi fost în măsură să afecteze integritatea post-mortem a persoanei defuncte. Pe lângă acțiunea scandaloasă, nota de presă sugerează că răufăcătorul rom era conștient de superstițiile religioase împărtășite de grupurile majoritare, mai exact, despre credințele populare recente care câștigau o audiență largă printre neromi. Este cunoscut faptul că în ultima parte a lungului secol al XIX-lea, oameni din toate categoriile sociale au arătat interes crescut pentru spiritism și povești cu stafii (Ducuța, 2015, pp. 479–491), și *nolens volens* romii au fost inserați în această narațiune culturală care a fascinat pe neromi. Autorul un considera că era obligatoriu să specifice apartenența confesională a defunctului afectat, deoarece scopul principal era descalificarea acestor acțiuni care aveau capacitatea de a adăuga la preexistentă percepție negativă a religiozității etnicilor romi.

Marian Zăloagă

Document nr. 48. Articolul informa cu privire la jefuirea unei biserici, prezentând-se detaliat inventarul de obiecte religioase sustrate. Se preciza că cercetarea autorității polițienești indica înspre un făptaș rom.

Din Călean²⁷ ni se scriu următoarele: Duminecă dimineața 5 iunie a. c. în biserica noastră din Călean, protopresbiteratul Clujului, au intrat nește făcători de rele și au furat: potirul, steaua, ambele aurite și foarte scumpe, 10 ștergare frumoase, 3 fețe de masă și un feșnic frumos. Numai decât s'a încunoștințat jandarmeria din loc care a și început cercetarea. La 2 zile sfeșnicul s'a găsit la un jidan, crișmar la vama Căleanului – 5 km. distanță dela noi; acesta a spus că un țigan a beut vinars pentru el. Celelalte nu s'au găsit încă.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Din Călean”, în *Telegraful Român*, Anul LVIII, Nr. 61, 10/23 Iunie 1910, p. 255.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul selectat ajungea în paginile presei ortodoxe românești ardelene dintr-o parohie rurală aflată sub jurisdicția ecleziastică a protoprezbiteriatului ortodox din Cluj. În acest caz particular, hoții reușiseră

²⁷ Corect: Căianu, Județul Cluj, România.

să fugă cu întreg inventarul de obiecte liturgice, alături de alte obiecte decorative de preț. Sprijinul imediat al autorităților polițienești a făcut ca măcar potirul să fie recuperat după ce fusese găsit în posesia unui hangiu evreu care a confirmat că un individ rom a dat obiectul sacru la schimb pentru o cantitate nespecificată de vinars. Narațiunea este ilustrativă pentru fațete ale retoricii șovine reproduse ocazional de clerul român transilvănean de la finele lungului secol al XIX-lea. În acest context lupta împotriva alcoolismului, în care instigatorul prototip era evreul (Oișteanu, 2009, pp. 186–191; Rotar, 2007, pp. 41–64), se intersecta cu defăimarea discursivă a romilor generici, de obicei priviți ca devianți religioși. Întrucât hangiuul evreu acceptase obiectul liturgic, autorul textului putea sugera indirect impietatea hoțului și a cumpărătorului. Pe de altă parte, rapoartele de presă care înregistrează implicarea romilor în spargerea lăcașelor de cult ar putea indica faptul că bisericile rurale erau mai expuse la acest tip de infracțiune.

Marian Zăloagă

Trăinicia afilierii profesionale și scenariile ale convertirii religioase a romilor

Document nr. 49. Articol amplu dedicat surprinderii profilului religios al unei comunități românești ardelene semi-urbane. Autorul releva și date despre reafilierea religioasă a romilor care a condus la vulnerabilizarea comunității ortodoxe.

Crezând a face un mic serviciu publicului român, care va să cerceteze acest oraș cu ocasiunea adunării generale a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” ce se va ține în 8 a lunii curente, voiesc a face o schiță din trecutul și prezentul acestui oraș vechiu al țerii noastre.

Orașul de azi Alba-Iulia, de comun Belgrad²⁸ numit se află în Valea Mureșului cu un giur foarte romantic și cel mai roditor din patrie.

Din toate părțile este încungiurat de sate curat românesci cu o populațiune lucrătoare, însă foarte expusă la împilări de tot soiul.

[...]

²⁸ Bălgrad (i. e. Cetatea Albă) este toponimul arhaic al orașului Alba Iulia utilizat frecvent în limba română. Etimologic își are rădăcinile în limba slavonă.

Suburbiul numit Maieri încă în mare parte zace pe ruinele vechiului Apulum, și în această parte a orașului s'a aflat și statua decapitată a împăratului Traian, care statuă și aci se vede în promenada orașului.

[...]

Cum că între cei rămași de pe acel timp ca locuitori în acest oraș au fost și Români nobili ne, dovedesc numele Ivașcu, Dan, Klincsitt și alții, cari obvin în documente ca nobili valachi de religiunea gr.-or. Cel mai însemnat număr al locuitorilor români sânt libertinii Lipoveni și adi așa numiți după comuna Lipova, de unde protopărinții lor au fost iobagi fiscușesci, au fost aduși la lucrul fortăreței Alba-Carolină, și cu a căror muncă s'au făcut toate ridicăturile de pământ la această fortăreață. După o muncă de vre-o 20 ani în semn de recunoștință toți acei lucrători fură ridicați în starea de libertini și încorporați între locuitorii orașului, avisându-li-se locul pentru locuință pe un loc liber dincolo de râul Ampoiu, care pe atunci despărția orașul de acum numitul suburbium Lipoveni, unde ei își ridicară o biserică frumoasă și mare de material solid, care până la anul 1760 a fost greco-ortodoxă. La acest an prin intrigile de comun cunoscute la impulsul episcopului rom.cat. o mulțime de Țigani, parochieni la acea biserică, au trecut la confesiunea gr.-cat. și pentru aceștia s'a folosit brațul militar și Românilor li s'a luat biserica declarându-se de proprietatea celor trecuți la un[i]ațiă, eară poporul român cu preotul seu fură necesați a-și face serviciul D-deesc în o șură; curatorii și mulți din popor, pentru că au resistat cu puterea în contra ocupării bisericii, au fost arestați și trași la aspra judecată; curatorii au fost închiși în temnița de sub statua lui Carol în fortăreață, unde mai mulți suferiră moartea de martiri și numai vre-o doi scăpară cu viața prin grația împărătească. Tot în această închisoare a suferit și Ursu Nicolae robia.

[...]

În orașul acesta mai sânt Românii Heiușeni, numiți așa după fosta lor profesiune de transportatori de sare, și apoi Măiereni, adecă locuitorii foști coloni ai episcopatului romano – catolic.

Între cei din Maieri se aflau și mulți măestrii de pânză și zidari cu stare bună, cari încă clădiră aici o biserică gr.-or. pre lângă biserica gr.-cat. numită mănăstire și așa locuitorii Români 38% a întregii populațiuni de 7800 suflete —ari au patru biserici și respective 4 parochii.

[...]

Deci să ne vedem cât mai mulți la adunarea generală a Asociațiunii transilvane în Alba-Iulia.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Alba -Iulia”, în *Tribuna*, Anul III, Nr. 167, 22 Iulie/ 3 August 1886, p. 667.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul a fost publicat în ziarul *Tribuna* care a avut un rol cheie în lupta pentru drepturile românești într-o Transleitanie în care elitele maghiare promovau o politică tot mai accentuată de maghiarizare (Popovici, 2008, pp. 337–382). Materialul ilustrează presiunea, pe termen lung, exercitată asupra credincioșilor ortodocși români care, datorită contribuției lor la dezvoltarea orașului, erau proslăviți că fuseseră proprietari vrednici și îndreptățiți ai unei biserici dintr-o localitate care istoric a fost Scaunul episcopatului catolic din Transilvania. Pe de altă parte, articolul aducea critici cu privire la divizarea la nivel local a unei fragile comunități românești, în două partide în funcție de apartenențele lor denominaționale. Într-o încercare de a subevalua fenomenul convertirii religioase, autorul își informa publicul că aparentul progres al convertirii la greco-catolicism fusese, în fapt, nimic mai mult decât o înșelătorie. În acest sens, autorul sublinia că comunitatea locală de romi, anterior afiliată parohiei ortodoxe, s-a convertit la greco-catolicism ca urmare a mașinațiunilor episcopului catolic maghiar care, pentru a-și atinge scopul, a apelat la intimidări militare. Cititorii erau informați că, din nefericire, modificarea compoziției denominaționale a condus la deposedarea românilor de propriul edificiu de cult. Așadar, pierderea importanței comunității ortodoxe românești, într-un oraș asociat în narațiunea istorică cu martirajul unor eroi naționali, era explicată implicit a fi fost rezultatul nefast al asocierii etnicilor români cu etnicii romi în registrul confesional. Cititorii reportajului erau îndrumați să înțeleagă că atitudinea oportunistă a romilor în materie de afiliere religioasă a condus la fragilizarea românității într-o localitate urbană transilvăneană semnificativă simbolic. Acest tip de narațiune dezvăluie capacitatea persuasivă a discursurilor mitologice adoptate de elite în procesul de afirmare națională și diseminate prin intermediul presei (Mitu 2001, pp. 75–78; Boia, 2001, p. 170). În cadrul acestei narațiuni, romii reprezentau o alteritate intermediară, jucând un rol în narațiunile victimizante ale românilor. În subtext autorul considera că asocierea românilor cu romii în materie de afiliere religioasă s-a dovedit istoric a fi nefastă.

Marian Zăloagă

Document nr. 50. Articol amplu care relatează despre o parohie ortodoxă dominată demografic de etnici romi. Aceștia solicitau ca autoritatea superioară ecleziastică să se implice în lămurirea unor probleme de proprietate cu privire la locul de închinare în care se reuneau de o vreme. Se ofereau detalii despre modul în care îl obținuseră, grație unei donații testamentare din partea unui membru al comunității, reținându-se și suportul administrativ din partea forurilor superioare mitropolitane.

Ioan Popovici, paroch gr.-or. în Sadu și filia Cislădie. Ni se trimite următoarea întimplinare:

Onorabilă Redacțiune!

În numărul 101 al ziarului d-voastre „Tribuna” din anul curent, a apărut o corespondență anonimă subscrisă de „Argus”.

Acea corespondență e plină de inexactități.

Credincioșii noștri din comuna săsească Cislădie din timpurile primitive formează bisericește o filie aparținătoare la matra Sadu.

Acestor parochieni constătători din circa 50 familii neorustici (Țigani) și 5 familii Români (păstori) cu 229 suflete li se ținea serviciul divin într'o capelă adoptată în casa unei văduve de Sas, cu numele Ecaterina Gross.

Capela își are începutul și istoricul următor:

Sașii din Cislădie toți până la unul sânt fabricanți de pănură (viguri), În timpurile, când Transilvania noastră nu avea linii ferate, Cislădienii își desfăceau fabricatul lor pe la diferite firme din Ungaria și Transilvania prin mijlocirea agenților. Acești agenți erau așa zișii neguțători români și parte și șerbi, cari locuiau și petreceau timpul de peste an în Cislădie.

Acești neguțători, ca creștini adevărați și iubitori de casa lui Dumnezeu, la solicitările părinților și protoparinților mei, foști preoți în matra Sadu, au procurat fundus instructus necesar pentru o capelă; ei salviau din al lor propriu chiria anuală pentru localul, în care era așezată capela; ei solviau și preoților un salariu anual și provedeau pe aceștia cu viptul în ziua când se ținea serviciul divin. Cel din urmă dintre acești evlavioși și adevărați fii ai bisericii noastre gr.-or. a fost fericitul Costea Trandafir, care a donat filiei un capital de 800 florini mon. conv., adecă 840 fi. v. a. cu scopul și condițiunea, ca din venitul acestui capital să se susțină și mai departe capela.

Acest capital îl predă donatorul în mânăie arhiepiscopului Andreiu, care îi dete numirea „fundațiunea Trandafiriană”, ce o are și astăzi și se află în administrarea epitropiei arhidieceșane. După moartea sus

numitului binefăcător Trandafir, proprietarul casei, în care se afla capela, își primia chiria anuală direct din mâna arhiepiscopului.

La vreo câțiva ani fericitul Șaguna îi dă aceluiași proprietar, adecă văduvei Ecaterina Gross, capitalul de 840 fl. împrumut cu condițiunea reciprocă, că debitoarea pentru interesele ce ar ave să plătească după acest împrumut, să lase până va fi ea în vieța capela în casa sa fără a mai pretinde vre-o chirie și să nu aibă drept a abzice localul, dar' nici biserica să nu 'i poată abzice, respective să nu o poată sili la replătirea capitalului.

Această văduvă însă până a nu muri își vinde curtea și casa. Noul proprietar, Sasul Petru Billes la vre-o câțiva ani după moartea văduvei Gross replătește la cassa epitropiei archidiececane datoria de 840 fl. u. a., car' bisericii îi pune alternativa, că sau se 'i se plătească pentru localul capelei o chirie anuală de 120 fl., sau la cas contrar să-'i golim localul, în fața acestei alternative ven. consistor archidiececan, chiar la necurmata stăruință și cerere a acelor 50 familii de neorustici, decretează ridicarea capelei din acel local și în consecvență sistarea serviciului divin în filie, ceea-ce cu sinea anului trecut a și urmat. Cererea și stăruința neorusticilor despre închiderea capelei se poate constata prin acte oficioase.

Din cele de mai sus descrise, referitor la localul capelei, s'a putut vedea, că rămânerea capelei în acel local depinde, din momentul morții văduvei Ek. Gross, dela voința proprietarului P. Billes. Și deoarece încă la venirea mea ca preot, această văduvă era deja în etate de peste 70 ani, prin urmare noi în tot momentul expuși eventualității de a mi se pune alternativa, care ni s'a și pus, eu încă de atunci eram preocupat de idea, de a ne acuira un loc propriu pentru biserică. Fără a trage, cum se zice, clopotul, m-a și succes a stoarce dela un proprietar neromân din Cisnădie cu numele F. Marschall învoirea, ca să ne vândă realitatea sa pe lângă alte condițiuni, cari, precum bine știu și neorusticii lui „Argus“, erau foarte favorabile pentru filie; căci cumpărarea deoparte, car' de altă parte adaptarea edificiului despre acea realitate într'o biserică corespunzătoare, se poate face într'un mod cât mai puțin simțitor față cu misera stare materială în care se află filia. Dorința și intențiunea mea însă a fost chiar prin neorusticii lui „Argus“ paralisată. Causa? Iată-o: Acești oameni necapacitabili, ca toți cei de vița lor, locuesc grupați în trei părți extreme ale comunei Cisnădie și fiecare grupă a voit, ca biserica să fie situată în mijlocul ei; astfel planul meu a rămas baltă. Cu toate acestea eu n'am ținut cont de eșecul ce 'mi'l-au cauzat acești fii neînțelegători, ci chiar în numele lor și a celorlalți Români, cari petrec aici, am solicitat după aceea la însăși comuna săsească Cisnădie, pentru acuirarea unui

loc pentru o edificândă biserică, ceea ce earăși 'mi-a succes, căci prin act oficios corpul reprezentativ al acestei comune ni-a și designat un loc, pe care să ne putem edifica o biserică și condiționează cedarea lui de la așternerea planului și a arătării timpului de începere la edificare.

Drept aceea, pentru liniștirea onoratului public și pentru ca din cauza celor colportate prin „Argus” colecta întreprinsă în scopul știut se nu suferă, mi-am ținut, on. Redacțiune, de o sfântă datorință a face acest răspuns, și Vă rog chiar în interesul sfintei cauze a-l da publicității.

La timpul seu, se va da din partea celor chemați și competenți socoată publică despre starea colectei, pentru ca toată lumea să știe, dar, cu deosebire binevoitorii dăruiți, cum stăm.

Sadu, în 10/22 Maiu 1895.

Sursa: [Autor] Ioan Popovici, [Titlu] „Din Cisnădie”, în *Tribuna*, Anul XII, Nr. 118, 26 Maiu/7 Iunie 1895, p. 472.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul selectat era un drept la replică la un text publicat anterior ce provocase o situație care avea potențialul de a afecta negativ o campanie de donații, în curs de desfășurare, inițiată de un preot paroh. Obiectivul consta în depășirea problemelor juridice, deja întâmpinate, și de a ridica un lăcaș de cult pentru comunitatea romă care, din punct de vedere numeric, era superioară etnicilor români dintr-o localitate prosperă, dominată de sași. Autorul identificat nominal, sublinia că interesele acelei parohii ortodoxe au fost, în acel moment, reprezentate de Mitropolia Ortodoxă din Sibiu, care fusese beneficiara unei donații semnificative din partea unui credincios rom. Aceste fonduri erau privite ca fiind capitalul inițial cu care urma să se înceapă construirea unui nou lăcaș de cult, după ce mai multe acțiuni preliminare eșuaseră. Implicarea Bisericii Ortodoxe a fost la cel mai înalt nivel, problema fiind tratată de Mitropolitul Andrei Șaguna, care a creat o fundație, astfel, operând la fel ca în cazul altor donații ale unor etnici români (Șaguna, 1872, p. 103; Abrudan, 2020, pp. 56–71). Preotul paroh era interesat să găsească o soluție pe termen lung la problema construirii unei biserici, chiar dacă în acest demers a trebuit să se confrunte cu diviziunile întâlnite în rândul enoriașilor romi ale căror locuințe erau repartizate în colonii situate la diferite periferii ale localității. Trecând dincolo de prejudecățile culturale manifeste cu privire la etnicii romi, articolul este în măsură să

dezvăluie că la nivel instituțional Biserica Ortodoxă Transilvană a acordat atenție nevoilor spirituale ale enoriașilor romi. Reprezentanții ecleziastici au încurajat pe romii locali să participe la viața bisericească, în conformitate cu posibilitățile materiale ale comunității și în concordanță cu caracteristicile ritualurilor denominațiunii ortodoxe. Aceasta nu a fost deloc o situație unică; evenimente similare au fost atestate și în alte parohii aflate sub jurisdicția Scaunului Mitropolitan Ortodox din Sibiu. Cazul comunității ortodoxe din Apoldu de Sus e exemplar pentru dorința și mobilizarea comunității locale de romi pentru a fi reprezentată în consiliul parohial local. (Bottesch & Wien, 2023, pp. 181–182).

Și mai important este faptul că astfel de știri pot fi inserate în proiectul mai amplu de construire de biserici, care a reprezentat o preocupare importantă a clerului ortodox român în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În acea perioadă, statutul juridic al denominației ortodoxe se schimbase, nemaifiind tolerată, așa cum s-a întâmplat timp de multe secole, ci a câștigat drepturi egale cu alte confesiuni. O consecință palpabilă a fost aceea că membrilor denominațiunii li s-a permis să construiască biserici din materiale durabile, cum erau cărămida sau piatra. În noul context, prestigiul social al comunităților era în joc, iar sporirea acestuia s-a manifestat printr-un vast program de edificare de biserici (Ilieș, 2017, pp. 139–152). Articolul este semnificativ pentru că demonstrează cititorilor presei că în acest proces de emancipare, relevant în mod prioritar pentru etnicii români, Biserica Ortodoxă transilvăneană nu a ignorat parohiile în care romii predominau din punct de vedere numeric. Adoptarea unei abordări incluzive din partea conducătorilor bisericii și de către preoții parohi a fost decisivă pentru ca romii marginalizați să rămână loiali unei denominațiuni. De asemenea, utilizarea în text a etichetei corect politice, chiar dacă cu mize asimilative, „neorustic” în loc de „tigani” ori de „faraoni” poate evidenția aprecierea de care se bucura respectiva comunitate romă de confesiune ortodoxă.

Marian Zăloagă

Document nr. 51. Articol cu caracter semi-ficțional în care Andrei Șaguna, mitropolit ortodox al Ardealului și un dedicat coordonator al activităților pastorale, era înfățișat ca dispus să asculte plângerile unor credincioși romi care reclamau că erau discriminați într-o parohie rurală ortodoxă.

Se știe că Șaguna²⁹, între nobilele sale Însușiri avea și obiceiul, de făcea visitație canonică prin comunele din archidecesa, pentru a cunoaște perfect biserica și credincioșii ei. Sosind odată într'o comună fruntașe, a primit rînd pe rînd deputățiile și partidele jeluitoare, între partide — ce să vezi — și o ceată de cioroi, în frunte cu voivodul lor. Țiganii s'au jeluit arhierelui, că Românii nu vor să-î lese în biserică. Șaguna le-a ascultat jalbele pînă la sfîrșit și le-a promis că le va face dreptate. Țiganii, însuflețiți de vorbele blînde ale arhierelui venerabil, au isbucnit un strigăte: „Să trîească Măria Sa Șagacana!” — Îi țiganisaseră numele! A răs cu poftă și blîndul Metropolit.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Șaguna și o deputațiune țigănească”, în *Tribuna*, Anul XV, Nr. 129, 14/26 Iunie 1898, p. 518.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul relativ scurt aducea în discuție o chestiune total neglijată în biografiile dedicate sanctificatului Mitropolit Ortodox Andrei Șaguna (Cf. Popea, 1879; Hitchins, 2016; Abrudan, 2023). Înalțul prelat ortodox a organizat vizite canonice în care a acoperit numeroase parohii locale (Hitchins, 2016, p. 294). Participând la acest tip de activități ecleziastico-pastorale, Șaguna a putut să intre în contact cu realitățile de la firul ierbii și cu parohii și credincioșii de rînd. Articolul acoperea un episod

²⁹ Andrei Șaguna (20 decembrie 1808/1 ianuarie 1809, Miskolc, Imperiul Austriac –28 iunie 1873, Sibiu, Austro-Ungaria) a fost mitropolit ortodox al Transilvaniei. Educația sa s-a desăvârșit în mediile catolice, fiind absolvent de filosofie și teologie. În 1826 a trecut la ortodoxie iar în 1833 s-a călugărit. În 1847 a fost ales episcop al Bisericii Ortodoxe din Ardeal. Fonda în 1855 al ziarul *Telegraful Român*, ziar românesc cu continuitate editorială pînă în prezent. Șaguna s-a implicat în reorganizarea învățămîntului teologic din Sibiu și a organizat un institut de teologie și pedagogie. La scară mai mare, politica sa educațională s-a concretizat prin existența a aproximativ 800 de școli „poporale”, a unui gimnaziu cu 8 clase la Brașov, a unei școli reale-comerciale la Brașov, a unui gimnaziu cu 4 clase la Brad în Arhiepiscopia Sibiului. Pentru studenții teologi și preoți a tipărit un număr însemnat de manuale didactice, elaborate de el însuși sau de profesorii colaboratori de la Institutul din Sibiu care îi poartă numele. Fiind înnobilit de casa imperială de Habsburg, s-a angajat activ în viața politică acționând pentru emanciparea românilor din Ardeal. În Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei a implementat o adevărată inovație în spațiul ortodox, și anume ca laicii să dețină un rol decizional în conducerea sinodală a Bisericii. O preocupare majoră a fost și manifestarea autonomiei bisericești față de Stat. A decedat pe 28 iunie 1873, fiind înmormântat după canoane monahale în mausoleul de la Rășinari.(Cf. Popea, 1879; Hitchins, 2016; Abrudan, 2023).

dintr-o parohie ortodoxă bogată, nenominalizată din motive despre care putem doar specula. Jurnalistul relatează despre o întâlnire ad-hoc dintre Mitropolitul Episcop și o solie a localnicilor romi care se plâneau tocmai de obstacolele impuse de etnicii români care nu permiteau membrilor grupului etnic marginalizat să participe la slujbele bisericești. Din moment ce se oprea asupra denunțării grupului privilegiat, cu care neîndoiește că autorul articolului se identifica, utilizarea insultei etnice „cioară” (cioară) era o modalitate de a delegitima plângerea romilor. În pofida omiterii intenționate a contextelor spațiale și temporale în care a avut loc întâlnirea, textul pare important din cel puțin un motiv. El ilustrează faptul că sătenii romi au fost capabili să se mobilizeze și că au folosit un context excepțional din viața unei parohii pentru a solicita celui mai înalt reprezentant ecleziastic al unei biserici ardelenice să le se facă dreptate. Chiar dacă jurnalistul a ales să prezinte chestiunea pe un ton burlesc, articolul este interesant pentru faptul că ilustrează că romii și-au putut arăta nemulțumirea față de practicile discriminatorii care aveau loc într-o parohie locală pe care o considerau a fi fost și a lor.

Marian Zăloagă

Document nr. 52. Articol dedicat situației ivite într-un protopopiat din Banat în care o parte a enoriașilor ortodocși erau romi. Se semnala că, în mod discriminatoriu, apartenența lor confesională era pusă la îndoială de către unii membrii ai clerului.

Faptele acestea — unicele cari vorbesc despre activitatea d-sale — eu le-am arătat de aproape, așa cum sânt ele în realitate, le-am expus scurt și rotund; d-sa le prezintă publicului cetitor — a altui ziar — mai din departe, le dă într-o zamă lungă și le scutește sub aripile autorității mai înalte bisericești, imprimându-le formele legei.

Chestia parohiei române din Vârșeț, o atinge și o prezintă dintr'un punct de vedere propriu, cu bandele de Țigani lăutari, cari nu sunt statornici, își cunoaște bine oamenii de administrator! Se vede că de când administreză d-sa protopresbiteratul, nu-i mai place de o seamă de credincioși, de Țigani, de cari are destui în propria-și parohie! Apoi cum se adeverește de bine proverbul strămoșilor: honores mutant mores, la dl administrator! Pe când nu era adecă administrator protopresbiterul susținea că da, parohie română în Vârșeț se poate înființa, numai protopresbiterul tractual să voească. Chiar și la începutul noului seu post — de administrator — mai nutrea această convingere,

mergând însuși într-o deputăție la P. S. S. dl episcop, la Caransebeș, în cauza parohiei.

[598–599]

Se vede că de aceasta 'și-a uitat, pe cum 'și-a uitat să ne spună despre căușele neîntregirei protopresbiteratului de 7 ani de zile!

[...]

Repet: eu nu m'am călăuzit decât de interesul obștesc când am scris articolii mei. Inspiră-te și d-ta dle administrator de acesta și lăsa-te de micile interese și marile patimi!

Pune-te pe lucru și cere cu insistență, ca să se întregească protopresbiteratul, se revină lucrurile în orașul normal, căci aceasta o pretinde imperios interesul general, dar și cel al buneii d-tale reputații. Numai așa lucrurile se pot îndrepta și pot lua un avent de prosperare care e dorința ferbinte a fiecărui.

Român și creștin bun.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Din protopresbiteratul Verșetului. Reflexiuni. Urmare și fine” în *Tribuna*, Anul XVI, Nr. 150, 11/23 Iulie 1899, pp. 598–599.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Extrasul face parte dintr-o lungă controversă dezbătută în paginile *Tribunei*, un ziar românesc transilvănean care a luat ființă ca urmare a conflictului ideologic cu *establishment*-ul reprezentat de către organul de presă controlat de Biserica Mitropolitană Ortodoxă Sibiu. (Popovici, 2008, pp. 56–57). Cu toate acestea, acest conflict nu a presupus faptul că subiectele religioase au devenit mai puțin atractive pentru jurnaliștii din redacția noului periodic. În acest articol, problema care reținea atenția era îndrumarea spirituală defectuoasă atribuită proto-presbiterianului recent instalat, care era acuzat că trata pe enoriași în mod discriminatoriu. Acuzatorul clama că credincioșii ortodocși romi, care erau foarte numeroși în parohie, erau pe nedrept oropsiți. Acești etnici romi erau identificați ca fiind membrii formațiilor muzicale, prin urmare, având un prestigiu social mai mare și, probabil, fiind și mai avuți. Cu toate acestea, de curând, ei au fost acuzați că ar fi inconstanți din punct de vedere religios. Autorul textului acuzator considera că aceasta era o reluare superficială a prejudecăților cultivate în narațiunile istorico-etnografice dedicate romilor generici. Vocea anonimului „Român și creștin bun”,

care contesta public autoritatea nou instalatului prelat de rang înalt, își încheia imputarea publică formulată în paginile presei, solicitând revenirea la situația anterioară care servea intereselor tuturor credincioșilor. Prin urmare, el sugera, în mod indirect, că romii din dieceza ecleziastică Vârșeț fuseseră anterior incluși în viața bisericii ortodoxe. Se poate presupune că, din interese pecuniare, acești romi, neîndoielnic mai bogați, trebuiau să fie păstrați loiali comunității de credință. Cel puțin din acest motiv, părea înțelept că noii capi ecleziastici să evite să acuze pe acești etnici romi de lipsă de loialitate, deoarece acest lucru putea conduce, în cele din urmă, la dezafiliere, dacă nu, chiar la convertire la o altă confesiune.

Marian Zăloagă

Document nr. 53. Articol cu caracter monografic care menționa despre romi rezidenți în localități din proximitatea unui oraș ardelean, dominat de sașii luterani, care se convertiseră de la ortodoxie la greco-catolicism. Se sublinia participarea susținută a enoriașilor romi la serviciile religioase duminicale.

Înse impoporarea intemplata cu inceputulu seclului trecutu s'au ținutu de confesiunea neunita, si asia ca unu poporu numai suferitu în țiera, n'a avutu libertate de a-și redică neci oratoriu, ci aduceau in ascunsu pe parochulu din Copsi'a mica, si apoi pre celu din Curciu de le servia prin case private sântele rugăciuni si cu furci de feru, că alte arme nu era iertatu se porte, grigié in giurulu casei, că se nu navalésca sasii, si se le faca cev'a reu preotiloru adusi, apoi au servitu într'o siura, si mai pre urma din colectiunea dela brasiovenii negutiatori, cari ajungea la Mediasiu la anulu 1787 au edificatu biseric'a neunita, carea la anulu 1849 6/18 Aug. au arsu întréga, fiindu numai de gradele, acoperita cu șindila.

Iara unirea din vechime a fostu primită numai de neorusticii, cari pe răndu s'au stationatu aici, si acestia in unire au remasu statornici, si s'au folositu in lipsele loru spirituali cu parochii cei uniti din Dârlosu³⁰, si din Brateiuș³¹ până cându la anulu 1816 parochulu neunitu din Buz³² Simeonu Asculanu a primitu st'a unire. Pre acesta ca unitu nu l'au mai suferitu Buzénii, ci l'au scosu afara din satu cu tote ale sale pana între

³⁰ Azi Dârlos, Județul Sibiu, România.

³¹ Azi Curciu, Județul Sibiu, România.

³² Azi Buzd, Județul Sibiu, România.

hotare; deci prenumitul că se nu remână în câmpu, s'a stramutatu in Mediasiu, si s'a asiediatu cu locuinti'a la unu Ioanu Atielénu, pre carele intorcendu'lu la santa unire, si l'a făcutu cantoru.

Fapt'a acést'a incunosciintiandu-o Esclentiei Sale nemuritoriu-lui episcopu Ioanu Babb, acesta a cumparatu casuti'a acea a lui Ioanu Atielénu cu 400 fl. v. pe sam'a parochului, in locul careia fiindu forte slaba, s'a redicatu apoi cas'a de zidu a capelanului de astadi.

Eara la rogatiune si celebrarea celoru sânte, s'au adunatu unitii: a) la cas'a neorusticului Iosi Cost'a, după acea b) la anulu 1818 s'au stramutatu in cas'a romanului Vila Calborenu; apoi c) la anulu 1820, episcopulu a cumparatu in contiguitatea casei parochului in partea de catra cetate o siura a lui Smidt Barbieriulu cu 350 fl. v. si acést'a s'a folositu de capela interimara.

Sursă: [Autor anonim], [Titlu] „Monografi'a unor biserici românesce din Transilvani'a. Mediasiu” în *Transilvania*, Anul XX, Nr. 21–22, 1–15 Novembre 1889, p. 164.

Preğătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Indiferent de originea etnică și confesională, colaboratorii la publicațiile periodice tipărite din Transilvania pe parcursul secolului al XIX-lea au fost preocupați de istoria ecleziastică. Era o obișnuință ca monografiile bisericești să fie publicate în format foileton în organele de presă și, ulterior, o parte au fost revizuite și retipărite în volume de sine stătătoare. Ocazional, aceste scrieri monografice tipărite în presă au furnizat informații care au fost ignorate ulterior, deoarece istoriografia ecleziastică se intersecta cu discursul afirmării naționale ce trebuia internalizat de către cititorii de rând (Teodor, 2001, pp. 50–75). În consecință, a devenit un fapt rar ca în volume de sine stătătoare, autorii să admită prezența locuitorilor romi în peisajul religios al propriei denominațiunii, deoarece aceasta nu era tocmai o chestiune de prestigiu. Cu toate acestea, articole precum cel selectat au fost în măsură să spună povestea unei comunități de credință greco-catolice care, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea își ținea serviciile de cult în secret. Motivul pentru această activitate religioasă tănuită era dorința de a evita probleme din partea conlocuitorilor sașii luterani și a preîntâmpina aversiunea foștilor coreligionari ortodocși.

Situația părea delicată, de vreme ce autorul pomenea despre sprijinul acordat de Casa de Habsburg, și-l considera a fi fost principala justificare care a stimulat convertirea la greco-catolicism. Urmând linia clasică a unui discurs confesional partizan care a avut ca efect antagonizarea românilor din Transilvania, autorul articolului cu caracter monografic arăta că convertiții la noua denuminațiune religioasă erau exclusiv romi. Cu toate acestea, el nu ascundea faptul că acești romi erau loiali noii confesiuni și că primiseră asistență spirituală de la un preot care locuia într-un sat din apropiere. Reconstrucția factuală arăta că, cu timpul, romii convertiți au primit un nou preot paroh care se convertise la Biserica Unită. Textul este prețios deoarece arăta faptul că comunitatea greco-catolică și-a ținut, inițial, ceremoniile religioase în domiciliul unui locuitor de etnie romă, și, abia mai târziu se muta pe proprietatea unui enoriaș român. Astfel, cititorii au putut afla că etnicii romi s-au regăsit printre membrii care constituiau nucleul comunității greco-catolice dintr-o localitate semnificativă din Transilvania și din *hinterland*-ul acesteia. Ei au acceptat în mod cert noua confesiune și, mai important, comportamentul lor religios contrazicea radical tot ceea ce s-a susținut despre romi în scrierile autorilor seculari și clerici neromi. Observații restrânse, dar relevante, cum ar fi cea publicată în acest text monografic, sunt capabile să demonstreze că romii greco-catolici din zona din jurul orașului Mediaș s-au comportat ca niște credincioși exemplari care donau, găzduiau servicii religioase în propriile case și participau, în mod regulat, la activități de închinare. Menționările preoților itineranți care soseau din localitățile rurale învecinate pot indica o atenție deosebită primită din partea Bisericii Greco-Catolice care, la acea vreme, se afla în etapa de creștere a numărului de credincioși.

Marian Zăloagă

Document nr. 54. Articol care denunța prozelitismul religios printre romi întreprins de elitele locale maghiare dintr-o localitate rurală transilvăneană.

Din Deva se scrie: „La cercetarea comitetului „kultur-egylet”-ului³³ din Cluj protopopul evang. reform. Bartha și vice-comit. comitatului Barcsay au extrudat câte o adeverință despre originea maghiară a

³³ Literal „societatea culturală maghiară”. Termen folosit de agenții naționalismului românesc din Transilvania în sens peiorativ pentru a desemna instituțiile implicate în asimilarea culturală și în procesul de maghiarizare.

locuitorilor din Bârcia-mică trecuți la relig. reformată de acolo. Se așteaptă acum două clopote și ajutor de bani pentru cumpărarea unui cimitir, pe seama acelor 18 neomaghiari. Filiala din Deva a „kultur-egylet”-ului încă a subscris 40 fl. pentru îngrădirea noului cimitir. Tot spre acest scop se așteaptă 200 fl. de la conventul reformat, ce-și ține de prezent sesiunea în Budapesta“. Ceea ce e curios în tot lucrul este că „kultur-egylet”-ul se îngrijesce înainte de toate de un cimitir pe seama acelor 18 neomaghiari.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Proselitism în comitatul Hunedoarei”, în *Tribuna*, Anul II, Nr. 262, 15/ 27 Noemvrie 1885, p. 1047.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul a fost publicat într-un foarte vocal ziar politic care avea pe agenda sa rezistența față de politica de maghiarizare a românilor din Transilvania (Popovici, 2008, pp. 370–373). Textul discuta despre activitățile asociației culturale însărcinate cu această misiune. Autorul dezvăluia modul în care măsurile de incluziune religioasă s-au intersectat cu cele care vizau asimilarea etnică a romilor. Jurnalistul român descria modul în care un prelat calvin lucra îndeaproape cu reprezentanții statului maghiar pentru a stimula convertirea religioasă și asimilarea etnicilor romi la comunitatea calvino-maghiară din localitatea precizată. În această privință, aceste elite locale maghiare livrau mijloacele necesare pentru a asigura infrastructura capabilă să-i transforme pe locuitorii romi în credincioși care mergeau consecvent la biserică. Autorul dezvăluia modul în care clopotele bisericii și distribuirea terenului pentru un nou cimitir au devenit stimulente eficiente care au putut convinge pe locuitorii romi să se convertească. Această strategie atribuită Asociației Culturale Maghiare era descalificată, fiind considerată o acțiune manipulatorie și totodată ridicolă prin care se intenționa modificarea peisajul confesional local. Jurnalistul se abținea să manifeste vreo atitudine anti-romă, preferând să-i apeleze pe beneficiarii unor astfel de stimulente uzând de o etichetă inventată de artizanii politicilor de sedentarizare imperiale. La rândul lor, asemeni elitelor locale maghiare denunțate, Habsburgii planificaseră asimilarea etnicilor romi în masa populațiilor normative.

Materialul trebuie înțeles într-un context mai larg în care presa de limbă română chema la forme de rezistență față de campania de

maghiarizare, denunțând și/sau ridiculizând punerea sa în scenă. În interpretarea jurnalistului român, astfel de acțiuni, care puteau facilita asimilarea romilor prin convertire religioasă, reprezentau strategii lamentabile și perfide de a profita de cele mai vulnerabile grupuri dintr-o provincie dominată demografic de etnicii români. Prozelitismul religios al maghiarilor, chiar și printre romi, era asimilat de elitele românilor ardeleni pericolului reprezentat de cultura hegemonică din Ungaria. Nu se pomenea nimic despre afilierea religioasă anterioară a romilor care au devenit ținte ale convertirii operate la firul ierbii și prăzi ale manipulării politice. Cu toate acestea, referirile la clopote și accesul la cimitir pot sugera că locuitorii romi suferiseră excluderi religioase din partea celorlalte denominațiuni locale, inclusiv al celor cu care românii de rând să se identifice. În linii mari, articolul dezvăluie modul în care circumstanțe specifice și dinamici locale puteau determina pe romii să se afilieze unei denominațiuni în încercarea de dobândi acceptanță din partea celui mai puternic actor religios și cultural într-o localitate multi-etnică și multiconfesională. (Fosztó, 2010, pp. 32–145; Marushiakova & Popov 2017, pp. 109–123).

Marian Zăloagă

Document nr. 55: Articol în care preotul paroh greco-catolic era acuzat de practici manipulative în demersul său de a converti localnici de etnie romă dintr-un sat transilvănean.

Dle Redactor! în interesul dreptății și al românilor din Transilvania și Ungaria — vă rog ca să binevoiți a da loc acestor litere, în coloanele „Telegrafului român” sub responsabilitatea mea.

Pe lângă publicul român cred că și Tiberul³⁴ — și ambele Târnave, cari dau mână frățască din jos de Blaș — vor face o privire serioasă asupra activului și milostivului Paroch gr. cath. din Măgăreiu Iosif Suciu, care ca propoveditor al creștinismului în sânta unire, au urmat învețături lui Christos când au poruncit învățăceilor sei pe marea Tiveriadei³⁵, ca

³⁴ Tibrul e un râu din Italia centrală, al doilea după Po, având o importanță capitală în dezvoltarea istorică a regiunilor pe care le traversa. Celebritatea sa e dată de faptul că pe malul său estic a fost fondată Roma.

³⁵ Corect: Marea Tiberiadei, Marea Galileii sau Lacul Ghenizaret, în fapt un un lac cu apă dulce din nord-estul Israelului. Devenit o referință datorită trimiterii din Biblie, mai precis din Evanghelia lui Luca 5:1. Biblia menționează că aici Iisus l-a îndemnat pe

să arunce dea dreapta mrejele, și după ce sau făcut cuvântul faptă, îndată au tras mulțime de pesci.

Doară după exemplul acesta au slobozit numitul apostol din Măgărei³⁶ — năvodul seu cel spart în birtul comunal între țiganii cei mai ordinari din această comună. Intru adevăr că după ce au slobozitului cu mare zel rodul seu au amețit cu binecuvântatul vinars o mulțime de suflete țigănesci gr. or. cari cu această ocasiune — au trecut la sfânta unire, în Sâmbăta lui Lazar — a. c. pe timpul când să face pomenire pentru cei repotați dl paroch Suciu văzânduși mizărul popor, că au devenit la neputință, că s'au micșorat încât e aproape constător din țigănet și mânănit de aceasta esistență au intrat disperat în birt între (cordovani) țigani, unde au strigat din rezputeri: „care vă dați uniți? dați vă uniți, dați-vă toți că vă servesc ca Preot gratis! Ve aduc învățător care scie: românesce, unguresce și nemșesce. Nu aveți de a plăti nimic, nu aveți nici o datorință numai să fiți uniți.” Aceste promisiuni duhovnicesce noi au îmuaiat inimile a vro 17 familii țigănesci, care la sfatul lui Duhovnic Suciu s'au învoit de s'au apăsas toți degetele pe un cvartal de hârtie adresată către Oficiul Parochial gr. or. care au servit drept mărturisire de trecere.

Dl paroch Suciu în calitate și de agent al soc. „di sicurta” dela Triest și negustoriu de feliurite mărfuri deși voiesce ași împărți talentul, ca lumina razele; nu poate! căci, până funcționează ca preot, agentura odichnesce; dar până asigurează după agentură — cresc în parochie porumbei țigănesci etc.

Dl paroch presupun că să va înșela in speranța sa când promite că va aduce un învățător cualificat precum au promis, căci de presente, n'are nici școală nici învățător, ci un bet de cantor de vreo 65 ani care a învățat dela dl agent a cânta: „doamne îndurâte spre noi!”

Din aceste semne revoluționare în interesul națiunei române, este ușor a crede cum că resboiul cel din lăuntru e mai rău, ca cel din afară.

Pe lângă care român etc.

Sursă: [Autor] Ioan Suciu, [Titlu] „Loc deschis”, în *Telegraful Român*, Anul XXXII, Nr. 42, 12/24 Aprilie 1884, p. 168.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă

Petru să devină „pescari de oameni” după ce acesta s-a plâns de eșecul său ca pescar și de nevrednicia sa ca om.

³⁶ Azi Pelișor, județul Sibiu, România.

Comentariu

Materialul publicat în paginile ziarului patronat de Scaunul Mitropolitan Ortodox din Sibiu provenea dintr-o parohie rurală unde fenomenul convertirilor religioase colective se afla în plină desfășurare. Corespondentul a fost un profesor al școlii ortodoxe locale care era îngrijorat de acțiunile întreprinse de preotul paroh greco-catolic din același sat. Profesorul susținea că preotul greco-catolic a mers la cei mai săraci etnici romi și le-a promis servicii religioase gratuite și o viitoare pregătire educațională în cele trei limbi ale Transilvaniei. Efectul promisiunilor nu s-a lăsat așteptat, unele familii de romi semnând cereri scrise de convertire adresate clericilor Bisericii Ortodoxe. Opinia negativă despre convertirea colectivă era întărită de utilizarea unei terminologii derogatorii menite să transmită superficialitatea acțiunii romilor convertiți, de regulă, considerați ca instabili în ceea ce privește afilierea religioasă. Deși nu menționa convertirea vreunui etnic român, atitudinea autorului trebuie înțeleasă în cadrele unei narațiuni mai vaste, conform căreia românii ortodocși au insistat asupra pericolului convertirii religioase care ar fi condus la subminarea agendei naționale al românilor din Transilvania (Mitu, 2001, pp. 247–248). În mod evident, convertirea locuitorilor romi, inițial afiliați Bisericii Ortodoxe, a fost privită într-o manieră dezaprobatore chiar dacă aceștia nu au ales să se afilieze unei denominațiuni asociate unui alt grup etnic din Transilvania. Articolul de presă este valoros pentru că ilustrează faptul că romii puteau răspunde la misiunile de convertire atunci când au avut parte de un tratament discriminatoriu, când era vorba de a primi ajutor spiritual sau în situații în care taxele unei școli confesionale erau prea mari pentru participarea odraslelor lor. În plus, o astfel de notă este în măsură să confirme ceea ce s-a spus deja despre motivațiile care stau în spatele convertirii religioase în rândul comunităților de credință românești. Motivele nu erau deloc de factură dogmatică, deși principiile de bază ale noii comunități de credință trebuiau confirmate. Cauzele convertirilor erau fie de natură pecuniară, fie sentimentul subiectiv al discriminării. Nu în ultimul rând, convertirea religioasă a fost și pentru sătenii romi o consecință a rivalităților dintre elitele locale (Cârja, I. 2017, pp. 65–66).

În ansamblu, nota este o denunțare parcimonioasă a presupuselor practici înșelătoare ale rivalului confesional. În acest sens, autorul arăta că preotul greco-catolic și-a întreprins activitatea misionară în taverna locală. Prin urmare, el era acuzat că a îmbătat pe romii care, sub influența alcoolului, au cerut să-și schimbe afilierea religioasă. Având în

vedere faptul că lupta împotriva alcoolismului se afla pe agenda ambilor actori religioși la care erau afiliați românii și majoritatea romilor din Transilvania (Rustoiu, 2009, pp. 313–329), atacul formulat în acest articol poate să fie privit ca o acuză nefondată.

Marian Zăloagă

Document nr. 56. Articol prin care se denunțau practici imorale utilizate în lucrarea de convertire. Romii erau considerați un grup vulnerabil, din mai multe puncte de vedere, și ușor de câștigat la o altă confesiune prin distribuirea unor produse alimentare.

Un articol despre proselitismul religios, în timpul mai recent earăș începe a eși la luminairei acea activitate subversivă și funestă, care a caracterizat în toate timpurile „propaganda Romei catolice.” Misionarii de diferite soiuri, cari lucră ca sobolii în favorul operei de convertire, încep a da probe de funesta lor lucrare. S’a signalizat deja dela loc competent pericolul ce amenință biserica greco-orientală a Bucovinei. într’adevăr sunt de admirat metechnele jesuitice, ce vor se desrădeci-neze biserica română din Bucovina și se o distrugă total în favorul papismului cuceritor.

[...]

Cu aer de fariseu afirmă autorul, că în momentul ce această cultură superioară va străbate în popor, „tregerile de la biserica greco-catolică la cea greco-orientală se vor reduce foarte tare, doar dacă și greco-orientalii vor ținti spre acest ideal, atunci poporul gr. or, cultivat fiind, va vedea lumina și adevărul și se va face uniat.”

Până atunci însă trebuie se se folosească interesele din fundațiunile de propaganda fide și trebuie să se dea convertiților un surogat — un mijloc pipăit, pentru că degeaba nu se află nimenea îndemnat ași pune credința strămoșească în cuiu. Până atunci când adevărul și lumina papismului va pătrunde în toate colțurile Carpaților, trebuie să mai vedem și să suferim aequo animo treceri la confesiunea greco catolică — pentru plată, bunăoară pentru câte un sac de grâu, care se dă câte unui țigan drept resplată, pentru că se face de ură cu preotul greco-oriental, și se duce la biserica gr. cat.

Sursa: [Autor] Dr. S. [Titlu] „Un articol despre proselitismul religios”, în *Telegraful Român*, Anul XXXIII, Nr. 83, 3/15 August 1885, p. 331.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Textul publicat în ziarul ortodox din Sibiu a fost un editorial în care se dezbătea subiectul convertirii religioase și se contorizau pierderile suferite de Biserica Ortodoxă Română din Transilvania. La fel ca în alte circumstanțe, concurentul pentru inimile și mințile credincioșilor români a fost identificat a fi greco-catolicismul, o denominațiune religioasă care a primit de la începuturile sale sprijinul Habsburgilor (Nedici, 2013, p. 306). Elitele Ortodoxe Române din Transilvania au încercat, în mod propagandistic, să sublinieze că actorul religios concurent a reprezentat un element de dezbinare în corpul națiunii. Chiar dacă elitele greco-catolice au insistat asupra importanței tradiției bizantine a credinței lor (Nedici, 2013, pp. 360–361; Cârja & Cârja, 2012, pp. 39–53, Ghișa, 2003, pp. 194–228), convertirea a continuat să fie denunțată de către clerul Ortodox ca o subminare perfidă a esenței naționale codificate în sintagma cunoscută drept „legea românească” (Brusanowski, 2006, pp. 59–69). Autorul articolului reflecta asupra situației din Bucovina, o altă provincie multietnică și multiconfesională a Imperiului dualist populată dens de etnici români și de comunități de romi emancipați din robie de către autoritățile Habsburgice. (Steiner, 2023, pp. 136–139). Având în vedere punctele comune dintre cele două provincii periferice, evaluările generale puteau acoperi o realitate ce putea fi întâlnită și în Transilvania. Analiza insistă asupra efectelor „războiului cultural” provocat de activitățile misionare catolice. Autorul articolului considera necesar să sublinieze că promisiunile de elevare spirituală ale catolicilor au avut de fapt o putere limitată de convingere în rândul etnicilor români. Pentru a-și discredita adversarii, vocea ortodoxă alegea să dezvăluie modul în care misionarii catolici i-ar fi mituit pe cei mai vulnerabili și marginalizați credincioși, și anume pe etnicii romi. Această acuzație era în consonanță cu o narațiunea privitoare la oportunistul romilor în materie de (re-)/afiliere religioasă. Pe de altă parte, se recunoștea că aceste convertiri religioase puteau modifica peisajul confesional regional, iar ele au ajuns să fie privite ca periculoase deoarece aveau capacitatea să aprindă conflicte între preoții parohi.

Marian Zăloagă.

Document nr. 57. Articol prin care se blama modul de desfășurare al convertirilor întreprinse de greco-catolici în spațiu rural din sudul Ardealului. Se exemplifica prin prezentarea cazurilor enoriașilor romi

care puteau opta pentru o denominație în funcție de scutirile de taxe promise de preoții parohi.

Roșia săsească, după cum arată și numele, este un sat săsesc românesc în apropierea Sibiului între comunele Cornățel și Cașoț.

Românii pe la anul 1850 abia erau la 50 familii, dar tot omeni buni, muncitori, trezi și preste tot omeni cu frumoase însușiri.

Aveau înse o nenorocire. Unii din ei erau gr ortodocși, unii erau gr. catolici. Cei gr. ortodocși erau afiliați la Cornățel, cei gr. catolici la Cașoț, în era anilor 1852 și unii și alții cer preot. Ortodocșilor le succede a căpăta un preot zelos și vrednic în persona actualului preot Ioan Banda, și așa cei câțiva gr. catolici, cu puțini neorustici, se reîntorc și ei la legea lor strămoșască și constituie o comunitate bisericească.

[...]

În anul 1874—75 s'a edificat scoala de astăiji lângă biserică cu 3 încăperi și celor forțe corespunzătoare referințelor legali spre mulțămirea superiorilor.

Zidită biserica, ridicată școala, asigurat salariu corespunzătoriu învețatoriului, trebuia învețatoriu cualificat.

Dar e scris în cartea păcatelor, ca se nu ne putem ajunge scopul, căci un biet de dascăl strică ce aveam în sat, începe a ațîta poporul contra preotului, și-l ademenesce se trece la „unație“, căci acolo nu se cere ferdelă la preot, și le îmbie de preot pe feciorul seu — un băețandru fără nici o pregătire.

Blașul³⁷, care prinde astfelu de ocațiuni binevenite, le sântesce pe acest nemernic de băețandru și sparge din nou comunitatea bisericească din întrăgă ce era, dar parochul nostru ca să nu fie blăstemat de următori, că a contribuit și el la spargerea comunității, a lăsat ferdela, a lăsat din stolă și așa s'au reîntors iar fii cei duși în rătăcire (15 familii români și toți țigani).

³⁷ Corect Blaj, oraș în actualul județ Alba. Din punct de vedere istoric este o localitate de o importanță majoră pentru mișcarea de emancipare culturală și politică a românilor din Transilvania. A fost sediul mitropoliei Bisericii greco-catolice române, locul unde, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, prin intermediul școlilor curentul iluminist a influențat profund gândirea unei generații de absolvenți exponențiali pentru cultura română. Deși poate să fie privit ca un *lieux de mémoire* de majoră importanță pentru istoria românilor, epicentru al debutului naționalismului cultural și politic, în dezbaterea publică demarată în secolul al XIX-lea Blajul a fost asociat de clericii români de rit ortodox cu interesele străine. Desigur, acest discurs reflectă rivalitățile și patimile confesionale dintre greco-catolici și ortodocși.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Correspondențe particulare ale «Telegrafului Român». Roșia-săsească³⁸, Martiu, 1891”, în *Telegraful Român*, Anul XXXIX, Nr. 37, 2/14 Aprilie 1891, p. 146. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul a fost publicat în ziarul oficial ortodox în secțiunea de corespondență cu cititorii din parohii. Materialele publicate în această secțiune a ziarelor au fost adesea subiective, dar grație lor putem avea acces la evenimente care au creat turbulențe în viața banală, de zi cu zi, a parohiilor. În acest text, subiectul era precis circumstanțiat, iar persoanele implicate erau identificate cu numele lor. Într-o localitate locuită de grupuri cu origini etnice și confesionale eterogene, romii locali erau prezentați ca fiind afiliați bisericii greco-catolice, dimpreună cu câțiva etnici români. Grație angajamentului preotului, parohia ortodoxă reușea să crească, etnicii romi manifestând dorința de a reveni la afilierea religioasă anterioară. Un astfel de detaliu laudabil, alături de eforturile dedicate ridicării unei biserici locale și construirii școlii confesionale, erau elemente care confirmau vitalitatea comunității de credință. Cu toate acestea, rivalitatea dintre elitele locale românești a avut ca efect divizarea solidarității construite pe criteriul apartenenței etnice. Corespondentul informa că ruptura s-a produs prin reconvertirea recentă a mai multor familii românești și a tuturor sătenilor romi. Autorul deplângea că recenta modificare a afilierii religioase fusese încurajată de stimulentele preotului greco-catolic care promisese să elimine zeciuiala bisericească, lucru care l-a forțat pe preotul ortodox să acționeze în același mod, într-o mișcare disperată de a împiedica turma să migreze către o altă denominație religioasă. În esență, această știre arăta ce se afla, la modul concret, în spatele convertirilor colective care aveau loc la firul ierbii în mediul rural. Din nou, romii ca membri cei mai vulnerabili din punct de vedere economic ai unei comunități de credință, incapabili să plătească taxele care le-ar da dreptul să beneficieze de asistență spirituală regulată, deveneau populația prinsă între interesele actorilor religioși concurenți. În asemenea circumstanțe, reprezentanții denominațiilor au trebuit să vină, în mod repetat, cu oferte materiale pentru a câștiga loialitatea romilor. Această fluiditate confesională era considerată puerilă dar, totodată, și un joc periculos. Principala sa consecință negativă era

³⁸ Azi Roșia, județul Sibiu, România.

că influența preotului paroh, considerat un gardian de bază al națiunii române, era pusă în pericol. Acest lucru afecta, de asemenea, coeziunea micro-comunitară și, în cele din urmă, putea slăbi rezistența sătenilor români în fața politicilor de maghiarizare. În Transilvania, acceptarea/includerea etnicilor romi în comunitățile de credință a fost, prin urmare, un joc care a prezentat unele riscuri pentru culturile hegemonice.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 58 & nr. 59. Articole care discutau despre modul de constituire a unui nou consiliu parohial dintr-un sat ardelean. În atare context se dezbătea și despre legitimitatea prezenței unui enoriaș rom în componența acestui organism de conducere al vieții religioase comunitare.

a. Din Helchiu ni se scrie: „În urma scriei publicate despre alegerea noului comitet parochial și a epitropiei bisericesci, întâmplată în comuna Helchiu, din a constata următoarele: Alegerea s’a făcut sub presiune. Parochienii n’au putut să-și dea votul lor la unii din acei membrii, cari prin faptele lor din trecut au știut să mărască vatra bisericeii din comuna noastră. Din contră, s’a petrecut un fapt cam curios. Mai întâiu la constituirea biroului, parochul-președinte a propus ca bărbați de încredere omeni, cari n’au întrunit încrederea majorității. Intre cei propuși era și un țigan (Mihail Tătuc). Tot așa s’a procedat și la alegerea comitetului pe o nouă sesiune. Pe lista parochului figura și numele țiganului Tătuc, care însă a cădut la alegere față de un Român. Când era să se alegă al decelea, adecă cel din urmă membru în comitet, d-l președinte erăși a vîrît între candidați pe Tătuc. El a căzut și a doua oră. La urmă, lucru curios, țiganul Tătuc tot e vîrît în comitet. Orîcine poate reflecta, că Mihail Tătuc e om de omenie. Așa e. Dar totuși nu trebuia să se scape din vedere, că e demoralisator pentru ceilalți parochieni, când un nero-mân ajunge în comitet. Apoi se mai scie, că neorusticii sunt obligați a plăti numai jumătate din datele bisericesce, pe cari le plătesc ceilalți parochieni Atâta am ținut să spun pentru restabilirea adevărului. Nu e supărător întru atâta faptul acestei alegeri, cât mai mult împrejurarea, că d-l paroch n’a aflat între toți parochienii săi 10 Români, pe cari să-i puie în candidație. — Un parochianu.

b. Părintele Teofil Roșca din Helchiu, ne trimite o întâmpinare la știrea publicată în nr. de la 9 (22) Februarie și iscălită de „un parochian“. Contra celor afirmate de „un parochian“, părintele Roșca afirmă, că alegerea

comitetului parochial și a epitropiei bisericesc a decurs în liniște și spre mulțumirea generală. Nu este adevărat, că alegerile s’au făcut „sub presiune“, că parochienii „n’au putut să-și dea voturile lor” adevăraților fruntași, că oamenii de încredere „n’au întrunit” încrederea majorității și că, în contra dorinței sinodului, preotul ar fi vîrît pe parochianul neorustic M. Tătuc în noul comitet. Privitor la alegerea aceasta d-nul Roșea spune, că avînd d-sa în vedere circularul Ven. Consistor din preajma alegerilor Nr. 11512 Plen., care a picat recomandă, ca să se aleagă membrii în comitet din toate partidele, dînsul a propus, ca al zecelea membru în comitet, pe neorusticul M. Tătuc, unul din cei care a întrunit minoritatea voturilor, pentru ca astfel să se țină cont de circularul susamintit. Astfel fu ales cu majoritate de voturi Mihail Tătuc, care de altfel și în anii trecuți a fost ales ca primul membru suplent în comitet. Afirmățiunea „parochianului“,că neorusticii sunt obligați a plăti numai pe jumătate datele bisericesc, nu e adevărată, căci neorusticii sunt obligați a le plăti întregi și le și plătesc foarte regulat. Afirmarea parochianului, că alegerea lui M. Tătuc ar fi „demoralisatoare” pentru ceilalți parochienî, e atât dej’copilărosă încât nici nu merită a-i da răspuns.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] „Din Helchiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, Nr. 31, 9/ 22 Februarie 1903, p. 3; [Autor anonim], [Titlu] „Întâmpinare” în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, Nr. 49, 2/ 15 Martie 1903, p. 4.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul publicat în gazeta de limbă română din Brașov precum și dreptul la replică, venit neîntârziat, înfățișau publicului cititor o situație survenită într-un sat care, la fel ca multe altele din Transilvania, era caracterizat de diversitate confesională și etnică. Primul articol reprezenta o denunțare din partea unui enoriaș anonim, în timp ce al doilea era dreptul la replică formulat de preotul paroh împlicat. Articolele se refereau la alegerile pentru consiliul parohial al unei biserici ortodoxe locale. Numele unei persoane rome, aparent respectate, a reapărut de mai multe ori pe liste, în cele din urmă, fiind ales să devină membru în acest organism administrativ. Articolele ilustrează faptul că, datorită specificității Bisericii Ortodoxe ardelenice, care a acceptat prin statut participarea enoriașilor laici la procesul de luare a deciziilor (Leuștean, 2014, p. 137; Maior, 2022, pp. 169–208; Schmitt, 2023,

pp. 44–45; Mureșan, 2012, p. 149; Dobozi, 2012, 194), romii sedentari au putut să fie reprezentați și încurajați să se implice activ în comunitatea de credință. Ne putem imagina că numai acei indivizi care s-au dovedit statornici din punct de vedere confesional și vizitatori regulați ai bisericii au avut șansa de a se afla pe listele scurte de persoane nominalizate pentru a-și exprima opinia cu privire la chestiuni referitoare la administrația parohială. Întreaga dezbatere de presă poate dezvălui că, pentru a păstra relațiile de putere, în unele localități, romii au fost fie scutiți, fie doar parțial taxați când era vorba de contribuțiile bisericești, o strategie care a fost adoptată nu numai de comunitățile ortodoxe române, ci și de alte denominațiuni, cum ar fi luteranii ardeleni (Krauss, 2000, p. 235; Keul 2002, p. 207; Besoiu & Radu, 2023, pp. 133, 235). Cu toate acestea, în textul de răspuns, preotul local infirma că aceasta era situația și în parohia sa. El explica cititorilor presei de limbă română din Transilvania că, în respectiva parohie, etnicii romi s-au dovedit contribuitori consecvenți la cheltuielile bisericii. Mai mult, preotul respinge afirmația că prezența unui rom în conducerea unei parohii locale putea avea efecte demoralizatoare asupra comunității, putând conduce la convertirea celor care au contestat o astfel de situație delicată. Acest argument apologetic sugerează că au existat printre enoriașii de rând persoane care ar fi putut împărtăși prejudecăți anti-rome. Desigur, atitudinea preotului poate fi suspectată că ar fi fost o strategie împotriva adversarilor interni. Cu toate acestea, privind lucrurile dintr-o altă perspectivă, instrumentalizarea unui sătean de etnie romă putea lucra în favoarea unei includeri și mai consistente a credincioșilor romi în comunitatea de credință, deoarece prin el obținuseră o reprezentare în consiliul bisericii.

Marian Zăloagă

Document nr. 60. Articolul relatează despre disensiunile dintre cei doi actori religioși la care erau îndeobște afiliați românii ardeleni și etnicii romi. Se observa că rivalitatea confesională dintre ortodoxie, respectiv, greco-catolicism putea avea repercusiuni pe termen lung. Ele erau suferite de preoți fiindcă obișnuiseră să asigure asistență spirituală etnicilor romilor.

Istoria Ardealului românesc este, după cum se exprimă domnul Iorga, o »istorie de sate și preoți«. Căci în istoria nici unui neam nu a jucat preoțimea un rol atât de important, ca în istoria neamului nostru, nicăiri nu

a devenit un stâlp atât de puternic al vieții bisericești și naționale-politice ca la noi. [p.309]

[...]

Biserica ortodoxă română după unire ajunge în epoca cea mai tristă. Clerul neunit acum avea să se lupte, nu numai împotriva străinilor, ci și împotriva fraților de un sânge. Se începe ura între fiii aceluiași neam, se încep neînțelegerile, ai căror urzitori erau în cele mai multe cazuri preoții. Unirea înaintea preoților noștri eră considerată ca lăpădare de legea adevărată a lui Christos, iar uniții erau numiți: »uniți, spurcați, păgâni«.

[...]

Preoții ortodoci erau expuși la adevărate goane din partea uniților, ajutați de cârmuire.

Protopopul Vasile din Băsești se plânge contra unui preot unit, ce se laudă, că va scoate pe cel neunit din biserică.

Pe preoții neuniți din Maierii Sibiiului voiau să-i oprească dela săvârșirea slujbelor dumnezești, pentru că au slugit țiganilor, cari voiau să treacă la unire.

Sursa: [Autor] Ștefan Hărăguș, [Titlu] „Preoțimea română în veacul al XVIII-lea”, în *Telegraful Român*, Anul LVI, Nr. 76, 12/ 25 Iulie 1907, pp. 309–310.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul reprezintă un extras dintr-un eseu extins semnat de un autor ce se recomanda emfatic ca „absolvent de teologie”. Echipa editorială de la oficiul Bisericii Ortodoxe din Sibiu a considerat esele de istorie ecleziastică semnat de Ștefan Hărăguș ca fiind o contribuție valoroasă și, prin urmare, l-a publicat. Pe un ton informat, dar partizan din punct de vedere confesional, autorul reflecta asupra nefericitei antagonizării care apăruse ca urmare a emergenței Bisericii Greco-Catolice. În același timp, tânărul teolog ortodox, stăruia asupra efectelor negative ale convertirilor religioase în privința afirmării naționale a românilor ardeleni. Restrângându-și investigația la secolul al XVIII-lea, Hărăguș sublinia abuzurile clerului noului actor religios care se bucura de sprijinul oferit de autoritățile imperiale. Teologul ortodox susținea că acțiunile clericilor greco-catolici au condus la diviziuni și conflicte serioase în interiorul diferitelor comunități românești din Ardeal. Printre

multe exemple, unul extras dintr-o parohie din apropierea Sibiului, este sugestiv pentru poziția romilor în această confruntare confesională. Bazându-se pe surse neprecizate, autorul declara că preoții ortodocși au fost practic împiedicați să officieze, deoarece anterior au deservit spiritual pe romii care și-au arătat dorința de a se converti la greco-catolicism. În trecut, romii erau considerați ca membrii ai unei comunități de credință mai vechi, care păreau predispuși să-și schimbe afilierea religioasă. Pasajul confirmă că a existat o adevărată competiție între clericii români de ambele confesiuni pentru a mări numărul propriilor enoriași. În special, administrarea unor rituri de trecere era suspectată a fi fost un act de convertire și/sau de manipulare al opțiunilor credincioșilor de rând (Dodozi, 2012, pp. 362, 383). Se pare că, în această competiție, fiecare suflet conta, chiar și cele ale romilor marginalizați. Totuși, în subtext, cititorii puteau înțelege că romii care au abandonat credința ortodoxă erau fie neloiali, fie victime ale manipulărilor provocatorilor josnici ai căii ortodoxe.

Marian Zăloagă

Document nr. 61. Articol în care se prezenta peisajul confesional dintr-un sat ardelean în care românii și romii erau reprezentați în ambele confesiuni (ortodoxă și greco-catolică). În cazul despre care se relatează, romii par a îngroșa rândurile comunității ortodoxe.

Comuna Cincul-Mare e locuită în majoritate de Sași, cam vr'o 400 familii, Români vr'o 250 familii, țigani vr'o 80 familii. — Românii și țiganii sunt în 2 confesiuni și fiecare confesiune își are biserica și școala sa. — Confesiunea gr. ort. e în majoritate covârșitoare, numărând cam 230 familii înțelegând și țiganii, cari partea cea mai mare se țin de biserica gr.ort. In general zis, comuna Cincul Mare e bine situată, deși locuitorii aproape toți să ocupă cu economia de câmp și de vite — cu excepția câtorva Sași cari să ocupă și cu măestrii, — deoarece hotarul cuprinde un teritor foarte mare față de numărul locuitorilor. — Românii, cari partea cea mai mare sunt veniți din alte comune și așezați sau prin căsătorie, sau pe altă cale, nu se pot numi moșieri mari, dar cu toate acestea prin dirigință au ajuns la stare material mai bună, favorizându-i împrejurarea, că Sașii neputându se măsura cu ei în dirigință, sunt siliți a le pune la dispoziție pământ de lucru în parte sau în arendă sub condițiuni foarte favorabile.

E mirare deci ca un popor, care trăește în niște împrejurări atât de favorabile să fie taxat din partea conlocuitorilor streini de incult și nedisciplinat, ba încă aceste aserțiuni să fie recunoscute și din partea alor săi și arătate și prin fapte. — Cui i se poate atribui însă cauza? Poporului? Doritorii de înaintare.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Din Cincul-mare!³⁹”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, Nr. 20, 26 Ianuarie/ 8 Februarie 1907, p. 4.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul este selectat din ziarul generalist de limbă română editat la Brașov. Influenta gazetă acoperea chestiuni majore de stat și provinciale, precum și evenimente locale înregistrate din localitățile rurale din apropiere. Corespondenții se identificau ca „Doritorii de înaintare” iar pentru a-și susține punctul de vedere au prezentat minuțios cititorilor starea de lucruri dintr-o localitate multietnică prosperă dominată sașii luterani. Partea dedicată evaluării numerice aproximative sublinia că etnicii români și romi împărtășeau aceleași afilieri confesionale, fiind ortodocși sau greco-catolici. Spre deosebire de multe alte locuri, în acea localitate, populația de romi a rămas în marea sa majoritate ortodoxă, probabil pentru că nivelul de incluziune nu era cu mult diferit dacă ar fi ales să se convertească la greco-catolicism. În ciuda unui nivel incontestabil de avuție, confirmat de existența a două biserici și a două școli confesionale, autorul textelor se plângea de perpetuarea unui discurs depreciativ proliferat de conlocuitorii sașii luterani. Exact exprimarea acestei sensibilități face articolul interesant. Nota evidențiază impactul, pe termen lung, al stereotipurilor culturale care nu au putut fi invalidate nici măcar în condițiile în care membrii unei comunități de credință (în acest caz, români și romi) au ajuns să fie mai bine plasați socio-economic decât acele comunități care au impus termenii de coabitare vreme de secole.

Marian Zăloagă

Documentele nr. 62 & nr. 63. Articole îi incriminau pe rivalii confesionali greco-catolici. Acuza principală era că ar ar converti pe etnicii romi uzând de metode dintre cele mai reprobabile, cum era distribuirea de alcool.

³⁹ Azi Cincu, județul Brașov, România.

a. În vreo câțiva numeri precedenți ai foii noastre vorbisem de agenți secreți ai papistașismului, pe cari i-am prins în imigranți umblând prin masele poporului nostru ortodox, căutând proseliți și folosindu-se de mișelești mijloace ca se vîre zavistie între noi. La aceste ne-a reflectat Unirea: „Nu vă mirați. Este puterea expansivă a bisericii catolice...” O fi, dragă Unire, o fi! Șobolanul sapă sub pământ, subminază în ascuns în virtutea însușirii sale — expansive! Pe timpul reformațiunii papistașismul își întăria terenul cu sedulele de absoluție și puterea cea expansivă purta o ladă printre credincioși și pe ladă era scrisă reclama: „Wenn das Geld im Kasten klingt Die Seele in dem Himmel springt”⁴⁰.

În secolul al XIII-lea mărturisirea credinței papilor era: Da nobis pecuniam. Era tot mijloace de expansiune. Însă se vă spun un exemplu și mai classic. Într'un sat dela noi s'au făcut în anul acesta multe prune. Preotul unit făcuse rachiu berechet. Chemă la sine pe Avram Țiganul și pe Borza — unicii țigani gr.-orientali în comună, și îi converti! Ei, șireților dela „Unirea”⁴¹, cea avut aici putere expansivă, rachiul ori. Halal de expansivitatea voastră!

b. Pentru ca cetitorii noștri se nu creda că „Unirea” a încetat a esista și a fi tot ea, ținem să mai comunicăm ceva din isprăvile ei. — Noi am descoperit adecă în timpul din urmă mai multe mendre ale bisericii papistașe, am arătat cărările ce le bate aceasta biserică pentru a-și vîna proseliți. Și „Unirea” la toate aceste ne dă taga, ci — dimpotrivă.

[...]

„Proselitismul nouă ne e vorbă sfântă”, zice „Unirea”, și afirmă că biserica papistașă a primit doar mandat de la întemeietorul ei, ca să vîneze după proseliți. „Unirea” ridică astfel proselitismul la valoare de dogmă a bisericii papistașe. În ce priveste „mandatul dela întemeietorul bisericii” ținem să rectificăm pentru cinstea celor dela „Unirea”, că acest mandat vine numai dela un muritor, dela hăl cu infabilitatea. Citasem mai deunăzi un cas, unde un popă unit, care făcuse mult rachiu de prune, convertise la uniți pe țiganii Borzea și Cula Diplașul. Această convertire s'a făcut fără îndoială prin conlucrarea spiritului și nu a spiritului.

⁴⁰ Traducerea mea: „Când în pungă banii-ți sună / Pân' la ceruri sufletul-ți se-nalță”. Diction ce făcea referire la călugărul dominican Johann Tetzel (1465 – 1519) care fusese blamat pentru practica vânzării de indulgențe.

⁴¹ *Unirea. Foe bisericescă politică*. Organ de presă al Bisericii Greco – Catolice publicat la Blaj începând cu anul 1891. Inițial apare ca săptămânal apoi devine cotidian, fiind coordonat de Vasile Hossu (1866–1916) episcop greco-catolic al Episcopiei de Lugoj și apoi al Episcopiei de Gherla.

Ei bine, astfel înțeleg papistașii se interpreteze dogmele și să „învețe toate neamurile.

În urma urmelor noi nu condamnăm proselitismul în înțelesul lui academic, ci mijloacele nedemne, intrigile și machinațiunile cu cari papistașii umblă banca după proseliți.

Surse: [Autor anonim], [Titlu] „Cronica Săptămânii. Puterea de expansiune” în *Telegraful Român*, Anul XLVI, Nr. 13, 31 Ianuarie/ 12 Februarie 1898, p. 51; [Autor anonim], [Titlu] „Cronica Săptămânii. Poselitism dogmatizat”, în *Telegraful Român*, Anul XLVI, Nr. 33, 21 Martiu / 2 Aprilie 1898, p. 131.

Pregătite pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialele colectate din oficiosul ortodox editat la Sibiu sunt, în mod deschis, militante și pline de prejudecăți, lucru inevitabil căci îi vizau direct pe greco-catolici. Autorii îi atacau pe colaboratorii ziarului *Unirea*, vocea oficială a greco-catolicismului românesc, într-un context în care scrisul istoriografic-eclziastic al ambelor confesiuni atinsese apogeul în sensul adversității exprimate. (Teodor, 2003, pp. 189–350). Articolele prezentate pot reflecta opiniile împărtășite de clerul ortodox din Transilvania, și trebuie recunoscut că astfel de idei au avut potențialul de a avea ecouri în mase datorită expunerii românilor de rând la un tip de educație confesională. În cele două articole, autorii anonimi abordau problema convertirii religioase din perspectivă micro și macro.

În primul rând, în consonanță cu tradiția protestantă care a învinuit papalitatea de vânzarea indulgențelor, articolele formulau un atac frontal la adresa catolicismului. În al doilea rând, autorii îi acuzat pe greco-catolici români, priviți ca interpuși ai tradiției creștine latine, că făceau uz de practici inacceptabile în desfășurarea activităților misionare. Ca de obicei în aceste contexte narrative, efectul funest era scindarea românilor ardeleni. Autorii ortodocși au susținut, totodată, că preoții greco-catolici au folosit practici dezonorante pentru a-i convinge pe romii, cândva, ortodocși să adopte credința lor. Mai precis, greco-catolicii erau acuzați că au câștigat adepți prin distribuirea de alcool etnicilor romi. Evident, discursul calomniator sublinia imoralitatea metodelor de convertire. În mod evident, autorii preferau să ignore faptul că reprezentanții ambelor confesiuni s-au luptat să combată viciul social al consumului abuziv de alcool (Roșu, 2009, pp. 301–312; Rotar, 2007, pp. 41–64). Pentru a

discredita concurentul și a câștiga argumentul, ei au preferat să trivitalizeze înțelegerea convertirii religioase, în acest sens, exemplificând cu presupusa practică nedemnă de manipulare a romilor aflați în stare de ebrietate. Evident, în acest fel, autorul/(autorii) ortodocși ce se aflau în spatele acestor articole extrem de defăimătoare, i-au privat pe romii convertiți de orice fel de capacitate de decizie și, în mod reductiv, au considerat că re-afilierea lor religioasă era o manifestare a unei esențializate nestatornicii, exploatată viclean de rivalii confesionali. Problema ridicată în paginile presei ortodoxe, ignora complet faptul că romii ar putea face o alegere în cunoștință de cauză în condițiile în care s-ar fi simțit marginalizați sau ignorați în materie de asistență spirituală pe care se așteptau să o primească.

Dezbaterea pe această temă în spațiul public a avut ca scop influențarea percepției asupra convertirii religioase. Mai precis, prin intermediul comparației cu romii, autorii țineau să discrediteze pe membrii slabi spiritual și moral de etnie română aparținând confesiunii ortodoxe, care s-ar fi gândit să ia în considerare ideea. Din păcate, din astfel de narațiuni recurente de presă părtinitoare, nu putem afla nimic despre catehizarea romilor înainte sau după ce aceștia au transgresat o graniță confesională ori despre includerea lor în noua comunitate de credință, fapt ce poate sugera că acestea erau chestiuni de importanță scăzută.

Marian Zălogă

Document nr. 64. Articolul înregistra stagnarea convertirilor ca urmare a eforturilor parohului ortodox dintr-o localitate ardeleană eterogenă din punct de vedere etnic și confesional. Se reținea că greco-catolicii erau puțini și, în exclusivitate, de etnie romă și se sublinia atenția specială acordată acestora de actori ecleziastici nelocali, în scopul ca aceștia să nu își modifice afilierea confesională.

O conferință mai slab cercetată, ca cea din anul acesta, nu s'a ținut niciodată în Orăștie. Abia jumătate dintre preoții din tract s'au prezentat. Cealaltă jumătate a ținut de bine a nu ne onora cu prezența.

[...]

Scruetează apoi cauzele acestui indiferentism, și află că în multe cazuri sunt de vină și preoții, cari nu se străduiesc în deajuns, ca biserica să o prefacă în o adevărată școală pentru credincioși. Și fără părtinire desvâ-lue scăderile, ce le-a observat la preoțime, sfătuind pe fiecare ca în interesul bisericii și al preoțimii chiar să îndrepte aceste scăderi.

[...]

La ordinea zilei urmează prelegerea liberă a părintelui N. Andrei din Căstău⁴².

Păi, Andrei este unul din puținii preoți bătrâni, cari nu au îmbătrânit. Parohia sa e una din cele mai bine conduse, cu parohienii disciplinați. Și aceasta a făcut-o cu duhul blândetelor. Așa numai îmi esplic, că în butul tuturor încercărilor prozelitice, din turma păr. Andrei n'a rătăcit nici un credincios, și că biserica unită din Căstău a rămas tot numai cu cele trei familii de țigani, cărora protopopul unit din Orăștie le face regulat sf. liturgie, ca să nu le peardă.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Din protopresbiterate. Conferența preoțească din Orăștie”, în *Telegraful Român*, Anul LVIII, Nr. 132, 4/ 17 Decemvrie 1910, p. 522.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă

Comentariu

Pe parcursul lungului secol al XIX-lea, ziarul ortodox din Sibiu a publicat frecvent numeroase articole care descriau ciclicele adunări ale preoților și ale corpului didactic din școlile confesionale. Autorul articolului selectat își deschidea raportul informând despre participarea scăzută a clericilor la una dintre adunările lor profesionale. Acest dezinteres era interpretat ca îngrijorător, dat fiind faptul că indiferentismul religios câștiga rapid teren. Evaluarea negativă din deschidere era temperată de exemplul încurajator al unui preot care reușise să-și păstreze intactă comunitatea sa de credință. Se observa, cu satisfacție, că nimeni din parohie nu s-a convertit la o altă denotațiune, lucru care ar fi putut pune în pericol hegemonia locală a Bisericii Ortodoxe.

Informații relevante care servesc interesului prezentei cercetări pot fi găsite în comentariul final. Potrivit corespondentului de presă, puținii romi greco-catolici locali au beneficiat, în mod regulat, de asistență religioasă din partea clericilor acelei confesiuni care se deplasau din orașul vecin în sat pentru a ține serviciul religios pentru numai trei familii. Observația sintetică și implicarea unui cleric de rang superior nu ar trebui înțelese doar ca forme de orgoliu personal, ci, mai degrabă, ca o reflectare a unei intermitente preocupări instituționale din partea ambelor culte religioase românești din Transilvania pentru a menține,

⁴² Azi Căstău, județul Hunedoara, România.

respectiv, pentru a câștiga suflete din rândurile credincioșilor concurențului. Acest articol avea potențialul de a contrazice opinia generală despre romii, etichetați ca fiind superficiali și inconsecvenți în ceea ce privește afilierea religioasă. Având în vedere contextul din care proveneau informațiile, exemplele date puteau servi drept pildă clericilor și laicilor că, dacă membrii grupului etnic rom ar fi respectați sau tratați fără discriminare, ei ar putea fi motivați să rămână loiali unei anumite denominațiuni.

Marian Zălogă

Document nr. 65. Articolul redactat de un greco-catolic acuza că, într-un sat din proximitatea Sibiului, parohul ortodox mituia enoriași romi pentru a-i converti la propria confesiune.

Școla gr. cat. din Gura Riului din timpuri vechi s-a ținut în o odă din edificiul comunal ca și cea gr. or., ba chiar și învețătorul gr. cat. ședea în o chilie din acest edificiu, și acesta până în anul de față o am folosit în continuu neconturbați. În anul acesta înse prin conclus ni s-au luat, și înainte de a se aproba conclusul reprezentanței comunale, numai decât s-au dat în folosința școlii gr. or.; chiar și băncile, masa, tabla neagră, scaunul învețătorului, cari sînt ale noastre, încă le-a dat gr. orientalilor. Pretura a dat ordin amesurat legii, ca până la deciderea finală a acestei cause să remână statul quo, înse în zădar, căci notarul comunal a zis public în cancelaria comunală în fața mea și a părintelui Ioachim Muntean: „Dumnezeu să se scobore din ceriu, să-mi poruncescă, și în școlă nu vë las.” Astfel de blasfemii și sudălmi aude destule bunul nostru popor în cancelaria comunală.

[...]

Am zis în corespondința trecută și aceea, că cu forța aù voit a-mi lua poporenii, la cari părintele Manta îmi răspunde, că aceea e numai închipuirea unei conscience neliniștite. Spre a dovedi înse, că numai adevărul l-am spus în acesta privința, și că conștiința mea e curată și liniștită, din cele multe servescă de dovada numai următoarele: Comuna Gurariului pentru aerul cel curat de munte și apa cristalină preste vară e cercetată de mulți ospeți, cari vin chiar și din orașe depărtate: Blaș, Cluș, Budapesta, Bucuresci etc. Pentru aceea am cugetat, că ar fi bine, să se facă ceva pentru înfrumșetarea și curățenia comunei. Êr lucrul cel dintă; i l-am aflat a fi, ca pe țigani ferari, cari se află așezați lângă piață în mijlocul comunei tot lângă rîu pe locul comunei, să-i mutăm

la alt loc mai ferit. Am și adus în respectul acesta conclud fiind primar Ioan Voic. Acest conclud s'a publicat, și neprotestând nimeni a intrat de mult în putere de lege, și lipsesce numai executarea lui. Înse ce să vezi? Țiganului Vlad Brădescu i-se promite în acesta toamnă, că dacă se va face gr. or., ficiorului seă i-se va da loc de casă tot acolo în fruntea comunei, de unde se hotărâse, ca țiganii să fie strămutați. Trecând numitul, după a lor părere, la confesiunea gr. or., i s'a și dat acolo conform promisiunii loc de casă. Acel loc ales înse putea fi folosit spre alte scopuri, d. es, pentru zidirea unei hale de joc etc. Destul înse, că în hatîrul trecerii unei familii se calcă concluse și nu se mai ține cont de nimic.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Corespondințe.«Gura Rîului în 7 Decembre 1895». (Fine.)”, în *Unirea*, Anul V, Nr. 51, 21 Decembre 1895, p. 408.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

De obicei, Biserica Greco-Catolică din Transilvania și-a făcut auzit punctul de vedere în spațiul public prin intermediul paginilor ziarului *Gazeta Transilvaniei* din Brașov. Începând cu anul 1889, reprezentanții acestei denominațiuni au decis să redacteze propriul ziar independent, intitulat *Unirea* iar clericii din eșaloanele ierarhice superioare și inferioare au fost invitați să contribuie la gazeta patronată de Scaunul Mitropolitan din Blaj.

Materialul selectat discută despre conflictul dintre reprezentanții celor două comunități de credință la care au fost afiliați românii din Transilvania, precum și numeroși etnici romi. Ostilitatea era cauzată de organizarea locală a educației confesionale și, prin intermediul acestui articol, greco-catolicii deplâneau public că erau dezavantajați în numeroase privințe. Per ansamblu, articolul descria atmosfera dintr-o localitate în care nu exista înțelegere între etnicii români de diferite confesiuni.

Pasajul referitor la romi era paralel cu tema centrală a articolului, însă el poate dezvălui manierele descalificante în care convertirea religioasă putea să fie gestionată la nivelul parohiilor rurale. Situația din această așezare pare unică, fiind caracterizată de aranjamente locale ieșite din comun. Spre deosebire de multe alte locuri din Transilvania, în acest caz, comunitatea romă nu locuia la marginea localității, ci ocupa o arie oarecum centrală. Din moment ce, în ultima vreme, aria respectivă devenise un perimetru turistic, destinat vizitatorilor urbani,

reprezentanții comunității greco-catolice au venit cu o propunere care consta în relocarea romilor fierari în altă zonă a satului. La început, ideea lor a primit sprijinul autorităților seculare locale. Cu toate acestea, acordul a fost curând încalcat. Vocea greco-catolică explica, că reprezentanții Bisericii Ortodoxe locale au promis unui cap de familie de etnie romă că dacă se va converti de la greco-catolicism la ortodoxie, ar putea primi teren pentru a-și construi o reședință, exact în zona din care comunitatea romă trebuia să fie evacuată. Autorul textului nu avea motive să manifeste sentimente anti-rome, deoarece împărtășea aceeași apartenență confesională cu membrii acestei comunități etnice. În paginile presei confesionale, corespondentul greco-catolic denunța un fapt considerat de-a dreptul iritant. În depoziția sa publică, el a arătat, de fapt, că convertirile religioase ale neromilor și ale romilor deopotrivă nu aveau nici un fundament doctrinar (Cârja, 2007, p. 278; Cârja, 2017, p. 61; Dobozi, 2012, p. 383) ci erau instrumentalizabile în (re-)/stabilirea relațiilor de putere locale. Potrivit mărturiei sale, convertirile religioase erau stimulate de traficul de influență și realizate prin mituirea indivizilor aparținând unei comunități vulnerabile. Articolul pune în lumină modul în care romii puteau fi folosiți ca o armă subversivă într-o dispută locală dintre comunitățile nerome, care îi puteau manipula pe membrii acestui grup etnic să-și schimbe apartenența și identitatea religioasă, doar pentru a fragiliza poziția adversarului. Este cât se poate de plauzibil că în astfel de circumstanțe, nici unul dintre parohii locali nu a arătat vreo preocupare față de chestiunea catehizării convertiților, cum era dezirabil să stea lucrurile din punctul de vedere al legilor seculare și a celor canonice (Dobozi, 2012, pp. 380–381). Potențialele efecte negative ale convertirii, și anume, eventualele tensiuni interne survenite în mediul rom, au fost complet ignorate în toate dezbaterile publice pe această temă, indiferent de confesiune. Reprezentanții religioși implicați erau strict interesați să câștige, respectiv, să nu piardă un enoriaș.

Marian Zăloagă

Forme de religiozitate conformistă a romilor și accesul la asistența spirituală din partea actorilor religioși

Document nr. 66. Articol cu conținut semi-ficțional menit a stimula (re-)/adoptarea unui comportament evlavios printre cititori. Autorul făcea trimiteri pozitive la romi, lucru atipic deoarece, de regulă, aceștia

erau dați ca exemplu negativ în numeroase alte producții destinate consumului și, totodată, disciplinării maselor.

Se deschid din nou porțile bisericilor creștine, din nou se deschid ele pentru zilele de sărbătoare ale nașterii Domnului, și credincioșii cu evlavie se adună spre a asculta cuvintele îngerești: Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pre pământ pace între oameni bunăvoire.

[...]

Unde sunt frumoasele timpuri din copilăria noastră cu slujbele sublime în ziua de Crăciun, unde este comuna, în care cu mic cu mare, dela preot până la cel din urmă țigan din coliba dela capul satului, dela copilul înțercat până la cel mai neputincios moșneag cu sfințenie se postia în întreg postul Crăciunului, și creștinul nici pe patul de marte nu ar fi luat bucatură de dulce în gura sa?

[...]

Unde ești frumoasa copilărie, unde sunteți voi sărbătorilor de atunci cam ca niște dulci reminiscențe, ca visuri plăcute, nerăpiți în timpurile trecute, în cari dominau datinele străbune, pe cari biserica ni le-a inspirat, și ea ni le-a conservat timp de 18 veacuri.

Civilizațiunea de azi introduce în locul datinelor străbune, datini și obiceiuri străine.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Și pre păment pace” în *Telegraful Român*, Anul XLVII, Nr. 136, 23 Decembre 1899/4 Ianuarie 1900, p. 554.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul colectat din numărul *Telegrafului Român* care preceda sărbătoarea de Crăciun din 1899 era un eseu extins scris într-un stil care prezintă trăsăturile unei adrese pastorale și pe cele ale unui jurnal personal. Autorul reflecta asupra contextului general în care indiferentismul religios lua proporții, iar clericilor le revenea sarcina să abordeze și să remedieze situația. Într-o manieră nostalgică, autorul compara decadența prezentului cu virtuțile trecutului. Argumentul principal era că declinul moral din prezent rezulta din adoptarea unor modele de sărbători străine, de obicei transferate din mediile religioase și culturale occidentale, iar această tendință a marcat religiozitatea elitelor și a credincioșilor de rând. Una dintre manifestările primare ale evlaviei a fost considerată a fi postul (Șoroștineanu, 2005, p.15; Radosav, 1997,

p. 221) și era cât se poate de firesc ca un organ de presă religios să sublinieze importanța acestuia (Scridon, 2015, p. 356). Autorul articolului susținea că, în vremurile bune din trecut, postul era practicat în mod serios de toate categoriile sociale, de la clerici până la enoriașii mai puțin educați religios, cum ar fi etnicii romi săraci care trăiau la marginea localităților rurale din Transilvania. Printr-o astfel de formulare, autorul insinua familiarizarea credincioșilor romi cu formele elementare de cucernicie exersate, în mod obișnuit, de membrii de rând aparținând grupurilor normative. Notabil este faptul că acest fenomen de aculturație în domeniul religiei trăite a fost confirmat de cercetările sociologice întreprinse în satele transilvănene (Cf. Boia, 1938, pp. 351–365), la câțiva ani de la publicarea unor astfel de materiale în presa confesională transilvăneană.

Marian Zăloagă

Document nr. 67. Articol dedicat activității pastorale a Bisericii Ortodoxe din Ardeal desfășurate în sistemul penitenciar. Punctual erau pomeniți și etnici romi. Conform autorului textului, contabilizarea acestora afecta acuratețea datelor statistice oficiale.

[...]

Date statistice și reflexiuni. În cele următoare voi arăta după matriculele institutului: câți prizonieri gr.-ort. au fost internați în institutul acesta de la înființarea lui (1787) până la finea anului 1902. Observ însă, că până la anul 1831 nefiind instituit în regulă preot și pentru credincioșii gr.-ort., datele nu pot fi considerate ca deplin autentice, tot așa nici cele de atunci încoace până la anul 1870, când preoții administratori nu purtau și matricule separate pentru credincioșii lor.

[...]

În timpul de la 1787 până la 1902, adică în decurs de 115 ani, au fost internați în institutul acesta de toți 16,468 de prizonieri, întră cari au fost deci 24,11% gr.ort. Din procentele acestea însă nu se pot face deducțiuni exacte despre moralitatea credincioșilor bisericeii noastre gr.-ort. rom, căci între ei, un mare număr a fost de naționalitate sârbască și țigani, apoi ar mai trebui să se iee în considerare datele statistice de la tote închisorile din țară din periodul acesta. De însemnat încă și aceea, că în numărul de sus se cuprind și o mulțime de indivizi cari au fost de mai multe an închiși aici. Ear, având în vedere datele statistice publicate în timpul din urmă de ministeriul reg. de justiție, se poate constata, că

cu toate vitregitățile preste cari a trecut biserica noastră din patrie până acum, moralitatea poporului nostru întru nimic nu stă înapoia moralității credincioșilor altor biserici de aici.

[...]

Iată deci direcțiunea în care au să lucreze preoții mai mult, pentru ca să ferască poporul de decădița morală generală și să nu se impopuleze așa mult astfel de institute de tristă memorie pentru cei ce au avut nefericirea să ajungă în ele.

Sursa: [Autor] Gavriil Hanga, [titlu] „Monografia capelei gr. ort. rom. de la penitențiarul reg. ung. regn. din Gherla. (Urmare)”, în *Telegraful Român*, Anul LI, NR. 96, 30 August/ 12 Septembrie 1903, p. 395. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Pasajele sunt extrase dintr-un raport mai amplu realizat de către duhovnicul Gavriil Hanga și publicat în influentul ziar ortodox din Sibiu. Articolul era dedicat asistenței spirituale oferite deținuților aflați în penitențiarul din Gherla, lucrare pastorală în care autorul materialului a fost implicat personal (Șoroștineanu, 2015, pp. 185–195). Textul este o interpretare a statisticilor oficiale privind evoluția asistenței spirituale oferite de clerul ortodox care a încercat să contribuie la reabilitarea morală a oamenilor având această afiliere confesională și care, din varii motive, ajunseseră în spatele grațiilor. Articole similare care urmăreau să evalueze nivelul de moralitate al societății transilvănene au fost publicate în presa saxonă și, neîndoielnic, ele s-au referit și la etnicii romi (Zăloagă, 2015, p. 276). În materialul prezentat, autorul a privit lucrurile din mai multe perspective. În calitate de preot dedicat activităților pastorale, el își exprima speranța într-o implicare mai consistentă din partea instituției ecleziastice pe care o slujea. În paralel, el a încercat să sublinieze că datele statistice erau relativ ambigue, deoarece indivizii aparținând altor grupuri etnice, cum ar fi romi și sârbi, au fost adesea numărați printre credincioșii ortodocși. Procentele rezultate puteau transmite falsa impresie că nivelul de criminalitate în rândul etnicilor români ortodocși a fost excesiv de mare. Autorul raportului se delimita, indirect, de romii care erau înregistrați în statistica penitențiarului ca ortodocși, înfățișându-se publicului cititor ca prelat de etnie română care, în mod deloc surprinzător, avea prejudecăți etnice. Totuși, aceasta nu înseamnă că s-a comportat într-o manieră șovinistă,

refuzând asistența spirituală deținuților romi din sistemul penitenciar, dacă aceștia i-au cerut îndrumare.

Marian Zăloagă

Document nr. 68. Articol care înregistra, cu entuziasm, mobilizarea romilor de confesiune ortodoxă dintr-un sat ardelean pentru a strânge fonduri în scopul ridicării unui locaș de cult separat de cel al etnicilor români.

Duminecă seara, în 4/17 Iulie, a fost petrecerea tinerilor neorustici din comuna, Apușdorf și Măgăreiu, dată în școala română gr. ort. din Măgăreiu.

Venitul curat era destinat pentru zidirea *Bisericii neorusticilor de confesiunea gr. ort. din Apușdorf*⁴³.

Da, așa cer să fie numită, pentru ca să vadă lumea, că ei deși un popor sărac și nebăgat în seamă, pot face din puterile lor proprii biserică și sunt creștini. Nu se rușinează de loc de numele: țigan.

Colectă, milă, nu se învoesc bucuros să ceară, pentru că țin lucrul de cam dejositor.

Comuna Apușdorf e o comună săsească, la marginea ei sunt vreo 35 familii neorustice, desbinate și ele până acum de curând, în două confesiuni, gr. ort. și gr. cat.

Dar văzând ei că acest lucru nu e bun, s'au înțeles cu toții, alegându-și legea gr. ort. la care au trecut până la unul. Parohia lor o administrează părintele din Măgăreiu I. Radu, care tot cam la a treia Duminecă merge cu un cantor și face utrenia în o casă de ale lor. Au și două clopote și o toacă, puse într'un turnuleț de lemn, și au și ceva bani puținei, de ai „vecinătății” pentru zidirea bisericii.

Acum deja lucră și s'au obligat în scris de mai înainte, că fiecare familie are să dea câte una mie cărămidă.

Dela petrecerea sus amintită, unde tinerii și bătrânii lor au avut o adevărată bucurie, au încurs pe cum am înțeles 80 cor., cu toate că prețul de intrare a fost numai 40 fil. de persoană și de cei mici 20 fil.

Români, afară de tineret, puțini au putut lua parte, deoarece au venit oaspeți de ai lor din toate părțile, încât școala era ticsită și nu mai era loc.

Jucătorii împărțiți în grupe erau însuflețiți.

⁴³ Azi Apoș, județul Sibiu, România.

O tânără țigancă a jucat țigănește așa de frumos, încât ne-a pus pe toți în uimire cu jocul ei interesant.

Certuri, neînțelegeri, nu s'au întâmplat, decât că unele tinere țigance n'au voit să se urce pe scenă, și astfel conducătorul a fost silit să recurgă și la fete de român.

Au reușit toate peste așteptare.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Dela sate. Petrecerea din Măgăreiu⁴⁴”, în *Telegraful Român*, Anul LVIII, Nr. 75, 15/28 Iulie 1910, p. 310.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul colectat din paginile principalului ziar ortodox de limbă română din Transilvania poate fi văzut ca o notă, extrem de rară, privitoare la rolul religiei și importanța acesteia în evoluția unui comunități rome din perioada lungului secol al XIX-lea. Informația ajungea în paginile presei dintr-o localitate mixtă din punct de vedere etnic și confesional, dominată demografic și cultural de sașii luterani. Publicul cititor afla despre romii cu reședințe la capătul satului care au dorit să-și afirme o identitate distinctă, despre felul în care au rezistat tentației unor eventuale reafiliieri religioase și au lucrat pentru scopul comun de a ridica un edificiu separat de închinare. De asemenea, cititorii aflau că noua biserică parohială a fost fondată și patronată de comunitatea locală de romi ortodocși. Se recunoștea faptul că marginalizarea socială, rezultată din statutul economic inferior al romilor, dar și un sentiment de mândrie comunitară au condus la această mobilizare. Asemeni comunităților de romi din alte localități dominate de sași luterani, care au ales să se afilieze la Biserica Evanghelică, și acești săteni romi se auto-defineau ca nefiind cerșetori (Kotics, 2019, p. 269). Altfel spus, ei au ținut să evite să fie confundați cu profitorii de pe urma pietății grupurilor nerome, să arate un nivel acceptabil de familiarizare cu preceptele religioase și să își asume un profil micro-comunitar aparte (Marushiakova & Popov, 2017, pp.109–123). Prin imitarea structurilor de sociabilitate săsească și românească, etnicii romi s-au organizat în vecinătăți, care au organizat o petrecere în contextul căreia a avut loc o colectare de fonduri. Planul lor consta în ridicarea unei clădiri separate de rugăciune pentru romi și de a crea o parohie afiliată Bisericii Ortodoxe. Autorul articolului a insistat

⁴⁴ Azi Pelișor, județul Sibiu, România.

asupra importanței conformismului religios al sătenilor romi locali, care era considerat a fi un semnal din interiorul grupului în sensul integrării sociale. Se sublinia, de asemenea, răspunsul pozitiv pe care acest comportament l-a primit din partea reprezentanților ecleziastici ortodocși. Preoții acestei biserici s-au mobilizat și au ținut la interval de trei duminici slujbe religioase într-o casă care fusese împodobită pentru a aduce cu un edificiu bisericesc. Publicul nerom era informat că parohia romă luase ființă ca urmare a angajamentului pastoral al preotului paroh din localitatea învecinată, dublată de râvna manifestată de romii, care, prin fapte pioase, și-au manifestat loialitatea față de credința ortodoxă.

Articolul elaborat într-o notă foarte optimistă evita să detalieze ceea ce i-ar fi putut determina pe romii din localitate să construiască o biserică separată și să nu o frecventeze pe cea la care mergeau enoriașii ortodocși români. Doar o perspectivă comparativă poate sugera un posibil răspuns. Studii au arătat că, până și în circumstanțe în care romii au fost loiali unei denominațiuni, ei au continuat să fie discriminați atât la niveluri ecleziastice inferioare, cât și la cele superioare. S-a întâmplat în acest fel chiar și în condițiile în care enoriașii etnici romi reprezentau majoritatea într-o parohie locală ortodoxă. (Bottesch, & Wien, 2023, pp. 181–182).

În principiu, relatarea de presă la care ne referim insinua că doar o relație de reciprocitate, ce răspundea unor nevoi locale, putea avea succes în privința incluziunii romilor și nu soluțiile gândite în cancelariile aulice sau guvernamentale. Totodată, doar o asemenea abordare micro-locală putea invalida prejudecăți existente în relațiile dintre grupurile rome și nerome.

În sfârșit, o astfel de informație rarisimă poate adevăra că proiectul unei biserici rome separate nu a fost o invenție a celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea și a redeșteptării religioase din perioada post-socialistă, ori consecința convertirii romilor la denominațiuni religioase neo-protestante (Gog & Roth, 2012, pp. 392–399; Wachsmuth, 2016, pp. 545, 558, 560–568). Parohii rome au apărut la nivel micro-local în cadrul unei denominațiuni tradiționale, conservatoare în privința ritualurilor și a canoanelor, nefiind nevoie, în mod obligatoriu, de convertire religioasă, ci doar de recunoașterea tacită a unor particularități culturale.

Marian Zăloagă.

Educația etnicilor romi prin intermediul rețelei școlare confesionale ori prin frecventarea sistemului de învățământ secular.

Document nr. 69. Articolul dedicat istoriei școlilor confesionale greco-catolice. În partea statistică se menționa și prezența romilor în rândul populației școlare.

Partea a doua a programei școlilor de la Blaj, cuprinde date despre institutul preparadial, școala normală și de pracsă și școlă elementară și superioară de fete greco – catolice.

[...]

Date statistice: La preparandie au fost înmatriculați cu totul 119, elevi, au ramas până la finea anului 112; la școala normală 97, au ramas 81; la școala de fete elem. 92, au ramas 85; la cea superioară 23.

După religie la preparandie au fost 109 gr.-cat. gr.-or. 3. La sc. normală 76 pr.-cat.; 4 gr.-or.; 1 izraelit. La scola de fete elem. 74 gr.-cat.; 1 rom. cat. 9 gr.-or.; 1 izr. La cea superioara 19 gr.-cath.; 3 gr.-or.; 1 izraelită.

După naționalitate, la preparandie 112 români. La sc norm. 74 români, 1 jidov, 6 țigani (neorustici). La sc. de fete elem. 81 române. 1 germană, 1 ovreaica, 2 țigance La cea superioară 22 românce, 1 jidancă.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Școalele române din Blaj. (Încheiere.)”, în *Telegraful Român*, Anul XLVI, Nr. 85, 8/20 August 1898, p. 343.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Materialul este colectat dintr-o serie dedicată dezvoltării educației confesionale în școlile greco-catolice din Blaj. Seria a fost publicată în paginile oficiului Bisericii Ortodoxe din Transilvania, dar în această privință tonul adoptat a fost neutru. Interesul autorului era să prezinte care a fost contribuția acestei școli confesionale la procesul de afirmare națională a românilor. Prezentarea statistică este importantă pentru că indica că aceste școli au fost deschise și pentru copiii romi de ambele sexe și că aceștia au urmat învățământul primar, alături de majoritatea elevilor români și a câtorva evrei. Rămânea nespecificat dacă elevii romi erau exclusiv greco – catolici sau aparțineau altor confesiuni, după cum a putut fi cazul în alte părți ale Transilvaniei. Totuși, acesta nu a fost deloc un criteriu esențial pentru a avea acces la educație, deoarece

chiar și în sistemul școlar confesional, fiecare elev putea urma instruirea religioasă conform denominației declarate de tutorii săi (Dobozi, 2012, p. 365). Extrasul din articolul selectat poate să indice că, la fel ca în alte regiuni ale Transilvaniei, sistemul școlar confesional era deschis elevilor romi și aceștia aveau șansa să se familiarizeze cu principiile religioase de bază, acestea fiind predate în conformitate cu dogmele împărtășite de fiecare actor religios (Dobozi, 2012, p. 396).

Marian Zăloagă.

Document nr. 70. Articol care examina starea de lucruri din școlile confesionale ortodoxe existente în localități din sudul Transilvaniei. Se evidențiază că, pe lângă variate neajunsuri, existau și situații îmbucurătoare, cum era faptul că în unele dintre aceste școli învățau și elevi de etnie romă.

Onorate Domnule Redactor! Deși nu sânt versat a scrie în ziaristică ba multe sunt pe care nici nu le înțeleg bine cetindule la preotul nostru, fiind ca n'am putut fi norocos a studia în școli mai înalte, ci a rămânea plugariu pe lângă cele învățate în școala noastră confesională gr. or. din Cincu-mare deja pe timpul acela fostul învățătoriu Ignațiu Mandocea de presinte paroch, din care școală mulți contemporani ai mei și conșcolari ai mei atât din Cincu-mare cât și din alte comune cu stări materiale mai bune, înaintând atât în gimnasiul românesc din Brașov cât și în cel de stat din Sibiiu, azi sunt învățători preoți și unii îmbracă alte posturi mai mici în biserică sau în comună, totuși îmi aduc aminte de cele ce de multe ori ne dicea învățătoriuul nostru.

Că devisa noastră să fie „înainte” pentru că așa au audit dela Metropolitul Andreiu Baron de Șaguna când au fost dânsul Comisar la conferențele învățătoresci, și când văd sau aud de o faptă carea aținteste spre prosperarea sau înaintarea națiunei noastre cel mult cercate, fie acea faptă numai ca grăunțul de muștariu, căci din mic se face mare și ziditoriul au făcut lumea din nimic.

[...]

Domnul corespondente din Agnita ca unul din centrul tractului se vede că cunoasce de aproape toată starea tractului în toate direcțiunile; eu ca unul cu puțină sciință, cu totul neinteresat, carele nici comunele toate nu le sciu cu atât mai vârtos școalele și alte giurstări reflectez numai atâta: domnul corespondente între altele vorbind în genere despre tracul întreg dela o margine până la alta zice că învățătorii negligă școala,

ceea ce nu-i adevărat, fiindcă în comuna noastră Cincu-mare învățătorii, nu neglijează școala, afară de cazul când sunt bolnavi, dar și atunci au suplenți și școala sau învățământul se ține regulat în timpul prescris de lege, poate că de multe ori unii elevi din oarecare cauze, vor fi absentând câteodată, dice, că în comună nu află decât pe cantorul de scie ceti; ear a ceti și scrie numai pe învățătorul, ceea ce ear nu e chiar adevărat, fiindcă la noi afară de mine toți indivizii de ambe secsele, care au cercetat școala de 25 de ani încoaci sciu ceti și scrie unul mai bine altul mai rău, afară de aceia cari au neglijat cu totul lectura și nu s'a mai interesat de ea, ba sunt mulți și țigani cari pot și ceti și scrie, fiind aci și o societate de lectură românească înființată nu din anul acesta numai.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Cincu-Mare, în 4 Aprilie 1884”, în *Telegraful Român*, Anul XXXII, Nr. 42, 12/24 Aprilie 1884, p. 167.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Ziarul ortodox central editat la Sibiu, sub atenta coordonare a Scaunului Mitropolitan, colecta, în mod constant, informații despre evoluția școlarizării confesionale din mediul rural. Acesta a reprezentat un subiect de maxim interes, deoarece marea majoritate a etnicilor români trăiau în mediul rural și experimentaseră o stare de înapoiere care avea rădăcini istorice de factură politică și confesională.

Organele de presă din lungul secol al XIX-lea au examinat, adesea, activitățile desfășurate la reuniunile cadrelor didactice, publicând instrucțiuni, rapoarte extinse și/sau prezentări susținute de participanți. Opiniile țăranilor obișnuți rareori ajungeau în paginile presei și, dacă în cele din urmă o făceau, acestea erau, în majoritatea cazurilor, intermediare de preoți și de învățătorii care vorbeau în numele lor. În materialul selectat, un locuitor român dintr-un sat transilvănean avea șansa de a-și exprima susținerea pentru învățătorul local care și-ar fi îndeplinit cu devotament obligațiile. Se poate bănuși că această mărturie a fost instrumentată de preotul paroh care avea nevoie de o voce de la firul ierbii pentru a se apăra, cât mai credibil, după ce primise o evaluare foarte critică și generalizatoare într-un număr anterior al organului de presă.

Materialul selectat poate sublinia faptul că, împreună cu etnicii români, romii au putut participa la școala ortodoxă confesională care a contribuit la dezvoltarea nivelului lor de alfabetizare. Statisticile vremii au constatat că majoritatea romilor erau analfabeți (Bolovan, 1993,

p. 191) și aveau probleme serioase în a merge, în mod regulat, la școală (A Magyarországbán, 1893, p. 72). Articole precum cel de față pot evidenția faptul că evaluările generale ar putea fi contrazise de situații locale în care, datorită vederilor incluzive ale elitelor nerome și a voinței manifestate a romilor, membrii acestui grup etnic au reușit să atingă un anumit nivel de alfabetizare. Având în vedere faptul că, în sistemul școlar al lungului secol al XIX-lea, valorile religioase au continuat să fie predate în mod constant, ne putem imagina că etnicii romi putea fi capabili să citească, măcar literatura devoțională populară, tipărită în limba română.

Marian Zăloagă

Document nr. 71. Articolul relatează despre o soluție de compromis adoptată de personalul școlilor confesionale dintr-o localitate rurală din Transilvania. Elitele locale ortodoxe și greco-catolice optaseră să se grupeze pentru a evita închiderea instituțiilor de învățământ. Articolul pomenea fugitiv și despre existența comunității rome care, conform legii, trebuia să își trimită odraslele la școală, lucru dificil de realizat din pricina stării materiale precare.

„Perirea ta din tine Israile.”

Onorată Redacțiune! În comuna Cetatea de baltă pruncii școlari a toate patru confesiunile se instruează prin ună învățătură maghiară, deocamdată într-o casă închiriată ca școala de statu – până ce în viitor fi se va ridica edificiu de școală; și pentru ca stimatul publicu cetitoru și toți cei interesați să cunoscă mersulu afaceriloru școlare a Românilor și din aceasta comună – din trecutu și până în present, – cum și aceea, că: cine e culpabilă și cui este a se imputa grozava nepăsare și neactivitate, cari suntu cauza înființării acelei școale – binevoiți – Vă rogu – a publica istoriculu următorii:

Pe la începutulu anulu 1878 unu Inspectoru reg. ung. de scoale, cu numele Dániel Márton, umblându în visitațiunea s’a școlastică s’a abătută și prin Cetatea de baltă, unde nu a aflatu nici unu învățămătu, – după ce s’a întorsu în Sighișora la reședința s’a, – îndată – pe ambele senate școlastice parohiale oficiosu le-a provocatu, ca în timpululu cela mai scurtă, să se dechiare în modă protocolară, că, află-se ori ba în pozițiune de a-și ridica școlă cu caracter și confesionalu după programă? a o prevede cu mobiliarulu necesaru și cu învățătoru calificatu și dotatu după prescrișele legii? și acesta, pentru că, la casă de imposibilitate,

statulu să poată de timpuriu întreprinde pașii necesari, relativi la înființarea unei școle de statu?»

În urma acelei provocări administratorulu parochiei gr. catolice (pe atunci ambele parochii române, gr. orientală și cea gr. catolică, erau vacante) a celebratu sinodulu parochialu, în care – considerându-se miseria și puținătatea poporulu gr. cat. (abia 41 familii – jumătate Țigani – cu 10–15 prunci de toți, în etatea îndatorată a frecventa școala) și vedendu-se absoluta imposibilitate de a-și redica școlă cu caracteru confesionalu și încă după cum pretinde legea învățământulu – s-a hotărîtu, ca să invite pe gr. orientali la o conferință sinodală, în care – decâ s'ar pute înțelege – să se unifice în privința învățământulu scolasticu și să încerce a afla modalitatea și mijocele, prin care împreună să-și edifice o școală corespundătoare legiloru.

La 27 Augustă 1878 administratorulu parochială gr. cath. i-a succes și a face să se țină o ședință plină a ambelor ei sinoade parochiale, în carea s'a și făcută unificarea; – cu ocasiunea unificării s'a luat unu protocolu și s'a făcutu unu instrumentu de dotațiune docentală; – într'unu punctu din acestu protocolu se dice: „Greco orientalii cu gr. catolicii împreună și cu puteri unite își voru ridica școala corespundătoare legiloru, la care poporulu de ambe confesiunile – în viitoru – va avea dreptu egale.» –

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Școla de statu în Cetatea de baltă”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, Nr. 284, 22 Decembre 1885, pp. 2–3. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul colectat din ziarul generalist și probabil cel mai citit de limba română din Transilvania descria presiunile politice întâmpinate la nivelul învățământulu elementar asigurat prin intermediul rețelei școlare rurale și organizat de către actorii religioși. Începând cu anul 1879, statul maghiar a considerat potrivit să dezvolte învățământul obligatoriu în limba maghiară în sistemul școlar de stat pe care îl susțineau financiar. Autoritățile maghiare se așteptau ca o astfel de măsură să accelereze modernizarea și să compenseze deficitele constatate la nivelul școlarizării confesionale. (Puttkamer, 2008, pp. 17–18 Floutier, 2022, pp. 146–149). Reacția grupurilor etnice ne-maghiare, inclusiv a românilor din Transilvania, a fost una ostilă, deoarece liderii lor au văzut această măsură ca un atac la identitatea cultură (Puttkamer, 2003, pp. 57–59, 88–89) susținută prin educația din școlile confesionale.

Articolul arată că, în pofida unui impact negativ al confesionalizării care a dus la creșterea disensiunilor dintre românii ortodocși și cei greco-catolici din Transilvania (Albu, 1971, p. 45), la nivel local, preoții parohi s-au văzut obligați să colaboreze atunci când inspectorii școlari maghiari amenințau că vor închide școlile confesionale, ca urmare a infrastructurii inadecvate. Istoricii au demonstrat că, în acea perioadă, multe școli confesionale nu au primit acreditarea de la inspectorii de stat și au fost nevoite să își suspende activitățile (Hitchins, 1999, pp. 203, 219).

În cazul particular relatat în nota de presă, romii afiliați parohiei greco-catolice nu numai că trăiau într-o stare materială precară, ci aveau și numeroși copii, care, conform legilor, era de așteptat să meargă la școală. În general, în această privință clericii ortodocși, implicați și în predare, aveau îndoieli cu privire la această impoziție din partea statului (Păcălă, 1915, 386–387). În satul cu pricina, elitele rurale greco-catolice, confruntate cu resurse financiare limitate, au luat inițiativa și au avansat o propunere salvatoare colegilor lor ortodocși. Cei din urmă au fost invitați să-și unească forțele și să construiască o școală cu caracter interconfesional care să poată îndeplini standardele prevăzute în legile maghiare ale educației. Articolul ilustrează faptul că preoții și profesorii de ambele confesiuni erau gata să opereze într-un mod pragmatic, chiar dacă asta însemna să treacă peste ordonanțele metropolitane șaguniene care insistau pe ideea unei educații confesionale solide în mediul rural (Albu, 1971, p. 86). Ținând cont de dinamica demografică și de realitățile economice precare din parohiile suprapopulate de o populație săracă de etnie romă, oamenii bisericii și cadrele didactice ale acestor două denominații locale controlate de etnicii români au considerat inter-confesionalismul educațional ca o soluție pentru supraviețuirea educației aflate în mâniile actorilor bisericești. În mod evident, liderii locali ai celor două culte religioase au adoptat o abordare incluzivă, luând în serios școlarizarea numeroșilor copii romi alături de elevii români. Pentru respectiva comunitate rurală, aceasta părea a fi soluția optimă în vederea salvării educației confesionale la nivel local. Având în vedere circumstanțele politice nefavorabile, chiar dacă elevii romi proveneau din familii sărace care nu puteau contribui financiar, afilierea lor religioasă era instrumentabilă de către autoritățile ecleziastice române pentru a preveni desființarea rețelei de educație confesională, care se afla sub presiunea tenace a statului. Într-un anumit sens, articolul putea fi citit

și ca un model de bune practici care ar trebui urmate de alți clerici locali din alte localități.

Marian Zăloagă

Document nr. 72. Articolul relatează despre o școală interconfesională din mediul rural transilvănean, construită prin contribuții bănești din partea localnicilor aparținând diferitelor etnii și confesiuni existente în acea localitate. Printre donatori erau menționați și etnici romi.

[...]

Românii din Cincu, au o biserică frumoasă și o școală cu etagiu și mai frumoasă, la o pozițiune splendidă, doi învățător plătiți din alodiul comunal, și tot comuna politică prevede școala și învățătorii cu lemne de foc. Pomposul edificiu școlar s'a isprăvit în anul 1863 prin stăruințele neobosite ale reposatului Ioan Codru Drăgușanul, care pe atunci era, paremize, căpitan la magistratul de acolo, și având puterea în mână prin lucrul orașului: români, sași și țigani, au încheiat acest mândru edificiu școlar fără multe cheltueli. Binele ceva făcut prin această parohiei din cestiune, va rămânea neuitat, căci dacă nu era Codru aceea ce a fost, poate și astăzi [529–530] se țineau prelegeri în școla de bârne din „gro-pătóre“, cu atât mai vârtos că deși de pe atunci nu s'au mai zidit nimic nou, totuși averea bisericeii prin o administrațiune deochiată, în loc să crească a scăzut grozav. Biserica e păstorită de doi preoți.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Opidul Cincul-mare. (Încheiere.)”, în *Telegraful Român*, Anul XL, Nr. 133, 17/29 Decembre 1892, pp. 529–530. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Cel mai vechi periodic de limbă română din Transilvania cu sediul la Brașov acoperea o varietate de subiecte. Având în vedere caracterul multietnic al Monarhiei Dualiste și al Transilvaniei, numeroase știri din paginile sale s-au referit la relațiile dintre grupurile etno-culturale. Temele ecleziastice și cele academice au fost de interes constant, jurnaliștii sau corespondenții ziarelor concentrându-se pe provocările întâlnite în instituțiile transilvănene. Eseul se referea la o localitate rurală care se confrunța cu o problemă îngrijorătoare, din pricina faptului că influența bisericilor românești de acolo era în scădere. Ceea ce se realizase anterior a fost șubrezit de curând, din pricina unui nivel de

incompetență care era, implicit, perceput ca o potențială amenințare la adresa sistemului de învățământ confesional. Potrivit autorului notei de presă, în acea localitate, locuită de grupuri etnice diverse, comunitățile ajunseseră la un admirabil nivel de înțelegere reciprocă. Mai mult decât atât, în trecut, efortul comun al românilor, sașilor și romilor a condus la construirea unei impozante clădiri a școlii. Este de la sine înțeles că educația religioasă a făcut parte din programa școlară și că în ciuda caracterului interetnic al instituției, orele de religie s-au desfășurat în conformitate cu afilierea denominațională recunoscută de părinții elevilor. Chiar dacă a rămas nespecificată, ne putem aștepta ca elevii romi care frecventau școala respectivă să fi primit instruire religioasă de la clericii ortodocși sau de la cei greco-catolici.

Marian Zăloagă

Document nr. 73. Articolul informa despre explozia demografică înregistrată de comunitatea romă dintr-o localitate din *Partium* (zonă de-a lungul graniței de vest a României de azi) și despre faptul că unele școli confesionale refuzau școlarizarea copiilor acestora.

În Comlăuș (Szt. Anna) puradeii s'au sporit așa de mult, încât nu mai era chip să se susțină toți cu arcușul. S'a dat deci porunca din partea vodei, că puradeii au să umble la școală să învețe cetitul și scrisul, apoi la meserii cu ei. Au și început a cerceta școala, dar' erau numai pacoste pe bieții învățători. Furau totul pe ce puteau pune mâna. Așa că în urmă școalele confesionale n'au voit să-î mai primească. Inspectorul de școale Varassy din Arad a făcut acum comisiunei administrative propunerea, că pe seama puradeilor să se înființeze școală separată.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Școala Țiganilor”, în *Tribuna*, XVII, Nr. 21, 28 Ianuarie/9 Februarie 1900, p. 82.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul publicat în ziarul sibian *Tribuna*, informa despre o rară întâmplare petrecută într-o zonă situată în partea de vest a României de astăzi, cunoscută în secolul al XIX-lea ca Partium. În perioada aceea, aceasta fusese o regiune din partea de est și nord-est a fostei Ungarii istorice. La fel ca Transilvania, regiunea avea caracter multietnic și multiconfesional. Prezentul articol releva o creștere demografică

semnificativă observată în rândul populației rome, fapt care putea fi confirmat de statisticile oficiale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Szabó, 1991, pp. 101–103; Bolovan, 1993, pp. 187–189). Autorul articolului aborda voalat motivele care ar sta în spatele dezinteresului arătat de școlile confesionale în ceea ce privește educarea copiilor romi. Părea de la sine înțeles că, din moment ce enoriașii neromi făceau sacrificii financiare pentru a sprijini aceste școli, era legitim ca ei să aibă aveau dreptul de a comporta într-o manieră selectivă. Argumentul relevă că existau prejudecăți culturale negative, elevii romi fiind considerați a fi indivizi incorigibili, posesori ai unei largi game de defecte morale esențializate. Se poate presupune că în acest areal, școlile confesionale aveau suficienți elevi, nefiind în situația de a înscrie copii romi pentru a se salva de la închidere. Prin urmare, ideea autorităților statului de a organiza o școală separată finanțată de stat pentru romi nu era văzută ca o competiție, ci, mai degrabă, ca o dezlegare de la obligativitatea de a accepta intruși nedoriți.

Merită subliniat faptul că din momentul publicării edictelor împăraților luminați, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, actorul statal s-a arătat mai pro-activ în abordarea educației romilor și a îndrumării spirituale a acestora, chiar dacă măsurile vizau asimilarea etnică (Cf. Barany, 2001, pp. 83–112). Se poate spune că denominațiile responsabile de sistemul de învățământ au subminat ordonanțele centrale prin adoptarea unei atitudini pasive. Niciun actor religios și educațional din provincia transilvană nu a manifestat o preocupare deosebită pentru rezolvarea problemei romilor pe calea răspândirii sistematice a nobilelor idealurilor educaționale în rândul tinerilor membri ai acestui grup etnic. Actorii religioși ce aveau în grijă grupuri defavorizate, cum erau etnicii români din regiuni precum Partium sau Transilvania, au fost mai degrabă preocupați să abordeze problemele materiale, politice și spirituale care apăreau în cadrul propriilor comunități și, în general, i-au privit pe romi ca pe o pacoste bine-cunoscută dar relativ ușor de gestionat. Fără a fi în mod specific vocea actorilor ecleziastici, articolul tendențios din *Tribuna* vorbea voalat despre motivele pentru care unele școli confesionale nu au fost încântate să școlarizeze copii de etnie romă.

Marian Zăloagă

Document nr. 74. Articolul informa despre înființarea primei școli destinate, în exclusivitate, elevilor romi, într-o localitate rurală din Partium.

La Pâncota in Arad s'a deschis cu 1 Septemvrie Întâia școală pentru țigani. Sunt înscriși — adecă au fost înscriși cu forța, că de bună voie n'ai prins un țigan — vre-o 50 da purdei. Nostim trabue să fie aspectul școalei. Să vezi atâta grangur adunat la un loc, cum șed cu ochii vecinie la ferești din dosul cărora îi ispitește — libertatea. Regulamentul de învățământ încă trebuie să fie nostim. Din religie se va propune îndeosebi porunca a opta: Să nu furi! Din limbi, afară de limba hoților, toate celelalte. Astronomia li-se va propune numai pentru a-i deda să nu mai nege și stelele de pe cer. Recomandăm învățătorului se poarte grije de buzunare.

Sursa: [Autor Anonim], [Titlu] „Prima școală țigănească”, în *Foiaia Poporului*, Anul XVII, Nr. 36, 6/ 19 Septemvrie 1909. p. 405.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Publicația săptămânală, gândită să ajungă în mâinile cititorilor din mediul rural, comenta într-o manieră zeflemitoare evenimentul deschiderii unei școli de romi. Autorul articolului și-a construit raportul pe antagonismul dintre cultura nomadă a romilor generici și cultura sedentară împărtășită de neromi. Ultima implica ideea de ordine, predictibilitate și regularitate, toate aceste atribute fiind criteriile esențiale în jurul cărora gravita idealul educației formale. Pentru a sublinia antagonismul cultural dintre grupurile rome și nerome, jurnalistul apela la o serie de stereotipuri negative. În baza unei îndelungate tradiții, etnicii romi au fost etichetați ca descendenți ai unei comunități de hoți și exploataatori ai superstițiilor. Acestea erau considerate deficiențe majore care trebuiau abordate sistematic de către cadrele didactice desemnate cu această misiune integrată. Indirect, tonul condescendent dezvăluie un sentiment de ușurare din partea autorului care jubila că sistemului de învățământ confesional nu i s-a alocat sarcina de a școlariza pe copiii romi din zonă. Se poate intui că jurnalistul împărtășea atitudinea exclusivistă a comunităților rurale și, cel mai probabil, a cadrelor didactice care, cu greu, s-au lăsat convinse de viabilitatea promisiunilor care stăteau în spatele politicilor statale față de romii.

Marian Zăloagă

Document nr. 75. Articolul descria o situație survenită ca urmare a unui incident petrecut într-o școală greco-catolică în care fuseseră acceptați, conform legii, și copii de etnie romă. Cum unul dintre acești elevi decedase, părinții acuzau personalul de rele tratamente, chiar, cauzatoare de moarte.

Înregistrăm un caz foarte trist din viața învățătorilor români, care e cu atât mai trist, că s-au putut petrece chiar în veacul al XX-lea, supranumit veacul luminii.

Nu bucuos dăm loc de încăpere unui astfel de episod tragic în coloanale revistei noastre.

Dar fiindcă, în cazul acesta, stăm în fața unei stări morbide a vieții noastre culturale, din această țară, suntem nevoiți s-o facem.

Și suntem datori să ne oprim asupra lucrului cu atât mai vârtos că în cazul de față, e vorba de onoarea terfelită a unui dascăl roman cinstit, care timp de 18 ani, de când se află în slujba sa de propagator al luminii în poporul nostru, n-a greșit nimănu, și cu atât mai puțin putea să săvârșească lucruri de care a fost acuzat, și pentru care i-a venit toată scârba, înjuria și prigonirea.

Omul trudit și fără noroc, despre care glăsuiesc aceste șiruri, este Porfiriu Pop, învățătorul nostru din Magyar-Benye – Bia⁴⁵, care pre cum s-a dovedit, a fost fără vină tras în noroiu.

Despre acest om năcăjit, pașnic și căutător de slujbă sa, nu demult răuvoitorii săi, desbrăcați de orice simți de umanitate au bucinat în lume, că ar fi bătut un copil în școala încât i-a rupt spinarea, și în urma acestei leziuni a și murit băiatul. Va să zică, a fost prezentat înaintea lumii ca un om sălbatic, care nu-și are locul în școală, ci în temnițele cu criminalii. Și vestea sa respândit, ca fulgerul, în toate părțile.

Lucrul însă precum ni-a descoperit învățătorul nenorocit din chestiune, s-a întâmplat cu totul altfel.

Să anume, iată cum:

Tatăl susnumitului copil este un neorustic, sau țigan, care prin urmare nu știe, ce înseamnă a face pe cineva de rușine, iar femeia lui o baieșită originară din Mikesszasza-Micăsasa. Până în anii din urmă nici nu au fost puși la repartițiile școlii, și prin urmare nici copii lor n-au frecventat școala.

Dar în anii din urma, mărindu-se salarul învățătoresc, la repartiție a fost pus și țiganul cu pricina și astfel și-a trimis și el copiii la școala.

⁴⁵ Azi Biia, județul Alba, România.

În anul acesta a avut doi copii de școală, pe cari i-a trimis la carte vreo 10 sau 12 zile.

În a 9-a sau a 10-a zi de școală, unul dintre acești copii de țigan înjurând pe învățător înaintea altor elevi, după venirea sa la școală, învățătorul l-a luat la întrebare, că pentru ce l-a înjurat. Țiganul n-a negat iar învățătorul i-a dat cu o nuelușă una în palmă, și l-a dimis la loc precum au fasionat la protocol cei mai mari cinci elevi din școală. Fără măcar să plângă țiganul s-a dus la loc și s-a jucat în pauză cu ceilalți, și după școală, s-a dus voios acasă.

Dar la câteva zile, băiatul, care și mai înainte era tot suferind, a devenit bolnav, și, punctu la 3 săptămâni, dela data când a căpătat una în palmă, a murit.

Acum țiganca se cântă, că vai de ea și de ea, că copilul ei ar fi murit nu știu ce și nu știu cum; ba că mi l-au bătut în școală, și căuta să adeverească acesta cu cel de al doilea copil al ei, și cu un altul străin, de 7 ani, pe care l-a ademenit cu bomboane și care mai târziu însuși a descoperit faptul la protocol.

Făcându-se vorbă cu ciorăitele țigancei în jurul mortului, și fiind din întâmplare [76–77] Protopretorele în sat la notarul, auzi și dânsul aceasta, și telegrafia numai decât după comisie, ca să se constate adevărul.

Și bine-a fost așa!

De aci înainte lucrul s-a transpus la procuratură.

Dar procurorul regesc pe învățătorul nostru l-a declarat nevinovat, pe cum apare din deciziunea oficială de dto. 20 Febr Nr. 1206 / 1910, în care se constată pe baza raportului medical oficios, că băiatul din cestiune a murit în aprindere de pelița creerilor provenită fără nici o cauză de violare externă, și astfel nesubversând nicio legătură cauzală între moartea băiatului, care a fost naturală și între fapta atribuită învățătorului nostru, procuratura a trebuit să sisteze orice urmărire criminală în contra susnumitului învățător.

Cazul de față e caracteristic din multe puncte de vedere.

Pot scoate de aci multă învățătură credincioșii noștri în general, cari dintr-o mică neînțelegere, ceartă, sau ură cu învățătorul, pot să aducă rușine, și pagube nespuse asupra școlii lor.

[...]

Si pot, să se cumițească mulți chiar și dintre preoții noștri, si mai ales aceia, cari poarta vina de a fi înșiși provocatorii neînțelegerii dintre popor și învățător.

[...]

Destul de trist că la noi, e cu puțință așa ceva.

În cazul nostru însă ne bucurăm, că a biruit dreptatea, și n-a pierit, fără păcat, un dascăl vrednic, cum a pățit-o mulți alții, pentru alte cuvinte.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Prigonirea unui învățător”, în *Foia Scolastică. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele române*, Anul XII, Nr. 7, 1 Aprilie 1910, pp. 76–77.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Textul este colectat dintr-o publicație serială greco-catolică specializată în publicarea de materiale dedicate unor subiecte cu caracter didactic. Editorii nu au neglijat subiectele relevante pentru progresul sau provocările cu care se confrunta sistemul școlar confesional românesc din Transilvania. În ansamblu, articolul selectat releva precaritatea precaritatea stării materiale a cadrelor didactice în raport cu contribuitorii la sistemul de educație confesional. Studiile au arătat că, în ciuda faptului că rețeaua de școli a devenit mai densă, infrastructura materială și calificarea personalului au rămas, în numeroase localități, inadecvate (Retegan, 1994, pp. 41, 44). Aceste limite recunoscute s-au reflectat, cu siguranță, în metodele de predare care nu erau, peste tot, aduse la zi, corecțiile fizice continuând să fie o realitate școlară de zi cu zi (Drăghiță, 2007, pp. 323–330).

Autorul articolului se arăta stupefiat de consecințele unei situații nefericite care implicase etnici romi. Ele afectau un profesor, aparent stimat, care, la momentul publicării știrii se afla în postura de a fi urmărit penal. Potrivit susținătorului său, profesorul era acuzat pe nedrept că a abuzat fizic un copil rom care frecventase sistemul școlii confesionale. În apărarea co-etnicului și fratelui său de credință, autorul lungului text începea să construiască un caz public în care enumera mai multe acuzații împotriva victimei infantile și a familiei sale de etnie romă. În principiu, romii implicați erau acuzați că nu puteau face față rigorilor rutinei educaționale, și ceea ce a înrăutățit lucrurile a fost că unul dintre copii a contestat autoritatea profesorului folosind un limbaj trivial. Corecțiunea fizică era legitimă, căci așa s-ar fi procedat cu orice alt copil nerom care s-ar fi purtat în acest fel. Moartea subită a copilului, în urma acestui incident, a condus la acuzații din partea părinților

și la gestionarea problemei în sfera publică, astfel încât, aceasta afecta demnitatea și prestigiul social al profesorului. Asimetria în relațiile de putere și un nivel de rasism instituțional sunt ușor detectabile în tonul și argumentele folosite în articol.

Detaliile oferite sunt semnificative, deoarece dezvăluie diferențe în materie de optică dintre actorii seculari și cei religioși în ceea ce privește modul în care ar trebui tratați romii. În special observațiile privind condițiile în care a avut loc înscrierea copiilor romi în sistemul școlar confesional sunt semnificative, iar acestea trebuie înțelese într-un context mai larg. În condițiile în care statul a suplimentat salariile cadrelor didactice din școlile confesionale (Hitchins, 1999, pp. 206, 213), autoritățile seculare se așteptau ca până și membrilor neglijați ai societății să li se acorde șansa de a beneficia de educație de nivel elementar. Indirect, articolul arată că autoritățile seculare s-au aflat în poziția de a impune incluziunea elevilor romi. De remarcat că astfel de impuneri puteau fi aplicate în școlile confesionale românești unde salariile cadrelor didactice votate de către clerici erau întotdeauna inferioare în comparație cu cele ale personalului didactic al altor grupuri etnice și confesionale (Retegan, 1994, pp. 24, 43). În atari condiții, chiar împotriva voinței parohienilor, școlile lor confesionale au trebuit să se deschidă și elevilor romi, indiferent dacă acești copii participau la ore ori absentau.

În termeni generali, articolul ținea să ilustreze incompatibilitatea romilor cu ideea de educație, o prejudecată larg împărtășită de majoritatea clericilor și a personalului didactic subordonat lor din Transilvania. Mesajul autorului era că participarea forțată la școală a romilor ar ridica, în mod inevitabil, probleme. Se dorea să se demonstreze modul în care agenda seculară impusă putea transforma școlile confesionale într-un loc de confruntări asimetrice, atât romii, cât și neromii implicați fiind afectați. Desigur, aceasta a fost o viziune conservatoare, dezvăluind inflexibilitatea vocilor nerome care au fost reticente în a-și extinde responsabilitatea socială în afara granițelor comunităților lor etnice.

Marian Zălogă

Document nr. 76. Articolul informa despre efortul de alfabetizare depus de un paroh dintr-o comunitate rurală pentru a spori numărul știutorilor de carte, precondiție pentru participarea la vot. Printre beneficiari erau și membrii ai comunității rome.

Ni se scrie, că în cercul Cohalmului⁴⁶ sa ținut ecamenul de scris și citit în 27. n. c. dar alegătorii din comunele frunțașe ce sunt în cercul acesta s-au prezentat în număr mic. Laudă se pote aduce, Românilor din comuna Homorod care, la povețele bune ale parohului Dănilă Sasu au luat parte în număr îndestulitor. Sau prezentat, 34 de Români și 11 Țigani Homorogeni, știutori de carte, cu toți 45 de Homorogeni, cari au depus cu toții ecsamenul cu cel mai bun succes.

Sursă: [Autor anonim], [Titlu] „Examene de scris-cetit”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXVII, Nr. 109, 20 Maiu /2 Iunie 1914, p. 3.
Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu.

Materialul este selectat din ziarul generalist de limba română din Brașov. Scurta notă provenea dintr-o bogată parohie românească din mediul rural și informa cititorii despre progresul alfabetizării, pe care elitele rurale se străduiau să-l îmbunătățească. Cu bune și rele, la sfârșitul lungului secol al XIX-lea, alfabetizarea înregistra o creștere, deși, în unele cazuri, ritmul era mai lent decât era anticipat, iar statisticile putea evidenția o diferență majoră între diferite grupuri confesionale. Date de factură cantitativă indicau că printre protestanți nivelul alfabetizării era mai mare, în timp ce cel al greco-catolicilor și al ortodocșilor mai mic. (Horel, 2023, p. 506; Karady, 2008, pp. 65–94).

Nota de presă arăta că parohul local din acea localitate era preocupat să încurajeze pe enoriașii români și romi să ia parte la examenele de evaluare a nivelurilor de citire și de scris. Aparent, accentul era pus pe adulții analfabeți pentru care au fost organizate cursuri speciale pentru a-i familiariza cu cunoștințele de bază. Cel mai probabil, ei au luat parte la așa-numitele școli de duminică în care au fost desfășurate astfel de programe educaționale remediale. În mod evident, în localitatea amintită, clerul român și cadrele didactice ale școlii confesionale au manifestat o abordare incluzivă voluntară. Desigur, nu era o mișcare dezinteresată, deoarece nivelul de alfabetizare a fost legat de participarea la procesul de vot. Prin urmare ar fi fost contraproductiv ca ei să fi făcut discriminări între etnicii români și romi, iar procentul semnificativ al acestora din urmă poate confirma că acest lucru nu s-a întâmplat.

⁴⁶ Azi Rupea, județul Brașov, România.

Lăsând deoparte mizele politice, un astfel de articol poate sugera că, în cazul în care elitele locale au fost dedicate unui proiect educațional, comunitatea romă putea fi, în mod implicit, inclusă. Astfel, principiul subsidiarității putea funcționa fără probleme la nivel local, făcând superflue ordonanțele avansate de către autoritățile statale care erau considerate a fi impuneri cu efect potențial advers.

Marian Zăloagă

Relatări diverse ce evidențiau limitele procesului de disciplinare socială, relevând și breșe în ce privește receptarea mesajului religios.

Document nr. 77. Articol care reținea decesul unui copil rom pe care comunitatea neromă și-l explica prin jurământul mincinos al părintelui victimei care lezase prestigiul unui paroh.

Ni se scrie din Reghinulu săsescu: »În hotarul Silivașului de Câmpie în 8 Iunie unu băetu de 12 – 13 ani, care păzea nisce junei, a fostă trăs-nitu în capu, făcându-i trei găuri. Nefericitulu e fiulu lui Gavrilă Siposiu din Beca română⁴⁷. Acestă întâmplare a pricinuitu o adâncă impresiune în locuitorii din Beca română și etă de ce. Pe acestu omu se dice că l'ar fi folositu fostului curatoru primaru de acolo ca instrumentu de a corupe pe câțiva Țigani și a'i face se depună mărturia mincinosă în nențelegerile ce există între fostulu curatoru și între preotulu din acea comună. Locuitorii din Beca română privescă acâstă nenorocire ca o răsplată dumnezească, fiindu că toți suntă convinși, că preotulu suferă pe nedreptu.«.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Stirile Dilei”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, Nr. 123, 4/16 Iunie 1886, p. 2.
Preștit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul provine din foarte citita gazetă de limbă română din Brașov. Deși foarte scurt, nu pare să fi fost publicat neintenționat sau doar pentru a umple coloanele incomplete ale unui cotidian generalist. Avem motive să credem că acest articol a fost o invitație la reflecție publică.

⁴⁷ Cătun arondat localității Galtiu, județul Alba, România.

El începea prezentând o întâmplare aparent ne semnificativă ce implica persoane reale care erau nominalizate cu exactitate. Detaliile furnizate indică faptul că nota avea un scop edificator. Interpretarea dată evenimentelor ilustrează și nivelul religiosității trăite împărtășite de românii ardeleni din mediul rural din timpurile moderne. Pentru cei mai mulți dintre ei, teama de a fi blestemați era reală și studiile au arătat că preoții (Cosma, 2019, pp. 45–68) și, de asemenea, femeile de etnie romă au fost solicitați să înlăture blestemele (Zăloagă, 2015, pp. 330–340). În raportul de presă, moartea bruscă a unui copil rom era interpretată ca o consecință a comportamentului păcătos al părinților săi. Martorii și cititorii erau îndrumați să accepte ideea că copilul rom a murit în chip tragic, deoarece părinții s-au comportat în concordanță cu defectele atribuite acestor etnici disprețuiți. Practic au mințit și s-au lăsat prinși într-o dispută locală. De fapt, rezultatul care a creat rumoarea și a transformat evenimentul banal într-o știre de presă, era considerat o manifestare a justiției divine. În ansamblu, narațiunea avea menirea să confirme proverbiala imoralitate atribuită romilor, care, în contextul specific, afectase un cleric.

În mod cert, o astfel de știre nu a fost citită de niciun membru al comunității rome, astfel încât acest tip de narațiune să servească transformărilor morale în interiorul grupului. Intenția edificatoare era îndreptată înspre grupul normativ. Referirea la comportamentul necinstit al romilor trebuia să fie în măsură să reitereze presupusa lor impietate și să îi facă conștienți pe citorii că contactele cu membrii grupului marginal vor fi în detrimentul mediului nerom. Depistăm în subtext mecanismul țapului ispășitor, atât de des uzitat în relație din alteritatea, în general, și cu romii, în mod particular.

Marian Zăloagă

Document nr. 78. Notă de presă care avertiza cititorii cu privire la activitatea infracțională a unui rom care îi inducea în eroare pe neromii, pretinzând că are ca destinație întâlnirea unei înalte fețe bisericești care avea intenții filantropice.

Dilele aceste vediuramu pre strade vagadondându unu tiganu șiarlatanu, de origine din Transilvania. N-are nici pasaportu, nici alte atestate. Numele lui nu lu putem da cu precisiune, caci adi se numesce Popoviciu, mâne Negrea și astfeliu și variadia numele mai pre totă diua. Prin Transilvania și pre la Bucuresci a comisu mai multe șierlatanari: a

înșelatu și a furatu. Este obraznicu preste mesură și susține că este student și ca voiagează spre Cernăuți pentru ca sa primească dela episcopulu de acolo unu ajutoriu, ceea ce este o minciună. De etate pote fi cam de 23–24 ani. Are statura mediocre, facia brunetă, peru negru, musteție asemenea, barba rasă, ochiului stângu chioru. Nu vorbesce nicio limbă afară de cea românescă. Umbla totu cu o tașică de voiaju aternatu de gatu. Cetatenii să se ferescă de elu. (preluare după „Cur. de Iași”).

Sursa: [Autor anonim], [Titlu], „Șiarlatanu”, în *Telegraful Român*, Anul XVIII, Nr. 39, 17/29 Maiu 1870, p. 160.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

La prima vedere, materialul colectat din paginile organului de presă oficial al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania este o descriere comparabilă cu actele procedurale polițienești cunoscute sub numele de mandate de urmărire (*Steckbriefe*). Astfel de materiale au fost publicate și de către autoritățile polițienești din Transilvania, dar acest lucru nu a fost un angajament de durată, așa cum s-a întâmplat în cazul țărilor germane în care au existat periodice special dedicate acestui tip de anunțuri. S-a arătat că această tipologie de materiale informative ce înregistrau alteritatea romilor a avut consecințe în privința tratamentului de care au avut parte membrii grupului. (Cf. Lucassen, 1996.)

În Transilvania, rapoarte despre infractorii căutați puteau fi publicate în organele de presă generaliste. Prin publicarea acestui articol, jurnalistul își avertiza cititorii despre prezența unui individ rom rătăcitor care înșela oamenii sub acoperirea unei identități false. Conform știrii, acesta își disimula vagabondajul transfrontalier, inventând o poveste care s-a dovedit foarte convingătoare. Pretindea că era un student merituos care călătorea pentru a întâlni cu un înalt reprezentant clerical care urma să-i ofere o formă de sprijin neprecizat. Într-o epocă în care peregrinarea studenților era frecventă și bisericile patronau numeroase fundații care susțineau tinerii cu burse (Brusanowski, (I) 2018, pp. 86, 92–93, 106, 249; Albu 1971, pp. 66–71; Retegan, 2006, p. 1250), o astfel de poveste putea părea destul de convingătoare. Jurnalistul considera că își făcea datoria demanteland povestea mincinoasă. Prin precizarea etniei individului învinuit, autorul textului ținea să-și exprime poziția față de subgrupurile de romi nomazi percepuți ca o amenințare socială și morală. În același timp, jurnalistul pune sub semnul

întrebării pretențiile intelectuale și devotamentul religios al genericilor etnici romi.

Marian Zăloagă

Document nr. 79. Articolul explica cititorilor că apetența spre petreceri era un viciu moral și social pe care autoritățile ecleziastice doreau să îl modereze. Romii erau parțial învinovați, căci, se considera că, din pricina prestațiilor lor muzicale, tineretul nerom ignora participarea la slujbele duminicale.

Onorate Domnule Redactor! în prețuitul ziaru ce redigiați „Telegraful Român” Nr. 34 a. c. scrie un „preot ortodocs” cu multă bună voință cătră poporul românesc despre mijloacele ce ar trebui folosite contra multor viții înrădăcinate în popor sub titula „Cestiuni de resolvat la sinod.”

Nici că s’ar putea pretinde ceva mai salutaru pentru poporul român decât realizarea acelor dorințe ce acel venerabil preot ortodocs le propune în articluu seu. Dintre toate vițiile de câte e inficiat poporul nostru rural, pot afirma că nu-i aduce atâta ruină ca tocma beția, folosirea puturosului alcool, care îl nimicește spiritualminte, corporalmente și materialmente; căci în câte locuri vedem pe românul moștean desmoștenit de halosul ovreu mai cu nimica și bietul român ajuns apoi în brazda ovreului.

[...]

Asemenea este lucru anevoios a opri pre tinerime sub durata înseratului (vecernei) dela joc.

Mi-aduc aminte de o întâmplare foarte caracteristică de prin 1861 când în urma dispozițiunei fericitului episcop mai târziu Metropolit Andreiu de a catechisa tinerimea și a o aduce la vecernie apoi a le concede jocul, și anume: în comuna noastră bisericască Mogoagea⁴⁸ fericitul preot Petru, amesurat acelei dispusețiuni aduce dela joc toată tinerimea în biserică cu Zingar cu tot, — un nebun neaflându-și cameradii și pre țigan la locul de petrecere, merge în biserică, începe a netezi pre bietul faraonean preste urechi, — preotul voind a împedeca scandalul ese din altariu și înfruntând pre flecăul obrasnic vre a apăra pre țigan, și ce se vezi, flecăul în oarba sa cutezare mi-l apuca pre bietul popă cu o mână de piept cu alta de fundul cioarecilor și cădește de câteva ori cu el pre dinaintea icoanelor apoi îl întrebă că el plătesce țiganului și că ce-i poruncesce. Și acum ce mijloace s’ar putea folosi în asta privință?

⁴⁸ Azi Măgoaja, județul Cluj, România.

În statul actualu adevă în starea în care junimea noastră se afla de prezente în cele mai multe comune fără a săi ceti și scrie e foarte anevoios lucru, și oricâtă înțelepțiune pastorală ar posede un preot tot anevioia i-ar succede a abate tinerimea dela acea datină, până când junimea noastră va ajunge la acel nivel al culturai, ca sciind ceti se se stirnească în ea aplicațiunea și gustul spre cetirea cărților folositoare, în ce aflându-și ocupațiune și oare și cum distragere s'ar mai putea desmenta dela jocuri.

Și tinerimea altora națiuni aranjează jocuri și petreceri, — dar la noi toate duminicile până și sărbătorile cele de mai puțină însemnătate sunt tot atâtea zile a jocului pentru tinerimea săteană.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „De sub poalele Ciceului⁴⁹” în *Telegraful Român*, Anul XXXIII, Nr. 48, 4/16 Maiu 1885, p. 190.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul e colectat din ziarul editat de Mitropolia Ortodoxă din Sibiu. Acesta era plasat într-o secțiune care a existat o lungă perioadă de timp, în care jurnaliștii publicau corespondența transmisă de cititorii din mediul urban și rural. Devenise un obicei pentru elitele locale seculare și clericale să trimită, în mod regulat, rapoarte care puteau invita la o reflecție serioasă asupra procesului de disciplinare socială atins în diferite parohii locale. În materialul selectat autorul descria campania aflată în plină desfășurare împotriva unui viciu social, cum era fenomenul beției. Se nota că acesta se răspândea cu repeziciune în rândul tinerilor din mediul rural românesc și se derula mână în mână cu predispoziția de a petrece excesiv. Clerul se arăta îngrijorat de aceste tendințe, deoarece cele două deveniseră activități preferate ale tinerilor, subminând angajamentul față de activitățile edificatoare din punct de vedere moral și spiritual. Prin participarea la aceste petreceri, tinerii subminau disciplina socială care reprezenta în rândurilele ecleziastice o parte esențială a activității pastorale a fiecărui preot. În linii mari, articolul se referea la efectele indiferentismului religios, ce se manifesta mai puternic în rândul unei cohorte generaționale mai tinere, prin participarea sporadică la slujbele bisericesti și chiar prin forme de sfidare a autorității unor clerici.

⁴⁹ Ciceu, județul Harghita, România.

Cazul, care era oferit ca ilustrativ pentru ireverența constatată din rândul tinerilor enoriași din mediul rural, menționa și un interpret de muzică de etnie romă care oferea în mod regulat servicii muzicale la petrecerile românilor transilvăneni. (Cf. Zăloagă, 2025). Aceste bairamuri erau identificate a fi fost un factor major de turbulențe sociale și o amenințare directă la adresa participării regulate și devotate la slujbele bisericești. Articolul arăta că, ocazional, aceste adunări ale tineretului se puteau transforma într-o confruntare deschisă la adresa autorității preotului paroh. Gândindu-se la o măsură corectivă, preotul local acționa într-o manieră incluzivă, invitându-l și pe interpretul rom să participe la slujbele religioase. În acest fel, el socotea că va întoarce pe tinerii neromi cu fața la biserică. Este posibil ca invitația făcută să poată sugera apartenența confesională a interpretului muzical, fapt ce poate dovedi, în cele din urmă, dispoziția unor parohi ortodocși de a încuraja pe locuitorii romi să participe la oficierea Liturghiei, alături de enoriașii neromi.

Marian Zăloagă

Document nr. 80. Articol cu caracter moralizator prin care se încerca stoparea discordiei din rândurile elitei rurale românești. Autorul exemplifica afirmând că prin manipularea romilor, puși în postura de martori mincinoși, se întreținea o stare conflictuală cu efecte sociale primejdioase.

Dreptul nostru canonic e mai mult de cât just, pentru că respiră divina învățătură a Mântnitoriului nostru, și dacă spiritul timpului n'ar amăgi pe creștinii noștri, se abuzeze neconținut față de el, a-șl ține de perfidie permisiunea unei singure reflesiuni la conținutul lui.

[...]

Fie-mi permisă o singură ilustrare!

În cutare parohie învățătorul e dușman pronunțat al preotului. Pe acest titlu gentil după puțină căutare de prilej și după mai multă vînătoare de omeni, succede acelui învățător a câștiga pe partea sa trei țigani și un român, cu sprijinul cărora făuresce acúsele contra preotului și le trimite direct la Consistor. Învățătorul posedă tactul fin de a nu se subscrie ea actor, ci numai ca martor, și pune ca actor pe cel mai sărac și neputincios țigan dintre cei trei acuirăți. ér pe românul cu stare bună și pe ceialți doi țigani mai harnici, îi înșiră tot între martori. Acum socotind, că la fața locului încontra preotului fasioneză numai învățătorul (care cu toți directorii băi. și aceștia n'aũ fost puțini, s'a aflat în relațiuni și mai

analoge) și românul ca martor, pentru că actorul s-a declarat ca sedus, ér ceialalți martori ca siliți, — socotind că poporenii, afară de cei doi nobili. înaintează o scrisore de aderință față de preotul acusat— nu pot să deduc altveva. de cât că protocoalele de investigație s-au pus „ad acta”. Actorul a fost un biet de om sărac și morbid. Pîra a fost luat dimensiuni mărișdre. Nu mal resteză deci altă întrebare, de cât că cine va plăti?

Eu tare cred, că clopotul...

În fața acestui trist și nud adevăr opinia mea, eu uu mi-o produc ca propunere, ci întreb numai, că acestei stări destul de anormale nu-i s-ar pute pune stavilă prin prin aceea, că afară de sfera pur oficiosă, ori și ce fel de actor sâ depună la forul prim sau al doilea judiciar mai întâi „spe-sele comisionali”, și numai după asta să urmeze procedura? — Sau dacă așa ceva din anumite cauze și în anumite cașuri e nerealisabil. nu s-ar pute ore, ca în decursul procedurii începute, părțile litigante să se citeze la forul respectiv? Prin o modalitate cât de puțin mai restrinsă. cred eu, s-ar consolida disciplina, s-ar evita abuzurile și speșele, er actorii „bine-voitori» nu s-ar mai ivi ca ciupercile, molestând fără pausă veneratele superiorități. Ma în urmă. sperez eu chiar și adevărurile faptice s-ar erua și constata cu totă inima. O „mică” reformă ar fi de „mare” folos. Romeo.

Sursa: [Autor] Romeo (foarte posibil un pseudonim), [Titlu] „O Reformă. De la graniță, în Februar 1902”, în *Unirea*, Anul XII, Nr. 7, 15 Februarie 1902, p. 60.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul a fost publicat în ziarul de limbă română greco-catolic, publicație care se afla sub directa coordonare a ierarhiei ecleziastice superioare. Conținutul său arăta că, la nivel parohiilor, relațiile dintre preoți și cadrele didactice nu au fost întotdeauna și pretutindeni cordiale ci, mai degrabă, au devenit mai tensionate pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul lungului secol al XIX-lea (Albu, 1971, p. 92). În acest context, vocile bisericii formulau acuzații că elitele seculare, ispitite de ideile modernității, ar instiga pe enoriași împotriva preoțimii. În prezentul articol, jurnalistul de la organul de presă greco-catolic exemplifica situația periculoasă prin dezvăluirea procedurilor care au permis cadrelor didactice să manipuleze pe romii și un număr mic de neromi, pentru a-l reclama pe preotul de parohie superiorilor instituționali. Vocea clericală insista că o asemenea anomalie, prin care oamenii marginalizați

dar și cei de rând să poată fi folosiți într-un conflict imoral și aparent anonimizat dintre elitele rurale, ar trebui să se înceteze cât mai curând. Potrivit jurnalistului, cel mai probabil un cleric, practica denunțării nu numai că slăbea autoritatea morală a preotului, ci și implicarea acestuia în procesul disciplinării sociale a enoriașilor. Locuitorii romi erau adesea identificați ca fiind îndeobște problematici deoarece putea prezenta mai multe defecte spirituale și morale, prin urmare, păreau mai predispuși să depună mărturie falsă împotriva preoților. Eseul poate sugera că situații concrete de acest gen au devenit recurențe și că sătenii romi au fost folosiți ca mijloace de luptă într-o înfruntare care nu era deloc a lor. Inevitabil, astfel de evenimente potențiale aveau consecințe asupra modului în care membrii grupului etnic au fost percepuți de către corpul clerical.

Marian Zăloagă

Document nr. 81. Articol care descria un obicei popular cu caracter laico – religios care implica coparticiparea unor etnici romi în procesul de disciplinare socială dintr-o localitate rurală.

Nu credem că există poporu mai bogatu în produsele fantasiei sale ca poporul românescu. [p.1]

[...]

Unu obiceiu deosebitu se practica înainte de asta cu câțiva ani în Ormenișulu de Câmpie din comitatul Clușiului. Fiăcare fecioru și fiăcare fată avea dreptulu a denunța vaivodei țiganilor, din sat, orice scădere observată la colegii, ori colegele lor, în decursul postului mare. Vaivoda își încreșta pe răvașă toate cele auzite, pentru ca în seara Sâmbetei de Pasci se le descopere în publicu prin procederea așa zisă: „strigarea peste satu”. [p.2]

Sursă: [Autor anonim], [Titlu] „Poesii și obiceiuri populare”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, Nr. 75, 4/16 Aprilie 1887, pp. 1–2.

Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Pe parcursul lungului secol al XIX-lea, în paginile presei românești transilvănene, contemporanii au putut lectura numeroase materiale etnografice colectate din diferite arii folclorice ale Transilvaniei precum și din diverse alte locuri locuite de etnici români. Aceste tipuri de scrieri

au căutat să evidențieze elementele comune ale unei națiuni imaginate pe care elitele se străduiau să o cuprindă într-o coerentă narativă identitară, capabilă să depășească granițele politice și statale (Cosma, 2019, pp. 165–190). Obiceiuri locale de factură folclorică asociate cu sărbătorile religioase erau adesea descrise în acest tip de producții. Conținutul lor amintea cititorilor faptul că, în diverse locuri, romilor li s-a atribuit un rol specific în contextul obiceiurilor și sărbătorilor cvasi-religioase ale românilor ardeleni.

Obiceiul popular descris în articolul de presă selectat nu a fost limitat la o singură zonă, ci a luat forme diferite și a fost inserat în diferite cicluri sezoniere festive. În anumite localități, sătenii români cereau voievodului romilor să rețină scăderile morale ale tinerilor și sâmbăta seara, înainte de sărbătoarea Paștelui, să le strige cu voce tare din vârful unui deal ca toată lumea să afle despre ele. În consecință, liderului rom se atribuia rolul de a fi o voce *proxy* care putea să contribuie la reajustarea comportamentului sătenilor neromi. Mai simplu spus, obiceiul consta practic în expunerea devianților neromi oprobiului public. La prima vedere, obiceiul pare a fi fost nimic mai mult decât o luare în derândere, implicând vocea intermediară a unui marginal împuternicit circumstantial. Privit în contextul religiozității trăite, punerea sa în act poate sugera că penitența dinaintea parohului local, ocazionată de confesarea din perioada prealabilă marilor sărbători, nu avusese efectul de pocăință scontat. Prin astfel de aranjamente, romii erau instrumentați devenind, neintenționat, actori complementari în procesul de disciplinare socială aflat, în mod oficial, în mâinile clerului. Este posibil ca prin utilizarea, la propriu, a unei voci rome, neromii să fi încercat să evite nașterea unor animozități între membrii grupului comunității normative. Deși numai contextul sărbătoresc pare să aibă vreo legătură cu viața religioasă, merită subliniat că obiceiul a fost tolerat de către clerici, deoarece se presupunea că era apt să servească soluționării unor probleme cu implicații morale și religioase.

Marian Zălogă

Document nr. 82. Articol care incrimina indirect pe romi care furnizaseră muzica la o petrecere ținută într-un lăcaș de cult, recent construit de membrii comunității ortodoxe, dintr-o localitate rurală din Partium.

Ni se scriu din Bratca, comit. Bihorului, următoarele: Acum, când pentru noi Români totul e critic, când prezentul, trecutul și viitorul

pretinde din partea poporului român cea mai mare precauțiune, pretinde să fim în deplină conștiință a luptei noastre naționale, să stăm ca stânca nebiruită de valurile inimice ale mării turbulente, iată ce se întâmplă în comuna gr.-or. română din Bihor, în Bratca.

În ziua de 16 Iulie s'a aranjat în comuna Bratca o petrecere jidano-maghiară. Scopul era filantropic, în ziua designată însă timpul a fost nefavorabil și petrecerea nu putea să se țină în liber. Trebuia deci un alt loc acomodat. Jidanii însă 'l-au și găsit spre batjocura Românilor. Tocmai acuma s'a ridicat biserica de acolo. E zidul nou, dar' nesfințit. Lăutarii (Țigani) s'au adăpostit în biserică în altar; locul, unde de comun e așezat pocalul cu sf. cuminecătură, era acoperit cu sticlele de vin și bere; în biserica femeilor era bucătăria, ear' naia bisericei era arena jocului semit! Un bihorean. (Decât tânguiri prin ziare, mai bine făceați dacă luați niște! ciomege și scoteați străinii din casa Dumnezeului nostru! Red. »Trib.«.

Sursă: [Autor anonim], [Titlu] „Joc în biserică”, în *Tribuna*, Anul XVI, Nr. 150, 11/23 iulie 1899. Pregătit pentru publicare de Marian Zăloagă.

Comentariu

Articolul este selectat din ziarul al cărui redactor-șef era unul dintre cei mai importanți scriitori de limbă română de la sfârșitul lungului secol al XIX-lea. În bogatele sale publicații eseistice și jurnalistice, Ioan Slavici a împărtășit sentimente antisemite care pot fi detectate și în articolele publicate în *Tribuna*. Ele sunt mai perceptibile, în special, în articolele care se opun maghiarizării și utilizării unor grupuri etnice minoritare ca *proxy* în politica de centralizare maghiară (Popovici, 2008, p. 379; Oișteanu, 2009, p. 332).

În materialul selectat, antisemitismul se întâlnea cu un discurs al condescendenței rasiale, adeseori întâlnit în articolele de presă care acopereau subiecte ce implicau persoane de etnie romă. Ținerea unei petreceri în incinta unei biserici ortodoxe române era privită ca un total sacrilegiu care declanșa manifestarea urii rasiale împotriva ambelor grupuri etnice implicate. În numeroase alte articole ale presei de limbă română, evreii și romii fuseseră priviți cu dispreț ca fiind grupuri care, în schimbul anumitor avantaje, își abandonau cultura și se asimilau națiunii maghiare (Nemes, 2009, p. 41; Lendvai, 2004, pp. 329–347). Totodată, în articol, petrecerea acestor etnici percepuți ca mijloace de luptă ale principalului rival politic, era privită ca o provocare, ce aducea,

în mod deschis, ofense identității religioase și naționale a românilor din Transilvania care în acea perioadă se luptau pentru afirmarea politică a propriei identități colective. În acest proces, ridicarea de noi clădiri bisericesti era privită de etnicii români ca un exercițiu de a demonstra propriul prestigiu național (Retegan, 1995, pp.141–142). În orice caz, un astfel de incident înregistrat într-o localitate rurală avea potențialul de a deveni o acuză suplimentară în inventarul de culpabilități atribuite romilor a căror religiozitate era, oricum, percepută ca îndoielnică.

Marian Zăloagă

Bibliografie

- Achim, Viorel (2004), *The Roma in Romanian History*, (Budapest & New York: Central European University Press).
- Abrudan, Mircea-Gheorghe (2020), „Fenomenul fundațiilor românești și al filantropilor români ortodocși din Transilvania secolului al XIX-lea”, *Tabor*, XIV, 12: 56–71.
- Abrudan, Mircea – Gheorghe (2023), *Mitropolitul Andrei Șaguna. O biografie culturală*, (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană).
- Albu, Nicolae (1971), *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800–1867*, (București: Editura didactică și pedagogică).
- Ardelean, Florin Nicolae (2021), „Piety, morality and discipline in the military regulations of the Transylvanian principality (1577–1683)”, în *Common Man, Society and Religion in the 16th century/Gemeiner Mann, Gesellschaft und Religion im 16. Jahrhundert Piety, morality and discipline in the Carpathian Basin/Frömmigkeit, Moral und Sozialdisziplinierung im Karpatenbogen*, (ed.), Wien, Ulrich, Andreas (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht), pp. 263–274. <https://doi.org/10.13109/9783666571008.263>.
- A Magyarországbán (1895). A Magyarországbán 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. 5 grafikai táblázattal. (59 és 81 lap.) Budapest.
- Argeșanu, Daniela (1996), „Portretul bunului creștin sau ideea de identitate culturală în Șcheii Brașovului în secolul al XVIII-lea”, *Revista Istorică*, Tom VII, Nr. 5–6: 373–383.
- Balcanu, Anca 2019, „Romany Issue(s): The Images of Romanian Gypsies at Home and Abroad”, *Transtext(e)s Transcultures 跨文本跨文化* [Online], 4, 2008, Online since 15 October 2009, connection on 04 May 2019: 63–82 URL: <http://journals.openedition.org/transtexts/251>; DOI: 10.4000/transtexts.251.

- Barany, Zoltan (2001), *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Bănică, Mirel (2019), *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, (Iași: Editura Polirom).
- Berta, Péter (2019), *Materializing Difference Consumer Culture, Politics, and Ethnicity among Romanian Roma*, (Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press).
- Besoiu, Ramona & Radu, Sorin (2023), „Transgressing the Boundaries between Confession, Ethnicity, and Identity: Evangelical Roma People of Uila (Transylvania – Romania)”, *Bulgarian Historical Review*, 1–2: 124–153.
- Brie, Mircea, (2018), *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului, (Oradea: Editura Universității din Oradea XX).*
- Brusanowski, Paul (2006), „Biserica Română Unită: păstrarea „legii strămoșești” sau o „a treia lege”? Viziunea ortodocșilor și greco-catolicilor din sec. XVIII”, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 10 (2): 59–69.
- Brusanowski, Paul (2007), „Subsidiaritate și autonomie bisericească. Cazul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria înainte de 1918”, *Romanian Political Science Review*, Vol. VII, No. 3: 505–547.
- Brusanowski, Paul (2010), *Stat și Biserică în Vechea Românie între 1821–1925*, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujană).
- Brusanowski, Paul (2018), *Învățământul confesional ortodox Român din Transilvania între anii 1848–1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei Bisericești*, Vol. I, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană).
- Boia, Aurel (1938), „Integrarea țiganilor din Șanț (Năsăud) în comunitatea românească a satului”, *Sociologie românească*, III, 7–9: 351–365.
- Boia, Lucian 2001, *History and Myth in Romanian Consciousness*, (Budapest: Central European University Press).
- Bolea, Nicolae (2015), „Opera omiletică a lui Petru Maior în mediul ortodox transilvănean”, în *Petru Maior și prietenii*, (ed.) Stanciu, Laura, (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2015), pp. 121–127.
- Bolovan, Ioan, (1993), „Considerații demografice asupra țiganilor din Transilvania la sfîrșitul veacului XIX”, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXII: 187–193.
- Bolovan, Ioan, (2011), *Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român 1863–1918. Contribuții monografice*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia XXI).
- Bottesch, Martin & Wien, Ulrich Andreas (2023), *Apoldu de Sus: un sat transilvan*; traducere selectivă din limba germană Adinel C. Dincă, (Sibiu: Editura Honterus).

- Cârja, Ioan (2007), *Biserica și Societate în Transilvania în perioada păstoriri Mitropolitului Ioan Vancea 1869–1892*, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană).
- Cârja, Ioan (2017), „Dilemele conviețuirii. Ortodocși și Greco-Catolici în Transilvania”, *Arhivele Bistriței, – Relațiile interconfesionale în Transilvania-, Anul II, Fascicula 2 (6): 57–72.*
- Cârja, Cecilia; Carja, Ion (2012), „On the Eastern Identity of the Romanian Greek-Catholic Church in the second half of the 19th Century”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, 57, 2: 39–53.
- Chelcea, Ion, (1944), *Țiganii din România*, (București: Editura Institutului central de Statistică).
- Chircu, Adrian (2019), „O oglindă a diversității etnice și antroponimice a unui oraș din Ardeal: Condica Hațegului (1725–1847)”, în *Proceedings of the International Conference on Onomastics „Name and Naming” 5: 47–58.* DOI: 10.30816/ICONN5/2019/4.
- Cireș, Lucia, (1979), „Pop-Reteganul, Ion”, în *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900*, (București: Editura Academiei Române), pp. 702–703.
- Crețu, Vasile (2012), „Dinamica vieții religioase a românilor ortodocși în America de Nord. Istorie și actualitate”, *Altarul Reîntregirii*, 3/2021: 81–100.
- Crowe, David M. (2007), *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, Second Edition, (New York: St. Martin's Griffin).
- Cosma, Valer Simion (2019), „Curses, Incantations and the Undoing of Spells: The Romanian Priest as Enchanter (Transylvania, 19th Century)”, în *Charms and Charming. Studies on Magic in Everyday Life*, (ed.) Pócs, Éva (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU), pp. 45–68.
- Cosma, Valer Simion (2019), „Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century”, în *Ruralism and Literature in Romania*, (ed.) Baghiu, Ștefan; Pojoga, Vlad; Sass, Maria (Peter Lang Verlag, Berlin), pp. 165–190.
- Cotan, Claudiu (2019), „Orthodox Romanians in America”, *Journal of Romanian Literary Studies*, 16: 222–229.
- Dalbello, Marija (2019), „Roma Securitization and De-securitization in Habsburg Europe”, în *The Securitization of the Roma in Europe*, (ed.) Baar, Huub van; Ivasiuc, Ana; Kreide, Regina (Palgrave Macmillan), pp. 285–310. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-77035-2>
- Damian George, (2010), „Meserii și ocupații ale țiganilor transilvăneni. Călăii, temnicerii și hingherii orașului Brașov între secolele XVI–XVIII”, în *Spectrum: cercetări sociale despre romi*, (ed.) Toma, Stefánia; Fosztó László (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale / Editura Kriterion), pp. 41–60.

- Davis, Sacha. E (2017) „Competitive civilizing missions: Hungarian Germans, Modernization, and Ethnographic Descriptions of the Zigeuner before World War I”, *Central European History* 50, (1): 6–33.
- Deteșan, Daniela & Retegan, Simion (2010) „*Sub focul încrucișat al bisericii și statului: Concubinajul la Românii din Transilvania între 1850–1895*”, în *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII–XX*, (ed.) Bolovan, Ioan; Covaci, Diana; Deteșan, Daniela; Eppel, Marius & Holom, Elena Crinela (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană), pp. 83–98.
- Djuvara, Neagu, (2002), *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne, (1800–1848)*, Editia a III-a, (București: Editura Humanitas).
- Dobozi, Milandolina Beatrice, (2012), *Biserica și școală românească pe Valea Mureșului superior (Secolul al XIX-lea)*, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană).
- Drăghiță, Zevedei-Ioan (2007), „Abateri și pedepse disciplinare la Gimnaziul din Blaj (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)”, *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/I: 323–330.
- Ducuța, Ana Maria (2015), „The Impact of the Spiritist Phenomenon on 19th Century Society and History”, *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 7: 479–491.
- Dușu, Alexandru (1999), *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, (București: All Educational).
- Făcăoaru, Ioan (1938), *Antropologia în stat ca știința și ca obiect de învățământ*, (Cluj-Napoca).
- Floutier, Jérémy (2022), „Laws of Education and the Minorities of Transylvania between 1867 and 1990: Some Considerations”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Special Issue. Series Historia*, 67:141–158. DOI:10.24193/subbhist.2022.spiss.08.
- Fosztó, László (2009), *Ritual Revitalisation after Socialism. Community Personhood and Conversion among Roma in a Transylvanian Village*, (Münster: LIT Verlag).
- Jacobs, Ronald N. (2016), „Cultural Sociology of News Media”, în *The SAGE Handbook of Cultural Sociology*, (ed.) Inglis, David & Almila, Anna-Mari (Los Angeles: Sage Publishing), pp. 442–454.
- Gârdan, Gabriel Viorel & Eppel, Marius (2012), „The Romanian emigration to the United States until the First World War. Revisiting opportunities and vulnerabilities”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 11, 32: 256–287.
- Ghișa, Ciprian (2003), „Discursul identitar al Bisericii Române Unite cu Roma între credința catolică și tradiția oriental”, *Cultura creștină*, Serie Nouă, VI, 1–2: 194–228.

- Gog, Sorin & Roth, Maria (2021), „The Roma People of Romania”, în *The Wiley-Blackwell Companion to Religion and Social Justice*, (ed.) Palmer, Michael D. & Burgess, Stanley M., (Malden, MA, Blackwell Publishing), pp. 388–401.
- Grama, Ana (1996), „Inventare de bunuri ale bisericilor românești ortodoxe din Transilvania. Protopopiatul Sighișoara, 1854–1855”, *Marisia*, XVI, 25: 151–195.
- Gronemeyer, Reimer (ed.) (1987), *Zigeuner im Spiegel Früher Chroniken und Abhandlungen. Quellen vom 15. bis zum 18. Jahrhundert*, (Giessen: Focus Verlag).
- Gyetzvai, Gellert & Rajki, Zoltán (2016), „Features of Roma Religiosity: Is it only mimicry?”, *Religion and Society in Central and Eastern Europe*, 9 (1): 53–69.
- Hajnáczky, Tamás (2021) „Hungary”, în *Roma Writings Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, (ed.) Roman, Raluca Bianca; Zahova, Sofiya; Marinov, Aleksandar G., (Paderborn: Brill/Schöningh), pp. 129–158. <https://doi.org/10.30965/9783657705207>
- Hasan, Mihai Florin (2009), „Informații despre prezența țiganilor în voievodatul Transilvaniei și comitatele vecine în secolele XIV-XV”, *Revista Bistriței*, XXIII: 111–113.
- Haslinger, Peter (2022), „Visual Securitisation through Sarcasm and Ridicule: National Minorities as ‘Dangerous Others’ in Hungarian Cartoons (1890–1914)”, în *Sicherheit und Differenz in Historischer Perspektive/ Security and Difference in Historical Perspective*, (ed.) Ruby, Sigrid & Krause, Anja (Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft), pp. 117–154.
- Haupt, Gernot (2009), *Antiziganismus und Religion. Elemente für eine Theologie der RomaBefreiung, dargestellt anhand einer empirischen Untersuchung eines Roma-Viertels in Rumänien*, (Münster/Wien: LIT Verlag).
- Hitchins, Keith (1999), *A Nation Affirmed. The Romanian National Movement in Transylvania 1860–1914*, (Bucharest: The Encyclopedic Publishing House).
- Hitchins, Keith (2016), *Ortodoxie și naționalitate: Andrei Șaguna și românii din Transilvania: 1846–1873*, (București: Editura Enciclopedică).
- Horel, Catherine (2023), *Multicultural Cities of the Habsburg Empire 1880–1914. Imagined Communities and Conflictual Encounters*, (Budapest, Vienna, New York: Central European University Press).
- Iacob, Dan Dumitru, (ed.) (2015), *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale Inventare de averi din secolele XVI–XIX*, (Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”).
- Ilieș, Bogdan (2017), „Considerații cu privire la evoluția arhitecturii religioase din Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX și prima jumătate a secolului XX)”, *Arhivele Bistriței, Relații interconfesionale în Transilvania*, (coord.) Buta, Mircea Fely, Anul II, Fascicula 2(6): 139–152.

- Kármán, Judit Szabóné (2018), „The Church and the Gypsies”, *Studia Debreceni Teológiai Tanulmányok*, X. Évfolyam 1–2: 76–84.
- Kelp, Stefan (1873), *Bericht über die Wirksamkeit des Bistritzter Bezirks- Consistoriums der Ev. Landeskirche A.B. während der letzten acht Jahre, nemlich vom Juli 1865 bis Oktober 1873, nach Beschluß des Bezirks Consistoriums*, (Bistritz) f.p.
- Keul, István (2002), „»Neubauern«” und lex saxonum. Evangelisch-Lutherische Roma in einer ostmitteleuropäischen Region“, *Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 10: 195–221. <https://doi.org/10.1515/0035.195>.
- Keul, István (2009), *Early Modern Religious Communities in East-Central Europe Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania (1526–1691)*, (Leiden, Boston: Brill).
- Kotics, József (2019), „Gypsies as the keepers of Saxon culture? The Role of Saxon Culture and Evangelical Religion in the Identity of a Local Transylvanian Gypsy Community”, in *Fields and Theories. Selected Essays from the Field of Romology by Lippai Balazs Romani College*, (ed.) Biczó, Gábor (Debrecen: Didakt Kft.), pp. 263–279.
- Krauss, Joachim (2000), „Bestätigt die Ausnahme die Regel? Stereotypen vom „Zigeuner” und soziale Wirklichkeit“, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 23, 2: 228–236
- Krauss, Joachim, (2010), „Vom wandernden Zigeunervolke”. Siebenbürgische Quellen als Baustein der deutschsprachigen Zigeunerkonstruktion”, *Germanistische Beiträge*, 27: 66–77.
- Kroon, Anne C.; Kluknavská, Alena; Boomgaarden, Hajo G. (2016), „Victims or perpetrators? Explaining media framing of Roma across Europe”, *European Journal of Communication*, 31(4): 375–392. <https://doi.org/10.1177/0267323116647235>.
- Lascu, Horia (2003), „Conscriptiia țiganilor din scaunul Sibiu pe anul 1781”, in *Minoritarul imaginar, minoritarul real. Lucrările simpozionului internațional de antropologia minorităților 7–9 mai 2003*, (Arad: Complexul Muzeal Arad), pp. 261–267.
- Lecca, Octav G. (1898), *Istoria Țiganilor*, (Caransebeș: Colecția Biblioteca Noastră).
- Leuștean, Lucian N. (2014), „The Romanian Orthodox Church”, in *Orthodox Christianity and Nationalism in Nineteenth-Century Southeastern Europe*, (ed.) Leuștean, Lucian N. (New York, Fordham University Press), pp. 101–163.
- Lendvai, Paul (2004), *The Hungarians. A Thousand Years of Victory in Defeat*, (Princeton: Princeton University Press).
- Lucassen, Leo (1996), *Zigeuner. Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffs in Deutschland 1700–1945*, (Köln, Wien, Weimar: Böhlau Verlag).

- Maior, Liviu (2022), *Asociaționism și naționalism la românii din Transilvania*, (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană).
- Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin, (2017), „The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania”, *Transylvanian Review*, XXVI, 3: 109–123.
- David Mayall (2004), *Gypsy Identities 1500–2000: From Egipcians and Moonmen to the Ethnic Romany*, (London and New York: Routledge).
- McGetchin, Douglas T. (2009), *Indology, Indomania, and Orientalism Ancient India's Rebirth in Modern Germany Madison*, (Teaneck Fairleigh: Dickinson University Press).
- Messing, Vera & Bernáth, Gábor (2017), „Disempowered by the media: causes and consequences of the lack of media voice of Roma communities”, *Identities*, 24, 6: 650–667. DOI:10.1080/1070289X.2017.1380264.
- Mitu, Sorin (2001), *National Identity of Romanians in Transylvania*, (Budapest & New York: Central European University Press).
- Mitu Sorin, (2013), *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități*, (Iași: Editura Polirom).
- Mureșan, Dan Ioan, (2012), „The Romanian Tradition”, în *The Orthodox Christian World*, (ed.) Augustine Casiday, (London & New York: Routledge), pp. 141–153.
- Nagy, Sándor (2014), „One Empire, Two States, Many Laws Matrimonial Law and Divorce in the Austro–Hungarian Monarchy”, *Hungarian Historical Review* 3, 1: 230–261.
- Nedici, Radu (2013), *Formarea identității confesionale greco-catolice în Transilvania veacului al XVIII-lea. Biserică și comunitate*, (București: Editura Universității din București).
- Negele, Cristina Serena (2019), „Antroponimia într-o comunitate romă: între tradiție și inovație”, în *Proceedings of the International Conference on Onomastics „Name and Naming”* 5: 213–223. DOI: 10.30816/ICONN5/2019/17.
- Nemes, Robert (2009), „The Revolution in Symbols”, în *Constructing Nationalities in East Central Europe*, (ed.) Judson, Pieter M. & Rozenblit, Marsha L., (New York and Oxford, Berghan Books), pp. 37–39.
- Nicoară, Toader (2001), *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități collective*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia).
- Nicolaescu, Alexandru (2022), „The Romanian Newspapers Published for Peasants from Transylvania in the Second Half of the Nineteenth Century: A Theoretical and Thematic Approach”, *Transylvanian Review*, 31, 4: 3–28.
- Nicolaescu, Alexandru (2024), „The Romanian Press in the Austro–Hungarian Empire (1867–1914): A Comparative Study Case of the Most Significant

- Magazines and Newspapers”, *Journal of Modern European History*, Vol. 22(1): 69–84. DOI: 10.1177/16118944231222713.
- Oișteanu, Andrei (2009), *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures*, Translated from Romanian by Mirela Adăscăliței, (Lincoln & London: University of Nebraska Press).
- Pakucs-Willcocks, Mária (2018), *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean*, (București: Editura Humanitas).
- Pamfil Matei (1986), *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională. 1861–1950*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1986).
- Păcală, Victor (1915), *Monografia Satului Rășinari*, Sibiu.
- Popu Reteganulu, Joanu [Pop-Reteganul, Ion] (1886), *Țiganii. Schiția istorică. Lucrată pentru petrecere după mai mulți autori*, (Blasiu: Editura Autorului, Tipografia Seminarului Greco Catolic).
- Pop, Laura (2013), *Interferente culturale în obiceiurile funerare din județul Mureș (sec. XIX–XX)*, (Cluj-Napoca: Editura Mega).
- Popovici, Vlad (2008), *Tribunismul (1884–1905)*, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană).
- Popovici, Vlad (2018), „ASTRA’s Membership in the Early 1900s”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*, 63, 2: 36–61.
- Potra, George (1939), *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, (București).
- Puttkamer, Joachim von (2003), *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867–1914*, (München: R. Oldenbourg Verlag).
- Puttkamer, Joachim von (2008), „Framework of Modernization: Government Legislation and Regulation on Schooling in Transylvania 1780–1914”, în *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, (ed.), Karády, Viktor; Török, Zsuzsanna Borbála (Cluj-Napoca: Ethnocultural Diversity Resource Center), 15–23.
- Radosav, Doru (1997), *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (Sec. XVII–XX)*, (Cluj- Napoca, Editura Dacia).
- Raliade, Rodica (2013), „Un reprezentant al iluminismului popular: Ion Pop Reteganul”, *Studii și comunicări de etnologie*, XXVII: 116–124.
- Raliade, Rodica (1997), „Chipuri și imagini la sfârșitul veacului trecut: Ion Pop-Reteganul”, *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, Tom. 8: 189–213.
- Rațiu, Ion, „Putnoky Miklós” în *Enciclopedia Română*, Vol.III, (ed.) Diakonovici, Corneliu, (Sibiu: W Krafft, 1904), p. 702.

- Răduțiu, Aurel (1977), „Conscripția lui Petru Pavel Aron din anul 1759”, *Acta Musei Napocensis*, XI: 411–417.
- Retegan, Simion (1994), *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea 1867–1875*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia).
- Retegan, Simion (1995), „Prestigiu social și edificiu de cult. Construcții de biserici în satele românești ale Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1950–1880)”, în *David Prodan. Puterea modelului*, (ed.) Bocșan Nicolae, et alii, (Cluj-Napoca: Centru de Studii Transilvane, Fundatia Culturală Română), pp. 203–219.
- Retegan, Simion (2006), „Vereine und Parteien der Rumänen”, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band VIII, 1. Teilband: Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation, (ed.) Rumpler Helmut & Urbanitsch Peter, (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften), pp. 1243–1272.
- Réthy, Andor-Váczy Leona, „Putnoky Miklós” în *Magyar irodalom románul. 1830–1970. Köllő Károly bevezető tanulmányával*. (București: Kriterion 1983), pp. 524–525
- Ries, Johannes (2007): „Nebeneinander – Miteinander. Zum interethnischen Verhältnis von Siebenbürger Sachsen und Roma/Zigeunern“, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 30: 89–104.
- Rustoiu, Ioana (2009), „Despre vii, alcool și alcoolici în documentele parohiilor ortodoxe și greco-catolice din județul Alba (1850–1930)”, *Terra Sebus Acta Mvsei Sabesiensis*, 1: 313–329.
- Rotar, Marius (2018), „On Civil and Free Marriages in Romania Before 1914”, în *Journal of Family History*, 44, 2: 200–218. <https://doi.org/10.1177/0363199018807165>
- Rotar, Marius (2007), „Alcoholism in Transylvania in the Second Half of the Nineteenth Century and Early Twentieth Century”, *The International Journal of Regional and Local Studies*, 3:2: 41–64.
- Rotaru, Julieta (2018), „Barbu Constantinescu, the first Romanian Scholar of Romani Studies”, *Romani Studies* 5, 28, 1: 41–78.
- Roth, Harald (2010), *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag).
- Roth, Harald (2006), *Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen*, (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag).
- Roșu, Victor Tudor (2009), „Reuniunea de temperanță antialcoolică de la Blaj (1910–1917)”, *Terra Sebus Acta Mvsei Sabesiensis*, 1: 301–312.
- Said, Edward (1978), *Orientalism* (New York: Pantheon Books).
- Saul, Nicholas (2007), *Gypsies and Orientalism in German Literature and Anthropology of the Long Nineteenth Century*, (London: Legenda).

- Salzer, Johann Michael (1881), *Birihälml in Siebenbürgen. Ein Beitrag zur Geschichte der Siebenbenbürger Sachsen*, (Wien).
- Scridon, Alin Cristian (2015), „Church and society. The role of religious journals in the diffusion of the Biblical element within the historical Banat area, 1867–1918”, *Journal of Education Culture and Society*, 2: 353–358.
- Schmitt, Oliver Jens (2023), *Biserica de stat, sau Biserica în stat? O istorie a Bisericii Ortodoxe Române, 1918–2023*, (București: Editura Humanitas).
- Sigerus, Emil (1901), „Zigeunerbecher“, *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XXIV, 2: 22–23.
- Sigerus, Emil (1922), *Vom alten Hermannstadt* (Hermannstadt).
- Simon, Zsolt (2020), „Veniturile și cheltuielile domeniului Bran la începutul sec. al XVI-lea”, *Acta Marisiensis. Series Historia*, 2: 17–39. DOI: 10.2478/amsh-2020-0009.
- Slavici Ioan, (1881), *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, (Wien/Teschen).
- Solms, Wilhelm (1998): „On the Demonising of the Jews and Gypsies in Fairy Tales”, în *Sinti and Roma: Gypsies in German-Speaking Society and Literature*, (ed.) Tebbutt, Susan, (New York, London: Berghahn Books), pp. 91–106.
- Stahl, Henri, H. (1939), *Monografia unui sat*, Ediția a doua, (București).
- Stan, Constantin I. (2015), *Societate, organizare și lupta națională la românii americani (1914–1920)*, (București: Editura Paideia).
- Steidl, Annemarie (2023), „Dear Brother, Please, Send Me Some More Dollars...”: Transatlantic Migration and Historic Remittance Between the Habsburg Empire and the United States of America (1890–1930s), în *Remittances as Social Practices and Agents of Change the Future of Transnational Society*, (ed.) Meyer, Silke & Ströhle, Claudius, (Cham: Palgrave MacMillan), pp. 99–120. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-81504-2>
- Steiner, Stephan (2023), *Violence and Resistance in the Habsburg Empire, 1500– 1900*, (West Lafayette: Indiana: Purdue University Press).
- Surdu, Mihai (2019), „Why the „real” numbers on Roma are fictitious: Revisiting practices of ethnic quantification”, *Ethnicities*, 19 (3): 486–502. <https://doi.org/10.1177/1468796819833424>
- Szabó, András Péter (2021), „Städtischer Haushalt von Bistritz in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts“, în *Common Man, Society and Religion in the 16th Century / Gemeiner Mann, Gesellschaft und Religion im 16. Jahrhundert Piety, morality and discipline in the Carpathian Basin/Frömmigkeit, Moral und Sozialdisziplinierung im Karpatenbogen*, (ed.) Ulrich Wien, (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht), pp. 130–148. <https://doi.org/10.13109/9783666571008>.

- Szabó, György (1991), *Die Roma in Ungarn, Ein Beitrag zur Sozialgeschichte einer Minderheit in Ost- und Mitteleuropa*, (Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1991).
- Șaguna, Andreiu Baronu de, (1872), *Manualu de studiu pastoral*, (Sibiu).
- Șoroștineanu, Valeria (2005), *Manifestări ale sentimentului religios la românii ortodocși din Transilvania 1899–1916*, (Sibiu: Editura Universității Lucian Blaga din Sibiu).
- Teodor, Corina (2001) „Istoria istoriografiei ecleziastice românești din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Principalele direcții”, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane »Gheorghe Șincai« al Academiei Române*, III–IV: 50–75.
- Teodor, Corina (2003), *Coridoare istoriografice: o incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850–1920*, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană).
- Tesăr, Cătălina (2020), „The Time of the Chalice: Of Marriages, Ancestors, and Sons among Gypsies in Transylvania”, *New Europe College. Ștefan Odobleja Program Yearbook 2019–2020*: 249–270.
- Teutsch, Georg Daniel, (1925), *Die Generalkirchenvisitationsberichte*, (Hermannstadt).
- Tittel, Laura Soréna, (2022), „Von der „Zigeunerwarntafel“ zum Verbrecherbild. Eine historisierende Perspektive auf die Kriminalisierung von Sintize und Romnja im deutschsprachigen Raum”, în *Sicherheit und Differenz in historischer Perspektive Security and Difference in Historical Perspective*, (ed.) Ruby, Sigrid & Krause, Anja, (Baden-Baden Nomosverlag), pp. 155–190
- Tremlett, Annabel; Messing, Vera & Kóczé, Angéla (2017), „Romaphobia and the media: mechanisms of power and the politics of representations”, *Identities*, 24, 6: 641–649. DOI:10.1080/1070289X.2017.1380270.
- Tomi Raluca, (2021), „Lecca, Octav G.”, în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, (ed.) Spinei, Victor; Rusu, Dorina N., Volume III, (Suceava: Editura Karl A. Romstorfer), pp. 38–39.
- Török, Borbála Zsuzsanna (2015), *Exploring Transylvania Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918*, (Leiden, Boston: Brill).
- Wachsmuth, Melody (2016), „Roma Christianity in Central and Eastern Europe: Challenges, Opportunities for Mission, Modes of Appropriation and Social Significance”, în *Mission in Central and Eastern Europe: Realities, Perspectives, Trends*, (ed.) Constantineanu, Corneliu; Măcelaru, Marcel V.; Kool, Anne-Marie & Himcinschi, Mihai (Oxford: Regnum Books International), pp. 544–568.
- Willems, Wim (1997), *In Search of the True Gypsy: from Enlightenment to Final Solution*, (London: Frank Cass Publisher).

- Wlislöcki, Heinrich von (1887), *Zur Volkskunde der transsilvanischen Zigeuner*, (Hamburg).
- Wlislöcki, Heinrich von (1890), *Vom wandernden Zigeunervolke. Bilder aus dem Leben der Siebenbürger Zigeuner Geschichtliches, Ethnologisches, Sprache und Poesie*, (Hamburg).
- Wolff, Larry (1994), *Inventing Eastern Europe. The Map of civilization on the Mind of the Enlightenment*, (Stanford, California: Stanford University Press).
- Zăloagă, Marian (2003), „Politica imperială austriacă și opiniile istoriografiei iluministe față de chestiunea țigănească în Transilvania în secolul al XVIII-lea”, *Anuarul Arhivelor Mureșene*, 2: 119–128.
- Zăloagă, Marian (2007), „On Tolerance and Radical Otherness in Transylvania. Saxons and Habsburgs on the Transylvanian Gypsies (i)Religiosity and Religious Practices (from the 17th to the 19th Century)”, *Studia Universitatis „Petru Maior”. Series Historia*, 7: 73–90.
- Zăloagă, Marian (2008), „Die ‚Zigeunerin‘ als ‚Hexe‘. Eine Analyse der gegenwärtigen und historischen Dimension eines Diskurses und seiner Bedeutung für Identität”, în *‚Zigeuner‘ und Nation. Repräsentation – Inklusion – Exklusion*, (ed.) Uerlings, Herbert; Pătruț, Iulia-Karin (Frankfurt am Main, Berlin: Peter Lang Verlag), pp. 551–569.
- Zăloagă, Marian (2010), „Deprecating Gypsy Work: Normative Discourses and Varieties of Mobility in 17th–19th Centuries Transylvania”, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*, XIII: 208–234.
- Zăloagă, Marian (2011a), „Magia țigănească. De la șarlatanie la procesul de disciplinare socială a lumii săsești în secolele XVIII–XIX”, în Nicoară, Toader (ed.), *Disciplinarea socială și modernitatea în societatea modernă și contemporană (sec. XVI–XXI)*, (Cluj-Napoca: Editura Accent), pp. 42–63.
- Zăloagă Marian (2011b), „Ethnic Defaming and the Historical Research. On the Case of Gypsies’ Designation in Transylvanian Saxons Culture of the 19th to the 20th Centuries”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Studia Europaea*, 1: 31–60.
- Zăloagă, Marian (2015), *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, (Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale).
- Zăloagă, Marian (2019), *Sășii transilvăneni în Marele Război. Episoade de istorie culturală*, (Cluj-Napoca: Editura Mega).
- Zăloagă, Marian (2025) „Roma musical services in the context of quasi-religious and secular assemblies. Transylvanian Romanian narratives from the second half of the 19th century and the beginning of 20th centuries”, în „Entanglements of the Roma within the European Social-Political Context. Past and Present”, (ed.) Pascua, Susana Macías & Mocanu, Cristina, *forthcoming*.

PRESĂ ȘI PERCEPȚII DESPRE ROMI: REPERE IDENTITARE ȘI RELIGIE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

DANIELA POPESCU

Informația a căpătat amploare, deschidere și viteză la început de secol al XX-lea. Lumea devenea tot mai interconectată. În spațiul românesc, presa, chiar dacă tipărită în tiraje mici și difuzată spre un număr redus de cititori, începuse încă înainte de Marea Unire a anului 1918 să disemineze nu doar evenimentele semnificative care se petreceau la nivelul regiunii în care publicațiile apăreau, dar și aspecte cu scop informativ și cultural. Spre finalul anilor '20 și pe parcursul anilor '30, Europa era martoră la o creștere a afinităților către extremele politice, mai ales către cele de extremă dreaptă, inclusiv a discursurilor eugeniste și antisemite. Acestea nu doar că au avut reverberații în România, dar s-au și materializat în practici politice. Deși minoritatea evreiască a fost principala țintă a discriminării, comunitatea romă a devenit, de asemenea, tot mai mult vizată în anii '40, fiind etichetată în discursul public drept o problemă socială care trebuia eliminată.

Două concepte cheie care ne vor ajuta să surprindem în profunzime raportarea opiniei publice la minoritatea romă în perioada 1900–1939 sunt cele de „percepție” și „stereotip”. Ca mecanism psihologic, percepția presupune „actul, procesul sau rezultatul percepției, adică capacitatea de a percepe, fie prin senzații, fie prin experiențe legate de stimuli externi” (Colman, 2014). Ca acțiune din domeniul științelor politice, percepția este un proces psihologic prin care indivizii se conectează cu mediul în care trăiesc. O trăsătură fundamentală a procesului este selecția,

prin care anumiți stimuli sunt observați, iar alții trecuți cu vederea. Această selecție este influențată de factori precum experiențele anterioare, informațiile primite, starea fizică și psihologică a receptorului, precum și frecvența sau familiaritatea cu experiențele similare. (Evans, Newnham, 1998, p. 430; Jervis, 2017; Popescu, 2019, pp. 215–225).

În ceea ce privește termenul de „stereotip”, tehnic vorbind, el se referă la o activitate practică: procesul de tipărire care implica utilizarea unei matrițe special concepute pentru a replica imagini pe o pagină. În 1922, Walter Lippmann a adaptat acest termen pentru a analiza opinia publică, descriind un stereotip ca fiind o îmbinare a „lumii exterioare nouă și imaginile din mințile noastre” (Lippmann, 1998). Desigur că, de-a lungul deceniilor, literatura de specialitate a subiectului s-a extins și îmbogățit foarte mult (Allport, 1954; Brewer, Campbell, 1976; Brown, 2010), argumentând că indivizii și grupurile își formează reprezentări mentale ale lumii externe influențate de diverși factori interni și externi.

În acest context, stereotipurile apar adesea din proiecția unor trăsături generale atribuite de către grupurile dominante celor minoritare. Rupert Brown subliniază că stereotipurile se bazează, de obicei, pe credința că majoritatea membrilor unei categorii împărtășesc anumite trăsături, un proces care simplifică complexitățile din interiorul grupurilor (Brown, 2010, pp. 68–70). Procesul implică faptul că evenimentele sau observațiile izolate pot fi exagerate, determinând grupurile dominante să formeze stereotipuri generalizate despre altele aflate în minoritate. În plus, stereotipurile reflectă adesea interpretări greșite ale indicatorilor vizibili legați de statutul socio-economic sau poziția culturală a unui grup, promovând percepții încărcate de valențe negative precum „păgâni”, „exotici”, „săraci”, „neintegrați”, „nestatornici” sau „leneși”.

În studiul romilor din România perioadei interbelice, istoriografia s-a concentrat predominant pe analiza evoluției comunității, pe formele de reprezentare socială și politică, pe interacțiunea cu diferite organizații religioase și politice, precum și pe atitudinea și raportarea autorităților române, atât naționale, cât și locale, față de romi. Aceste registre ale primei jumătăți a secolului al XX-lea au fost abordate în lucrări și studii remarcabile precum cele ale lui Viorel Achim, Petre Matei, Mirel Bănică, Radu Ioanid, Michelle Kelso, Petre Petcuț și nu numai.

Următoarea selecție de texte pe care o propunem are ca bază de analiză presa din spațiul românesc, fiind o sursă necesară istoricului contemporan pentru a extrage informații, percepții, stereotipuri, mituri și interacțiuni din registrul social. Perioada interbelică a fost efervescentă

inclusiv în termeni sociali, fiind anii în care informații despre identitatea, cultura, originile și chiar convingerile religioase ale romilor începeau să ocupe spații tot mai ample în presa epocii. Doar că, articolele dedicate unor asemenea aspecte au fost o oglindă socială cu o reflexie predominant negativă a stereotipurilor și a necunoscutului despre romi care dominau în rândul opiniei publice.

Un alt motiv care a stat la baza alegerii acestui tip de izvor de epocă este datorat și faptului că ne-am propus să abordăm strict registrul aspectului identitar religios și mai puțin cel politic, cultural, lingvistic, organizatoric sau administrativ. Astfel de informații pot fi reperate mult mai detaliat din documentele aflate în arhive, care conțin abordarea oficială în epocă – cea a autorităților statului român –, iar autorii mai sus exemplificați, și nu numai, au elaborat deja cercetări laborioase pe acest teren. În plus, din numeroasele fonduri parcurse atât în cadrul Arhivelor Naționale ale României, cele ale Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității și chiar arhivele militare, informațiile privind aspectul religios sau confesional al romilor din diferite regiuni nu este abordat în rapoartele sau în textele oficiale. Una dintre resursele care s-ar fi putut dovedi generoase în astfel de informații sunt arhivele aflate în gestionarea Bisericii Ortodoxe Române, dificil de accesat.

Două alte resurse care mai conțin succinte și lacunare referințe despre confesiunea religioasă, credințele sau afilierile religioase ale romilor în perioada interbelică sunt reprezentate de recensămintele din arhiva Bibliotecii „N. Georgescu Roegen” a Institutului Național de Statistică și de cercetările de teren realizate de școala gustiană și publicate în Revista *Sociologie Românească*, înființată în 1936 de sociologul Dimitrie Gusti. Cele două resurse au limitarea geografică și expun doar studii de caz. Puținele referințe pe care ele le conțin referitor la aspectele religioase vizează diferite comunități mici, cu precădere din spațiul transilvănean, în care sunt exemplificate situațiile în care romii nomazi sau cei sedentari preiau confesiunea religioasă a comunității în jurul căreia viețuiesc.

Textele selectate au ca fir conector principal identificarea principalelor informații, percepții și stereotipuri care circulau la început de secol XX despre religia romilor din România. Atenția este concentrată pe anii interbelici, însă primele două texte, deși nu subscriu acestui registru temporal, le-am considerat ilustrative pentru a puncta un tip de discurs existent cu mult înainte de anii interbelici. Criteriul alegerii lor a fost cel regional, revistele sau ziarele fiind publicate în diferite părți ale țării, unde existau și comunități numeroase de romi. Menționăm că

reperle temporale expuse sunt secvențiale, din pricina faptului că astfel de referințe nu erau constante sau cu o prezență recurentă pe parcursul întregii perioade pe care o avem în vedere.

Considerăm de cuviință să menționăm faptul că acele texte pe care le-am identificat și se subscriu tematicii pe care o urmărim, dar au fost deja publicate de către alți autori nu au mai fost selectate, dar vom indica sursele publicării lor. De pildă, o parte din discursurile lui Calinic I. Popp Șerboianu au fost publicate și analizate de Petre Matei (Marushiakova, Popov, 2022: 179–197), relația dintre organizațiile țigănești interbelice și Biserica Ortodoxă Română (Matei, 2010, pp.159–173), precum și câteva din articolele de presă semnate de Gheorghe A. Lăzurică în 1936 în ziarul *Universul* referitoare la botezul țiganilor (Achim, 2002, pp. 89–102; Popescu, 2022, pp. 197–217).

De asemenea, extrase din presa interbelică referitoare la diferitele forme de organizare a romilor în interbelic (Asociația Generală a Țiganilor din România, Uniunea Generală a Romilor din România, Asociația Uniunea Generală a Romilor din România), conflictele dintre diferiții lor reprezentanți, discursul și mișcarea romă se regăsesc în volumul *Mișcarea romă din România în presa interbelică: 1933–1941* (Matei, 2022).

Textele propuse în această secțiune evidențiază câteva tematici principale ale registrului vieții religioase: o primă temă este cea a foclorului românesc care abundă în proverbe, basme sau poezii care abordează caracterul exotic, necunoscut, originea și religia romilor. De pildă, la început de secol XX apar scurte articole în periodice regionale care încearcă să explice care este originea și sensul expresiei „țigani și-au mâncat biserica” (*Foaia Poporului*, 1915). Un al doilea registru pe care l-am identificat ca fiind structurat în mai multe subregistre este relația dintre comunitatea majoritară și cea minoritară romă în contextul local religios. Spre exemplu, un prim subregistru este acela al experienței și practicii religioase, fiind vorba aici de percepția comunității religioase majoritare de „neinițiat”, „păgân”, „inferior” a reprezentantului/reprezentantei rome care participă la slujbele sau serviciile religioase în biserica din localitate.

Un al doilea subregistru este acela al distincției „noi” (românii/practicantii religioși/experimentații) versus „ei” (țigani/neinițiații/păgânii), dar care își doresc să fie integrați în comunitatea majoritară prin liantul religios. Astfel, articole din anii '20 publică povești sau legende fără repere temporale sau geografice care redau dialoguri, de regulă

dintre bărbați romi și preotul din localitate în care cei dintâi își exprimă dorința de a deveni creștini, de a avea aceleași obiceiuri și practici ca vecinii români, nu atât din dorința trăirii mistice a religiosului, cât pentru a nu se mai simți excluși din viața cotidiană a comunității.

Al treilea aspect identificat este cel al acțiunilor bisericilor din comunitățile respective, predominând exemplele privitoare la misiunea Bisericii Ortodoxe Române de a creștina și de a atrage cât mai multe grupuri fără apartenență confesională în anii '30. Publicațiile locale, în special din spațiul transilvănean, au fost cele mai bogate în articole care încurajau atragerea romilor spre biserică, inclusiv prin publicarea Evangheliei în limba romani. Acest subregistru se desfășoară în paralel cu încercarea de a explica opiniei publice originea și principalele trăsături identitare ale romilor. Ceea ce ne-a atras atenția aici nu au fost publicațiile de mare tiraj către publicul larg, ci cele pentru copii în care tinerii cititori trimit redacției *Dimineața copiilor* (1926) întrebări despre „religia și limba țigănească”. Am reușit să identificăm tot în presa pentru copii și transpunerea în zona mitologică și folclorică a conflictului dintre bine și rău printr-un Făt-Frumos rom – nelipsit de stereotipurile „șmecher” sau „hoț” – dar care merge în iad să își salveze tatăl și reușește să fie un erou al Binelui.

Presă anilor '30 devine mult mai diversă în materie de conținuturi. Dincolo de tematicile politice naționale sau internaționale, un spațiu mult mai generos îi este alocat cotidianului, în special celui citadin, mergând de la viața culturală sau economică a orașelor, la specificitățile locale. Dacă o constantă despre percepția romilor a fost cea a recunoașterii talentului lor muzical și a stereotipurilor ce țin de zona comportamentală și culturală, spre finalul deceniului trei observăm o componentă care avea să servească drept argument politic deciziei deportărilor. Tonul peiorativ față de încercările de organizare a romilor, față de înfățișarea, limba, obiceiurile și practicile romilor se amplifică, identificând „problema țiganilor” care devine una cu impact social național. Se înmulțesc articolele despre infraționalitate, publicațiile medicale îi identifică după izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial ca fiind principalii purtători ai tifosului și ai bolilor asociate războiului, iar „inamicul” capătă o nouă fațetă. „Celălalt” nu mai trebuia tolerat, acceptat sau integrat, ci înlăturat.

Documente

Document nr. 1. Articol care reactualiza un vechi discurs prin care se legitima exclusiunea romilor în baza unor prejudecăți culturale.

Biserica țiganilor

„Românii știm, că și Țiganii au avut odată o biserică, dar cum eră făcută de caș, slănină și alte bunătăți, și-au mâncat-o. Ei, dar Țiganii povestesc altminteri: iată cum spune un Țigan cortorar [n.a. corturar] povestea: Cică Țiganii și-au făcut biserica din cărămidă, dar le-am luat-o noi. Românii și-au făcut-o de caș, căci aveau multe oi. Țiganii, cum au văzut biserica de caș la Români, au schimbat cu ei și văzând, că e bună, au mâncat-o. De aceea n-au ei biserică. Dar când cu schimbul, Românii le-au rămas datori șazeci de bani. De aceea au și Țiganii drept la biserica Românilor, ba datoria li-o cer mereu, de-aceea cerșesc, de câteori întâlnesc pe un Român.”

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Biserica țiganilor” în *Foia Poporului*¹, Nr. 24, 23 iunie, 1912, p. 6.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Document nr. 2. Articol ficțional care sublinia alteritatea religioasă atribuită romilor prin referințe la o ridiculizată practică a rugăciunii.

Într-o sâmbătă pe seară, un țigan de ceia cu «undrele și sule de vânzare» se întorcea printr-un sat spre bordeiul lui. Cum era singur pe drum și cum nu câștigase în ziua aceea decât o străchioară de mălai, țiganul era amărît și mergea dus pe gânduri. Rumânii [n.a. românii], isprăviseră și ei porumbul și cei cari [n.a. care] mai aveau, n-aveau nevoie să cumere de la el undrele² și sule.

Țiganul mergea și vorbea singur, de credeai că mai e cu cineva pe drum. Așa au unii oameni năravul să vorbească singuri. Trecea tocmai pe dina-intea bisericii [n.a. bisericii].

– Iaca na, – vorba [n.a. vorbea], el – șoșoiu în cărare, părintele Pesmet în cale și muieri cu doniți goale... Noroc n-am avut, decât de cânt, să mă

¹ Publicație apărută începând cu anul 1898 în Sibiu ca un ziar independent, cu articole de economie, opinie, politică sau beletristică.

² Arhaism pentru „andrel”, acele lungi și groase folosite pentru tricotatul manual sau pentru cusutul sacilor.

latre și să mă-ntinză de nădragi, să-i rupă și p-aia!... În dreptul bisericii [n.a. bisericii], văzând ușa deschisă, se opri în loc și tăcu mult.

– Haidacate... Maica Preascurată, d-ași ruga-o și eu odată, cum o fi bogată, nu mi-o da și ea ceva? Și porni drept la biserică. Dascălul intră în altar și acolo pitit în dos, alese zi era duminică [n.a. duminică].. De vecernie nu se mai pomenea, fiindcă popa o desființase de mult. Puse ochii pe țigan. Ce să caute cioroiul aici, se-ntreabă dascălul.

Nu cumva socotește că e biserica pustie și ar putea fura ceva?...

Țiganul intrase în curtea bisericii acum. Dascălul intră în altar și acolo pitit în dos, alese o crăpătură pe lângă ușă, să ia seama la țigan fără să fie văzut. Țiganul își luă căciula mai aproape de ușă, ascultă, se uită bine în toate părțile, și nesimțind pe nimeni, intră înăuntru.

– Noroc mă, sfinților zise el, și se ploconi la ei; dar sfinții rămaseră nemișcați, unii crunți, alții zâmbitori. Țiganul lăsă traista jos, ascultă și iar începu să le ia seama.

– Care din voi e mai barosan, ai? Sfinții rămaseră tăcuți ca și până aci [n.a. aici, cu sensul de „atunci”]. Dascălul văzând fața țiganului, felul cum întindea gâtul, să vază mai bine care e mai mare, se ținea cât putea să nu bufnească de râs și să-l simtă țiganul. Pe de altă parte, dascălul vedea bine că țiganul nu venise cu gând să fure ci cu gând să se roage.

Între ușile împărătești văzu pe Maica Preacurată, zugrăvită cu pruncul Isus în brațe. Țiganul auzise și el de ea, că-i maica lui Dumnezeu și porni spre ea. Ca la vreo patru pași se opri.

– Nu te superi?... zise el. Dascălul tăcea cu mâna la gură.

– Hascultă-mă [n.a. ascultă-mă] coconița a bătrână... Tu ești mare, boieroaică de... fă-ți milă și o pomană... Sunt țigan sărac... N-ai tu să-mi dai ceva?...

– N-am răspuns dascălul din dosul icoanei, imitând glas femeesc [n.a. femeiesc].

– A daaa!... i se miră țiganul. Da tu vorbești zău!... Haoleu [n.a. aoleu], păi, stai... Coconița o bătrână, domnișoară... boieroaiico, stai nițel!... Uite nu!... Stai să vezi...

Și el o rupse la fugă, luă traista și o aduse.

– Uite, nici o mămăligă de malai n-am căpătat... Și opt sate am umblat! Nu te gândești? Toată ziua: meșteru [n.a. meșterul], meșteru, și nimeni să întrebe, ce are meșteru. Mă duc cu picioarele ostenite și cu mațele chioroite! Ce se mănânce țigănașii mei? Dăm tu coconiță, că ești mai procopsită... Nu fii așa...

– Du-te la dascălul mă, țigane – răspunse dascălul din dosul icoanei –
dă nevastei lui, dă sacul cu ce nu l-ai vândut, și ea o să-ți dea două site
de mălai...

– A daa!... Daracu (*sic*) e poruncit... Și n-am găsit acasă pe femeia ce l-a
poruncit... Dar dăscăliță de pomană nu dă?

– Nu țigane.

– Bine ia ca ia [n.a. ea], o româncă d-ale noastre, dar tu nu-mi dai nimic
de pomană?...

– Păi ce să-ți dau?

– Iaca... O sită de mălai! O oală de lapte, o mână de brânză...O lingură
de unt, o ceapă, un usturoi, o mână de nuci, o bucată de carne, o oală de
varză, un crud de mămligă, o...

– Nu-i da mamă, nu-i da nimic că țiganu' cere prea multe, zise dascălul
cu glas copilăresc. Țiganul se uită și văzu pe Isus. Socoti că el i-a vorbit:

– Aaaaa... daa!... boerașule!... Coconașule!... Ești băiat de boeri [n.a.
boieri] cum se cade [n.a. cumsecade]... Nu fii așa calic!... Nu pune la cale
pe cuconița a bătrână, să nu-mi dea!...

– Nu-i da mamă, nu-i da! zise iar dascălul...

– Boerașule ăl mic! Coconașule!... Da nu fii așa!... Coconiță!... Nu te uita
la el!... Boerașule, ești un mucos, și nu știi belelele mele... Coconiță...

– I-auzi mamă, cioara, mă face mucos!... Arhengele pune mâna și dă-i
bătaie cioroiului.

– Acuși Doamne, acuși! Și dascălul trânti un scaun, ce-l ținea popa
acolo, puse mâna pe mucări³ și cu minteanul⁴ pus în cap, se repezi afară.
Țiganul, cum auzise trântea în altar, o și rupsese la fugă, dar până să
ia traista, dascălul îl ajunsese și îl și îl croi de două ori pe lungul spinării.

– Aoleu!... Iartă-măă!...

Și fugi cu capul gol și uitându-se îndărăt. Dascălul îl lăsă în pace și buf-
nii [n.a. pufni] de râs. Țiganul fugea mereu. Se întâlni cu un rumân
[n.a. român].

– Ce-i vatașe, ce-ai pățit?

– Iaca na!... Un păcătos, hăla [n.a. ăla/acela] de-i [n.a. de îl] cheamă
Cristos, ha [n.a. a] pus un Harhanghelos [n.a. Arhanghel], de-a dat să
mă rupă hăst os!

– Unde mă?

³ Mucarul este un instrument în formă de foarfece utilizat pentru a se tăia capătul ars al
mucului lumânării sau al candeliei.

⁴ Haină bărbătească scurtă, fie cu mâneci, fie fără, care este de regulă împodobită cu
găitane și utilizată în portul popular.

– Colo, în ha biserică... Mă rugam de maică-sa, să-mi dăruiască ceva, și a sărit el cu gura și a poruncit să mă bată. Dacă stăm, de dracu dam, că eu fugeam ca ogaru, și el da vârtos cu paru!...

– Nu se poate mă țigane! zise rumânul [n.a. românul].

– Poi [n.a. păi] știi tu mai bine ce n-ai zărit, decât mine care am pățit!...

Și plecă supărat înainte. Românul înțelese că țiganul a fost păcălit și-și văzu de drum. Prin dreptul bisericei, eșia dascălul.

– I-ai dat bine ca să sune?

– I-am dat de l-am săturat de cerșit și căpătat – și se puseră amândoi pe rîs.

Astfel a pățit țiganul rugându-se.

Sursa: [Autor] I.C.Vissarion, „Țiganul la rugăciune”, în *Românul*⁵, duminică, 6/19 septembrie, 1915, anul V, nr. 35, pp. 1–2.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Cele două texte de mai sus, chiar dacă preced segmentului cronologic interbelic, sunt un exemplu de sursă de la început de secol XX care sintetizează, pe de o parte percepția socială față de minoritatea romă, în majoritatea surselor fiind portretizat un raport de inegalitate socială, pe de altă parte abordarea subiectului religios. De cele mai multe ori prezentat sub formă de anecdotă, în presa epocii, aspectul recurent în materie de aparență religioasă a romilor este acela de păgânism, lipsă de afiliere religioasă și constantă căutare a divinității..

Daniela Popescu

Document nr. 3. Articol având caracter ficțional care ridiculiza modul de raportare al romilor la religia creștină și la reprezentanții cerești și pământești ai acesteia.

Venise toamna. Toți românii muncitori își adunase recolta de pe câmp. Pătulele (hambarele) tuturor erau pline cu de toate pentru iarnă. Un țigan, cum de altmintrelea este obiceiul la toată șleahta țigănească, îi creștea inima de bucurie când vedea că toți românii sunt bogați. Își zise în gândul lui «Hapoi [n.a. apoi], hacu-i [n.a. acum este] și pentru mine».

⁵ *Românul* a fost o publicație înființată în anul 1911, în Arad, de către membri ai Partidului Național Român din Transilvania.

În fiecare dimineață, cu noaptea-n cap, scula balabusta⁶ și o trimetea [n.a. trimitea] prin sate în căpătat⁷. Azi așa, mâne [n.a. mâine] așa, poi-mâne la fel, o săptămână, o lună, când țiganul cu căldări, cu balabusta cu ghiocul⁸, strânseră câte ceva, din de toate amestecate, și umplură o coșniță și niște saci care-i aveau într'un colț din cortul lor. Era în ajunul Vinerii-mari (Cuvioasa Paraschiva). Cum în satul din apropiere aveau toți românii praznic, se pregăteau de cu seara pentru ziua praznicului.

Dimineața, hai, țiganul nostru prin sat. Toți îl chemau și îl îmbiau cu de toate, pâine, țuică, vin etc. Mare-i fu mirarea țiganului și întrebă pe unul din români mai deștept zicându-i: «Hapoi, rumanico, mă hiertați dacă oiu [n.a. voiu/vreau] întreba ceva! Sărut mâinile, cucunașule, de ce faceți dumneavoastră balurile ăstea!»

«Măi, țigane, răspunse românul, astea nu sunt baluri ci sunt praznice pentru sufletele noastre, dăm și noi de pomană la cei flămânzi, pentru noi și pentru răposăți.»

Tăcu țiganu' din gură, nu mai zise nimic și plecă acasă la dânciuci⁹ cu ce mai strânsese. Făcu focul mare în mijlocul cortului, puse mâinele la cap și se gândea. Hop și nevasta cu desagii de abia îi ducea: Haordă, Budule, Budu, repede că așa-1 chema, tresări din gânduri și sări să-i dea ajutor femeii [n.a. femeii] să pună desagii jos. Își povestiră unul altuia pățaniile de ziua praznicilor cum au petrecut, ba la dascălu', ba la Taica popa, ba la primar și la notar, până începu țiganca a moța de la somn. Să dete și se tolăni între dânciuci, care tremurau de sărea trențele pe ei într-un colț al cortului.

Țiganu' rămase tot pe gânduri lângă foc. Avea un gând care-l muncea. Luă o țandără aprinsă și se uita în coșniță¹⁰ și în saci care erau aproape plini. De bucurie râse odată tare, atât de tare, încât se sculă muerea [n.a. muiera] din culcuș. Când o văzu sculată dintre dânciuci, îi zise:

«– Fă, toți românii au praznic pentru sufletele lor și noi nu avem, ia să facem și noi unul.»

«– Hapoi, ar fi bine, zise țiganca, du-te și tu la taica popa și cere la sfinția sa unu.»

⁶ Termenul „balabuste” în idiș face referire la femeia căsătorită. În limba română, ca arhaism a căpătat sensul secundar de „nevastă”, iar peiorativ sensul de „femeie grasă”. În text are conotația peiorativă.

⁷ „A căpăta” cu sensul de a primi în dar sau de pomană ceva.

⁸ Referire la expresia „a da cu ghiocul cuiva” însemnând a ghici cuiva cu ajutorul ghiocul.

⁹ Diminutivul plural de la „danci”, popular, „copil de țigan”.

¹⁰ Coș mic făcut din nuiele sau din papură.

Dimineața de noapte se sculă țiganul nostru și plecă la taica părintele. Bătu în poartă și eși [n.a. ieși] preotul afară.

«– Sărut mânișoarele, taică părintele!»

«– Ce este, măi cioroiule, așa de noapte pe la mine, că nu te-am văzut cam demult, de eri [n.a. ieri].»

«– Hapoi sărut mâna, taică părintele, mă ajunse și pe mine un dor. Taică părintele, toți români au praznic și eu n-am și ham orbit [n.a. am vorbit] și eu cu nevasta, taică părinte, să-mi dai și mie unul.»

«– Dacă-i așa să-ți dau măi și ție unul.

«– Să te trăiască Dumnezeu taică părinte, când mi-1 dai?»

«– Cum te chimă [n.a. cheamă] pe tine, mai țigane?»

«– Hapoi pe mine mă strigă țiganca și oamenii *Budu*, că așa m-au poreclit, dar numele meu pus de taica părintele ăl mare este Ion.

«– Bine măi, ascultă, tu de acum încolo, adică de azi încolo în patru săptămâni și jumătate când oi auzi clopotu', să vii la biserică, că atunci e sfântul Ioan când tu ai să faci praznic că e ziua ta.»

«– Să te trăiască Dumnezeu taică părinte, sărut mâinele.»

«– Mergi sănătos, măi Budule.»

«– Hapoi, taică părintele, sărut mâinile, nu mă chiamă [n.a. cheamă] *Budu*, asta-i poreclă, și mă chiamă [n.a. cheamă] Ion, să nu facem vreo încurcălitură [n.a. încurcătură].»

«– Bine, măi, lasă nu ai frică tu, eu glumesc cu tine.»

Pleacă țiganu' acasă, când ajunse la țigancă nu mai putea de bucurie, îi spuse că-i dă și lui popa un praznic. De bucurie uită termenul cât îi dădu popa și la vreo câteva zile în urmă, balanga-balanga clopotul la biserică. Repede țiganul plecă să vadă nu cumva acu' este. Merse, intră în biserică, dădu brânci la oameni până ajunse la ușile altarului care erau închise și începu să strige: «Hapoi, sărut mâinile, taica părintele, descuie lacătu', ca să-mi dai și mie praznicu [n.a. praznicul].»

Când îl văzu preotu, eși [n.a. ieși] și îi spuse:

«– Măi, nu acu', mai este până atunci, și apoi bagă de seamă praznicu' nu se ia acasă ci rămâne la biserică, tu aduci numai aici, colac, prescure, colivă, lumânare cum aduc și ceilalți oameni. Le lași aici și pleci acasă.»

Pleacă țiganul acasă atunci întristat, și cu frica în sân ca nu cumva să-l păcălească popa și să-l mintă. După câțva timp trase popa clopotul la biserică iarăși. Într-un suflet țiganu' merse la biserică și îi spuse popa:

«– Acu' se prăznuește Sf. Ioan Gură de Aur, acu' trebuie să faci praznicu', măi Ioane, că așa te chiamă [n.a. cheamă] pare-mi-se.

«– Hapoi așa, taică părințele, să nu facem vreo încurcătură. Aduse tot ce trebuia la biserică, după ce se pomeniră de taica părintele, plecă țiganu' acasă și făcu o masă de întrecea pe toți rumânii [n.a. românii], căci el o ținu 3 zile în chefuri. Nu trecu mult timp și iar se auzi clopotu' la biserică. Țiganu fugi iar la biserică și întreabă pe popa:

«– Dar, hacu [n.a. acum], ce poate fi, taică părințele?»

«– Acu-i Sf. Ioan Botezătorul, măi Ioane. »¹¹

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Praznic de Sfântul Ion”, în *Glusul Bucovinei*¹², sâmbătă, 24 ianuarie 1925, anul VIII, nr. 1742, p. 2.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Document nr. 4. Articol care înfățișează inițiative ale unui actor religios pentru evanghelizarea romilor. Abordarea de tip incluziv, desfășurată în anii interbelici, se putea manifesta și prin inițierea unor proiecte dedicate traducerii textelor sacre în limba romani.

Cu privilegiul alegerilor comunale de astă primăvară, o foaie a bisericii uniate din Blaj («Unirea Poporului») scria în batjocori [n.a. batjocură] că lista canonicilor a fost buctată¹³ la Blaj cu «ajutorul Ungurilor, Jidanilor și Țiganilor». Pe țigani îi pusese alături de Jidani, dar urâtă și necreștinească era această batjocură căci doar și Țiganii țin legea noastră românească (ea încă aproape toți sunt chiar credincioșii bisericii Blajului). Este la noi un obicei [n.a. obicei] urât și păgân de a avea numai batjocori la adresa țiganilor. În fața evangheliei și țiganii stau alături de noi și noi alături de ei.

Întâmplarea de la Blaj, m-a făcut să aduc din Germania evanghelii scrise pe limba țiganilor pentru ca să trezim și în ei cunoștința Mântuitorului. Am adus evanghelia de la Marcu (O evanghelio Iezus pala Marcus) într-o cărticică mică ce se vinde cu 7 Lei exemplarul. E scrisă în dialectul limbei [n.a. limbii] țigănești ce se vorbește pe la noi.

¹¹ Pasaje din text și alte surse similare au fost analizate în Daniela Popescu, „General opinions and beliefs about the Romanian Roma people's religious confessions during the 1920s and 1930s”, *Revista Banatica*, Muzeul Banatului Montan Reșița, nr. 33, 2023, pp. 609–619.

¹² *Glusul Bucovinei. Organ de propagandă pentru unirea politică a Românilor de pretutindeni* a apărut în Cernăuți în octombrie 1918, fiind o publicație care susținea unirea cu Vechiul Regat și care a continuat să apară și după Marea Unire.

¹³ Regionalism utilizat în spațiul transilvănean, cu sensul de a greși, a rata.

Rugăm pe cetitorii [n.a. cititorii] noștri să ajute desfacerea¹⁴ acestei evanghelii printre țigani. Poate mulți o vor ceti [n.a. citi] din curiozitate și pe urmă vor afla în ea pe Mântuitorul.

Sursa: [Autor] Iosif Trifa, [Titlu] „Să-i ajutam și pe țigani să cunoască evanghelia. Avem și evanghelia pe limba țiganilor”, în *Lumina Satelor*¹⁵, duminică, 23 maiu 1926, Sibiu, anul V, nr. 22, p. 6.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Publicația *Lumina Satelor* a devenit chiar din anul 1923 portavocea activității mișcării „Oastea Domnului” din cadrul Bisericii Ortodoxe de a se opune răspândirii cultelor neoprotestante (Clark, 2021, pp. 143–168). Regiunea Transilvaniei, datorită diversității etnice, s-a caracterizat și prin diversitate confesională, existând numeroase comunități evanghelice, luterane etc. După 1918, cultele neoprotestante au început să crească și să se dezvolte, determinând Biserica Ortodoxă să înceapă o campanie împotriva acestora, o luptă împotriva „non-creștinilor” și o campanie a misionarismului.

Daniela Popescu

Document nr. 5. Articol având caracter de popularizare a cunoștințelor despre identitatea culturală și religioasă a romilor, în acest caz, publicul țintă fiind cel tânăr.

De unde sunt «Țigani»?

Așa ne întrebă drăguța noastră cititoare, d-ra El. Man. De la Oradea-Mare.

Răspundem: Țigani sunt veniți din India, unde duceau și acolo o viață cel puțin tot așa de necăjită ca și aceea pe care o duc în zilele noastre. În ținuturile Asiei-Mici își fac apariția cam prin secolul al IX-lea după Iisus Cristos, iar prin secolele XIII și XIV îi găsim împrăștiați în tot Orientul Europei.

¹⁴ Cu sensul de „răspândire”.

¹⁵ Publicația a fost înființată în anul 1923, la Sibiu, de către părintele Iosif Trifa și odată cu aceasta a luat naștere și mișcarea ortodoxă „Oastea Domnului”. Inițial, această mișcare dorea întoarcerea către principiile de la începutul creștinismului și activa ca mișcare de combatere a alcoolismului în spațiul transilvănean. Însă, discursul acesteia s-a radicalizat și s-a transformat într-o luptă împotriva cultelor neoprotestante.

Numele de «Țigan» li s-a dat de către Grecii din Asia-Mică, între dâșii, însă, adică în limba țigănească, se numesc «Rom», iar cuvântul *Rom* în limba țigănească înseamnă *om*, deci ei se cred că ar fi oameni mai aleși, mai de seamă. O credință care îi mângâie, poate, de lipsurile și necazurile ce îndură.

Religia și limba țigănească

Când au plecat din India, Țiganii erau *politeiști*, credeau adică în mai mulți zei, cărora însă nu prea li-se închinau, fiindcă Țiganii n-au fost niciodată un popor care să ție așa mult la religiune, religia lor fiind compusă mai mult din superstiții, vrăji și descântece.

Mai târziu ei s-au convertit, unii la religia mahometană [n.a. mahomedană] (așa sunt mai ales Țiganii din Turcia și din Bulgaria), iar alții la religia creștină.

Cât despre limba lor, ea este de aceeași origină cu limbile cari se numesc *limbi indo-europene* (cum sunt limbile *latină, slavă, elenă, germană* etc.), adică de aceeași veche origină și cu limba română. Limba țigănească, o limbă care nu e urâtă, e amestecată cu multe cuvinte străine și mai ales cu cuvinte de origină greacă, deoarece, mai înainte de a veni în Europa, Țiganii au stat multă vreme în Asia Mică în mijlocul unor populațiuni cari vorbeau grecește.

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Religia și limba țigănească”, în *Dimineața Copiilor*¹⁶, 26 septembrie 1926, an III, nr. 137, p. 2.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Revista săptămânală *Dimineața Copiilor* a fost una dintre puținele reviste interbelice dedicate copiilor, ca parte a trustului *Adevărul/Dimineața*. Primele numere au fost publicate în anul 1924. Particularitatea acestui articol este modul în care compilează informații și modalități de eluciere a unei devianțe religioase în epocă. De pildă, articolul încearcă să puncteze că înțelesul de „rom” se justifică doar în limba romani deoarece ar avea conotația superiorității. În ceea ce

¹⁶ Revista săptămânală *Dimineața Copiilor* a fost una dintre puținele reviste interbelice dedicate copiilor, ca parte a trustului *Adevărul/Dimineața*. Primele numere au fost publicate în 1924.

privește registrul religiozității, aspectului politeist îi este asociată judecata de valoare a poporului nepracticant și superficial.

Daniela Popescu

Document nr. 6. Text ficțional care, prin conținutul său, venea să reitereze natura deviantă a romilor. Maniera dihotomică propusă este specifică scrierilor populare cu mize edificatoare. Se încerca lămurirea lectorilor cu privire la motivația de fond din spatele atitudinii generale de excludere a romilor.

„Un Țigan și doi Români – și ei oameni săraci și necăjiți – merseră într-o zi împreună, ca să strângă vreascuri din pădure. Pe când strângeau, unul din cei doi Români zise:

«– Aș dori ca la înapoiere să găsesc acasă o ciorbă bună, o mămăligă grasă și o sticlă cu vin vechiu.»

«– Eu, zise al doilea Român, aș dori să găsesc o găină friptă și două sticle cu vin vechiu [n.a. vechi].»

«– Cât despre mine, grăi la rându-i Țiganul, vreau ca, întorcându-mă acasă, să văd că nevastă- mea a născut doisprezece Țigănuși.»

Pe înserate, fiecare găsi acasă așa precum dorise. Să vedeți, însă, ce păți Țiganul. El își închipuia că făcuse o glumă și uitase chiar de dânsa. Dar când vru să pue [n.a. pună] vreascurile ce aduseseră într-un colț din odaie, nevastă-sa îi strigă: «Nu acolo, că doarme un copiii!» încercă să le pue în colțul celalt [n.a. celălalt], nevastă-sa îi strigă din nou: „Nu acolo, că dorm doi copiii!» Vru să le pue [n.a. pună] pe cuptor, iar se auzi glasul neveste-si: «Nu acolo, că dorm trei copiii!» Și nu găsea nicăieri loc în casă.

«– Dar câți copii ai născut?» întrebă el supărat.

«– Doisprezece, doisprezece în cap!» îi strigă ea bucuroasă.

Țiganul se îngrozi, auzind vestea aceasta.

«– Pentru ca eu să nu fiu al treisprezecelea bărbat în casă – fiindcă numărul acesta aduce nenorocire – mă duc mai bine în iad, ca să aprind acolo focul.»

Așa grăi Țiganul. Și iată că veni un drăcușor șchiop, îl luă și-l duse drept la iad, ca să aprindă acolo focul.

Trecu vreme la mijloc și cei doisprezece Țigănuși se făcuseră flăcăi în putere. Într-o zi cel mai tânăr dintre dâșii zise mamei sale: «Merg să-l caut pe tata și să-l aduc acasă».

Flăcăul acesta plecă la drum, cutreieră tot pământul, dar nu dete nicăieri de urmele tatălui său. Însă, într-o seară, pe când trecea printr-o pădure, văzu un brad, al cărui vârf atingea cerul, iar rădăcinile i-se întindeau până la iad.

«– Dacă tata nu e nicăieri pe pământ, trebuie să fie sau în cer sau în iad. Hai să-l caut întâiu [n.a. întâi] în cer.» Așa își zise Țigănușul și o porni drept în sus, cățărându-se pe bradul cel înalt.

Când sosi în cer, merse drept la poarta raiului și ciocăni să-i deschidă.

«– Deschide-mi, sfinte Petre, că îmi caut pe tata!» Dar nu era chip să-l înduplece pe sfântul Petru.

Ce făcu atunci deșteptul Țigănuș?

Peste zid, își asvârli [n.a. azvârli] cât mai departe căciula în raiti și îi strigă sfântului Petru: «Deschide-mi să-mi iau căciula, că mi-a sburat-o [n.a. zburat-o] vântul, și p-urmă plec din nou.»

Sfântul Petru îl crezu pe cuvânt, îi deschise, dar după ce puiul de Țigan intră în raiu [n.a. rai], uită de cuvântul dat, pătrunse bine înlăuntrul raiului, căutându-și peste tot pe tatăl său.

Cum mergea el așa, ajunge la un deal înalt în vârful căruia era un tron făcut numai din aur și pietre prefioase, iar în jurul tronului o mulțime de scăunele. Flăcăul nostru se urcă în vârful dealului, de unde se vedea pământul în toată întinderea, și de acolo văzu că un Țigan din vecini umbla tocmai atunci să fure purcelul de acasă de la ei.

«– Stai, hoțiile, că te bag eu în toți sperieții!» Puse mâna pe un scăunaș și-l azvârli în jos drept la Țiganul, care voia să fure purcelul. Dar văzând că nu l-a nimerit, luă un al doilea scăunaș, apoi încă unul și încă unul, așa că aruncă unul după altul vreo zece scăunele.

«– Ce faci aicea, nesocotitul?» se auzi glasul Domnului Dumnezeu.

«– Vreau să-l lovesc în cap pe vecinul nostru, care umblă să ne fure purcelul.»

Dumnezeu, însă, îi întoarse vorba zicându-i:

«– Dacă am asvârli [n.a. azvârli] câte un scăunel după fiecare hoț de purcei, toți tâmplarii de pe pământ n-ar prididi să facă atâtea scăunele. Decât, hai te cară din raiu, că de unde nu, bine n-are să-ți meargă.»

Se sperie Țigănușul și o șterse din raiu [n.a. rai]. Dar după ce ieși afară, își zise:

«– Dacă tata nu e nici pe pământ, nici în raiu [n.a. rai], trebuie să fie în iad. Merg să-l caut p-colo.»

Pe drum se întâlnește cu, un pâlc de soldați, cari [n.a. care] îi ziseră:

«– Bați drumul de pomană, căci împelițații de acolo n-au să-ți dea pe tatăl tău. Și noi ne-am dus să cerem pe fata împăratului, răpită de Scaraoțchi¹⁷, dar n-a fost chip să o scăpăm. Iar împăratul nostru făgăduise să o dea de nevastă și pe deasupra o jumătate de împărăție aceluia, care ar scăpa-o din iad.»

«– Cu mine e altceva», le răspuse Țigănușul, care, ajungând ta poarta iadului, începu să bată tare într-însa și să strige: «Ei, Scaraoțchi, dă-mi pe tata!»

«– Căpetenia noastră Scaraoțchi nu e acasă, îi răspunseră încornorații, iar pe tatăl tău nu ți-l dăm.»

«– Vom vedea», zise puiul de Țigan. Luând apoi o sapă, începu să sape, să facă semne înaintea porții iadului și să măsoare cu o sfoară în lung și în lat.

«– Ce faci acolo, Țigane?» îl întrebară diavolii cam neliniștiți.

«– Vreau să clădesc o biserică, pentru ca să nu vă puteți mișca din iad până ce nu-mi dați pe tata.»

Când auziră de biserică, dracii se îngroziră rău de tot și-i aduseră numai decât pe bătrânul Țigan.

«– Să-mi dați acum și pe fata împăratului», le zise Țigănușul.

«– Dar nu se poate, flăcăule, că nu e Scaraoțchi acasă și fără el nu avem voie să-i dăm drumul din iad.»

«– Dacă nu se poate, le întoarse el vorba, mă apuc iar de treabă și îmi clădesc aicea [n.a. aici] biserică.»

Din nou se speriară fiii iadului de biserică și îi aduseră și pe fata de împărat. Cu tatăl său și cu Domnița, flăcăul luă acum drumul spre pământ.

Nu după mult, se întoarse și Scaraoțchi la iad și se făcu foc de mânie, aflând că dracii dăduseră Domniței drumul.

«– Poștașule, porunci el unui împelițat care era mai iute la picior, da fuga după Țigănuș și să nu te întorci aicea [n.a. aici] fără Domnița.»

Poștașul iadului o luă la fugă și-l ajunse pe Țigănuș.

«– Dă-mi pe Domnița! îi strigă el, că la alergare nu te poți lua la întrecere cu mine.»

Țiganul, însă, văzând într-un tufiș un iepure, îi zise încornoratului:

«– Cu un fleac de diavol ca tine, nici nu mă înjosesc să alerg; de aceea am să-i zic fratelui meu mai tânăr, care stă aicea în tufiș, să se ia el la întrecere cu tine.» Izbi după aceea cu un băț în tufiș, iar iepurele, speriindu-se, o

¹⁷ În limbajul popular este denumirea dată căpeteniei dracilor.

luă la sănătoasa, fugind așa cum numai iepurii știu să fugă Poștașul iadului se căzni să se ție după dânsul, dar nu fu chip să-l ajungă. De aceea, se întoarse rușinat și fără nici o ispravă la iad, unde povesti lui Scaraoțchi cele întâmplate.

«– Nătărăule, te-a prostit Țigănușul, îi strigă Scaraoțchi supărat. Iepurele nu era nici un fel de neam cu dânsul. Să meargă acum măciucașul și să-mi aducă îndărăt pe Domnița.»

Diavolul, căruia îi zicea măciucaș, luă o ghioagă, așa de grea, că nici șapte oameni n-ar fi putut-o ridica de la pământ, și în curând îl ajunse pe Țigan, cerându-i pe Domnița.

«– Iar dacă nu mi-o dai cu binele, îi zise diavolul, hai să vedem care din noi doi poate să arunce mai sus ghioagha ce am în mână.»

O asvârli [n.a. azvârli] întâi diavolul și ghioaga¹⁸ se duse în sus, pierzându-se în nori, iar când căzu jos, intră mai bine de jumătate în pământ. Când văzu Țigănușul cum stă treaba, ridică spre cer capul și începu să strige cât putea mai tare: «Nene! Nene!»

«– Pe cine chemi așa?» îl întrebă măciucașul.

«– Pe un frate mai mare al meu, care este fierar sus de tot în cer. Vreau să-i spun să prindă ghioagha și să o păstreze, că are nevoie de fier.» Și Țigănușul puse mâna pe ghioaghă, vrând, chipurile, să o arunce fratelui său din cer.

Diavolul, însă, se sperie și-i zise:

«– Lasă, n-o mai arunca! Văd că ești mai voinic decât mine. Dă-mi ghioaga și păstrează-ți Domnița.»

Își luă ghioaga și se întoarse cu coada între picioare la iad, unde Scaraoțchi îl certă rău de tot și îl făcu prost și nătâng.

Din porunca lui Scaraoțchi, merse acum pocnitorul de biciui îl ajunse și el pe Țigănuș și-i zise:

«– Domnița va fi a aceluia dintre noi doi, care va pocni mai tare din biciul meu.»

Pocni întâiu [n.a. întâi] diavolul și biciul răsună, parcă ar fi fost un tun din cele mari.

Ce făcu însă puiul de Țigan? Luă trei doage, trecu una în jurul capului Domniței, cu a doua doagă înfășură capul tatălui său, iar pe a treia și-o trecu în jurul capului său.

«– Ce faci?» îl întrebă Ducă-se-pe-pustii.

¹⁸ Armă veche de luptă, formată dintr-un fel de ciomag (din lemn sau din fier) având capătul bombat și ghintuit.

«– Am să pocnesc așa de tare din biciu, că au să plesnească în bucăți toate capetele, dacă nu sunt strânse bine în doagele acestea.»

Auzind astfel de vorbe, diavolul nu mai vru să se ia la întrecere și se întoarse și el rușinat la stăpânul său din iad.

Mâniat peste măsură, Scaraoțchi porunci vizitiului său să meargă după Țigănuș. Vizitiul luă o furcă de fier și ajungându-l pe Țigănuș, îi zise: «Ori îmi dai pe Domnița, ori hai la luptă cu mine.»

«– Să ne luptăm!» făcu și Țigănușul, punând mâna pe o sulită bine ascuțită la vârful. Zărind apoi un gard, grăi din nou zicând: «Ei, încornoratule, treci tu de o parte a gardului, iar eu stau în partea cealaltă. Așa să ne luptăm.» Împielitatul avea, însă, o furcă de fier cu doi dinți, așa că de câte ori lovea, se oprea în gard și nu ajungea până la Țigan, pe când sulita ascuțită a acestuia îl împungea peste tot, făcându-i numai răni.

Se întoarse, așadar, și vizitiul lui Scaraoțchi pe drumul pe care se întorseseră și ceilalți tovarăși ai săi de rele.

La urma urmelor, Scaraoțchi trimise pe porcarul său. Porcarul îl ajunse pe Țigan, tocmai când acesta era gata-gata să treacă granița împărăției iadului. «Știi ce-i, Țigane, îi zise el, uite aicea mai încolo este un grajd plin cu sute și sute de porci. Care din noi doi scoate într-o oră mai mulți porci din grajd, a aceluia să fie Domnița.»

«– Bine, făcu și Țiganul, însă eu am să scot din cei cu coada ca sfredel, iar tu să scoți din cei cu coada dreaptă.»

Deșteptul de Țigănuș scoase din grajd vreo douăzeci-treizeci de porci și după aceea se culcă să se mai odihnească. Diavolul scoase mai multe sute, dar când să-i numere, ce să vadă? Nici un porc nu era cu coada dreaptă. Așadar, porcarul iadului pierdu și el prinsoarea și o șterse și el rușinat și cu capul în jos.

Până să ajungă el la iad și până ca Scaraoțchi să se gândească pe cine să mai trimită, flăcăul nostru împreună cu tatăl său și cu Domnița trecuseră de granița împărăției iadului. Nu după mult sosiră chiar la palatul împărătesc.

Împăratul fu așa de bucuros că și-a văzut din nou fiica, încât se grăbi să-și ție promisiunea. Vreau să zic, i-o dete Țigănușului de nevastă și-i mai dete și o jumătate de împărăție.

În curând împăratul muri, iar Țigănușul se urcă în scaunul împărătesc. Și așa, a fost cândva o împărăție, peste care a domnit un puiu' de Țigan. Numai că nici eu nu știu în ce parte a pământului se găsea împărăția aceea.”

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Țiganul în rai și iad. Poveste populară glumeată”, în *Dimineața Copiilor*, an IV, nr. 174, 1927, pp. 12–14, povestea culeasă de Marin Opreanu.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

În folclorul românesc, fie că ne raportăm la registrul basmelor și al poveștilor, fie la cel al legendelor și al zicătorilor, imaginile arhetipale principale care s-au construit au avut incluse în călătoriile lor inițiatice treceri prin rai și iad și lupta binelui versus răului. Imaginea personajelor secundare este adeseori reprezentată de „ajutoarele” sau „inamicii” personajului principal care au uneori menționată și componenta etnică (ex: negustorul evreu, țiganca ghicitoare etc). Această anecdotă publicată în revista pentru copii cu cel mai mare tiraj și distribuție din perioada interbelică, *Dimineața Copiilor*, este printre puținele în care personajul principal, cu rol pozitiv, este rom. Deși parcursul personajului urmează în linii mari călătoria și obstacolele arhetipului clasic al lui „Făt-Frumos”, căruia de regulă i se atribuie doar trăsături pozitive, în cazul acestui personaj, stereotipurile rămân prezente.

Daniela Popescu

Document nr. 7. Text ficțional care, într-o veche tradiție, ridiculiza lipsa de înțelegere a romilor în materie de principii elementare ale credinței creștine și justifica marginalizarea membrilor grupului.

Pomana țiganului

Ce căuta țiganul prin pădure, întrebați-l.

Pe mine întrebați-mă ce-a pățit: Că așa din senin, s-a pomenit că se surpă pământul sub el și că se trezește în fundul unei gropi, pe care pe semne, o făcuse un pădurar, să-și pună în ea, bucatele și niște burdufuri cu brânză.

— Că așa era obiceiul, pe vremuri.

«M-am dus pe copcă. Am murit de-acum» și-a zis țiganul.

«Da unde-oi fi? În rai sau în iad?» Cată [n.a. caută] el, cată, bâjbâie prin groapă, până dă de burdufurile cu brânză: «Acu știu unde sunt. Sunt în rai. Brânza după care oftam eu în viață, aicea o s-o mănâncă pe mămligă!»

Ce să mănânce? Că era tare, nu glumă, țiganul nu s-a lăsat. Mai cu

unghiile, mai cu dinții, a ros țiganul o zi, două, nouă..., cât o fi stat acolo. Mânca și ofta: «Haoleu! Dac-aș avea o custură. Bine făceam, dacă dădeam custuri de pomană, cât trăiam. Aveam acum, pe lumea asta, cu ce tăia brânza». Baiul țiganului, n-a ținut mult. A venit pădurarul, l-a scos cu scara, l-a bătut bine și i-a dat drumul, țiganul, zbughea drept la cușniță¹⁹. Adună toate fiarele, le trecu prin foc, le bătu pe nicovală până le făcu custuri și împărțindu-le, cu lumânări, la copii, zicea: «Nu și ție o custură. Că dacă oi mai avea norocul să mor și să cad în rai, barem sa am cu ce să tai brânza.» Buturugeni (Ilfov). V. Măgureanu

Sursa: [Autor anonim], [Titlu] „Pomana țiganului”, în *Albina*, anul 27, nr. 1–12, 1928, p. 325.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Document nr. 8. Prezentare a arhimandritului Calinic I. Popp-Șerboianu difuzată pe undele radioului. La nivelul conținutului se relua discursul țiganologilor, invocându-se mimetismul sub aspectul afilierii religioase, precum și prezervarea unui fond religios distinct. De asemenea, se insista asupra precarei asimilării a oricărui principii religioase.

Este bine stabilit astăzi că, neamul țigănesc își are obârșia în India.

Limba țiganilor, în lipsa altor documente istorice, este cea mai prețioasă mărturie despre aceasta, ba ceva mai mult, ea ne arată și drumurile străbătute de ei, în diferite epoci.

Au plecat de acolo în două mari grupuri: Unul a străbătut Afganistanul, Belucistanul²⁰, Persia, deșertul Arabiei – traversând Marea Roșie, deșertul Siriei, Armenia, unde lăsară, ca urmă a șederii lor aci [n.a. aici], cuvinte țigănești, care se găsesc în limba armeană sub forma de elemente dispartate, apoi de aci [n.a. aici] se-ndreptară către Marea Egee și Arhipelag.

Alt grup ar fi trecut în Egipt și de aci [n.a. aici] în Spania.

Acestui grup îi aparțineau țiganii nubieni și egipteni:

Ragarii, Elebii și Murii, pe cari, un învățat, anume Simeon Simeonis²¹, i-a găsit în insula Creta la anul 1422. Grupul întâi s-ar fi divizat în două

¹⁹ Cușnița (regionalism) pentru fierărie și vatra pe care lucrează fierarul sau potcovarul și pe care își așază uneltele de lucru

²⁰ Referire la Belucistan (Baluchistan), fiind o regiune naturală în partea vestică a Asiei, ca poziționare fiind în partea de est a Iranului și sud-vestul Pakistanului.

²¹ Symon Semeonis (cca. 1322, cunoscut și sub numele de Simon Fitzsimon) a fost un călugăr franciscan irlandez care a plecat într-o călătorie până în Ierusalim. În călătoria

ramuri: una – probabil cea din Armenia – s-a îndreptat spre Caucaz, iar cealaltă spre Grecia, Turcia și România.

Motivul plecării lor din India – dacă se face psihologia acestui neam pare a fi unul dintre cele mai nobile: «n-a voit să sufere jugul castelor conducătoare». Că nu era clasa cea mai de jos, cum susțin unii, se poate constata din foarte multe lucruri și-n special din genialul simț artistic cu care sunt înzestrați și care denotă o nobilă origină.

Învățații cari [n.a. care] s-au ocupat de apariția țiganilor în Europa, fixaseră această dată în anul 1417. Savantul român, Bogdan Petriceicu Hașdeu [n.a. Bogdan Petriceicu Hasdeu], a răsturnat însă aceste teorii pe baza unui document găsit la mănăstirea Tismana și din care rezultă, că țiganii au sosit în Europa chiar înainte de anul 1300. Alt savant român dl. profesor Candrea²², de la Facultatea de Litere din București, susține pe baza dovezilor filologice, că apariția țiganilor în Europa, ar fi în anul 1000 după Christos.

Mai poate fi dovedită origina lor și prin jocurile ce păstrează, în special prin acela al Paparudelor²³, unde ridicarea mâinilor cu palmele spre cer ne amintește invocarea zeului «Soare», iar unirea lor deasupra capului în formă de romb – pe anumite divinități.

Ei s-au numit pe ei înșiși, chiar dintru început, «rom» adică «om», spre deosebire de ceilalți oameni pe cari în limba lor îi numesc «manuș, jentre și gage».

Numirile ce li s-au dat până astăzi, de diversele popoare europene, au fost făcute, fie după culoarea feții, fie după ocupațiunile lor, fie din asemănarea lor cu anumite popoare barbare.

Caracterele comune tuturor țiganilor sunt: obiceiul de a fura, dorul de ducă, minciuna, ghicirea norocului și vrăjitoria.

În prezent ei pot fi grupați în două mari categorii: *netoții*²⁴, numiți de poporul român și *lăieții, țigani ungurești*, sau *zavragii* și alta: *țiganii de*

---

sa relatează întâlnirea cu un grup călător în apropiere de Creta despre care se considera a fi una dintre cele mai timpurii descrieri ale romilor realizată de către un cronicar occidental. Vezi Symon Semeonis, *Itinerarium Symonis Semeonis Ab Hybernia Ad Terram Sanctam*, Volume 4. *Scriptores Latini Hiberniae*, Dublin, The Dublin Institute for Advanced Studies, 1960.

²² Ion Aurel Candrea (9 noiembrie 1972– 15 septembrie 1950) a fost profesor universitar în cadrul Facultății de Litere a Universității din București și a publicat o serie de studii, dicționare și volume de lexicologie, limba română veche și dialectologie.

²³ În mitologia românească, Paparuda sau jocul paparudelor, face referire la entitatea mitică a ploii.

²⁴ Arhaism care se referă la grupul de romi nomazi din Ungaria și Transilvania.

șatră sau sedentari, cari [n.a. care] – la rândul lor – se împart în multe ramuri, după ocupațiunile ce au, și capătă diverse numiri. Originalitatea acestui neam stă tocmai în negarea – pe față – a tot ceiace [n.a. ceea ce] noi numim «progres».

Dornici de o nețărmurită libertate, ei nu pot înțelege existența frontierelor între diferitele țări. Pământul, după ei, aparține lui Dumnezeu, iar oamenii sunt așezați aici, ca să se răsfețe în plăceri și bucurii.

Singurul prieten al țiganului este natura, pe care el o adoră, se împărtășește din ea; o pătrunde și se pătrunde de ea. Iubind atât de mult libertatea, ei ajung sclavi necesităților înzestrați cu o vie inteligență, învață ușor orice limbă străină; sunt muzicanți înăscuți și geniali și buni meșteșugari în fier.

Concepția lor despre religie este în conformitate cu aceea despre patrie. Recunosc numai două principii: o Del-Dumnezeu, principiul binelui și o Bengh-Diavolul, principiul răului, ambele, pe cât se pare, tot așa de puternice și luptând totdeauna unul împotriva altuia.

Tot ce e bun și-n folosul lor, vine de la Dumnezeu, tot ce-i rău și-i vatămă, vine de la Diavol. Nu au nici un fel de cult (vorbim de cei nomazi) și nu cred în nici o dogmă. În orice țară așezați, primesc religia acelei țări.

Morala și-o trag din însăși concepția lor religioasă și au ajuns la convingerea, că însăși natura nu dă exemple de prea multă ordine și moralitate. Cu persistență își păstrează, de veacuri tipul rasei lor, limba, tradițiunile și mii de obiceiuri strămoșești, ceea ce denotă un neam plin de vitalitate și explică zădărnicia eforturilor de a putea fi complect asimilați.

Visători din cale afară, ei sunt și vor fi o enigmă pentru toți și chiar pentru ei înșiși, cari [n.a. care] în ceasurile de adâncă tristeță [n.a. tristețe] cântă, cu lacrimile în ochi, versurile atât de duioase:

«Hai merau, merau, merau,

Andar soste ni geanau!»

«Și să mor, să mor, să mor,

Dar, de ce, nu știi nici eu!»

Sursa: [Autor] Calinic I. Popp-Șerboianu, [Titlu] „Țiganii: conferința Arhimandritului Calinic I. Popp-Șerboianu²⁵ din 14 Iunie, orele 20”, în

²⁵ Arhimandritul Calinic I. Popp-Șerboianu a fost un preot ortodox care a pus bazele în aprilie 1933 primei asociații (Asociația Generală a Țiganilor din România) care încercase să îi reprezinte și organizeze pe romii din România. O cercetare detaliată a acesteia se regăsește în cercetările istoricului Petre Matei, precum „Raporturile dintre

*Radiofonia*²⁶, duminică, 11 iunie 1933, p. 5.
Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Arhimandritul Calinic I. Popp-Șerboianu a fost un prelat ortodox care a pus bazele în aprilie 1933 primei asociații (Asociația Generală a Țiganilor din România) care încercase să îi reprezinte și organizeze pe romii din România. O cercetare detaliată a acesteia se regăsește în cercetările istoricului Petre Matei, precum „Raporturile dintre organizațiile țigănești interbelice și Biserica Ortodoxă Română,” (Matei, 2022; Matei 2010, pp. 159–173).

Daniela Popescu

Document nr. 9. Articol elaborat de un sociolog aparținând școlii monografice gustiene care a desfășurat o vastă muncă de teren. Pasajul selectat se referă la relațiile de rudenie născute ca urmare a botezului și despre efectele acestui ritual în relație cu beneficiari de etnie romă.

***

„Abateri”

[...]

„O categorie specială formează finii țigani. Aci regula nu se poate ține, din pricina lor. «Țiganii nu se botează ei între ei. Tot Români de-ai noștri din sat, îi botează, că ei spun că nu au ce să le dea. Uite, toată oastea aceia, tot de Români sunt botezați. La cununie nici nu mai vin. Ei nu se cunună în Biserică. Ei se iau. Nu mai stau să se cunune în Biserică» (Inf. Gherghina Stoia).”

---

organizațiile țigănești interbelice și Biserica Ortodoxă Română,” în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (ed.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Sibiu, Ed. Techno Media, 2010 sau Petre Matei (ed.), *Mișcarea romă din România în presa interbelică: 1933–1941*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale & Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2022.

²⁶ Începând cu 9 noiembrie 1928, revista *Radiofonia* devine organul de publicitate al Societății de Difuziune Radiotelefonică.

Sursa: [Autor] Henri H. Stahl, [Titlu] „Rudenia spirituală din nașie, la Drăguș”, în *Sociologie Românească*, anul 1, nr. 7–9, iulie–septembrie 1936, pp. 28 (extras).

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Articolul publică o serie de interviuri ale preoților sau localnicilor din Drăguș, județul Făgăraș explicând principiile religioase ale formării legăturilor dintre fini și nași și regula ca legătura să se păstreze generațional. Părintele Iurcovan din Drăguș explică și câteva situații, abateri de la această regulă de a transmite mai departe în familii raportul naș-fin, iar una dintre abateri este cea a țiganilor din comunitate. Cele două persoane intervievate argumentează că, din cauza lipsurilor materiale ei nu se botează, ci copiii familiilor de țigani sunt botezați de către românii din comunitate, dar nu pot forma raporturi sociale complete după canoanele bisericii deoarece nu se căsătoresc religios, ci doar locuiesc împreună, un mod de trai condamnat de către membrii corpului clerical.

Daniela Popescu

Document nr. 10. Studiu dedicat fenomenului cetei specific mediului rural. Pasajul este în măsură să evidențieze că romii erau parțial incluși în obiceiurile de Crăciun ale românilor.

Dintre organizațiile tradiționale pe care le mai are satul Drăguș din jud. Făgăraș, cea a feciorilor sau a flăcăilor de la 18 ani până la căsătorie este printre cele mai bine păstrate. Ea constă în alegerea anuală a câte doi conducători, numițivătafi, unul mare, altul mic, care capătă pe calea aceasta anumite drepturi față de ceilalți feciori, mai ales în materie de disciplină și care au sarcina să organizeze ceata de Crăciun pentru colindă și horă, integrându-se astfel în obiceiurile șipetregerilor de sărbători, la care participă în diferite chipuri satul întreg. Datele privitoare la organizația aceasta a feciorilor le-am strâns în două rânduri: în vara anului 1932 în cadrul cercetărilor monografice, când ne-am adresat informatorilor autorizați, vătafii, cetașii și gazdele lor, și în iarna aceluiași an, de Crăciun, când am putut observa fenomenul direct, în desfășurarea lui concretă. Studiul nostru înfățișează cât se poate de apropiat realitatea însăși, deosebind organizația mare de ceata propriu zisă și redând

întâmplările în ordinea desfășurării, așa cum este cerută de datină și cum este observată de feciori.

***

II. Ceata de Crăciun

«După zăurit începe colindatul dintr-un cap de sat în celălalt, pe rând cum vine, până termină» (N. Sofonea). «După zăurit urmează colindatul, aranjează vătaful de unde să înceapă după numere, de la numărul unu. Eu am luat-o din Lăscari ca să terminăm cu țigani» (N. Luțian). În «După zăurit am luat casele la rând.

— Nu colindăm și nu cântăm nimic, numai chiuim pe uliță, fiecare casă cântă lăutarul, facem un jocși muștră feciorii, vătafi dau de închină din ploscă.

— Așa e obiceiul la noi — în altesate sânt colinde, dar sânt diferite obiceiuri» (A. Jurcovan). — (V. Mai încolo muștrăturile obișnuite). În 1931 «am început de la gazdă — am luat Nicheștii, Grădinarii, Lăscarii, Vălcerenii, Codrarii, Ulița Mare, Ulița Mică, pe la Biserică, Husarii toți. Treceam de la casă la casă toată ulița și pe o parte și pe alta, nu numai pe o parte și apoi săluăm cealaltă» (A. Jurcovan). În 1932 au colindat de la gazdă, Teoteștii, Ulița Mică, Ulița Bisericii, Rogozarii, Nicheștii, Grădinarii, Lăscarii, Codrarii, pe la Biserică, Ulița Mare, Husarii, Vălcerenii (țigani). Au început la ora 7 dim., au terminat la ora 4 d.m. În timpul colindatului «vătaful umblă cu plosca cu băutură, cinstește lumea peștradă și dă în fiecare casă să închine» (N. Sofonea).

«În timpul colindatului, când ajung pe la feciorii din ceață, părinții îi primesc cu masa.

— Se pun la masă, mănâncă, beau și merg mai departe» (N. Sofonea). «Când ajung cu colindatul pe la fete, fac șiun joc, au lăutarul cu ei tot timpul. În fiecare casă joacă, dar fără învârtită, unde efată mare joacă și învârtită » (același).

«Pe țigani îi colindăm și pe ei, dar facem așa ca să terminăm cu ei și nu primim de ale gurii» (N. Luțian).

Sursa: [Autor] Traian Herseni, [Titlu] „Ceata feciorilor din Drăguș”, în *Sociologie Românească*, anul 1, nr. 12, decembrie 1936, pp. 1–8 (extras). Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Pasajul include câteva aspecte despre inserția romilor în cadrul tradițiilor legate de sărbătorile Crăciunului în mediul rural ardelean. În cadrul acestor practici folclorice ce reflectă forme ale religiozității populare, colindatul reprezenta un mod de confirmare a identității creștine a celor care îl practicau și a beneficiarilor. Faptul ca și romii erau colindați este o mărturie a recunoașterii apartenenței lor la creștinism chiar dacă în calitate de credincioși de rang secund. Neîndoielnic, putem recunoaște în aceste testimonii forme de discriminare, manifestate prin lăsarea acestora la final în ritualul colindului – fapt ce implicit trădează o ierarhie intra-comunitară prezentă la nivel parohial.

Daniela Popescu

Document nr. 11. Pasaj dintr-un studiu filologic ce indică existența unor forme informale de pomană oferite romilor în context periferic urban și terminologia mahalalelor

***

Cîriială «aumône»: *iar umbli după cîriială?* «iar umbli după pomană?» Cîriială trebuie [n.a. trebuie] pus în legătură cu Țigani de la mahalale, care-s numiți «ciori», deci «cîrie», cerînd de pomană.

Dict. Acad. I, 2, pag. 125 înregistrează cîriitor «Țigan», de fapt, termen de argot.

Sursa: [Autor] Valentin Gr. Chelaru, [Titlu] „Din limbajul mahalalelor”²⁷ în *Buletinul Institutului de Filologie Romîna „Alexandru Philippide”* (director: Iorgu Iordan), Universitatea din Iași, volumul IV, Tipografia „Alexandru Țerek”, 1937, p. 117.

Pregătit pentru publicare de Daniela Popescu.

Comentariu

Este vorba de un pasaj dintr-un articol publicat în *Buletinul Institutului de Filologie Romîna „Alexandru Philippide”* al anului 1937, în care Valentin Gr. Chelaru a analizat vreme de câțiva ani cele mai frecvente cuvinte și expresii utilizate în zona de periferie a orașului Iași. În

---

²⁷ Este vorba de un articol în care Valentin Gr. Chelaru definește cele mai frecvente cuvinte și expresii utilizate în zonele periferice ale orașelor.

cadrul acestuia, el menționează o serie de cuvinte pe care le-a identificat în comunicarea dintre principalele grupuri sociale pe care le-a întâlnit în zonele de periferie: „muncitori, hamali, lucrători la C.F.R., cotiu-gărari, tineri fără ocupație, «golani», frizeri, croitori, tipografi femei cu ocupație casnică (mahalagioaice sau țațe cum li se zice în limbajul lor), meseriași, negustori ambulanți etc)” (Chelaru, 1937, p 104). Ne-a atras atenția definirea substantivului „cârâială” și a verbului „a cârâi” care, în limbajul prezentului se referă la un sunet neplăcut, scurt și gutural, produs de unele păsări, iar în sensul figurat face referire la o ceartă. În Dicționarul Limbii Române al Academiei Române, tomul 1 din 1930 la care Chelaru face referire, termenul este asociat romilor, numiți peiorativ în epocă, în zonele periferice „ciori”.

Daniela Popescu

Bibliografie

- Achim, Viorel (2002) „Romanian Public Reaction to the Deportation of Gypsies to Transnistria,” în *The Roma: a minority in Europe: historical, political and social perspectives*, (ed.) Roni Stauber and Raphael Vago (Budapest: Central European University Press), pp. 89–102.
- Achim, Viorel (2004), *The Roma in Romanian History* (Budapest: Central European University Press).
- Allport, Gordon W. (1954), *The Nature of Prejudice* (Boston: Addison-Wesley Publishing Company).
- Bănică, Mirel (2019), *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, (Iași: Editura Polirom).
- Brewer, Marilyn B.; Campbell, Donald T. (1976), *Ethnocentrism and Intergroup Attitudes: East African Evidence* (Beverly Hills: Sage Publications).
- Brown, Rupert (2010), *Prejudice. Its Social Psychology* (West Sussex: Blackwell Publishing).
- Clark, Roland (2022), *Sectarianism and Renewal in 1920s Romania. The Limits of Orthodoxy and Nation-Building*, (Bloomsbury: Bloomsbury Publishing).
- Colman, Andrew M. (2014), *A Dictionary of Psychology*, 4th Edition, (Oxford: Oxford University Press), online edition.
- Evans, Graham; Newnham, Jeffrey (1998), *The Penguin Dictionary of International Relations*, (London: Penguin Group).
- Ioanid, Radu; Kelso, Michelle; Cioabă, Luminița Mihai, (ed). (2009), *Tragedia romilor deportați în Transnistria* (Iași: Editura Polirom).

Jervis, Robert (2017), *Perception and Misperception in International Politics*, (New Jersey/ Princeton: Princeton University Press).

Lippmann, Walter (1998), *Public opinion* (New Brunswick-London: Transaction Publishers).

Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin (2022), *Roma Portraits in History. Roma Civic Emancipation Elite in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II* ((Leiden – Paderborn/ Brill – Schöningh).).

Matei, Petre (2022), *Mișcarea romă din România în presa interbelică: 1933–1941* (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale & Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”).

_____ (2010), „Raporturile dintre organizațiile țigănești interbelice și Biserica Ortodoxă Română” în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Vol. 5, (ed.), Ciobanu, Vasile & Radu, Sorin (Sibiu: Editura Techno Media), pp. 159–173.

Popescu, Daniela, (2019), „Conceptul de percepție în sistemul de relații internaționale. Studiu de caz: percepția cercurilor diplomatice turce din România și a opiniei publice din Turcia cu privire la situația internă românească (1939–1948)” în *România 100. Lucrările Conferinței CICR 19–20 aprilie 2018*, Gheboianu, Matei; Marcu, Ionuț (ed), (Bucharest: Editura Universității din București), pp. 215–225.

_____ (2022), „Perceptions and Misperceptions on Roma People during the First Half of the 20th Century. A Glimpse into the Romanian Press”, *Review of Ecumenical Studies* 14 (2/2022): 197–217. DOI: 10.2478/ress-2022-0102.

ROMII ÎN PERIOADA COMUNISTĂ SAU DESPRE RELIGIE CA MIJLOC DE EMANCIPARE CIVICĂ

MANUELA MARIN

Ultima secțiune a volumului acoperă perioada comunistă, un interval de timp cuprins între 1948 și 1989. Datorită controlului centralizat al partidului-stat comunist în România, problema incluziunii sociale a romilor a devenit o preocupare aproape exclusivă a autorităților statului. Mai mult decât oricând, pentru autoritățile române, romii au reprezentat o problemă socială. Prin urmare, marginalizarea lor socială, sărăcia extremă, precum și supraviețuirea unor stereotipuri negative în ceea ce îi privește au reprezentat principalele cauze ale excluziunii sociale a romilor. În același timp, din perspectiva statului comunist, doar intervenția sa directă în soluționarea multiplelor probleme care confruntau minoritatea romă constituia singura modalitate de a asigura incluziunea sa socială în societatea românească. Selecția documentelor pentru perioada comunistă va arăta cum intervenția organelor oficiale în soluționarea problemelor romilor nu doar că a eșuat, dar și că ea a fost dublată de alte inițiative venite din plan religios și din rândul minorității rome.

Tema incluziunii sociale a romilor a fost, în principal, tratată din perspectiva problemelor legate de marginalizarea lor (inclusiv cauzele istorice ale marginalizării și stereotipurile negative care au susținut excluderea lor din societate), intervenția socială a statului și a actorilor transnaționali pentru soluționarea situației precare a acestei minorități sau din perspectiva eșecului politicilor elaborate pentru a rezolva

numeroasele probleme pe care marginalizarea socială și economică a romilor le-a ridicat pentru statele naționale, inclusiv cel român (Achim, 2004; Zamfir & Zamfir, 1993; Merfea, 1991; Bunescu, 2014; Crowe, Holsti, 1991; Liégeois, 2007; Olivera, 2012; Stewart, 2014; Fosztó, 2009; Toma & Fosztó, 2011; Fleck, Fosztó & Kiss, 2009; Anghel, 2023). Totodată, legătura dintre religie și incluziunea socială a romilor a rămas un subiect periferic în numeroasele lucrări despre istoria neoprotestantismului în România comunistă (Croitor, 2010; Dobrințu, 2018) sau în contribuțiile de istorie orală despre practicile religioase din interiorul diferitelor comunități rome (Vlase, 2002; Olariu, 2016). De asemenea, contribuția credincioșilor romi neoprotestanți la contestarea politicii religioase a regimului comunist a fost ignorată de istoriografia românească (Dobrințu, 2021; Silveșan & Răduț, 2014). Rolul religiei și al actorilor religioși în incluziunea socială și excluderea romilor a fost un subiect de interes, în special, pentru sociologi și antropologi. Practicile și riturile religioase, identitatea religioasă, convertirea ca experiență care schimbă, în mod radical, viața sau religia ca mijloc de incluziune socială și apartenență au fost abordate în studii despre comunitățile locale de romi din România și din alte părți ale Europei, în special după prăbușirea regimurilor comuniste (Preda, 2017; Bănică, 2019; Engebrigtsen, 2016; Fosztó, 2009; Podolinská & Hrustič, 2011).

Prin comparația, selecția documentelor pentru perioada comunistă va surprinde contribuția religiei și a actorilor religioși la incluziunea socială a romilor din mai multe perspective. În primul rând, convertirea la pentecostalism (dar și la alte denominații neoprotestante) a determinat o organizare a credincioșilor romi în ceea ce autoritățile numeau „biserici țigănești”. Apariția locașurilor de cult exclusiv pentru romi a fost o modalitate de imitare a experienței societății românești, unde, de cele mai multe ori, elementul etnic se identifica cu o anumită religie. În al doilea rând, documentele selectate arată felul în care credincioșii romi aparținând diferitelor disidențe pentecostale și baptiste au contestat regimul comunist și politicile sale religioase în practicile lor religioase cotidiene. Prin urmare, ei au ignorat reglementările sau deciziile oficiale abuzive și s-au organizat în „biserici țigănești”. În aceste biserici, predicatorii romi, de cele mai multe ori, autodidacți, oficiau ilegal servicii religioase în „limba țigănească”. Treptat, confrunțați cu hărțuierile organelor de ordine (în special miliția), predicatorii romi s-au transformat în reprezentanții comunităților lor și au denunțat abuzurile autorităților împotriva credincioșilor romi. În al treilea rând, incluziunea socială

a romilor depindea și de recunoașterea lor ca minoritate națională. Documentele selectate vor arăta existența unei legături între crearea și funcționarea unor „biserici țigănești” și multiplicarea cererilor „naționalist-țigănești”, așa cum Securitatea cataloga cererile pentru recunoașterea oficială a romilor ca minoritate națională. În al patrulea rând, secțiunea despre perioada comunistă surprinde complexitatea vieții religioase a romilor din România, unde practicile religioase, convertirea la o altă religie, persistența credințelor religioase au contribuit la menținerea și afirmarea identității etnice și de grup a romilor din România. Și nu în ultimul rând, deși secțiunea se concentrează pe religia sau practicile religioase ale romilor, relația lor, inclusiv în chestiunile de religie, cu restul societății va fi luată în considerare. O asemenea abordare consideră romii ca fiind o comunitate etnică separată, dar și ca un grup etnic care a făcut parte din statele naționale timp de mai multe secole (Marushiakova & Popov, 2017, p. 5).

Secțiunea despre perioada comunistă analizează rolul religiei și a actorilor religioși în incluziunea socială a romilor din perspectiva modului în care „religia se întâmplă în viața de zi cu zi” a romilor (Ammerman, 2021, p. 5). Perspectiva „religiei trăite” sau „religiei de zi cu zi” a fost folosită, în mod tradițional, în studiile antropologice în care munca de teren și contactul direct surprindeau cel mai bine viața socială a religiei și semnificațiile sale complexe în diferite comunități și grupuri. Prin urmare, la o primă vedere, „religia trăită” nu este ceva ce s-ar regăsi în documentele istorice. Cu toate acestea, diversele tipuri de documente de arhivă, care înregistrau practici religioase și uneori, semnificațiile lor prin intermediul cei implicați în elaborarea lor, pot fi un instrument util pentru înțelegerea modului în care religia era trăită în rândul romilor din România. Documentele sunt un produs al timpului lor în sensul că vorbesc despre realitățile sociale și politice și despre normele și constrângerile în care s-a desfășurat viața religioasă și au acționat actorii religioși (Ammerman, 2021, p. 27; Ammerman, 2007, pp. 4–13). Orice abatere de la aceste norme era înregistrată, iar diferența era explicată ca atare. O asemenea perspectivă vorbește nu doar despre practicile normative ale instituțiilor religioase într-un context dat, dar și despre inițiativa și creativitatea individuală în a le ocoli sau chiar submina (Ammerman, 2021, p. 12). Documentele istorice înregistrează, de asemenea, practici religioase care sunt „religioase și politice în același timp, [...] experiența angajării într-o acțiune religioasă într-un context politic schimbă straturile de sens disponibile pentru participanți”

(Ammerman, 2007, pp. 12–13). Din această perspectivă, misionarismul religios, participarea la serviciul religios sau la diversele practici religioase în cadrul așa-numitelor „biserici țigănești” au funcționat ca instrumente de a combate politicile ateiste ale regimului comunist și totodată de a susține cererea romilor de a fi recunoscuți ca minoritate națională. Un ultim punct privind documentele istorice și religia trăită consideră amestecul dintre „practicile neconvenționale” și „omniprezența tradițiilor” (Ammerman, 2007, p. 9). Documentele selectate vorbesc despre participarea romilor la evenimente religioase consacrate (de exemplu, pelerinaj, botez, prezența la biserică) în cadrul diferitelor confesiuni. Totodată, ele descriu și modul în care romii au infuzat aceste practici religioase tradiționale cu noi semnificații religioase care, într-o oarecare măsură, au modificat sau au subminat semnificația lor religioasă oficială. Astfel, interpretările pe care romii le-au dat religiei sau convertirii la o altă confesiune, participării lor la ritualuri religioase, au devenit mijloace de a susținere emanciparea lor individuală și colectivă, respectiv un instrument de a afirmare a identității lor etnice. Definiția religiei trăite ca activitate care se desfășoară „în afara evenimentelor și instituțiilor religioase organizate” (Ammerman, 2007, p. 5) nu acoperă pe deplin experiența religioasă completă a romilor. Nu numai pentru că religia lor trăită „combină elemente din multiple surse religioase” (Ammerman, 2007, p. 9), dar și pentru că implicarea lor a presupus participarea la forme neoficiale, dar instituționalizate ale vieții religioase (de exemplu, așa-numitele „biserici țigănești” nerecunoscute oficial de către autoritățile române în perioada postbelică).

Documentele selectate pentru perioada comunistă au fost realizate de trei actori instituționali: organele statului român, organele Partidului Comunist Român și poliția secretă română, Securitatea. Pentru o abordare mai inteligibilă a subiectului, documentele au fost organizate tematic în patru părți principale, fiecare dintre ele acoperind părți esențiale ale experienței religioase și sociale a romilor.

Prima parte include o serie de documente care acoperă anii 1950 și sfârșitul anilor 1970. Ele au fost create de un departament care se ocupa de problemele minorităților naționale din cadrul guvernului român (în anii 1950), respectiv de către Secția Organizatorică din cadrul Comitetului Central al Partidului Comunist Român (pentru sfârșitul anilor 1970). Deși aceste documente nu au abordat în mod specific problematica religioasă, includerea lor este necesară pentru a descrie contextul istoric al marginalizării sociale a romilor, al politicilor oficiale

care au urmărit (și care în cele din urmă au eșuat în a crea condiții pentru) incluziunea lor și, în sfârșit, asupra contextului general în care s-a desfășurat viața lor religioasă. Documentele surprind situația particulară în care s-au aflat romii în perioada analizată. Autoritățile române au refuzat să-i recunoască ca minoritate națională, dar în același timp ei au fost numărați separat în recensămintele populației. Acest refuz considera aspectele sociale ale „problemei țigănești”. Înapoierea, sărăcia extremă și lipsa „valorii” sociale și culturale a romilor au fost argumentele care au determinat statul român să nu îi recunoască oficial pe romi ca minoritate națională sau în terminologia comunistă, ca „naționalitate conlocuitoare”. Documentele selectate surprind și experiența romilor la începutul regimului comunist din România. Ele confirmă supraviețuirea modului de viață tradițional (nomadic și seminomadic) al romilor, dar și a altor forme de marginalizare spațială. În același timp, materialele subliniază și modul în care cel puțin o parte a romilor s-a integrat în societate și a început să lucreze în cooperativele agricole de producție din satul natal sau învecinat sau ca muncitori în fabricile, minele, atelierele de cale ferată și șantierele de construcții noi apărute.

Documentele de la sfârșitul anilor 1970 indică reapariția interesului oficial față de situația romilor, după recensământul populației din 1977, care a indicat o creștere demografică a numărului lor peste orice așteptări. Aceste materiale subliniau că romii reprezentau încă o problemă socială care ar necesita intervenția imediată a autorităților statului. Ele menționau sărăcia extremă a romilor, izolarea lor socială în societatea românească și lipsa oricăror perspective de îmbunătățire a situației lor în viitorul apropiat. Documentele conturează și un plan ambițios de măsuri care trebuie luate în privința soluționării așa-numitei „probleme țigănești”. La finele anilor 1970, statul român s-a confruntat cu o criză economică acută și, prin urmare, i-au lipsit mijloacele financiare pentru a le implementa. Astfel, planul său a rămas doar pe hârtie și rezolvarea numeroaselor probleme sociale ale romilor a fost amânată pe termen nedeterminat. În timp ce autoritățile române au preferat să ignore „problema țigănească”, sociologul și viitorul activist rom Nicolae Gheorghe a elaborat un set de măsuri care să asigure integrarea romilor în societatea românească. Documentul selectat conține un set de măsuri care trebuiau implementate pentru a facilita includerea romilor în societate ca grup etnic separat, cu caracteristici unice și irepetabile, respectiv ca și grup etnic istoric legat de societatea românească.

Deși aceste documente sunt importante pentru a analiza modul în care autoritățile române au înțeles așa-numita „problemă țigănească”, ele oferă însă doar o imagine parțială a situației romilor. Fiind documente administrative, ele au servit unui scop distinct: de a sublinia existența unei probleme și de a propune soluții. Concentrându-se asupra problemelor care trebuiau rezolvate, materialele oficiale au omis exemplele pozitive în măsură să nuanțeze situația romilor, mai ales în anii 1970. Fără îndoială, situația unei părți a romilor s-a îmbunătățit în perioada comunistă. Asemenea aspecte sau nuanțe au rămas, de obicei, în afara preocupărilor imediate ale autorităților sau și-au pierdut din importanță pe măsură factorii decizionali români s-au confruntat cu creșterea demografică și o sărăcie endemică a romilor care trăiau în România.

A doua parte prezintă opțiunile religioase ale romilor care au funcționat ca un indicator al religiei lor trăite. Întocmite de Securitate cu scopul de a identifica contactele străine ale romilor în anii 1986 și 1989, rapoartele sale au consemnat persistența credințelor religioase în rândul romilor și, de asemenea, influența tot mai mare a confesiunilor neoprotestante în rândul lor. În ciuda câștigării de noi aderenți din rândurile lor, romii, ca și majoritatea românilor¹, au rămas ortodocși. Dacă nu erau ortodocși, romii și-au păstrat religia dominantă în localitățile sau regiunea în care locuiau. Prin urmare, romii au rămas musulmani în județele din sudul țării în care locuiau alături de turci sau tătari sau erau catolici și vorbeau maghiară în loc de romani sau română în localitățile unde minoritatea maghiară sau populația românească aveau o pondere însemnată. Influența crescândă, dar încă ne semnificativă a neoprotestantismului, în special a pentecostalismului, a fost înregistrată în toată România.

A treia parte este dedicată practicilor religioase ale romilor. Primele două documente sunt analize sociologice care explică atracția confesiunilor neoprotestante în rândul populației românești în general și în rândul romilor, în special. Ceea ce merită menționat este faptul că

¹ În perioada comunistă, niciun recensământ nu a adunat date despre religia și practicile religioase ale populației. Cu toate acestea, când se compară rezultatele recensămintelor din 1931 și 1992, ele indică că ortodoxismul a rămas dominant în România. Vezi: Gog, Sorin & Herțeliu, Claudiu, „Sociodemografia confesiunilor evanghelice din România-o analiză a valorilor și practicilor religioase”, în *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, (ed.) Dobrințu, Dorin & Mănăstireanu, Dănuț (Iași: Editura Polirom, 2018), pp. 496–489.

autorul (necunoscut) al celui de-al doilea raport subliniază că marginalitatea socială, sărăcia, lipsa educației, inclusiv a educației politice, și accesul redus la informație al romilor explicau succesul „sectelor”² în rândul lor. Restul documentelor descriu practicile religioase ale romilor, inclusiv pelerinajul, munca misionară, convertirea sau refuzul convertirii, existența unor profeți locali sau audierea colectivă a programelor religioase pe care posturile de radio străine le difuzau în mod regulat.³ Aceste practici religioase au combinat neconvenționalul și tradiția și au devenit o marcă a religiei trăite a romilor. Un alt exemplu de religie trăită a fost infuzarea practicilor religioase tradiționale cu noi semnificații (religioase), care modificau sau subminau semnificația lor religioasă prescrisă oficial. Unul dintre documentele selectate descrie pelerinajul romilor căldărari la Mănăstirea Bistrița din Costești, județul Vâlcea, care a avut loc în fiecare an la 8 septembrie până în 1984, când a fost interzis oficial. Pelerinajul a fost un prilej pentru acest grup de romi de a se ruga Sfântului Grigorie Decapolitul și Fecioarei Maria pentru sănătate, bogăție și familie. Cu toate acestea, religia trăită l-a identificat pe Sfântul Grigorie drept sfântul protector al romilor. De asemenea, în 1984 pelerinajul a devenit o ocazie de a arăta bogăția culturii rome și implicit, un mijloc de a susține recunoașterea lor ca minoritate națională. Legat de folosirea religiei și a practicilor religioase în scop emancipator, ultimele trei documente ale secțiunii consemnează trei acțiuni individuale sau colective de protest. Protestele au fost inițiate de liderii locali de etnie romă care au legat libertatea religioasă, de a-și practica religia (religia penticostală) de recunoașterea lor ca minoritate națională. Ultimul document vorbește despre atitudinea curajoasă a unui credincios rom care a protestat deschis împotriva percheziției abuzive făcute de către miliție asupra mașinii sale și a confiscării ulterioare a cărților religioase și a materialelor audio găsite în portbagajul mașinii.

Ultima **parte** se concentrează pe șase studii de caz a ceea ce autoritățile române au identificat ca fiind „biserici țigănești”. Sunt necesare mai multe detalii pentru a înțelege mai bine cum aceste biserici, de fapt case de rugăciune, au început să funcționeze doar pentru credincioșii romi și cum experiența lor nu era, în principiu, diferită de cea a celorlalți credincioși neoproteștanți. După preluarea puterii în 1948, regimul

² „Secte” a fost eticheta peiorativă folosită de autoritățile române pentru a identifica confesiunile neoproteștante.

³ În perioada postbelică, principalele posturi de radio străine, cum ar fi Radio „Europa Liberă” sau Vocea Americii, au inclus în programul lor emisiuni religioase.

comunist a recurs la o combinație de măsuri administrative și mijloace educaționale pentru a înlătura sau a reduce influența religiei și a convingerilor religioase în viața cetățenilor săi. Programele educaționale au urmărit, în esență, să creeze în mintea oamenilor o perspectivă materialistă și științifică asupra lumii, care să excludă orice intervenție divină în viața lor. Măsurile administrative au inclus reducerea numărului de culte care au obținut autorizație oficială de funcționare, scăderea numărului bisericilor sau al caselor de rugăciune și a personalului lor, închiderea vieții religioase „între zidurile bisericii” și nu în ultimul rând, participarea publicului la evenimentele religioase a fost limitată la minimum. Convertirea la o denominație neoprotestantă era strict monitorizată și descurajată în mod activ. În consecință, botezul a fost interzis, fără o autorizație oficială prealabilă pentru persoana botezată. Deoarece numărul credincioșilor (neoprotestanți) a crescut și s-au înmulțit și cererile de deschidere de noi biserici/case de rugăciune, autoritățile române au amânat frecvent aprobarea pentru cumpărarea, deschiderea de noi case de rugăciune, reconstruirea sau extinderea celor existente. În ciuda controlului omniprezent asupra vieții religioase, religia nu numai că a supraviețuit, dar și-a și diversificat manifestările. Printre acestea se numărau apariția disidențelor în cadrul cultelor recunoscute oficial, slujbe religioase organizate ilegal, funcționarea edificiilor religioase fără autorizație oficială în care slujba religioasă era săvârșită de predicatori autodidacți în condițiile lipsei oricărui sprijin din partea statului român sau a conducerii oficiale a cultelor respective, oficial recunoscute (Magdó, 2013, pp. 120–153; Modoran, 2013; Croitor, 2010).

Documentele selectate se concentrează pe activitatea a șase predicatori romi autodidacți aparținând confesiunii pentecostale sau uneia dintre numeroasele sale disidențe (nerecunoscute oficial), în special disidența „Universalistilor”. Convertirea romilor la pentecostalism a reflectat experiența unei părți a societății românești. Deși recensămințele populației de după 1948 nu au înregistrat apartenența religioasă, documentele interne ale partidului și ale statului menționau o creștere consistentă a numărului de credincioși neoprotestanți, și mai ales a celor pentecostali (Geantă, 2018, pp. 545–548).

Materialele de arhivă privind așa-numitele „biserici țigănești” sunt incluse în dosarele de urmărire ale predicatorilor romi autodidacți pe care Securitatea le-a deschis pe numele lor din diferite motive, cum ar fi deținerea (neverificată) ilegală și distribuirea de literatură religioasă străină, comentarii „ostile” despre lipsa libertății (religioase) în România

și prozelitism (care ce era strict interzisă în România). Deși informațiile au fost colectate în scop operațional (pentru a verifica acuzațiile menționate mai sus), ele conțin și mențiuni ale modului în care religia și practicile religioase au avut loc în comunitățile locale de romi și în bisericile lor „țigănești”. Documentele descriu o imagine complexă a vieții religioase a romilor. Predicatorii romi și-au transformat reședința în case de rugăciune care funcționau fără autorizație oficială sau în așteptarea unei autorizații care întârzia să vină. Ei au organizat ilegal slujbe religioase la care asistau credincioșii romi, în ciuda riscurilor pe care le implicau pentru ambele părți implicate (pedeapsa cu închisoare sau amendă). Alte documente vorbesc despre convertirea romilor la pentecostalism prin botezuri ilegale, conflicte familiale legate de convertire și conțin informații prețioase despre organizarea și funcționarea internă a „bisericilor țigănești”. În consecință, documentele de arhivă conțin detalii despre programul slujbei religioase, menționează aranjamentele locale și uneori semi-ilegale pentru sprijinirea funcționării „bisericilor țigănești”, identifică materiale religioase aflate la dispoziția credincioșilor romi (cărți religioase, înregistrări audio ale serviciului religios), participarea profeților locali la adunările religioase și munca misionară desfășurată atât de predicatorii romi, cât și de credincioși.

Un aspect important al religiei trăite de romi privește semnificațiile politice care au fost atribuite practicilor religioase în România comunistă. După cum am menționat mai sus, pelerinajul la Mănăstirea Bistrița din Costești din 1984 a devenit o ocazie de a arăta bogăția culturii romilor ca mijloc de susținere a revendicării lor de recunoaștere ca minoritate națională. Câțiva dintre predicatorii romi au considerat „bisericile țigănești” ca un mijloc de a obține emanciparea civică a semenilor lor (Marin, 2022, pp. 405–430). Ascultarea posturilor de radio străine și experiența discriminării, inclusiv în probleme religioase, i-au determinat pe o parte dintre predicatorii romi să se exprime împotriva regimului comunist și a politicilor sale, să aprobe protestul muncitorilor de la Brașov împotriva regimului din noiembrie 1987 și uneori, i-au îndemnat pe credincioșii romi să nu se supună autorității statului.

Documentele cuprinse în ultimele trei părți ale secțiunii dedicate perioadei comuniste sunt preluate din fondurile documentar și informative ale arhivei Securității.⁴ Reconstituirea trecutului pe baza dosarelor

⁴ Dosarele create de Securitate sunt împărțite în mai multe fonduri de arhivă. Fondul documentar conține o selecție de materiale relevante (rapoarte, note, rapoarte de cercetare, decupaje de presă, transcrieri ale emisiunilor radio, scrisori etc.) legate de un

create de Securitate (și de către alte poliții secrete comuniste) ridică multiple întrebări cu privire la conținutul și mai ales cu privire la interpretarea lor asupra evenimentelor și a personajelor menționate. După cum remarca Katherine Verdery, „dosarele Securității conturează voci și puncte de vedere multiple” care au fost în cele din urmă reduse la „o singură interpretare dominantă” menită să înfățișeze ținta ca pe un inamic al regimului (Verdery, 2014, p. 52). Prin urmare, dosarul nu ar trebui văzut ca un depozitar al adevărului absolut, ci ca „un loc de producere a cunoașterii și de formare a conceptelor” (Verdery, 2014, p. 5) care dezvăluie modul în care poliția secretă a (de)construit discursiv realitatea pentru a se potrivi interpretării sale ideologice asupra faptele și acțiunile consemnate. Din acest punct de vedere, dosarele Securității oferă o „estetică polițienească”, care se referă „la modul în care poliția se autoprezenta și îi reprezenta pe <ceilalți> prin practicile aplicate, precum supravegherea, interogatoriul sau reeducarea, și prin obiectele artistice textuale și vizuale” (Vățulescu, 2017, p. 35). Selectarea documentelor și comentariile lor critice au luat în considerare aceste capcane ale arhivei Securității. Totodată, ea a ținut cont și de faptul că informațiile culese despre viața religioasă a romilor erau parte a operațiunilor Securității îndreptate împotriva denominațiilor neoprotestante în România. Acțiunile poliției secrete vizau monitorizarea legăturilor dintre neoprotestanții români pe de o parte și organizațiile religioase internaționale, diferiți emisari străini, care ar fi intervenit, inclusiv prin mijloace materiale în sprijinirea vieții religioase în aceste comunități religioase, pe de altă parte. De asemenea, alegerea, dar mai ales interpretarea materialului de arhivă a plecat de la realitatea că documentele Securității au instrumentalizat informația culeasă pentru a demonstra caracterul „ostil” al acțiunilor predicatorilor romi împotriva regimului. În loc de a accepta ca atare o asemenea interpretare, am considerat documentele Securității ca „un loc de producere a cunoașterii” (Verdery, 2014, p. 5). Prin urmare, eticheta de „ostil” ascundea temerile Securității și prin extensie ale regimului privind influența crescândă a neoprotestantismului în rândul credincioșilor romi și numai. Totodată, proliferarea actelor „ostile”

---

subiect (de exemplu, „educație”) sau de o instituție. Fondul informativ cuprinde dosarele personale pe care Securitatea le-a deschis pe numele persoanelor suspectate de a fi angajate în acțiuni împotriva „securității statului”. Fondul de rețea include dosarele informatorilor Securității. În sfârșit, fondul penal este format din documente care au rezultat în urma urmării penale a celor găsiți vinovați de acțiuni contra „securității statului”.

conferea substanță și credibilitate „esteticii polițienești”, care opunea misiunea Securității actelor „ostile”, „naționalist țigănești” venite din partea comunității rome.

Ținând cont de aceste aspecte, alegerea materialului din arhiva Securității a urmat mai multe criterii. Ea a urmărit înregistrare unor informații brute, cum ar fi numărul de credincioși romi sau a unor fapte sau evenimente cotidiene, care erau mai puțin susceptibile de o interpretare politică, cum ar fi orele și frecvența serviciului religios, conflictele asupra jurisdicțiilor dintre predicatorii locali romi sau dintre predicatorii romi neoprotestanți și preoții ortodocși. Selecția a luat în considerare versiuni diverse și chiar contradictorii ale evenimentelor care, uneori, puteau adăuga detalii interesante privind practicile religioase ale romilor sau ale predicatorii lor. Dosarele Securității conțin, de asemenea, și declarații, scrisori, interceptări de comunicări personale și note informative ale unor romi, care au fost preluate, interceptate și date Securității și, în unele cazuri, Miliției. Aceste documente întregesc imaginea religiei trăite a romi, dezvăluind persistența credințelor lor religioase, rolul pe care religia l-a avut în viața lor și nu în ultimul rând, semnificațiile pe care romii le atribuiau practicilor lor religioase. Ele indică, totodată, participarea activă a romilor la viața religioasă care, uneori, submina sau pune sub semnul întrebării reglementările oficiale privind chestiunile religioase și civile. Din acest punct de vedere, interpretările politice și ideologice ale religiei și practicilor religioase ale romilor deveneau inevitabile în documentele Securității. Prin urmare, poliția secretă română a etichetat practicile și inițiativele religioase ale romilor drept „ostile” și a deschis dosare de urmărire informativă pe numele predicatorilor romi. Aceste preocupări au identificat religia și practicile religioase ca un mijloc de a sprijini protestele împotriva politicilor sale și de a atrage atenția opiniei publice internaționale cu privire la încălcările flagrante ale drepturilor omului și ale minorităților naționale din România comunistă. De asemenea, religia și în special confesiunile neoprotestante au creat noi forme de socializare, care au infuzat viețile credincioșilor cu noi seturi de valori și care au pus sub semnul întrebării versiunea oficială asupra Omului Nou.

Selecția documentelor privind în perioada comunistă a urmărit să plaseze practicile religioase ale romilor într-un context social, politic și religios mai larg, care să explice intervenția actorilor religioși în favoarea integrării sociale a romilor. Astfel, materialele de arhivă au arătat cum autoritățile române au continuat să-i considere pe romi doar o

„problema socială” și nu o minoritate națională. În acest context, religia și practicile religioase au funcționat ca un mijloc de păstrare și afirmare a identității etnice și culturale a diferitelor grupuri de romi. Totodată, ele au permis individualizarea comunităților religioase (penticostale) ale romilor prin apariția și funcționarea ilegală a așa-numitelor „biserici țigănești”. Și nu în ultimul rând, persecuțiile și abuzurile pe care credincioșii neoprotestanți romi le-au suportat din partea autorităților au determinat multiplicarea protestelor individuale și colective ale predicatorilor romi față de încălcarea libertății religioase. Toate aceste elemente ale „religiei trăite” au stimulat și au susținut cererile de emancipare civică ale romilor, formulate atât de viitorul activist rom, Nicolae Gheorghe, cât și mai ales de către predicatorii autodidacți de etnie romă. Aceștia din urmă și-au transformat locuințele în „biserici țigănești”, au suferite persecuțiile și tracasările autorităților române, însă au folosit argumentul libertății religioase pentru a solicita recunoașterea romilor ca minoritate națională.

I. Situația generală a romilor

Document nr. 1. Analiză privind situația numerică, socială și culturală a populației rome din România la începutul anilor 1950.

Problema populației țigănești din RPR Prezentarea schematică a problemei

Populația țigănească din RPR⁵ se desparte în două grupări distincte, care prezintă două faze deosebite în evoluția socială a acestei populații:

a) o parte a populației țigănești trăiește viață stabilă așezată fiind în majoritatea cazurilor în cartiere separate pe marginea orașelor și satelor, unde pe baza politicii de discriminare rasială a regimurilor burghezo-moșierești a fost ținută izolată de restul populației; și

b) cealaltă parte sunt țiganii nomazi și seminomazi.

În timp ce țiganii nomazi se caracterizează prin faptul că trăiesc numai în corturi, stabilindu-se numai pentru câteva zile într-un loc, cutreerând satele, vizitând târgurile, țiganii seminomazi se stabilesc în lunile de iarnă într-o localitate, unde au cocioabele lor sărăcicioase și

⁵ RPR sau Republica Populară Română a fost denumirea oficială a statului roman între 1948 și 1965.

insalubre și cum vine primăvara încep să umble din sat în sat și nu se întorc decât toamna târziu.

Populația de țigani stabili, folosindu-se de egalitatea deplină de drepturi cu poporul muncitor român, asigurată de regimul nostru tuturor naționalităților conlocuitoare, încadrându-se treptat în producție, devine tot mai conștientă de posibilitățile ei de a putea participa la construirea unei vieți noi, bucurându-se alături de toți oamenii muncii de cuceririle clasei muncitoare condusă de Partid. Nenumărate fapte din toate regiunile țării ne arată că datorită grijei și sprijinului organelor locale, populația țigănească își ridică permanent nivelul său economic, politic și cultural-problema populației țigănești-în afara de unele particularități (înapoiere economică și culturală, lipsă de îmbrăcăminte, copii goi, desculți, număr mare de analfabeți, copii neșcolarizați etc.) încadrându-se în rândul problemelor celorlalte naționalități conlocuitoare, cerând aceeași preocupare în privința procesului de înfrățire și a combaterii uneltirilor dușmanului de clasă pe linia naționalismului burghez.

Forma de organizare a țiganilor nomazi și seminomazi

Alta este însă situația țiganilor nomazi și seminomazi care trăiesc încă și astăzi în cadrul unei organizări care prezintă încă caracteristicile unei străvechi organizări de trib, în frunte cu șeful de trib bulibașa, păstrând multe rămășițe din timpuri străvechi în obiceiurile lor.

Țigani nomazi și seminomazi trăiesc în număr mai mare sau mai mic în mai toate regiunile țării. Numărul lor numai în Moldova se apreciază la aproximativ 12.000.

Numărul țiganilor și seminomazi despre care Departamentul nostru, în urma unor cercetări efectuate pe la sfârșitul anului 1950 și la începutul acestui an a putut strânge date, se cifrează la aproximativ 26.000 din 8 regiuni diferite.

Bulibașa sau vâtaf este conducătorul sălașului, cetei, rangul de bulibașa moștenindu-se din tată în fiu. Bulibașa se bucură de mare autoritate, hotărârile lui fiind obligatorii pentru toți membrii sălașului, cetei. Bulibașa ține legătura cu autoritățile pentru obținerea aprobării de a rămâne câteva zile într-un loc. În majoritatea cazurilor bulibașa, angajând brațele de muncă din sălașul de sub stăpânirea lui, exploatează munca membrilor sălașului.⁶ Sunt însă cazuri când bulibașa nu exploa-

⁶ Această versiune privind rolul bulibașei nu reflectă, cu necesitate, realitatea, cât mai degrabă oferă o interpretare ideologică a unei realități în care masele (în acest caz, romii) erau exploatate de liderii mai bogați și lacomi în beneficiul lor propriu.

tează țiganii nomazi și seminomazi conduși de ei, participă la munci voluntare de folos obștești, fiind în același timp dornici de a lichida cu viața lor nomadă și de a intra în câmpul muncii.

Între bulibașii unei regiuni sau ai unui ținut, există strânse legături, desigur există și certuri.

Din timp în timp, nomazii și seminomazii dintr-un ținut se întrunesc în sfatul bătrânilor și al bulibașilor, pentru a lua hotărâri de o deosebită importanță pentru populația țigănească nomadă din regiunea respectivă.

Raionarea administrativ-economică a țării a limitat posibilitățile țiganilor nomazi de a cutreera țara de la un capăt la celălalt, și neputând trece acum dintr-o regiune într-alta decât în mod clandestin.

Situația economică a țiganilor nomazi

Țiganii nomazi și seminomazi își câștigă existența prin vânzarea obiectelor casnice pregătite de ei în mod rudimentar. Majoritatea lor sunt căldărari, bidinari, ciurari, pieptănari, spoitori, vopsitori în mai toate regiunile țării, argintari în regiunile Ialomița, București (raionul Brănești), ursari (deși această meserie este interzisă acum), lingurari în regiunile păduroase ale țării, unde din răchită și salcie fac coșuri, coveți, fuse, linguri de lemn etc.

O parte a țiganilor seminomazi se ocupă de vânzarea cailor. Geambașii sunt cei mai înstăriți între țiganii seminomazi, bulibașii lor strângând, uneori, averi considerabile (ex.: reg. Sibiu: Agnita, Mediaș, reg. Prahova: Câmpina, reg. Buzău etc.).

În rândurile seminomazilor intră acum și o parte a muzicanților, neîncadrați în tarafe, nesindicalizați, care în urma desființării cârciumilor nu-și găsesc de lucru decât ocazional la nunți, la unele petreceri.

Țiganii nomazi și seminomazi trăiesc în mizerie și promiscuitate, infectați de boli sociale.

Legăturile țiganilor nomazi cu autoritățile locale

În unele regiuni, ca Vâlcea, Cluj, Sibiu etc. autoritățile locale, mai ales după raionarea administrativă a țării,⁷ se străduiesc să limiteze și treptat

---

În consecință, intervenția autorităților comuniste în favoarea acestor indivizi defavorizați a fost justificată de statutul lor marginal și de poziția lor de subordonare față de liderii tradiționali.

⁷ Noul regim a reorganizat din septembrie 1950 întregul teritoriu al țării prin înlocuirea unităților administrativ-teritoriale existente cu regiuni, orașe și raioane.

să interzică rătăcirile țiganilor nomazi. Aceste măsuri se lovesc însă de greutate în parte datorită uneltirilor chiaburilor, care exploatându-i încearcă să împiedice transformarea vieții lor,⁸ parte prin însuși faptul că țiganii nomazi nu-și pot câștiga cele necesare traiului, dacă nu-și vând obiectele pregătite de ei.

Țiganii nomazi nu sunt recenzați, autoritățile nu cunosc numărul lor, tinerii nu fac armată (deși sunt regiuni, ca Sibiu, unde tinerii își manifestă astăzi dorința de a merge la militare), nu plătesc impozit, nu se căsătoresc la oficiul stării civile, nici copiii nou născuți nu sunt înregistrați, nu au buletine de la Biroul Populației, nu posedă acte. Nu au nume de familie, numai nume de botez. Nume de botez au de obicei numai bulibașii și aceștia după meseria exercitată: Căldărar, Ciurar etc. sau după numele vechilor lor stăpâni de robi.

Țiganii nomazi și seminomazi sunt toți analfabeți (numai unii bulibași știu ceva carte). Copii lor sunt neșcolarizați. Adulții nu sunt recenzați pentru alfabetizare și chiar dacă în cazuri excepționale, ca la Agnita, Mizil, au fost recenzați, fug și nu vor să învețe carte, rămânând pradă misticismului și a superstițiilor.⁹

În unele regiuni, unde se duce o muncă temeinică și permanentă de lămurire, rezultatul se manifestă prin faptul că țiganii nomazi se declară gata să intre în producție. Declarații de acest sens ale bulibașilor avem în unele regiuni ale țării.

Sunt regiuni însă, unde chiaburii în cărdășie cu bulibașii exploata-tori și preoții reacționari, duc o campanie împotriva stabilirii țiganilor nomazi, răspândind șvonuri că țiganii nomazi vor fi adunați, băgați în lagăr, iar copii vor fi duși în colonii.¹⁰ Dând crezare șvonurilor care sunt duse din sălaș în sălaș, țiganii nomazi devin mai neîncredători față de autorități, nu vor să se încadreze în muncă, își schimbă mereu locurile

---

⁸ Această versiune reprezintă o interpretare ideologică a realității în care exploata-torul (în acest caz kulacii sau țaranii înstăriți) profită de muncitorii agricoli pentru a-și îmbunătăți situația economică. La acea vreme, chiaburii sau kulacii erau identificați ca ultimele rămășițe ale fostului regim care s-ar fi opus colectivizării agriculturii pe motiv că transformarea socialistă a agriculturii ar fi oprit exploatarea țaranului sărac în folosul lor propriu.

⁹ La începutul anilor 1950, mai mult de jumătate din populația României era analfa-betă. Prin urmare, noile autorități comuniste au organizat cursuri de alfabetizare în care analfabeții puteau învăța să citească și să scrie. Orele de alfabetizare au fost trans-formate, totodată, și într-un instrument de educație politică și ateistă.

¹⁰ Se face aluzie la situația romilor în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial când au fost adunați și deportați în Transnistria.

de popasuri, fugind noaptea dintr-o comună într-alta pentru a nu putea fi găsiți [...].

Problema populației țigănești din RPR

Numărul populației de limbă maternă țigănească din RPR se cifrează pe baza recensământului din 25 ianuarie 1948¹¹ la

	54.954	0,3% din totalul populației, din care
pop. urbană	7.529	0,2% din totalul populației urbane
pop. rurală	47.425	0,4% din totalul populației rurale.

Această cifră nu cuprinde decât cea parte a populației care s-a declarat de limba maternă țigănească.

Pe baza recensământului din 1941, situația numerică a acestei naționalități s-a prezentat astfel:

Total	159.155	1,0%
pop. urbană	26.379	0,7%
pop. rurală	132.776	1,1 %

Diferența considerabilă între datele acestor două recensăminte se explică în parte prin pierderi mari, pe care le-a avut de suferit această populație, în urma persecuțiilor îndurate de regimul fascist al lui Antonescu, când o parte a acestei populații deportate în Transnistria, a fost nimicită. Nedecларarea limbii moderne țigănești, ca urmare de intimidare a regimului antonescian de asuprire, constituie o altă explicație. Trebuie menționat în acelaș timp și faptul că o mare parte din populația țigănească vorbește de preferință o altă limbă decât cea țigănească, de obicei limba română sau maghiară, dar și limba sârbă, ca de pildă la Cernei (reg. Timișoara)-după așezarea lor în localitățile cu populație română, maghiară sau sârbă. Sunt comune unde țiganii (stabili) nici nu vorbesc limba țigănească.

O parte a populației țigănești trăiește viață stabilă, așezată în majoritatea cazurilor, în cartiere separate pe marginea orașelor și satelor, unde pe baza politicii de discriminare rasială a regimurilor burghezo-moșierești a fost izolată de restul populației. O altă parte trăiește încă viața nomadă, cutreerând satele și comunele în cadrul unei regiuni delimitate, rămânând doar numai câteva zile în acelaș loc și revenind din nou din timp în timp.

¹¹ Rezultatele acestui recensământ al populației nu au fost niciodată publicate, deoarece au fost considerate a fi incomplete.

Populația țigănească este în mare ei majoritate populație rurală, se ocupă cu agricultura, cu fabricarea cărămizilor în mod rudimentar, o parte sunt muzicanți.

Țiganii nomazi sunt căldărari, pieptănari, bidinari etc.

Desființarea tuturor legilor și dispozițiilor de discriminare rasială sau națională ale regimurilor burghezo-moșierești, egalitatea deplină de drepturi cu poporul muncitor român asigurată tuturor naționalităților conlocuitoare de regimul de democrație populară, consfințită prin Constituția țării, a deschis și pentru populația muncitorească țigănească din RPR, atât de crunt asuprită în trecut, perspective noi de dezvoltare în toate domeniile vieții economice, politice și culturale.

Un imbold pentru dezvoltarea economică a acestei populații a constituit faptul că în cadrul reformei agrare din martie 1945 un număr de 19.559 de țigani săraci au fost împrăștiți. Raportat la numărul total al celor împrăștiți, acest număr reprezintă 4% din împrăștiți acordate în numai 34 foste județe ale țării cu populație mai compactă din sânul naționalităților conlocuitoare (asupra cărora Departamentul nostru a extins ancheta privitor la împrăștiți în cadrul reformei agrare din 1945¹²). Numărul total al celor împrăștiți din sânul populației țigănești din întreaga țară fiind desigur mai mare.

A fost și este încă necesar sprijinul permanent și încurajare din partea organelor locale ale puterii de stat, ca populație muncitoare țigănească, scăpând într-o măsură mereu crescândă de urmele oprămirii și a robiei seculare, să se încadreze treptat în munci productive, lichidând cu vechile deprinderi ale unei vieți nestabile, de vechile preocupări de munci de sezon.

În aceeași măsură a fost și este încă necesară combaterea prejudecăților față de populația țigănească care, de multe ori, ia caracterul unei șovinism fățiș, -ca și munca permanentă de lămurire pentru câștigarea încrederii acestei populații, atât de crunt asuprite și exploatare de

---

¹² Reforma agrară din martie 1945 a fost printre primele măsuri ale guvernului sovietic condus de Petru Groza. Ea a implicat un transfer al proprietății funciare de la proprietarii de pământ și cetățenii străini acuzați de colaborare cu fostul regim nazist către țărani. Practic, ea a fost o manevră politică menită să lărgască baza socială a noului regim dat fiind faptul că la acea dată Partidul Comunist era o forță politică minoră. Mai mult, după instaurarea regimului comunist în 1948, una dintre primele măsuri a fost inversarea reformei agrare din 1945 prin confiscarea pământului de la țărani și obligarea lor de a se alătura fermelor agricole colective. Procesul este cunoscut sub numele de colectivizarea agriculturii.

burghezie și ținută în besna mizeriei și neștiinței, îndemnându-i astfel la furturi, cerșetorii, ținându-i la periferia vieții economice.

În multe cazuri am putut constata chiar din partea fostelor Comitete Provizorii¹³ o atitudine de neîncredere față de posibilitățile de dezvoltare și chiar dispreț față de populația muncitoare țigănească, o formă de manifestare a naționalismului burghez, care frânează procesul de încadrare în munca productivă a acestei populații. Această atitudine duce în acelaș timp și la o închidere în sine, la izolaționismul populației țigănești, în care a lăsat urme adânci exploatarea și robia seculară.

N-a fost izolat cazul, ca cel din Diosig (regiunea Bihor), unde rezolvarea problemei celor 50 de copii țigani de vârstă școlară și a 132 analfabeți de naționalitate țigănească, s-a lovit de prejudecăți pe care atât directorul școlii cu limbă de predare maghiară Matyas L., cât și întregul corp didactic din această școală le-a ridicat în primăvara anului 1950 față de primirea copiilor țigani la școală, sau în privința alfabetizării țiganilor din această comună.

Greutățile obiective ca marea distanță între cartierul locuit de populația țigănească și școala, lipsa de îmbrăcăminte a copiilor, au impus rezolvarea problemei școlarizării copiilor țigani, prin înființarea școlilor construite sau instalate în clădiri în directa apropiere a acestor cartiere, deci numai pentru populația de naționalitate țigănească, ca la Săcueni (reg. Bihor), Gârcin-Satulung, Budila (reg. Stalin) ș.a.

Departamentul nostru analizează aceste cazuri, a ajuns la concluzia că, pe lângă unele neajunsuri din punct de vedere principal (separarea copiilor țigani de ceilalți copii, deși învățământul nu se face în limba țigănească, ci în limba maghiară sau română),-având în vedere faza de dezvoltare prin care trece această populație,-aceste soluții pot fi considerate juste. În acelaș timp, este necesar să accentuăm că, școli ca în comunele Sânpaul (regiunea Stalin) și la Rovine (regiunea Arad), unde copii țigani învață împreună cu copii maghiari sau români, în limba maghiară, respectiv română, vor putea da o contribuție însemnată la lichidarea anti-țiganismului care dăinuie încă. Dușmanul de clasă încearcă să mențină anti-țiganismul, folosindu-se de abaterile de care această populație

¹³ Instaurarea regimului comunist în România a determinat înlocuirea organelor administrative existente cu unele noi. Aceste noi organe nu erau compuse din membri aleși și, în consecință, au fost identificate ca fiind comitete provizorii care trebuiau să administreze teritoriul până la organizarea de noi alegeri, din care să rezulte noi structuri administrativ-teritoriale locale.

se face încă vinovată, lichidându-și greu lipsurile, urmările stării de înapoiere economică și culturală în care a ținut-o burghezia.

Experiențe, ca cele de la satul Gârcini (regiunea Stalin) cu o populație de 685 țigani arată în ce măsură justa atitudine a Sfatului Popular față de această problemă poate avea înrăurire asupra vieții a sute de familii de naționalitate țigănească.

Folosind elemente educate și ridicate de Partid din sânul populației țigănești din Gârcini, ca președintele sindicatului agricol Brumar Gheorghe, și printr-o permanentă muncă de lămurire, 80 de capi de familie au fost îndrumați spre munca productivă, lucrând azi în fabricile din orașul Stalin, iar 100 de cetățeni de naționalitate țigănească sunt membrii sindicatului agricol, renunțând tot mai mult la vechile munci sezoniere (culesul fragilor, ciupercilor, văruițul) cu care se ocupă încă femeile.

Școala înființată în acest cătun, unde învață 60 de copii țigani de vârstă școlară între 7–12 ani, a dat rezultate de-a dreptul uluitoare, școala fiind evidențiată pe țară. Din cei 60 de copii 24 au fost premiați. Cele 2 învățătoare (dintre care una a fost decorată cu Medalia Muncii¹⁴), au reușit să trezească în acești copii o dragoste și sete nemărginită de carte. Luptându-se cu greutate (școala a funcționat la început la -20° într-o baracă de lemn, a cărei ușă nu s-a putut închide), cu deprinderile rele ale copiilor, aceste 2 învățătoare au reușit să asigure bunul mers al școlii, al cantinei școlare unde au mâncat și cei 25 copii țigani care au învățat la școala din Satu-Lung. În vara anului 1950, renunțând la concediul lor de odihnă, cu sprijinul Ministerului Învățământului Public și al Sfatului Popular, au pornit la construirea unei școli noi, populația cătunului participând în întregime la munca voluntară.

Școala a avut, firește, o influență pozitivă și asupra populației cătunului. De la început funcționează în clădirea școlii un colț sanitar, unde s-au obișnuit să vină și părinții.

Exemple pozitive în legătură cu ridicarea economică și culturală a populației muncitorești țigănești au devenit tot mai numeroase.

O mare parte a populației rurale țigănești lucrează ca salariați permanenți sau de sezon în gospodăriile agricole de stat în toate regiunile țării. Mulți dintre cei împroprietăriți au început să ia drumul colectivizării, intrând în gospodăriile agricole colective, ca de pildă la Cenei

¹⁴ Medalia Muncii s-a numărat printre primele decorații emise de regimul comunist din România pentru a recompensa inclusiv financiar pe acele persoane care s-au remarcat la locul de muncă.

(regiunea Timișoara), unde în cadrul GAC „Drapelul Roșu” 16 familii de colectivști, foarte apreciați, sunt de naționalitate țigănească.

În unele regiuni Sfaturile Populare s-au preocupat și cu construirea caselor noi pentru populația țigănească, în loculocioabelor vechi, în care a ținut burghezia această populație, lăsând-o pradă mizeriei și bolilor sociale. Astfel, la marginea orașului Cluj au fost construite case noi, pe lângă o școală și o cantină populară, unde iau masa în medie 130 de oameni nevoiași.

La marginea orașului Oradea (regiunea Bihor) a fost inaugurată la 7 noiembrie 1950 școală și căminul cultural în colonia „Czinka Panna” locuită numai de populația țigănească. Populația țigănească din acest cartier desfășoară o activitate culturală rodnică, prezentând piese de teatru („Nunta țigănească”), cântece și dansuri populare țigănești care sunt deosebit de apreciate în toată regiunea.

La Buduslău și Poșalaca (regiunea Bihor) populația țigănească s-a adresat printr-un manifest organizațiilor de Partid, exprimându-și voința de a lupta activ pentru pace.¹⁵ Țiganii din Gurghiu (regiunea Mureș) au făcut prin muncă voluntară 85.000 de cărămizi pentru căminul lor cultural. Echipa culturală din Dorobanți (regiunea Arad) vizitează toate comunele apropiate (la Curtici, Iratoșul, Variașul, Măcin), dând manifestări artistice, obținând succese, mai ales, cu cântece și jocuri populare.

Desigur munca dusă pentru ridicarea acestei populații ar putea da și mai bune roade. Sfaturile populare se mulțumesc, uneori, cu rezultatele obținute și nu se străduiesc să îmbunătățească condițiunile în care aceste rezultate au fost obținute. Astfel, chiar la căminul cultural din colonia „Czinka Panna” unde pregătirea unei piese cere un efort deosebit atât din partea conducerii, cât și din partea echipei de teatru, artiștii fiind analfabeți și învățând piesa cuvânt cu cuvânt „din gură”-în singura sală existentă unde se țin repetițiile, se țin în acelaș timp și ședințe, și e un permanent du-te-vino. Sala nu este nici încălzită din cauza lipsei de combustibil. Tot aici se pune problema a 125 analfabeți care, însă în ziua de 14 ianuarie 1951 nu au fost organizați în cursuri, nefiind decât un singur învățător desemnat pentru această muncă.

¹⁵ Toate regimurile comuniste și Uniunea Sovietică s-au prezentat drept forțele iubitoare de pace care se opuneau forțelor războinice reprezentate de țările occidentale. Pentru a sensibiliza opinia publică internațională asupra presupuselor planuri de război ale blocului occidental, țările comuniste au organizat diferite evenimente în sprijinul păcii mondiale care au implicat un număr mare de cetățeni.

Acolo unde munca de alfabetizare este sprijinită de sfaturile populare, ea dă din ce în ce mai bune rezultate. Astfel, la Semlac (regiunea Timișoara) din cei 134 analfabeți dintre care majoritatea țigani 135 frecventează regulat cursul. Cursiștii au organizat și o echipă culturală, iar una din piesele jucate de această echipă a fost scrisă de un cursist țigan. La cursul de alfabetizare din Tomești din cei 69 analfabeți, 67 frecventează regulat cursul. Dintre cursanți 90% sunt țigani, care au fost antrenați și la munca culturală (Vöröe (Steagul Roșu) Arad, 15.11.1951). La Ermitul (regiunea Mureș) 95% din analfabeții țigani frecventează cursul. Țiganii au fost antrenați și în munca culturală și s-au evidențiat (Gazeta Poporului/Tg. Mureș 16.III.1951).

Problema alfabetizării populației țigănești trebuie să constituie încă pretutindeni o preocupare. Trebuie dusă o permanentă muncă de lămurire, pentru a mobiliza această populație la cercurile de alfabetizare.

Metodele folosite în comunele Dumbrăvioara (regiunea Mureș), Românași (regiunea Cluj), Ciceu-Mihăilești (raionul Dej), Sf. Gheorghe (regiunea Stalin) ș.a. trebuiesc popularizate și introduse. Iar atitudini negative ale unor învățători, ca aceora din Sânmihaiul Almașului (raionul Jibou) care pretind că „oamenii muncii țigani nu pot fi antrenați pentru alfabetizare” trebuiesc combătute.

***

Pe baza celor arătate mai sus putem trage următoarele concluzii:

Situația populației țigănești din RPR care trăiește viață stabilă s-a îmbunătățit simțitor mai ales în acele regiuni unde organele locale ale puterii de Stat, îndrumate de Partid și Guvern, dau importanță suficientă acestei probleme, demascând și combătând orice încercare a dușmanului de clasă de a pune piedici în calea procesului de încadrare a acestei populații în munci productive, creând în același timp condiții pentru ridicarea nivelului ei politic și cultural.

Populația muncitoare țigănească, crunt exploatată și asuprită în trecut, câștigă tot mai multă încredere în regimul nostru, devenind tot mai conștientă de posibilitățile ei de a putea participa la construirea unei vieți noi, fericite pentru întregul popor muncitor și de dreptul său egal cu celelalte naționalități conlocuitoare de a se bucura de roadele efortului comun, potrivit muncii depuse.

Astfel, în afară de unele particularități despre am vorbit mai sus, problema populației țigănești care trăiește o viață stabilă în cadrul

comunelor și orașelor noastre se încadrează în rândul problemelor celorlalte naționalități conlocuitoare, cerând aceeași preocupare în privința intensificării procesului de înfrățire și a combaterii uneltirilor dușmanului de clasă pe linia naționalismului burghez, constituind o preocupare și grijă permanentă a organelor locale ale puterii de stat, care au sarcina să ia „măsuri pentru a asigura conviețuirea frățească, bazată pe egalitatea în drepturi pentru poporul român și naționalitățile conlocuitoare” (Decretul pentru organizarea și funcționarea sfaturilor populare: Cap. II p.m.).

În afară de țiganii stabili în RPR mai trăiesc și țiganii nomazi și seminomazi. În timp ce țigani nomazi se caracterizează prin faptul că trăiesc numai în corturi, stabilindu-se numai câteva zile într-un loc, cutreierând statele, vizitând târgurile, țiganii seminomazi se stabilesc în lunile de iarnă într-o localitate, unde au cocioabele lor sărăcicioase și insalubre și cum vine primăvara, încep să umble din sat în sat și nu se mai întorc decât toamna târziu.

Cercetările pe care le-a întreprins Departamentul nostru pe la sfârșitul anului 1950 și între 15 februarie și 16 martie 1951 ne-au arătat că țiganii nomazi și seminomazi trăiesc în număr mai mare sau mai mic în mai toate regiunile țării. Cei mai mulți nomazi, numărul lor se cifrează la 10–12.000 trăiesc în Moldova; numărul seminomazilor este mult mai mare decât al nomazilor.

Cercetările în legătură cu țiganii nomazi și seminomazi au fost executate de tov. Mureșan Ștefan, învățător (la școala nr. 36 de băieți din Capitală), de naționalitate țigănească. Tov. Mureșan vorbește încă destul de bine limba țigănească. El a privit această muncă, ca o sarcină de cinste, lucrând cu perseverență. Nivelul politic și ideologic al tov. Mureșan este încă foarte scăzut, astfel noi nu am folosit din rapoartele lui decât datele concrete (pentru care el a declarat că răspunde), iar aprecierile, ca și afirmațiile oarecum romantice, nu le-am luat în considerație. Această muncă a tov. Mureșan a prezentat unele greutăți datorită faptului că Departamentul nostru nu i-a pus la dispoziție nicio delegație, și aceasta în primul rând pentru a nu da încă un caracter oficial acestor cercetări. Tov. Mureșan a reușit să se apropie de țiganii nomazi, care, în general, sunt plini de neîncredere față de alte naționalități, datorită asupririi crunte și persecuțiilor la care au fost supuși sub regimurile burghezo-moșierești, și mai ales sub regimul fascist antonescian, când o parte a țiganilor a fost exterminată în Transnistria.

Au fost vizitate următoarele regiuni:

Regiunea Sibiu (raioanele Sibiu, Agnita, Făgăraș și Mediaș)
 Regiunea Buzău (-II- Mizil)
 Regiunea Vâlcea -or. Râmnicu Vâlcea
 Regiunea Ialomița (-II-Urziceni)
 Regiunea Cluj -or. Cluj, raionul Aiud
 Regiunea Argeș (-II- Pitești)
 Regiunea Prahova –or. Câmpina
 Regiunea Stalin-or. Stalin, raionul Stalin
 Regiunea Dolj -raionul Craiova
 Regiunea Putna-or. Focșani, raionul Adjud
 Regiunea Bacău-or. Bacău, raionul Tg. Ocna
 Regiunea București-raionul Brănești
 Capitala-raionul „1 Mai” (cartiere Obor, Colentina, Tei, Plumbuita)
 -raionul „Lenin” (Ferentari și Cațavei)
 Regiunea Bacău-or. Piatra Neamț.

În vizitarea orașelor și raioanelor arătate mai sus, tov. Mureșan a urmărit surprinderea cât mai multor sălașuri de țigani nomazi, având ca punct de reper în căutarea lor, târgurile unde vin de obicei să-și vândă mărfurile sau să găsească alte mijloace de câștig (ghicitul, cumpărarea sau vânzarea vechiturilor etc.) sau informându-se dela un sălaș sau ceată, despre locul unde se află alte cete. (...)

Numărul total al nomazilor cu cari a luat contact direct sau a aflat în mod indirect tov. Mureșan se cifrează la

Nomazi	8.338
Semi-nomazi	17.905
Iar numărul țiganilor stabili din localitățile vizitate	20.870

***

O ceată sau un sălaș cum se numește o grupă de țigani nomazi sau seminomazi, care constituie o unitate, este compusă din mai multe șatre sau căruțe. Numărul șatrelor sau al căruțelor care constituie un sălaș sau o ceată variază între 3 și 30, sălașul fiind format dintr-un număr mai mic de șatre (sau căruțe), iar ceata cuprinzând de obicei mai multe sălașuri. De obicei, numărul șatrelor corespunde numărului familiilor care umblă împreună, sunt încă cazuri, când într-o șatră trăiesc 2–3 familii (fiul căsătorit locuind împreună cu părinții, neputând să-și facă o nouă șatră).

În fruntea fiecărei cete sau sălaș stă un bulibașă, numit în unele regiuni (ca în regiunea Cluj, Buzău) vâtaf.

Bulibașa este conducătorul sălașului, al cetei. Rangul de bulibașa se moștenește din tată în fiu. În cazuri excepționale, când bulibașa moare fără moștenitor, noul bulibașa se alege din cadrul sfatului bătrânilor. Bulibașa se bucură de o mare autoritate în sânul sălașului sau al cetei. Hotărârile lui sunt obligatorii pentru toți membrii. El judecă cazurile ivite în urma neînțelegerilor în sânul sălașului sau al cetei. Numai în cazuri excepționale când bulibașa nu găsește soluțiuni într-o chestiune se adună sfatul bătrânilor. (În spiritul politicii naționale a regimului nostru, respectând datinile populare ale naționalităților conlocuitoare, judecătoriile noastre populare, ținând cont de particularitățile acestei populații, ca și de rolul pe care îl au bulibașii, îi invită pe bulibași la procese între țigani sau între țigani și alte naționalități, folosindu-se când e cazul de experiența și influența acestora, ca în regiunea Dolj, Bacău etc.).

Bulibașa ține legătura cu autoritățile pentru obținerea aprobării de a rămâne câteva zile într-un loc. Dar Bulibașa face în acelaș timp și tranșacțiuni economice, se angajează în numele membrilor sălașurilor sau ai cetei, care execută ordinele lor. Astfel, de pildă, bulibașa Gheorghe Bălțeanu, care este bulibașa șef al tuturor cetelor din Oltenia (unde după afirmația lui ar exista în total 36 cete) ține legătura cu DCA¹⁶ pentru strângerea fulgilor. Munca o execută membrii cetei, iar banii îi încasează bulibașa și dă membrilor după bunul lui plac. Bulibașa Bălțeanu, care are o casă la Craiova, este un exemplu pentru acei bulibași care exploatează munca membrilor din cetele de sub conducerea lui. Astfel de bulibași exploatare există într-un număr destul de însemnat. Bulibași ca Gheorghe, Anton și Matei Căldărar din raionul Mediaș, care în cârdășie cu chiaburimea satelor, încearcă să împiedice integrarea nomazilor în munci productive, să împiedice stabilirea lor pentru a-i putea exploata în voie. Sunt însă și bulibași care nu exploatează membrii cetelor sau sălașurilor lor, ca Stănescu Polo, Stănescu Gălățeanu, regiunea Bacău și alții. Sunt cazuri când țiganii nomazi și seminomazi conduși de bulibașii lor participă la munci voluntare de folos obștesc, fiind în același timp dornicii să intre în câmpul muncii.

¹⁶ DCA este acronimul pentru depozitare, colectare, achizitii. El desemna unități locale speciale însărcinate cu colectarea și depozitarea materialelor reciclate și, de asemenea, cu punerea acestor materiale la dispoziția părților interesate.

Între bulibașii unei regiuni sau ai unui ținut există strânse legături (desigur există și certuri). În fruntea bulibașilor unei regiuni sau ai unui ținut este un bulibașa-șef sau inspector-bulibașă, cum este de pildă șeful bulibașilor din regiunea Bacău, Stănescu Polo. Șefii bulibași sau bulibașii cu mai multe cete au și un ajutor, subinspector sau subșef-bulibașa.

Ținerea sfatului bătrânilor se face prin adunarea din mai multe regiuni a tuturor bătrânilor și a bulibașilor, pentru a lua hotărâri de cea mai mare importanță în cadrul cetelor. Dar și în afară de asemenea ocazii se mai întâlnesc cetele, având locuri de întâlnire fixe ca: în regiunile Sibiu: Voila, Șercaia (raionul Făgăraș), Agnita, Nocrich (raionul Sibiu), Mediaș (raionul Mediaș); în regiunea Mureș: Balș; în regiunea Argeș: Pitești; în regiunea Dolj: Craiova; în regiunea Buzău: Buzău; în Ialomița: Urziceni; în regiunea Putna: Focșani, Adjud; în regiunea Bacău: Piatra Neamț, Tg. Ocna etc. Scopul acestor întâlniri este de a se înțelege asupra împărțirii regiunilor pe sfere de activitate, unde vor cutreiera cetele, pentru a câștiga cele necesare traiului lor, pentru a se informa reciproc asupra problemelor și a greutăților pe care le întâmpină, ca și asupra modalităților de rezolvare a acestora, pentru a se informa de zvonurile care circulă, -scopul acestor întâlniri este uneori sărbătorirea unei căsătorii a unui bulibașă, a fiului sau fiicei unui bulibașă etc. Cu ocazia acestor întâlniri se ține de obicei și o „sindrofie”, un mare ospăț, unde bulibașii beau din paharele de „aur” sau argint,¹⁷ unul din semnele distincte ale bulibașilor. Un alt semn distinctiv al bulibașilor este diagonalul pe care șefii bulibași poartă insigne cabalistice.

Raionarea administrativ-economică a țării a limitat posibilitățile țiganilor nomazi de a cutreiera țara de la un capăt la celălalt. Ei nu pot trece dintr-o regiune într-alta decât în mod clandestin.

Situația economică a țiganilor nomazi

Țigani nomazi și seminomazi își câștigă existența prin vânzarea obiectelor casnice pregătite de ei în mod rudimentar. Astfel, majoritatea sunt căldărari, bidinari, ciudari, pieptănari, spoitori, vopsitori, în mai toate regiunile țării, -argintari, ca în regiunea Ialomița, regiunea București (raionul Brănești), ursari (deși această meserie este interzisă acum) în comuna Alexei (raionul Urziceni), -din vânzarea cazanelor

¹⁷ Referința este la potirul tradițional, din aur sau argint, care era păstrat în cadrul familiilor de romi nomazi și care era transmis din generație în generație pe linie masculină. Aceste potire aveau o valoare simbolică, datorită vechimii și a istoriei lor acumulate în cadrul unei comunități.

făcute de ei (aceștia se numesc cazangii), ca nomazii din regiunea Vâlcea, lingurari în regiunile păduroase ale țării, unde din răchită și salcie fac coșuri, coveți, fuse etc. Dintre țiganii nomazi pe marginea orașelor mai mari, unii sunt lustrangii. Femeile câștigă cu ghicitul, cu vânzarea florilor etc. Se dedau, uneori, și la furturi.

Țiganii seminomazi care se angajează la munci agricole (regiunea Sibiu, regiunea Buzău), nefiind încadrați în sindicate devin pradă ușoară pentru chiaburii, care îi exploatează crunt.

În regiuni ca regiunea Argeș și Dolj trăiesc așa-numiții rudari, țiganii seminomazi, urmașii aurarilor robi. Înaintea desființării robiei, care a avut loc în țara noastră în anul 1858, aurarii au fost acei robi care au avut o viață poate și mai chinută ca ceilalți. Urmașii acestor aurari sunt rudarii. Viața lor mizerabilă de astăzi este încă o dovadă a faptului că desființarea robiei de către burghezie a fost formală, burghezia necreând nici o posibilitate pentru îmbunătățirea vieții lor. Rudarii trăiesc în grote (sub pământ) în păduri, în cea mai neagră mizerie și promiscuitate, câștigându-și existența din vânzarea obiectelor făcute din lemn moale. Rudarii nu au bulibași, trăiesc izolați de ceilalți țigani.

O parte a țiganilor seminomazi se ocupă cu vânzarea cailor. Geambașii sunt cei mai înstăriți între țiganii nomazi, bulibașii lor strângând uneori averi considerabile (ex.reg. Sibiu: Agnita, Mediaș, reg. Prahova: Câmpina, reg. Buzău etc.).

În rândurile seminomazilor intră acum și o parte a muzicanților, neîncadrați în tarafe, nesindicalizați, care în urma desființării cârciumilor nu-și găsesc de lucru decât ocazional la nunți, la unele petreceri.

Țiganii nomazi și seminomazi trăiesc în mizerie și promiscuitate, infectați de boli sociale.

Legăturile țiganilor nomazi cu autoritățile locale

După cum am arătat și mai sus, mai ales de la raionare încoace,¹⁸ circularea țiganilor nomazi dintr-o regiune într-alta, dintr-un raion într-altul, sau chiar dintr-o comună într-alta este interzisă. În unele regiuni, ca Vâlcea, Cluj, Sibiu etc., autoritățile locale încearcă să limiteze și treptat să interzică definitiv rătăcirile țiganilor dintr-un loc într-altul. Punerea în viață a acestei dispoziții se lovește însă de greutăți parte datorită uneltirilor chiaburilor, parte prin însăși faptul, că țiganii nomazi nu-și pot câștiga existența, dacă nu-și vând obiectele fabricate.

¹⁸ Referința este la reforma teritorială din septembrie 1950 când întregul teritoriu al țării a fost reorganizat în regiuni, orașe și raioane.

Sunt unele regiuni, ca Sibiu, Cluj, Buzău, Bacău, Putna, unde stabilirea țiganilor nomazi, găsirea posibilităților pentru încadrarea lor în muncă, este o permanentă preocupare, atât a organelor de Partid, cât și a sfaturilor populare. De pildă, în raioanele Agnita și Făgăraș li s-a dat un teren pentru case de locuit, stabilindu-i în comunele unde s-au găsit în octombrie 1950 (Sâmbăta de Jos, Didrif, Viștea, Voila, Ucea etc.).

În marea majoritate a cazurilor însă, în urma greutăților pe care le prezintă rezolvarea problemei acestei populații-rezolvare care cere o muncă temeinică de lămurire, autoritățile se mulțumesc deocamdată cu supravegherea activității lor, fără să caute rezolvarea definitivă a problemei. Astfel stă situația în regiunile Argeș, Dolj, Vâlcea, Ialomița, București etc. În multe cazuri, lipsește răbdarea necesară față de acești oameni atât de înapoiți, iar ceea ce este și mai rău, dușmanul de clasă agită între ei tema anti-țiganismului, care se lasă simțit în multe locuri, fapt care contribuie la accentuarea tendinței de izolare, la manifestări de neîncredere chiar față de regim.

Țigani nomazi nu sunt recenzați, autoritățile nu cunosc numărul lor, tinerii nu fac armată (deși sunt regiuni ca Sibiu, unde tinerii manifestă astăzi dorința de a merge la militari), nu plătesc impozite, nu se căsătoresc la oficiul stării civile, nici copiii nou născuți nu sunt înregistrați, nu au buletine de la Biroul Populației, nu posedă acte. Nu au nume de familie, numai nume de botez. Nume de familie au de obicei numai bulibașii, și aceștia după meseria exercitată: căldărari, ciurari etc., sau după numele vechilor stăpâni de robi. Din această cauză sunt unele regiuni, ca de ex. Bacău, unde sunt nenumărați Stănescu sau Brătianu. Țigani se folosesc de faptul că nu au nume de familie și schimbându-și numele încearcă să deruteze autoritățile pentru a nu putea fi urmăriți.

Țigani nomazi și seminomazi sunt toți analfabeți (numai unii bulibași știu ceva carte), copiii lor sunt neșcolarizați, adulții nu sunt recenzați pentru alfabetizare, și chiar dacă în cazuri excepționale ca la Agnita, Mizil, au fost recenzați, fug și nu vor să învețe carte.

În regiunile în care autoritățile sunt preocupate de rezolvarea problemei țiganilor nomazi, unde se duce o muncă de lămurire, rezultatul acestei munci se manifestă prin faptul că țigani nomazi se declară gata să intre în producție, să lucreze în meseria lor sau în orice altă meserie, în cadrul cooperatist, sunt atașați regimului, și au încredere că autoritățile nu le vor decât binele lor. Astfel de exemple avem mai ales în regiunea Bacău, unde țigani nomazi și seminomazi sătui de viața de mizerie, au declarat că vor să intre în producție, iar bulibașii lor Stănescu Polo și

Stănescu Gălățeanu au declarat în repetate rânduri, atât față de autoritățile locale, cât și față de tov. Mureșan, că sunt gata oricând să pornească la munca de lămurire în întreaga Moldovă, unde acești doi bulibași se bucură de o deosebită autoritate în sânul tuturor țiganilor nomazi, propunând și o adunare a lor în Piatra Neamț.

Există, de asemenea, dorința de încadrare în producție în sânul țiganilor nomazi din regiunea Cluj (Bulibașa Raghin Petre); aici mai mult în urma unei crescânde îngrădiri a rătăcirilor lor, neavând drept de a sta mai mult de 24 ore într-o localitate: în regiunea Argeș-Pitești (bulibașa Iordache Nicolae); regiunea Bacău (raionul Mizil, bulibași: Stănescu Ion, Ionița Ștefan, Cristache Ștefan), la Râmnicu-Sărat (bulibașa Cojocaru Ion). Țiganii nomazi din regiunea Dolj, Craiova au declarat, de asemenea, că vor să se încadreze în muncă, iar bulibașa lor exploatator, Bălțeanu Gheorghe, neavând încotro, s-a declarat, de asemenea, gata să lucreze oriunde.

În unele regiuni ale țării ca Buzău, Argeș, Ialomița, la șantierele de construcție și chiar și la Canal,¹⁹ țiganii nomazi și seminomazi vin cu căruțele și se angajează ca zilieri, stând luni de zile într-un loc.

Starea culturală a țiganilor nomazi

În urma înapoierii economice, ca și a vieții nestabile, țiganii nomazi și seminomazi nu s-au putut folosi încă de egalitatea deplină de drepturi care o asigură Constituția țării noastre tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate.

În întregime analfabeți, neîncadrați în cursurile de alfabetizare, iar copiii neșcolarizați, țiganii sunt pradă misticismului și a superstițiilor.

Deși nu se duc la biserică și sunt în general indiferenți față de religie, cred în „farmece”, în „duhuri necurate” și preoții reacționari în cârdășie cu chiaburimea satelor se folosesc de starea de înapoiere a țiganilor nomazi și îi exploatează. Astfel, în regiunea Buzău, raionul Mizil, preotul încasează câte 50 lei pe lună de la fiecare țigan nomad, luându-i încă bani separat pentru slujba pe care o face în șatră.

Tot chiaburii, în cârdășie cu bulibașii exploatatori și preoții răspândesc și zvonurile, că țiganii nomazi vor fi adunați, băgați în lagăre, iar copiii vor fi duși în colonii. Dând crezare zvonurilor care sunt duse din

¹⁹ Canalul Dunăre-Marea Neagră a fost o construcție uriașă care a început la sfârșitul anilor 1940 cu sprijinul Uniunii Sovietice. Acest șantier a funcționat ca un lagăr de muncă forțată pentru prizonierii politici până în 1953, când a fost abandonat la sfatul noului lider sovietic, Nikita Hrușciov.

sălaş în sălaş, țigani nomazi devin și mai neîncredători față de autorități, nu vor să se încadreze în muncă, își schimbă mereu locurile de popasuri, fugind noaptea dintr-o comună într-alta pentru a nu putea fi găsiți. Astfel de cazuri am avut în regiunea Sibiu în comuna Dârlos (chiaburul Langa, preotul Nedeșan), în comuna Biertan chiaburul Rotar Ion și preotul Bălan Ion, în comuna Saroșul preotul exploatare Suciu și învățătorul pensionar Secetă Ștefan și alții, duc o campanie împotriva stabilirii țiganilor nomazi (...).

Sursa: Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul de Miniștri–Subsecretariatul de Stat al Naționalităților, dosar 1929/1952, ff. 29–45.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 2. Analiză privind situația populației de etnie romă din România la începutul anilor 1950.

Numărul populației de limba maternă țigănească din RPR pe baza recensământului din 25 ianuarie 1948 se cifrează la cifra de 54.954.

Cifra de mai sus se repartizează pe ținuturi după cum urmează:

<u>RPR</u>	: 54.954	<u>Dobrogea</u>	:387
Urban	: 7.529	Urban	:38
Rural	: 47.425	Rural	:349
<u>Oltenia</u>	:1.820	<u>Moldova</u>	:2.350
Urban	:472	Urban	:493
Rural	:1.348	Rural	:1.857
<u>Muntenia</u>	:8.869	<u>Bucovina</u>	:-
Urban	:3.095		
Rural	:5.774		
<u>Transilvania</u>	:26.574	<u>Banat</u>	:8.006
Urban	:2.543	Urban	: 656
Rural	:24.031	Rural	: 7.350
<u>Crișana-Maramureș</u>	:6.948		
Urban	:232		
Rural	:6.716		

Aceste cifre nu cuprind decât acea parte a populației țigănești care s-a declarat de limba maternă țigănească. Mai sunt țigani care vorbesc limba română sau limba maghiară și care s-au declarat de aceste limbi materne, mulți dintre aceștia nu știu limba țigănească.

O cercetare sistematică în problemele țiganilor n-am putut întreprinde până acum.

Datele pe care le posedăm în legătură cu populația țigănească nu prezintă suficientă garanție pentru cercetările în această problemă. Înainte și după dizolvarea Uniunii Romilor,²⁰ am dus discuții cu Anghel Laurențiu care a venit în repetate rânduri la Departamentul nostru prezentându-ne și alți reprezentanți ai acestei populații, dar nici unul dintre aceștia (deși au fost între ei persoane mai demne de încredere decât Anghel) n-au putut să ne lămurească asupra aspectelor care ne-au interesat: ca situația numerică, structura profesională etc. Iar în ceea ce privește scopul pe care l-au urmărit acești reprezentanți ai populației țigănești, l-am putea preciza în dorința de a înlocui vechea organizație, dar nu cu elemente muncitorești, ci cu elemente care ar fi vrut să profite de libertățile acordate naționalităților conlocuitoare pentru interese personale. Am întrerupt, deci, aceste tratative.

Cu deplasările pe teren în problemele altor naționalități conlocuitoare (în Muntenia și Dobrogea) s-au strâns ceva date care ne arată că:

1. În anumite regiuni țiganii au o viață stabilă, sunt țărani muncitori (zilieri), muncitori de fabrici, mici meseriași și muzicanți.

2. Pe lângă țiganii stabilizați, care locuiesc de obicei în cartiere separate pe marginea orașelor, comunelor sau satelor, mai sunt în mai toate regiunile și țigani nomazi, dintre care deosebim:

a) țigani nomazi care cutreieră satele și comunele trăind în corturi, rămânând câte 2–3 zile într-un loc;

b) țigani seminomazi care plecând de la un loc anumit unde desfășoară o activitate (fac obiecte de lemn: albi, linguri, umerăse) timp de o săptămână, ca timp de 3 săptămâni să umble cu căruța pentru a valorifica aceste obiecte de cele mai multe ori nu în schimb direct de bani, ci în schimb de haine vechi, ca să revină la locul lor de muncă (județul Constanța).

²⁰ Numele complet al organizației este Asociația Uniunea Generală a Romilor. Ea a fost una dintre organizațiile de romi create în perioada interbelică și care a urmărit integrarea romilor în societatea românească și recunoașterea lor ca minoritate națională. În urma instaurării regimului comunist în România, organizația a fost dizolvată în 1949.

3. Țigani, în general, stau ostil față de o organizație țigănească. În urma suferințelor lor din trecutul apropiat (persecuțiile în timpul guvernării Antonescu²¹), ca și în urma anti-țiganismului preferă să nu fie considerați țigani. (Acest lucru ne-a fost confirmat în repetate rânduri din partea lui Anghel Laurențiu, Mureșan²² și alții).

4. În urma consecvenței politicii naționale leniniste dusă de PMR²³, în unele locuri s-a reușit încadrarea țiganilor în producție (jud. Bacău, Ialomița, Constanța, în Ardeal), alfabetizarea lor, încadrarea lor în sindicate (sindicatul artiștilor instrumentiști la Câmpina), activizarea lor în căminele culturale.

5. Și în rândurile țiganilor din RPR²⁴ supraviețuiesc rămășițele vechilor organizații de trib, caracterizate de puterea despotică a șefului de trib, ales de tabără. Exemplificarea acestui fapt pe care îl găsim arătat și în romanul lui Zaharia Stancu „Desculț”²⁵ în următoarele fraze: „Bulibașa e stăpân peste șatră și boierul nici nu se uită la țigani, nici nu-i scuipe în creștet măcar. Boierul cu bulibașa are înțelegere pentru țigani...El bulibașa îi plătește și bulibașa, din zece părți oprește pentru el 8, iar două le dă țiganilor care muncesc, pentru muncă”.

În jurul gospodăriilor agricole de stat,²⁶ foste moșii regale de la Segarcea și Sadova (jud. Dolj) trăiesc țigani în cocioabe. În anul 1948 la transformarea acestor moșii în gospodării agricole țigani au fost chemați la lucru ca zilieri. Țigani de la început n-au vrut să vină la lucru. Tratatările individuale n-au dus la nici un rezultat, vătafii (în această regiune șefii țiganilor sunt numiți astfel) au manevrat pentru ca aceste

---

²¹ Referința este la liderul român, Mareșalul Ion Antonescu, care a purtat principala responsabilitate pentru organizarea deportării romilor în Transnistria în 1942 în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

²² Ștefan Mureșan a fost un profesor de naționalitate romă care a lucrat voluntar la Subsecretariatul de Stat al Naționalităților pentru a aduna date despre populația romă din România.

²³ PMR sau Partidul Muncitoresc Român a fost denumirea partidului comunist din România până în 1965.

²⁴ RPR sau Republica Populară Română a fost denumirea oficială a statului român până în 1965.

²⁵ Zaharia Stancu a fost un scriitor român, al cărui roman „Desculț” descria situația dificilă a țăranilor de la începutul secolului XX. Romanul a fost tradus în 24 de limbi.

²⁶ Gospodăria agricolă de stat era un tip de fermă agricolă deținută de stat și organizată după modelul sovhozului sovietic. Vezi: Gail Kligman & Katherine Verdery, *Peasants Under Siege. The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949–1962*, (Princeton: Princeton University Press, 2011), p. 124.

tratative să eşueze. Reluându-se tratative cu vătafii, ȝiganii s-au prezentat la muncă. Vătafii însă nu lucrau nici aici. Munca de lămurire dusă de conducere și de țăranii muncitori n-au dus în acest loc la nici un rezultat pentru a-i convinge pe ȝigani să nu lucreze în locul vătafilor.

Concluziile pe care le putem trage din aceste puține elemente cunoscute, cu ajutorul exemplului sovietic, pentru munca noastră în viitor pentru această problemă sunt următoarele:

1. Problema ȝigănească este în primul rând o problemă socială;
2. ȝiganii încadrați în muncă, care vorbesc limba populației cu care viețuiesc și care-și trimit copiii în școlile respective, care, deci, trec printr-un proces de asimilare, nu constituie o preocupare decât în măsura ridicării nivelului lor cultural (alfabetizare, educație de igienă, asistență socială) și lupta împotriva naționalismului burghez care, prin menținerea vechilor prejudecăți, împiedică procesul de înfrățire între această populație și celelalte naționalități conlocuitoare;
3. Trebuie cercetată situația ȝiganilor împroprietăriți prin reforma agrară (aproape 20.000 de ȝigani au fost împroprietăriți în județele locuite de naționalitățile conlocuitoare (...));
4. Cu ocazia deplasărilor pe teren trebuie cercetată situația ȝiganilor și trebuie întocmită o statistică a ȝiganilor neîncadrați în muncă, a ȝiganilor nomazi în general;
5. Problema principală constituie problema ȝiganilor nomazi, cor-torari, seminomazi, eliberarea lor de sub influența despotică a bulibașilor, a vătafilor, va necesita aplicarea măsurilor pe care le ridică exemplul sovietic.

Sursa: Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul de Miniștri–Subsecretariatul de Stat al Naționalităților, dosar 1929/1952, ff. 24–27.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 3. Studiu privind analiza situației social-economice a romilor realizat în cursul anului 1977.

STUDIU

privind situația social-economică a populației de ȝigani din țara noastră

Pe baza indicațiilor conducerii superioare a partidului, Comisia Națională de Demografie, Comitetul pentru Problemele Consiliilor

Populare, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Muncii, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne și Procuratura Generală, au efectuat un studiu privind situația social-economică a populației de țigani din țara noastră.

Din datele recensământului populației efectuat în ianuarie 1977, rezultă că pe teritoriul țării trăiesc 229.986 țigani.²⁷

Aglomerări mai mari ale acestei populații există în unele cartiere ale orașelor, comune și sate, cum sunt cartierele Fața Luncii și Sineasa din Craiova, Coiciu din Brăila, Mimiș din Ploiești, comuna Gătaia din județul Timiș, satul Toflea din județul Galați etc.

Măsurile luate de conducerea de partid și de stat privind ridicarea continuă a nivelului material și spiritual al întregului popor și amplele acțiuni politico-educative au influențat și procesul de integrare a populației de țigani în viața social-economică a țării.

Organele locale de partid și de stat au acționat în vederea stabilirii în localități a populației de țigani și pentru încadrarea lor într-o activitate productivă. Astfel, unele consilii populare din județele Dâmbovița, Neamț, Alba, Sibiu, Bacău, Buzău, Arad, ș.a. au atribuit, îndeosebi, țiganilor nomazi și seminomazi, terenuri pentru locuințe, i-au ajutat să-și construiască case de locuit, atrăgându-i, totodată, să desfășoare activități productive în cadrul întreprinderilor agricole de stat, cooperativelor agricole de producție, întreprinderilor de mecanizarea agriculturii, cooperației meșteșugărești, precum și în întreprinderi ale industriei republicane.

De asemenea, s-au luat măsuri cu efecte pozitive pentru înregistrarea lor în evidența populației și de stare civilă, pentru a se urmări, în principal, școlarizarea copiilor, legalizarea conviețuirii în comun între bărbat și femeie, chemarea tinerilor pentru satisfacerea stagiului militar și supravegherea din punct de vedere igienico-sanitar.

Toate aceste măsuri au determinat transformări în condițiile de viață ale unei părți din populația de țigani, în atitudinea lor față de muncă și normele de conviețuire socială.

Din studiul efectuat a rezultat, totuși, că un număr important de țigani apti de muncă continuă să nu desfășoare nici o activitate productivă permanentă. Pe întreaga țară au fost identificați peste 80.000 de

---

²⁷ Dintr-un studiu efectuat în anul 1976 de către organele Ministerului de Interne și Comisia Națională de Demografie, rezultă că populația de țigani de pe teritoriul țării noastre cuprinde cca. 541.000 persoane, din care 474.530 stabile, 66.000 seminomade și 470 nomade.

țigani apti de muncă, care nu desfășoară activitate utilă societății, numărul lor fiind mai ridicat în județele Bihor, Mureș, Maramureș, Dolj și altele. Dintr-un sondaj efectuat în municipiul București asupra a 14.000 de persoane, a rezultat că din 3.800 apte de muncă, 2.500 au refuzat angajarea. În județul Ilfov, din 18.500 persoane apte de muncă, 2.500 nu prestează nici un fel de activitate utilă, refuzând încadrarea în muncă. O parte din rândul țăganilor încadrați la diferite întreprinderi au părăsit locul de muncă la scurt timp după încadrare, însușindu-și echipamentul de protecție și alte materiale ce le-au fost date în primire.

Din totalul de 66.470 țigani nomazi și seminomazi, numai aproximativ 5.600 pretează activități utile, majoritatea temporar. Dintre aceștia, peste 900 persoane cunosc diferite meserii, restul fiind necalificați.

Cei mai mulți dintre țigani locuiesc în condiții insalubre, în corturi și locuințe construite din pământ, fără aerisire și lumină, formând la periferia unor localități așezări cu aspect specific modului lor de viață. Numeroase familii, formate din câte 5–10 membri, locuiesc într-o singură încăpere, dormind câte 3–4 persoane, de vârste și sexe diferite, într-un singur pat, în promiscuitate. O parte din cei care au primit locuințe din fondul de stat ori au fost sprijiniți să și le construiască, nu se ocupă de întreținerea acestora, producându-le grave stricăciuni, pregătesc hrana în camere, la foc deschis, ori le folosesc pentru adăpostirea animalelor.

Datorită condițiilor în care trăiesc și se hrănesc, starea igienico-sanitară a țăganilor este îngrijorătoare. Majoritatea se sustrag controlului medico-sanitar, acțiunilor de imunizare activă a populației; mulți dintre țigani au diferite boli cu extindere în masă. În rândul populației de țigani apare o frecvență crescută a mortalității infantile, [a] bolilor venerice, [a] febrei tifoide, [a] tuberculozei etc. S-a constatat că focarele de parazitism (păduchi) se întâlnesc aproape în exclusivitate în localitățile cu populație compactă de țigani. Această situație constituie un real pericol de transmitere a bolilor în mediile și locurile pe care le frecventează îndeosebi în târguri, piețe și zone de agrement, unde există mari aglomerări de persoane.

Sub aspectul școlarizării, majoritatea țăganilor adulți sunt analfabeți și semianalfabeți, manifestându-se refractari în ce privește frecventarea de către copiii lor a învățământului obligatoriu. O parte dintre copiii înscriși în școală sunt retrași de către părinți, care îi poartă cu ei în peregrinările prin țară și îi pun să cerșească și să fure. În urma acțiunilor și controalelor efectuate, a rezultat că aproximativ 6.600 de copii de vârstă școlară, din care peste 3.600 provenind din familii de țigani nomazi

și seminomazi, nu frecventează învățământul obligatoriu. Unii dintre acești copii, din cauza frecvenței slabe la cursuri, au rămas repetenți de mai multe ori, abandonând școala. Alții, cu deficiențe fizice sau intelectuale, nu sunt cuprinși în învățământul special din cauza numărului insuficient de locuri. Anual, s-a constatat, potrivit datelor Ministerului Apărării Naționale, că la încorporare se prezintă cca. 1.000 de tineri țigani analfabeți.

Menționăm că datorită instabilității familiilor de țigani, evidența copiilor de vârstă școlară și școlarizarea acestora se fac cu mare greutate de către conducerile instituțiilor de învățământ.

Fiind nestabilă, desconsiderând obligațiile ce-i revin, populația de țigani creează greutăți în privința înregistrării în evidențele populației, de stare civilă și militară. Astfel, în urma unor verificări efectuate, din rândul populației de țigani nomazi și seminomazi au fost depistate cca. 22.000 de persoane care au încălcat prevederile legale pe linia evidenței populației. Dintre acestea, cca. 1.100 erau neînregistrate la starea civilă și evidența populației, iar 4.300, deși înregistrate, nu posedau acte de identitate.

O mare parte dintre țiganii recrutați sunt căsătoriți, au câte 3–4 copii în vârstă de până la 4 ani, soțiile nu sunt încadrate în muncă, astfel că, potrivit legii, nu pot fi încorporați.

Datorită concepțiilor înapoiate de viață ale populației de țigani, în rândul acesteia se mențin, de la o generație la alta, obiceiuri și tradiții care constituie o sfidare a regulilor de conviețuire socială. Și în prezent, în cazul unor litigii intervenite între familii, se apelează la „judecata țigănească”, soldată cu aplicarea unor pedepse corporale, care merg până la mutilare.

Famiiliile de țigani sunt în general dezorganizate; forma principală de conviețuire o constituie concubinajul, care, de regulă, începe la o vârstă precoce (14–16 ani), având drept rezultat nașterea unui număr mare de copii, față de educarea și îngrijirea cărora nu se manifestă răspundere. În anumite zone ale țării, căsătoria se realizează prin cumpărarea fetelor, plătindu-se, uneori, sume de peste 50.000 lei; nerespectarea condițiilor stabilite dă naștere la conflicte, care, de cele mai multe ori, se soldează cu omoruri, vătămări ale integrității corporale, sau distrugerii de bunuri.

Neparticiparea la muncă a unei importante părți din populația de țigani se resimte mai ales în rândul femeilor, ceea ce influențează în mod negativ creșterea și educarea copiilor. Acest proces este de natură să rămână în continuare destul de dificil, întrucât procesul de natalitate

în rândul țiganilor este de 3–4 ori mai mare decât a restului de populație din localitățile unde aceștia locuiesc.

Cu toate că o parte din populația de țigani, aptă de muncă, nu desfășoară o activitate utilă societății, beneficiază însă de indemnizația de naștere și de ajutor pentru mamele cu mulți copii, sume folosite de persoane care duc o viață parazitară și nu contribuie cu nimic la eforturile populației active din țara noastră. De asemenea, din cei 17.000 beneficiari actuali ai cantinelor de ajutor social, circa 10 la sută sunt țigani.

Sunt foarte frecvente cazurile de încălcare flagrantă a regulilor de supraviețuire socială și tulburarea liniștii publice, de către persoanele din rândul populației de țigani.

Deși aparent, unii practică diverse ocupații, cum ar fi repararea unor obiecte de uz casnic, colectarea și comercializarea de fier vechi, ambalaje, deșeuri și confecții uzate, pentru care obțin cu ușurință, din partea organelor locale, autorizații, în realitate, își asigură existența din săvârșirea unor infracțiuni: tâlhării, furturi, cerșetorie, înșelăciune, ghicit etc.

În cursul anului 1976 și în primele luni ale anului 1977, au fost comise de către țigani peste 6.750 de infracțiuni, reprezentând cca. 13% din totalul faptelor penale înregistrate pe țară, dintre care 105 omoruri, 432 tâlhării, 4.357 furturi calificate și peste 1.800 alte infracțiuni, printre care furt și deținere ilegală de armament și muniții.

Neintegrarea socială a unei mari părți a populației de țigani se datorește și faptului că organele de partid, de stat și organizațiile obștești, nu au acționat cu fermitate și hotărâre pentru rezolvarea problemelor pe care le ridică această populație, pentru lichidarea fenomenului nomad și seminomad, calificării și integrării în muncă a țiganilor ce duc un mod de viață parazitar și schimbării concepțiilor lor înapoiate.

Măsurile care au fost luate nu au avut un caracter permanent și unitar, nu au fost coordonate la nivelul întregii țări, uneori, lăsându-se totul, de regulă, pe seama organelor Ministerului de Interne, organelor sanitare și de învățământ. Din această cauză nu se cunoaște situația exactă a acestei populații și problemele ce trebuie rezolvate imediat și în perspectivă.

Analizând această stare de lucruri, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, la teleconferința din 4 noiembrie 1977, a atras atenția asupra modului defectuos în care s-a acționat în acest domeniu și a dat indicații în vederea înlăturării fenomenului nomad în rândul populației de țigani, interzicerea deplasării pe teritoriul țării fără autorizație și așezării acestora în București și celelalte centre aglomerate,

precum și identificarea și trimiterea la locurile de domiciliu a tuturor țiganilor care s-au stabilit în alte localități decât în cele în care aveau dreptul.

În vederea îndeplinirii integrale a acestor sarcini și creșterea eficienței activității de integrare socială a populației de țigan, propunem următoarele:

I. Măsurile privind lichidarea fenomenului nomad și seminomad în rândul populației de țigani.

1. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare,²⁸ împreună cu organele de miliție să identifice și înregistreze în evidențele populației toate grupurile de țigani nomazi și seminomazi aflate pe raza lor teritorială, în vederea cunoașterii sub toate aspectele, a situației lor.

2. Organele de miliție să ia măsuri ca toate familiile de țigani, care se află în prezent în alte localități și nu sunt încadrate în muncă sau care peregrinează în grup prin țară, să fie trimise în localitățile, unde își au domiciliul.

Să se interzică deplasarea grupurilor de țigani, cu căruțe și animale între diferite zone ale țării și să nu li se mai pună la dispoziție vagoane CFR²⁹ ori mijloace auto, pentru transportul căruțelor și [al] animalelor.

3. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare să sprijine, în condițiile legii și în funcție de planul de sistematizare a localităților, atribuirea de suprafețe de teren pentru construcții de locuințe, acordarea de materiale necesare și credite pe termene lungi ori locuințe din fondul de stat, populației de țigani. În scopul scăderii influenței negative de grup și creșterii eficienței activității de influențare obștească, se va evita concentrarea populației din această categorie. În măsura posibilităților se va urmări stabilirea ei în locuri cu o populație mai rară. Determinarea locurilor unde urmează a fi amplasată populația nomadă și seminomadă de țigani se va face de către comitetele executive ale consiliilor populare județene, pe baza propunerilor comisiilor de demografie astfel încât să li se poată asigura acestora condiții de muncă și de viață corespunzătoare.

În raport de atribuirea sau construirea de locuințe, să se ia măsuri pentru demolarea locuințelor insalubre.

²⁸ Consiliile Populare erau organele administrative locale ale aparatului de stat.

²⁹ CFR sau Căile Ferate Române este principala companie românească de căi ferate, fondată în 1880.

II. Cu privire la încadrarea într-o activitate utilă a tuturor țăganilor apți de muncă.

1. Comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București, prin direcțiile pentru probleme de muncă și ocrotiri sociale, împreună cu Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție, CENTROCOOP³⁰ și UCECOM³¹, să ia măsuri pentru încadrarea, calificarea și utilizarea populației de țăgani în activități productive în cadrul întreprinderilor industriale, șantierelor, unităților agricole.

Totodată, în condițiile unor activități cu caracter temporar (achiziții de sticle, fulgi, deșeuri diferite etc.), să se elibereze, de către unitățile socialiste de stat și cooperatiste, autorizațiile nominale valabile numai pe zone limitate din raza județului de domiciliu. Eliberarea acestor autorizații să se facă pe baza certificatului de sănătate, a actului de proprietate eliberat de consiliul popular local pentru căruță și cai și a avizului organului de miliție.

2. Inspectoratul general al miliției, prin organele teritoriale în subordine, cu sprijinul comitetelor și birourilor executive ale consiliilor populare, să intensifice controlul asupra celor care nu se încadrează în normele de conviețuire socială, luându-se măsuri ferme de aplicare a prevederilor legale împotriva tuturor țăganilor care duc o viață parazitară.

III. Asigurarea școlarizării tuturor copiilor de țăgani.

1. Începând că anul 1978–1979, Ministerul Educației și Învățământului, împreună comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București, să ia măsurile necesare pentru asigurarea frecventării cursurilor de către toți copiii de țăgani de vârstă școlară din circumscripția fiecărei școli, pe baza unei evidențe riguroase a acestora.

2. În localitățile cu un număr mare de copii care provin din familiile de țăgani, comitetele executive ale consiliilor populare județene să asigure acestora și altor categorii de copii din familii cu situație materială grea masa de prânz și seara din fondurile de asistență socială-cca. 6.000

³⁰ CENTROCOOP sau Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum era organismul central însărcinat cu coordonarea comerțului cu mărfuri produse de cooperativele de consum.

³¹ UCECOM sau Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești a fost organismul central însărcinat cu coordonarea comerțului cu mărfuri produse de cooperativele meșteșugărești.

de locuri-în cadrul actualelor prevederi bugetare, cu condiția ca aceștia să frecventeze cu regularitate cursurile școlare.

3. Inspectoratele școlare și conducerile instituțiilor de învățământ să ia măsuri pentru extinderea școlilor cu program prelungit în localitățile în care se impune un sprijin deosebit copiilor proveniți din familiile țigani. Copiii, care au depășit vârsta clasei cu mai mult de 3 ani, să fie cuprinși în învățământul seral și fără frecvență, conducerile școlilor asigurând programe speciale de pregătire.

4. Copiii de țigani, care fac obiectul art.1 lit. c din Legea nr. 3 (a căror dezvoltare fizică, morală sau intelectuală sau a căror sănătate este primejduită în familie), să fie internați pe baza hotărârilor comisiilor pentru ocrotirea unor categorii de minori, fie în instituții de ocrotire pentru minori deficienți, fie în școli cu regim de internat ale Ministerului Educației și Învățământului. În cazul minorilor țigani aflați în situațiile prevăzute de art. 1, lit. d din Legea nr. 3 (săvârșesc fapte penale ori sunt expuși la acestea, au purtări vicioase sau influențează negativ alți minori) să fie internați în școlile speciale de muncă și reeducare.

5. În vederea cuprinderii la cursuri sau alte forme de pregătire a tinerilor și adulților, apți de școală, care au terminat ciclul primar sau gimnazial, se vor depune toate eforturile pentru școlarizarea acestora și prezentarea lor la examene.

Localitățile și școlile cu populație numeroasă de țigani să fie în atenția permanentă a inspectoratelor școlare și a celorlalți factori, care au sarcini în domeniul învățământului, educației și culturii, care să fie obligate să informeze trimestrial comitetele executive ale consiliilor populare județene, asupra rezultatelor școlarizării (frecvență, nivel de pregătire, comportament).

IV. Pentru îmbunătățirea stării igienico-sanitare a populației de țigani.

1. Organele sanitare să efectueze periodic controale medicale și igienico-sanitare în comunitățile și familiile de țigani și să ia măsuri operative de internare și tratament a tuturor bolnavilor.

2. Să se efectueze imunizările obligatorii luând totodată măsuri energice pentru lichidarea focarelor de parazitism. În același timp, să fie luate în evidența organelor sanitare toți cei cu boli transmisibile, să li se întocmească fișe și să fie obligați la tratament.

V. Intensificarea activității cultural-educative în vederea asigurării integrării populației de țigani în viața colectivității.

1. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare vor elabora programe complexe privind propaganda juridică, în spiritul cunoașterii legilor și respectării normelor de conviețuire socială.

2. Familiile de țigani să fie antrenate la activități obștești, acțiuni de muncă patriotică și cultural-educative, prin grija consiliilor locale de educație politică și cultură socialistă, organizațiile UTC³² și de sindicat.

La organizarea și desfășurarea acestor activități vor fi atrași și țiganii care au un comportament corespunzător, sunt încadrați în muncă, respectă normele de conviețuire socială, se bucură de autoritate în rândul acestei populații.

VI. Alte probleme în legătură cu integrarea populației de țigani.

1. Ministerul Apărării Naționale să recruteze și să încorporeze toți tinerii apti, care au împlinit vârsta corespunzătoare.

2. În vederea influențării familiilor, ai căror membri nu sunt încadrați în muncă în condițiunile legii (țigani, elemente parazitare etc.), să se studieze posibilitatea modificării dispozițiilor legale actuale în sensul că diferitele ajutoare de care beneficiază în prezent din fondurile speciale alocate de stat (indemnizația la naștere, ajutor al mamelor cu mulți copii) să se obțină numai prin participarea unuia dintre părinți la o activitate utilă societății.

3. Pentru atragerea în mai mare măsură în școli a copiilor în general și a celor de țigani în special, să se studieze posibilitatea ca plata alocației de stat pentru copii să fie sistată în cazul în care un copil de vârstă școlară nu frecventează școala, ori are mai mult de 8 zile absențe neterminate într-o lună.

Întregul program al acțiunilor care se vor desfășura în vederea integrării sociale a acestei categorii de populație să fie realizat sub conducerea colectivului central de coordonare a activității de integrare și reeducare. Pe plan teritorial, măsurile aprobate să fie coordonate de colectivele județene de integrare, sub conducerea organelor locale de partid.

În cartierele municipiilor, orașelor și în comune să se organizeze colective de sprijin pentru rezolvarea problemelor sociale, formate din deputați, cadre didactice, medici, juriști, organele Ministerului de

³² UTC sau Uniunea Tineretului Comunist a fost organizația de tineret a Partidului Comunist Român.

Interne, din reprezentanți ai organizațiilor de copii și tineret, ai organizațiilor de masă și obștești, conduse la municipii și orașe de un secretar al comitetului de partid, iar la comune de un secretar adjunct al comitetului de partid. În aceste colective să fie cooptate, unde este cazul, și elemente cu influență din rândul populației de țigani.

29.11.1977

Sursa: Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român–Secția Organizatorică, dosar 23/1977, ff. 2–7 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 4: Informare din 1978 privind problemele de ordin social ridicate de populația de romi.

INFORMARE

privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani
din țara noastră

Secția pentru Probleme Militare și Justiție, împreună cu Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Muncii, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne, Procuratura Generală și Comisia Națională de Demografie, cu sprijinul organelor locale de partid și de stat, au analizat unele aspecte legate de situația socială, economică și culturală a populației de țigani, constatând următoarele:

La recensământul populației, efectuat în 1977, numai 229.986 persoane s-au declarat că aparțin populației de țigani. Din verificările efectuate, de organele Ministerului de Interne și de Comisia Națională de Demografie, rezultă că numărul acestora este, în realitate, de cca. 541.000 persoane, dintre care 474.000 stabile, 66.500 seminomade și 500 nomade. Această populație este răspândită pe tot cuprinsul țării, având o densitate mai mare în unele comune (Gătaia-Timiș, Stâlpu-Buzău, Brăhănești-Galați, Sănnicolau Mare-Timiș, Tâmbna-Mehedinți) și cartiere ale unor orașe aglomerate (Tei, Herestrău, Vitan și Grant din București, Piața Luncii și Sineasa din Craiova, Coiciu din Brăila, Mimiș din Ploiești, Piața Chilieii din Constanța, ș.a. Anexa 1).

Măsurile luate de conducerea de partid și de stat pentru ridicarea continuă a nivelului material și spiritual al întregului popor și amplele

acțiuni politico-educative au influențat și procesul de integrare a populației de țigani în viața social-economică a țării, crescând numărul celor care desfășoară activități utile și care s-au stabilit în anumite localități, renunțând la viața nomadă și seminomadă. Astfel, un număr mare de țigani a fost încadrat în unități industriale, în unități agricole de stat sau cooperatiste, cooperative meșteșugărești, șantiere de construcții și în unități de prestări de servicii. Totodată, anumite activități cu caracter de speculă, desfășurate de unele familii de țigani, cum este comerțul cu haine vechi, practicat de așa numiții telali, sunt pe cale de dispariție, iar altele, cum sunt cele de lustragerie ambulantă, de încărcare și descărcare de mobilă și de obiecte grele ș.a. au fost cuprinse în rețeaua unităților de deservire a populației.

Programul de construcție de locuințe și de sistematizare a localităților a determinat integrarea socială mai rapidă a acestei categorii de populație prin dispariția unor cartiere și zone insalubre și, implicit, a dus la îmbunătățirea condițiilor sale de viață. De exemplu, în municipiul București anumite cartiere, cum sunt Colentina, Floreasca și Ferentari, au încetat să mai constituie arii urbane cu populație compactă de țigani și, în consecință, aglomerări care ridicau deosebite probleme sociale și igienico-sanitare. Acționând în același sens, organele locale de partid și de stat din unele județe, ca de exemplu Alba, Arad, Bacău, Buzău, Dâmbovița, Neamț și Sibiu, au atribuit unor familii de țigani nomazi, seminomazi sau care locuiau în condiții necorespunzătoare de viață, locuințe, terenuri pentru construcții și i-au sprijinit în vederea procurării unor materiale necesare construirii de case.

Dezvoltarea rețelei de învățământ, generalizarea școlii obligatorii de 10 ani, precum și intensificarea acțiunilor de identificare și cuprindere în procesul de instruire școlară și profesionalizare, au avut ca urmare creșterea numărului de copii școlarizați din familiile de țigani, înlesnindu-le însușirea unor deprinderi de muncă.

Ridicarea nivelului de instruire școlară și cultural-educativă a determinat creșterea numărului familiilor de țigani legal constituite, iar îmbunătățirea condițiilor de locuit și dezvoltarea rețelei de asistență medicală a dus la scăderea numărului de îmbolnăviri în rândul acestei populații.

Cu toate măsurile luate și care au contribuit nemijlocit la integrarea în muncă și în normele de conviețuire socială a numeroși țigani, totuși, în rândul populației de țigani se manifestă încă fenomene negative sub forma modului de viață parazită, nesocotirii normelor privind școlarizarea, încălcării legilor țării, precum și a dispozițiilor

referitoare la ocrotirea sănătății. Astfel, un număr mare dintre aceștia nu prestează nici o activitate folositoare societății, proporția lor în județele Maramureș, Brașov, Bihor, Sălaj, Gorj ș.a. depășind 30% din totalul populației de țigani aptă de muncă. Din verificările efectuate în unele cartiere din municipiul București a rezultat că din 3.800 de țigani apti de muncă, 2.500 au refuzat încadrarea într-o activitate utilă societății.

Numeroși țigani adulți sunt analfabeți și semianalfabeți, manifestându-se refractari și în ce privește frecventarea de către copiii lor a învățământului obligatoriu. O bună parte dintre copiii înscriși în școală sunt retrași de către părinți, care adesea îi folosesc la activități ilicite. Din datele existente rezultă că aproape jumătate din copiii de vârstă școlară, proveniți din familii de țigani, nu frecventează învățământul obligatoriu sau, din cauza frecvenței slabe la cursuri, au rămas repetenți de mai multe ori, abandonând școala. Potrivit informărilor primite de la Ministerul Apărării Naționale, rezultă că la încorporare se prezintă anual cca. 1.000 de tineri țigani analfabeți, față de care se iau măsuri de școlarizare.

Modul de viață parazitara și nivelul scăzut de instrucție școlară, asociate cu obiceiuri înapoiate și cu grave carențe de educație, fac ca numărul încălcărilor legii săvârșite de țigani să fie ridicat. Astfel, în ultimii 2 ani au fost comise de către țigani peste 6.800 de infracțiuni, reprezentând cca. 13 la sută din totalul faptelor penale înregistrate pe țară, dintre care peste 100 omoruri, 400 tâlhării, 4.400 furturi și 1.800 alte infracțiuni, cum sunt ultrajele contra autorității și a bunelor moravuri, cerșetoria, vagabondajul, jocurile de noroc, deținerea ilegală de armament și muniții, speculă, traficul cu valută și alte mijloace de plată străine ș.a. De asemenea, sunt foarte numeroase cazurile de încălcare flagrantă a regulilor de conviețuire socială și tulburarea liniștii publice, de către persoane din rândul populației de țigani.

Datorită modului de viață parazitara dusă de o parte a populației de țigani, a frecvențelor încălcări de lege și a normelor de conviețuire socială, comise de aceștia, în numeroase cazuri s-au produs stări de tensiune și conflicte între grupurile de țigani și restul populației, care în repetate rânduri, prin sesizări adresate conducerii de partid, a solicitat luarea unor măsuri împotriva elementelor declasate din rândul țiganilor.

Un număr mare de țigani locuiesc în condiții necorespunzătoare, în corturi sau case construite din pământ, fără aerisire și lumină, formând așezări insalubre la periferia unor localități. Astfel, numeroase familii,

formate din câte 5–10 membri, locuiesc într-o singură încăpere, dormind câte 3–4 persoane, de vârste și sexe diferite, într-un singur pat, în promiscuitate. O parte din cei care au primit locuințe din fondul de stat ori au fost sprijiniți să și le construiască, nu se ocupă de întreținerea acestora, producându-le grave stricăciuni, pregătesc hrana în camere, la foc deschis, ori le folosesc pentru adăpostirea animalelor.

Datorită condițiilor în care trăiesc și se hrănesc, starea igienico-sanitară a țiganilor este îngrijorătoare. Deoarece majoritatea se sustrag controlului medico-sanitar și acțiunilor de imunizare activă a populației, mulți dintre țigani au diferite boli cu extindere în masă. În rândul acestei populații, mortalitatea infantilă, bolile venerice, febra tifoidă, tuberculoza prezintă o frecvență crescută. S-a constatat că în toate localitățile cu populație compactă de țigani se întâlnesc focare de paraziți. Această situație constituie un real pericol de transmitere a bolilor în mediile și locurile pe care le frecventează, îndeosebi, în târguri, piețe și zone de agrement, unde există mari aglomerări de persoane.

Datorită concepțiilor înapoiate de viață ale populației de țigani, în rândul acesteia se mențin, de la o generație la alta, obiceiuri și tradiții care constituie o sfidare a regulilor de conviețuire socială. Și în prezent, în cazul unor litigii intervenite între familii, se apelează la „judecata țigănească”, soldată cu aplicarea unor pedepse corporale, care merg până la mutilare. În anumite zone ale țării, căsătoria se realizează prin cumpărarea fetelor, plătindu-se, uneori, sume de peste 50.000 lei; nerespectarea condițiilor stabilite dă naștere la conflicte, care, de cele mai multe ori, se soldează cu vătămări ale integrității corporale, distrugerii de bunuri sau omoruri.

Famiiliile de țigani sunt, în general, dezorganizate. Forma principală de conviețuire o constituie concubinajul, care, de regulă, începe la o vârstă precoce (14–16 ani), având drept rezultat nașterea unui număr mare de copii, a căror educație și îngrijirea sunt total neglijate.

Cu toate că o parte din populația de țigani aptă de muncă nu desfășoară o activitate utilă societății, beneficiază însă de indemnizația de naștere și de ajutor pentru mamele cu mulți copii, sume folosite mai mult de persoane adulte care duc o viață parazitară și nu contribuie cu nimic la eforturile populației active din țara noastră. De exemplu, în județele Dolj, Prahova și Satu Mare din 3.266 indemnizații de naștere plătite în anul 1977, un număr de 1.134, reprezentând cca. 32% au fost plătite populației de țigani, iar în județul Dolj din 750 de ajutoare pentru mamele cu copii mulți 525, reprezentând 70%, au fost plătite familiilor

de țigani. De asemenea, din cei 17.000 beneficiari actuali ai cantinelor de ajutor social cca. 10% sunt țigani.

Datorită tendinței spre o viață nomadă și seminomadă, unii țigani creează greutăți în privința înregistrării în evidențele populației, de stare civilă și militară. Astfel, cu ocazia unor verificări efectuate în rândul țăganilor nomazi și seminomazi s-a constatat că cca. 22.000 de persoane au încălcat prevederile legale referitoare la starea civilă și evidența populației, iar dintre aceștia 4.300 nu aveau acte de identitate.

Dificultățile în ce privește înregistrarea în evidențele militare sunt amplificate și de cele datorate faptului că un număr mare de țigani recrutați sunt căsătoriți, au câte 3–4 copii în vârstă de până la 4 ani și fiindcă soțiile lor nu sunt încadrate în muncă, potrivit legii nu pot fi încorporați.

Aspectele și manifestările negative din rândul populației de țigani se datorează și deficiențelor din activitatea unor organe centrale și locale, de stat și obștești, care au acționat, îndeosebi, prin măsuri administrative și prin măsuri sporadice, fără să acorde importanța cuvenită muncii politico-educative, menită să ducă la diminuarea și lichidarea stărilor negative din rândul acestei categorii de populație.

Comitetele executive ale consiliilor populare nu au acționat în mod ferm pentru elaborarea și aplicarea unor măsuri privind cunoașterea tuturor problemelor pe care le ridică populația de țigani. Astfel, nu au antrenat comisiile județene de demografie, comitetele pentru cultură și educație socialistă, inspectoratele școlare, direcțiile sanitare și pentru probleme de muncă și ocrotiri sociale la cunoașterea temeinică a situației sociale, economice, culturale și demografice a țăganilor din zonele respective. Din această cauză, nu au putut adopta planuri de măsuri concrete pentru intensificarea activităților cultural-educative și moral-cetățenești în rândul acestei populații. De asemenea, inspectoratele școlare nu s-au preocupat în suficientă măsură de cuprinderea în învățământul general obligatoriu a tuturor copiilor de țigani sau a celor care au abandonat școala înainte de absolvirea a 10 clase. În acțiunile de cuprindere în procesul de învățământ a copiilor de țigani nu au fost folosite în suficientă măsură comitetele cetățenești de părinți, precum și sprijinul organizațiilor de tineret din școli și din cartiere. Totodată, nu s-a avut în vedere înscrierea în școlile cu program prelungit și în unitățile de ocrotire a tuturor copiilor de țigani cu deficite de educație și instrucție sau cu deficiențe psihice.

Comitetele executive ale consiliilor populare nu au acționat cu hotărâre pentru încadrarea tuturor țăganilor ațți de muncă în activități utile

societății, iar direcțiile pentru probleme de muncă și ocrotiri sociale nu au luat toate măsurile care să asigure aplicarea integrală a prevederilor legilor privind recrutarea și încadrarea într-o muncă utilă a tuturor persoanelor apte de muncă. În ce privește persoanele încadrate, nu s-a urmărit în toate cazurile stabilirea lor în locurile unde au fost repartizate.

De asemenea, Ministerul Sănătății și comitetele executive ale consiliilor populare nu au acționat, deși au luat o serie de măsuri pentru îmbunătățirea stării igienico-sanitare a populației de țigani, totuși aceste măsuri nu au avut un caracter susținut și sistematic și, mai ales, nu s-au împletit cu activități de educație sanitară și antiepidemică, care să fi asigurat prevenirea și combaterea bolilor și a condițiilor care favorizează răspândirea lor.

Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Sănătății și Ministerul Muncii nu au urmărit modul în care se analizează și se rezolvă pe plan local problemele populației de țigani și nu au sprijinit și îndrumat organele locale în adoptarea unor măsuri, care să ducă la ridicarea nivelului de conștiință și la integrarea socială a țiganilor.

Organele de miliție nu au acționat cu toată fermitatea și nu au adoptat întotdeauna cele mai corespunzătoare măsuri pentru prevenirea și combaterea manifestărilor negative ale unei părți din populația de țigani, nu au acționat energic pentru limitarea deplasării lor dintr-o localitate în alta și stabilirea fără forme legale în centrele aglomerate, unde săvârșesc furturi și tâlhării, practică cerșetoria, jocuri de noroc, înșelătorii și speculă.

Organele și organizațiile de tineret nu au inițiat acțiuni educative cu caracter permanent în rândul tinerilor țigani și nu s-au preocupat în mod susținut de încadrarea acestora în activități utile societății, precum și de atragerea lor în forme organizate de activitate culturală și obștească. De asemenea, nu au solicitat sprijinul celorlalți factori educativi și nu au conlucrat suficient cu comitetele pentru cultură și educație socialistă în vederea educării moral-cetățenești a tinerilor țigani care au săvârșit sau sunt predispuși să comită fapte antisociale. Echipele de ordine și disciplină ale UTC nu și-au concentrat cu precădere preocupările asupra zonelor în care locuiesc țigani sau în locurile unde aceștia săvârșesc fapte antisociale, pentru a preveni și combate astfel de fapte.

Comisiile și comitetele de femei nu s-au preocupat în suficientă măsură pentru atragerea femeilor și copiilor din familiile de țigani la activități de educație cetățenească, de întreținere și curățenie a locuințelor,

a cartierelor și zonelor locuite de această categorie de populație și nu au acționat în mod ferm în cadrul colectivelor obștești de asistență socială și autoritate tutelară, pentru depistarea tuturor situațiilor care necesitau luarea unor măsuri de ocrotire a minorilor sau de asistență medicală curativă și profilactică.

Comisia națională și comisiile județene de demografie, precum și unitățile de cercetare din subordinea unor ministere nu au studiat în mod organizat starea socială, culturală, economică, sanitară și demografică a populației de țigani din țara noastră, în vederea formulării unor propuneri de măsuri care să ducă la rezolvarea aspectelor negative pe care le ridică această categorie de populație.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, la teleconferința din 4 noiembrie 1977, a atras atenția asupra modului defectuos în care s-a acționat în acest domeniu și a dat indicații în vederea înlăturării fenomenului nomad în rândul populației de țigani, interzicerea deplasării pe teritoriul țării fără autorizație și așezării acestora în București și celelalte centre aglomerate, precum și identificarea și trimiterea la locurile de domiciliu a tuturor țiganilor care s-au stabilit în alte localități decât în cele în care aveau dreptul.

Pe baza sarcinilor trasate, organele de partid și de stat, cu sprijinul organizațiilor de tineret, de femei și al altor factori de influență obștească, au acționat și acționează în continuare prin măsuri complexe menite să asigure integrarea socio-profesională a populației de țigani și să prevină faptele antisociale ale acestora.

În ultimele două luni ale anului 1977, au fost depistați în întreaga țară 5.512 țigani nomazi și seminomazi cu manifestări contrare regulilor de conviețuire socială și care duceau un mod de viață parazitar. Dintre aceștia, 1.663 au fost stabiliți în zone mai puțin populate, asigurându-li-se condiții necesare de viață. Totodată, au fost încadrați în diferite unități economice 685 țigani. În același interval de timp, au fost scoase din centrele aglomerate numeroase familii de țigani care nu aveau domiciliul stabil și nu desfășurau o activitate social-utilă și trimise în zonele de proveniență. Astfel, numai din Brașov, Timișoara și municipiul București au fost scoși 1.285 țigani.

În vederea integrării sociale a populației de țigani și lichidarea manifestărilor negative din rândul acestora se impune adoptarea unui complex de măsuri politico-educative, social-economice, culturale, de instruire școlară și calificare profesională, precum și igienico-sanitare și anume:

1. Comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București să ia măsuri pentru încadrarea populației de țigani în activități productive în cadrul întreprinderilor industriale, șantierelor de construcții, unităților agricole etc., aplicând în mod ferm legile privind recrutarea, repartizarea și încadrarea tuturor persoanelor apte de muncă. Unitățile economice și organele centrale în subordinea cărora acestea se află să ia măsuri în vederea calificării profesionale a țiganilor încadrați, asigurându-le și condițiile pentru continuarea școlarizării.

2. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare să sprijine, în funcție de planul de sistematizare a localităților, atribuirea de suprafețe de teren pentru construcția de locuințe, acordarea de materiale necesare și credite populației de țigani. În scopul scăderii influenței negative de grup și a creșterii eficienței activității de influențare obștească, se va evita concentrarea populației din această categorie și stabilirea sa în centre aglomerate. Determinarea locurilor unde urmează a fi amplasată populația nomadă și seminomadă de țigani să se facă de către comitetele executive ale consiliilor populare județene pe baza propunerilor comisiilor de demografie și ale altor factori competenți, astfel încât să li se poată asigura acestora condiții de muncă și de viață corespunzătoare.

În raport de atribuirea sau construirea de locuințe, să se ia măsuri pentru demolarea locuințelor insalubre folosite de țigani.

3. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare să ia măsuri de anulare și sistare a eliberării autorizațiilor pentru țiganii care practică îndeletniciri în afara cadrului muncii organizate din unitățile de stat și cooperatiste, atât la locul de domiciliu ori reședință, cât și pe raza altor localități, aceștia urmând a fi încadrați de îndată într-o activitate utilă societății, prin organizarea unor ateliere de meserii tradiționale, care pot servi unităților respective.

4. Comitetele și birourile executive ale consiliilor populare, împreună cu organele de miliție, să identifice și să ia măsuri de înregistrare în evidențele populației a tuturor grupurilor de țigani nomazi și seminomazi aflați pe raza lor teritorială, în vederea cunoașterii sub toate aspectele a situației acestora.

5. Organele de miliție să ia măsuri ca toate familiile de țigani, care se află în prezent în alte localități și nu sunt încadrate în muncă sau care peregrinează în grup prin țară, să fie trimise în localitățile unde își au domiciliul. Să se interzică deplasarea grupurilor de țigani, cu căruțe și animale între diferite zone ale țării și să nu li se mai pună la

dispoziție vagoane CFR ori mijloace auto pentru transportul căruțelor și animalelor.

De asemenea, organele de miliție, cu sprijinul organizațiilor de masă și obștești, să intensifice controlul asupra țiganilor, care nu se încadrează în normele de conviețuire socială, luându-se măsuri ferme de aplicare a prevederilor legale împotriva tuturor acelor care duc o viață parazitară sau încalcă legile țării.

6. Direcții sanitare județene și a municipiului București, sub îndrumarea Ministerului Sănătății, să organizeze controale medicale și igienico-sanitare periodice în comunitățile și familiile de țigani, luându-se măsuri operative de internare și tratament a celor bolnavi. Totodată, să se efectueze imunizările obligatorii, luându-se măsuri energice pentru lichidarea focarelor de paraziți. În același timp, să fie luați în evidența organelor sanitare cei cu boli transmisibile și să se instituie obligarea acestora la tratament medical.

7. Comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București, cu sprijinul organizațiilor de masă și obștești, să întocmească programe concrete de activități politico-educative și culturale de natură care să asigure educarea treptată a populației de țigani, în vederea integrării acesteia în viața colectivității, formării unor deprinderi de muncă, respectării normelor de conviețuire socială și a legilor țării.

8. Organele și organizațiile de tineret să acționeze cu mai multă fermitate în direcția educării moral-cetățenești a tinerilor țigani, organizând activități cultural-educative cu ceilalți tineri, precum și acțiuni de muncă patriotică pe șantiere ale tineretului și în cadrul obiectivelor de înfrumusețare a localităților. Se va pune un accent deosebit pe dezbaterea, însușirea și respectarea de către tinerii țigani a normelor eticii și echității socialiste, a legilor țării. Totodată, prin activitatea echipelor de ordine și disciplină, să participe activ la acțiunile de depistare și încadrare într-o activitate utilă a tinerilor țigani apti de muncă, precum și la activitățile de prevenire și combatere a faptelor antisociale în zonele cu populație numeroasă de țigani și în locurile unde aceștia săvârșesc, cu precădere, fapte contrare regulilor de conviețuire socială și legilor țării.

9. Organizațiile de femei, îndeosebi cele din cartiere, să intensifice acțiunile de îndrumare educativă în familiile de țigani, solicitând sprijinul comitetelor cetățenești de părinți din școli. De asemenea, să participe mai activ în colectivele obștești de asistență socială și autoritate tutelară pentru depistarea cazurilor de copii din familiile de țigani, care necesită măsuri de ocrotire sau [de] intervenție medico-sanitară.

10. Începând cu anul școlar 1978–1979, Ministerul Educației și Învățământului, împreună cu comitetele executive ale consiliilor populare județene și al municipiului București, să ia măsurile necesare pentru asigurarea frecventării cursurilor de către toți copiii de țigani de vârstă școlară din circumscripția fiecărei școli, pe baza unei evidențe riguroase a acestora.

Inspectoratele școlare și conducerile instituțiilor de învățământ să ia măsuri pentru extinderea școlilor cu program prelungit în localitățile, în care se impune un sprijin deosebit copiilor proveniți din familiile de țigani. Copiii, care au depășit vârsta clasei cu mai mult de 3 ani, să fie cuprinși la învățământul seral și fără frecvență, conducerile școlilor asigurând programe speciale de pregătire. În ce privește copiii de țigani, a căror dezvoltare fizică, morală sau intelectuală sau a căror sănătate, este primejduită în familie, să fie internați, pe baza hotărârilor comisiilor pentru ocrotirea unor categorii de minori, fie în unități de ocrotire, fie în școlile cu regim de internat ale Ministerului Educației și Învățământului. În cazul minorilor țigani care săvârșesc fapte penale ori sunt expuși să le comită, au purtări vicioase sau influențează negativ alți minori, să se ia măsura internării în școlile speciale de muncă și reeducare ale Ministerului Muncii.

11. Comisia Națională de Demografie, împreună cu alte instituții și organe centrale, să inițieze un program comun de studiere a procesului de integrare socială și profesională a populației de țigani, formulând propuneri în vederea adoptării în perspectivă a unor măsuri care să contribuie la rezolvarea problemelor pe care le ridică această categorie de populație.

Întregul program al acțiunilor care se vor desfășura în vederea integrării sociale a acestei categorii de populație să fie realizat sub conducerea unui colectiv central de coordonare, iar pe plan teritorial, de colective județene de integrare sub conducerea și îndrumarea organelor locale de partid.

ANEXA 1
UNELE LOCURI CU CONCENTRARE DE ȚIGANI
DIN MUNICIPII, ORAȘE ȘI COMUNE

Nr. crt.	Denumirea locului	Localitatea	Județul	Observații
1.	Sânicolaul Mare	Sânicolaul Mare	Timiș	
2.	Merișani	Merișani	Argeș	
3.	Coiciu	Brăila	Brăila	
4.	Stâlp	Stâlp	Buzău	
5.	Simileasca	Buzău	Buzău	
6.	Palas	Palas	Constanța	
7.	Piața Chilei	Constanța	Constanța	
8.	Fața Luncii	Craiova	Dolj	
9.	Sineasa	Craiova	Dolj	
10.	Mavrodin	Răcari	Dâmbovița	
11.	Toflea	Brăhăsești	Galați	
12.	Satul Nou	Tecuci	Galați	
13.	Stufit	Hunedoara	Hunedoara	
14.	Strachina	Tândărei	Ialomița	
15.	Cozieni	Găneasa	Ilfov	
16.	Buftera	Buftera	Ilfov	
17.	Ciociuța	Târna	Mehedinți	
18.	Mimiu	Ploiești	Prahova	
19.	Gusterița	Sibiu	Sibiu	
20.	Buzescu	Buzescu	Teleorman	
21.	Gătaia	Gătaia	Timiș	
22.	Oteșani	Oteșani	Vâlcea	
23.	Bâcu	Chitila	Municip. București	
24.	Herăstrău	Municip. București	Municip. București	
25.	Vitan	Municip. București	Municip. București	
26.	Grant	Municip. București	Municip. București	

30.01. 1978.

Sursa: Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român–Secția Organizatorică, dosar 25/1978, ff. 1–7 f-v, 8.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 5. Note privind conținutul rapoartelor de cercetare semnate de Gheorghe Nicolae care conțin o analiză a situației sociale a romilor, precum și propuneri pentru rezolvarea problemelor pe care le ridică această populație pentru statul român.

Notă privind rapoartele de cercetare:

1. Puncte de reper în evaluarea alternativă de politică socială față de populația de țigani din România. 2. Documentar: informații și opinii privind situația țăganilor din România, din țările socialiste învecinate și din lume

Nicolae Gheorghe³³

Centrul de cercetări sociologice

Aceste două rapoarte de cercetare redactate în cursul anului 1979 și-au propus să afirme existența unor probleme sociale specifice populației de țigani din România, să ilustreze și să argumenteze din perspectivă sociologică dimensiunile și implicațiile interne și internaționale ale acestor probleme. Materialul realizat evidențiază schimbările majore ale modului de viață și ale statusului social al diferitelor colectivități de țigani în anii construirii societății socialiste românești. Dezvoltarea economică de ansamblu a țării, adâncirea democrației socialiste, creșterea participării sociale a tuturor cetățenilor țării, politica principală a PCR în problema națională, au creat condițiile obiective necesare lichidării rămănerii în urmă și a izolării sociale a țăganilor în raport cu comunitățile în care trăiesc, situații create de trecutul istoric al acestei populații, de inegalitățile de clasă și de stratificarea etnică a societății românești dinainte de 1944.

Cercetarea de teren arată însă, că, deși sunt numeroase cazurile de mobilitate profesională și socială a țăganilor, accesul colectiv al acestei populații la resursele dezvoltării și modernizării societății socialiste (instruirea, calificarea, poziții în organizațiile, locuințe, participare socială etc.) este încă inegal în raport cu cel al altor grupuri sociale din cadrul comunităților în care trăiesc. Paralel cu procesul integrării sociale în rândul colectivității de țigani se mențin fenomene de devianță și dezorganizare socială, mentalități învechite în raport cu munca, față de

³³ Nicolae Gheorghe a fost un sociolog român și cel mai important activist pentru drepturile romilor din România. Pentru mai multe detalii vezi, Manuela Marin, „Gheorghe, Nicolae”, <http://cultural-opposition.eu/registry/?lang=en&uri=http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n19182&type=people>. [ultima accesare 27.11.2024]

viața de familie, comportament cetățenesc etc. Totodată, țiganii, care au parcurs treptele de bază ale integrării sociale (prin ridicarea nivelului de instruire, calificare, mod de viață etc.) sunt confrunțați cu unele probleme de ordin cultural și psihologic privind identificarea lor etnică și raportarea pe această bază la națiunea socialistă românească. Deși mai puțin vizibile astfel de probleme afectează negativ dezvoltarea personalității acestor oameni și relaționarea lor complexă și armonioasă cu ceilalți membri ai societății. Unul din răspunsurile la tensiunile ce apar în cursul acestor relații îl constituie preocuparea crescândă a unor țigani de condiții sociale diferite față de problemele relațiilor inter-etnice cu ceilalți locuitori și pentru afirmarea și recunoașterea pozitivă a etnicității în cadrul societății noastre.

Pe baza analizelor prezentate în material am considerat că poziția obiectivă a țiganilor în raport cu societatea și cu națiunea românească este încă cea de integrare socială incompletă, manifestările concrete ale acestei situații fiind diferite la colectivități de țigani diferite și la diferitele straturi sociale ale acestei populații. O astfel de situație este incompatibilă cu unele principii și valori ale societății noastre și constituie o sursă potențială de contradicții sociale. Ponderea și semnificația fenomenelor analizate trebuie evaluate și în perspectiva creșterii demografice relativ rapidă a populației de țigani, precum și în contextul creșterii gradului de complexitate a nevoilor de participare socială și de împlinire a personalității individuale și de grup a tuturor membrilor societății noastre, indiferent de naționalitate.

Corespunzător situațiilor analizate am propus adoptarea unui program sistematic de acțiune pentru rezolvarea problemelor sociale și pentru integrarea socială deplină a țiganilor în societatea și națiunea socialistă românească, program ce ar urma să fie elaborat și pus în practică deopotrivă la nivel central și local.

Examinând diferite alternative posibile de politică socială față de țigani, am considerat că strategia de acțiune urmărită prin acest program ar urma să conștie din îmbinarea măsurilor de: 1. integrare directă (asimilare culturală) individuală, cu 2. acțiuni de integrare indirectă, colectivă.

1. Măsurile de integrare directă se referă la continuarea acțiunilor de integrare în muncă, instruire, îmbunătățirea condițiilor de locuit etc., diferențiat în funcțiile de condițiile concrete ale colectivităților de țigani, la nivel local. Pentru perfecționarea acestor acțiuni este necesară:

a) îmbunătățirea măsurilor de recrutare și orientare ocupațională a țăganilor apti de muncă; repartizarea lor în ocupații apropiate de munca și calificările tradiționale ale diferitelor colectivități de țigani; organizarea unor cooperative sau secții anexe de prelucrare a metalelor, a lemnului, de culegere a reziduurilor, de prestări servicii etc.; reglementarea muncii sezoniere.

b) perfecționarea metodelor pedagogice de instruire a copiilor de țigani ce vin din familii cu nivel școlar scăzut, din familii bilingve, din familii cu copii numeroși; organizarea unui curs special pentru învățătorii care lucrează cu clase și cu copii de țigani, în vederea dobândirii cunoștințelor despre specificul acestei populații.

c) multe colectivități de țigani au locuințe situate în afara perimetrelor construibile ale localităților și locuiesc în case necorespunzătoare; este necesară examinarea acestei chestiuni și elaborarea unor proiecte tip de locuințe, conform Legii 58, dar mai ieftine, corespunzătoare posibilităților financiare mai reduse ale țăganilor.

2. Integrarea colectivă a țăganilor presupune clarificarea teoretică și politică a statutului social și etnic al țăganilor în raport cu națiunea română, legitimarea apartenenței lor la societatea și națiunea română ca membri cu drepturi și obligații egale cu cele ale tuturor cetățenilor țării și totodată, ca membri ai unei categorii etnice cu caracteristici culturale proprii și cu tradiții proprii de conviețuire cu populația de români și de alte naționalități. Prin măsuri corespunzătoare, colectivitățile viabile de țigani urmează a fi menținute și dezvoltate astfel încât integrarea membrilor lor, îndeosebi în comunitățile teritoriale, să aibă loc prin intermediul acestor colectivități. Printre măsurile necesare realizării acestui scop menționez:

2.1. stimularea participării sociale a țăganilor la activitățile din colectivele de muncă și din localitățile unde trăiesc prin: a) atragerea și mobilizarea politică a țăganilor cu nivel ridicat al conștiinței politice în rândul organizațiilor PCR și însărcinarea lor cu desfășurarea muncii politice în rândul țăganilor; b) alegerea unor reprezentanți ai țăganilor în organele locale ale puterii de stat din localitățile unde numărul lor este mai mare; c) intensificarea muncii organizațiilor UTC, de sindicat, de femei în rândul categoriilor sociale respective de țigani; organizarea unor activități cultural-artistice la care participarea țăganilor să fie mai intensă; la o viitoare ediție a Festivalului „Cântarea României”³⁴ ar fi utilă organiza-

³⁴ Festivalul Național „Cântarea României” a fost un festival artistic de masă organizat în România între anii 1976 și 1989 la fiecare doi ani. El a inclus diverse competiții

rea unor echipe artistice care să valorifice potențialul cultural existent în diferitele colectivități de țigani; elementele valoroase din tradițiile și mentalitățile acestor colectivități ar putea fi reținute și dezvoltate în consens cu valorile de ansamblu ale societății și culturii românești.

2.2. este necesară inițierea unor discuții publice privind caracteristicile etnice și sociale ale diferitelor colectivități de țigani. Prin presă, radio, TV s-ar putea prezenta cazuri de indivizi și colectivități de țigani care s-au integrat pe deplin în comunitățile unde muncesc și trăiesc, având performanțe în muncă, educație, mod de viață similare cu cele ale majorității populației noastre. Printr-o muncă de propagandă și de educație de acest fel este posibilă modificarea unor stereotipuri negative, învechite, peiorative, care se mențin despre țigani în general. În prezent, țiganii cei mai „vizibili” în viața publică sunt cei care au probleme de dezorganizare socială sau care poartă semnele tradiționale negative ale modului de viață. Este indispensabilă modificarea acestei situații, deoarece ea reprezintă o sursă de nemulțumiri crescânde și posibile între țigani și ceilalți membri ai colectivelor unde trăiesc și unde muncesc.

2.3. succesul acțiunilor de integrare a țiganilor este în mod hotărâtor condiționat de participarea țiganilor însăși la elaborarea și aplicarea acțiunilor respective, de delegarea unor responsabilități unora dintre indivizii cu prestigiu și influență pozitivă în rândul colectivității lor; altminteri, măsuri bine intenționate și organizate de către organele locale sunt, deseori, percepute ca venind „din afară”, ca impuse și de aceea sunt evitate și nerespectate de către țiganii cărora li se adresează respectivele acțiuni.

3. Problema socială a țiganilor are și o dimensiune internațională dată de a) prezența țiganilor în mai multe țări ale lumii; b) formarea unor asociații naționale ale țiganilor și afirmarea unei mișcări naționaliste și a unei organizații internaționale a țiganilor care, în prezent, este recunoscută de ONU și de către guvernele unor țări socialiste ca reprezentanți non-guvernamentali ai țiganilor; c) experimentarea în unele țări socialiste învecinate (Cehoslovacia, Ungaria și îndeosebi Iugoslavia) a unor măsuri de politică socială bazate pe considerarea țiganilor ca o naționalitate conlocuitoare distinctă și d) formularea unor opinii critice

---

artistice, culturale, tehnice și științifice organizate la diferite niveluri. Pentru mai multe detalii despre subiect, vezi: Claudiu Oancea, *When Forgers of Steel Become Creators of Art: The National Festival Song to Romania, 1976–1989*, MA Thesis, (Budapest: Central European University, 2007).

în literatura social-politică de specialitate și în mass-media din unele țări occidentale, privind situația țiganilor din România.

Pe baza unei evaluări realiste a acestor fenomene și tendințe consider că ar fi utilă:

a) inițierea în țara noastră a unor acțiuni de informare privind situația țiganilor din diferite țări ale lumii privind politica socială adoptată de guvernele țărilor respective în raport cu populația de țigani etc.

b) introducerea în propaganda politică și culturală destinată străinătății a unor informații privind situația din țara noastră, privind politica principială a PCR și a statului nostru față de această populație, în contextul politicii față de naționalități;

c) stabilirea unui contact direct cu Uniunea Romani³⁵ (organul executiv la Congresului Romani, reprezentantul internațional al țiganilor) în vederea unei informări corecte privind situația țiganilor din România și politica statului nostru în această problemă.

d) în aprilie 1980 va avea loc la Belgrad, RSF Iugoslavia, al III-lea Congres Mondial al țiganilor și al II-lea Festival internațional al țiganilor. Este utilă cred participarea unor țigani din România la acest congres fie ca delegați, fie ca observatori. Este necesară participarea ca observatori a unor specialiști și oameni de acțiune din diferite instituții care prin natura muncii lor au contacte frecvente cu populația de țigani și pot contribui la perfecționarea activității de integrare socială a țiganilor; e) periodic se organizează manifestări științifice internaționale consacrate studiilor despre țigani. Este utilă participarea cercetătorilor români la aceste manifestări sau cel puțin prezența lor în publicațiile științifice consacrate țiganilor.

Cele două rapoarte de cercetare redactate în anul 1979 și pe care le prezentăm Academiei de Științe Sociale și Politice au un caracter mai mult informativ și teoretic, fiind astfel redactate încât să servească drept material de informare și de lucru pentru factorii de decizie și acțiune interesați în perfecționarea măsurilor de integrare socială a țiganilor.

---

³⁵ Uniunea Internațională a Romilor a fost o organizație internațională creată la începutul anilor 1970 ca un efort comun al activiștilor și cercetătorilor romi și neromi. Scopul său principal a fost de a sprijini cauza romilor, care au fost discriminați și considerați de autoritățile statelor drept cetățeni de mână a doua. Un alt obiectiv al Uniunii a fost de a sensibiliza opinia publică internațională cu privire la Holocaustul uitat al romilor și de a obține compensația meritată din partea Germaniei de Vest. Vezi: Ioana Bunesco: *Roma in Europe: The Politics of Collective Identity Formation*, (Farnham, Surrey: Ashgate, 2014), pp. 83–87.

Aceste rapoarte valorifică rezultatele cercetărilor concrete din anii anteriori și cuprind totodată premisele teoretice și opțiunile valorilor ce vor sta la baza unor cercetări viitoare în această problemă.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 15, ff. 67–73.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

II. Dinamica vieții religioase

Document nr. 6. Rapoarte ale direcțiilor județene (Neamț, Arad, Suceava, Bihor, Olt, Hunedoara, Sibiu, Buzău, Botoșani, Marmureș, Vâlcea, Vaslui, Vrancea, Sălaj, Dâmbovița, Bistrița Năsăud, Ialomița, Tulcea, Mureș, Caraș-Severin, Timiș, Bacău) ale Securității privind numărul romilor și apartenența lor la diferite culte religioase.

Radiogramă

Ministerul de Interne

Inspectoratul județean Neamț

-Securitate-

Nr. 1/CH/008201 din 17.10. 1986.

Strict secret

Urgență

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

Din ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4 oct.1986 referitor la situația operativă în rândul țiganilor, raportăm:

-în județul Neamț sunt 147 familii de țigani cu 855 membrii (60 familii în Piatra Neamț, 46 în Roman, 25 în Tg. Neamț, 16 în Roznov) [...]

-aparțin cultului ortodox [...]

Șeful Securității
Col.,
Brădeanu Marian

Ministerul de Interne
 Inspectoratul județean Arad /Serv. I/A
 Nr. 1/A/R.AL/0021911 din 31.10. 1986.

Strict secret
 Ex. nr. 1

Către,
 Ministerul de Interne
 Departamentul Securității Statului Direcția I-a
 Serviciul VII
 București

Din ordinul dv. nr. 172/PD/B/0074168 din 4 oct.1986 privind persoanele din rândul țiganilor care manifestă interes pentru participarea ca delegați la cel de al IV-lea Congres al Uniunii Mondiale a Romilor, care va avea loc la Paris, vă raportăm următoarele: [...]

În municipiul Arad, țiganii au o biserică baptistă legală cu aproximativ 60 membrii. Deși predicatorul este de naționalitate română, responsabilul bisericii este țigan. În ultimul timp în cadrul acestei biserici s-au remarcat o serie de stări tensionate legate de promovarea în diferite funcții la nivelul bisericii.

Măsurile informativ-operative întreprinse au scos în evidență preocuparea numitului Nădăban Ilie, țigan, de a intra în posesia unor cărți și broșuri cu conținut mistico-ostil provenite din exterior de la diferiți cetățeni străini pe care ulterior le comercializează.

De asemenea, în municipiul Arad funcționează și o filială a bisericii penticostale din Bujac frecventată de țigani, a cărui diacon este Nădăban Pavel.

Din datele ce le deținem rezultă că, uneori, la amvonul bisericii se fac referiri cu conținut neavenit legate de „lipsa libertăților și drepturilor religioase a țiganilor”. Pe acest fond, în rândul țiganilor penticostali s-a cristalizat ideea de a se cere înființarea unei noi biserici penticostale de țigani, având în vedere numărul mare de credincioși. [...]

Șeful Securității
 Colonel,
 Rasina Dumitru

Șeful Serviciului
 Căpitan
 Goron Dorel

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Suceava
Nr. 104/VP/0012651 din 6.XI. 1986

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

La ordinul dv. Nr.172/PG/0074168 din 4 oct.1986 raportăm următoarele:

Pe raza județului Suceava, sunt aproximativ 1.500 țigani din care 900 țigani-romi, localizați în comunele Pătrăuți (900 țigani-romi), Dolhasca 150 persoane, Verești sat Hancea 240 persoane, Salacea 80 persoane, Bosancu 60 persoane, Scheia 51 persoane și 26 persoane în orașul Câmpulung Moldovenesc. [...]

Un număr aproximativ de 70 familii cuprinzând circa 600 persoane din rândul țiganilor (romi) din comuna Pătrăuți sunt membri sau simpatizanți ai cultului penticostal. [...]

În luna mai a.c., ca urmare a unor disensiuni apărute în gruparea penticostală din Pătrăuți, țiganii-romi au solicitat conducerii filialei Moldova a cultului penticostal, să le aprobe deschiderea unei case de rugăciuni, unde să aibă acces numai țiganii din această localitate. Cererea lor nu a fost acceptată, iar disensiunile și scandalurile provocate de către unele persoane din gruparea respectivă au fost tratate prin măsuri corespunzătoare de către organele locale de partid și de stat. [...]

Șeful Securității județului
Colonel,
Hotnog Paraschiv

Șeful Serviciului
Lt. Colonel,
Ursu Mihai

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Bihor
Nr. I/A/CD/004874 din 20.X.1986

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne

Departamentul Securității Statului
 Direcția I-a
 București

La ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4.X. a.c. raportăm următoarele:
 În municipiul Oradea sunt două grupări etnice de țigani, după cum urmează:

1. Gruparea etnică de țigani autohtoni, formată din 603 persoane, al cărei primar este Varga Petru, în etate de 45 ani, domiciliat în Oradea, str. Margaretei, angajat la DCA ca paznic.

Acest grup nu ridică probleme până în prezent pe linie de securitate, numai de ordin juridic, pe linie de miliție.

2. Gruparea etnică de țigani, așa-zisă „gaborești”, veniți din județele Mureș și Sibiu, sunt în număr de circa 60 persoane, al căror primar (bulibașă) este numitul Gabor Iancu, fiul lui Natural și Elisabeta, născut la Hodoșa, județul Mureș, la 12 X 1929, țigan, de profesie tinichigiu, domiciliat în Oradea, str. Dimitrie Cantemir nr. 36.

Membrii acestui grup sunt în mare majoritate penticostali și frecventează casa de rugăciuni penticostală și cea neautorizată de pe strada Seleșului nr. 75.

Au relații cu turiștii străini, de la care cumpără diferite mărfuri și cu care fac bișniță, mai ales țigăncile și copiii. Unii dintre ei se ocupă cu tinichigeria (confeționează burlane pentru case), alții se ocupă de achiziționarea de fulgi (pene) de găscă, iar o mică parte se ocupă de valorificarea oalelor de menaj.

Din verificările întreprinse, rezultă că unii dintre ei, cum sunt Gabor Iancu și Gabor Stoica, au fost vizitați de emisarul cultic John Morușca, originar din Oradea și stabilit în SUA [...], care i-a îndemnat pe toți țiganii să adere la cultul penticostal, a elogiat modul de viață occidental, instigându-i pe țigani la emigrare, promițându-le sprijinul lui.

De asemenea, mai rezultă că în discuțiile purtate cu Gabor Iancu, acasă, s-a ridicat problema plecării la Congresul romilor, ce va avea loc în Franța, unde să ridice probleme de organizare a țiganilor, libertăți politice cu reprezentanți la toate nivelurile de organizare în țară, recunoașterea lor ca națiune, drepturi de a-și construi case de rugăciuni (biserici) și altele. [...]

Șeful Securității
 Lt. Colonel,
 Ogășanu Dumitru

Șeful Serviciului
 Mr.,
 Toie Petru

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Olt
-Securitate-
Nr. 1/SC/002782 din 15.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-Serviciul IV

La ordinul dv. Nr.172/PG/0074168 din 4.10. 1986. raportăm următoarele:

Pe raza județului Olt domiciliază un număr de 1.100 țigani seminomazi dispersați pe raza județului în comunele: Potcoava, Piața-Olt, Izbiceni, Brastavățu, Giuvărăști, Bârza, Osica, Dăneasa, Valea-Mare și orașul Drăgănești, cu pondere mai mare fiind comunele Potcova și Piatra-Olt. [...]

Din analiza informațiilor obținute în problema culte-secte, rezultă că în urmă cu 6 ani au fost încercări de atragere la cultul baptist-zona Potcoava-a unor țigani seminomazi, cărora li s-a înmânat o broșură scrisă într-o limbă accesibilă acestora. Broșura a fost predată organelor noastre de către o sursă din problema culte-secte. Datorită acțiunii întreprinse asupra persoanelor ce își desfășoară activitatea pe linia cultului ortodox, s-a prevenit racolarea acestora la cultul baptist [...].

Șeful Securității județului
Maior
Lungu Nicolae

Șeful Serviciului
Maior
Stroilescu Stelian

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Hunedoara
-Serviciul I-
Nr. 1/PC/00484962 din 20.oct. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-
București

La ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4.oct. 1986. raportăm următoarele:

Pe raza județului Hunedoara au fost identificate 10 persoane din rândul țiganilor care fac parte din cultul penticostal, respectiv 4 au domiciliul de reședință în municipiul Deva, 2 în municipiul Petroșani și 4 în orașul Orăștie. Toate sunt elemente periferice în cult, au pregătire școlară slabă și nu se bucură de autoritate [...].

Șeful Securității județului
Colonel,
Văceanu Lucian

Șeful Serviciului
Lt. Colonel,
Petcu Dumitru

***

Radiogramă
Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Sibiu
Nr. 100/FA/0076692 din 18.10. 1986.

Strict secret
Urgență

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

Din ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4 oct.1986, raportăm:
Țiganii de sub „juridicția” lui Cioabă Ion din zona Sibiu sunt cu toții ortodocși. Nu au fost contactați de emisari străini pentru a fi atrași la alte activități cultice [...].

Șeful Securității Județene,
Lt.col.
Vasiliu Marcel

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Buzău
Nr. 002583/GR din 20.10. 1986

Strict secret
Urgent

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

Din ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4 oct.1986, raportăm:

Din analiza efectuată a rezultat că pe raza județului Buzău există o comunitate de țigani formată din 27.815 persoane.

Liderul zonal (bulibașa) al acestora este numitul Ciungu Brătianu, fiul lui Ion și Maria, născut la data de 26.10.1937 în Mizil, județul Prahova, fără ocupație, are domiciliul stabil în Buzău, str. Transilvaniei nr. 64. [...]

În anul 1985, din datele pe care le deținem rezultă că au existat și la noi persoane din această categorie cu preocupări de construire a unei biserici la care să participe numai țigani. În urma măsurilor de influențare și a lipsei unui preot care să-i deservească, aceștia au renunțat la aceste preocupări.

Șeful Securității,
Colonel,
Merce Ilie

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Botoșani
-Serviciul I-
Nr. 1/00302406 din 15.oct. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-
București

La ordinul dv. Nr. 172/PG/0074168 din 4 octombrie 1986. raportăm următoarele:

Situația țiganilor din județul Botoșani se prezintă astfel: cei peste 3.550 țigani sunt împărțiți în trei categorii: ursari, lăieși, lingurari [...].

Țiganii din raza de competență sunt ortodocși și nu aparțin de alte culte sau secte religioase legale sau ilegale. Nu au fost contactați de cetățeni străini sau emisari pentru a-i atrage la activitate cultică [...].

Pentru Șeful Securității județului
Lt. Colonel,
Crăciun Mihai

Șeful Serviciului I
Lt. Colonel,
Moraru Vasile

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Maramureș
Securitate Serviciul I
Nr. 1/CP/0028727 din 17.10. 1986

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-București

La radiograma dv. nr. 172/PG/0074168 din 4 octombrie 1986 raportăm următoarele: [...]

Pe raza județului există două grupări religioase: una de penticostali disidenți formată din cca. 50 persoane în municipiul Baia Mare, cartierul Vasile Alecsandri, care se adună într-o casă pe str. Popa Lupu, având în calitate de conducător religios pe Negrea Gheorghe și o altă grupare de penticostali disidenți formată din cca. 35 persoane și o altă grupare de penticostali.

Penticostalii disidenți țigani nu întrețin legături cu elemente din străinătate și nu au fost contactați de emisari străini pentru a-i atrage la activitatea cultică. [...]

Șeful Securității
Lt. Colonel,
Iliescu Gheorghe

Șeful Serviciului I
Colonel,
Mira Gheorghe

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Vâlcea

Strict secret
Ex. nr. 1

Serviciul I

Nr. 122/AP/0019212 din 18.10. 1986.

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074183 din 4 octombrie 1986 raportăm următoarele: [...]

Toți țiganii fac parte din cultul ortodox. Nu se dețin date din care să rezulte că au fost contactați de emisari cultici, pentru a fi atrași la asemenea activități. Nu avem persoane din rândul lor, care să întrețină relații sau legături cu elemente din străinătate.

În județul Vâlcea există două categorii de țigani: seminomazi-274 familii, totalizând 2.010 persoane și căldărari-96 familii, totalizând 590 persoane. [...]

Șeful Securității
Maior,
Paraschiv Ion

Șeful Serviciului I
Colonel,
Rizea Constantin

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Vaslui
Securitate Serviciul I
Nr. 112/005387 din 18.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-București

La radiograma dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986 raportăm următoarele:

În zona noastră de responsabilitate liderul romilor este numitul Brateanu Radian, născut la data de 15.09.1952 în municipiul Bârlad, fiul lui Iorgu și Racovina, studii 8 clase elementare, de profesie cazangiu,

neîncadrat politic, căsătorit, domiciliat în Bârlad, str. Electricității nr. 7 [...].

Nu se poate vorbi de o pretabilitate la acțiuni de natură să afecteze interesele statului nostru, întrucât liderul a afirmat că ei sunt mulțumiți de modul lor de viață, că sunt liberi să-și profeseze meseriile și nu se amestecă nimeni în viața lor, în obiceiurile și cultul lor.

Legat de aceasta, liderul a afirmat că ei sunt de credință ortodoxă, există un singur caz în județul Neamț unde un confrate, al său nume Copot, a trecut de la ortodoxism la cultul creștini după evanghelie.

Șeful Securității,
Colonel,
Gavin Dănilă

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Vrancea
Serviciul I
Nr. 0031131/ 18.oct. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Raport

Privind situația operativă în rândul țiganilor nomazi de pe raza județului Vrancea

Din rândul populației județului Vrancea, un număr de 24.490 sunt țigani. Din rândul acestora, 3135 persoane provin din rândul țiganilor nomazi stabiliți în municipiul Focșani, orașele Adjud și Panciu (...).

Din punct de vedere al apartenenței religioase, toți aparțin cultului creștin ortodox. Până în prezent nu avem semnalări că persoane din rândul țiganilor ar întreține legături cu persoane din străinătate, nu au fost contactați de emisari străini pentru a-i atrage la activitate cultică [...].

Ofițer operativ principal,
Lt.maj. Ardeleanu Simion

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Sălaj
Securitate Serviciul I

Strict secret
Ex. nr. 1.

Nr. 1/MG/006812 din 18.10. 1986.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986 raportăm următoarele:

Pe raza județului Sălaj locuiesc 8.912 țigani, constituiți în 1.834 familii, revenind în medie pe familie un număr de 5 membri [...].

În localitatea Cheud, jud. Sălaj unde locuiesc 430 țigani, un număr de 19 persoane, alături de alți cetățeni de naționalitate română, fac parte din secta penticostali disidenți, fără să desfășoare activități deosebite. În satul Păușa, comuna Românași, jud. Sălaj, în primăvara acestui an, numitul Prodan Adrian din Baciuc-Cluj-Napoca, cojocar particular, a intenționat să creeze în rândul țiganilor disidența penticostalilor Ucenicii lui Iisus, însă au fost întreprinse măsuri diversificate de prevenire sub acoperirea muncii de miliție. Țigani din raza noastră de competență nu au fost contactați de emisari străini pentru atragerea la activități cultice [...].

Șeful Securității
Col.,
Butiri Valeriu

Șeful Serviciului I
Lt. col.,
Ivan Ioan

***

Inspectoratul județean Dâmbovița
al Ministerului de Interne
Securitate
Nr. 1/IV/0010894 din 18.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986 raportăm următoarele:

Pe raza județului au fost identificați un număr de 190 țigani semino-mazi în localitățile Bălteni-Conțești și Mătăsaru, fără a avea lideri zonali (bulibașă). [...] Majoritatea țiganilor frecventează adunările cultului penticostal din comunitățile Cojasca, sat Fântânele, Glogoveanu-Selaru și Drăgăești, comuna Mănești.

Cu activitate intensă pe această linie și cu legături cu străinătatea este cunoscut numitul Stan Vasile, fiul lui Dumitru și Olarie, născut la 28.07.1927 în satul Fântânele, comuna Cojasca, cu același domiciliu, de profesie muzicant, șeful grupării de penticostali din această comună (...).

Șeful Securității
Col.,
Ieftimie Nicolae

Șeful Serviciului I
Lt. col.,
Dinu Gheorghe

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Bistrița Năsăud
Securitate
Nr. 0015320 din 18.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4 oct.1986 raportăm că pe raza noastră de competență există circa 12.000 țigani, cei mai mulți fiind concentrați în municipiul Bistrița (circa 1.600) și în comunele Cetate (1.470), Petru Rareș (1.170), Teaca (1.130), Lechința (1.100), Livezile (1.050) și altele.

Menționăm că aceștia nu au o structură organizatorică la nivel județean sau local și nu au lideri (bulibașă). Nu avem țigani nomazi sau seminomazi, toți fiind stabiliți în localitățile de domiciliu. [...]

Raportăm că în județul nostru nu avem grupări religioase compacte formate din țigani, majoritatea celor cu concepții mistice frecventând cultul ortodox. Atât în Bistrița, cât și în unele localități rurale există grupări neoprotestante care înglobează și țigani, dar numărul lor este mic (până la 8–10 persoane) din totalitatea membrilor acestora. Cei mai

mulți țigani se întâlnesc în cultul pentecostal (circa 150), urmând apoi cultul baptist (21) și adventist (14). [...]

Până în prezent nu s-au obținut informații din care să rezulte că unii țigani, membri ai cultelor neoprotestante ar întreține legături cu emisari sau ar fost vizitați de aceștia cu scopul atragerii la activități cultice sau ostile. [...]

Șeful Securității
Colonel,
Buntă Florian

Șeful Serviciului I
Colonel,
Gui Ioan

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Ialomița
Securitate
Nr. I/114/MM/004748 din 18.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.oct.1986 [...] raportăm următoarele: [...]

-pe raza județului Ialomița în prezent există un număr de 2.441 familii cu 12.597 membrii, organizați în 9 cete-grupe-familii

-fiecare ceată are câte un lider-bulibașă-ales dintre ei, om în etate, care conduce, reprezintă ceata respectivă [...]

În ceea ce privește apartenența la culte-secte religioase, din verificări am stabilit că toți membrii acestei categorii de persoane fac parte din cultul ortodox, dar nu frecventează locașurile acestui cult.

Șeful Securității
Maior
Stănescu Alexandru

Șeful Serviciului I
Maior
Iordache Ion

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Tulcea
Securitate
Nr. I/SM/005582 din 18.10. 1986

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.oct.1986, raportăm următoarele:

Pe raza județului nostru sunt un număr de 920 țigani, majoritatea concentrându-se în câteva localități ca: Tulcea, Babdag, Niculițel, Valea Teilor și altele, cuprinși în două categorii de persoane: țigani de vatră care vorbesc limba română și țigani turci [...].

Țigani de vatră sunt de religie ortodoxă, iar țigani turci aparțin cultului musulman, nefiind identificate grupări sectante în rândul lor [...].

Pentru Șeful Securității județului
Lt. Colonel,
Milea Tudorel

Șeful Serviciului Inf. Interne
Lt. Colonel,
Zănescu Nicolae

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Mureș
Serviciul I/A
Nr. 107/CI/004387 din 15.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a
București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986, privind situația operativă din rândul țiganilor, raportăm următoarele:

Pe raza județului Mureș, din datele statistice care se dețin există 68 de mii de țigani repartizați în localitățile urbane și rurale (...).

Sub aspectul grupărilor religioase raportăm că pe raza județului Mureș sunt constituiți în 3 grupuri distincte: adventiști de ziua a 7-a, penticostali și bapțiști, fără să existe semnalări că au fost contactați de emisari străini sau că ar exista disensiuni în rândul membrilor cultului din care fac parte aceștia [...].

Șeful Securității județului
Maior
Mărieș Gheorghe

Șeful Serviciului I/A
Colonel
Bățaș Tiberiu

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Caraș-Severin
Serviciul I/A
Nr. 1/CT/00252957 din 18.10. 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986, referitor la analiza situației operative din rândul țiganilor, raportăm: [...]

Țigani din județul nostru fac parte din gruparea religioasă penticostală, fiind în număr de 230.

În municipiul Reșița există două grupări penticostale conduse de Stoian Ioan și Nițu Mihail, care respectă preceptele cultului penticostal, dar care refuză să se întrunească în casa de rugăciuni autorizată, desfășurând activitatea în propriile lor locuințe, pe motiv că predicile se fac în limba țigănească.

În anul 1983, Stoian Ioan a solicitat autorizație pentru casa de rugăciune, dar nu i s-a aprobat, apoi a fost amendat la Decretul 153, iar de către consiliul popular a fost amendat cu 32.000 lei pe linie de sistematizare, fapt ce l-a determinat să se deplaseze la Ambasada SUA de la București.

Prin măsurile luate ulterior, au fost influențați să unifice cele două grupări, Nițu Mihail intenționând să-și căsătorească fata cu fiul lui Stoian [...].

Ca structură de organizare a țișanilor din județ este următoare:

Total: 16.985 din care 530 în Anina, 122 în Băile Herculane, 3.484 în Bocșa, 749 în Caransebeș, 241 în Moldova Nouă, 480 în Oravița, 148 în Oțelu Roșu, 6.412 în Reșița și 4.659 în mediul rural [...].

Șeful Securității
Colonel
Mihalcea Aurel

Șeful Serviciului I
Căpitan
Vasiluță Profir

***

Inspectoratul județean Timiș
al Ministerului de Interne
Securitate
Nr. 1/A/GP/0033031/22.10.1986.

Strict secret
Ex. nr. 1.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a
București

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986, privind situația informativ-operativă existentă rândul romilor (țișanilor) de pe raza județului Timiș, raportăm: [...]

Pe raza județului Timiș există un număr de 2 grupări de țișani pentecostali, una este condusă de numitul Căldăraș Filip, născut la 22.05.1936 în Vermeș, județul Caraș-Severin, fiul lui Mitru și Livia, de naționalitate și cetățenie română, are 2 clase primare, fost cărăuș, în prezent pensionar, cu domiciliul în Timișoara, str. Bujorilor nr. 6/A. Acesta este pastor, fiind ajutat în conducerea bisericii pentecostale a țișanilor de către Stanca Marius Ion [...].

Țigani posedă o biserică pentecostală care funcționează pe bază de autorizație, ca filială a bisericii pentecostale din Timișoara, str. Romulus nr. 54, fiind frecventată de circa 116 familii, membrii neavând o pregătire

școlară sau culturală deosebită. Majoritatea lor sunt muncitori, cu domiciliul în cartierul Fratelia din Timișoara.

Cea de a doua grupare funcționează ilegal și este condusă de numitul Ciurariu Antoniu, născut la 08.05.1942 în Visag, județul Timiș, fiul lui Ștefan și Livia, absolvent a 4 clase primare, practicând cărăușia în particular, este de naționalitate și cetățenie română, având domiciliul în Timișoara, str. Dorobanților nr. 4.

Activitatea religioasă se realizează în casa „pastorului” Ciurariu Antoniu, în imobilul din Timișoara, str. Dorobanților nr. 4. Gruparea se compune din circa 50 de familii, care au domiciliul în cartierul Fabric, gruparea fiind scindată, din cadrul bisericii penticostale țigănești, care funcționează în cartierul Fratelia.

De menționat că numitul Căldăraș Filip în cursul anului 1985 a fost lucrat prin dosar de urmărire informativă, fiind suspectat că a realizat un canal de legătură cu străinătatea, prin care se introducea clandestin în țară materiale mistico-religioase, aspect care nu s-a confirmat, dosarul de urmărire informativă fiind închis în 1986.

Nu se dețin informații care să ateste că țiganii de pe raza județului Timiș ar fi fost contactați de emisari cultici. [...]

Nu suntem în posesia unor informații care să ateste organizarea țiganilor în scop politic.

Nemulțumiri se manifestă în rândul grupării de țigani penticostali, membri ai bisericii penticostale-Filiala Fratelia din Timișoara, str. Tâmplărilor nr. 16, a căror casă de rugăciune a intrat într-o zonă de sistematizare, fiind demolată.

Aceștia au întocmit și înaintat memorii la forurile competente, inclusiv la CC al PCR în care cer anumite revendicări în baza faptului că funcționează legal, conform autorizației de funcționare nr. 723.

Suștin că fiind de naționalitate țigani doresc să beneficieze de aceleași drepturi ca și cetățenii celorlalte naționalități conlocuitoare din RS România, conform Constituției.

Au precizat că respectă legile, disciplina cultului și s-au încadrat în câmpul muncii, copii urmează școala, satisfac serviciul militar și nu creează probleme autorităților.

În baza acestei poziții sociale, se cere transferarea autorizației Casei de rugăciune din str. Tâmplărilor nr. 16, în str. Bujorilor nr. 6/A, imobil recent cumpărat în scopul transformării acestuia în casă de rugăciune. La această adresă domiciliu „pastorul” penticostal al țiganilor Căldăraș Filip.

Cazul respectiv a fost semnalat organelor de partid pentru cunoașterea și luarea de măsuri de prevenire.

Șeful Securității
Colonel
Cristescu Ion

Șeful Serviciului I
Maior
Radu Tinu

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Bacău
Securitate Serviciul I/A
Nr. 1/TD/007026/_____ 1986.

Strict secret
Ex. nr. 1.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a

La ordinul dv. nr. 172/PG/0074168 din 4.10.1986 [...] raportăm:

Pe raza județul Bacău s-a bucurat de autoritate deosebită în rândul țiganilor, numitul Stănescu, bulibașă din Piatra Neamț, decedat în 1985, care frecvent participa la rezolvarea diverselor probleme, inclusiv a litigiilor mai deosebite din colectivitățile de țigani [...].

Țiganii din județ sunt de cult creștin ortodox. Există și o grupare secretă autointulată Copiii domnului, compusă din 18 familii de țigani, condusă de Săndulache Dragomir, muncitor la Spitalul județean Bacău, cu domiciliul în municipiul Bacău. [...]

Șeful Securității
Maior
Baidac Iulian

Șeful Serviciului I
Colonel
Burlacu Ioan

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 11, ff. 220–225, 227, 230, 234, 236–237, 241–242, 244–246, 248–252, 254–255, 260–264, 267–268, 270–271 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 7. Rapoarte ale direcțiilor județene ale Securității Harghita și Alba privind numărul romilor și apartenența lor la diferite culte religioase.

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Harghita-Securitate
-Serviciul I-
Nr. 105/AD/006541 din 19.10. 1989.

Strict secret
Ex. nr. 1.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
-Direcția I-
București

La ordinul dv. nr. 123/PV/D/0074860 din 16.09.1989, în legătură cu intensificarea muncii informativ-operative în mediul țiganilor autohtoni, raportăm următoarele:

În județul Harghita trăiesc 13.541 țigani, din care 2.495 în mediul urban și 11.046 în mediul rural, 3.021 sunt bărbați, 4.190 femei și 6.330 copii și minori. Aceștia sunt concentrați în marea lor majoritate în bazinele Miercurea Ciuc, Odorhei, Gheorgheni și Cristur [...].

Specific județului nostru este că majoritatea țiganilor vorbesc limba maghiară, un număr redus din aceștia vorbesc și limba țigănească, având un grad de cultură și nivel de civilizație redus. Un număr redus din aceștia frecventează biserica, fiind de religie romano-catolică. Până în prezent nu au fost obținute date din care să rezulte că întrețin legături cu țiganii români ori cu țiganii din străinătate, sau că ar desfășura acțiuni ostile la adresa orânduirii socialiste din țara noastră. [...]

Șeful Securității
Lt. Col.
Neagoe Nicolae

P. Șeful Serviciului
Căpitan
Pișta Nicolae

***

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Alba
-Serviciul I-

Strict secret
Ex. nr. 1.

Nr. 138/PI/0010200 din 18.10. 1989.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a-Serviciul II
București

La ordinul dv. nr. 123/PV/D/0074860 din 16 sept.1989, raportăm următoarele:

[...] din supravegherea informativă realizată în mediul țiganilor autohtoni din Alba Iulia se observă o sporire a interesului unor organizații și grupări reacționare religioase din exterior ale țiganilor de origine română, plecați în mod legal sau ilegal din țară și stabiliți în Occident, față de situația prezentă a țiganilor din RS România.

În acest sens, putem exemplifica cazul cetățeanului elvețian Ciurariu Ioan de naționalitate țigan din Vișag, județul Timiș, plecat ilegal din țară și stabilit în Elveția, penticostal ce activează în cadrul unor grupări și organizații religioase din străinătate, preocupate cu trimiterea de ajutoare materiale și culegerea de date și informații despre situația bisericilor penticostale ale țiganilor din România și îndeosebi despre grupările de credincioși care funcționează în diferite case neautorizate. Cu ocazia vizitelor în România, în cursul lunii aprilie, Ciurariu Ioan a vizitat bisericile penticostale din Apata și Săcele, județul Brașov, Deta, județul Mureș și municipiul Târgu Mureș, precum și municipiul Alba Iulia, unde a înregistrat pe casete video diferite activități, între care unele cu un pronunțat caracter antisocial pentru a fi scoase în exterior, acordând în același timp și ajutoare materiale credincioșilor penticostali țigani (suma de 9.000 lei). Activitatea ostilă a sus-numitului a fost documentată și cu aprobarea conducerii Direcției I, asupra cetățeanului elvețian a fost luată măsura preventivă a avertizării.

Tot în acest sens, mai putem exemplifica vizita a doi cetățeni străini de origine română (țigani), Rădulescu Bumbu, originar din Deva și respectiv un anume „Tipa”, originar din Timișoara, efectuată în toamna anului 1988 la disidența penticostală a țiganilor din Alba Iulia, unde au intrat în contact cu elemente cunoscute cu activitate ostilă statului nostru, au înregistrat pe casete video activități religioase din cadrul disidenței cu scopul de a fi scoase din țară și au donat suma de 30 mii lei credincioșilor țigani pentru ajutorarea celor săraci.

Prezența cetățenilor străini la Alba Iulia au creat în mediul țiganilor autohtoni o stare de spirit necorespunzătoare, trezind interes la unele persoane din atenția noastră de a pleca ilegal din țară în ideea realizării unei situații materiale după exemplul și promisiunile sus-numiților (aceștia au venit cu autoturism Mercedes și de ultimul tip și alte bunuri materiale de valoare).

Cetățenii străini le-au promis autohtonilor că în vederea întăririi comunităților din exterior ale țiganilor români refugiați, intenționează să deschidă o biserică penticostală în Franța, care să fie numai a țiganilor și în cadrul căreia toate activitățile să se desfășoare în limba țigănească, incitându-i în acest fel la emigrare.

De către noi s-au luat măsuri de sporire a potențialului informativ și intensificarea acțiunilor în rândul țiganilor în vederea prevenirii și neutralizării oricăror acțiuni ostile desfășurate sub masca religiei din partea grupărilor și organizațiilor reacționare religioase din exterior ce pot aduce atingere securității statului. [...]

Șeful Securității
Maior,
ss indescifrabilă

P. Șeful Serviciului I
Locot. Colonel,
Preda Gheorghe

Sursa: Arhiva Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 13, ff. 60–61, 63 f-v.

Comentariu

Anii 1980 au marcat un interes crescut din partea organizațiilor religioase internaționale, în special a celor penticostale, pentru soarta credincioșilor romi. Documentul descrie vizitele unui trimis religios în România și confirmă existența „bisericilor țigănești” care funcționau cu sau fără autorizație oficială.

Manuela Marin

III. Practici religioase

Document nr. 8. Fragmente dintr-o analiză a sociologului Vasile Burtea privind succesul cultelor neoprotestante în societatea românească și în cadrul populației rome.

Câteva reflexii dintr-o scurtă experiență de sociolog

6) Problema creșterii religiozității și proliferării sectelor

Reprezintă un fenomen social ce merită studiat atent pentru a i se discerne rădăcinile sociale care-l generează și căile de acțiune pentru reîntâmpinare și diminuare. [...]

Contrar afirmațiilor cercetărilor consacrați fenomenului religios, consider că în etapa actuală centrul religiozității nu-l mai reprezintă satul, ci orașul.

Este la îndemna oricui să constate că la țară bisericile sunt frecventate doar duminica sau cu prilejul sărbătorilor religioase mari de un număr tot mai restrâns de bătrâni sau bolnavi, pe când la oraș bisericile sunt zilnic cvasipline de oameni de toate vârstele, sexele, categoriile profesionale și sociale.

Explicația este destul de simplă. Omul dintotdeauna a simțit nevoia de siguranță sau sprijin. În condițiile actuale, omul în general și orașanul în special, trăiește o existență pusă sub semnul schimbării și [al] nesiguranței. Este din ce în ce mai puțin sigur pe locul de muncă, pe postul sau funcția ocupată, pe câștigul personal și familial, pe securitatea circulației și ritmicitatea aprovizionării, pe locuința pe care o deține și școala pe care-a-început-o sau absolvit-o etc.

Tinerii au nevoie să promoveze clasa sau să reușească la examene, să se căsătorească sau nu, să aibă sau nu copii, să li se recunoască o calitate (și recunoașterea nu depinde de ei și, de cele mai multe ori, nici de generația lor), să li se-mplinească o dorință, să-și atingă un scop.

Societatea nu vrea sau nu poate întotdeauna să rezolve favorabil sau echitabil aceste probleme, ba de multe ori le împiedică și omul își caută aliați și sprijin în afara societății, de obicei în ceruri.

Desigur, aceleași probleme se pun și pentru populația rurală. Dar nu atât de acut, iar sprijinul este mult mai ușor de obținut de la vecini (pe care-i cunosc de ani și cu care au crescut), rude, cunoscuți etc. decât în urban. Locul de muncă este aproape imposibil de pierdut, iar cei care lucrează în industrie se pot baza pe proprietatea asupra casei, a grădinii, a lotului din folosință, pe existența unui animal domestic sau a câtorva păsări și știe că aici oricând are un loc. Citadinul nu se poate bizui, în mod normal, pe astfel de surse. Ori, se știe, gradul de dependență se află într-o relație inversă cu nevoia de siguranță și securitate, care este tot atât de acută și importantă ca și nevoia de considerare și împlinire.

Prima este în relație directă cu religiozitate în general, a doua este în interdependență cu sectele.

Într-o sectă, omul, s-ar părea că are sentimentul că este protejat și, mai ales, că înseamnă ceva, că este ascultat, înțeles și considerat de către ceilalți. Poate să rostească un discurs, să-și exprime o părere, să aducă în discuție o problemă cu cuvintele sale și, mai ales, să pună întrebări la care să primească răspunsul imediat sau ulterior, fără să fie blamat (ceea ce în societatea civilă nu se întâmplă întotdeauna așa).

Consider că tocmai sentimentul că înseamnă ceva, dublat de sentimentul de siguranță și sprijin pe care-l capătă în sectă sunt factorii principali care atrag din ce în ce mai mulți țigani în diferite secte vechi și noi care există în țara noastră. Sentimentul egalității importanței, pe care societatea civilă i-l refuză de multe ori, îl găsește printre membrii sectei spre care sunt atrași sau fac parte.

La aceasta se adaugă și ajutorul bănesc pe care-l primesc diferiți sectanți, când sunt la necaz și sprijinul moral imediat pe care-l au din partea „fraților” din sectă, ceea ce în viața de toate zilele, ateistă, nu prea întâlnim.

Toate inundațiile, începând cu anul 1970 și până în prezent, cutremurul din 1977 și secetele care ne-au încercat, au fost factori puternici care au influențat creșterea religiozității și proliferarea sectelor, deoarece aceste fenomene naturale au fost interpretate, sincer sau speculativ, de către o parte din populație ca semne apocaliptice, așa cum se descrie în cărțile religioase.

Desigur, nu este de neglijat nici propaganda și ajutoarele materiale venite din afara granițelor, dar, după părerea mea, acest aspect are un rol secundar față de cele de mai sus. Considerarea factorului extern ca principal sau ca singurul factor care a influențat creșterea religiozității în țara noastră, așa cum există tendința să se creadă, mi se pare o eroare care frânează găsirea mijloacelor de lichidare a fenomenului.

K. Marx spune clar că fenomenul religios este un fenomen istoric, de natură socială, generat de societatea și găsirea rădăcinilor, precum și a antidotului nu poate fi încercată decât în societatea care l-a generat.

Poate că un anumit rol l-a avut factorul extern în cazul indivizilor cu un status profesional și școlar mai ridicat, dar aceștia nu sunt niște religioși în adevăratul sens al cuvântului, ci folosesc cadrul religios pentru a-și realiza diferite proiecte și scopuri personale. [...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 11, ff. 180, 185, 188–189.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 9. Fragment dintr-o analiză sociologică privind creșterea influenței cultelor religioase în rândul populației rome.

Centrul de Cercetări Sociologice al Universității București

Educația cetățenească și cultura, componentă a activității de integrare a populației marginale

Propuneri privind perfecționarea muncii politico-ideologice și cultural-artistice de masă în rândul colectivităților de țigani

Măsurile luate de partid și de stat pentru ridicarea continuă a nivelului de trai al întregului popor au influențat în mod hotărâtor procesul de integrare a populației de țigani în viața social-economică a țării, determinând transformări înnoitoare în modul lor de viață. În prezent, majoritatea țiganilor sunt încadrați într-o formă organizată de muncă, au domiciliul stabil, se încadrează în normele de viață și civilizație socialistă.[...]

Cu toate aceste realizări, se constată că multe colectivități de țigani și membrii lor prezintă încă rămăneri în urmă față de ansamblul populației în ceea ce privește disciplina în muncă, calificarea și nivelul veniturilor, condițiile de locuit, nivelul de instruire și al culturii, participarea la viața civică și culturală a localităților în care trăiesc [...]. Persistă însă, iar uneori se accentuează decalajul populației de țigani în privința nivelului de cultură generală și profesională, orizontul politico-ideologic, profilul moral, participarea la viața civică, politică și culturală a localităților, a societății noastre socialiste.

Deși mai puțin vizibile, aceste rămăneri în urmă ale țiganilor favorizează menținerea unor mentalități și comportamente învechite, care afectează negativ nu numai calitatea vieții respectivilor indivizi și grupuri, ci și pe cea a comunităților unde se află colectivități numeroase de țigani. De altfel, stereotipurile actuale despre identitatea de țigan se referă mai puțin la trăsături tradiționale, precum nomadismul, sărăcia, traiul la periferia societății etc., cât mai ales la trăsături morale și comportamentale, precum lipsa de bunăvoință, lipsa spiritului gospodăresc, înclinația spre viață ușoară și spre devianță, agresivitate, incultură etc.

Problemele specifice pe care le ridică colectivitățile de țigani, tensiunile existente atât în cadrul acestor colectivități, cât și în relațiile dintre țigani și ceilalți locuitori indică că, în prezent, ne aflăm în altă etapă

a procesului de integrare socială, o etapă în care nevoile de educație cetățenească, politică și culturală devin mai importante decât nevoile de bază ale vieții cotidiene precum munca, hrana, locuința etc., nevoi pentru asigurarea cărora au fost asigurate condițiile materiale corespunzătoare. [...].

Nevoia de informare și de cultură a populației de țigani, a tineretului îndeosebi, a crescut în mod considerabil, pe măsura creșterii nivelului de trai și a intensificării activității culturale din țara noastră. Obținerea și prelucrarea informațiilor generale (economice, politice, juridice etc.) în funcție de nivelul de cultură și de preocupările diferitelor colectivități de țigani se realizează însă, în mare parte, în mod spontan, informal, prin contactele personale din cadrul comunităților de țigani sau din afara acestora. Lipsa cadrului organizat de informare și de educare politico-ideologică a acestor cetățeni ai țării favorizează menținerea unor concepții învechite despre lume, formarea unor interpretări eronate despre realitățile sociale din țara noastră. Semnalăm în acest context penetrarea intensă a cultelor religioase în rândul unor colectivități de țigani reprezintă în parte simptomul unor nevoi de informare, [de] educație morală și culturală care nu și-au găsit la timpul potrivit formele de manifestare și de satisfacere în cadrele diferite de organizațiile obștești, de așezăminte culturale din localitățile respective [...].

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 11, ff. 22–23.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 10. Scrisoare adresată de Nicolae Gheorghe și Ion Cioabă lui Juan Ramirez Heredia – Congresul deputaților, Grupul Parlamentarilor Socialiști, Madrid, Spania – cu privire la adunarea tradițională (și pelerinajul) romilor din septembrie 1984 de la Bistrița-Costești, județul Vâlcea.

Festivalul cultural al romilor din România

Pe 8 septembrie, în fiecare an, sute de țigani romi kalderash se adună la biserica Bistrița (județul Vâlcea, în partea de sud a țării) să celebreze sărbătoarea religioasă Sfânta Maria Mică. Mănăstirea Bistrița este renovată și păstrează rămășițele (moaștele) Sfântului Grigore Decapolitul,

un martir al Bisericii Ortodoxe Răsăritene, onorat ca urmare a presupuselor sale puteri în vindecarea diferitelor boli.

Romii sărbătoresc Sf. Maria nu numai prin rugăciuni în biserică, ci și printr-o mare adunare, care are loc într-o poiană a pădurii bogate din zona muntoasă, unde se află satul Bistrița-Costești. Focuri, la care se frige porci și miei, dansuri, vechi cântece țigănești, discuții între rude, toate acestea țin până dimineața târziu a doua zi. Numărul mare de mașini venite din toată România, bogăția costumelor tradiționale ale țigăncilor, abundența de hrană și mijloace de distracție constituie dovezi ale modului de viață frumos și prosper al romilor (în țigănește: *mundro Romano tizio*). Aceasta constituie, de asemenea, un stimulent pentru menținerea și întărirea neamului Kalderasch (în țigănește: *neamo*) a coeziunii sale, în ciuda deplasării sale în grupuri și a sedentarismului de-a lungul ultimelor trei decenii.

Anual, un eveniment deosebit marchează ziua de Sfânta Maria Mică (în țigănește: *Sfunta*), transformând-o într-o zi foarte așteptată. Copiii nou-născuți sunt botezați la mănăstire, sunt stabilite legal (în țigănește: *hanamika*) anumite acorduri, se aranjează nunți, se pune capăt unei dispute între familii certate.

În ultimii ani, întâlnirea de la Sfânta Maria Mică a oferit romilor kalderasch ocazia de a-și îmbunătăți viața comunală și să hotărască asupra acțiunilor imediate necesare pentru o și mai mare și vizibilă afirmare (în viața publică) a culturii specifice în viața publică a comunităților mai numeroase cărora le aparțin. La adunarea din 8 septembrie 1978, conducătorii diferitelor grupuri kalderash (în țigănește: *bulibașa*) au fost recunoscuți de către adunarea romilor (în țigănește: *Ridimos le Romengo*), iar Ion Cioabă a fost ales bulibașă al tuturor neamurilor de romi kalderash din România. În această calitate, Ion Cioabă a participat la cel de al III-lea congres al romilor din Göttingen în 1981, unde a fost ales membru în prezidiul Uniunii Internaționale a Romilor.³⁶

---

³⁶ Uniunea Internațională a Romilor este o organizație internațională creată la începutul anilor '70, afiliată ONU, ca un efort comun al activiștilor și cercetătorilor de etnie romă și ne-romă. Ea și-a asumat rolul de a reprezenta și apăra interesele romilor în lume, de a promova tradițiile culturale, obiceiurile și limba lor și în același timp, de a coopera cu autoritățile naționale pentru a rezolva problemele sociale, economice și culturale ale romilor. A se vedea, Ioana Bunesco, *Roma in Europe: the Politics of Collective Identity Formation*, (Farnham, Surrey: Ashgate, 2014), pp. 83–94; Ian Hancock, „The East European Roots of Romani Nationalism”, *The Gypsies of Eastern Europe*, (ed.), în Crowe, David & Holsti, John (M.E. Sharpe: London, 1991), pp. 145–150.

Obiectivul principal al întâlnirii din acest an a fost ținerea unui festival al romilor, primul de acest gen din România. Grupuri folclorice țigănești din diferite orașe și sate din România au oferit bogăția folclorului romilor, s-au recitat poezii în limbile romani și română, s-a jucat o schiță satirică.

Tinerii romi s-au întrecut în cântece, dansuri, costume și sport. Câștigătorilor acestor întreceri li s-au acordat diplome speciale (romanolil) și stegulețe albastre și verzi, ambele comemorând festivalul romilor (Festivalo le Romenco).

Numerosul public de romi și neromi (turiști, săteni, o echipă de filmare) a fost impresionat de calitatea prestației artistice a romilor amatori care, deși au experiența de a dansa și a cânta în jurul focului, au fost pentru prima dată pe scenă.

Acest festival cultural a fost inițiat de câțiva romi din orașul Sibiu (Ion Cioabă și Mihai Ilie, președintele festivalului, Stănescu Cianghiri) și s-a bucurat de o asistență generoasă din partea autorităților județului Vâlcea. Spectacolele folclorice, piesele de teatru etc. s-au amestecat cu formele tradiționale de petrecere și această unică și intensă dezbatere printre romii kalderasch cu privire la viitorul grupului fiecăruia în anii viitori. Câțiva dintre romi au criticat ideea de a aduce interpreți pe scenă, în special femeile, în timp ce alții s-au plâns de faptul că această mult gustată izolare a întâlnirii lor tradiționale ar putea fi tulburată de cei care aparțin diferitelor grupuri de romi nekaldersch (în țigănește: laiasea), cât și către turiști (gadje). Dar cel mai mult țiganilor le-a plăcut această formă nouă de petrecere și șansa de a se întrece prin mijloace artistice.

Tinerele căsătorite și necăsătorite au apreciat foarte mult programul de la discotecă, unde au dansat până la miezul nopții, departe de ochii dezaprobatori ai rudelor lor mai în vârstă, dar într-o atmosferă de comunitate legitimă.

La această întâlnire, toți bulibașii au apreciat realizările și evaluat lipsurile acestui lucru inedit, în cadrul fiecărui grup și au stabilit să sprijine ideea unor spectacole culturale regulate cu o participare mai largă și mai diversificată de țigani romi care trăiesc în România. S-a luat hotărârea să se organizeze ansambluri culturale și bresle (phralipe) în toate comunitățile de țigani kalderasch după modelul breslei din Sibiu, care a organizat festivalul din acest an. Un nou și mai bine pregătit festival va fi ținut la următoarea întâlnire de Sf. Maria, folosind mai bine mijloacele culturale puse la dispoziție de către statul român, stimularea

afirmării culturale a specificității etnice a naționalităților conlocuitoare din România.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 11, f. 3 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Scrisoarea descrie desfășurarea ultimului pelerinaj al romilor căldărari la mănăstirea Bistrița-Costești (județul Vâlcea) din perioada comunistă (8 septembrie 1984). Pelerinajul a reprezentat o tradiție în cadrul acestui grup de romi. Ei veneau la Mănăstirea Bistrița (mănăstire care a avut și sclavi romi) pentru a se ruga moaștele Sfântului Grigorie Decapolitul pentru sănătate, prosperitate și pentru familiile lor. Dedicția mariană a bisericii (conform calendarului creștin-ortodox, 8 septembrie este data nașterii Fecioarei Maria) surprinde dorința pelerinilor de a câștiga bunăvoința Mariei, care era considerată a fi și ocrotitoarea familiei. Întâlnirea de la mănăstirea Bistrița a devenit, pe parcursul timpului, mai mult decât o adunare religioasă. Ea a prilejuit luarea unor decizii importante cu privire la organizarea internă a grupului lor (de exemplu, „alegerea” lui Ion Cioabă ca lider al romilor căldărari), facilitarea legăturilor dintre grupurile de romi, stingerea unor conflicte și aranjarea căsătoriilor. Totuși, în septembrie 1984 organizatorii, printre care Nicolae Gheorghe și Ioan Ciobă, au folosit pelerinajul religios ca pretext pentru a organiza „un festival al romilor, primul de acest fel din România”. Decizia de a demonstra „bogăția folclorului rom” trebuia să ofere celor doi lideri romi un argument puternic pentru a susține cererea lor de recunoașterea a romilor ca minoritate națională. Prin urmare, festivalul și pelerinajul romilor căldărari a fost interzis până la căderea regimului comunist în decembrie 1989.

Manuela Marin

Document nr. 11. Fragment dintr-un raport al Securității privind pe Bucur Marghioala, o femeie de etnie romă, care ascultă, împreună cu alți credincioși romi, emisiunile religioase transmise de posturile de radio străine.

Ministerul de Interne
Insp.Jud. Bacău

Strict secret
Ex.nr.

Securitate-Serv. F-Investigații
Mr. I. Nedelcu

Raport

O persoană de încredere m-a informat următoarele: la adresa din str. Neptun nr.10, sc. A, ap. 17, domiciliază numita Bucur Marghioala, fiica lui Neculai și Constanța, născută în localitatea Florești, jud. Bacău, la data de 23.04.1942.

Susnumita are ca studii 4 clase elementare, este încadrată ca femeie de serviciu (măturătoare) la Piața agroalimentară din centru municipiului Bacău.

Cea în cauză este sectantă activă, aparține sectei interzise Universalității, este vizitată în deosebi în zilele de sărbătoare de diverse persoane, în special țigani, cu care prilej audiază slujbe religioase difuzate de diverse posturi străine.

Emisiunile pot fi auzite nu numai de vecinii din bloc, ci și pe aleie, întrucât sunt recepționate la o tonalitate foarte mare. Această situație a dus la discuții cu vecinii, cât și cu asociația de locatari. Conviețuiește în concubinaj cu un anume Rusu, pe care-l prezintă ca soț.

Mr. I. Nedelcu

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 127.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 12. Fragmente dintr-o notă informativă a sursei „Florescu” (Ion Cioabă) privind tentativa nereușită de convertire a sa la cultul penticostal.

Sursa: „Florescu”
Locul: Hotel Dacia
Data: 14.08.1986

Notă informativă

Azi 13 august 1986 ne-am dus la tovarășul Iancu de pe strada D. Cantemir nr. 36. Am intrat în curte și am fost primiți de către familia sus numitului, precum și de Burcea Mihai din Crăciunești, jud. Mureș.

Domnul Iancu și dl. Burcea ne-au poftit sus în cameră la etaj. Iancu a rămas afară, noi rămânând cu restul familiei. Am vorbit cu ei, interesându-mă de situația lor.

Burcea mi-a arătat în câteva cuvinte că aducerea mea la credință ar fi însemnat foarte mult deoarece atunci se vor pocăi toți țiganii din România. I-am răspuns că este foarte frumos ce îmi propune, dar momentan nu pot deoarece trebuie să-mi mărit ficele, să fiu cu lumea, iar un om corect trebuie să respecte credința.

Tovarășul Burcea m-a întrebat cum s-ar putea să facem o biserică de credincioși, i-a răspuns că noi nu ne ocupăm cu așa ceva, deoarece noi avem o biserică ortodoxă la care ne închinăm, iar omul dacă se închină la el acasă, este la fel ca într-o biserică. [...]

Ne-am dus cu toții la parter. El repara un ceas cu pendulă [...]. Am făcut cunoștință cu el. S-a recomandat Popa Liviu, adică fratele Vily. [...] El a spus că este un mare proroc și el a spus arătând prin scris despre niște evenimente care s-au întâmplat în familia Tovarășului Președinte. Atunci l-am rugat să înceteze și i-am spus că noi plecăm dacă el mai continuă așa. [...]

I-am spus că noi am venit să vedem ce fel de formulare deține și nu pentru a vorbi despre politică. El și-a cerut scuze și a spus că nu a vorbit altceva decât despre realitate. A spus că stă aproape și în câteva minute va aduce formularele. Aceste formulare erau de la simpozionul de la Sarajevo, erau trase la xerox foarte slab și cu pixul însemnate. L-am întrebat de unde le are și atunci mi-a spus că aceste formulare i le-a dat d-ul Barbu care are relații mari în CC.³⁷ L-am întrebat: Cine este de fapt acest Barbu? A răspuns că este un frate de la Caraș-Severin și poate face minuni D-zeu prin el și poate chiar vindeca oameni de boli incurabile (chiar și cancer) și a vindecat mulți oameni și i-a scăpat de cancer.

A vorbit și Iancu și a spus că Barbu i-a spus aceste cuvinte [...] și că Mihai Ilie din Sibiu le-a zis la fel că cea mai bună linie a omului este credința.

Și-a mai spus că dacă li se va da voie la fratele lui Barbu, la Popa Liviu, la Mihai Ilie și cine va mai merge, ca să ia contact cu pocăiții din alte țări va aduce multe lucruri bune credincioșilor din România

13 august 1986

„Florescu”

³⁷ CC sau Comitetul Central al Partidului Comunist Român.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 11, ff. 172–178.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin

Comentariu

Nota informativă aparține sursei „Florescu”, numele de cod pe care Securitatea l-a dat informatorului său, Ioan Cioabă. Documentul vorbește despre o încercare eșuată de a-l converti la penticostalism. Explicația constă în rolul și influența pe care Cioabă le-a avut în rândul romilor. Cu scopul de a câștiga cât mai mulți credincioși romi, predicatorii (romi) neoprotestanți sau pastorii protestanți au încercat să-i convertească liderii locali. În acest fel, ei sperau ca și ceilalți membri ai comunităților lor să le urmeze exemplu. Refuzul lui Cioabă subliniază atașamentul său pentru religia ortodoxă. Documentul menționează și existența așa-zișilor profeți locali care puteau prezice viitorul. Existența lor nu a fost ceva ieșit din comun. Conducerea cultelor religioase a manifestat o lipsă de interes față de activitățile religioase ale romilor. Drept urmare, lipsa de supraveghere și control a permis anumitor indivizi să se proclame profeți pretind că prezic viitorul sau vindecă boli incurabile.

Manuela Marin

Document nr. 13. Fragment din raportul sursei „Florescu” (Ion Cioabă) privind o tentativă eșuată de convertire a sa la cultul evanghelic.

Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I
02.09.1986

Raport

La întâlnirea din 29 august a.c. avută cu sursa „Florescu” din Sibiu, a relatat următoarele:

În ziua de 19 august a.c. a fost vizita la domiciliu de către doi preoți ai bisericii luterane evanghelice din RF Germania, care au fost însoțiți de către preotul bisericii luterane evanghelice din orașul Sibiu, care i-au făcut propunerea să adere la cultul lor împreună cu toți țiganii din România.

Cei în cauză i-au explicat sursei că sunt trimișii Domnului care le-a cerut să-l atragă la pocăință, argumentând că din biblie numai neamul Țiganilor lipsește, motiv pentru care „biblia nu se poate închide”.

I-au mai spus sursei că dacă acceptă, ei vor numi un preot pentru a le explica adevăratul înțeles al bibliei și îi va scăpa de păcate.

Sursa i-a refuzat în mod politicos, spunându-le că el și ceilalți Țigani sunt credincioși ai cultului ortodox. [...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 8685, f. 122 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 14. Raport privind acțiunile lui Samu Ioan după emigrarea sa în SUA. Documentul conține mențiunea convertirii lui Ion Cioabă la cultul penticostal.

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Mureș
-Serviciul I/A-

Strict secret
Ex. nr. 1

Nr. 104/BI/004215 din 29.09. 1989

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-Serviciul II
București

La ordinul dv. nr. 123/PV/D/0074860 din 16.09.1989, privind Consiliul Național al Țiganilor Români Creștini, cu sediul în California, inițiat și organizat de Samu Ioan, Țigan pastor penticostal, raportăm următoarele:

În cursul anului 1987, informatorul „Clujeanu” a afectuat o călătorie în SUA, prilej cu care l-a vizita și pe Samu Ioan, care în perioada respectivă nu mai îndeplinea funcția de pastor la bisericii penticostale din cartierul Fullerton-Los Angeles, datorită faptului că a fost condamnat pentru furt și s-a compromis față de membrii adunării. Astfel, în acea perioadă Samu Ioan, împreună cu Cozma Ioan, originar din Bazna, jud. Sibiu, toți din Los Angeles, cartierul Fullerton, au amenajat la domiciliul lui Cozma Ioan, un studio de înregistrări magnetice și au înregistrat în serial

cântece, colinzi țigănești și predici, respectiv explicarea bibliei pentru țiganii pentecostali, reușind până la data vizitei înregistrarea a peste 80 de casete magnetice. Samu Ioan a motivat preocuparea sa prin faptul că are „sarcină” de a pregăti programe religioase pentru țigani pentecostali din întreaga lume care vor fi difuzate la postul de radio „Europa Liberă”, în cadrul emisiunii „Lumea creștină”, urmând să se transmită începând cu 01.01.1988. Pe parcursul acestei activități, celor sus menționați li s-a alăturat și unul Gicu din Săliște. Din informațiile obținute în 1988 cu privire la activitatea de evanghelizare a tuturor țiganilor pentecostali s-a stabilit că Samu Ioan a trebuit să susțină o testare, pe care nu a reușit să o promoveze și din această cauză nu a fost difuzat programul respectiv, dar aceeași testare a luat-o în cursul a.c., ocupând primul loc dintre pastorii emigrați din România.

Din informațiile obținute recent de sursa „Clujeanu” despre Samu Ioan din SUA rezultă faptul că în cursul lunii iunie a.c. a reușit să cumpere un imobil în orașul Riverside-statul California, pe care l-a transformat în biserică.

Cu ocazia inaugurării bisericii respective, a cărei membrii în majoritate sunt țigani, Samu Ioan a precizat că timp de 2 ani de zile s-a preocupat cu înregistrări de programe religioase pe casete magnetice pe care să le prezinte în emisiuni radiofonice pentru a fi auditate de toți țiganii pentecostali din lume și că are în preocupări editarea unui ziar al țiganilor în care să prezinte toate problemele țiganilor din întreaga lume. De asemenea, Samu Ioan a confecționat un drapel care să fie preluat de toți țiganii din lume, arborându-l în biserica pentecostală din Riverside, alături de cel american. Drapelul respectiv este copia fidelă a fanioanelor ce au fost înmânate la noi în țară în anul 1984 unor țigani cu ocazia festivalului portului, cântecului și obiceiurilor vechi țigănești, care a avut loc la Horezu, jud. Vâlcea.³⁸ Fanioanele erau triunghiulare și colorate jumătate albastru-reprezentând culoarea cerului și cealaltă jumătate verde deschis-reprezentând iarba câmpiilor, iar în centrul fanionului o roată de căruță.

Un astfel de fanion a fost adus în SUA de către Cioabă Ioan, zis Pitula, bulibașa țiganilor pe țară, originar din Sibiu, care a fost în SUA și botezat în cultul pentecostal de către Samu Ioan în biserica din Riverside, împreună hotărând ca acest drapel să fie unic pentru toți țiganii din lume.

---

³⁸ Corect, Costești, județul Vâlcea.

Pentru a începe activitatea de evanghelizare a țiganilor din întreaga lume, Samu Ioan, deși are aprobarea autorităților de stat americane, trebuie să obțină și aprobarea de funcționare din partea Misiunii evanghelice internaționale a țiganilor cu sediul la Paris, condusă de Heinseman Gerrard Manfrec din RFG președinte, Lulu vicepreședinte și Lecosesec secretarul misiunii (....).

Șeful Securității
Maior
Mărieș Gheorghe

Șeful Serviciului I
Colonel
Bățaș Tiberiu

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144, vol. 13, ff. 49–50 f-v.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 15. Raport al Inspectoratului județean Bihor al Securității privind intenția liderului rom, Gabor Iancu, de a participa la congresul Romani Union din Franța pentru a vorbi despre situația romilor din România, inclusiv despre libertatea lor religioasă. El a fost și organizatorul unui comitet al romilor, care ar fi trebui să-i reprezinte pe aceștia în relațiile lor cu statul român.

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Bihor
-Securitate-

Strict secret
Ex. nr. 1

Nr. I/A/CD/003609 din 07.02. 1987.

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I-a
București

Raportăm că în data de 4.02.1987 a fost avertizat de către organele noastre numitul Gabor Iancu, fiul lui Natural și Elisabeta, născut la 12.10. 1929 în Hodoșa, jud. Mureș, de naționalitate țigan-maghiar, cetățenia română, studii 3 clase elementare, de profesie tinichigiu particular, neîncadrat politic, ambulant, domiciliat în Oradea, str. D. Cantemir nr. 36, în evidența de securitate nu figurează, lucrat de noi prin DUI

„Graur”, pentru că intenționa să meargă ca reprezentant al țiganilor din România, să participe la cel de al IV-lea Congres al Uniunii Mondiale a Țiganilor de la Strassbourg-Franța, unde să ridice problema aderării țiganilor la cultul penticostal, recunoașterea lor ca minoritate națională în stat și să aibă reprezentanți în aparatul de stat, în care sens a format un comitet pe țară.

Din comitet face parte: Barbu George din București, Popa Virgil din Oradea, str. D. Cantemir nr. 6, et. 2, ap. 8, Gabor Iancu, bulibașa țiganilor din județul Bihor și Cioabă Ion, bulibașa țiganilor din județul Sibiu, urmând a lua legătura la Timișoara cu secretarul mondial al țiganilor, Rajko Duric din Iugoslavia, care să ia cunoștință de comitet și intențiile acestuia.

În procesul avertizării, numitul Gabor Iancu, a recunoscut gravitatea faptelor comise, regretându-le și s-a angajat în fața organelor că pe viitor va renunța și se va abține de la asemenea fapte. Va fi urmărit informativ în continuare, pentru a vedea reacția lui în urma măsurii luate, fiind contactat periodic pentru influențare pozitivă. [...]

Șeful Securității

Lt. Colonel

Ogășanu Dumitru

Șeful Serviciului I

Maior

Toie Petru

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144, vol. 13, f. 215 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul descrie activitatea lui Gabor Iancu, un lider local de etnie romă din județul Bihor, care s-a convertit la penticostalism. Participarea sa la viitorul congres al Uniunii Romilor era motivată de dorința de a pleda cauza romilor și a obține recunoașterea lor ca minoritate națională. Acesta a fost unul dintre numeroasele cazuri de romi convertiți la culte neoprotestante care au folosit argumentul libertății religioase pentru a cere emanciparea civică a romilor din România. Pentru a-și face vocea auzită atât de Uniunea Romilor, cât și de autoritățile române, el a plănuit să organizeze un comitet care să reunească alți lideri locali romi. Regimul comunist nu a acceptat existența vreunei organizații independente, cu atât mai puțin a unei organizații independente bazate pe criterii etnice care să intre în contact cu un organism internațional și care să evidențieze lipsa de drepturi a romilor. Securitatea a descoperit

participarea lui Gabor Iancu în acest comitet. În consecință, el a fost chemat la sediul local al Securității unde a primit un avertisment. Deși Gabor Iancu și-a recunoscut vinovăția și și-a exprimat hotărârea de a nu se angaja în alte activități similare, Securitatea a decis să continue supravegherea sa informativă și l-a supus așa-ziselor măsuri de influențare pozitivă. Aceste măsuri foloseau, de obicei, rețeaua de informatori, membri ai familiei și factori educaționali pentru a proteja persoana în cauză de presupusele influențe negative, care l-ar fi putut determina să participe la activități „ostile” îndreptate împotriva statului român.

Manuela Marin

Document nr. 16. Raport pe marginea unei note informative privind un comitet care să reprezinte pe romii din România în relația cu autoritățile române și cu „Romani Union”.

Sursa: „Romică”

Primit: Col. Preda Gh.

Data: 18.01.1987.

Casa: colaboratorului

Dos.nr. 001853/18.

NOTA

Sursa informează că astăzi 17.01.a.c., ora 10.00 m-am deplasat la locuința lui Barbu George din str. Bisericii nr. 94.

Mi-a cerut lista de comitet, dacă am scris-o în țigănește la mașina de scris (...) Mi-a spus că nu este absolut nevoie să fie scrisă la mașina de scris și m-a rugat să scriu în țigănește cu mâna următorul text:

„Mult stimate domnule secretar general Raiko Duric Tahiro, întrucât Gheorghe Nicolae nu mai poate lucra pentru țigani, deoarece este destul de ocupat cu serviciul pe care îl are, m-am hotărât să formez următorul comitet:

1. Barbu George, președintele
2. Popa Niculaie, colonel
3. Iancu Gabor, bulibașa jud. Năsăud
4. Cioaba Ion, bulibașa jud. Sibiu.

Dacă va mai fi nevoie de membri în comitet, îmi veți spune după ce ne vom întâlni la Timișoara în spatele „Athenee Palace”. Eu sunt în

vârstă, gras și cu un baston în mână. Scrieți-mi în termen de 30 zile, pe adresa Barbu Gheorghe, str. Bisericii nr. 94, București, sectorul 5.

Această scrisoare, am scris-o în limba țigănească, dialect rus.

L-a întrebat de ce a băgat în comitet și un colonel român, mi-a răspuns că este pensionar, a stat tot timpul între țigani și este un bun prieten cu țiganii și că lui nu-i frică de nimeni deoarece este trimisul lui Dumnezeu pe pământ și dacă voia tatălui ceresc. [...]

Întrebându-l care sunt sarcinile comitetului, cu ce treabă să se ocupe membrii comitetului, mi-a răspuns că fiecare dintre membrii comitetului trebuie să activeze în vederea de a face cât mai mulți frați pentecostali și în felul acesta să-și poată face o biserică mare pentru frații pentecostali țigani.

În acest sens mă va ține și pe mine la curent, e timpul să mă boteze ca frate și să-l cunosc pe Domnul Isus.

Mi-a spus că vrea să facă în Transilvania, unde sunt mai mulți țigani.

I-am vorbit că ar trebui să-și pună un telefon, că are nevoie de a da telefoane, dar mai așteaptă până la primăvară să vadă dacă nu se demolează cartierul unde stă și chiar și locuința.

„Romică”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 13, ff. 217–218.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Nota informativă menționează existența unui comitet „țigănesc” al cărui scop declarat era creșterea numărului de romi convertiți la pentecostalism. În spatele acestui impuls religios, putea sta și o altă motivație: comitetul urma să folosească argumentul libertății religioase și al numărului crescut de credincioși romi pentru a pune presiune indirectă asupra autorităților române pentru recunoașterea romilor ca minoritate națională. În document se sublinia și faptul că Barbu Gheorghe, inițiatorul acestui comitet, era angajat direct în acțiuni de prozelitism religios, deși reglementările oficiale din România interziceau o astfel de practică.

Manuela Marin

Document nr. 17. Notă informativă privind preconizatul comitet care să reprezinte pe romii din România în relația cu autoritățile române și cu „Romani Union”.

Sursa: „Romică”

Primit: Col. Preda Gh.

Data: 14.01.1987

Casa: „Crinul”

Dos.nr. 001853/18.

NOTA

Sursa informează că la 12.01.1987 a fost căutată la telefon de Barbu Gheorghe care a rugat sursa să-i facă o vizită la domiciliul său din str. Bisericii 94, întrucât are ceva de discutat.

Sursa i-a explicat că nu se simte prea bine cu sănătatea, dar că îl va vizita pe 13 a.c.

Sursa a ajuns la domiciliul său pe la orele 13, găsimdu-l acasă pe Barbu Gheorghe și soția.

Cei în cauză i-au povestit sursei că au fost plecați din București la prietenul său, Gabor Iancu, bulibașa din Oradea. După acesta, Barbu Gh. i-a spus sursei că a discutat cu sociologul Gheorghe Nicolae din București de a înființa un comitet de conducere a romilor pe țară, însă acesta l-a refuzat spunându-i că organele de securitate i-au pus în vedere să nu aibă preocupări în probleme ce privesc pe țigani.

În urma acestei vizite Barbu Gheorghe se consultase cu Gabor Iancu din Oradea și au ajuns la concluzia că din acest comitet să facă parte:

1. Barbu Gheorghe ca președinte
2. Popa Virgil, colonel din Oradea
3. Cioabă Ion din jud. Sibiu
4. Sursa
5. Gabor Iancu, bulibașă jud. Bihor.

Întrebat de către sursă ce rol are acest comitet, Barbu Gh. a răspuns că în principal urmărește să creeze o biserică penticostală pentru țigani, scoțând să primească fonduri și ajutoare materiale din străinătate.

Sursa s-a scuzat că fiind bolnav, în vârstă, nu poate fi membru în comitetul respectiv, dar în limita posibilităților îi va da concurs [...].

„Romică”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 13, ff. 219–220.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 18. Raport al Securității municipiului București privind pe Barbu Gheorghe, lider rom local, care a inițiat o serie de acțiuni de protest, care vizau atragerea atenției opiniei publice și a unor foruri internaționale privind lipsa de drepturi și libertăți pentru romii din România.

Ministerul de Interne
IMB București
150/P.T./00386023/28.08.1982

Strict Secret
Exemplar nr.1

Către,
DIRECȚIA I

În executarea ordinului dumneavoastră nr.131/DA/D/0066797 privind problemele pe care ridică populația de țigani pe linia muncii organelor Ministerului de Interne în municipiul București, raportăm următoarele (...):

Din datele ce se dețin rezultă următoarele aspecte mai deosebite:

-În cursul anului 1980 BARBU GHEORGHE, în vârstă de 61 ani, domiciliat flotant în București la fiica sa, Aleea Pantelimon nr. 16, Bl. 3, Ap. 149, a înmânat lui A.S. Dajani, directorul Centrului de Informare ONU pentru România, un memoriu prin care cerea să-i apere libertatea și viața, deoarece el este persecutat pentru că a militat ca țiganii să fie recunoscuți ca „națiune conlocuitoare”. De asemenea, în același memoriu, cel în cauză a solicitat să se aprobe înființarea unui cult „Apostolic-penticostal” al țiganilor din România.

Sus-numitul a trimis și o scrisoare la postul de radio „Europa Liberă”, semnată ARIEL NEFTALI, care are un conținut ostil la adresa conducerii de partid și de stat, invocând și pretinsa lipsă de drepturi religioase și faptul că țiganii sunt persecutați.

În luna ianuarie 1981, BARBU GHEORGHE a trimis un memoriu primului ministru, prin care cerea să se acorde țiganilor din România drepturi egale cu celelalte minorități naționale, drepturi religioase etc. În încheiere, BARBU GHEORGHE cere să se aprobe ca și țiganii să

dispună de o conducere proprie, așa cum dispun naționalitățile maghiară și germană.

Într-o scrisoare adresată lui JOHN DANIEL MORRAY din Canada, BARBU GHEORGHE îi cere să-i sprijine la Conferința de la Madrid pentru a obține drepturi religioase.

Cu ocazia cercetării sale în luna octombrie 1980 a predat copii după documentele de mai sus, cât și un documentar cu hotărâri și rezoluții ONU în problema țiganilor.

-MOISE NICOLAE, fiul lui Natural și Vasilica, născut la 01.02.1952 în comuna Slobozia Bradului, județul Vrancea, spălător la Postăvăria Română,³⁹ domiciliat în București, str. Dobrești nr. 27, Sectorul 3, a fost în relații strânse cu PAVEL NICOLESCU, baptist fanatic, inițiatorul organizației „Asociația pentru libertăți religioase și de conștiință din România”, pe care l-a vizitat la domiciliu până la plecarea acestuia din țară și stabilirea în SUA.

L-a condus la aeroport, manifestându-și în discuții adeziunea față de așa-zisa „activitate pentru drepturi religioase” a lui NICOLESCU PAVEL.

Din exterior, în special din Elveția și Franța, sunt trimise în țară publicații privind viața religioasă a țiganilor din toată lumea. Publicațiile sunt depozitate la biblioteca Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române.

Șeful Securității
Colonel,
DANESCU GHEORGHE

Șeful Serviciului
Colonel,
POPA TRAIAN

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144, vol. 15, ff. 312–313 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 19. Procesul-verbal al Postului de Miliția Iernut (județul Mureș) privind percheziția unui autoturism, al cărui șofer ar fi încălcat regulile de circulație. Perchezițiile au scos la iveală prezența literaturii religioase în portbagajul mașinii.

³⁹ „Postăvăria Română” era numele dat centralei industriale a industriei lânii. Ea a făcut parte din Ministerul Industriei Ușoare din România și i-a fost încredințată coordonarea activităților tuturor fabricilor de textile și covoare din România.

Proces verbal

Anul 1979, luna noiembrie, ziua 4 în Târgu-Mureș

Lt.Maj. Cotta Nicolae, șeful Postului de Miliție IERNUT, jud. MUREȘ, la data de 04 nov. 1979, efectuând serviciul de control al circulației, în centrul comunei am oprit autoturismul D1300 nr. 2-BH-2282 deoarece a efectuat o depășire neregulamentară, pe trecerea de pietoni și în curbă fără vizibilitate.

Trecând la identificarea conducătorului autor am constatat că acesta se numește ISZTOJKA GABOR, fiul lui RUPI și ERZSEBET, născut la data de 13.05. 1941 în comuna Hodosă, jud. Mureș, domiciliat în munc. Oradea [...] de profesie tinichigiu la Coop. consum GIRIȘUL DE CRIȘ, jud. Bihor.

În autoturism se mai aflau următoarele persoane:

1. ISZTOJKA RUPERT, născut la 19.02.1949 în comuna Hodoșa, fiul lui Ludovic și Eva [...] cu domiciliul în com. Sântimbru, sat Cordău nr. 28, jud. Bihor
2. GABOR ȘTEFAN, fiul lui Ludovic și Eva, născut la 12.02. 1957, în comuna Hodoșa [...], domiciliat în com. Sântimbru, sat Cordău nr. 28, jud. Bihor
3. DOROȚI DEZIDERIU, fiul lui Dezideriu și Maria, născut în com. Sântana, jud. Arad, la data de 31.03.1952 (...) domiciliat în com. Sântana, jud. Arad, str. 7 Noiembrie nr. 81, jud. Arad, montator la UTA Arad.

Efectuând o verificare în autoturism s-a constatat că persoanele redată mai sus au asupra lor cărți cu conținut religios, editate în străinătate, în limbile română și maghiară. Persoanele în cauză, fiind întrebate de proveniența acestor cărți, au declarat că le-au primit de la diferiți parteneri de credință, refuzând să precizeze numele. Astfel, în urma controlului efectuat, asupra persoanelor în cauză au fost găsite următoarele cărți:

ISZTOJKA GABOR, avea asupra sa, următoarele cărți:

„Aceasta te așteaptă și pe tine” - 1 buc

„Ce mai fericiți oameni de pe pământ” - 1 buc

„Hit apostola” - 1 buc.

”Drumul calvarului” - 2 buc

„Szent Biblia” - 2 buc

„Sfânta Biblie” - 1 buc

„Testament” în lb. maghiară - 2 buc.

ISZTOIKA RUPERT avea următoarele cărți:

„Aceasta te așteaptă și pe tine” -1 buc

„Hit apostola”- 1 buc.

„Căutăm mereu aventura” - 2 buc

„Biblia” în lb. română - 3 buc.

GABOR ȘTEFAN avea următoarele cărți:

„Căutăm mereu aventura” - 2 buc

„Elkerulheto Betegseger” - 1 buc

„Uta Boldogsag Fele”- 1 buc

„Biblia” în lb. română - 1 buc.

„Noul Testament”- 1 buc

„Osana, Osana”- 2 buc.

„Biblia”- 1 buc

„Noul Testament”-1 buc.

Un carnețel cu diferite notițe.

DOROȚI DEZIDERIU avea următoarele cărți:

„Harta bisericilor penticostale”- 1 buc

„Biblia”- 1 buc

„Biruitori prin credință”- 1 buc.

Asupra numelui ISZTOIKA GABOR s-a mai găsit și un radiocasetofon „Starcorder 2”, FTZ-nr. U-188 și un număr de 6 casete.

Obiectele menționate mai sus au fost reținute pentru consultare la Inspectoratul Județean Mureș al Ministerului de Interne.

Pentru care am încheiat prezentul proces verbal în două exemplare.

Șeful Postului de
Miliție Iernut

Percheziționați
ISZTOIKA GABOR
ISZTOIKA RUPERT
GABOR ȘTEFAN
DOROȚ DEZIDERIU
refuză să semneze

Martor asistent
Timar Romuluș

Sursa: ACNSAS, *fond Informativ*, dosar 375351 vol. 1, f. 3.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Deși nu era ilegală deținerea de literatură religioasă în România comunistă, faptul că Miliția a găsit atâtea titluri de carte a pus problema distribuirii lor într-o acțiune organizată ilegal. Mai mult, existența unui radiocasetofon și a șase casete, cu posibil conținut religios, a indicat Miliției că pasagerii plănuiau să organizeze o întâlnire religioasă (ilegală) pentru a atrage noi aderenți. În România comunistă, misionarismul religios era interzis. De asemenea, un radiocasetofon nu se putea cumpăra cu ușurință deoarece nu se comercializa în rețeaua de magazine de profil și trebuia adus de cineva din străinătate. Și nu în ultimul rând, radiocasetofonul era un aparat foarte scump. Cultele neoprotestante au fost renumite pentru utilizarea tehnologiei moderne, inclusiv casetofoane, tobe, difuzoare în serviciul lor religios pentru a atrage mai mulți oameni, în special tineri, la casele de rugăciune locale.

Manuela Marin

Document nr. 20. Plângerea Izstjoka Gabor, șoferul mașinii oprite de Miliție care relatează, din punctul său de vedere, evenimentele care au condus la percheziție.

TOVARĂȘUL COMANDANT AL SECURITĂȚII JUDEȚULUI MUREȘ TÂRGU-MUREȘ

Subsemnatul, ISZTOJKA GABOR, domiciliat în Oradea, str. Morii nr. 39, jud. Bihor, născut la data de 1941, mai 13, în com. Hodosa, județul Mureș, prin prezenta, vă adresez următorul:

MEMORIU

Cu rugămintea de a analiza situația redată de mine mai jos și după o justă apreciere să binevoiți a dispune în consecință:

La data de 4 noiembrie 1979, am plecat de la domiciliul meu din Oradea împreună cu Gabor Ștefan, Stoika Rudi, Daroczi Dezideriu, în autoturismul Dacia 1300 cu nr. 2-BH-2282, în județul Mureș cu scopul de a-mi vizita rudeniile.

În localitatea Iernut, jud. Mureș, la cca. 200 de metri de intersecția unde se indică direcțiile spre centrul orașului Iernut și respectiv Tg. Mureș, am oprit să întrebăm niște trecători dacă nu cumva știu cum se poate găsi strada Unirii, stradă în care subsemnatul împreună cu ceilalți

colegi ai mei aveam o familie cunoscută, dorind cu această ocazie să le facem o vizită. Am primit de îndată răspunsul fiindu-ne indicat să o luăm drept înainte și la cca. 150–200 de metri unde era oprită o mașină de circulație a miliției Iernt, se afla o altă intersecție care ducea la strada pe care o căutam. Am pornit-o din loc și am ajuns lângă mașina miliției și în loc să fim ajutați, am fost pur și simplu luați la întrebări și controlați în portbagaj, imputându-ni-se, totodată, și faptul că am fi încălcat prevederile art. 41 lit.c și art. 33, lit. c, e din HCM⁴⁰ 772/1966.

Sergentul major ne-a oprit, plutonierul major a asistat, iar locotenentul major Cota Nicolae ne-a luat actele (buletinele, carnetul de conducere al subsemnatului), controlând cu acea ocazie și în mașină și portbagajul mașinii și confiscându-ne următoarele:

- 8 buc. biblii în limba română și maghiară
- cărți cu poezii religioase
- 1 casetofon cu radio (radio-casetofon) împreună cu o geantă în care se găsea băgat radio-casetofonul.
- 8 casete înregistrate cu cântece religioase.

După aceea, am fost obligați să mergem cu toții la Inspectoratul de miliție din Tg. Mureș, unde ni s-a încheiat un proces verbal de contravenție de încălcare a dispozițiilor de circulație arătate anterior, aplicându-ni-se o amendă de 120 lei, iar pentru obiectele confiscate fără nici un temei legal nu am primit nici un fel de act de confiscare.

Nu pot înțelege și nu cunosc nici un capăt de lege care ar da dreptul oricui să-mi violeze fără nici un motiv bunul meu personal, luând după bunul lui plac tot ce-i văd ochii. Nu mi se poate imputa nimic că aș fi încălcat vreo lege. Nu am făcut nici propagandă și cred că am dreptul să ascult și să citesc ce-mi place. Sunt un om pașnic. Nu înseamnă că dacă sunt țigan să fiu suspectat de cum sunt văzut, de tot felul de lucruri. Mă simt total neîndreptățit pentru felul în care am fost tratat și de-a dreptul „jefuit în drumul mare”. Ierta-ți-mi expresia dar nu găsesc altă cale de exprimare din moment ce fără nici un motiv mi se confiscă niște lucruri din mașina pe care o conduc care nici măcar nu-mi aparțineau în totalitate și pe care urmează să le plătesc, iar pe de altă parte nici nu mi se dă nici un act la mână de ridicarea acestor obiecte, cu atât mai mult cu cât mi s-au confiscat de către un organ de circulație.

Spre vânzare nu le-am expus ca să mi se poate eventual acest motiv invoca, iar articolul 18, 19 din Legea pactului internațional cu privire la

⁴⁰ HCM înseamnă hotărârea Consiliului de Miniștri.

drepturile civile și politice ale omului publicat în buletinul oficial al RSR partea I, sub nr. 146 din anul 1974 îmi dă dreptul de a fi liber în gândire, conștiință și religie și înspre apărarea mea vă redau mai jos textele articolelor extrase din acel buletin oficial, după cum urmează:

„Art. 18 1.-Orice persoană are drept la libertatea gândirii, conștiinței și religiei; acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public, cât și în particular, prin cult și îndeplinirea ritualurilor prin practici și prin învățământ.

2.-Nimeni nu ca fi supus vreunei constrângerii putând aduce atingere libertății sale de a avea sau adopta o religie sau o convingere la alegerea sa...”

„Art. 19 2.- Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare, acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, în formă orală, scrisă, tipărită ori artistică sau prin orice alt mijloc, la alegerea sa...”⁴¹

Cunoscând acest text, mă întreb, în baza cărei litere de legi mi-au fost confiscate mie lucrurile?

Rog respectuos să binevoiți a analiza cele arătate de mine și a dispune restituirea imediată a obiectelor luate din mașina cu nr. 2.BH.2282 pe care o conduceam în data de 4 nov. 1979, obiecte luate pe nedrept și fără nici un temei legal.

Numai pentru simplu fapt că am fost vizați ca persoane suspecte, am fost oprîți din circulație (dar am trecut cu vederea...), am fost purtați și reținuți din timpul care ne era atât de prețios pe la organele de miliție din Tg. Mureș și ne-au fost confiscate niște obiecte care nu erau de competența tov. Locotenent major Cota Nicolae. Tocmai pentru acest fapt că am fost vizați ca suspecti ne simțim profund jigniți și vă comunicăm hotărârea noastră de a ne căuta dreptatea în cazul în care nu ni se face de către dvs.

Nu cerem decât să ni se restituie obiectele enumerate anterior care ne-au fost luate în mod abuziv și din rea voință, fără nici un temei legal. Nici cel puțin nu știm unde se găsesc, deoarece nu ni s-a dat nimic în schimbul lor.

---

⁴¹ Referința este la un decret semnat de președintele României, Nicolae Ceaușescu și publicat în Buletinul Oficial al RSR la 20 noiembrie 1974. Acesta a fost Decretul nr. 212, de ratificare a Acordului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale și a Acordului internațional privind drepturile civile și politice.

Sperăm că după o justă apreciere, ne veți face dreptate și nu vom fi obligați să ne adresăm forurilor mai superioare.

Oradea, 19 dec. 1979.

Cu stimă,
Isztojka Gabor în numele
celor enumerați mai înainte

Sursa: ACNSAS, *fond Informativ*, dosar 375351 vol. 1, ff. 4–6 f-v.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul detaliază tratamentul abuziv al Miliției locale împotriva credincioșilor romi cărora li s-au confiscat cărțile, casetofonul și casetele fără niciun motiv temeinic și au fost amendați pentru încălcarea regulilor de circulație. Autorul plângerii, Isztojka Gabor, a adoptat o atitudine foarte curajoasă, denunțând violarea proprietății de către Miliția și reclamând tratamentul abuziv ca fiind motivat de atitudinea anti-romă a polițiștilor care i-au oprit.

Manuela Marin

IV. Bisericile rome

Gabor Iancu și „biserica țigănească” din Oradea

Document nr. 21. Raport al Securității privind activitatea unui lider rom, Gabor Iancu, care a încercat să convertească sursa „Florescu” la pentecostalism. Documentul menționează și existența așa-zișilor profeți. Acesta nu a fost un caz singular, apariția preinșilor profeți fiind, cel mai probabil, rezultatul lipsei oricărei supravegheri din partea autorităților religioase ale diferitelor confesiuni.

Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
-Direcția I-a
Nr. 172/PG/0079463/5.08.1986.

Strict secret
ex.nr. 1

Se aprobă
Şeful Securităţii
Maior,
Ogăşanu Dumitru

Plan de măsuri
În cadrul dosarului de urmărire informativă GRAUR

La data de 1.08.1986, sursa ROMICĂ a semnalat că într-o discuție purtată cu BARBU GEORGE, penticostal din București, lucrat prin dosar de urmărire informativă de Direcția I-a, pentru preocupări ostile pe linie de țigani, a afirmat că are legături cu GABOR IANCU din Oradea, pe care împreună cu fratele și un colonel de securitate, pensionar, îi vor trimite ca reprezentanți ai țiganilor din R.S. România, să participe la cel de-al IV-lea Congres al Uniunii Mondiale a Romilor⁴² de la Strasbourg-Franța.

Pentru verificarea acestei informații, a fost instruit și dirijat colaboratorul FLORESCU,⁴³ de a-l contacta pe GABOR IANCU, care în ziua de 13.08.1986, l-a vizitat la domiciliu, confirmând semnalarea inițială. Cu această ocazie GABOR IANCU i-a vorbit sursei în termeni elogiși despre activitatea pe care o desfășoară BARBU GEORGE, pe linia cultului penticostal, precizând că acesta și fratele său sunt oameni deosebiți, „vorbesc cu forțe divine” și sunt „proroci”. I-a cerut sursei să adere la cultul penticostal, pentru că în acest fel să atragă pe toți țiganii din țară.

La domiciliul lui GABOR IANCU se mai aflau cca. 10 țigani, între care MITRI, cumnatul său din Târgu Mureș, POPA VIRGIL în etate de 60 de ani [...] care s-a recomandat drept colonel de securitate [...]. Acesta (...) a scos în evidență necesitatea aderării sursei la cultul penticostali, afirmând că „divinitatea” îi cere acest lucru pentru binele țiganilor, care trebuie să fie recunoscuți de stat ca minoritate națională și să aibă organe reprezentative în aparatul de stat.

I-a solicitat sursei să-i sprijine pentru înființarea unei biserici penticostale pentru țigani.

Referitor la congresul ce urmează să se țină la Strasbourg-Franța, a afirmat că BARBU GEORGE din București, prietenul său i-a indicat ca împreună cu ILIE MIHAI din Sibiu, cu fratele său și GABOR IANCU, să-i reprezinte pe țiganii din România.

⁴² Referința este la Romani Union sau Uniunea Internațională a Romilor.

⁴³ Numele de cod dat lui Ioan Cioabă de către Securitate. Ca regulă generală, fiecare informator era identificat în documente printr-un pseudonim.

GABOR IANCU, intervenind în discuții, a precizat că fratele său a depus cerere la Serviciul Pașapoarte, pentru a pleca în vizită la Samu,⁴⁴ penticostal original (sic!) din Mediaș, stabilit în SUA, care relatând că folosind acest prilej, va merge la Congres și dacă i se aprobă, va refuza înapoierea în țară.

La încheierea discuțiilor a rămas stabilit că la sfârșitul lunii august a.c., să se reîntâlnească în prezența lui BARBU GEORGE, care va veni la Oradea. [...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 375351 vol. 1, f. 1 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 22. Notă privitoare la Gabor Iancu, bulibașa țiganilor din Oradea, în care se menționează intenția sa de a crea o casă de rugăciuni doar pentru romii penticostali.

Ministerul de Interne

Departamentul Securității Statului

Direcția I

Nr. 172/PG/0086363 din 4 mai 1987.

Strict Secret

Ex.

Raport

În ziua de 28.04.1987 cu prilejul deplasării efectuate la Securitatea județeană Bihor, am analizat la Serviciul informații interne dosarul de urmărire informativă privind pe Gabor Iancu, conspirativ „Gal”, dosar aflat în controlul direcției, rezultând următoarele: (...)

Este preocupat de a obține de la organele locale aprobarea de înființare a unei case de rugăciuni pentru țiganii penticostali, motivând că din cauză că unii dintre ei fiind neglijenți cu ținuta vestimentară și igiena corporală nu sunt priviți cum trebuie de către „credincioșii români”. (...)

Colonel,
Preda Gheorghe

⁴⁴ Ioan Samu a fost un rom penticostal care a părăsit țara legal la sfârșitul anilor 1970.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 13, f. 228 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 23. Cererea unei comunități penticostale locale din Oradea adresată conducerii cultului penticostal din județul Bihor, prin care susținea cererea credincioșilor romi locali de a înființa propria lor casă de rugăciune.

Comunitatea Penticostală
Nr. 1 Oradea
Str. Ioan Ghica nr. 13.
Nr. 102 din 30.08.1987.

Copie

Către Filiala Cultului Penticostal
Str. Hora nr. 12.
Oradea

Vă rugăm să binevoiți a interveni pe lângă Conducerea Cultului în vederea eliberării unei autorizații de funcționare pentru gruparea de credincioși ce aparține de comunitatea penticostală nr. 1 Oradea.

Solicităm eliberarea autorizației pentru următoarele motive:

1. Aceeași grupare de credincioși este formată din 29 de membri majori și 32 de aparținători.

2. Localul de rugăciune al Comunității nr. 1 este neîncăpător.

3. Această grupare de credincioși dorește să aibă localul ei propriu de închinare, având în vedere particularitățile naționalității pe care o au, aceia de romi (țigani).

4. Există complexe de ordin psihologic care sprijină această cerere pe care o solicită această grupare de credincioși, complexe pe care nu doresc să le enumăr aici, complexe binecunoscute de noi toți.

Comitetul Comunității Penticostale nr. 1 Oradea susține eliberarea autorizației de funcționare pentru gruparea de credincioși ai romilor penticostali din Oradea.

În acest sens, înaintăm tabelele nominale ale membrilor majori, cât și tabelele nominale ale membrilor aparținători, ambele în 3 exemplare, precum și o declarație a lui Gabor Iancu, domiciliat în Oradea, str. Dimitrie Cantemir nr. 36, proprietarul imobilului pentru care solicităm eliberarea autorizației de funcționare.

Cu dragoste frățească
Oradea la 30.08. 1987.

Pastor
ss. Strengar Traian

Secretar
ss. Caba Ioan

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 375351 vol. 2, f. 4.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul conține un mesaj de susținere din partea unei comunități penticostale locale pentru cererea credincioșilor romi de a avea propriul lăcaș de cult în casa lui Gabor Iancu din Oradea. Pe lângă motive obiective legate de lipsa spațiului pentru a găzdui un număr mare de credincioși (o problemă recurentă cu care se confruntau casele de rugăciune neoprotestante), reprezentanții penticostali locali au invocat și un alt motiv, și anume dorința credincioșilor romi de a avea propria lor biserică și un serviciu religios adaptat nevoilor lor. Prin urmare, ceea ce poate fi văzut la prima vedere ca o măsură discriminatorie (o biserică separată), a fost, de fapt, o solicitare făcută chiar de credincioșii romi.

Manuela Marin

Document nr. 24. Notă informativă care menționează că Gabor Iancu și-a transformat locuința personală într-o casă de rugăciune în așteptarea autorizației oficiale.

Ministerul de Interne
I.J. Bihor
Primit: Mr. Moșa C.
Sursa: „Pascu”
Locul: fam. Sursei
Data: 19.10.1988 ora 10.00
Dosar nr. 2275/0047

Strict Secret
Ex. unic

Notă informativă

Sursa vă informează că pe strada Cantemir, la familia Gabor Iancu se adună credincioși penticostali țigani.

Nu au autorizația necesară, dar s-au efectuat demersuri pentru a fi autorizați.

Deoarece aici veneau diferite persoane dizidente din alte localități, conducerii bisericii nr. 1 a stabilit câteva persoane care prin rotație să conducă serviciile religioase, pentru a nu se creia dezbinări sau a ne aduce alte învățături streine cultului.

Oradea 19 X 1988.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 375351 vol. 2, f. 1.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Gabor Iancu, unul dintre liderii romi locali, și-a transformat locuința personală într-o casă de rugăciune. Conform reglementărilor românești, pentru a funcționa, o casă de rugăciune necesita o autorizație oficială. Deși casa sa de rugăciune era în așteptarea unei autorizații, Gabor Iancu a organizat întruniri religioase la care veneau predicatori special desemnați din autoritatea religioasă și care au săvârșit serviciul religios.

Manuela Marin

Document nr. 25. Un fragment dintr-o notă informativă privind funcționarea unui lăcaș de cult în casa lui Gabor Iancu.

Ministerul de Interne
Inspectoratul județean Bihor
Nr. I/1/RV/9993/005

Strict secret
Exemplar unic

Raport informativ
08.12.1988

La întâlnirea avută cu sursa „IOV” acesta ne-a relatat următoarele:
Referitor la numitul Gabor Iancu, sursa a menționat că într-adevăr un număr mare de țigani se întrunesc în domiciliul susnumitului în scop religios, fapt despre care Filiala are cunoștință.

În acest scop Filiala a și desemnat diferite persoane care să supravegheze și să predice la aceste întruniri.

Lt. Rus Vasile

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 375351 vol. 2, f. 11.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Manuela Marin

Document nr. 26. Un fragment dintr-o notă informativă privind funcționarea unui lăcaș de cult în casa lui Gabor Iancu.

Nr. S/005143 din 30.12.1988

Strict secret

Ex. Nr. 3

Nota

Gabor Iancu, născut la 12.10.1929 în localitatea Hodoșa, județul Cluj, fiul lui Natural și Elisabeta, țigan, de naționalitatea maghiar, tînichigiu ambulant, domiciliat în Oradea, strada Dimitrie Cantemir, nr. 36 A, a amenajat la domiciliul său un lăcaș de rugăciune, fără a avea autorizație legală.

Aici se adună un număr de 35–40 persoane, majoritatea țigani, precum și o serie de disidenți desprinși din cultul pentecostal din Oradea.

De asemenea, la slujbele religioase mai participă atât persoane venite din alte județe, cât și cetățeni străini aflați în tranzit ori în vizită pe raza județului, ocazie cu care se oficiază slujbe religioase străine cultului legal.

Faptele comise de GABOR IANCU, respectiv transformarea și amenajarea locuinței fără aprobare în casă de rugăciuni pentru desfășurarea unor activități cultice contravin prevederilor Legii nr. 8/1977, art. 79.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 375351 vol. 2, f. 14.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Căldăraș Filip și „biserica țigănească” din Timișoara

Document nr. 27. Notă a Securității privind vizita lui Căldăraș Filip, predicator rom, la sediul cultului pentecostal din Timișoara, prilej cu care a cerut autorizație de funcționare pentru casa de rugăciuni, deschisă în locuința sa personală.

142/PN/1.02.1973:

Strict secret

Nota

În ziua de 31.01.1973, la cultul penticostal s-au prezentat Căldăraș Filip, domiciliat în Timișoara, str. Timișului nr. 20 (Fratelia), însoțit de Stoian Ivan din Timișoara și de Rascol Victor din București.

Căldăraș Filip a spus că a pus la dispoziția țiganilor o casă pentru a se aduna la rugăciune și că solicită autorizație de funcționare.

I s-a răspuns că ei n-au deschis această casă de rugăciune cu aprobare legală și că la ei au fost bine primiți toți dizidenții care s-au deplasat în Timișoara. El a recunoscut aceasta, dar a spus că dacă vor primi autorizație vor respecta rânduiala legală a cultului.

N-a prezentat nici o cerere însoțită de tabelul nominal al credincioșilor, întrucât a spus că a depus aceste acte la filiala Arad. A spus că vrea să se prezinte și la Departamentul Cultelor, pentru a cere să nu fie amendați și să nu fie împiedicați a continua să se adune.

Au spus că dl. inspector al Departamentului Cultelor din Timișoara le-a pus în vedere să nu se mai adune fără autorizație. Li s-a spus să respecte sfatul d-lui inspector, întrucât, conform statutului cultului penticostal, nici o comunitate nu poate funcționa fără autorizație.

„Luceascu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 1041381, f. 36.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 28. Fragment dintr-un plan de măsuri a Securității privind pe Căldăraș Filip și care menționează existența a două „biserici țigănești” în Timișoara.

Inspectoratul Județean Timiș
al Ministerului de Interne
-Securitate/Serv. I/A
Nr. I/A/G.P/

Strict Secret
Ex. nr. 2

Se aprobă

Plan de măsuri

- privind pe numitul „Filipescu”, țigan penticostal din Timișoara

În urma ședinței de lucru la Direcția I-a, Serviciul IV, în data de 19.02.1985 în cadrul acțiunii „Canalul” cu participarea ofițerilor din problema „Culte-Secte” de la Serviciile județene Bihor, Hunedoara, Mureș, Timiș și Securitatea Municipiului București, privind verificarea informațiilor furnizate de sursa „Clujeanu” din legătura Inspectoratului Județean Mureș pentru descoperirea și anihilarea canalelor de introducere în mod clandestin în țară a materialelor mistice, ostile statului nostru, propunem a se întreprinde următoarele măsuri:

În Timișoara există două grupări de țigani penticostali, după cum urmează:

1.-O grupare de circa 100 membrii penticostali țigani condusă de Căldăraș Filip din Timișoara, str. Timiș nr. 16, fiind autorizat ca filie pe lângă biserica penticostală din str. Romulus, unde este pastor Codreanu Tudor [...].

2.-O altă grupare cuprinzând circa 70 țigani penticostali, funcționează fără autorizație în Timișoara, str. Dorobanților nr. 4 și este condusă de numitul Ciurariu Antoniu, țigan [...].

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar1041381, f. 8.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul confirmă că demersurile lui Căldăraș Filip pentru o biserică penticostală doar pentru credincioși romi au avut succes. Interesant din punct de vedere al dinamicii vieții religioase este apariția unei a doua case de rugăciuni, tot pentru romii penticostali, care însă funcționa fără autorizație. O asemenea dezvoltare indică avansul cultelor neoprotestante în rândul romilor în anii 1980.

Manuela Marin

Document nr. 29. Notă informativă privind încercarea altuit predicator rom, Ciurariu Antoniu, de a obține autorizație de funcționare pentru casa sa de rugăciuni penticostală din Timișoara.

Nr. 8597–1/00241

21. V. 1985:

Notă

Sursa vă informează: am fost la biserica penticostală țigani din Fabric, unde conducător este Toni la data de 7.IV.1985, am purtat o discuție cu Toni, care după mine este mai deștept decât Căldăraș Filip. Cu această ocazie Toni a rugat pe sursă să vorbească cu Bochean Pavel, președintele cultului ca să lase să dea o autorizație de funcționare. Sursa, fiind în delegație la București, a fost la sediul cultului penticostal, unde s-a întâlnit cu Bochean, relatând acestuia dorința țiganilor din Fabric, acesta a răspuns: Nu poate da două autorizații pentru țigani, dar s-ar putea uni cea de la Căldăraș Filip și să se comaseze ambele biserici.

Sursa menționează că nu a văzut materiale noi provenite din străinătate la bisericile din Timișoara, nici la cele care sunt conduse de Bochian Pavel.

Timișoara 9.IV.1985:
„Popescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 1041381, f. 57.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 30. Notă informativă privind derularea serviciului religios în casa de rugăciuni penticostală aparținând predicatorului rom, Ciurariu Antoniu.

Nr. 8597–1/00250

21. XI. 1985.

Notă

Sursa vă informează căci la data de 10 octombrie a fost la biserica de țigani unde Toni este responsabil. Aici serviciul a decurs ceva mai bine ca la Filip. Toni se impune și nu îi lasă să-și facă chiar de cap. După terminarea serviciului am avut o discuție cu el personal, cum mai merge și cum a fost cu noaptea de veghe de 23 august. El a recunoscut că au

venit țigani din toată țara, dar nu el a aprobat această noapte de veghe, ci cumnatul său [...].

Trimis la 21.XI.1985.
„Popescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 1041381, f. 54 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 31. Notă informativă privind derularea serviciului religios în casa de rugăciuni penticostală a lui Căldăraș Filip.

Nr. 8597–1/00257

24. III. 1986.

Notă

Sursa vă informează căci la data de 23 martie 1986 a fost în vizită la biserica de țigani din Fratelia, unde este pastor Filip Căldăraș. Serviciul de dimineață a decurs cumva binișor, cu excepția că se strigă tare la rugăciune. Filip caută să îi tempereze, dar nu poate căci ei tot strigă. Străini nu au fost, numai de aci din Timișoara. La urmă sursa a stat de vorbă cu pastorul Filip și în discuțiile purtate cu el despre președintele lor din Franța a spus următoarele că demult timp nu știe nimic de el și nu a fost nici la ei la biserică și cu Samu din America nu mai are nici un fel de veste, nu știe nimic de el, nici nu corespundează cu el.

Timișoara 24. III. 1986.

„Popescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 1041381, f. 52 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Stoian Ioan și „biserica țigănească” din Reșița

Document nr. 32. Scrisoare semnată de Stoian Ioan și Stoian Ruja din Reșița adresată autorităților centrale privind autorizarea deschiderii unei biserici penticostale doar pentru romi.

Nota

Un grup de țigani solicită aprobarea pentru deschiderea unei biserici în limba țigănească.

Dacă nu se va aproba, intenționează să se adreseze tuturilor ambasadelor și postul de radio „Europa Liberă”.

N.N. Menționăm că a fost informat și I.J. Caraș-Severin.

Subsemnații Stoian Ioan și Stoian Ruja, domiciliați în municipiul Reșița, str. Ioan Corvin nr. 11, împreună cu mai mulți bărbați și femei de naționalitate țigani, am găsit de cuviință să deschidem o biserică de țigani în limba noastră maternă pentru căci ne dă dreptul acesta Buletinul Oficial al RSR din 20 noiembrie 1974, semnat de Tov. Nicolae Ceaușescu.

Această biserică am deschis-o în imobilul nostru proprietate personală, pentru aceasta am fost nevoiți să desfacem doi pereți din interiorul imobilului, care erau pereți despărțitori dintre camere, nu erau pereți de sprijin să prezinte vreun pericol de demolare pentru că sunt grinzi puse tot la un metru distanță. Pentru aceasta am fost amendați de Biroul de sistematizare cu 4 procese-verbale a 8.000 lei, în total 32.000 lei și totodată, ne obligă să construim 2 pereți, dintre care unul l-am construit ca un fel de boltă, pentru unul am plătit 7.000 lei din pensia mea de 1.100 lei și având și 8 copii de întreținut, dintre care 6 minori, fără să mai avem nici un fel de câștig decât pensia și alocația pentru 4 copii.

Pentru aceasta vă rugăm să țineți cont căci credința noastră este recunoscută de statul nostru în care trăim, nu suntem o credință secretă, nu facem nici un fel de politică sau propagandă, păstrăm ordinea și disciplina publică, nu aducem greutatea municipiului și statului nostru, ne adunăm de două ori pe săptămână în timpul nostru liber, joi la orele 18.00–20.00 și duminică 9.00–12.00 și 18.00–20.00, în total 7 ore pe săptămână, avem sarcini religioase, așa cum alți oameni au dreptul să se distreze în diferite localuri, la spectacole și restaurante și fură și fac diferite spargerii, tribunalele sunt pline de cei ce fac rău și încalcă legile statului, pe când noi nu suntem încălcători de legi.

Pentru cele arătate mai sus, vă cerem milă și îndurare să veniți în ajutorul nostru de a primi autorizația de funcționare pentru căci actele noastre sunt înaintate la cultul pentecostal, Biserica lui Dumnezeu apostolică din RSR-București, str. Carol Davila nr. 81.

Vă rugăm cât mai urgent, pentru că suntem presați de Consiliul popular al municipiului Reșița și de organele de miliție, altfel suntem nevoiți să ne apărăm cauza noastră, apelând mai departe la organele în măsură de-a ne apăra.

În cazul în care dv. nu veți rezolva cauza noastră, suntem nevoiți să se apărăm cauza noastră care este dreaptă, să cerem ajutorul ambasadelor țărilor străine din București, să scriem la Europa Liberă.

Noi cu respect vă mulțumim,
Trăiască PCR

Reșița, 8.02.1984.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 12, ff. 271–273.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Ioan Stoian a fost unul dintre predicatorii romi, care a devenit și purtătorul de cuvânt al romilor penticostali din Reșița, județul Caraș-Severin. El a organizat o „biserică țigănească” în locuința personală, în așteptarea autorizației oficiale. Nu numai că autorizația nu a venit, dar, mai mult, autoritățile locale l-au amendat cu o sumă uriașă pentru efectuarea unor lucrări de transformare a casei sale într-un locaș de cult, fără a avea autorizație în acest sens. În loc să renunțe, Ioan Stoian și soția sa au trimis o scrisoare de protest autorităților centrale (probabil Departamentului Cultelor). În mesajul lor, cei doi au reiterat dorința credincioșilor romi de a avea o biserică, în care serviciul religios să se desfășoare în limba lor maternă și au menționat sacrificiile materiale făcute de ei pentru a-și transforma locuința într-o casă de rugăciuni. În consecință, ei au cerut autorizație pentru casa lor de rugăciune în numele credincioșilor romi din Reșița. Motivele pe care le-au invocat au inclus statutul legal al penticostalismului în România și respectarea drepturilor minorităților naționale. Legat de ultimul argument, autorii memoriului au invocat un act oficial al statului român privind ratificarea unor documente internaționale care priveau respectarea drepturile religioase, culturale, lingvistice ale minorităților naționale. Ceea ce este remarcabil în cazul acestui predicator rom este dorința sa de a-și sacrifica locuința personală și veniturile proprii pentru o biserică a romilor, dar și curajul său de a asigura funcționarea unei „biserici

țigănești”, chiar cu prețul libertății sale. Mai mult, el a îndrăznit să protesteze împotriva refuzului autorităților de a accepta funcționarea legală a bisericii sale. Pe lângă sublinierea încălcării libertății religioase, Stoian a făcut o observație interesantă. El i-a identificat pe credincioșii romi drept o minoritate îndreptățită să-și practice religia și să-și folosească limba maternă în practicile religioase. În consecință, în acest caz, religia devine un mijloc de conștientizare din partea comunității romule locale a identității sale etnice și de susținere a cererii sale de emancipare civilă. La acea vreme, regimul comunist a refuzat să recunoască romii ca minoritate și s-a străduit să șteargă orice urmă a identității lor etnice. În consecință, solicitarea pentru crearea unei „biserici țigănești” în limba maternă și interpretarea acestei cereri în termenii respectării libertății religioase și a drepturilor minorităților etnice sunt dovezi incontestabile ale rolului religiei în sprijinirea emancipării civice și a integrării sociale a romilor în societatea românească.

Manuela Marin

Document nr. 33. Notă a Inspectoratului Județean Caraș-Severin de Securitate referitoare la Stoian Ioan, șeful unei comunități penticostale din Reșița care a inițiat demersuri pe lângă autoritățile române pentru autorizarea funcționării unei biserici numai pentru romi.

Ministerul de Interne
Inspectoratul Județean
Caraș-Severin
Nr. 1/CT/00252540/30.05.84.

Strict Secret
Ex. Nr. Serviciul I

Către,
Ministerul de Interne
Departamentul Securității Statului
Direcția I
Serviciul VII

La ordinul dv. nr. 130/CM/0047016 din 23.11.1983 referitor la tematica și studiile ce se vor întocmi, raportăm următoarele:

Din supravegherea informativă desfășurată în rândul țiganilor intelectuali, până în prezent pe raza județului nostru nu s-a stabilit nimic deosebit.

În ce privește țiganii cu influență-este lucrat pe linia de culte în supraveghere informativă numitul STOIAN IOAN din Reșița, de religie penticostală, care se erijează ca șeful unei grupări ce se întrunesc neautorizat și fac demersuri la autorități să se autorizeze o biserică numai pentru țigani, în care sens a încercat să viziteze și Ambasada SUA din București.

Organele noastre, până în prezent, au luat măsuri pe linie conform Decretului 153, fiind amendat și a fost luat în contact pentru influențare pozitivă, acționându-se în paralel și prin rețea.

Șeful Securității
Colonel,
David Ștefan

Șeful Serviciului
Maior,
Stănescu Alexandru

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar 144 vol. 12, f. 231.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Rudăreasa Vasile și „biserica țigănească” din Drăgoești

Document nr. 34. Notă informativă a „sursei” Miliției numită „Vasilescu” despre implicarea lui Rudăreasa Vasile în organizarea serviciul religios penticostal, în locuința sa personală.

Miliția Județeană Dâmbovița
Postul de miliție Mănești
Plt. Suditu Dumitru
Informator: „Vasilescu”
1.06.1985.

Nr. 0033/5506

Notă informativă

Sursa vă informează că pe raza satului Drăgăești, la domiciliul lui Vasile Rudăreasa, săptămânal se organizează adunări ale membrilor sectei penticostale.

Vasile Rudăreasa, care este predicatorul, caută prin orice mijloc și alți țigani pe care să-i determine să adere la sectă.

1.06.85.

„Vasilescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 48 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

În supravegherea confesiunilor neoprotestante, Securitatea a folosit Miliția ca acoperire pentru investigațiile sale pentru a se preîntâmpina acuzația de persecuție politică și religioasă.

Manuela Marin

Document nr. 35. Notă informativă a „sursei” Miliției numită „Pavelescu” despre Rudăreasa Vasile, care continua să organizeze adunările religioase, fără a avea o autorizație în acest sens.

Miliția Județeană Dâmbovița

Postul de miliție Mănești

Nr. 0022/3816.

Informator: „Pavelescu”

Primește Sg. Mj. Ionescu Adrian

Notă informativă

Sursa vă informează că la domiciliul Rudăreasa Vasile din satul Drăgoești continuă să se țină adunări fără ca acesta să dețină autorizație legală.

De asemenea, sus-numitul deține la domiciliu diferite materiale religioase, care sunt citite de diferiți membri ai acestei secte.

14. XI. 1986.

„Pavelescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 42 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 36. O notă informativă al „sursei” Miliției numită „Pavelescu” despre prozelitismul lui Rudăreasa Vasile în rândul romilor.

Nr. 0030/3816

Postul de miliție Mănești

Plt. Suditu Dumitru

Informator: „Pavelescu”
Data 19.04.1987.

Notă informativă

Sursa vă informează că Rudăreasa Vasile de sectă creștin după Evanghelie în nenumărate rânduri face adunări cu mulți cetățeni din satul Drăgoești și din alte comune tot din aceiaș sectă și duce multă propagandă cu alte cetățeni din sat și alte comune ca să-i atragă la secta lor în casa acestuia.

13.04.1987.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 30 f.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 37. Notă informativă al „sursei” Miliției numită „Bănulescu” despre prozelitismul lui Rudăreasa Vasile în rândul romilor.

Nr. 0039/0465

Postul de miliție Mănești
Plt. Suditu Dumitru
Informator: „Bănulescu”
Data 15.05.1987

Notă informativă

Sursa vă informează că:

Rudăreasa Vasile care este pensionar și predicatorul cultului încearcă prin toate mijloacele să atragă de partea lor să vină la adunare tot mai mulți țigani pe care, stă în discuție cu ei, să participe la adunare și să respecte regulile lor creștinești. În ultimul timp, am auzit mai mulți tineri că vreau să meargă la adunare.

s.s.

15.05.1987.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 27 f.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Conform legislației românești privind activitatea cultelor religioase, prozelitismul sau orice alt fel de misionarism religios era strict interzis, iar cel găsit vinovat risca amendă sau chiar închisoarea.

Manuela Marin

Document nr. 38. Un raport al Inspectoratului Județean Dâmbovița cu privire la decizia Consiliului Popular de amendare a lui Rudăreasa Vasile pentru construirea unei case de rugăciune fără autorizația oficială necesară.

Inspectoratul județean Dâmbovița
Postul de miliție Mănești
3.09.1987.

Raport

Privind pe numitul Rudăreasa Vasile din comuna Mănești, sat
Drăgăiești, județul Dâmbovița

Raportez că în baza informațiilor existente din care rezultă că numitul Rudăreasa Vasile, predicator al grupării penticostale din satul Drăgăiești a început construcția unei case de adunare, nu au fost informate organele de partid și de stat.

În baza celor informate, acesta a fost chemat la consiliul popular și amendat 1.000 lei în baza Legii 58/1974 pentru executarea unei construcții fără autorizație.

Cu ocazia discuției ce a avut loc și-a amenzii, acesta și-a recunoscut fapta comisă de încălcarea legii sistematizării, adoptând o poziție corespunzătoare.

Șeful postului de miliție
s.s.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 24.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

La prima vedere, măsura amendării lui Rudăreasa Vasile ar putea fi un abuz din partea autorităților locale motivat religios și etnic. Dacă se

are în vedere faptul că o modalitate de a descuraja proliferarea cultelor neoprotestante era neacordarea sau amânarea acordării autorizației de construcție sau de funcționarea a unei noi case de rugăciuni, atunci amendarea predicatorului rom poate fi considerată un abuz. Totodată, la acea dată erau în vigoare o serie de măsuri legislative, care urmăreau impunerea unor reglementări și standarde care trebuiau respectate în domeniul construcțiilor. Prin urmare, măsura amendării poate fi doar o simplă măsură administrativă, care nu a fost motivată de considerente religioase și etnice.

Manuela Marin

Document nr. 39. Notă informativă a „sursei” Miliției numită „Pole” despre Rudăreasa Vasile, un predicator penticostal, care a fost amendat pentru că început să construiască o clădire, fără a avea autorizație oficială în acest sens.

Nr. 0039/0465.

Postul de miliție Mănești
Plt. Suditu Dumitru
Informator „Pole”
Data 03.09.1987.

Notă informativă

Sursa vă informează că:

Numitul Rudareasa Vasile care locuiește în satul Drăgăiești, comuna Mănești a fost chemat la Consiliul Popular Mănești și a fost sancționat cu 1.000 lei deoarece a început construcția unei clădiri la domiciliul său fără să aibă autorizație de construcție de la Consiliul Popular.

Aflându-mă în acel timp la Consiliul Popular am văzut pe acesta foarte revoltat, fiind nemulțumit de faptul că a fost sancționat.

3.IX. 1987.
s.s.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 23 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Deși amendarea predicatorului penticostal, Rudăreasa Vasile, ar putea părea un abuz la adresa lui și a adunărilor sale religioase, trebuie avut în vedere că aceasta era o măsură care se aplica tuturor cetățenilor români în cazul în care doreau să construiască sau să modifice o clădire.

Manuela Marin

Document nr. 40. O notă a „sursei” Miliției despre Rudăreasa Vasile, un predicator penticostal, care s-a plâns de lipsa libertății religioase din România în timpul unei vizite la un magazin local.

Notă explicativă

Subsemnata Ionescu Ioana, fiica lui Ion și Amalia, născută la 8.10.1951, în comuna Dragomirești, jud. Dâmbovița, cu același domiciliu, vânzător la mag. Drăgăești, dau următoarea notă explicativă:

Îl cunosc pe numitul Rudăreasa Vasile din satul Drăgăești, comuna Mănești de când a venit la acest magazin. De asemenea, știu că acesta este predicatorul grupării penticostale din satul respectiv și în mod repetat la magazin a făcut unele afirmații cu privire la libertatea religioasă în România.

Într-una din zilele lunii august nu-mi amintesc precis data, acesta a venit la magazin și spunea față cu mai mulți cetățeni că dorește să facă o casă, dar organele locale de partid și de stat i-au interzis acest lucru și l-au amendat.

Dar credința sa va rezolva totul cu timpul.

Aceasta îmi este nota explicativă pe care o dau și semnez.

s.s.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *fond Informativ*, dosar 3266713, f. 20.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 41. Notă informativă a „sursei” Miliției despre Rudăreasa Vasile, predicator penticostal, despre comentariile sale „ostile” privind lipsa libertății religioase în România.

Nr. 0025/3092.
Plt. Suditu Dumitru
Informator „Mihuțescu”
Data 13.09.1987.

Postul de miliție Mănești

Notă informativă

Sursa vă informează că în ziua de 10 septembrie 1987 la magazinul din satul Drăgăiești a venit și Vasile Rudăreasa din acest sat, care era foarte supărat și discuta negativ cu privire la libertatea religiei în România.

Arată el că în mod repetat este jenat de organele de miliție din comună care nu dă voie să facă adunări la domiciliul său pentru gruparea pe care o conduce.

13.09.1987.

Mihuțescu

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 22 f.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 42. Un raport informativ al „sursei” Miliției despre Rudăreasa Vasile, predicator penticostal, cu privire la decizia sa de a deschide o nouă casă de rugăciune pentru care nu a primit aprobare oficială. Situația l-a determinat să facă comentarii „ostile” pe tema lipsei libertății religioase în România.

Nr. 0041/6565.

Postul de miliție Mănești

Plt. S. Dumitru

Informator „Pole”

Data 5.XI.1987.

Notă informativă

Sursa vă informează că în ziua de 2.XI. 1987 la magazinul Mănești am discutat cu Rudăreasa Vasile și din discuții a rezultat că este foarte nemulțumit deoarece ar vrea să schimbe camera de rugăciune într-o altă casă deoarece a lui este bătrână.

Totodată, face afirmații că s-a adresat conducerii locale și nu i s-a aprobat, spunând că așa este în România religia persecutată față de alte state unde fiecare cetățean este liber să creadă într-o religie pe care o vrea să și-o accepte.

5. XI. 1987.

[...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 18 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 43. Raportul Securității privind închiderea supravegherii informative a Rudăreasa Vasile, predicator penticostal.

Departamentul Securității Statului
Securitatea Județului Dâmbovița
-Serviciul I-

Strict Secret
Exemplar unic

Nr. IV/112/0033/3.11.1987.

Raport

cu propuneri de finalizare în cazul numitului Rudăreasa Vasile, din comuna Mănești

Numitul Rudăreasa Vasile, de 62 ani, pensionar, necunoscut cu antecedente politice sau penale, predicator și șef al comunității penticostale din comuna Mănești, sat Drăgăești, este lucrat prin mapă de verificare, fiind semnalat cu unele comentarii necorespunzătoare și tendențioase pe teme religioase, încălcări ale statutului de funcționare a cultului și afirmații de acuzare la adresa sistemului social-politic din țara noastră.

În cadrul supravegherii sale informative s-au obținut informații care atestă că obiectivul, sub pretextul nerespectării libertăților religioase și pe fondul unei greșite înțelegeri și interpretări a măsurilor privind aprovizionarea populației, a făcut, în mai multe rânduri, aprecieri politice necorespunzătoare, existând pericolul să mențină în jurul său un climat de nemulțumire. De asemenea, au fost obținute informații din care rezultă activitatea contravențională a celui în cauză, fapt pentru care a fost sancționat cu suma de 1.000 lei în baza Legii 58/1974 pentru executarea unei construcții fără autorizație. Având în vedere situația

operativă existentă, propunem soluționarea cazului în următoarea concepție de acțiune:

– să fie informat inspectoratul teritorial al Departamentului Cultelor pe județul Dâmbovița și în prezența acestuia și a altor factori cu ascendent moral asupra celui în cauză, să fie atenționat de primarul comunei, fără ca în discuții să abordeze aspecte legate de activitatea sa religioasă.

La această activitate de soluționare a cazului, nu va fi implicat direct și nu va apare organul de securitate, pentru ca obiectivul să nu poate fi prezentat ca „persecutat religios”.

Șeful Serviciului
Căpitan
Miu Dumitru

Ofițer de Securitate
Maior
Ingulescu Virgil

De acord,
Loct. Sef Securitate
Lt. Col.
Dinu Gheorghe

IV-SM Ex.unic
RD.0269/1105
3.11.1987.

27.11.1987.

Măsura propusă este temeinică și legală
s.s. indescifrabilă

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 8 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Raportul detaliază închiderea supravegherii de către Securitate a predicatorului pentecostal, Rudăreasa Vasile. Securitatea a început supravegherea sa din cauza comentariilor sale „ostile” cu privire la lipsa libertăților religioase și la penuria bunurilor de bază în timpul crizei economice care a cuprins România în anii 1980. Măsura propusă de Securitate a fost avertismentul în fața oficialităților locale ca mijloc de a preveni angajarea lui ulterioară în activități similare. Avertismentul său a fost motivat oficial și de reprojecțarea casei sale într-o casă de rugăciune fără autorizație.

Manuela Marin

Document nr. 44. Notă informativă a „sursei” Miliției despre Rudăreasa Vasile, predicator pentecostal, despre conținutul predicilor sale.

Post Miliție Mănești

Furnizează col. „Banulerau”

Primește Sg.mj. Bunea C

Data: 04.06.1988.

nr. 0036/2891–1988.

Notă informativă

Sursa vă informează că numitu Rudăreasa Vasile, prezbiteru adunării pentecostale din Drăgăești, cu numitul Cârstea Filon tot din Drăgăești și Catinca Soh, care vorbesc la avon (adică în fața adunării din Biblie) despre Dumnezeu spune să se pocăiască toată lumea că vine venirea lui Dumnezeu și va fi foarte greu, să se smerească pocăiții, să nu se certe, nimeni, să nu înjure și să nu se bată cu nimeni, ca să arate lumina, spunând că și Dumnezeu e lumină.

4.06.1988.

s.s.

[...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 17 f.

Preștit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Notă informativa confirmă faptul că, în ciuda măsurii amendării și a avertizării sale de către autoritățile religioase în anul precedent, Rudăreasa Vasile a continuat să slujească în biserica improvizată în locuința sa personală. O asemenea atitudine reprezintă o dovadă incontestabilă a persistenței convingerilor sale religioase și a determinării sale de a asigura o biserică pentecostală doar pentru credincioșii romi.

Manuela Marin

Document nr. 45. O notă informativă a „sursei” sau a informatorului „Pavelescu” a Miliției despre Rudăreasa Vasile, un predicator pentecostal care continua să organizeze întruniri religioase clandestine la domiciliul său.

Post Miliție Mănești

Plt. Suditu D-tru

Inf. „Pavelescu”

Data: 20.07.1989.

Nr. 0053/3816.

Notă informativă

Sursa vă informează că numitul Rudăreasa Vasile din satul Drăgăești continuă să organizeze adunări clandestine la domiciliul său unde se adună mai mulți țigani din sat.

Am stabilit că acesta nu ar face afirmații negative la adresa orânduirii socialiste.

20.07.1989.

„Pavelescu”

Obs. Numitul Rudareasa Vasile este cunoscut în evidențele noastre în tabelul „B”, este predicator al grupării penticostale.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 3266713, f. 4.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Stan Vasile și „biserica țigănească” din Fântânele

Document nr. 46. Notă a Inspectoratul Județean Dâmbovița al Securității privind constatările sale legate de Stan Vasile, predicator rom.

Inspectoratul Județean Dâmbovița al Securității   Strict secret

Ministerul de Interne

10.03.1976

Notă de studii

a materialelor privind pe numitul STAN VASILE din comuna Cojasca

În comuna Cojasca, satul Fântânele există o grupare sectantă ilegală „Penticostali dizidenți”. Unul dintre conducătorii acestei grupări este numitul STAN VASILE, născut la 28.07.1927, de profesie

muzicant-acordeonist, fără antecedente politice sau penale, proprietar al unui autoturism.

Din inițiativa acestuia, în anii din urmă, în satul Fântânele au fost organizate mai multe adunări ilegale, unde susnumitul predică din biblie și vechiul testament. În câteva rânduri organele de miliție i-au prins în flagrant, luând măsuri conform Decretul 153⁴⁵ (amenzi substanțiale). Cu toate acestea, obiectivul continuă să organizeze adunări ilegale.

De reținut este faptul că la aceste adunări participă și persoane străine de localitate, respectiv din București, uneori obiectivul făcând el deplasări pe raza județului Prahova, unde are legături pe linie sectantă.

Din materiale mai rezultă că se ocupă cu specula de obiecte de proveniență străină (cuverturi, baticuri etc.), precum și de sacrificarea ilegală de animale. [...].

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 115 f.

Comentariu

Participarea la o adunare religioasă într-o casă de rugăciuni, care nu avea autorizație, reprezenta un pericol atât pentru deserventul de cult, cât și pentru credincioși prezenți. Prin urmare, miliția intervenea pentru împiedicarea organizării unor astfel de întruniri religioase, îi reținea și amenda pe cei prezenți sub acuzația de parazitism social, pe baza Decretul nr. 153 din 1970.

Manuela Marin

Document nr. 47. Declarația lui Dumitru Pământeanu, unul dintre enoriașii lui Stan Vasile, care descrie desfășurarea serviciului religios și subliniază lipsa oricărui sprijin extern (inclusiv străin) pentru comunitatea locală de romi.

Declarație

Subsemnatul Pământeanu D-tru, fiul lui Nicolae și Dumitra, născut la 13 ian.1942, în comuna Cojasca, jud. Dâmbovița, de profesie muncitor necalificat la Institutul de Prospectări Geologice și Geofizice București,

⁴⁵ Decretul nr. 153 din 1970, cunoscut și ca și decretul împotriva vagabondajului, prevedea sancțiuni pentru persoanele care nu aveau un loc de muncă și venituri stabile și care erau identificate de către Miliția, ca deplasându-se fără un scop precis prin țară.

neîncadrat politic, domiciliat în comuna Cojasca, sat Fântânele, jud. Dâmbovița, în legătură cu cele întrebate declar următoarele:

Începând cu anul 1984 merg la adunările cultului pentecostal, organizate la domiciliul numitului Stan Vasile.

La aceste adunări nu îmi amintesc să se fi făcut predici după materiale de propagandă religioasă, aduse din străinătate și nu am auzit să se fi strecurat în timpul predicii afirmații potrivnice statului sau partidului.

Nu am fost la adunarea în care se spune că Onoriu⁴⁶ ar fi adus un film cu conținut religios. Nu este adevărat că am fost de față când ar fi venit la adunare un cetățean străin.

Este adevărat că la unele adunări vin credincioși și din alte localități, unii având asupra lor și radio-casetofoane, pe care se înregistrează ceea ce se cântă în adunare, alții vin cu ele înregistrate.

Cunosc că în afara adunărilor organizate la domiciliul lui Stan Vasile sunt cetățeni din sat care organizează adunări și la domiciliul lor, cum ar fi Botea Constantin.

Nu am văzut la credincioși materiale de propagandă religioasă editate, însă avem caiete, unde sunt scrise cântece religioase.

Pentru care am dat prezenta declarație pe care o susțin și o semnez după ce am constat că cele consemnate corespund cu declarația verbală.

29.07.1986.

Org.de cercetare
ss. indescifrabilă

ss. Indescifrabilă

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 25 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Folosirea materialului audio redat prin intermediul unui casetofon era o modalitate frecvent folosită de cultele neoprotestante pentru a crește atractivitatea mesajului lor religios. Achiziționarea unui case-tofon în România comunistă nu era o întreprindere ușoară deoarece aceste aparate nu se găseau pe piața internă, trebuind să fie aduse din

⁴⁶ Ion Onoriu a fost un cunoscut lăutar rom și fratele lui Stan Vasile.

străinătate. De asemenea, viitorul proprietar al casetofonului trebuia să plătească o sumă semnificativă pentru el.

Manuela Marin

Document nr. 48. Declarația lui Băcanu D. Constantin, unul dintre enoriașii lui Stan Vasile, care descrie slujba religioasă, și menționează faptul că Ion Onoriu, lăutar rom, ar fi adus un videocasetofon, cu ajutorul căruia, cei adunați la casa de rugăciune a fratelui său au vizionat un film religios.

Declarație

Subsemnatul Băcanu D. Ctin, fiul lui Dumitra și Gherghina, născut la data de 15.09.1935 în comuna Cojasca, jud. Dâmbovița, cărăuș cu autorizație, neîncadrat politic, domiciliat în Cojasca, sat Fântânele, jud. Dâmbovița, în legătură cu cele întrebate declar următoarele:

Recunosc că particip la adunările cultului penticostal la domiciliul numitul Stan Vasile din satul Fântânele.

La aceste adunări predică de obicei Stan Vasile, atunci când nu este prezent pastorul Iulian din București. În adunare mai vorbesc și alte persoane. De regulă se predică după biblie. Sunt situații când se predică și după casetofon. Se obișnuiește ca predicile unor pastor veniți din alte localități să fie înregistrate și ulterior ascultate de curioși.

De fiecare dată când am fost la adunare nu am auzit alte predici decât cele cu conținut religios.

Nu l-am auzit pe Stan Vasile sau pe alte persoane care au predicat în adunare să facă afirmații împotriva statului sau a partidului.

Cunosc că Ion Onoriu, fratele lui Stan Vasile. Astă iarnă a adus în satul Fântânele un film care a fost vizionat de o parte din credincioși la domiciliul lui Stan Vasile. Nu l-am văzut, dar din discuțiile cu alte persoane am înțeles că filmul a prezentat pe Isus Cristos și suferințele sale. (...)

Nu am văzut la credincioși sau la Stan Vasile ale materiale de propagandă în afara bibliei.

Pentru care am dat prezenta declarație pe care o susțin și o semnez, constând că cele consemnate corespund cu ceea ce am declarat verbal.

29 iulie 1986

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 28 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 49: Declarația lui Stan Vasile dată în fața ofițerilor Securității în care recunoaște că și-a transformat domiciliul într-o casă de rugăciune, fără a avea o autorizație oficială. El nega faptul că au fost dezbătute probleme politice sau că au fost difuzate materiale audio și video în timpul slujbelor religioase.

09.08.1986.

Data în fața noastră

Declarație

Subsemnatul Stan Vasile, fiul lui Dumitru și Maria, născut la 28 iulie 1927, în comuna Cojasca, jud. Dâmbovița, muzicant de profesie, neîncadrat politic, fără antecedente penale, domiciliat în comuna Cojasca, jud. Dâmbovița, în legătură cu cele întrebate, declar următoarele: este adevărat că la domiciliul meu se organizează adunări ale comunității penticostale din care fac și eu parte.

Nu am autorizație ca locuința mea să fie folosită drept casă de rugăciune, însă în urmă cu 3 ani în urma unei cereri depuse la comunitatea din localitatea Comișani și cu acordul pastorului Chelu Iulian autorizat pentru județul Dâmbovița, am primit acord să organizăm aceste adunări. Pentru aceasta plătim o taxă de 3.000 lei, adică trei mii lei la comunitatea din Comișani.

În cadrul adunărilor, vorbim după biblie și niciodată nu am vorbit după alte cărți editate în țară sau în străinătate, nu este adevărat în adunările organizate la locuința mea s-au ascultat cântări sau predici după casete, nu s-a vizionat la domiciliul meu videocasete cu conținut mistico-religios; este adevărat că fratele meu Stan Ion, zis Onoriu are video televizor la locuința lui din București, însă nu a venit niciodată la Fântânele pentru a prezenta videocasete în nici un fel. [...]

Cunosc că în satul Fântânele sunt cetățeni penticostali care nu participă la adunările noastre, spunând că nu este bine să se supunem legilor și organizează adunări în casele lor. Aceștia sunt Botea C-tin, Dtru D. Dtru și Gheorghe Grigore, ultimul din București.

Din câte am aflat urmează ca în seara zilei de 9 august 1986, Gheorghe Grigore se va deplasa în localitatea Fântânele pentru a organiza adunarea clandestină a penticostalilor.

Cunosc că Botea C-tin deține o casetă cu conținut mistico-religios și predică contra statului nostru. O consider contrară deoarece în ea se spune să nu se supunem legilor; această casetă se află la ginerele său și în mai multe rânduri a fost pusă la stația acestuia, fiind auzită în sat.

Cunosc că un anume Miriuță Costel din București deține videocasete aduse din Germania care au conținut mistico-religios. Miriuță Costel este șef de orchestră și cântă la mai multe restaurante. Nu cunosc adresa lui, însă știu care are o vilă mare.

Pentru care am dat prezenta declarație.

9 august 1986

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, ff. 21–23 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 50. Raportul postului de miliției din comuna Butimanu care descrie o întâlnire și ritualurile religioase din cadrul comunității penticostale locale compuse din mulți credincioși romi. Apartenența etnică a credincioșilor penticostali era omisă deoarece raportul se referea la practicile și adunările religioase care aveau loc în satul Fântânele.

Miliția județeană Dâmbovița

Postul de Miliție Butimanu

Nr. 138304 din 08.05.1987

Raport

Către Inspectoratul Județean Dâmbovița

-Securitate-

Raportăm următoarele:

Din datele și informațiile pe care le deținem, rezultă că în ziua de 7.05.1987 între orele 14–20.30, în comuna Cojasca, satul Fântânele a avut loc o adunare a cultului penticostal, la care a participat și Onoriu Ion (adept înfocat al acestei secte).

Cu ocazia adunării au fost botezați 5 persoane (trei fete și doi băieți), din care doi tineri (băieții) au fost fii numitului Onoriu.

După ce în prealabil s-au adunat în satul Fântânele, au mers într-un grup format din 40 persoane la izvorul unui lac (...) unde au

botezat pe cei cinci tineri, conform concepțiilor pe care el adoptă membrii cultului.

La locul respectiv cei cinci tineri au fost îmbrăcați în cămăși albe lungi și introduși în apa lacului, lucru care a durat circa 10 minute, după care s-au deplasat cu toții în satul Fântânele.

Cu ocazia verificărilor pe raza comunei Butimanu, sub acoperământul muncii de miliție s-a constatat că la adunarea respectivă au participat peste o sută de persoane (adepti ai cultului), printre care au venit și din alte localități (...).

Totodată raportăm că adunările cultului au loc în satul Fântânele săptămânal în fiecare joi, iar botezuri ca cel din ziua de 07.05.1987 are (sic!) loc la perioade mai îndelungate de circa 4 săptămâni indiferent de anotimp.

Față de cele raportate vă rugăm dispuneți.

Șeful postului de miliție Butimanu
Plt. Staica

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 2 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Raportul organelor locale de miliție descrie practica botezului în cadrul comunității religioase penticostale din comuna Cojasca, satul Fântânele. Oficierea botezului, care marca convertirea celui botezat la un cult neoprotestant (în acest caz, penticostal), era o practică strict monitorizată și descurajată de către autoritățile comuniste. De cele mai multe ori, ele nu aprobau sau amânau aprobarea pentru botez în speranța că cei vizați vor renunța în cele din urmă. Mai mult, regimul a încercat să limiteze impactul social (și emoțional) al unui asemenea eveniment, interzicând botezul în apă curgătoare sau limitând la minim numărul participanților. Evenimentul descris în raportul miliției a fost unul care încălca reglementările oficiale (oficierea botezului în apa curgătoare, prezența numeroasă a credincioșilor). De asemenea, remarcabil este faptul că botezurile în comunitatea penticostală din Fântânele, unde o parte importantă de credincioși erau de etnie romă, aveau loc cu regularitate. Această periodicitate ar putea indica faptul

că botezurile se făceau ilegal, adică fără aprobarea autorităților competente, o practică des întâlnită în cadrul comunităților neoprotestante în România comunistă.

Manuela Marin

Document nr. 51. Raport al inspectoratului județean Dâmbovița al Securității despre activitatea predicatorului penticostal, Stan Vasile.

Inspectoratul județean Dâmbovița
al Ministerului de Interne

Strict secret
ex. nr.

Raport

În comuna Cojasca, satul Fântânele există o comunitate de penticostali, care însă, nu au casă de rugăciuni autorizată și se adună pentru rugăciuni în două case particulare, cea mai mare participare fiind înregistrată la domiciliul numitului STAN VASILE, care îndeplinește și funcția de predicator.

Numărul acestora oficial este de cca. 70 persoane însă, la adunări participă mai mulți, având în vedere că se adună și unii curioși, femei sau copii.

În urma cu cca. 2 ani preotul ortodox din comuna Cojasca pe nume STEFANESCU NICOLAE a construit o capelă ortodoxă în satul Fântânele, unde oficiază slujba ortodoxă la care participă locuitorii satului. Ca urmare a acestui fapt, în ultima perioadă numărul celor care participă la adunările din cele două case particulare a scăzut.

În prezent preotul ortodox STEFANESCU NICOLAE caută un tânăr din Fântânele pentru a-l trimite la seminar să-l facă preot ortodox în acest an.

În luna martie a.c. a decedat un cetățean la Fântânele, a cărui soție era membră a cultului penticostal, iar el ortodox. Cu această ocazie preotul STEFANESCU și STAN VASILE au concurat să officieze slujba de înmormântare, câștigând preotul și prin aceasta diminuând în continuare numărul penticostalilor, care au trecut la ortodoxism.

În ziua de 07.05.1987, cu aproximație în jurul orelor 19.00 la ieșirea din comuna Butimanu, pe șoseaua națională București-Ploiești a avut loc botezul a trei persoane, unde au participat cca. 25–30 persoane. Acest ritual are loc în zilele de cult (joia sau duminica), în orice perioadă a anului când se primesc noi membri ai cultului, respectiv cei botezați.

La ceremonia din data de 07.05.1987 s-au oprit și unii curioși care treceau pe șosea și au privit, sporind numărul participanților. Cu aceștia (curioșii), numărul maxim al persoanelor s-a ridicat la cca. 40–50.

Ofițer operativ
Maior,
Stan Vasile

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 1.
Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Raportul detaliază situația (tensionată) existentă în satul Fântânele, unde creșterea numărului de credincioși penticostali a determinat o reacție de contraofensivă din partea Bisericii Ortodoxe Române, prin construirea unei capele, impunerea ritualului ortodox la înmormântarea unui credincios sau întărirea parohiei prin aducerea unui preot ortodox din sat. De asemenea, documentul menționează o creștere a numărului de credincioși penticostali prin funcționarea ilegală a două case de rugăciuni (una dintre ele, cea a lui Stan Vasile, fiind formată din credincioși romi). Un ultim aspect demn de menționat este efectuarea regulată a botezului pentru noii membri și transformarea evenimentului într-unul social, cu participarea membrilor comunității locale. Această situație a fost reținută în documentele oficiale, cel mai probabil, datorită faptului că organizarea botezului în afara casei de rugăciuni și cu participare numeroasă constituia o încălcare a reglementărilor existente.

Manuela Marin

Document nr. 52. Notă informativă semnată de informatorul „Popescu Emil” despre predicatorul penticostal de origine romă, Stan Vasile care și-a transformat domiciliul personal într-o casă de rugăciune. Stan Vasile și enoriașii săi au luat și inițiativa de a construi fără autorizație oficială o nouă casă de rugăciune.

Postul de miliție Cojasca
Sursa: inf. „Popescu Emil”
Primește: Sg.maj. Șerban D-tru
Nr. 0025/6891/08.08.1988.

Notă informativă

Sursa vă informează că numitul Stan Vasile din Fântânele, predicator al sectei de penticostali ține săptămânal ședințe la domiciliul său, unde participă mai mulți cetățeni din comună, dar nu am văzut că vin cetățeni străini din alte țări.

În ultimul timp am observat că în curte au construit o așa-zisă casă de adunare împreună cu membri ai sectei care este foarte spațioasă, dar din câte am auzit nu are autorizație de construcție eliberată de Consiliul Popular, în prezent construcția este aproape gata și Stan Vasile intenționează să găzduiască adunările ale sectei de mare amploare.

08.08.1988.

„Popescu Emil”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 5.

Preștit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Nota informatorului miliției descrie o situație adeseori întâlnită în cadrul comunităților neoprotestante: funcționarea fără autorizație a caselor de rugăciuni, care datorită creșterii numărului de credincioși au devenit neîncăpătoare și construirea unui nou loc de adunare, fără autorizație de construcție sau de funcționare. O asemenea situație atrăgea intervenția autorităților locale (de stat sau religioase), care constau o încălcare a disciplinei în construcții sau a normelor de organizare a cultelor religioase.

Manuela Marin

Document nr. 53. Declarația lui Dumitru Dumitru, unul dintre foștii enoriași ai lui Stan Vasile, care consemnează activitățile ilegale în care era implicată familia Stan. În declarație se face aluzie și la o potențială mită în natură (carne) pe care un pastor din București a primit-o de la Stan Vasile pentru a permite funcționarea casei sale de rugăciuni.

Declarație

Subsemnatul Dumitru Dumitru, fiul lui Dumitru și Ecaterina, născut la 18 feb.1936 în comuna Bărbuceanu, jud. Dâmbovița, paznic la Tehnometal București, neîncadrat politic, domiciliat în comuna Cojasca, sat Fântânele, jud. Dâmbovița, în legătură cu cele întrebate declar următoarele:

Am frecventat adunările cultului pentecostal organizate la domiciliul lui Stan Vasile din satul Fântânele, însă din anul 1984 nu am mai fost la aceste adunări.

Despre Stan Vasile cunosc că se ocupă de sacrificarea ilegală de animale, activități în care este ajutat în mod frecvent de fiul său Stan Costel. (...)

Despre soția lui cunosc că se ocupă cu comercializarea de lucruri, cum ar fi blugi și alte lucruri de îmbrăcăminte. Din această cauză nu am mai participat la adunări. Cunosc că pastorul Iulian din București repartizat pentru județul Dâmbovița când vine la adunări primește pachete cu carne de la Stan Vasile.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 326720, f. 26 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Săndulache Dragomir și „biserica țigănească” din Bacău

Document nr. 54: Raport referitor la conținutul unei note informative despre comentariile religioase ale predicatorului pentecostal, Dediu Aurel.

Republica Socialistă România
Ministerul de Interne
Nr. 001467 din 5.XII. 1974.

Către,
Serv. I

În prezența sursei noastre, Dediu Aurel din Bacău, str. Rozilor nr. 29 a afirmat față de Dumitrașcu Victor din satul Nou, com. Parincea, jud. Bacău:

„...ne revine sarcina trasată de domnul Isus Hristos să ne dăruim lui. Noi ca buni ostași ai Domnului sperăm să nu ne încurcăm cu treburile vieții și să dovedim că nu degeaba ne-am înscris în oaste. Să nu plecăm urechea la Satana, să nu ascultăm la fiii lui Satana. Tot ce-ți comunic eu este scos din biblie..” [...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 112 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 55. O notă informativă care detaliază activitatea predicatorului disident penticostal de origine romă, Dediu Aurel, care ar fi realizat botezuri ilegale.

IJ Bacău Securitate Serv. I

Primit: lt. Homfuca Victor

Sursa: „Dan Gheorghe”

Data: 10.07.1979.

copie

Strict secret

ex.

Notă informativă

Sursa informează că la data de 8 iulie a.c. a discutat cu Cojoc Victor, de față fiind și Șoimaru Ion din Roman, conducător de adunare la Roman. Fiind întrebat de Cojoc Victor, de ce a depus cerere de ieșire din cult, acesta a răspuns că împreună cu Toia Elisabeta din Băcău de 28 ani și cu Dediu Aurel s-au deplasat la Roman, unde s-a întâlnit cu mai multe elemente disidente. După afirmațiile lui Cojoc, Dediu Aurel ar avea o grupare de vreo 7–8 persoane, toți țigani, împreună cu care se deplasează la dizidenții din Roman și ar avea și în pădure la Launcani un loc anume unde se adună și oficiază botezuri în mod ilegal. Cojoc a spus că nu mai merge la dizident și că dorește să rămână în continuare în cadrul cultului legal, întrucât i s-a pus în vedere și de către organele de stat să nu mai întrețină legături cu dizidenții și universalității și să nu mai organizeze adunări clandestine la domiciliul său din Șerbănești.

Despre Dediu Aurel, sursa a mai discutat și cu Pruteanu Ion care a afirmat că aceasta ar fi făcut și niște botezuri în toamna anului trecut și ca urmare din cauza apei reci în care au fost botezate persoanele, una din ele ar fi avortat doi gemeni.

„Dan Gheorghe”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 63.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 56. O notă informativă care detaliază activitatea disidenței penticostale numite „Universalști” din Bacău care au continuat să se adune și să se roage în ciuda faptului că nu aveau autorizație oficială în acest sens.

Ministerul de Interne
Securitatea Bacău/Serv. I

Strict secret

Sursa: „Graur

Ex.nr.

Casa: „Flora

Data: 4. XII. 1979.

Lt. Homeuca Victor

Colonel Burlacu I.

6.12.1979.

Notă informativă

Sursa vă informează că în seara zilei de 1 XII 1979 a fost vizitată la domiciliu, prin jurul orelor 18.30 de numitul Dediu Aurel, care mi-a comunicat că începând de la orele 12 Labau Minuta Coca și Bejenaru Vasile s-au strâns întâi cu toată gruparea din Bacău și Roman la domiciliul lui Florea Sandu, apoi la Dediu Aurel acasă, și l-au stabilit pe el prezbiter al adunării, iar ca ajutoare în sfatul frățesc pe Florea Sandu și Ilieș Gheorghe și Săndulache Dragomir.

Pentru aceeași seară, Dediu Aurel a invitat-o pe sursă să meargă la el acasă, însă sursa l-a refuzat deoarece trebuia să meargă la o înmormântare la Gh. Gh. Dej.

Dediu Aurel a mai spus sursei că la data de 2.XII. a.c. va avea loc la el acasă din nou o mare adunare și a prezentat sursei patru plicuri în care erau bătute la mașină 4 cereri ale grupării către CJ PCR,⁴⁷ Miliție-județ, Miliție-municipiu și Consiliu Popular al jud. Bacău în care anunțau ferm că ei vor ține și pe mai departe adunări ilegale, în program stabilit, în casa lui Dediu. Cererile și plicurile erau însoțite de A.R. de primire, urmând ca Dediu să le dea drumul în seara zilei de 1.XII. a.c.

⁴⁷ CJ PCR reprezintă acronimele pentru comitetul județean al Partidului Comunist Român.

Sursa nu a putut răspunde invitației grupării de proroci din Bacău de a fi prezent la adunarea lor, deoarece s-a înapoiat la domiciliu în jurul orei 20.00.

„Graur”

NO. În notă se face referire la gruparea „Universalști” din Bacău. [...]

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 60.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 57. Notă informativă a sursei Securității „Graur” despre organizarea slujbei religioase în cadrul disidenței penticostale „Universalști” în casa lui Săndulache Dragomir.

I.Jud. Bacău Sec.

Sursa: „Graur”

Casa: „Flora”

Data: 28.05.1984.

Lt. maj. Homcucă Victor

Notă informativă

Sursa informează: în zilele de 20.05.1984 ora 10–17.00 și 13.05.1984 ora 11–15.00 au fost strânși universalștii dizidenți din cultul penticostal la domiciliul lui Săndulache Dragomir din cartierul Șerbănești, municipiul Bacău. Au un „proroc” bătrân de 70–75 ani care este clarvăzător și spune multe nimicuri. Cât privește starea socială, acesta s-a exprimat că-s „zilele de pe urmă, grele de trăit”. „Prorocul” este din județul Suceava. Mai au un proroc tânăr la 25 ani care este de prin Dolhasca.

În fiecare duminică la Săndulache Dragomir se strâng circa 40–50 persoane, câteodată chiar până la 100 persoane.

„Graur”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 50 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 58. O notă informativă care conține detalii despre botezul copiilor în disidență penticostală și organizarea slujbei religioase în casele credincioșilor.

Securitatea jud. Bacău

Serviciul 1

Sursa: inf. „Șerbănescu”

Primit: Lt.,aj. Gliga Constantin

Locul: domiciliul inf.

Data: 16.11.1984, orele 11

Nr. 15391/00104.

Notă informativă

Sursa informează că în ziua de 26 august 1984 s-a întâlnit în stația de autobuz de la baza comunală cu Dragomir Vasile, tatăl lui Dragomir Săndulache, la care se țin adunări de la secta religioasă „Copii Domnului”.⁴⁸ Dragomir Vasile i-a spus sursei că cel care botează copiii din secta lor se numește Herghelegiu (...), iar sediul sectei este undeva pe strada George Bacovia din Bacău, dar nu a precizat unde.

Sursa i-a spus că vrea să vină și ea la adunarea acestei secte, iar Dragomir Vasile a spus că trebuie să stea de vorbă cu părintele Herghelegiu și trebuie să dea un angajament scris că se obligă să participe la strângerea pâinilor și la contribuții bănești.

De față nu a fost nimeni.

Dragomir Vasile are circa 70 de ani și locuiește pe Calea Bârladului, vis-à-vis de Avicola. În luna septembrie și octombrie 1984, la Săndulache Dragomir, sursa cunoaște că s-au ținut adunări religioase ale sectei „Copiii Domnului”, unde s-au ținut și botezuri. Adunările s-au ținut duminica și au participat bărbați, femei și copii, aproximativ la 100 persoane.

Adunările se fac pe rând duminica la unii membrii din sectă, adică prin rotație. Dragomir Săndulache are peste 50 de ani și locuiește pe str. Câmpului nr. 2 și lucrează ca muncitor la Întreprinderea Comunală Bacău. [...]

Sursa a discutat cu Lupeș Jenică și acesta i-a spus modul cum se face botezul la secta „Copiii Domnului”, adică copilul este băgat într-un vas cu

⁴⁸ Cel mai probabil, informatorul i-a confundat pe „Copiii lui Dumnezeu” cu disidența penticostală a „Universalștilor”.

apă rece și popa îmbrăcat într-o cămașă albă cu semnul crucii din pânză roșie cusut pe partea din față a cămășei, are bici în mână și-l întrebă de trei ori pe copilul din vas: „Te lepezi de Satana?” și indiferent de răspuns îl lovește cu biciul, iar copilul trebuie să zică: „Mă lepăd de Satana”.

Sursa a discutat cu Lupeș pe la sfârșitul lunii august 1984 la ea acasă și de față la discuții nu a fost nimeni.

Pe ceilalți care vin la adunările sectei sursa nu îi cunoaște, fiindcă vin din mai multe părți din județ și din cartierele orașului.

Lupeș i-a spus sursei că abia a putut scăpa de acolo și nu-i mai trebuie să se mai ducă la acele adunări.

Ss

16 noiembrie 1984

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 45 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 59. Raport privind conținutul unei note informative despre adunarea religioasă organizată de Dediu Aurel în noaptea de Revelion din 1986.

17.01.1986.

Strict secret

Maior Preotesoiu Ioan

Copie

Informator: „Cavaleru”

Dosar 18518/009

Loc.-administrativ

Nota

Sursa informează că după sărbători a venit pe la subsemnatul, Dediu Aurel. Scopul venirii a fost acela de a vedea cum am petrecut revelionul.

În această împrejurare mi-a relatat că de revelion a avut o adunare ce n-a avut în viața lui, explicând că au fost mulți la el la domiciliu, că s-au împreunat cu grupul lui Săndulache, care a fost și el prezent la Dediu Aurel.

La cei care au recitat poezii, rugăciuni, Săndulache a împărțit biblii și broșuri religioase.

Dediu era foarte bucuros de prezența lui Săndulache, spunând că acesta are posibilități să înzestreze cu cărți. Mi-a mai spus că aflându-se

odată la Săndulache acasă cu toate gruparea a citit din cartea „Cămașa lui Isus” și au plâns cu toții. [...]

„Cavaleru”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 125.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 60: Nota informativă a informatorului „Florescu” privind situația din cadrul disidenței penticostale din Bacău.

Ministerul de Interne

Securitatea- jud. Bacău

Primit: lt. maj. Mahu Eugen

Strict secret

Sursa: „Florescu”

Ex. unic

Data: 23.03.1986, ora 9,00

Loc: casa „Emilia”

Nr. 0054

Raport informativ

La întâlnirea cu sursa „Florescu” acesta mi-a relatat:

În ziua de 19.02.1986 la adunarea disidenței „Universalști” din Bacău, ce a avut loc pe str. Rozelor nr. 33. Cu aceasta ocazie urma să se aleagă și sfatul „frățesc”.

În contextul acestor împrejurimi Săndulache Dragomir a început să facă agitație în rândul participanților, îndemnându-i să nu mai participe la adunările conduse de Dediu Aurel, deoarece acesta nu respectă dogmele sectei, de ce ne îndeamnă să ne supunem autorităților de stat, de ce nu ne dă voie să studiem și alte materiale religioase în afară de biblie.

De asemeni Săndulache Dragomir a afirmat că el împreună cu fiul său, Săndulache Ion, au fost și la alte adunări „Universaliste” din țară și diferă percepțiile sectelor față de gruparea din Bacău. În acest sens a arătat în adunare o serie de materiale xeroxate, dintre care sursa a reținut doar „Mai curat ca diamantul”, pe care Săndulache Dragomir a afirmat că le-a primit de la „frații” din alte adunări.

În prezent gruparea din str. Rozelor 33 este desființată, iar persoanele ce au făcut parte din această grupare sunt influențate de Săndulache

Dragomir și fiul acestuia să participe la Săndulache la domiciliu, la adunările organizate de acesta.

23.03.1986

ss

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 35 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul consemnează situația conflictuală existentă în cadrul disidenței penticostale din Bacău, care s-a împărțit în două grupuri. Inițiatorul despărțirii a fost Săndulache Dragomir, care nu a fost de acord cu ceilalți predicatori, în probleme legate de organizarea educației religioase și subordonarea față de autoritatea statului. Faptul că Săndulache Dragomir deținea copii din literatura religioasă a reprezentat o problemă pentru Securitate din două motive. Pe de o parte, regimul a impus un control strict asupra accesului la copiatoare ca mijloc de prevenire a răspândirii documentelor, inclusiv a manifestelor care ar fi putut avea „conținut ostil” față de regimul comunist. Pe de altă parte, tipărirea materialelor religioase era strict controlată și de autorități (Departamentul Cultelor), care nu permiteau tipărirea anuală decât a unui număr limitat de titluri și exemplare.

Manuela Marin

Document nr. 61. Nota informativă a informatorului „Florescu” despre Săndulache Dragomir, care alături de alți membri ai adunării sale s-ar fi implicat în acțiuni de misionarism religios.

Ministerul de Interne

Insp. jud. Bacău

Securitate-Serviciul I

Primit: lt. maj. Mahu Eugen

Strict secret

Sursa: „Florescu”

-Ex. nr.

Data: 12.05.1986, ora 10.00

SI

Nr. 0058

Loc: casa „Marius”

Raport informativ

La întâlnirea cu sursa „Florescu” acesta mi-a relatat următoarele:

În ziua de 08.05.1986 sursa s-a întâlnit cu soția lui Ursu Costel din Bacău, membru al grupării religioase disidente „Universalști”. Aceasta i-a conflat sursei că soțul său împreună cu Săndulache Ion din Bacău, de asemeni, membru al sectei „Universalști” au plecat în „circuit” prin țară în vederea atragerii de noi membri la sectă și de procurarea de literatură neoprotestantă.

Despre gruparea religioasă disidentă „Universalști” din Bacău, sursa relatează că din luna februarie s-a descompus, iar în prezent 15–20 de persoane din cadrul acestei secte se adună la Săndulache Dragomir din Bacău, în special în zilele de joi și duminică. Până în prezent gruparea nu și-a ales încă un comitet de conducere.

Discuția a avut loc în Piața Sud și nu au mai participat alte persoane.

13.05.1986.

s.s.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 34 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul menționează angajarea lui Săndulache Dragomir în activități de prozelitism, care erau strict interzise în România comunistă. El menționează că adunarea lui Săndulache, desprinsă în urma conflictelor cu Dediu Aurel, număra 15–20 de persoane, fără a avea structuri de conducere specifice.

Manuela Marin

Document nr. 62. Nota informativă a „sursei Trifescu” care descrie botezul nepotei lui Săndulache fără acordul tatălui ei.

I. Jud Bacău al MI
 Securitatea-Serv. I
 Primit: lt. maj. Gliga Constantin
 Sursa: inf. „Trifescu”
 Loc: dom.inf.
 Data: 06.07.1986, orele 17,00
 Nr. 15391/00136

SI
 priorități la culte secte

Notă informativă

Sursa informează că în ziua de miercuri, 25 iunie 1986, pe la orele 18.00, la locuința lui Dragomir Săndulache, str. Câmpului nr. 10 A, a fost o adunare la care a participat cca. 20 persoane, bărbați, femei și copii și a avut loc un botez, numit de ei „botezul mielului”.

Sursa a discutat cu soția lui Dragomir Săndulache și cu fata lui, mama copilului botezat și sursa a întrebat dacă se mai face botezul la 12 ani pentru copiii nebotezați și ele i-au răspuns că fata nu este în secta lor „Copiii Domnului”, că nu vrea ginerele ei care este de prin părțile orașului Piatra Neamț și copilul a rămas nemântuit.

Discuția cu ele a fost pe drum către „Alimentara” din Șerbănești la câteva zile după botez și de față nu a fost nimeni.

Sursa nu cunoaște pe ce care au fost la adunare. Săndulache Dragomir are 58 ani și lucrează la Spitalul Adulți în sectorul administrativ.

„I. Trifescu”

06.07.1986

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 30 f.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 63. O notă informativă dintr-o sursă din Securitate, „Florescu”, privind diferendele religioase din familia lui Săndulache Dragomir.

I. Jud Bacău al MI

Securitatea-Serv. I

Primit: lt. maj. Gliga Constantin

Sursa: inf. „Trifescu”

Loc: dom.inf.

-Copie-

Data: 05.09.1986, orele 10,00

10.09.86.

Nr. 15391/00139.

Notă informativă

Sursa informează că în ziua de 24 august 1986 la locuința lui Săndulache Dragomir din str. Câmpului nr. 10 B, s-a ținut adunarea la secta numită de ei „Copii Domnului”.

Sursa menționează că adunarea a început în jurul orelor 16.00, iar de la orele 18 au început să iasă în grupuri de câte 2–3 și sursa i-a numărat pe cei care au ieșit în număr de 18 persoane, bărbați, femei și copii.

Dintre cei care au fost la adunare sursa l-a cunoscut pe tatăl lui Săndulache Dragomir și pe Voichița Pascu [...], iar pe ceilalți nu i-a cunoscut.

În ziua de 14 august 1986 soția lui Dragomir Săndulache, Ileana, a venit acasă la sursă să o roage să-i facă o cerere pentru ginerele ei, Țurcanu Gheorghe, pentru mutație în Bacău, ca să poată lua alimente.

Sursa cunoaște că acest ginere nu a vrut să-și boteze copilul în secta socrului lui, Dragomir Săndulache.

În ziua de 28 august 1986 pe la orele 12.00 sursa s-a întâlnit la ieșirea din târgul de vite Șerbănești, cu Dragomir Săndulache care i-a spus sursei că vrea să-și cumpere un cal să se apuce de cărăușie.

Printre alte discuții Dragomir Săndulache a început să se plângă de ginerele lui că nu a vrut să-și dea copilul să fie botezat la adevărata credință a sectei lor și că el crede că aceștia care nu se botează la secta lor nu pot fi socotiți oameni noi și că se spune de înaltele personalități de omul nou, dar omul nou nu este acela care se spune, ci este acela din biblie și a îndemnat-o pe sursă să citească prorocul Ioan, capitoul 3, unde se explică ce înseamnă omul nou și dacă nu are biblie să vină la el acasă să citească.

Discuția a fost pe drum și nu a fost de față nimeni.

Săndulache Dragomir lucrează la Spitalul de Adulți, are cca. 53 de ani și are 9 copii.

Soția lui Săndulache Dragomir s-a plâns soției sursei în ziua de 25 august că nu are cel să le dea de mâncare la cei care vin la adunare, decât roșii, salată și ulei nu prea are că ginerele ei nu primește cota și obiceiul este ca după terminarea rugăciunilor să se servească masa. Lumea vorbește în cartier că Săndulache Dragomir este văr bun cu sectoristul Silion de la miliția [...].

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, ff. 28–29 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul descrie dificultățile care apăreau, de obicei, într-o familie, atunci când doar o parte dintre membrii săi se converteau la o confesiune neoprotestantă. În acest caz, ginerele refuza să-și boteze copilul în religia socrului. Nu sunt oferite detalii cu privire la vârsta minorului, însă e bine cunoscut faptul că practica botezului în religia penticostală se face atunci când copilul este suficient de mare pentru a înțelege semnificația sa. Săndulache Dragomir a recurs la argumente teologice pentru a contesta versiunea oficială a omului nou, care avea o semnificație diferită de cea dată de religia sa. Nota informativă descrie și dificultățile cu care se confruntau cetățenii români în procurarea bunurilor și alimentelor de bază și tertipurile la care ei apelau pentru a-și hrăni familia (mutându-și domiciliu în orașele mai mari, unde puteau spera să găsească mai ușor hrană).

Manuela Marin

Document nr. 64. O notă informativă a sursei Securității „Florescu”, despre Săndulache Dragomir care organizează întruniri religioase ilegale în casa sa.

Securitatea jud. Bacău

Serviciul I

Primit: lt. maj. Mahu Eugen

Strict secret

Sursa: „Florescu”

-Copie-

Data: 28.10.1987.

Loc: casa „Emilia”

Nr. 0075

Notă informativă

Sursa vă informează că pe 10.10.1987 am mers la Săndulache Dragomir din Bacău, str. Câmpului nr. 10, unde a avut loc o adunare religioasă a grupării disidente „Universalști”. La această adunare au participat în jur de 15 persoane. La aceștia am văzut literatură religioasă xeroxată, despre care Săndulache Dragomir mi-a spus că o are de la un „frate” de-al lor de la Suceava și care ar fi șofer și face ruta Suceava-Bacău și de câteva ori l-a vizitat pe Săndulache Dragomir.

Adunările au loc de obicei la Săndulache acasă în zilele de joi după-amiază și duminica dimineața. Când au loc adunările, niște copii stau în fața casei și anunță când apar persoane străine în zonă.

28. X.1987.

„Florescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 22.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 65. O notă informativă a sursei Securității, „Filimon”, despre Săndulache Dragomir care s-a plâns de faptul că regimul comunist a refuzat să primească colete din străinătate, care erau destinate cetățenilor români.

Securitatea jud. Bacău

Serviciul I

Primit: lt. maj. Mahu Eugen

Strict secret

Sursa: „Filimon”

-Copie-

Data: 26.04.1988.

Loc: casa „Flora”

Nr. 005.

Notă informativă

Sursă vă informează că în ziua de 11.04.1988 a fost la Săndulache Dragomir din Bacău, care face parte din secta „Universalști”. Din discuțiile avute cu acesta mi-a spus că el a ascultat la „Europa Liberă”⁴⁹ că din străinătate unii „credincioși” au vrut să trimită în țara noastră pachete cu produse alimentare, dar conducerea țării noastre nu a vrut să le primească.

Săndulache Dragomir spunea că persoanele ce îndeplinesc o importantă activitate de stat nu văd că poporul nu are ce mânca, căci dacă s-ar găsi pe piață, n-ar mai fi nevoie de pachete din străinătate. Săndulache Dragomir organizează la domiciliu adunări de 8–10 persoane. Eu l-am invitat să vină la adunările cultului penticostal, el mi-a răspuns că nu

⁴⁹ Este vorba de postul de Radio „Europa Liberă”, un post de radio finanțat de Congresul Statelor Unite și care transmitea în limbile statelor incluse în blocul sovietic.

vine deoarece a avut unele divergențe cu actualul conducător al cultului penticostal.

26.04.1988.

„Filimon”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 18 f-v.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu

Documentul descrie două evoluții din România anilor 1980: lipsa endemică a bunurilor de consum datorită adâncirii crizei economice și primirea de colete de la rudele care locuiau în străinătate și care doreau să-și ajute rudele sau prietenii din România. Aceasta a fost o situație ingrată pentru regimul comunist, deoarece dovedea incapacitatea sa de a oferi cetățenilor săi produse de consum, respectiv produse similare cu cele trimise din exterior. Mai mult, aceste colete puteau conține și alte tipuri de bunuri, inclusiv literatură religioasă care ar putut fi multiplicată ilegal sau folosită în timpul serviciului religios neautorizat, precum cel organizat de către Săndulache Dragomir. Aceasta a fost principala motivație care a declanșat urmărirea informativă a predicatorul rom, Săndulache Dragomir.

Manuela Marin

Document nr. 66. Declarația lui Săndulache Dragomir, un credincios de etnie romă, despre organizarea de adunări religioase ilegale la domiciliul său și ascultarea unor emisiuni religioase la radioul personal.

Data în fața noastră

Azi 16.06.1988.

Lt.Maj. Mahu Eugen

Declarație

Subsemnatul Săndulache Dragomir, fiul lui Ion și Paraschiva, 18 I 1936 în Valea Hogii, Bacău, sunt om de serviciu la spital, am 4 clase și domiciliu în Bacău, str. Câmpului nr. 10 despre cele întrebate de organele de stat declar următoarele:

Din anul 1980 nu am mai mers la cultul penticostal, eu și familia mea, iar la noi o mai venit vreo 3–4 familii ale lui Ursu Costel, Pleșescu Ion și câteodată și un vecin. Noi câteodată ne mai adunam pe la mine pe acasă și citeam din biblie, iar gruparea noastră se mai cheamă universalști.

Declar că acasă am aparat radio pe care am ascultat posturi străine, unde am ascultat și despre evenimentele din luna noiembrie din țara noastră, cu care am fost de acord.⁵⁰ Declar că odată anul trecut când era la mine și Ursu Costel și vreo 2 vecini am ascultat la radio pe posturi străine o slujbă religioasă.⁵¹

Declar că am în America o soră și un nepot Iorga Mihai de la care am primit pachete.

Începând cu anul acesta nu am mai primit pachete și am auzit că sunt oprite la vamă și fiind nemulțumit de acest lucru am făcut discuții dușmănoase la adresa unei persoane ce îndeplinește o importantă activitate de stat și a orânduirii socialiste.⁵²

Despre fiul meu Săndulache Vasile nu am știut că are de gând să fugă din țară.

După ce fiu meu a fost arestat, organele de miliție m-au atenționat să nu mai fac adunări că deranjez vecinii și pot fi sancționat. De atunci nu am mai făcut adunări, regret faptele comise și mă angajez să renunț la așa preocupări. Aceasta îmi este declarația pe care o dau și semnez.

16. IV. 1988.

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, ff. 4–5.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Comentariu.

Documentul reprezintă declarația oficială a lui Săndulache Dragomir dată Securității la 18 aprilie 1988. El descrie cum mai mulți credincioși

⁵⁰ Referința este la revolta muncitorilor din Brașov din 15 noiembrie 1987, fiind una dintre cele mai importante mișcări de protest îndreptate împotriva regimului comunist din România și a politicilor sale economice falimentare.

⁵¹ Posturile de radio străine, cum ar fi Radio „Europa Liberă” sau Vocea Americii, care transmiteau în limba română, aveau emisiuni speciale pe teme religioase și care erau ascultate în țară.

⁵² Cel mai probabil ținta comentariilor „dușmănoase” ale lui Săndulache Dragomir l-au vizat pe liderul comunist român de la acea dată, Nicolae Ceaușescu.

romii s-au adunat, în mod regulat, la casa sa pentru a citi Biblia și a asculta emisiuni religioase ale posturilor de radio străine. Ei aparțineau disidenței pentecostale, așa-numiții Universalști. Această evoluție nu a fost unică deoarece majoritatea romilor, ignorați atât de autoritățile religioase ale statului, cât și de reprezentanții oficiali ai cultelor religioase, au luat lucrurile în propriile mâni și s-au organizat în „biserici țigănești” și au aderat la diferite disidențe pentecostale, care au apărut în România comunistă. Detaliile despre rudele lui Săndulache, care locuiau în străinătate, erau de interes pentru Securitate. De obicei, o persoană cu astfel de legături de familie era considerată cu atât mai suspectă cu cât putea primi de la ei literatură religioasă, pe care să o distribuie sau putea să le trimită scrisori, plângându-se de lipsa drepturilor, inclusiv religioase, pentru romii. Securitatea folosea de obicei Miliția ca acoperire pentru ancheta sa, pentru de a evita acuzațiile că autoritățile comuniste îi persecutau pe credincioșii romi din motive politice.

Manuela Marin

Document nr. 67. Raport privind conținutul unei note informative despre adunarea religioasă organizată de Săndulache Dragomir.

Serv. I

Strict secret

Primit: lt.maj. Mahu Eugen

Copie

Sursa: „Bucur”

Data: 30.07.1989.

Loc: casa „Crinul”

Nr. 0089.

Notă informativă

Sursa vă informează că în ziua de 18.07.1989 am fost la Săndulache Dragomir din Bacău care locuiește pe strada Câmpului nr. 10. Acesta a reușit să-i adune pe toți membrii grupării „Universaliste” la un loc, fiind în prezent în jur de 15–20 de familii.

Aceștia se adună în zilele de joi și duminică după amiază în special la domiciliile lui Săndulache Dragomir și Pleșescu Elena.

Săndulache Dragomir mi-a spus că el ascultă frecvent la posturile de radio Vocea Americii și Europa Liberă slujbe religioase, îndemnându-i și pe ceilalți membri ai grupării Universaliste să audieze aceste posturi de radio.

Săndulache Dragomir deține la domiciliu mai multe materiale religioase pe care le procură de la unii „universalști” din jud. Constanța.

30.07.1989.

„Bucur”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 123.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Document nr. 68. Notă informativă din sursa Securității, „Florescu”, despre activitățile religioase ale lui Săndulache Dragomir.

Securitatea jud. Bacău

Strict secret

Serv. I

Copie

Primit: lt.maj. Mahu Eugen

Sursa: „Florescu”

Data: 21.10.1989.

Loc: casa „Silvia”

Nr. 0090.

Notă informativă

Sursă vă informează că în ziua de 15.10.1989 m-am întâlnit cu Săndulache Dragomir din Bacău, conducător al sectei Universalștii, care mi-a spus că a fost într-un „circuit” prin țară pentru a vedea modul cum se desfășoară activitățile acestei grupări și în alte localități din țară.

În ziua de 15.10.1989 a avut loc o adunare a „universalștilor” la Săndulache Dragomir acasă, unde au participat aproximativ 15 persoane. Predica a fost ținută de Săndulache Dragomir, care în cuvântul său a făcut și unele aprecieri calomniatoare la adresa orânduirii socialiste din țara noastră. Săndulache Dragomir a indicat celor care în anumite zile nu poți veni la adunare să asculte acasă emisiunile postului de radio „Vocea Americii”, unde se transmit slujbe religioase frumoase.

20.10.1989.

„Florescu”

Sursa: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Informativ, dosar 140878, f. 122.

Pregătit pentru publicare de Manuela Marin.

Bibliografie

- Achim, Viorel (2004), *The Roma in Romanian History* (Budapest: Central University Press).
- Ammerman, Nancy Tatom (2021), *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*, (New York: New York University Press).
- Ammerman, Nancy T. (2007), „Introduction: Observing Religious Modern Lives”, în Nancy T. Ammerman (ed.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Life*, (New York: Oxford University Press), pp. 3–18.
- Anghel, Ionuț-Marian (2023), *Forme de guvernare a situației romilor. Scurt istoric de la Iluminism la Uniunea Europeană*, (București: Editura Tritonic).
- Mirel Bănică (2019), *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, (Iași: Editura Polirom).
- Bunescu, Ioana (2014), *Roma in Europe: The Politics of Collective Identity Formation* (Farnham, Surrey: Ashgate).
- Croitor, Vasilică (2010), *Răscumpărarea memoriei: Cultul Penticostal în perioada comunistă* (Medgidia: Succeed Publishing).
- Crowe, David & Holsti, John (1991), *The Gypsies of Eastern Europe* (London: M.E. Sharpe).
- Dobrincu, Dorin (2021), „Culte neoprotestante și drepturile omului în România. Un memoriu din 1977”, *Archiva Moldaviae* IV (4): 351–402.
- Dobrincu, Dorin (2018), „Sub puterea cezarului”, în *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, (ed.) Dobrincu, Dorin & Mănăstireanu, Dănuț (Iași: Editura Polirom), pp. 37–243.
- Engelbrigtsen, Ada I. (2016), *Romii printre români. Relații de putere, schimb și interdependență într-un sat din Transilvania*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN).
- Fleck, Gábor, Fosztó, László, Kiss, Tamas (2009), *Incluziune și excluziune: studii de caz asupra comunităților de romi din România*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN&Kriterion).
- Fosztó, László (ed.) (2009), *Colecții de studii despre romii din România*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN, Kriterion).
- Fosztó, László (2009), *Ritual Revitalisation after Socialism: Community, Personhood, and Conversion among the Roma in a Transylvanian Village*, (LIT Verlag: Münster).
- Geantă, Nicolae (2018), „Dinamica teritorială a bisericilor evanghelice din România”, în *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, (ed.) Dobrincu, Dorin & Mănăstireanu, Dănuț, (Iași: Editura Polirom), pp. 532–572.
- Gog, Sorin & Herțeliu, Claudiu (2018), „Sociodemografia confesiunilor evanghelice din România-o analiză a valorilor și practicilor religioase”,

- în *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, (ed.) Dobrințu, Dorin & Mănăstireanu, Dănuț (Iași: Editura Polirom), pp. 493–531.
- Liégeois, Jean Pierre (2007), *Roma in Europe*, (Council of Europe Council Publishing).
- Marin, Manuela (2022), „Faith on the Margins: Religion and Civic Emancipation among Roma People during Communist Rule in Romania”, *Review of Ecumenical Studies*, 14 (3): 405–430. DOI: <https://doi.org/10.2478/ress-2022-0115>.
- Marushiakova, Elena & Popov, Vesselin (2017), „Orientalism in Romani Studies: The Case of Eastern Europe [online], *St Andrews Research Repository*, 2017. [accesat 2023–10-15.], <https://core.ac.uk/download/pdf/141193351.pdf>.
- Merfea, Mihai (1991), *Țiganiile-integrarea socială a romilor* (Brașov: Editura Bârsa).
- Modoran, Gheorghe (2013), *Biserica prin pustiul roșu: rezistență și compromis în adventismul din România în perioada comunistă*, Vol. I, II, (București: Editura Alege Viața).
- Magdó, Zsuzsánna (2013), „Mass Enlightenment, Atheism and the Romanian Socialist Nation: The Society for the Dissemination of Culture and Science, 1949–1963”, în *Politici culturale și modele intelectuale în România*, (ed.) Nastasă, Lucian & Sdrobiș, Dragoș, (Cluj-Napoca: Editura Mega), pp. 120–153.
- Olariu, Călin (2016), *Povestea mea-povestea noastră. Gaborii din județul Mureș*, (Cluj-Napoca: Argonaut & Mega).
- Olivera, Martin (2012), *Romanes. Tradiția integrării la romii gabori din Transilvania*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN).
- Podolinská, Tatiana, Hrustič, Tomaš (2011), *Religion as a Path to Change? The Possibilities of Social Inclusion of the Roma in Slovakia* (Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, Institute of Ethnology SAS). <https://uesa.sav.sk/en/publications/religion-as-a-path-to-change-the-possibilities-of-social-inclusion-of-the-roma-in-slovakia-2/> [ultima accesare 27.11.2024]
- Preda, Sînziana (2017), *Doamne, unde te gășesc, acolo mă pocăiesc! Istoria orală ale romilor neoprotestanți din România*, (Timișoara: Editura de Vest).
- Silveșan, Marius, Răduț, Bogdan Emanuel (2014), *Culte neoprotestante și drepturile omului: un strigăt la Radio Europa Liberă (aprilie 1977)* (Cluj-Napoca: Editura Risoprint).
- Stewart, Michael (2014), *Vremea romilor*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN).
- Toma, Stefánia & Fosztó László (ed.), *Spectrum: cercetări sociale despre romi*, (Cluj-Napoca: Editura ISPMN & Kriterion).

- Vățulescu, Cristina (2017), *Cultură și poliție secretă în comunism*, (Iași: Editura Polirom).
- Verdery, Katherine (2014), *Secrets and truths: ethnography in the archive of Romania's secret police*, (Budapest: Central European University Press).
- Vlase, Monica (2002) „Viața și practica religioasă a comunității creștin pentecostale din Cluj-Napoca în perioada dictaturii comuniste,” *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, 3: 133–156.
- Zamfir, Elena & Zamfir, Cătălin (coord.) (1993), *Țigani în ignorare și îngrijorare*, (București: Editura Alternative).

CONCLUZII

DANIELA POPESCU

Conceptul fundamental care a ghidat întregul demers al acestui proiect despre care aminteam în secțiunea introductivă a fost abordarea participativă și analiza multidisciplinară a registrului religios al romilor pe parcursul mai multor secole. Astfel, paradigma în care echipele implicate în proiectul PARI au fost invitate să lucreze a avut ca scop contestarea și depășirea modurilor tradiționale de a elabora cercetări în domeniul studiilor despre cultura romilor. Obiectivul pe care acest volum l-a urmărit a fost acela de a realiza pași concreți pentru ca rezultatele cercetării să fie relevante nu doar pentru comunitatea științifică, ci și pentru comunitățile rome.

Textele alese pentru acest volum au avut rolul de a contura multiplele fațete și registre ale romilor din România și interacțiunea cu factorii instituționali și religioși, reliefând evoluțiile istorice, culturale și sociale ale acestei comunități într-o diversitate de contexte și perioade istorice. Analiza documentară a urmărit includerea în/și moduri de răspuns și adaptare ale romilor la structurile religioase ale societății românești, de la începutul secolului al XVIII-lea până în perioada comunistă. Secolele alese sunt surprinse prin exemple regionale, documentele selectate fiind o oglindă a particularităților diferitelor contexte sociale, administrative și religioase din spațiul transilvănean, din Moldova, Vechiul Regat, amalgamate odată cu noua configurație statal-națională de după Marea Unire a anului 1918.

Primele documente, datând din secolul al XVIII-lea, ilustrează modul în care romii robi erau adesea marginalizați, dar integrați parțial prin practicile religioase ortodoxe, mai ales în ceea ce privește ritualurile de

căsătorie. Legislația vremii, chiar dacă nu întotdeauna aplicată uniform, impunea anumite norme sociale și religioase, vizibile mai ales în documentele care reglementau căsătoria în rândul romilor aflați în postura de robi. Documentele de proprietate ale stăpânilor de robi, atât cele nobiliare, cât și cele ecleziastice, evidențiau influența pe care o aveau autoritățile religioase asupra vieții spirituale a romilor.

Chiar dacă este dificil de radiografiat nivelul religiozității romilor pe parcursul secolelor pe care le-am urmărit, existența căsătoriilor oficiate în ritul ortodox sugerează o conformare la normele majorității și o influență directă a practicilor religioase ale stăpânilor. În mod special, romii așezați în apropierea mănăstirilor au fost expuși într-o măsură mai mare la învățăturile Bisericii Ortodoxe, iar în cadrul comunităților sedentarizate, respectarea regulilor religioase era strict monitorizată pentru a menține ordinea socială.

În secolul al XIX-lea, odată cu consolidarea statului și a legislației administrative, evidențele demografice și fiscale, cunoscute sub numele de catagrafii, devin instrumente importante pentru înregistrarea populației de robi în ansamblul ei, inclusiv a romilor robi sau a celor care reușiseră ori erau pe cale să se răscumpere. Aceste documente, completate de preoții ortodocși, relevă detalii demografice și sociale și, totodată, atestă implicarea activă a clerului în viața religioasă a romilor. Catagrafiile indică faptul că romii aveau acces la tainele ortodoxe esențiale – botez, căsătorie și înmormântare – lucru care a contribuit astfel la integrarea lor spirituală în comunitatea majoritară.

Preoții jucau un rol crucial în asigurarea conformității romilor la normele creștine, facilitând înrădăcinarea unor valori religioase în viața cotidiană a acestora. Documentele arhivistice, precum catagrafiile din localitățile Podu Iloaiei și Iași (1832–1837), ilustrează o practică administrativă riguroasă, în care autoritățile religioase și cele laice colaborau pentru a asigura respectarea normelor sociale și religioase. Această colaborare reflectă o integrare parțială a romilor în comunitatea ortodoxă, prin supravegherea clerului și prin conformarea la ritualurile parohiale.

În perioada interbelică, presa devenise un mijloc esențial pentru difuzarea opiniilor publice despre romi. De pildă, articolele publicate în ziarele de limbă română din Transilvania, dar și presa de mare tiraj din Sărindar aduceau în discuție imaginea romilor într-o manieră complexă, de multe ori dominată de stereotipuri negative. Romii erau portretizați în mod frecvent drept „exotici”, „străini”, inferiori majorității, iar percepția despre viața lor religioasă era redusă la o serie de caracteristici percepute

ca fiind inferioare din punct de vedere spiritual. Articolele care totuși își propuneau să documenteze pentru publicul larg aspectele legate de cultura, limba și religia romilor erau destul de succinte, lacunare, iar exemplele despre convingerile religioase ale romilor se reduceau la un trecut exotic, necunoscut și politeist.

Interesante sunt știrile din presa anilor '30 din preajma marilor sărbători ale ritului ortodox în care sunt descrise episoade în care preoți oficiază slujbe de botezare a romilor din diferite localități, ca parte a acțiunii misionare a Bisericii Ortodoxe Române. Suprapus acestui registru este acela al anecdotelor și al basmelor care apar în presa sau literatura interbelică în care romii sunt portretizați ca păgâni dornici să aibă aceiași viață socială și participare la activitățile comunității dominante motiv pentru care se adresau preoților comunității cu rugămintea de a fi botezați și incluși în viața religioasă a comunității. În fapt, astfel de articole subliniau adeseori dinamicile și diferențele culturale și religioase dintre romi și comunitățile (ortodoxe în mare parte) locale, evidențiind tensiunea dintre dorința romilor de integrare și reticența majorității nerome de a îi accepta. Pe măsură ce România se apropia de izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, tonul presei avea să se înăsprească, iar romii au început să fie asociați tot mai frecvent cu infraționalitatea și bolile contagioase, eticheta publică fiind de „problemă socială”, presa pregătind terenul pentru deciziile politice radicale concretizate prin măsura de deportare a acestora.

După 1948, regimul comunist din România avea să aplice politici de „integrare” și control al romilor, însă aceste măsuri au eșuat în mare parte, conducând la marginalizare și perpetuarea stereotipurilor. Cu toate acestea, documentele din perioada comunistă relevă că religia devenise un element al rezistenței culturale și identitare a romilor, prin formarea comunităților neoprotestante, precum „bisericele țigănești”. Convertirea la pentecostalism și la alte denominații protestante a oferit romilor o nouă formă de organizare socială și spirituală, care le-a permis articularea unei exprimări religioase proprii, independentă de controlul statului.

Documentele arată că, deși convertirea romilor la neoprotestantism a fost privită cu suspiciune de autoritățile comuniste, aceasta a oferit o oportunitate de afirmare identitară și de solidaritate comunitară. În ciuda măsurilor represive și a monitorizării stricte impuse de către Securitate, „bisericele țigănești” au devenit spații de rugăciune, dar și de rezistență religioasă și socială, încurajând exprimarea culturală și

coeziunea comunitară. Această religie trăită a reprezentat o formă de emancipare socială și un vehicul de consolidare a identității etnice în fața presiunilor politice.

Persecuțiile religioase din perioada comunistă au întărit legătura dintre religia romilor și aspirațiile lor de recunoaștere etnică. Autoritățile comuniste vedeau în bisericile neoprotestante un simbol al rezistenței față de politicile represive ale statului, iar documentele de urmărire a predicatorilor autodidacți relevă importanța acestor lideri în menținerea spiritului religios și cultural. Transformarea caselor în lăcașe de cult și organizarea slujbelor religioase în secret atestau atât dorința romilor de a-și păstra identitatea spirituală, cât și dificultățile întâmpinate în contextul politic opresiv.

Astfel, factorul religios a reprezentat o cale de conservare a coeziunii comunitare și în afirmarea etnicității romilor, depășind barierele impuse de regimul comunist. Documentele arată că, în ciuda presiunilor, romii au continuat să practice ritualuri religioase, transformându-le în acte de protest simbolic față de autorități și întărindu-și astfel coeziunea internă și identitatea colectivă.

Sursele de epocă ne-au demonstrat că informațiile din fiecare segment cronologic disponibile istoricului sunt fragmentate și nu au o coerență unitară, mai mult decât atât, multe dintre informații sunt dispersate în multiple colecții și arhive. Această situație se explică prin poziția marginală a romilor în istoria României și prin menținerea lor într-o cultură bazată pe oralitate. Ceea ce acest volum a adus în atenția cititorilor săi este faptul că, informațiile despre aspectele sociale și identitare despre romii din România au fost, în mare parte, percepții și interpretări ale actorilor religioși și seculari. Anii interbelici au oferit și alternativa opticii unor lingviști, sociologi sau istorici, iar după instaurarea regimului comunist producția cunoașterii despre romi a fost monopolizată de către autoritățile statului comunist. De aceea, unele măsuri discriminatorii sau represive adoptate de către autoritățile laice au fost consimțite, în mod tacit, de către membrii diferitelor confesiuni în jurul cărora au gravitat comunități de romi.

Călătoria prin diferite orizonturi de timp și surse de epocă ale acestui volum evidențiază o evoluție complexă a interacțiunilor dintre romi și religie în România, de la integrarea parțială și impusă din perioada sclaviei, la marginalizarea din perioada interbelică și rezistența religioasă în timpul regimului comunist. Religia a servit romilor atât ca mijloc de integrare socială, cât și ca simbol al rezistenței culturale și

identitare. În fapt, factorul religios, indiferent de confesiune, a modelat nu doar identitatea spirituală a romilor, ci și relațiile lor cu societatea majoritară, printr-o alternanță între forme de adaptare, rezistență și afirmare culturală.

